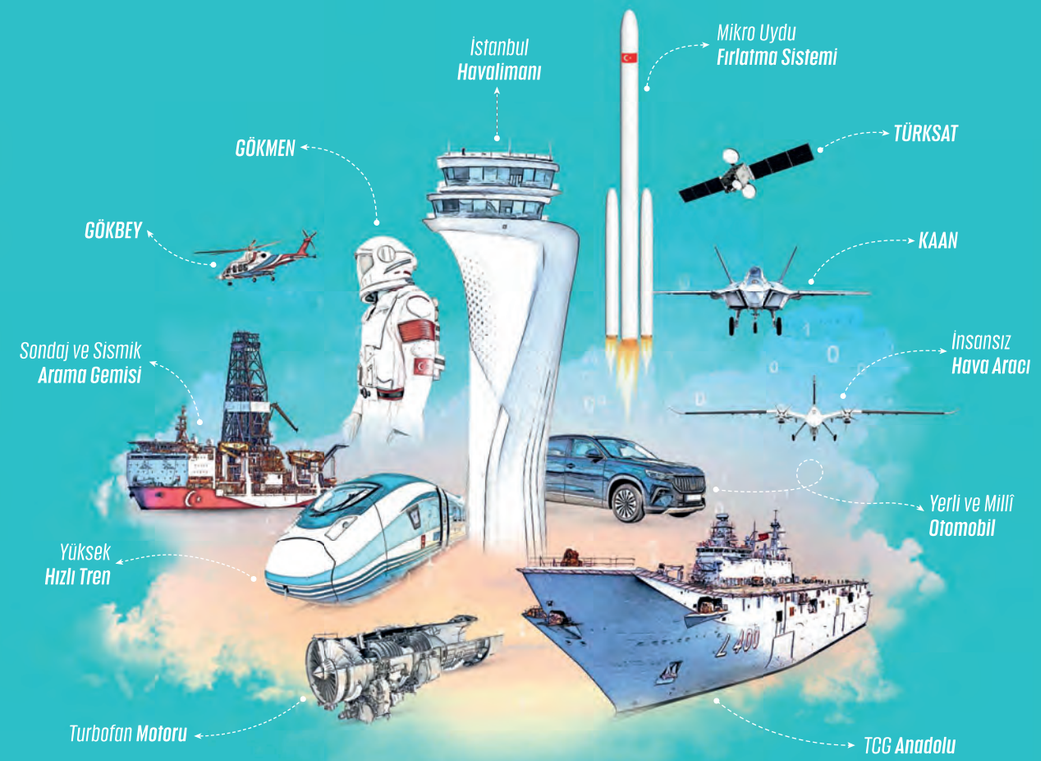
Bu kitaba sığmayan daha neler var!

eba
www.eba.gov.tr

EBA

Karekodu okut, bu kitapla ilgili EBA içeriklerine ulaş!

Teknoloji Yolculuğumuz

BU DERS KİTABI MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞINCA ÜCRETSİZ OLARAK VERİLMİŞTİR.
PARA İLE SATILAMAZ.

Bandrol Uygulamasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmeliğin Beşinci Maddesinin İkinci Fıkrası Çerçevesinde Bandrol Taşıması Zorunlu Değildir.

ORTAÖĞRETİM

TARİH

11. Sınıf Ders Kitabı

T.C. MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI | ORTAÖĞRETİM | DERS KİTABI

TARİH

11. Sınıf

ORTAÖĞRETİM

Tarih

11. Sınıf

Ders Kitabı

Yazarlar

Handan AKGÜN
Hasan KULAÇ
Nergiz SARITAŞ
Nilüfer OĞUZ
Serdar IŞIK
Şerife MUTLU

DEVLET KİTAPLARI
Kitabın Basıldığı Matbaa Adı, 2026

MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI YAYINLARI NO..... : 10726
DERS KİTAPLARI DİZİSİ NO ..... : 2476

Her hakkı saklıdır ve Millî Eğitim Bakanlığına aittir. Kitabın metin, soru ve şekilleri kısmen de olsa hiçbir surette alınıp yayımlanamaz.

Editör
Prof. Dr. Selahattin KAYMAKCI
Prof. Dr. Güray KIRPIK
Prof. Dr. Bülent AKBABA
Prof. Dr. Uğur ÜÇÜNCÜ
Dr. Öğr. Üyesi Murat YILMAZ

Dil Uzmanı
Filiz MUSLU

Görsel Tasarımcı
Aynur EFE
Melek İLTAŞ

Çoklu Ortam Tasarımcısı
Mehmet Azzem AKGÖZ
Murat ÖZBEY
Ersen AKTAŞ

Program Geliştirme Uzmanı
Doç. Dr. İlkay AŞKIN TEKKOL
Hilal ALTINTAŞ
Talip AYDEMİR

Ölçme ve Değerlendirme Uzmanı
Dr. Öğr. Üyesi Semih AŞİRET

Rehberlik Uzmanı
Mevlüt SELVİ

Baskı
Baskı Matbaanın Adı ve
Ticaret Ünvanı
Tel: (0000) 000 00 00

ISBN 978-605-06002-8-5

Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının 29.07.2026 tarih ve 165176988 sayılı yazısı ile eğitim aracı olarak kabul edilmiştir. Kurulca bu kitabın kabul edilmiş olması ders kitabından yayınevi ve yazarın/yazarların sorumluluğunu kaldırmaz.

İSTİKLÂL MARŞI

Korkma, sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak;
Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak.
O benim milletimin yıldızıdır, parlayacak;
O benimdir, o benim milletimindir ancak.

Çatma, kurban olayım, çehreni ey nazlı hilâl!
Kahraman ırkıma bir gül! Ne bu şiddet, bu celâl?
Sana olmaz dökülen kanlarımız sonra helâl.
Hakkıdır Hakk'a tapan milletimin istiklâl.

Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım.
Hangi çılgın bana zincir vuracakmış? Şaşarım!
Kükremiş sel gibiyim, bendimi çiğner, aşarım.
Yırtarım dağları, enginlere sığmam, taşarım.

Garbın âfâkını sarmışsa çelik zırhlı duvar,
Benim iman dolu göğsüm gibi serhaddim var.
Ulusun, korkma! Nasıl böyle bir imanı boğar,
Medeniyyet dediğin tek dişi kalmış canavar?

Arkadaş, yurduma alçakları uğratma sakın;
Siper et gövdeni, dursun bu hayâsızca akın.
Doğacaktır sana va'dettiği günler Hakk'ın;
Kim bilir, belki yarın, belki yarından da yakın.

Bastığın yerleri toprak diyerek geçme, tanı:
Düşün altındaki binlerce kefensiz yatanı.
Sen şehit oğlusun, incitme, yazıktır, atanı:
Verme, dünyaları alsan da bu cennet vatanı.

Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki feda?
Şüheda fışkıracak toprağı sıksan, şüheda!
Cânı, cânânı, bütün varımı alsın da Huda,
Etmesin tek vatanımdan beni dünyada cüda.

Ruhumun senden İlâhî, şudur ancak emeli:
Değmesin mabedimin göğsüne nâmahrem eli.
Bu ezanlar -ki şehadetleri dinin temeli-
Ebedî yurdumun üstünde benim inlemeli.

O zaman vecd ile bin secde eder -varsa- taşım,
Her cerîhamdan İlâhî, boşanıp kanlı yaşım,
Fışkırır ruh-ı mücerret gibi yerden na'şım;
O zaman yükselerek arşa değer belki başım.

Dalgalan sen de şafaklar gibi ey şanlı hilâl!
Olsun artık dökülen kanlarımın hepsi helâl.
Ebediyyen sana yok, ırkıma yok izmihlâl;
Hakkıdır hür yaşamış bayrağımın hürriyyet;
Hakkıdır Hakk'a tapan milletimin istiklâl!

Mehmet Âkif Ersoy

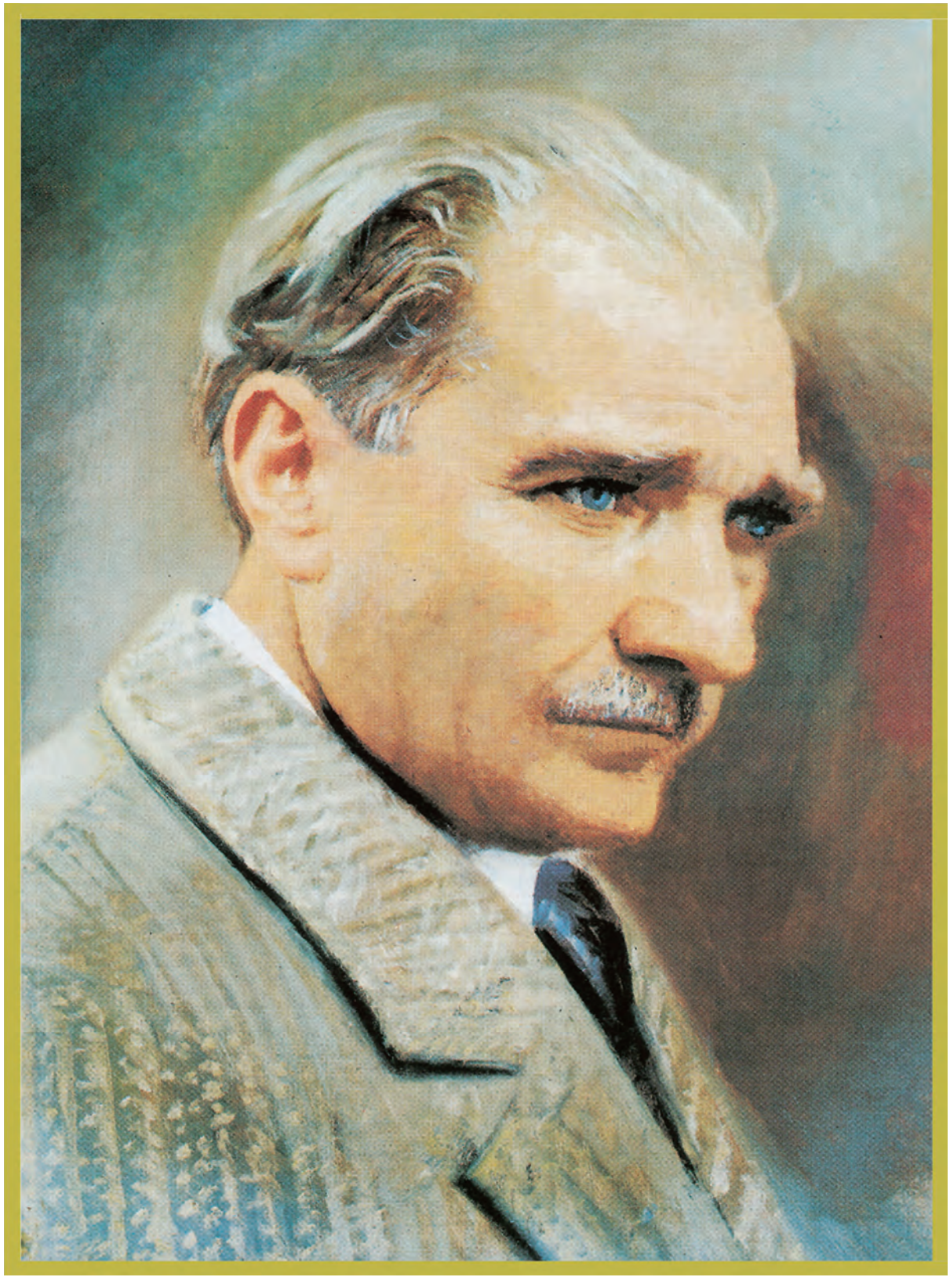
GENÇLİĞE HİTABE

Ey Türk gençliği! Birinci vazifen, Türk istiklâlini, Türk Cumhuriyetini, ilelebet muhafaza ve müdafaa etmektir.

Mevcudiyetinin ve istikbalinin yegâne temeli budur. Bu temel, senin en kıymetli hazinendir. İstikbalde dahi, seni bu hazineden mahrum etmek isteyecek dâhilî ve hâricî bedhahların olacaktır. Bir gün, istiklâl ve cumhuriyeti müdafaa mecburiyetine düşersen, vazifeye atılmak için, içinde bulunacağın vaziyetin imkân ve şeraitini düşünmeyeceksin! Bu imkân ve şerait, çok namüsait bir mahiyette tezahür edebilir. İstiklâl ve cumhuriyetine kastedecek düşmanlar, bütün dünyada emsali görülmemiş bir galibiyetin mümessili olabilirler. Cebren ve hile ile aziz vatanın bütün kaleleri zapt edilmiş, bütün tersanelerine girilmiş, bütün orduları dağıtılmış ve memleketin her köşesi bilfiil işgal edilmiş olabilir. Bütün bu şeraitten daha elîm ve daha vahim olmak üzere, memleketin dâhilinde iktidara sahip olanlar gaflet ve dalâlet ve hattâ hıyanet içinde bulunabilirler. Hattâ bu iktidar sahipleri şahsî menfaatlerini, müstevlîlerin siyasî emelleriyle tevhit edebilirler. Millet, fakr u zaruret içinde harap ve bîtap düşmüş olabilir.

Ey Türk istikbalinin evlâdı! İşte, bu ahval ve şerait içinde dahi vazifen, Türk istiklâl ve cumhuriyetini kurtarmaktır. Muhtaç olduğun kudret, damarlarındaki asil kanda mevcuttur.

Mustafa Kemal Atatürk

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK

Kitabın dijital kopyasında "İçindekiler" sayfasındaki başlıklar üzerine tıklayarak ilgili sayfalara, ünite isimlerinin üzerine tıklayarak da "İçindekiler" sayfasına ulaşabilirsiniz.

İçindekiler

Kitabın Tanıtımı 8-9

1. Ünite

DEĞİŞEN DÜNYADA OSMANLI (1683-1789) 10

1.1. Osmanlı Devleti'nin 1683-1789 Yılları Arasındaki Siyasi ve Askerî Mücadeleleri 12
1.2. Lale Devri'nin Devlet ve Toplum Hayatına Etkileri 40
1.3. 1755 Lizbon ve 1766 İstanbul Depremlerinin Etkileri 62
1.4. Sanayi Devrimi'nin Meydana Getirdiği Siyasi, Sosyal ve Ekonomik Değişim 83
Ölçme ve Değerlendirme Soruları 114

2. Ünite

DÖNÜŞÜM SÜRECİNDE OSMANLI (1789-1908) 122

2.1. Fransız İhtilali'nin Devlet ve Toplum Hayatında Meydana Getirdiği Değişim 124
2.2. 1789-1908 Yılları Arasında Osmanlı Devleti'nde Meydana Gelen Siyasi, Askerî ve İdari Gelişmeler 151
2.3. 1789-1908 Yılları Arasında Osmanlı Devleti'nde Bilim, Sanat ve Teknoloji Alanlarında Meydana Gelen Gelişmeler 198
2.4. Osmanlı Devleti'nde Sanayileşme Çabaları 226
Ölçme ve Değerlendirme Soruları 256

3. Ünite

SAVAŞLAR SARMALINDA OSMANLI (1908-1918) 264

3.1. 1908-1918 Yılları Arasında Osmanlı Devleti'nde Meydana Gelen Siyasi ve Askerî Gelişmeler 266
3.2. 1908-1918 Yılları Arasında Yaşanan Kitlesel Göç ve Salgınlar 308
3.3. Osmanlı Devleti'nin İnsanlık Tarihine Katkıları 326
Ölçme ve Değerlendirme Soruları 340

Sözlük 343
Kaynakça 345
Cevap Anahtarları Karekodu 348
Görsel, Genel Ağ ve E-İçerik Kaynakçası 348
Türkiye'nin Mülki İdare Bölümleri ile Kara ve Deniz Komşuları Haritası 349
Türk Dünyası Haritası 350

Kitabın Tanıtımı

Bu kitap, üç üniteden oluşmaktadır. Her ünite başında ünite kapak sayfası bulunmaktadır.

Ünite kapaklarında o ünitenin adı, ünitedeki alt konu başlıkları, öğrenilecek kavramlar, öğrenme çıktıları ve ünite sonunda öğrenciden yerine getirmesi beklenen görev ya da sorumluluklar hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca üniteyle ilgili hazırlanan sunumlara ve diğer e-içeriklere ulaşmak için karekodlar yerleştirilmiştir.

Kitap genelinde kullanılan tüm karekodlar akıllı cihazlarla okutulabilir ya da kitabın dijital kopyasındaki karekodun üzerine tıklanarak kitaba ait e-içeriklere ulaşılabilir.

** Kitap genelinde bu işaretin bulunduğu metinler, o metnin yazıldığı dönemin yazım ve noktalama kurallarına sadık kalınarak alınmış ya da kısaltılmıştır. Alıntı metinler üzerinde günümüz yazım ve noktalama kurallarına göre değişiklik yapılmamış, metinlerde geçen bazı kelimelerin anlamları ise sözlük bölümünde açıklanmıştır.*

Ünitenin adı

İçerik çerçevesi

Üniteyle ilgili anahtar kavramlar

Öğrenme çıktıları

Ünitede öğrenciden beklenen görev ve sorumluluklar

Ünitedeki içerik çerçevesine öğrencinin dikkatini çekmek için hazırlanan giriş metni

Ünite sunumlarına ve diğer e-içeriklere yönlendiren karekod alanı

Görme ve işitme engelli öğrencilerin de yararlanabileceği içerikleri gösteren simge

Desimal sistemle gösterilen ünite içerik çerçevesi başlığı

Konuya ilgi çekmek ve merak uyandırmak için hazırlanan "Düşünelim" etkinliklerinin bulunduğu alan

Konuya hazırlık yapmak için verilen bireysel etkinliklerin ve grup çalışmalarının bulunduğu "Keşfedelim" alanı

Öğretim programındaki köprü kurma ve ön değerlendirme bölümlerini karşılayan; öğrencilere yol göstermek, ihtiyaç duyulan konularda ek bilgi vermek, önemli görülen kelime, kavram veya tanımları açıklamak amacıyla oluşturulan alan

Çalışmanın bir sonraki sayfada devam ettiğini göstermek için ▶| sembolü, önceki sayfadan devam ettiğini göstermek için ise |◀ sembolü kullanılmıştır.

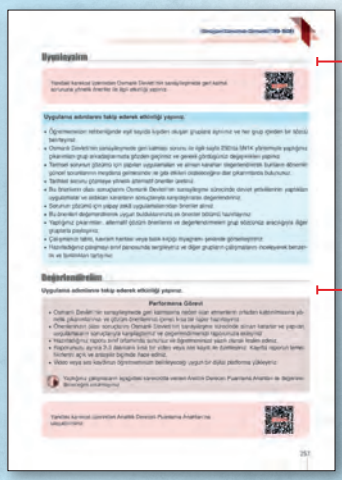
İçerik çerçevesiyle ilgili özgün kaynaklardan yapılan alıntıların ya da özgün metinlerin bulunduğu alan

İçerik çerçevesini pekiştirmek için hazırlanan soruların verildiği alan

Öğrencilerin içerik çerçevesiyle ilgili edindikleri bilgileri ya da ulaştıkları çıkarımları yazması için bırakılan alan

Alıntı metinlerle ilgili kaynakça bilgilerinin verildiği alan

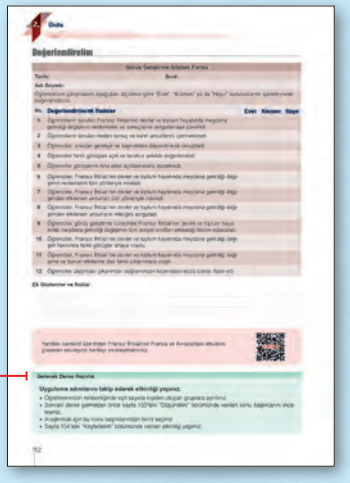

Öğrenilen bilgileri etkinlikler aracılığıyla yeni olaylara ve durumlara aktarmak için hazırlanan "Uygulayalım" alanı

İçerik çerçevesiyle ilgili öğrenme çıktılarının, sınıf içinde kazanılan bilgi ve becerilerin pekiştirilmesi amacıyla hazırlanan "Değerlendirelim" alanı

İçerik çerçevesine ilişkin bilgilerin etkileşimli olarak açıklandığı "Öğrenelim" alanı

Öğrenci ve öğretmenin derse gelmeden önce yapması gereken hazırlıkları hatırlatan bilgilendirme alanı

Öğrencilere yol göstermek, ihtiyaç duyulan konularda ek bilgi vermek, önemli görülen kelime, kavram veya tanımları açıklamak için oluşturulan alan (Bu alanın yanındaki ok uçları, ilgili satırı işaret eder.)

İncelenecek örnek çalışmaların başlangıcını gösteren alan

İçerik çerçevesinde ele alınan tüm öğrenme çıktılarının değerlendirilmesi ve pekiştirilmesine yönelik soruların bulunduğu alan

1. ÜNİTE
DEĞİŞEN DÜNYADA OSMANLI (1683-1789)

1.1. Osmanlı Devleti'nin 1683-1789 Yılları Arasındaki Siyasi ve Askerî Mücadeleleri

1.2. Lale Devri'nin Devlet ve Toplum Hayatına Etkileri

1.3. 1755 Lizbon ve 1766 İstanbul Depremlerinin Etkileri

1.4. Sanayi Devrimi'nin Meydana Getirdiği Siyasi, Sosyal ve Ekonomik Değişim

▶ **Anahtar Kavramlar**

- **barok**
- **devrim**
- **hendesehane**
- **matbaa**
- **rokoko**
- **sanayileşme**
- **sefaret**

▶ Bu ünitede sizlerden

- Osmanlı Devleti'nin 1683-1789 yılları arasındaki siyasi ve askerî mücadelelerini sonuçları açısından değerlendirebilmeniz,
- Lale Devri'nde Osmanlı devlet ve toplum hayatında meydana gelen değişimi tarihsel bağlamı içerisinde yorumlayabilmeniz,
- 1755 Lizbon ve 1766 İstanbul depremlerini ortaya çıkardığı etkiler bakımından karşılaştırabilmeniz,
- Sanayi Devrimi'nin meydana getirdiği siyasi, sosyal ve ekonomik değişimi nedenleri ve sonuçlarıyla birlikte yorumlayabilmeniz

beklenmektedir.

Bu ünitede sizlerden tarihsel bakış açısı formunu doldurmanız, Venn şeması ve balık kılçığı diyagramı hazırlamanız, performans görevini yerine getirmeniz ve ünite sonundaki ölçme ve değerlendirme sorularını cevaplandırmanız istenmektedir.

Ünite Karekodu

Ünite Özeti

▲ 1729'da Sultan III. Ahmed tarafından Ayasofya Meydanı'na inşa ettirilen III. Ahmed Çeşmesi, İstanbul

Başlarken

1683 Viyana Kuşatması ile başlayıp 1789 Fransız İhtilali'ne kadar yaşanan dönemde Avrupa'nın önemli güçlerinden Avusturya Arşidüklüğü ve Rus Çarlığı'yla pek çok kez karşı karşıya gelen Osmanlı Devleti, bu devletlerle girdiği siyasi ve askerî mücadeleleri çoğunlukla kaybetti. Buna rağmen üç kıtaya yayılan toprakları ve askerî nüfuz alanlarıyla dönemin en büyük devletlerinden biri olma özelliğini korudu. 1718-1730 yılları arasında yaşanan ve Lale Devri olarak adlandırılan zaman zarfında Avrupalı ülkelerle kurduğu diplomatik ilişkileri yeniden yapılandıran Osmanlı Devleti, dış politikada sağlanan barış ve istikrar sayesinde birçok toplumsal, kültürel ve sanatsal dönüşüme imza attı. XVIII. yüzyılda Portekiz ve Osmanlı topraklarında meydana gelen 1755 Lizbon ve 1766 İstanbul depremleri ise yaşandığı coğrafyalarda idari, sosyal ve ekonomik açıdan büyük yıkımlara neden oldu. Aynı dönemde gerçekleşen Sanayi Devrimi de dünya genelinde büyük değişimlerin önünü açtı. Sanayi Devrimi sonrasında siyasi, sosyal ve ekonomik alanlarda yaşanan gelişmeler insanların düşünce biçimlerini ve yaşam tarzlarını derinden etkiledi.

1.1. Osmanlı Devleti'nin 1683-1789 Yılları Arasındaki Siyasi ve Askerî Mücadeleleri

Düşünelim

Osmanlı Devleti'nin XVII. yüzyılda güç kaybetmesinin nedenleri ile ilgili verilenlerden yararlanarak soruyu cevaplayınız.

▲ Sadrazam (Temsilî)

XVII. yüzyıldan itibaren Devlet-i Âliyye'de görev yapan sadrazamların vazife ve sorumlulukları artmıştı. Ancak XVIII. yüzyılda devlet yönetiminde yaşanan zafiyetler dolayısıyla merkezî otorite sarsıldı, Batı ve Doğu'daki uzun süren savaşlar da hazinemizin boşalmasına neden oldu. Merkezî otoritenin zayıflaması sonucunda memleketin dört bir yanında türlü fitneler baş gösterdi ve asayiş bozuldu. Bütün bu zorluklara rağmen bizim vazifemiz, asayişi sağlamak için var gücümüzle çalışmak ve canımız pahasına Devlet-i Âliye'yi korumaktır.

Avrupalı devletlerin silahlarını ve savaş düzenlerini geliştirdiklerini, askerî mühendislikte ilerlediklerini haber aldık. Onlarla savaşırken bu değişimi açıkça görüyoruz, savaşlarda bize üstünlük kurmaya başladılar. Biz de ordumuzu ve donanmamızı güçlendirmek için büyük uğraşlar verdik. Ocağımızdaki silahlar yenilendi, talimlerimiz değişti. Ancak biz bunları yaparken Avrupalılar kendi aralarında ittifaklar kurmaya, silahlarını ve hücum tekniklerini geliştirmeye devam ediyor. Savaş kazanmak eskisi kadar kolay değil, düşman her geçen gün daha da güçleniyor.

▲ Yeniçeri (Temsilî)

▲ Çiftçi (Temsilî)

Eskiden tımar sahipleriyle işlerimiz yolundaydı. Hem devlete hizmet ederdik hem de toprağımızı işleyip geçimimizi sağlardık. Sonradan mültezim diye birileri çıktı. Bunlar bizden toplayacakları vergileri peşinen ödermiş devlete. Ama devlete ödedikleri miktardan çok daha fazlasını alıyorlar bizden. Bir de avarız vergisi vardı ya hani; savaş çıkınca, felaket olunca toplanırdı sadece. İşte onu da sürekli hâle getirdiler. Celâli isyancıları da ortalığı kasıp kavuruyor. Artık ne canımız emniyette ne malımız. Milletin, toprağını terk edip göçmekten başka çaresi kalmadı.

Osmanlı Devleti'nin XVII. yüzyılda güç kaybetmesiyle ilgili bu konuşmalardan hangisine daha çok katılıyorsunuz? Neden böyle düşündüğünüzü açıklayınız.

Keşfedelim

Harita ve metinlerden yararlanarak etkinliği yapınız.

▲ XVII. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı Devleti tarafından fethedilen bazı önemli kaleler

Uyvar Kalesi'nin Fethi 1663

Uyvar Kalesi'nin fethedildiği 1663-1664 Osmanlı-Avusturya Savaşları sonucunda Vasvar Antlaşması (1664) imzalandı. Bu antlaşma ile Orta Avrupa hâkimiyeti için önemli bir nokta ele geçirilirken Osmanlı Devleti Macaristan'daki en geniş sınırlarına ulaştı.

Kamaniçe Kalesi'nin Fethi 1672

Kamaniçe Kalesi'nin fethedildiği 1672'deki Lehistan Seferi sonucunda Bucaş (1672) ve Zoravna (1676) Antlaşmaları imzalandı. Böylece Osmanlı Devleti, Podolya ve Ukrayna bölgelerini hâkimiyeti altına alarak batıdaki en geniş sınırlarına ulaştı.

Çehrin Kalesi'nin Fethi 1678

1678'de düzenlenen bir seferle Çehrin Kalesi fethedilince Rusların talebi üzerine 1681'de Bahçesaray (Çehrin) Antlaşması imzalandı. Osmanlı ile Ruslar arasında yapılan bu ilk antlaşmayla Özi Nehri iki devlet arasında sınır kabul edildi. Böylece Rusların güneye inmesi de engellendi.

Aşağıdaki cümleleri uygun ifadelerle tamamlayınız.

Osmanlı Devleti için
Azak ve Kırım önemlidir. Çünkü _____

_____

Belgrad ve Budin önemlidir. Çünkü _____

_____

Ukrayna ve Podolya önemlidir. Çünkü _____

_____

Öğrenelim

Verilen yönergeler doğrultusunda aşağıdaki etkinlikleri yapınız.

II. Viyana Kuşatması ve Karlofça Antlaşması ile ilgili verilenlerden yararlanarak soruları cevaplayınız.

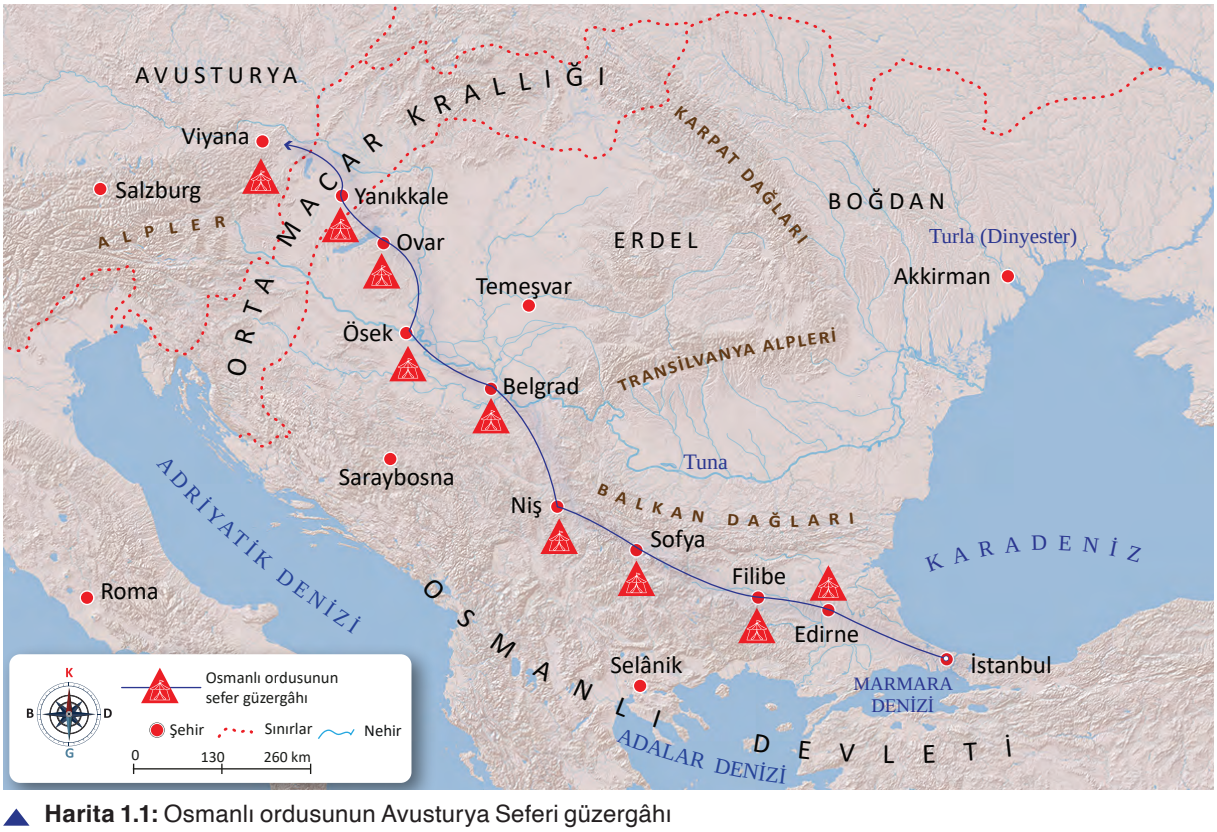

▲ **Görsel 1.1:** Merzifonlu Kara Mustafa Paşa [1676-1683 (Temsilî)]

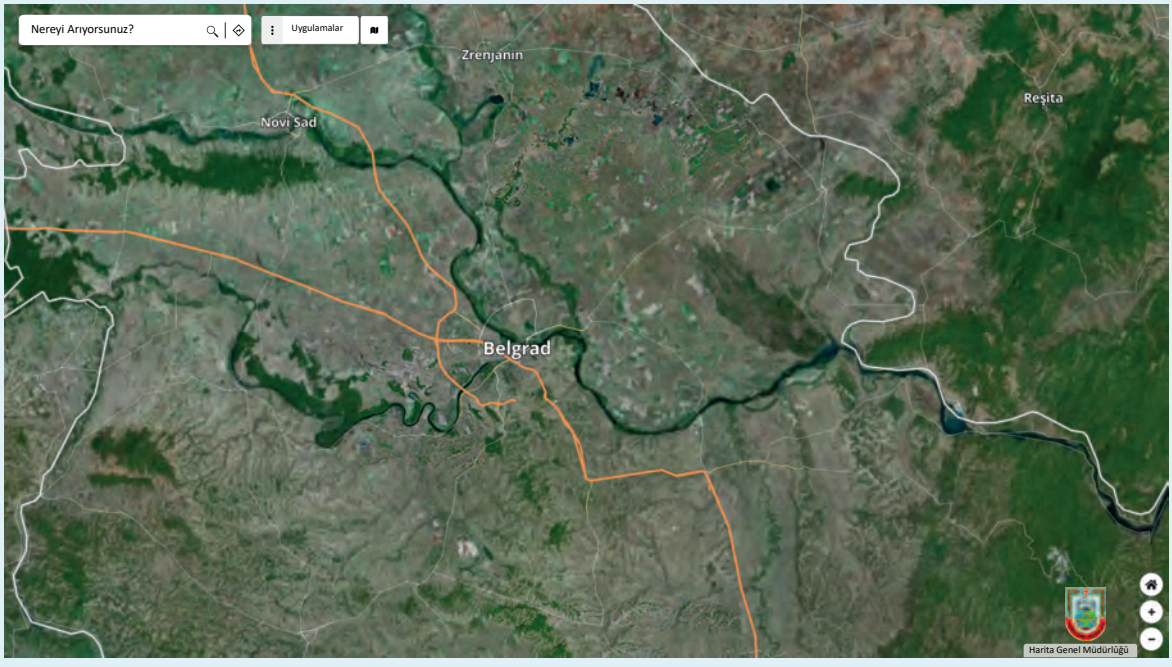
Osmanlı Devleti XVII. yüzyılın ilk yarısında Orta Avrupa hâkimiyeti için Habsburglarla mücadele ederken çeşitli sorunlarla karşı karşıya kaldı. Buna rağmen ordudaki askerî dönüşümü gerçekleştirebilen Osmanlılar, Avrupa'da Tuna Nehri'nin kuzeyinde kalan topraklardaki varlığını korumayı başardı.

Köprülü Mehmed Paşa (1656-1661) ve Köprülü Fazıl Ahmed Paşa (1661-1676) dönemlerinde askerî ve mali alanlarda yapılan ıslahatlarla Osmanlı fetih gücü yeniden harekete geçirildi. Orta Avrupa'da stratejik önem taşıyan Varad (1660), Uyvar (1663) ve Kamaniçe (1672) kalelerinin fethedilmesi Osmanlı'nın Avrupa'ya yönelik hedeflerinden vazgeçmediğini ortaya koydu. Ayrıca Venedik'in elinde bulunan Girit Adası'nın fethedilmesi (1669) Osmanlı Devleti'nin Doğu Akdeniz'deki hâkimiyetini güçlendirdi. Köprülü Fazıl Ahmed Paşa'nın vefatından (1676) sonra sadrazamlık makamına atanan Merzifonlu Kara Mustafa Paşa da Çehrin Seferi sonucunda Osmanlı Devleti'nin üstünlüğünü Rus Çarlığı'na bir kez daha göstermiş oldu (Görsel 1.1).

Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın yeni hedefi Avusturya'ydı. 1683 yılı başlarında Padişah IV. Mehmed (Avcı Mehmed) başkanlığında toplanan Divan-ı Hümayunda Avusturya üzerine bir sefer düzenleme kararı alındı. Aynı yılın mayıs ayında ordusunun başında Belgrad'a kadar ilerleyen IV. Mehmed, burada Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'yı serdar-ı ekrem olarak atadı. Uzun bir yolculuğun ardından 14 Temmuz 1683'te Osmanlı ordusu Viyana'yı kuşattı (Harita 1.1).

▲ **Harita 1.1:** Osmanlı ordusunun Avusturya Seferi güzergâhı

▲ Belgrad ve çevresini gösteren uydu görüntüsü

Uygulama adımlarını takip ederek etkinliği yapınız.

- Öğretmeninizin rehberliğinde eşit sayıda kişiden oluşan gruplara ayrılınız.
- Harita 1.1 üzerinden Avusturya Seferi'nin güzergâhını inceleyiniz.
- HGM (Harita Genel Müdürlüğü) Atlas uygulamasını ya da genel ağdaki diğer dijital küre uygulamalarından birini kullanarak sefer güzergâhındaki coğrafi unsurları gözlemleyiniz.
- Gözlemlediğiniz coğrafi unsurların Osmanlı ordusunun sefer sürecine olumlu ve olumsuz etkilerini belirleyiniz.
- Kullandığınız dijital küre uygulamasından yararlanarak İstanbul ile Viyana arasındaki mesafeyi ölçünüz.
- Dönemin koşullarını göz önünde bulundurarak Osmanlı ordusunun Avusturya Seferi'nde coğrafi unsurlardan kaynaklanan hangi zorluklarla karşılaşmış olabileceğini listeleyiniz ve hazırladığınız listeyi sınıf arkadaşlarınızla paylaşınız.

Kaynak A

"Köprülü'nün [Köprülü Mehmed Paşa] damadı Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, sadaretinin ilk yıllarında bu gücü Lehistan ve Ukrayna'da göstermiş ve en geniş kuzey sınırlarına ulaşılmıştı. Onun gayesi şimdi yeniden canlanan gaza ideolojisini sürdürmek için önemli bir hedef seçmek olacaktı. Ancak bu fetih hulyalarının az sonra yeni bir sıkıntı ve buhrana yol açacağını kimse hesap edememişti. Fakat böyle bir hedefe ulaşmayı sağlayacak çok önemli bir fırsatın doğuşu yeni bir seferi gündeme getirdi. Hedef Viyana, fırsat ise, Orta Macar Krallığı meselesi idi. Orta Macar denilen yer, Kuzey Macaristan'da Habsburg hâkimiyetindeki Yukarı Macaristan idi. Burası yeni bir krallık olarak ortaya çıkmış olup halkı Protestan'dı. Koyu Katolik Habsburg baskısı Protestan Macarlar'ın direnişi ile karşılaştı ve bunların lideri Tököli İmre Osmanlı himayesinde bir devlet kurmak için İstanbul'a başvurdu. Bunun üzerine 1682'de sefer hazırlıklarına başlandı ve bir Osmanlı kuvveti Orta Macaristan'ın merkezi Kaşa'ya girip Tököli'yi krallık tahtına oturttu. Bu arada Fransa ile uğraşmakta olan ve iki cepheli bir savaşı istemeyen İmparator Leopold, Vasvar Antlaşması'nı yenilemeye teşebbüs ettiyse de bu gerçekleşmedi."

Emecen, 1994, s. 50.*

Kaynak B

Franz Geffels (Franz Gefels) tarafından resmedilen ve Kahlenberg (Kaalinberg) Muharebesi'ni tasvir eden tablo, XVII. yüzyıl, Viyana Müzesi, Avusturya

Lehistan Kralı III. Jan Sobieski (Yan Sobyeski) komutasındaki Leh ve Alman kuvvetleri, Viyana'yı kuşatan Osmanlı ordusuna karşı 12 Eylül 1683'te bir taarruz başlattı. Kahlenberg Tepesi'nde gerçekleşen bu savaşta Osmanlı ordusu müttefikler karşısında yenilgiye uğradı ve geri çekilmek zorunda kaldı.

1. Kaynak B'ye göre Viyana'nın coğrafi konumunu göz önünde bulundurarak kuşatma sırasında Osmanlı ordusunun yaşamış olabileceği zorlukları yazınız.

2. Kaynak B'de savaşın hangi aşamasının resmedilmiş olabileceğini ve neden böyle düşündüğünüzü yazınız.

Kaynak B'de verilen tabloyu bu karekod üzerinden daha ayrıntılı şekilde inceleyebilirsiniz.

Kaynak C

"Osmanlı ordusu beklenmedik bir yenilginin şoku ve çok sayıda komutanını savaşa ve idamlara kurban vermesinin yarattığı stratejik ve operatif komuta boşluğu ile boğuşurken Habsburglar, Polonya-Litvanya Birliği [Lehistan], Venedik ve Papalık Mart 1684'te Kutsal İttifak'ın kurulduğunu açıkladılar. Birdenbire imparatorluk kendini hiç beklemediği çok cepheli bir savaşın içinde buldu. Yaklaşık on altı yıl sürecek ve sonradan Rusya'nın da dâhil olacağı bu savaş esnasında, merkezi idare kelimenin tam manasıyla varını yoğunu ortaya koydu. Birkaç kez olağanüstü seferberlik ilan edildi ve askere almaya yönelik bütün muafiyetler kaldırılarak insan gücü tam kapasiteyle kullanılmaya çalışıldı."

Uyar ve Erickson, 2017, s. 189.*

Kaynak Ç

"İkinci Viyana kuşatmasından sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlar'daki eyaletleri ilk anda bir kargaşalık, iktisadi çöküntü ve asayişsizlik içinde kaldılar. Ordunun bozgunu, şehirlerde asayişi sağlamakla görevli garnizonların da erimesi, iktisadi çöküntü, yol güvenliğinin azalması ve süregelen harpler bu eyaletlerde merkezi idarenin kontrolünü yok etmişti denebilir. Mesela Bosna ahalisi merkezden sürekli olarak para ve asker yardımı istiyordu. Merkezi hükümet ise bu talepleri karşılamaktan acizdi. Bu nedenle şehirlerin halkı kendi güvenliklerini kendileri sağlama yoluna gittiler. 18. yüzyıl başından itibaren İmparatorluğun Rumeli bölümünde kent idaresinde güvenlik, mali sorunlar kısmen ahali tarafından karşılanmağa başladı."

Ortaylı, 1981, s. 200-201.*

Kaynak D

"Çoğu tarihçinin ihmal ettiği en önemli husus, 1683-1699 yılları arasında aralıksız devam eden muharebelerde imparatorluğun eğitimli ve muharebe deneyimine sahip askerlerinin önemli bir kısmını kaybetmiş olmasıdır. Bu o kadar büyük bir kayıptır ki, edinilmiş bilgi ve tecrübeler yeni nesillere aktarılamamış, çoğu birlik tamamen yok olduğu için birlik gelenek ve kültürüne sahip olmayan yeni birlikler teşkil edilmek zorunda kalınmıştır."

Uyar, 2020, s. 72.*

II. Viyana Kuşatması ile ilgili edindiğiniz bilgilerden yararlanarak aşağıda verilen olay bilgi kartını doldurunuz.

OLAY BİLGİ KARTI

Olayın adı:

Olayın tarihi:

Olayın gerçekleştiği dönemin padişahı ve sadrazamı:

Olayın nedenleri:

Olayla ilgili dikkatinizi en çok çeken gelişme:

Olayın sonuçları:

II. Viyana Kuşatması devam ederken Leh ve Alman kuvvetleri, 12 Eylül 1683'te yapılan Kahlenberg Muharebesi'nde Osmanlı ordusunu bozguna uğrattı. Osmanlılar bu yenilginin ardından Belgrad'a geri çekildi. Lehistan Kralı Sobieski komutasındaki müttefik güçleri 9 Ekim'de Osmanlı hâkimiyetindeki Ciğerdelen Kalesi'ni de ele geçirince bu galibiyetlerden cesaret alan Avusturya, Venedik ve Lehistan; 5 Mart 1684'te Papa XI. Innocentius'un (İnosentiyus) öncülüğünde Kutsal İttifak adlı bir birlik kurdu. Böylece İmparator Leopold'un Osmanlı Devleti'ne karşı Haziran 1683'te başladığı ittifak arayışı, Papalığın maddi ve manevi desteğiyle sonuçlanmış oldu. Osmanlı Devleti, 1686'da Rus Çarlığı'nın da katıldığı bu birlikle barış görüşmelerinin başladığı 1698'e kadar yaklaşık on dört yıl boyunca dört cephede birden mücadele etti. Osmanlıların 1683 II. Viyana Kuşatması'yla başlayan Avrupa'daki mücadelesi 1699 Karlofça Antlaşması'nın imzalanmasıyla sona erdi.

▲ **Bilgi Görseli 1.1:** Osmanlı Devleti'nin Kutsal İttifak kuvvetlerine karşı savaştığı cepheler

Moskova
RUS ÇARLIĞI
Volga (İtil)
Don
Özi
Azak
Turla
Orkapı
AZAK
DENİZİ
KIRIM
HANLIĞI
Sivastopol
Soçi
KARADENİZ
HAZAR DENİZİ
Sinop
Batum
Kuba
Samsun
Trabzon
Gence
Erzurum
Bursa
Ankara
Sivas
DEVLETİ
Konya
Antalya
Adana
KIBRIS
Avusturya Arşidüklüğü
Lehistan Krallığı
Rus Çarlığı
Venedik Cumhuriyeti
Osmanlı Devleti
Avusturya Arşidüklüğü Seferleri
Lehistan Krallığı Seferleri
Rus Çarlığı Seferleri
Venedik Cumhuriyeti Seferleri
Savaş
Önemli şehirler
K
B
D
G
0
450
900 km

Yandaki karekod üzerinden II. Viyana Kuşatması ve Osmanlı-Kutsal İttifak Savaşları ile ilgili açıklamalı tarih şeridini inceleyiniz.

Kaynak E

Jan van Huchtenburgh (Jan van Huhtenburg) tarafından resmedilen ve Zenta Muharebesi'ni tasvir eden tablo, 1712, Savoy Galerisi, Torino /İtalya

11 Eylül 1697'de Osmanlı ordusu Zenta önlerinde Tisa Nehri'ni geçerken Kutsal İttifak güçleri tarafından bozguna uğratıldı. Bu yenilgi, Osmanlıların kaybettikleri toprakları geri almak için gösterdiği gayreti büyük ölçüde kırdı ve Karlofça Antlaşması'nın kabulüne zemin hazırladı.

Kaynak F

"On altı yıl süren savaşlar sırasında zaman zaman barış yapma girişimleri olmuşsa da çeşitli sebeplerle bu teşebbüsler sonuçsuz kalmış, 1697'de Zenta mağlûbiyeti neticesinde Osmanlı kuvvetlerinin Tuna kıyılarına çekilmek zorunda kalışı, Venedikliler'in Mora yarımadasından kuzeye ilerleyerek Atina'yı, Dalmaçya ve Bosna'da birçok kaleyi işgal etmeleri, 1695 yılından beri Kırım taraflarında hücuma geçen Ruslar'ın 1696'da Azak Kalesi'ni ele geçirmeleri Osmanlılar'ı yeniden barış istemeye zorlamıştı. (...)

Bu uygun ortamda İngiltere'nin İstanbul elçisi William Paget ile Hollanda elçisi Jacobus Colyer, Amcazâde Hüseyin Paşa'ya barış hususunda aracılık yapabileceklerini bildirdiler. Son kayıplar yüzünden esasen barıştan yana olan Hüseyin Paşa, kaybedilen yerler kısmen de olsa geri alınmadan böyle bir fikre yanaşmayan II. Mustafa'yı ikna etti. Devlet erkânı ile de görüşen Hüseyin Paşa'nın gerekçeleri, on altı yıldır devam eden çok cepheli savaşların devletin iç durumunu her yönden bozması, halkın olağanüstü vergiler altında ezilmesi, birçok köyün boşalması, savaş için asker ve mühimmat tedarikinin imkânsız hale gelmesi, özellikle Anadolu'da asayişsizliğin artması, Rumeli'de ise Hristiyan tebaanın isyana kalkışması, Bağdat ve Basra taraflarında bazı ayaklanmaların görülmesi şeklinde özetlenebilir."

Özcan, 2001, s. 504-505.*

II. Mustafa Dönemi'nde sadrazamlık görevinde bulunduğunuzu varsayarak padişaha sunmak üzere Kutsal İttifak güçleriyle barış yapılması gerektiğini açıklayan bir mektup yazınız (Mektubu yazarken II. Viyana Kuşatması'nın sonuçlarını ve sayfa 20'de karekodda verilen açıklamalı tarih şeridindeki gelişmeleri göz önünde bulundurunuz.).

Kutsal İttifak güçleriyle yapılan savaşlarda art arda mağlubiyetler alınması ve Osmanlı devlet adamlarında kaybedilen toprakların mevcut şartlarda geri alınamayacağı fikrinin ağırlık kazanması üzerine Osmanlı Devleti barış istemek zorunda kaldı. Bugünkü Sırbistan sınırları içinde bulunan Karlofça'da Avusturya, Venedik, Lehistan ve Rus Çarlığı'na mensup Kutsal İttifak temsilcileri ile Osmanlı devlet adamları arasında 13 Kasım 1698'de barış görüşmeleri başladı. 26 Ocak 1699'da imzalanan Karlofça Antlaşması'yla Osmanlı-Kutsal İttifak Savaşları sona erdi. Ancak Osmanlı Devleti ile Rus Çarlığı arasındaki sorunlar bu görüşmelerde çözülemedi. 1700 yılında bu iki devlet arasında imzalanan İstanbul Antlaşması'yla Osmanlı Devleti Azak Kalesi'ni Rus Çarlığı'na bıraktı ve Rusların İstanbul'da sürekli olarak bir elçi bulundurma talebini kabul etti. Ayrıca bu antlaşmayla daha önce Moskof prensi olarak adlandırdığı Rus çarının çarlık, yani imparatorluk ünvanını da resmen tanımak zorunda kaldı.

Kaynak G

"Avusturya, Venedik ve Lehistan ile akdedilen 1699 tarihli Karlofça Antlaşması, Osmanlı tarihinde bir dönüm noktası oluşturmaktadır ve modern Avrupa tarihinin önde gelen barış antlaşmalarından biridir. Osmanlı İmparatorluğu, Hristiyan güçlere karşı ilk kez kalıcı olarak toprak kaybına uğradı. Barış müzakereleri İngiliz ve Felemenk [Hollanda] aracılar vasıtasıyla gerçekleştirildi ve müttefikler arasında ciddi anlaşmazlıklara yol açtı. Savaşı sona erdirme hususunda en aceleci davranan taraf Habsburg İmparatorluğu oldu ve önemli kazanımlar elde etti. Avusturya, geniş ve değerli topraklar kazandı: Macaristan, Hırvatistan ve Pojega'nın belli kesimleri ve Erdel. Venedik, Mora'yı ve Dalmaçya'nın büyük bölümünü elde etti, Lehistan ise Podolya'yı geri aldı."

Jelavich, 2013, s. 72.*

Harita 1.2: Osmanlı Devleti'nin Karlofça ve İstanbul Antlaşmaları'nda kaybettiği topraklar

Harita 1.2'ye göre Karlofça ve İstanbul Antlaşmaları sonrasında Osmanlı Devleti'nin hangi bölgeleri tehdit altında kalmış olabilir? Gerekçeleriyle açıklayınız.

Karlofça Antlaşması'yla ilgili edindiğiniz bilgilerden yararlanarak aşağıda verilen olay bilgi kartını doldurunuz.

OLAY BİLGİ KARTI

Olayın adı:

Olayın tarihi:

Olayın gerçekleştiği dönemin padişahı ve sadrazamı:

Olayın nedenleri:

Olayla ilgili dikkatinizi en çok çeken gelişme:

Olayın sonuçları:

Prut ve Pasarofça Antlaşmaları ile ilgili verilenlerden yararlanarak soruları cevaplayınız.

Karlofça ve İstanbul Antlaşmaları'yla kaybedilen toprakları geri almak isteyen Osmanlı Devleti; XVIII. yüzyıl başlarında Avusturya, Venedik ve Rus Çarlığı ile mücadele etmeye devam etti. Rus Çarlığı'nın en büyük hedefi açık denizlere ulaşarak sınırlarını genişletmekti. Rus Çarı I. Petro (Deli Petro), bu amaçla Baltık Denizi'ne çıkmak için kuzeyde İsveç'le, Karadeniz'e inmek için de güneyde Osmanlı Devleti'yle mücadele hâlindeydi. 1700'de imzalanan İstanbul Antlaşması'yla Karadeniz'de stratejik bir önem taşıyan Azak Kalesi Rusların eline geçti. Böylece Ruslar Karadeniz'e inme hedefleri için ilk önemli adımı atmış oldu. III. Ahmed Dönemi'nde I. Petro'nun Karadeniz'e yönelik genişleme politikası Osmanlı-Rus ilişkilerinin daha da gerilmesine yol açtı. Bu gerginlik nedeniyle çıkan Prut Savaşı'nın sonucunu Sadrazam Baltacı Mehmed Paşa'nın hamleleri belirledi (Görsel 1.2).

Görsel 1.2: Sadrazam Baltacı Mehmed Paşa [1704-1706, 1710-1711 (Temsilî)]

Kaynak Ğ

"Habsburg idaresine karşı Karlofça'dan sonra özellikle Erdel'de bazı hareketler meydana gelmiş ve Macarlar isyan etmişler; fakat Osmanlılar bu konu ile gereği gibi ilgilenememişlerdi. Ayrıca Lehistan üzerinde İsveç-Rus rekabeti de baş göstermiş bulunuyordu. İsveç'in birlikte hareket etme isteği dahi, iç durum ile meşgul olan Osmanlı devlet adamlarınca çekimserlikle karşılanmıştı. Fakat bu iki hadise, Osmanlılar'ı yeni bir savaşın içine itmekte gecikmedi. İsveç Kralı XII. Karl (Charles, Demirbaş Şarl), Ukrayna Kazakları ile anlaşıp Ruslar'a saldırdı ancak Poltova'da yenilgiye uğrayarak müttefiki Kazak hatmanı ile Osmanlı topraklarına sığındı. Bu durum ve Ruslar'ın öteden beri takip ettikleri Karadeniz siyaseti, savaşı kaçınılmaz kılıyordu."

Emecen, 1992, s. 57-58.*

Hatman
Osmanlı kaynaklarına göre Ukrayna (Zaporog/Zaporojie) Kazakları ordusundaki en yüksek rütbe.

Kaynak H

Göynüklü Ahmed bin Mahmud'un *Tarih-i Göynüklü* adlı eserinde yer alan ve Rus ordusunun Prut Nehri kıyısında Osmanlı kuvvetleri tarafından kuşatılmasını gösteren çizim, Prusya Devlet Kütüphanesi, Berlin/Almanya

Bu karekod üzerinden Göynüklü Ahmed bin Mahmud ve eseri ile ilgili ayrıntılı bilgilere ulaşabilirsiniz.

Osmanlı Devleti, 20 Kasım 1710'da Rus Çarlığı'na savaş ilan etti. 1711 yılı baharında Boğdan'a giren Rus ordusu, Prut Nehri boyunca ilerlemeye başladı. Temmuz ayında Sadrazam Baltacı Mehmed Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu, Prut Nehri'nin yay şeklini aldığı bir kolu üzerinde Rus ordusunu kuşattı. Bunun üzerine Ruslar, Çar I. Petro ve Çariçe Katerina'nın da katıldığı bir toplantıda bu kuşatmadan kurtulmanın mümkün olmadığı görüşünde birleşerek Osmanlı Devleti'ne barış teklifinde bulunma kararı aldı. Çariçe Katerina'nın Sadrazam Baltacı Mehmed Paşa'ya bizzat ilettiği bu barış teklifi, Kırım Hanı Devlet Giray ve İsveç kralının temsilcisi General Ponyatofski'nin itirazlarına rağmen Osmanlı yönetimi tarafından kabul edildi.

Kaynak I

Mihail Matveyeviç İvanov tarafından resmedilen ve Osmanlı kuvvetlerinin Prut Nehri kıyısında Rus ordusunu kuşattığı esnada Çar I. Petro'nun bulunduğu Rus ordugâhını tasvir eden tablo, Tretyakov Devlet Galerisi, Moskova/Rusya

Kaynak İ

(Prut Savaşı'nda Çar I. Petro'nun Moskova'ya gönderdiği ve içinde bulunduğu durumu anlattığı mektuptan bir bölüm)

"İşte yanlış fikirlere kapılarak hiçbir cürmüm [günahım] olmadığı halde, orduma dört misli fâik [üstün] bir Osmanlı ordusu ile ordugâhımda mahsur bulunuyorum. Tanrı hiç ümit etmediğimiz bir zamanda imdadımıza yetişmeyecek olursa burada uzakta kâmilen [büsbütün] mahrum olduğumuz için parça parça edilecek veyahut esir olacağız. Şayet Osmanlılar tarafından esir edilirsem, artık beni çarınız ve senyörünüz addetmeyiniz. Hatta benim yazım olduğunu bile anlasanız yine tarafımdan hiçbir emir beklemeyiniz. Kendim gelinceye kadar bekleyiniz. Şayet ben mahvolur ve hakikaten de vefat etmiş olduğumu duyarsanız, o zaman içinizden en liyakatlisini bana halef seçiniz."

Altınay, 2012, s. 55.*

Kaynak I ve İ'den yararlanarak kuşatma sırasında Çar I. Petro'nun ve ordugâhtaki Rus askerlerinin neler hissetmiş olabileceğini yazınız.

Kaynak J

"Barış antlaşması 21 Temmuz 1711 tarihinde imza edildi ve Petro ordusuyla serbest bırakıldı. İmzalanan antlaşmanın en önemli kazancı Azak kalesinin Osmanlı devletine teslimi ve Lehistan'ın Rus nüfuzundan kurtulmasıydı. Rus ordusunun Prut'ta tamamen imhası mümkün iken, sadrazamın bunu değerlendirememesi ve büyük askeri kazanca rağmen gereği yerine getirilmeyecek andlaşmayı imzalamak zorunda kalması, Rus ordusunu imhadan kurtarmış oldu. Bu bakımdan Prut barışı askerlik bakımından Rusların büyük hezimeti, diplomasi açısından ise büyük bir zaferi kabul edilmektedir."

Köse, 1999, s. 540.*

Kaynak K

"Herkesi şaşırtan bu barışın gerekçeleri olarak, 19 Temmuz çarpışmalarında Ruslar'ın başarılı olmaları, ancak 20 Temmuz'da esas ordunun da gelmesiyle ümitsiz bir şekilde sarıldıkları ve hücuma geçileceği esnada gelen barış isteğinin teslime bedel addedilmesi, muhasara edilen Rus ordusunun 'ölüm eri olarak' savaşacaklarından yenilgili bir sonuç dahi alınabileceği, 19 Temmuz günü cereyan eden çarpışmalarda askerin zafiyetinin akşam karanlığının bastırması sayesinde gözlerden gizlendiği, Ruslar'ın barış için her şeyi verdikleri, halbuki ele geçirilmesi veya yıkılması istenen kalelerin alınması ve dolayısıyla yıkılabilmelerinin her biri için ayrı ayrı sefere çıkılmasıyla ancak gerçekleşebileceği gibi görüşler ileri sürülmüştür. Fakat Ruslar'ın birkaç günlük bir muhasara sonunda zaten savaşa hacet kalmadan kendiliğinden teslim olacaklarına dair yapılan uyarılara kulak verilmemiştir."

Beydilli, 2007, s. 361.*

Prut Antlaşması ile ilgili edindiğiniz bilgilerden yararlanarak aşağıda verilen olay bilgi kartını doldurunuz.

OLAY BİLGİ KARTI

Olayın adı:

Olayın tarihi:

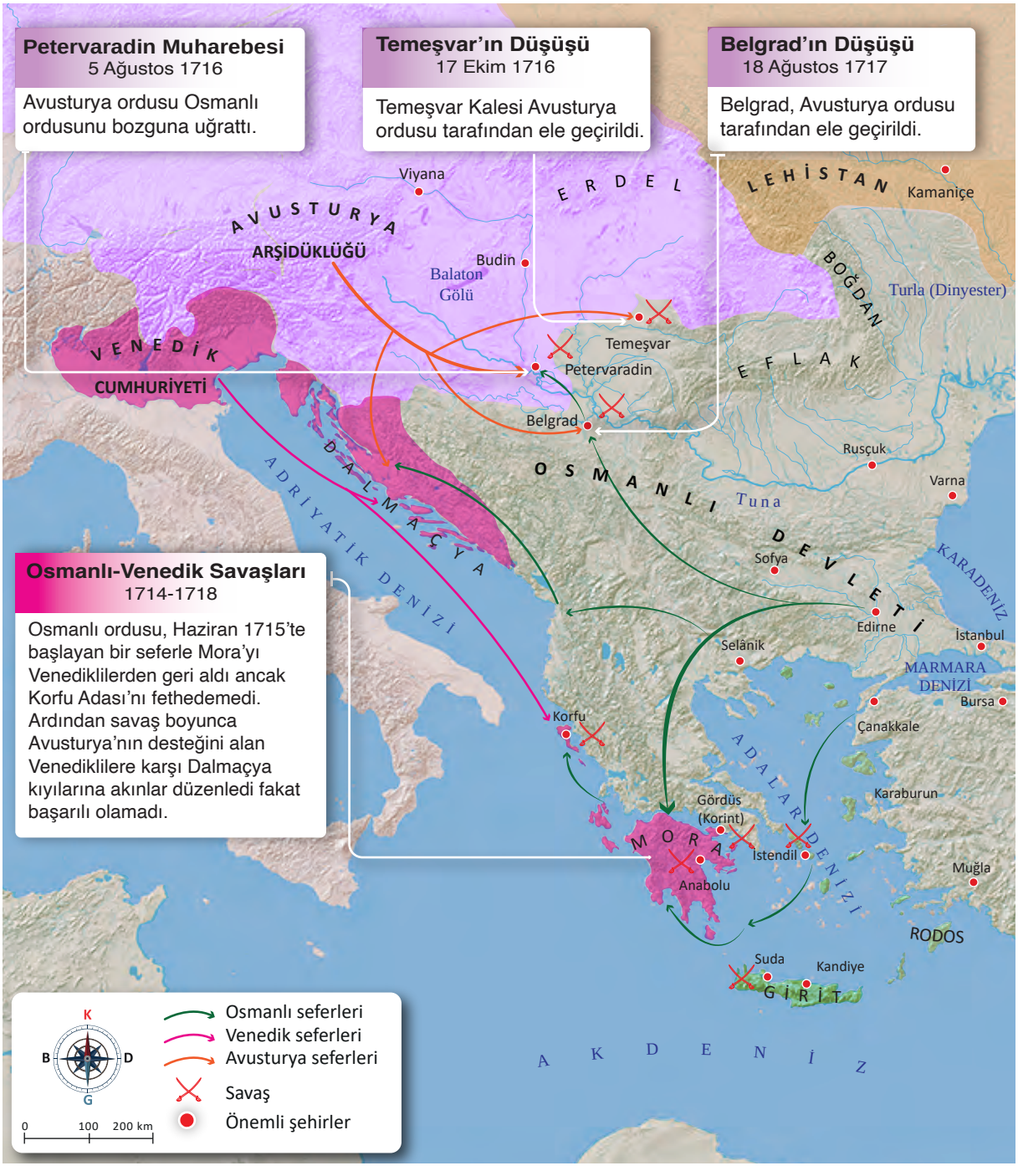
Olayın gerçekleştiği dönemin padişahı ve sadrazamı:

Olayın nedenleri:

Olayla ilgili dikkatinizi en çok çeken gelişme:

Olayın sonuçları:

Prut Savaşı'nda Rus Çarlığı'na karşı kazanılan zafer, Osmanlı Devleti'ni Karlofça Antlaşması'yla kaybettiği toprakları geri alma konusunda umutlandırdı. Osmanlılar Venedik'in Mora'daki Ortodoks halk üzerinde baskı kurması, Karadağ halkını isyana teşvik etmesi ve Osmanlı ticaret gemilerine saldırması nedeniyle 1714'te Venedik'e savaş ilan etti. Osmanlıların bu savaştan zaferle çıkması üzerine 15 Nisan 1716'da Avusturya Arşidüklüğü Venedik'in yanında savaşma kararı aldı. Böylece Osmanlılar 1718'e kadar Avusturya ile de mücadele etmek zorunda kaldı (Harita 1.3).

▲ **Harita 1.3:** Osmanlı Devleti ile Venedik-Avusturya ittifakı arasındaki savaşlar

Kaynak L

"Avusturya'nın 15 Nisan 1716'da Venedik ile bir antlaşma yaparak savaşa girmesiyle zor durumda kalan Osmanlı Devleti Petervaradin'de ağır bir yenilgiye uğratılmıştır. Savaş sırasında Sadrazam Damat Ali Paşa'nın şehadetinin yanı sıra, Osmanlı savaş kampı Viyana bozgunundan sonra bir kez daha Avusturyalıların eline geçmiştir. Bu arada Sırbistan, Bosna, Temeşvar [Tamışvar, Tameşvar], Eflak ve Boğdan güzergâhlarının açılması ve Osmanlı kuvvetlerinin geri çekilmelerini fırsat bilen Avusturya komutanı Prens Eugune Banat'ı istila ederken, ardından Orta Avrupa'nın merkezi konumundaki Belgrad'ı ele geçirmiştir. Avusturya'nın Niş bölgesine saldırması üzerine İngiltere ve Felemenk devletlerinin tavassutu [aracılığı] ile Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'nın sadaretinde 1718 yılında Pasarofça Antlaşması imzalanmıştır."

Kurtaran, 2014, s. 398.*

Kaynak M

Jan van Huchtenburgh tarafından resmedilen ve 18 Ağustos 1717'de Belgrad'ın Avusturya ordusu tarafından ele geçirilmesini tasvir eden tablo, XVIII. yüzyıl, Prens Koleksiyonları, Vaduz (Vaduz)/Lihtenştayn

Orta Avrupa'nın kilidi konumundaki Belgrad'ı 19 Haziran 1717'de kuşatan Savoy Prensi Eugène (Öjin), yardıma gelen Osmanlı ordusunu Belgrad önlerinde bozguna uğrattı. Bunun üzerine Belgrad Kalesi 18 Ağustos 1717'de Avusturya ordusu tarafından ele geçirildi.

Belgrad'ın Avusturya Arşidüklüğü tarafından ele geçirilmesi Osmanlı Devleti'nin Avrupa'ya yönelik siyasi ve askerî politikalarını nasıl etkilemiş olabilir? Aşağıdaki ilgili alanlara yazınız.

Siyasi Etkileri:

Askerî Etkileri:

Kaynak N

"Taraflar arasında cereyan eden muharebelerden sonra imzalanan Pasarofça Barışı'nın (21 Temmuz 1718) maddelerinden anlaşıldığı üzere Habsburglar, Osmanlılar karşısında dikkate şayan bir üstünlük ve avantaj elde etmiştir. Söz konusu antlaşmayla son Macar eyaletini, Temeşvar'ı ve Belgrad da dahil olmak üzere Kuzey Sırbistan'ı Habsburglara terk eden Osmanlılar, Balkanlar'da itibar kaybetmiş ve uğradığı büyük toprak kayıpları neticesinde Orta Avrupa'nın üstün devleti olma vasfından uzaklaşmaya başlamıştır. Lakin Habsburglarca elde edilen bu üstünlük, ordularını sevk ve idare eden komutanların hayatta kaldığı süreyle sınırlı kalmıştır. Mahir generallerin orduların başından ayrılmasıyla yönetim ve organizasyon konularında müşkül anlar yaşamaya başlayan ve buna ilaveten halef general yetiştiremeyen Habsburglar, Osmanlılara karşı 1718 yılında elde ettiği avantajlarını ilânihaye kontrol edememişlerdir."

Karagöz, 2019, s. 78.*

Kaynak O

"1718 Pasarofça Barışı, 1699 Karlofça hükümlerini güçlendirerek Habsburg-Osmanlı ilişkilerinin daha da iyileşmesini sağladı. Bununla beraber iki ülke arasındaki dostluğu pekiştiren yeni uygulamalar ortaya çıktı: serbest dolaşım, düşük gümrük vergileri ve salgın hastalıklara karşı korunma. Yerleşim ve geçiş açısından sınır daha güvenli hale geldi. Ticari imtiyazlar ve serbest dolaşım hakkı ticareti hareketlendirirken güvenlik kuşağı veba salgını olsa bile ticaretin devamını sağlıyordu. "

Pešalj, 2019, s. 52.*

Pasarofça Antlaşması ile ilgili edindiğiniz bilgilerden yararlanarak aşağıda verilen olay bilgi kartını doldurunuz.

OLAY BİLGİ KARTI

Olayın adı:

Olayın tarihi:

Olayın gerçekleştiği dönemin padişahı ve sadrazamı:

Olayın nedenleri:

Olayla ilgili dikkatinizi en çok çeken gelişme:

Olayın sonuçları:

1715-1718 yılları arasında Avusturya karşısında başarısız olan Osmanlı Devleti, Pasarofça Antlaşması imzalandıktan sonra Orta Avrupa'dan çekilerek savunma durumuna geçti ve barışçıl bir dış politika izlemeye başladı. Bu antlaşmanın ardından başlayan Lale Devri, 1730'da çıkan Patrona Halil İsyanı sonrasında Sultan III. Ahmed'in tahttan indirilmesiyle sona erdi. Onun ardından tahta çıkan I. Mahmud (Görsel 1.3), başlangıçta isyancıların isteklerini kabul etmiş görünse de bir süre sonra isyancıları ve liderlerini sert şekilde cezalandırarak İstanbul'un güvenliğini sağladı. I. Mahmud Dönemi'nde Avrupa'dan uzmanlar getirtilerek ordu teşkilatı yeniden yapılandırıldı ve Batı'nın askerî teknikleri ve teçhizatları kullanılmaya başlandı.

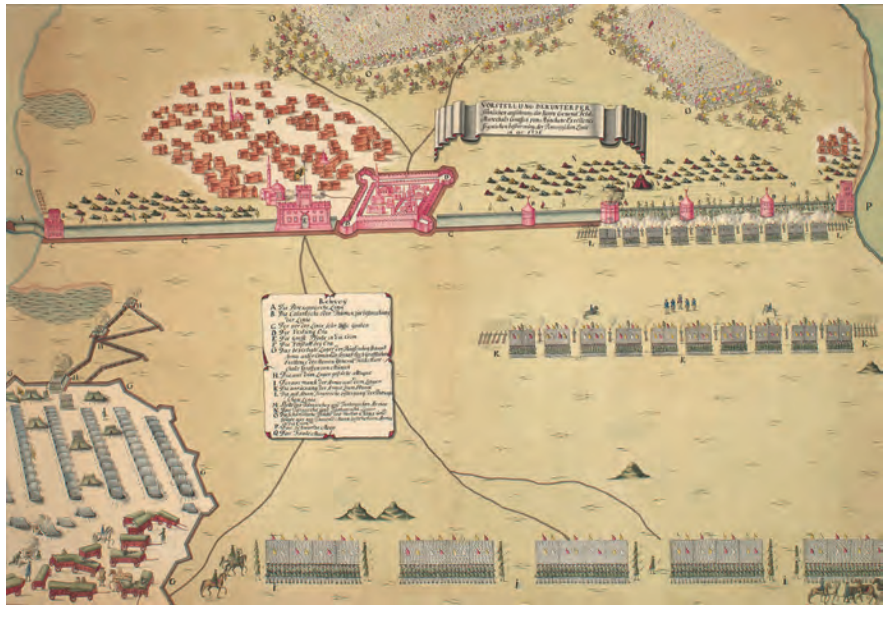

▲ **Görsel 1.3:** Sultan I. Mahmud [1730-1754 (Temsilî)]

Fransız asıllı Humbaracı Ahmed Paşa [Comte de Bonneval (Komt dö Bönevel)] Humbaracı Ocağını ıslah etti ve III. Mustafa ve III. Selim dönemlerinde kurulacak olan mühendishanelerin ilk örneği olan hendesehane (humbarahane) adlı bir kışla ve okul açtı (1734). Ayrıca Topçu Ocağını da düzene sokarak yeni toplar imal edilmesini sağladı. Sultan I. Mahmud tarafından da takdir edilen Humbaracı Ahmed Paşa'nın amacı Avrupa'daki gelişmelerden Osmanlı yönetimini haberdar etmekti. Padişaha sunduğu layihalarda Avrupa'daki siyasi olaylardan, Avusturya'nın askerî mücadelelerinden ve Avrupa ülkelerinin deniz kuvvetlerinden ayrıntılı şekilde bahsetti.

Osmanlılar I. Mahmud Dönemi'nde Rus Çarlığı, Avusturya ve İran'la mücadele etti. Bu mücadelelerin en zorlusu Rus Çarlığı'na karşı verildi. Rus Çarlığı, Prut Antlaşması'ndan sonra da Osmanlı Devleti'yle ilgili hedeflerinden vazgeçmemişti. Çariçe Anna İvanovna Dönemi'nde Azak Kalesi'ni yeniden ele geçiren Ruslar, Kırım'ın birçok bölgesine saldırılar düzenledi. Ayrıca Lehistan'ın iç işlerine müdahale ederek Osmanlı Devleti'yle yaptıkları antlaşmalara aykırı hareket etti. Bunun üzerine Osmanlı Devleti 2 Mayıs 1736'da Rus Çarlığı'na savaş ilan etti.

Kaynak Ö

◀ Rus ordusunun 1736'da Kırım'daki Orkapı Kalesi'ne saldırısını gösteren çizim, XVIII. yüzyıl, Londra Kraliyet Koleksiyonu Vakfı, İngiltere

Ruslar, Mareşal Burhard Krislof Minih komutasında çıktıkları Kırım Seferi'nde ilk iş olarak stratejik bir öneme sahip Orkapı Kalesi'ni ele geçirdi (22 Mayıs 1736).

Osmanlı Devleti Karadeniz'in kuzey kıyılarında Ruslarla mücadele hâlindeyken Avusturya Arşidüklüğü de müttefiki Rus Çarlığı'na destek çıkmak için 1737'de Osmanlı Devleti'ne savaş açtı. Aynı anda iki cephede birden savaşmak zorunda kalan Osmanlı ordusu; Avusturya'nın Niş, Vidin ve Bosna taraflarına saldırıları karşısında hazırlıksız yakalandı. Ancak kısa sürede toparlanan Osmanlılar 1738 yılından itibaren önemli başarılara imza attı. Bunun üzerine Avustuyalılar Fransa'nın ara buluculuğunda Osmanlı Devleti'ne barış teklifinde bulundu ancak bu talep şartların uygun olmadığı gerekçesiyle kabul edilmedi.

Kaynak P

"Osmanlı kuvvetlerinin Kornia muharebesinde Avusturya kuvvetlerini mağlup etmesi sonucunda 1738 ve 1739 yıllarında Tuna boyunca ilerleyen Osmanlı kuvvetleri tarafından Belgrad, Semendire, Orsova ile diğer şehir, kasaba ve kaleleri ele geçirildi. Bu şekilde 1718 Pasarofça Antlaşması ile kaybettiği yerleri geri alan Osmanlılar, Tuna savunma hattını yeniden oluşturdular.

Bu arada yeni sadrazam İvaz Mehmed Paşa'nın kuvvetlerinin Hekimoğlu Ali Paşa komutasındaki Bosna kuvvetleriyle birleşmesi sonucu güçlenen Osmanlı orduları Avusturya'ya doğru harekete geçti. Niş'e kadar ilerleyen Osmanlı kuvvetleri burada yapılan müzakerelerin ardından Belgrad'a gitme karar aldılar. Bu arada Osmanlı Devleti'nin ilerlemesi karşısında harekete geçen ve Hisarcık önlerine gelen Avusturya ordusu ile burada yapılan savaş sonucunda Avusturya orduları mağlup edildi. Bu zaferin ardından Osmanlı orduları 25 Temmuz Pazar günü Belgrad'ı kuşattı ve uzun süren bir muhasaradan sonra Belgrad kale komutanı Vallis İmparatora mukavemet edemeyeceğini bildirdi ve kaleyi teslim etti. Bu şekilde Osmanlı tarihinde oldukça önemli bir yer olan ve 1718 yılında Pasarofça Antlaşması'yla kaybedilen Belgrad geri alındı. Tüm bu gelişmelerin soncunda taraflar arasında barış müzakereleri yeniden başladı."

Kurtaran, 2014, s. 400-401.*

Kaynak R

"Rusların Azak (1736) ve Oçakofta [Özi/Oçakov] (1737) kazandığı başarılar daha sonra Bender'deki sert Osmanlı direnişiyle tersine döndü. Salgın hastalık ve lojistik kâbusu Rusları 1738'de Kırım'dan çekilmeye mecbur etti. Bu uzun seferlerde Rusların 240.000 askerinden 100.000'ini kaybettiği söylenir. Seferberlikte geç kalan Osmanlı ordusuysa Avusturyalılar Sırbistan'a girdikten sonra Tuna'daki kalelerini korumaya çalıştı. 1737 yılı önemliydi, zira bu tarihte Osmanlılar ile Avusturya Niş ve Bosna için savaştılar. Osmanlılar 1738 ve 1739 yıllarında Belgrad'ı kuşatarak, 1739 yazında Boğdan'ı geçip Hotin'i ele geçiren Ruslara rağmen Tuna'daki savunma hattını yeniden oluşturdular. Özellikle Grocka (Hisarcık) muharebesinden sonra Avusturya ordusundaki düzensizlik ve batı sınırını koruma endişesi artınca Habsburg hükümdarı Belgrad'ı ve Rus müttefiklerini terk ederek Eylül'de ayrı bir barış antlaşması imzaladı. "

Aksan, 2011, s. 129.*

1736-1739 yılları arasında yapılan savaşlarda Osmanlı Devleti'nin özellikle Avusturya karşısında başarılı olmasının nedenleri neler olabilir? Açıklayınız.

Kaynak S

13 Temmuz 1737'de Rus ordusu tarafından ele geçirilen Özi (Oçakov) Kalesi'nin kuşatılmasını tasvir eden çizim, XVIII. yüzyıl, Marburg (Maaburg) Devlet Arşivleri, Hessen (Hesın)/Almanya

Rus ordusu, 1738'de Özi ve Kılburnu'nda yaşanan veba salgını nedeniyle güç kaybedince Eylül 1739'da Ukrayna'ya geri çekilmek zorunda kaldı.

Rus ordusunun 1736-1739 yıllarında Karadeniz'in kuzeyinde ele geçirdikleri stratejik merkezleri aşağıdaki dilsiz harita üzerinde işaretleyiniz (Konumları belirlemek için tarih ve coğrafya atlaslarınızdan yararlanabilirsiniz.).

▲ **Harita 1.4:** Dilsiz harita

Kaynak Ş

"1736 yılında başlayan ve Avusturya-Rusya ittifakı neticesinde iki ayrı cephede savaşmak zorunda kalan Osmanlı orduları, 22 yıl sonra 1739 yılında Belgrad'ı tekrar fethetmiş ve yapılan Belgrad Barış Antlaşması ile tekrar Avrupa kapılarına dayanan bir konuma gelmiştir. Fakat diplomatik manada, Osmanlı Devleti bu barışı da, yabancı bir devletin tavassutu ve garantörlüğü altında imzalamıştır. Osmanlı ordularının Avusturya'ya karşı cephelerde üstün başarı göstermesine ve Rusya'ya karşı aynı başarıyı göstermesine rağmen bu barış görüşmelerinde Fransız diplomasisi kendi menfaatleri için Osmanlı lehine gayret sarfetmiş ve başarıya ulaşmıştır. Bu yüzyılda elde edilen neticeler, Osmanlı Devleti'nin defansif dış politika izlediği bu yıllarda devlet adamlarına yeniden bir güven telkin etmiştir. Bu antlaşmanın diğer önemli bir yönü ise, Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında elli yıla yakın bir zaman sürecek olan barışın başlangıcı olmasıdır."

Savaş, 1999, s. 654.*

Kaynak T

"Barış anlaşması 29 Eylül 1739'da Belgrat'ta imzalandı. Buna göre Azak Rusya'da kalacak, ama tüm istihkâmlar bozulacaktı. Azak çevresi iskâna açılmayacak ve iki imparatorluk arasında sınır teşkil edecekti, fakat Rusya Kuban'da bir kale kurabilecekti. Taganrog tersanesi yeniden kurulmayacak, Rusya Karadeniz'de gemi bulundurmayacak, oradaki ticaretini ise ancak aracı Türk gemileriyle yapabilecekti. Büyük ve Küçük Kabardey bağımsız olarak kalacak ve iki imparatorluk arasında sınır teşkil edecekti. Böylece Rusya, büyük meblağlar harcadığı, 100 binin üzerinde adam kaybettiği savaştan fiilen hiçbir şey elde etmeden çıkmıştı."

Şirokorad, 2009, s. 125.*

Belgrad Antlaşması ile ilgili edindiğiniz bilgilerden yararlanarak aşağıda verilen olay bilgi kartını doldurunuz.

OLAY BİLGİ KARTI

Olayın adı:

Olayın tarihi:

Olayın gerçekleştiği dönemin padişahı ve sadrazamı:

Olayın nedenleri:

Olayla ilgili dikkatinizi en çok çeken gelişme:

Olayın sonuçları:

1739 Belgrad Antlaşması'yla sağlanan Osmanlı-Rus barışı, 1762'de Rus Çarlığı'nın başına II. Katerina'nın geçmesiyle tehlike altına girdi. Çariçe II. Katerina'nın Osmanlı Devleti aleyhine izlediği politikalar iki devlet arasındaki ilişkilerin bozulmasına ve altı yıl sürecek bir savaşın başlamasına neden oldu. Ruslar bu dönemde Lehistan'ı kendi kontrolleri altında tutmak için önce bu devletin iç işlerine karıştı ve ülkedeki kral seçimine müdahale etti. Ardından çıkan isyanları bastırmak için de kendi askerlerini gönderdi.

Lehistan'ın kısmen veya tamamen ortadan kaldırılma ihtimali Osmanlı topraklarını Rus saldırılarına açık hâle getiriyordu. Ayrıca Karadeniz'e inme hedefinden vazgeçmeyen Ruslar, bir yandan Osmanlı sınırına yakın bölgelere kaleler inşa ederek askerî yığınak yapıyor, bir yandan da Balkan ve Kafkas coğrafyalarında yaşayan Ortodoks Hristiyanları Osmanlı yönetimine karşı kışkırtıyordu. Osmanlı Devleti bu tehlikelerin önüne geçmek için 1768'de Rus Çarlığı'na savaş ilan etti. Altı yıl süren bu savaşta Osmanlı Devleti birçok cephede mücadele etmek zorunda kaldı. Eflak-Boğdan ve Kırım'ı işgal eden Rus ordusu, Kafkasya'ya kadar ilerledi. Baltık Denizi'nden hareket eden Rus donanması ise İngilizlerin de yardımıyla Akdeniz'e gelerek Osmanlı donanmasıyla karşı karşıya geldi.

Kaynak U

"1768-74 savaşında çariçenin başarısının önemli bir unsuru Rus donanmasının Doğu Akdeniz'de ortaya çıkmasıydı; Çeşme önlerinde kazandıkları ezici zafer, kısmen İngiliz desteğinden kısmen de sürpriz unsurundan ileri gelmişti. Ancak asıl büyük muharebeler denizde değil karada yapılmaktaydı ve II. Katerina'ya barış yapmaya razı olmak için önemli taleplerde bulunmak cesaretini veren, Osmanlıların Dinyester (1769), Larga (Kartal) (1770) ve Kagul (1770) kıyılarındaki yenilgileri ve Rusların Kırım'ı alması olmuştu."

Faroqhı, 2010, s. 101.*

Kaynak Ü

Jacob Philipp Hackert (Ceykıp Filip Hekırt) tarafından resmedilen "Çeşme Deniz Muharebesi" tablosu, XVIII. yüzyıl, Hermitage (Ermitaj) Müzesi, St. Petersburg/Rusya

Osmanlı Devleti'ni baskı altına almak ve Mora'daki isyana destek vermek amacıyla Akdeniz'e gelen Rus donanması Adalar Denizi'nde Osmanlı donanmasıyla karşı karşıya geldi. Rus güçleri karşısında varlık gösteremeyen Osmanlı donanması Çeşme Limanı'na çekilmek zorunda kaldı. Bunun üzerine saldırıya geçen Ruslar 6 Temmuz 1770'de Osmanlı donanmasını yakarak imha etti.

Kaynak V

Daniel Nikolaus Chodowiecki (Danyel Nikolaus Şodovyeski) tarafından resmedilen ve Kartal Sahrası (Kagul) Muharebesi'ni tasvir eden tablo, Glazov Yerel Tarih Müzesi, Rusya

1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'nın en önemli meydan muharebelerinden biri olan Kartal Sahrası Muharebesi'nde (1770) Osmanlı ordusu sayıca fazla olmasına rağmen Rus ordusu karşısında ağır bir yenilgi almıştır.

Kaynak Ü ve Kaynak V'den hareketle XVIII. yüzyıl sonunda Osmanlı ordusunun ve donanmasının gücü hakkında neler söyleyebilirsiniz?

Kaynak Y

"I. Abdülhamid (1774-1789) tahta çıktığında selefi III. Mustafa zamanında başlamış olan Osmanlı-Rus Savaşı (1768-1774) son safhasına gelmiş bulunuyordu. Devlet bir yandan bu savaşla meşgul olurken, diğer yandan da uzun savaş yıllarının yol açtığı yıkıntılar ve çeşitli eyaletlerde görülen karışıklıklarla uğraşmak ve had safhaya varan mali sıkıntılara bir çözüm aramak zorunda kalıyordu. I. Abdülhamid'in devraldığı Rus savaşına devam etme arzusu, askerî sahadaki başarısızlıklar yüzünden olumlu bir netice vermemiş, Osmanlı kuvvetlerinin en son Kozluca (Varna yakınları) mevkiinde düşmana mağlup olmaları ve Serdar Muhsinzade Mehmed Paşa'nın [sadrazam] perişan bir halde Şumnu'daki karargâhına çekilmesiyle Rusya'nın ileri sürdüğü ağır şartlan kabul etmekten başka bir çıkar yol kalmıştı. Barış antlaşması 21 Temmuz 1774'te Küçük Kaynarca'da imzalandı."

Beydilli, 1994, s. 65.*

Kaynak Z

"Dünya tarihinde hiçbir barış antlaşması Küçük Kaynarca Antlaşması kadar hızlı sonuçlanmamıştır. Osmanlı murahhaslarının tek Rus murahhası olan Prens Nikolas Repnin ile 16 Temmuz'da toplandıkları yer, Silistre'den 5 saat uzaklıktaki Küçük Kaynarca kasabası idi. Ertesi gün, barış antlaşması imzalanacaktı. Oysa Ruslar, imza tarihinin Prut Barış Antlaşması'nın yıldönümü olan 21 Temmuz'a ertelenmesinde ısrar ettiler."

Zinkeisen, 2011, s. 671.*

Ruslar neden Küçük Kaynarca Antlaşması'nı Prut Antlaşması'nın yıl dönümü olan 21 Temmuz'da imzalamak istemiş olabilir?

Kaynak AA

"1699 Karlofça Antlaşması'ndan sonra imzalamak zorunda kaldığı en ağır antlaşma olan Küçük Kaynarca'ya göre Aksu (Buğ) nehri iki devlet arasındaki yeni sınırı teşkil ediyor; Kırım, Kaban ve Bucak yalnızca dini konularda hilafet makamına bağlı kalıyor, siyasi bakımdan ise imparatorluk bünyesinden ayrılıp müstakil bir hale getiriliyordu. Bu gelişme Rusya'nın Kırım'ı kendi topraklarına katmasının ilk adımını teşkil edecektir. Antlaşmanın bir başka önemli hususu ise Osmanlı Devleti'ndeki Ortodoks tebaanın haklarının koruyuculuğunun Ruslar'a verilmiş olması şeklinde yorum bulan maddeleriydi. Bu durum antlaşmayı çok ağır bir hale getirmiş ve sonradan Rusya bu maddelere dayanarak Osmanlı Devleti'nin iç işlerine müdahale etme hakkını kendisinde görmüştür. Ayrıca Boğazlar'dan Rus ticaret gemilerinin serbestçe geçişine de müsaade edilmekteydi. Yapılan bu ağır barıştan sonra, Avusturya'nın Boğdan Beyliği'nden bir parçayı (Bukovina) kendi topraklarına katması ve Osmanlı Devleti'nin de bu duruma seyirci kalması, devletin içinde bulunduğu bitkinliğin başka bir işaretiydi (1775)."

Beydilli, 1994, s. 65-66.*

▲ **Harita 1.5:** Küçük Kaynarca Antlaşması sonrasında Osmanlı Devleti'nin sınırlarındaki değişim

Kaynak AB

"Osmanlı devlet adamları antlaşmanın getirdiği toprak tavizlerinin doğurduğu sonuçların farkındaydı; halk ise en çok Tatarların ve Tatar topraklarının kaybından dolayı çileden çıkmıştı. Özellikle 1783'ten sonra yarımada II. Katerina tarafından tek taraflı olarak ilhak edilince, İstanbul'daki karışıklıklara sürgündeki Tatarların öfkeli sesi karıştı. Karadeniz'in kuzeyindeki limanları yeniden ele geçirme çabalarının ve 1787-1792 savaşının başlıca sebebi buydu."

Aksan, 2011, s. 131.*

Kaynak AC

"Küçük Kaynarca Barış Antlaşması'yla (1774) Osmanlı Devleti Kırım üzerindeki hâkimiyetini kaybetmişti. Ağırlıklı olarak Müslümanların yaşadığı bir yeri Hıristiyan bir güce bırakmak siyasi açıdan muhtemelen ağır savaş tazminatından, Karadeniz'de seyrüsefer hakkını Rusya'ya terk etmekten ve bütün Osmanlı Ortodoks tebaasının Rus çariçesinin himayesine girmesinden daha ağırdı. Hemen ardından, "tüm Müslümanların ruhani lideri" olarak eski ve mübarek halifelik unvanının yeniden ortaya çıkarılmasıyla, bu son madde biraz dengelendi. Böylece Osmanlı padişahının Rus hâkimiyeti altındaki Müslümanlar üzerinde bir tür liderlik hakkına sahip olması sağlandı."

Neumann, 2011, s. 78-79.*

Küçük Kaynarca Antlaşması ile ilgili edindiğiniz bilgilerden yararlanarak aşağıda verilen olay bilgi kartını doldurunuz.

OLAY BİLGİ KARTI

Olayın adı:

Olayın tarihi:

Olayın gerçekleştiği dönemin padişahı ve sadrazamı:

Olayın nedenleri:

Olayla ilgili dikkatinizi en çok çeken gelişme:

Olayın sonuçları:

Uygulayalım

Verilen yönergeler doğrultusunda aşağıdaki etkinlikleri yapınız.

- Yandaki karekod üzerinden Osmanlı Devleti'nin 1683-1789 yılları arasındaki önemli siyasi ve askerî mücadelelerini gösteren etkileşimli haritayı inceleyiniz.
- Etkileşimli haritadan ve edindiğiniz bilgilerden yola çıkarak II. Viyana Kuşatması ile Karlofça, Prut, Pasarofça, Belgrad ve Küçük Kaynarca Antlaşmaları'nın siyasi ve askerî sonuçlarını aşağıdaki alana çizeceğiniz bir tablo üzerinde karşılaştırınız.

Değerlendirelim

Uygulama adımlarını takip ederek etkinliği yapınız.

- Öğretmeninizin rehberliğinde eşit sayıda kişiden oluşan altı gruba ayrılınız.
- II. Viyana Kuşatması ile Karlofça, Prut, Pasarofça, Belgrad ve Küçük Kaynarca Antlaşmaları konularından birini seçiniz.
- Seçtiğiniz konuyla ilgili Tarihsel Bakış Açısı Formu'nu doldurunuz ve ulaştığınız çıkarımları diğer gruplarla paylaşınız.
- Ulaşılan çıkarımlardan yola çıkarak hangi gelişme ya da gelişmelerin Osmanlı Devleti'ne siyasi ve askerî açıdan daha fazla güç kaybettirdiğine dair arkadaşlarınızla tartışınız.

Tarihsel Bakış Açısı Formu

Öğrencinin Adı ve Soyadı:	**Numarası ve Sınıfı:**

İncelediğiniz tarihsel olaydan hareketle aşağıdaki soruları cevaplayınız.

1. Hangi tarihsel olayı incelediniz?

2. Bu olay neden gerçekleşti?

3. Hükümdarların veya kişilerin bakış açıları bu olayın seyrini nasıl etkiledi?

4. Bu olay nasıl sonuçlandı ve hangi gelişmelere neden oldu?

Uygulama adımlarını takip ederek etkinliği yapınız.

- Öğretmeninizin rehberliğinde eşit sayıda kişiden oluşan gruplara ayrılınız.
- Öğretmeninizin rehberliğinde "II. Viyana Kuşatması ile Karlofça, Prut, Pasarofça, Belgrad ve Küçük Kaynarca Antlaşmaları'nın siyasi ve askerî etkilerinden hangisi veya hangilerinin Osmanlı Devleti'ne daha fazla güç kaybettirdiği" hakkında Sokratik bir tartışma başlatınız.
- Belirlenen konuyla ilgili diğer gruplara sorular sorunuz (Bu soruların açıklama, varsayım, neden-sonuç, kanıt, görüş, bakış açısı ve öneri bildirmek ya da önceki soru ya da konuyla ilgi kurmak amacıyla oluşturulması gerektiğini unutmayınız.).
- Diğer gruplardan size yöneltilen sorulara gerekçeli cevaplar üretiniz.
- Grupların sorularını ve cevaplarını dikkatle dinleyerek karşılaştırınız.
- Müzakere sırasında diğer grupları kendi görüşünüzün doğruluğuna ikna etmeye ve konuya ilişkin farklı görüşlerinizi birbiriyle uzlaştırmaya çalışınız.
- Tartışma sonucunda ulaştığınız çıkarımları arkadaşlarınızla paylaşınız ve aşağıdaki Müzakere Gözlem Formu'nu doldurunuz.

Müzakere Gözlem Formu				
Tarih:		**Sınıf:**		
Grup Adı:		**Grup Üyeleri:**		
Grup çalışmasını aşağıdaki ölçütlere göre "Evet", "Kısmen" ya da "Hayır" kutucuklarını işaretleyerek değerlendiriniz.				
No.	**Değerlendirilecek İfadeler**	**Evet**	**Kısmen**	**Hayır**
1	Grubun soruları II. Viyana Kuşatması ile Karlofça, Prut, Pasarofça, Belgrad ve Küçük Kaynarca Antlaşmaları'nın siyasi ve askerî etkilerinden hangisi veya hangilerinin Osmanlı Devleti'ne daha fazla güç kaybettirdiğini sorgulamaya yönelikti.			
2	Grubun soruları neden-sonuç ve kanıt unsurlarını içermekteydi.			
3	Grubun cevapları gerekçelere ve kaynaklara dayandırıldı.			
4	Grup üyeleri farklı görüşleri açık ve tarafsız şekilde değerlendirdi.			
5	Grup üyeleri görüşlerini ikna edici açıklamalarla destekledi.			
6	Grup üyeleri kaynaklardaki sınırlı bilgileri belirledi.			
7	Grup üyeleri tarihsel kaynaklardaki farklılıkları analiz etti.			
8	Grup üyeleri müzakere sürecinde bu gelişmelerin siyasi ve askerî etkilerinden hangisi veya hangilerinin Osmanlı Devleti'ne daha fazla güç kaybettirdiğine odaklandı.			
9	Grup üyeleri müzakere sürecinde bu gelişmelerin siyasi ve askerî etkilerinden hangisi veya hangilerinin Osmanlı Devleti'ne daha fazla güç kaybettirdiğini irdeledi.			
10	Grup üyeleri müzakere sürecinde bu gelişmelerin siyasi ve askerî etkilerinden hangisi veya hangilerinin Osmanlı Devleti'ne daha fazla güç kaybettirdiğine dair çıkarımlara ulaştı.			
11	Grup üyeleri ulaştıkları çıkarımları ifade ederken farklı bakış açılarını da ortaya koydu.			
12	Grup üyeleri ulaşılan çıkarımları açık ve anlaşılır şekilde sundu.			

1.2. Lale Devri'nin Devlet ve Toplum Hayatına Etkileri

Düşünelim

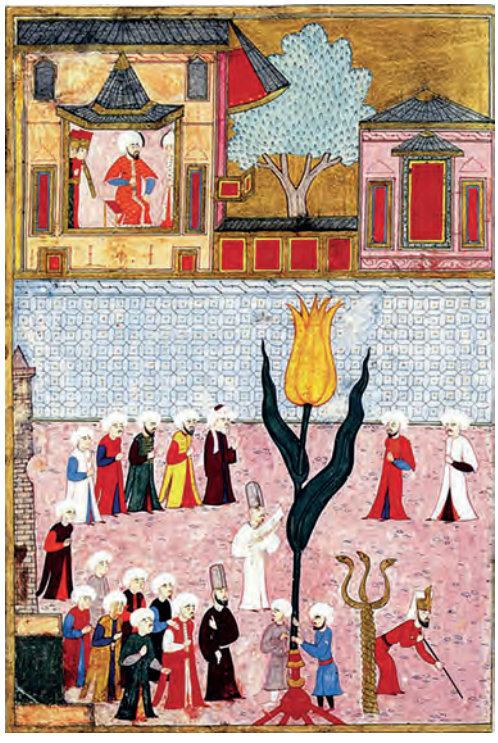
Görsellerden yararlanarak soruyu cevaplayınız.

Sizce Yahya Kemal Beyatlı ve Ahmet Refik Altınay, Osmanlı Devleti'nde 1718-1730 yılları arasında yaşanan dönemi neden Lale Devri olarak adlandırmış olabilir?

Keşfedelim

Görsellerden ve metinden yararlanarak soruları cevaplayınız.

▲ *Surnâme-i Hümâyûn* adlı eserden alınan bir minyatür, Topkapı Sarayı Müzesi Koleksiyonu, İstanbul

▲ Farklı lale motifleri, XVII. yüzyılın ilk yarısı, Yale (Yeyl) Üniversitesi Dijital Kütüphanesi, Amerika Birleşik Devletleri (ABD)

Osmanlı kültüründe özellikle XVI-XVIII. yüzyıllar arasında çok sevilen ve ilgi gören lale, hem süs bitkisi hem de süsleme motifi olarak pek çok alanda kullanılmıştır. Aynı dönemde Hollanda'da lale soğanlarının aşırı değer kazanması üzerine tarihte "lale çılgınlığı" olarak anılan bir süreç yaşanmıştır. III. Ahmed Dönemi'nde İstanbul'da lale sevgisi ve merakı zirveye ulaşmış; lale, sadece bahçeleri süsleyen bir bitki olmaktan çıkıp zarafet ve ihtişamın sembolü hâline gelmiştir. XX. yüzyıl başlarında ise bu dönem Lale Devri olarak adlandırılmıştır.

▲ T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığının turizm tanıtım projesi olan olan "Go Türkiye"nin resmî logosu

Yandaki karekod üzerinden lalenin Türk kültüründeki öneminin anlatıldığı röportajı izleyebilirsiniz.

1. Sizce lale motifinin Türk kültüründeki anlamı nedir ve bu motif neyi simgelemektedir?

2. Osmanlı Devleti'nde ve Hollanda'da eş zamanlı olarak yaşanan lale merakı ve hayranlığının nedenleri neler olabilir?

Öğrenelim

Verilen yönergeler doğrultusunda aşağıdaki etkinlikleri yapınız.

▲ **Görsel 1.4:** Sultan III. Ahmed'i tasvir eden bir minyatür, 1710-1720, Topkapı Sarayı Müzesi, İstanbul

- Öğretmeninizin rehberliğinde eşit sayıda kişiden oluşan beş gruba ayrılınız.
- Lale Devri'nde Osmanlı devlet ve toplum hayatında meydana gelen değişimlerle ilgili verilenleri inceleyerek soruları cevaplayınız.

Osmanlı tarihinde 1718 Pasarofça Antlaşması ile 1730 Patrona Halil İsyanı arasındaki dönem Lale Devri olarak adlandırıldı. Bu dönemin padişahı Sultan III. Ahmed (Görsel 1.4), sadrazamı ise Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'ydı. Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki değişimlere ayak uydurması gerektiğinin ilk kez kurumsal düzeyde kabul edildiği bu dönemde idari ve toplumsal hayata yönelik önemli reformlar yapıldı.

Osmanlı Devleti, II. Viyana Kuşatması'nın (1683) başarısız olması ve ardından gelen askerî mağlubiyetlerle birlikte Batı'nın askerî ve teknolojik üstünlüğünü kabul etmek zorunda kaldı. XVIII. yüzyıl başında tahta çıkan Sultan III. Ahmed, 1718'de Pasarofça Antlaşması imzalandıktan sonra kaybedilen Osmanlı topraklarını geri alma stratejisinden vazgeçti ve Avrupalı devletlerle çatışmaktan kaçınarak barış odaklı bir siyaset izledi. Askerî unsurların devlet yönetimindeki etkisinin azaltıldığı bu dönemde kalem ehli olarak da bilinen bürokrat sınıfı önem kazandı. Dönemin sadrazamı Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın (Görsel 1.5) öncülüğünde Avrupa'yla hem askerî ve ticari ilişkiler geliştirildi hem de kültürel, sanatsal ve diplomatik temaslar kuruldu. Osmanlı Devleti'nin Avrupa başkentlerine geçici elçiler göndermesi de bu dönemde gerçekleşti.

▲ **Görsel 1.5:** Jean Baptiste Vanmour (Jan Baptis Vanmoor) tarafından resmedilen Nevşehirli Damat İbrahim Paşa portresi, 1727-1730, Rijksmuseum (Reksmüzeyim), Amsterdam/Hollanda

Yandaki karekod üzerinden Sultan III. Ahmed'in yaşam öyküsü hakkında ayrıntılı bilgilere ulaşabilirsiniz.

Kaynak A

"Osmanlı erkânı tarihinde ilk defa savaştan çok barışı kurmak ve korumak amacıyla Avrupa siyasetiyle yakından ilgilenmekteydi. Özellikle de, Damat İbrahim Paşa, Avrupa'yı tanımanın Osmanlı dış politikası ve ticareti için önemli olduğuna inanan ve fiilen adımları atan ilk sadrazamıydı. Bu doğrultuda İstanbul'daki Avrupa ülkelerinin diplomatik temsilcileriyle düzenli bir ilişki kurdu. (…) Paris, Viyana, Varşova, Lehistan ve Rusya'ya giden bu elçiler yalnızca diplomatik ve ticarî görüşmelerde değil Avrupa diplomasisi, kültürü, sanatı, sanayii, tarımıyla birlikte askerî ve teknolojik gücü hakkında bilgi edinmeye ve bunları birer rapor halinde sunmaya başladılar. (…) Bundan böyle Osmanlılar kendilerini Avrupa'dan tecrit etmeyerek onların iç gelişmelerinden haberdar olup doğu batı arasında bir entegrasyonun ilk adımlarını da atmaya başladılar."

Yalçınkaya, 2002, s. 771-772.*

Osmanlı Devleti'nin XVIII. yüzyıla kadar Avrupa ülkeleriyle elçilik düzeyinde ilişki kurmaması ne gibi sonuçlara yol açmış olabilir? Açıklayınız.

1720 yılında Osmanlı yönetimi, Avrupalılarla diplomatik temas kurmak için Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi'yi Paris'e geçici elçi olarak gönderdi. Bazı kaynaklara göre Yeniçeri Ocağının 28. bölüğüne mensup olduğundan dolayı Yirmisekiz lakabıyla anılan Çelebi Mehmed Efendi; elçilik görevi esnasında Fransa'daki toplumsal, siyasal ve kültürel hayata dair kapsamlı gözlemler yaptı ve bu gözlemlerini anlattığı *Paris Sefâretnâmesi* adlı eserini Sultan III. Ahmed'e ve Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'ya sundu. Bu eser, o dönemde Osmanlı'nın modernleşme sürecine ve Batılılaşma eğilimindeki saray erkânına yön veren önemli kılavuzlardan biri oldu.

Sefaretname
Osmanlı elçilerinin elçilik görevleri hakkında bilgi vermek ve görevlendirildikleri yerler hakkındaki izlenimlerini anlatmak için yazdıkları eser.

Kaynak B

"Mehmet Çelebi ve beraberindeki Osmanlı heyeti Tulon'da Fransız devlet adamları ve halk tarafından büyük bir törenle karşılanmış, kendilerine olağanüstü bir ilgi gösterilmiştir. (…) Osmanlı heyeti, girdiği şehir ve kasabalarda, bir Osmanlı görme arzusuyla, Fransız halkının meydana getirdiği büyük kalabalıklarla karşılaşırlar. (…) 1721 yılı mart başında Paris'e yerleşen Çelebi, saraydan ve diğer devlet ileri gelenlerinden çeşitli davetler almakta, ev sahiplerinin hatırlarını kırmamak için, bu davetlere genellikle at sırtında girmektedir. Bir ara Kral'la birlikte Paris dolaylarında ava çıkarlar; bu sırada bazı önemli kale, saray, bahçe, kilise vb. yerleri dolaşırlar. (…) Bu gezintiler sırasında birçok sarayla birlikte, hayvanat ve nebatat bahçelerini, askerî hastahâne, eczane, rasathane, Goblin halı imalâthanesi, ayna atölyesi, krallık kalelerinin maketlerinin bulunduğu divanhane ve buna benzer yerleri dolaşırlar. (…) Bu arada Çelebi ve mâhiyetindekilerden bazıları, biri saray diğeri şehir olmak üzere iki defa operaya giderler."

Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi'nin Paris Sefaretnamesi, Haz. A. Uçman, 1975, s. 211-213.*

Kaynak C

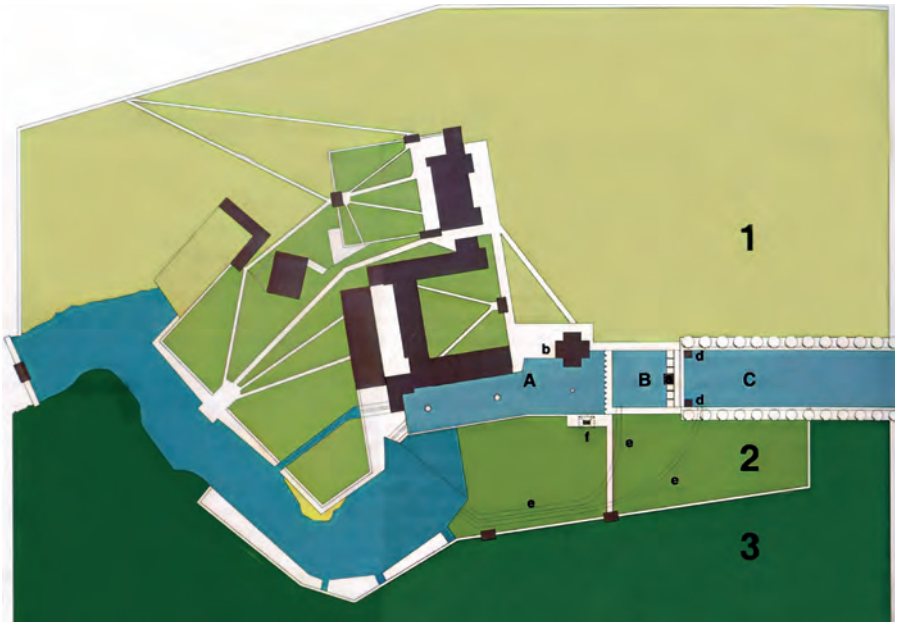

Pierre-Denis Martin (Piyer Denis Martin) tarafından resmedilen ve Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi'nin Paris'e girişini tasvir eden tablo, 1721, Paris Şehir Müzeleri, Fransa

Kaynak B ve Kaynak C'de birbiriyle örtüşen ya da birbirini destekleyen unsurlar nelerdir? Açıklayınız.

Lale Devri; Sultan III. Ahmed ve Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın öncülüğünde toplumsal, sanatsal ve kültürel dönüşümlerin bir arada yaşandığı, eğlence, zevk ve sefanın ön plana çıktığı bir dönem oldu. Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi'nin Fransa'dan getirdiği saray, mekân ve bahçe tasvirlerinden ilham alınarak Boğaziçi ve Haliç kıyıları göz alıcı köşkler ve kasırlarla donatıldı. İstanbul'da kapsamlı bir imar faaliyeti başlatılarak bir taraftan eski yapılar onarıldı, diğer taraftan da çeşme, köşk, kütüphane, medrese gibi yeni yapılar inşa edilerek şehre estetik bir görünüm kazandırıldı. Özellikle Damat İbrahim Paşa'nın Fontainebleau (Fontenblu) Sarayı resimlerinden esinlenerek Kağıthane'de inşa ettirdiği Sadâbâd Kasrı, bu dönüşümün en önemli sembollerinden biriydi. Kağıthane'deki park ve bahçeler de Versailles (Versay) Sarayı'nın bahçelerinden örnek alınarak tasarlandı ve rengârenk lalelerle donatıldı.

Kaynak Ç

Lale Devri'nde inşa edilen Sadâbâd Kasrı'nın ve bahçelerinin krokisi

"1: Hasbahçe (Cirit Alanı'nı da içerir.)

2: Bağ-ı İrem [İrem Bahçesi]

3: Mesire Alanı

A: Çağlayan-ı Evvel [Birinci Çağlayan] ve Çağlayan-ı Sani [İkinci Çağlayan]

B: Çağlayan-ı Sani ve Çağlayan-ı Salis [Üçüncü Çağlayan] arasında bulunan havuz

C: Cetvel-i Sim [Gümüş Kanal]

b: Kasr-ı Cenan [Cennet Köşkü]

e: Yeraltı Su Kanalları

d: Ferkadan Köşkleri

f: Çeşme-i Nur [Nur Çeşmesi]"

Çalış-Kural, 2014, s. 122.*

Kaynak D

Versailles Sarayı bahçelerinden sarayın ve şehrin genel görünümü, 1793, Gallica-BnF Dijital Kütüphanesi

Versailles Sarayı ve Bahçelerinin Yerleşim Planı

- Ana Saray (Merkez Bina)
- İkincil Saraylar (Trianon Sarayları)
- Ana Bahçe Ekseni ve Su Yapıları
- Saray Bahçeleri ve Peyzaj Alanları
- Saraya Ait Destek ve Hizmet Alanları

Kaynak Ç ve Kaynak D'deki planların bahçe düzeni ve sulama sistemleri bakımından benzer ve farklı yönlerini açıklayınız.

Lale Devri'nde padişah ve saray erkânının da katılımıyla yaz aylarında Çırağan (Çerağan) eğlenceleri (donanma şenlikleri), kış aylarında ise helva sohbetleri yapılması geleneksel hâle geldi. Ayrıca İstanbul'un kıyı ve ova bölgelerindeki mesire yerleri de sosyal hayatın canlanmasına katkıda bulunarak kır ve eğlence kültürünün yaygınlaşmasını sağladı. Dönemin hayat tarzı yaşamdan zevk alma ve estetik değerleri öne çıkarma anlayışı üzerine şekillendirildi. Bu anlayış, dönemin önemli sanatçılarından Nedim'in şiirleri ve Levni'nin minyatürleri yoluyla sanata da belirgin biçimde yansıdı.

Kaynak E

"Bu dönemde: Şehircilik, imar, asayiş, ticaret, sağlık gibi sosyal alanların yanı sıra sanatta da canlanma gözlenir. Musiki, edebiyat gibi kültürel alanlarda da Osmanlı sosyal yaşamına etki eden birçok yenilik uygulanır. Saray, tüm bu sosyal ve kültürel dönüşümü ve yenileşme programını destekleyerek himaye eder. Bu dönemde, Osmanlı Payitahtı İstanbul batılı üslupta yaşam ile tanışır. Eğlence ve şenlikler dönemin ana karakterini oluşturur. İstanbul'un kentli sınıfı oluşur ve bu sınıf dönemin ruhuna uygun, barınma, yemek yeme, eğlenme, giyinme gibi alışkanlıklar edinir."

Salbacak, 2019, s. 517-518.*

Kaynak F

D'Ohsson'nun (Dosson) *Osmanlı İmparatorluğu'nun Genel Görünümü* adlı eserinde yer alan ve Lale Devri'nde Sadâbâd Kasrı ile Kağıthane mesiresini tasvir eden gravür, 1790, Gallica-BnF Dijital Kütüphanesi

Kaynak G

"Nedîm, Osmanlı şairleri arasında devriyle birlikte anılan, hatta özdeşleşen müstesnâ şairlerdendir. (…)

Bu şehr-i Stanbul ki bî-misl ü bahadır [Bu İstanbul şehri öyle eşsiz ve güzeldir ki]

Bir sengine yek-pâre Acem mülkü fedâdır [Bir taşına bütün Acem diyarı feda edilir.]"

Nedîm Dîvanı, Haz. M. Macit, 2017, s. 13, 92.*

Kaynak E, Kaynak F ve Kaynak G'den hareketle Lale Devri'nde meydana gelen sosyal değişimler hakkındaki düşüncelerinizi iki cümleyle özetleyiniz.

Kaynak Ğ

Surnâme-i Vehbî'den alınan ve 1720'de on beş gün süren bir şehzade sûr-ı hümayunu (sünnet şenliği) tasvir eden minyatürden iki kesit

Levnî'ye ait bu minyatürlerde Lale Devri'ndeki saray eğlenceleri ve gösteri kültürü resmedilmiştir.

Kaynak H

Jean Lepautre (Jan Löpot) tarafından çizilen ve Versailles Sarayı'ndaki bir havai fişek gösterisini tasvir eden gravür, 1668, Fransa Ulusal Kütüphanesi, Paris/Fransa

Bu gravürde XVII. yüzyıl Fransız aristokratlarının saray yaşamı, tören kültürü ve Versailles bahçelerindeki mekân kullanımı resmedilmiştir.

Kaynak Ğ ve Kaynak H'den hareketle XVIII. yüzyılda Osmanlı toplumunun Batı'daki eğlence kültüründen nasıl etkilenmiş olabileceğine dair çıkarımlarda bulununuz.

Lale Devri'nde Sultan III. Ahmed ve Nevşehirli Damat İbrahim Paşa önderliğindeki saray erkânı, devlet yönetiminde ciddi reformlara ihtiyaç duyulduğunu kabul ederek modernleşme yönünde ilk adımları attı. Bu anlamda Lale Devri, Batılılaşma hedefinin bilinçli olarak benimsendiği ilk dönem olarak kabul edilir. Bu doğrultuda toplumsal yapılardaki ve kurumsal işleyişteki aksaklıklara kalıcı çözümler üretmek amacıyla bazı ıslahatlar yapıldı. Bu ıslahatlar sonraki yıllarda hız kazanan Batılılaşma ve yenileşme hareketlerinin de temelini oluşturdu.

Kaynak I

"Osmanlı genel tarihi seyri içinde XVIII. yüzyıl, 'Batılılaşma' ile eşdeğer görülen 'yenileşme' anlayışının yerleşmeye başladığı bir dönem olarak nitelendirilir. Bu kanaat Osmanlı tarihçiliğinde hayli yaygın bir taraftar da bulmuş ve bu bir ölçüde 'Osmanlı erken/ön modern dönemi' şeklinde anlaşılacak bir genişlik kazanmıştır. (…) Batılılaşmanın başlangıcını 1718-1730 tarihleri arasındaki Lale Devri'nde bulabiliriz. Bu dönemde tarihi, kurumları ve var olma nedeniyle birlikte toplumda son derece derin bir değişim gerçekleşmiştir."

Emecen, 2018, s. 80.*

Kaynak İ

"Avrupa medeniyetine karşı ilk davranış değişimi; Osmanlı bozgununu belgeleyen 1699 Karlofça Antlaşması'ndan sonra bir ölüm kalım sorusu olarak belirmeye başladı. (…) Bununla beraber, bu yüzyıldan önce de sıkı kültür ilişkileri olmuştur. (…) Dışarıdan bir korkusu olmadığı yükselme çağında Osmanlılar, Batı'dan kültür alıntıları yaparken çekinmemişler, yararlı gördükleri Avrupa teknolojilerini alıp uygulamışlar; başlangıçtan beri başarılarını, güçlerini artıran yenilikleri benimsemekte tereddüt etmemişlerdir."

İnalcık, 2016, s. 111-112.*

Kaynak I ve Kaynak İ yazarlarının Batılılaşma ve modernleşme sürecini nasıl ele aldıklarını karşılaştırınız ve bu iki tarihçinin benzer ve farklı görüşlerini açıklayınız.

Lale Devri'ndeki bazı yenilikleri konu alan bilgi görsellerinden yararlanarak soruları cevaplayınız.

Paris'e elçi olarak gönderilen Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi (Temsilî)

Lale Devri'nde Paris, Viyana, Moskova gibi bazı Avrupa başkentlerine ilk defa geçici elçiler gönderildi.

Lale Devri'ndeki en önemli yenilik, Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi'nin oğlu Mehmed Said Efendi ile Macar asıllı İbrahim Müteferrika'nın 1727 yılında Osmanlı Devleti'ndeki ilk Türk matbaasını kurmasıydı.

Mehmed Said Efendi ve İbrahim Müteferrika bir baskıyı incelerken (Temsilî)

Kültürel faaliyetleri desteklemek için İstanbul'da çok sayıda kütüphane açıldı. Ayrıca Sultan III. Ahmed, Topkapı Sarayı'nda ayrı bir kütüphane inşa ettirerek ilmî çalışmaları teşvik etti ve değerli el yazması eserleri koruma altına aldı.

▲ **Bilgi Görseli 1.2.a:** Lale Devri'ndeki bazı yenilikler

Bu dönemin önemli yeniliklerden biri de çiçek aşısının uygulanmaya başlanmasıydı. O dönemde İstanbul'da yaşayan İngiltere elçisinin eşi Lady Mary Wortley Montagu (Leydi Meri Vortli Montegu) ülkesine yazdığı mektuplarda bu aşıdan övgüyle bahsetti.

Türk kıyafetleri içindeki Lady Mary Wortley Montagu (1689-1762), Bilim Tarihi Enstitüsü Dijital Koleksiyonları

Doğu ve Batı'da yazılmış önemli eserleri Türkçeye çevirmek amacıyla Tercüme Heyeti adıyla bir kurul oluşturuldu. Ayrıca nadir bulunan el yazması kitapların yurt dışına çıkarılması da yasaklandı. Bu dönemde bazı Türkçe eserler ise Fransızcaya tercüme edildi.

Tercüme Heyeti (Temsilî)

Doğu kaynaklı geleneksel tedavi yöntemlerinin yanı sıra kimyasal ilaç kullanımına dayalı metotlardan da yararlanılmaya başlandı ve mesleki açıdan yetersiz görülen tabipler görevlerinden uzaklaştırıldı. Ayrıca deniz yoluyla İstanbul dışından gelen yolcular sağlık kontrolünden geçirilerek gerekli durumlarda karantina altına alındı.

Hekimbaşı (Temsilî)

Tersane ıslah edildi ve ilk kez Avrupai tarzda üç ambarlı gemi yapımına başlandı. Ayrıca modern tekniklerle askerî eğitim vermek amacıyla Tersane-i Âmire'nin bünyesinde hendesehane adıyla yeni bir okul açıldı. Ancak bu okul yeniçerilerin karşı çıkması üzerine kısa süre sonra kapatıldı.

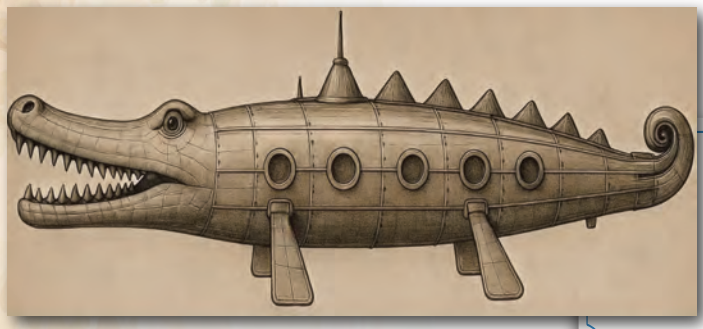

Tersane-i Âmire'yi tasvir eden bir gravür, İstanbul Büyükşehir Belediyesi İstanbul Fotoğrafları Koleksiyonu

İstanbul'da yangınlarla daha iyi mücadele etmek için Yeniçeri Ocağına bağlı askerler arasından seçilen tulumbacılarla ilk düzenli itfaiye teşkilatı kuruldu.

Tulumbacılar Ocağı (Temsilî)

Lale Devri'nde inşa edilen, denizaltı benzeri bir araç (Temsilî)

Şenlik ve eğlencelerde kullanılmak üzere içine birkaç kişinin sığabildiği denizaltı benzeri araçlar yapıldı.

İstanbul Boğazı'nın güvenliği için Kız Kulesi onarıldı ve kuledeki fener yenilendi.

William Henry Bartlett'in (Vilyım Henri Bartlet) "Boğaz'ın Güzellikleri" adlı tablosunda Kız Kulesi, 1838

▲ **Bilgi Görseli 1.2.b:** Lale Devri'ndeki bazı yenilikler

Çiniciliğin geliştirilmesi için İstanbul'da çini imalathanesi kuruldu, İznik ve Kütahya'daki imalathaneleri de yenilendi.

İznik işi çini bardak ve sürahi

Geleneksel Osmanlı mimarisi, Avrupa'da gösterişi ve abartıyı simgeleyen barok ile zarif ve kavisli süslemelerden oluşan rokoko üsluplarından önemli ölçüde etkilendi.

Nuruosmaniye Camisi'nde barok üslupla yapılmış tonoz süslemelerinden bir kesit

İstanbul'da çuha atölyesi açıldı ve İbrahim Müteferrika'nın teşebbüsleriyle 1741'de Yalova'da bir kâğıt imalathanesi kuruldu.

Çuha entari, XVIII. yüzyıl, Metropolitan Museum (Metropolitın Müziyum), NewYork (Niv York)/ABD

1. ***Bilgi Görseli 1.2.a ve Bilgi Görseli 1.2.b'de verilen yeniliklerden hangileri halkın yaşamını doğrudan etkilemiş olabilir? Neden böyle düşündüğünüzü açıklayınız.***
2. ***Bilgi Görseli 1.2.a ve Bilgi Görseli 1.2.b'de verilen yeniliklerden hangileri toplum üzerinde uzun vadeli etkiler bırakmış olabilir? Neden böyle düşündüğünüzü açıklayınız.***

Matbaanın icadının ardından Avrupa'da geliştirilen matbaacılığın Osmanlı'ya taşınması ve Lale Devri'nde ilk Türk matbaasının açılmasıyla Osmanlı Devleti'nde modern matbaacılığın temelleri atıldı.

Matbaada basıldığı bilinen en eski kitap *Elmas Sutra*'dan bir sayfa, British Library (Biritiş Librari), İngiltere

IX. yüzyıl

İlk kitap basım tekniklerinin Çinliler mi yoksa Uygurlar tarafından mı geliştirildiği meselesi günümüzde de devam eden bir tartışma konusudur. 1937'de düzenlenen II. Türk Tarihi Kongresi'nde modern matbaanın temelini oluşturan basım tekniklerinin Çinliler değil Uygurlar tarafından geliştirildiği yönünde görüşler ileri sürülmüştür. Bu görüşlere göre Uygurlar, Çinlilerin kullandığı blok baskı (tek parça kalıpla baskı) tekniğinden daha önce günümüz matbaacılığının da temelini oluşturan tahta baskı tekniğini kullanmıştır.

868

Elmas Sutra günümüze ulaşan en eski basılı kitap kabul edilse de bu eserden önce kâğıt üzerine basılmış başka materyaller de mevcuttu.

Ressamı bilinmeyen ve Mehmed Said Efendi'yi tasvir eden bir tablo, XVIII. yüzyıl, Pera Müzesi Suna ve İnan Kıraç Vakfı Oryantalist Resim Koleksiyonu, İstanbul

1727

Osmanlı Devleti'nde ilk Türk matbaası, Macar asıllı İbrahim Müteferrika ile Paris Elçisi Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi'nin oğlu Mehmed Said Efendi'nin girişimleriyle kuruldu. İbrahim Müteferrika, matbaanın faydalarını anlattığı Vesîletü't-Tıbâa adlı risalesini Sadrazam Damat İbrahim Paşa'ya sundu. Bunun üzerine şeyhülislamdan fetva ve padişahtan ferman alınarak tefsir, hadis, fıkıh, kelam gibi dinî ilimlerle ilgili eserlerin basılmaması koşuluyla ilk Türk matbaasının açılmasına izin verildi.

el-Cevherî'nin ünlü Arapça sözlüğü *Sıhahü'l-Lüga*'nın tercümesi olan Vankulu Lügati, Müteferrika Matbaasında basılan ilk eserdir. Geniş bir hacme sahip bu eserin basımı yaklaşık iki yılda tamamlanabilmiştir.

1729

İbrahim Müteferrika'nın 1729'da İstanbul'un Sultan Selim semtindeki evinde kurduğu matbaada ilk olarak Arapça bir sözlüğün tercümesi olan Vankulu Lügati adlı eser basıldı.

▲ **Bilgi Görseli 1.3:** Matbaacılığın gelişimi

Johannes Gutenberg (Temsilî)

1447

Alman Johannes Gutenberg (Yohannes Gutenberg) 1447'de hareketli metal harfler kullanarak baskı yapma tekniğini icat etti. Kitap basımını kolaylaştıran bu icat, özellikle Avrupa'da bilgi ve kültürün hızla yayılmasına öncülük etti. Gutenberg'in bu teknikle bastığı en ünlü eser İncil'di (1455).

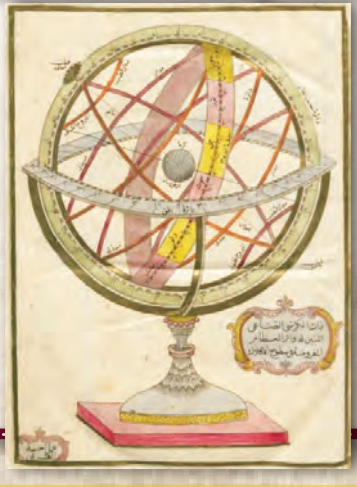
XV. yüzyılda Gutenberg tarafından geliştirilen baskı makinesi, modern matbaacılığın temelini oluşturdu.

İbni Sina'nın *el-Kânûn fi't-Tıp* adlı eserinin 1593'te Roma'da basılan ilk nüshasının kapağı, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, Ankara

XV-XVII. yy

Avrupa'da kitap basımının başlamasından kısa süre sonra 1493'te Yahudiler, 1567'de Ermeniler, 1627'de de Rumlar tarafından İstanbul'da ilk matbaalar kuruldu. Sultan II. Bayezid zamanında İstanbul ve Selânik'te 19, Yavuz Sultan Selim zamanında ise 33 kitap basıldı. Bu dönemlerde Avrupa'da basılan İslam dini ve kültürüyle ilgili kitapların Osmanlı topraklarına ithaline ve satışına da izin verildi.

Kâtip Çelebi'nin *Cihannüma* adlı eserine İbrahim Müteferrika tarafından eklenen halkalı küre çizimi, 1732 Michigan (Mişigın) Üniversitesi, ABD

1743

Müteferrika, bu eserin ardından 1743'e kadar dil bilim, tarih, coğrafya, astronomi gibi çeşitli alanlarda yazılmış toplam 23 ciltlik 17 kitap bastı. İbrahim Müteferrika'nın vefatından (1747) sonra bir süre kapatılan matbaa, XVIII. yüzyıl sonlarında yeniden faaliyete açıldı.

Yandaki karekod üzerinden İbrahim Müteferrika ve Osmanlı'daki ilk Türk matbaası hakkında yapılmış bir söyleşiyi izleyebilirsiniz.

Görsel 1.6: Sultan III. Ahmed'in (1703-1730) tuğrası, Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, MFB, 30
Osmanlı Devleti'nde padişahlar hat sanatına büyük ilgi göstermiş ve hattatları himaye altına almıştır. Ayrıca saray hattatları tahta çıkan her padişah için üzerinde isimlerinin yazılı olduğu özel tuğralar tasarlamıştır.

Osmanlı Devleti'nde okuryazar sayısının azlığı, yerli kâğıt üretiminin sınırlılığı ve baskı maliyetlerinin yüksekliği nedeniyle hedeflenen sayıda kitap basılamadı, basılan kitapların çoğu da satılamadı. Ayrıca toplumdaki bilgi edinme ihtiyacının uzun yıllar boyunca el yazması eserlerle karşılanmış olması ve geçimini hattatlıkla sağlayan kimselerin matbaayla ilgili olumsuz fikirler yayması da Osmanlı Devleti'nde baskı teknolojisinin benimsenmesini ve yaygınlık kazanmasını geciktirdi (Görsel 1.6).

Kaynak J

"Basım sanatı Avrupa'da ilk ürünlerini vermeye, Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethiyle dünyada yeni bir çığır açtığı sıralarda başladığı halde, Türkler, Avrupa'da kendi dillerinde kitap basan en son uluslardan biri oldu. (…) O çağlarda basımevinin yurda ve halka ne ölçüde yararlı bir buluş olduğunun henüz daha kestirilmemiş bulunduğu anlaşılmaktadır.(…)

Müslümanlar kendilerine verilen kitapları almak istemediler, çünkü bunların arkasından Kuran'ın da basılmasından korkuyor, (…) böylece bir saygısızlık edilmesinden çekiniyor, almak istemiyorlardı.

Buna inzibati bir neden daha vardı. Doğuda kitap istinsahıyla [el yazması kopyalamayla] geçinen pek çok adam vardı.

Aynı zamanda Türk, Arap ve Acemlerin basma kitaplardan zevk almadıklarını da buraya eklemek gerekir. Basma kitaplar daha yararlı, onları okumak daha kolay olmakla birlikte, onlar kötü bir yazıyla yazılmış bile olsa, yazma kitapları en iyi basılmış bir kitaba yeğ tutuyorlar."

Acaroğlu, 1986, s. 508-510.*

Kaynak K

"Kitap basmanın şeriata aykırı olduğu iddiasıyla ulemânın basımevi açılmasına karşı geldikleri yollu çok yaygın bir inanç vardır. (…) Gerçekte ise ulemâdan böyle bir direnme geldiğini gösteren hiçbir delil yoktur. (…) Basımevi açıldıktan ve işe başladıktan sonra da ulemâ ocağından bir karşı koyma gelmediği gibi, kısa süre sonra çıkan Patrona ayaklanmasında da kitap basmaya karşı bir istek ileri sürülmemiş, onu kapatma gibi bir olay da hiçbir yerde kaydedilmemiştir. (…) Şu halde basımevinin açılması olayı, din tartışmaları gibi bir sorun ile ilgili bir olay değildi. Onun için de Kur'an, hadis, tefsir, kelâm ve fıkıh ile ilgili eserlerin basılmasına lüzum görülmediği için, yalnız hattatlardan (elle kitap yazan esnaftan) geldiği anlaşılan bir karşı koyma da büyük bir soruna dönüşmemiştir. Hattatların geçimini sağlayacak geniş bir iş alanı yine de bırakılmış oluyordu."

Berkes, 2003, s. 57, 63.*

Kaynak J ve Kaynak K'den hareketle Osmanlı'da Türk matbaacılığının gecikmesinde etkili olan faktörlerin benzerliklerini ve farklılıklarını aşağıdaki tablonun ilgili alanlarına yazınız.

	Benzerlikler	Farklılıklar
Kaynak J		
Kaynak K		

Osmanlı Devleti'nin Batılılaşma sürecinde etkili olan dönüşümlerden biri de mimari alanında gerçekleşti. XVIII. yüzyılda başta Fransa olmak üzere birçok Avrupa ülkesinde yaygın olarak kullanılan barok ve rokoko üslupları Osmanlı mimarisini de etkisi altına aldı. Bu dönemde cami, köşk, çeşme, kütüphane gibi mimari yapılar bu üsluplara göre inşa edildi. Barok ve rokokoya hâkim olan eğrisel hatlar, girintili çıkıntılı duvar yüzeyleri ve bezeme odaklı iç mekân tasarımı geleneksel Osmanlı mimarisiyle harmanlanarak yeni bir form oluşturuldu. Mimarideki bu değişim sadece İstanbul'la sınırlı kalmayarak Anadolu'ya da yayıldı. Nevşehir, Edirne, Bursa, İznik, Kütahya, Konya gibi şehirler Sadrazam Damat İbrahim Paşa öncülüğünde yürütülen imar çalışmalarıyla daha estetik bir görünüm kazandı.

Kaynak L

"Osmanlı'da Barok üslubu yapının kendisinden ziyade bir süsleme sanatı olarak; yazıt çerçevesi, pencere ve kapı gibi yapısal olmayan elemanları süslenmesinde kullanılmıştır. (…) Bu dönemdeki bitkisel motifler geleneksel motiflerle harmanlanarak kullanılmıştır. Çiçekler, rozetler, meyveler ve çelenk kompozisyonları geometrik panolar içine yerleştirilmiştir. 18. yüzyıl öncesinde olmayan bir yoğunlukta çeşmeler ve sebiller kent mobilyası haline gelmişlerdir. (…) Lale Devri mimari üslubunu yerel yorumlu Barok ve Rokoko üslubu oluşturmuştur. (…) Türk Rokoko bezemesi Fransız Rokokosu'nun bir uzantısıdır. Türkiye'de ilk uygulamalar bazı motiflerin kopya edilmesiyle başlamıştır. (…) Osmanlı Barok üslubunun özgün örnekleri en çok çeşme-sebil ve türbelerde görülmektedir. Konut mimarisindeki örnekler oldukça sınırlıdır."

Aydın ve Bağlan, 2023, s. 251-252.*

Yandaki karekod üzerinden barok ve rokoko üslupları hakkında ayrıntılı bilgiye ulaşabilirsiniz.

Kaynak M

Sultan III. Ahmed Çeşmesi, İstanbul

Lale Devri'nin sembol eserlerinden olan Sultan III. Ahmed Çeşmesi, XVIII. yüzyıl başlarında Osmanlı sanatında öne çıkan estetik anlayışının ve süslemeye dayalı mimari üslubunun en özgün örneklerinden biridir. III. Ahmed Dönemi'nde inşa edilen bu çeşme, Avrupa etkisini yansıtan renkli ve yaldızlı bezemelerle süslenmiştir. Çeşmenin çinileri ise Tekfur Sarayı'nda açılan fabrikada yapılmıştır.

Yandaki karekod üzerinden Sultan III. Ahmed Çeşmesi'yle ilgili ayrıntılı bilgiler içeren videoyu izleyebilirsiniz.

Yandaki karekod üzerinden Sultan III. Ahmed Çeşmesi'ndeki kitabelerle ilgili ayrıntılı bilgiler içeren videoyu izleyebilirsiniz.

Kaynak N

Sultan III. Ahmed Has Odası [Yemiş (Meyve) Odası], Topkapı Sarayı Müzesi, İstanbul

Topkapı Sarayı bünyesindeki Sultan III. Ahmed Has Odası, Lale Devri'nin süsleme anlayışını yansıtan ahşap panolarla kaplıdır. Natüralist üslupla çizilmiş motiflerle bezeli bu panolarda başta lale olmak üzere çok sayıda çiçek motifi ve vazo, sepet gibi figürler bulunmaktadır. Ayrıca panolara yerleştirilen aynalar aracılığıyla da mekâna derinlik kazandırılmıştır.

1. Lale Devri'ndeki mimari eserlerde ve süslemelerde öne çıkarılan başlıca motifler nelerdir?

2. Barok ve rokoko üsluplarının Sultan III. Ahmed Çeşmesi'ndeki ayrıntılara nasıl yansıtıldığını örneklerle açıklayınız.

3. Barok ve rokoko üsluplarının Sultan III. Ahmed Has Odası'ndaki ayrıntılara nasıl yansıtıldığını örneklerle açıklayınız.

Lale Devri, Osmanlı-Avrupa ilişkilerinin sadece ticaret, siyaset ve savaş alanlarıyla sınırlı kalmayıp kültürel ve toplumsal düzeyde de etkili olmaya başladığı çok yönlü bir etkileşim dönemiydi. Bu devirde hem diplomatik temaslar hem de Batılı seyyahların gözlemleri aracılığıyla iki kültür arasında etkileşim sağlandı. Osmanlı bürokrasisi ve saray erkânı bu sürecin öncülüğünü yaptı. Ayrıca Galata, İzmir, Selânik, Beyrut gibi ticaret merkezlerinde faaliyet gösteren Avrupalı tüccarlar, Osmanlı vatandaşı olan gayrimüslim iş insanları ve diğer toplumsal gruplar Avrupa'yla kurulan sosyokültürel etkileşimin taşıyıcıları arasında yer aldı. Bu dönüşüm zamanla toplumun diğer kesimlerine de yayılarak günlük hayatı etkilemeye başladı. Geleneksel mobilyaların yerine Batılı tarzda iskemle ve koltuklar kullanılmaya başlandı, saray ve konakların duvarları resimlerle süslendi, devlet adamlarının portreleri yaptırıldı.

Kaynak O

"Lale Devri, bir medeniyetin açılması ve gelişmesi için âdeta lüzumlu bir üslûp değişikliğidir. (…) Bazı iddiaların aksine, çok uzak vilayetlerde taşralara kadar uzanan ve etkilerini gösteren bir kültürel üslûp değişikliğidir.

Avrupa; kıyafetiyle, camıyla, kumaşıyla Türkiye'ye akmaktadır; ama aynı şekilde buradan da benzer şeyler Avrupa'ya akmaktadır. (…) Aynı şekilde bizim kılıklarımız, türbanımız, cüppelerimiz, kumaşımız Avrupa'yı etkilemekte ve Turquerie dediğimiz bir moda yayılmaktadır. Dolayısıyla 18. yüzyılda Türk medeniyeti Batı Avrupa ile bir kültürel alışveriş içine girmektedir."

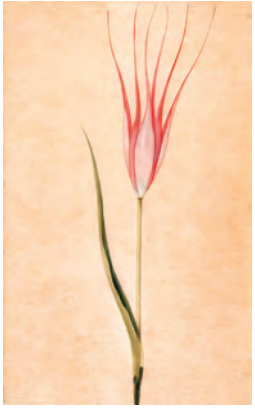
Ortaylı, 2006, s. 59-60.*

Kaynak Ö

"1717-18'de İstanbul'da İngiliz Elçiliği yapan Edward Wortley Montagu'nun zevcesi olan Lady Mary Wortley Montagu, Türkiye'deki ikameti sırasında Türk hayatına ait mektuplarıyla sadece seyahat edebiyatında değil, fakat Türk sosyal hayatına ait tarih içinde de önemli bir isim yapmıştır. (…) Gerçekten o devirde Türkiye bütün Avrupa'nın merak konusuydu ve korku ile karışık bir saygı duyulan bu ülke (ve imparatorluk) hakkında görgüye dayanan malûmat pek azdı. (…) Lady Montagu'nun mektupları bilhassa o devirdeki Türk sosyal hayatı ile ilgili müşahedeler ihtiva eder. Zaman zaman müslümanlık, Osmanlı idaresi ve bazı tarihi vakalar hakkında verilen malûmat ikinci elden amatörce bilgilere dayandığı için ya yanlış, yahut çok sathi görünüyor. (…) Onsekizinci yüzyıl başındaki Türkiye, Avrupa'nın zevkleri, âdetleri ve dünya görüşü üzerinde pek çok tesirler yapmıştır. O devir Avrupa'sı yabancı ülkelerin, yabancı hayat, inanç ve idare sistemlerinin gittikçe daha çok tanınması neticesinde yapılan kıyaslamalar ve genişleyen dünya görüşü yüzünden ciddi zihniyet değişmelerine sahne olmuştu. (…) Bu arada en çok ilgi çeken ülkelerin başında da Türkiye geliyordu. (…) Avrupa'lıların müttefik ordular halinde devamlı saldırmalarına rağmen bir türlü sarsamadıkları böyle bir kuvveti besleyen siyasi, idari ve sosyal bünyeyi tanımak elbette büyük bir merak konusu olacaktı. İşte bu merakı kısmen tatmin eden ilk vasıtalardan biri Montagu'nun Türkiye mektupları oldu."

Kurutluoğlu, s. 9-12.*

Kaynak O ve Kaynak Ö'den kanıtlar göstererek Lale Devri'nde Osmanlı-Avrupa ilişkilerinin kültürel hayata etkilerine dair çıkarımlarınızı örneklerle açıklayınız.

▲ **Görsel 1.7:** İstanbul lalesi, 1725, Smithsonian (Simitsonyın) Ulusal Müzesi, Washington (Vaşingtın)/ABD

Lale Devri'nde saray çevresindeki gösterişli yaşam tarzı ve abartılı eğlence anlayışı, zaman zaman halkın eleştirilerine neden oldu. Buna rağmen Avrupa'daki tüketim kültürünün yaygınlaşmasına bağlı olarak saray çevresinde lüks eşya ve giyim tüketimi arttı. Ayrıca İstanbul'daki park ve bahçelerde de dönemin modasına uygun şekilde lale yetiştiriciliği yapılmaya başlandı (Görsel 1.7).

Kaynak P

"Hiçbir devirde lâlenin bu derece ilgi gördüğü görülmedi. (…) Avrupa'nın her köşesinden İstanbul'a çeşitli cinste ve çeşitli renkte lâleler getiriliyordu. (…) Lâlelerin bu derece değer bulması, halk arasında da yarışma duygusu ortaya çıkardı. (…) Lâle ticareti, İstanbul'da mücevhercilik gibi bir sanat haline gelmişti. Lâle ticareti yapanlar her tarafta çoğaldı. Hemen herkes, yetiştirdiği cinsi bir diğeriyle değiş tokuşa başladı, bu şekilde lâle çeşitleri de artmış oldu. O derece ki az bir zamanda İstanbul'da 839 çeşit lâle yetiştirildi (1726)."

Altınay, 2014, s. 46-47.*

Kaynak R

"İstanbul'da Batılılaşma sürecinin ilk adımları bu dönemde atıldı ve kent halkına dışa açılma, tüketime yönelme alışkanlığı kazandırıldı. (…) Fakat bu, taassup odaklarını harekete geçirdi. İbrahim Paşa, israfı ve tepkileri önlemek için sınırlamalar getirme gereğini duydu ve bir nizamname yayımladı. (…) Fransa siyasetinin Bâbıâli'de etkin olması süreci ve alafrangalık bu yıllarda başlamıştır. (…) Fransa'dan ithal kumaşların İstanbul'da pek makbul olması ve yılda yaklaşık 5.000 balya kumaş gelmesi, Lyon'un sırma işlemelerine, Marsilya'nın boyalı kumaşlarına, kozmetiklere her yıl ödenen 15.000.000 altın dikkate alınarak yerli üretimin teşviki öngörülmüştür. Kahve ticaretinin düzene konması da bu sıradadır. Yemen'den, Cidde ve Mısır yoluyla getirtilen kahvenin, Mısır'dan Avrupa'ya da kahve gönderilmesi sonucu yaşanan kahve yokluğu, Yemen imamına elçi gönderilerek çözümlenmiş ve Avrupa gemilerine kahve satışı yasaklanmıştır."

Sakaoğlu, 2000, s. 17, 20-22.*

Öğrenelim bölümün başında oluşturduğunuz gruptaki arkadaşlarınızla birlikte Lale Devri'ndeki lüks yaşam tarzı ve tüketim alışkanlıklarının israf olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceğini belirleyiniz ve çıkarımlarınızı diğer arkadaşlarınızla paylaşınız.

III. Ahmed Dönemi'nde Pasarofça Antlaşması'yla sağlanan barış ortamı İran üzerine sefer düzenleme kararıyla son buldu. Bu seferin getirdiği mali yük nedeniyle halktan yeni vergiler istenmesi ve buna bağlı olarak Anadolu ve Rumeli'de eşkıyalık olaylarının artması sonucunda İstanbul'a yönelik büyük bir göç başladı. Bu göçler şehirdeki işsizliği, enflasyonu, salgın hastalıkları ve güvenlik endişelerini artırdı. Bu sorunlara İran Seferi'nden başarısızlıkla dönülmesi, yöneticilerin zevk ve sefa içinde yaşam sürmesi, liyakatsiz atamalar ve esnafın yaşadığı zorluklar da eklenince merkezî yönetime karşı ayaklanmalar başladı. Bu dönemde bir yeniçeri olan Patrona Halil'in liderliğinde başlayan isyan hareketi, kısa sürede esnafın, halkın ve bazı ulemanın da katılımıyla hızla yayıldı (Görsel 1.8). Sultan III. Ahmed, isyancıların isteği üzerine Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'yı ve bazı yüksek rütbeli devlet görevlilerini idam ettirdikten sonra tahtı yeğeni I. Mahmud bıraktı. Sultan I. Mahmud Dönemi'nin ilk yıllarında da olaylar devam etti. Bu dönemde Lale Devri'nin sembollerinden olan lale bahçeleri ve köşkler, isyancılar tarafından yakılıp talan edildi. Sultan I. Mahmud, Patrona Halil İsyanı sonrasında isyancıları etkisiz hâle getirerek asayişi yeniden sağladı ve merkezî otoriteyi güçlendirdi.

▲ **Görsel 1.8:** Jean Baptiste Vanmour'un resmettiği Patrona Halil tablosu, 1730, Rijksmuseum, Amsterdam/Hollanda

Patrona Halil İsyanı'nın çıkışında etkili olan başlıca faktörler nelerdir?

Uygulayalım

Verilen yönergeler doğrultusunda aşağıdaki etkinlikleri yapınız.

Yandaki karekod üzerinden Lale Devri ile ilgili resimli boşluk doldurma etkinliğini yapınız.

Ayrılıp birleşme tekniğini kullanarak ve uygulama adımlarını takip ederek etkinlikleri yapınız.

- Grup arkadaşlarınızla birlikte Öğrenelim başlığı altında verilen "Lale Devri'nde toplumsal, kültürel ve sanatsal alanlar ile mimari ve diplomaside meydana gelen değişimler"i gözden geçiriniz.
- Her grup içinden bir uzman belirleyiniz ve bu uzmanların bir araya gelmesiyle uzman grubu oluşturunuz.
- Uzmanlar olarak edindiğiniz bilgileri ve ulaştığınız çıkarımları birbirinizle paylaşınız.
- Başlangıçtaki gruplarınıza dönünüz ve uzman grubunda öğrendiklerinizi grup arkadaşlarınıza anlatınız.
- Grup içinden seçtiğiniz bir sözcü aracılığıyla konuya dair çıkarımlarınızı diğer gruplarla paylaşınız ve aşağıdaki tablonun ilgili alanlarına yazdığınız çıkarımlarınızı diğer gruplarla karşılaştırınız.

Alan	Değişim Unsuru	Etkisi
Diplomasi		
Kültürel		
Mimari		

Sanatsal		
Toplumsal		

Değerlendirelim

Performans Görevi

- Öğretmeninizin rehberliğinde eşit sayıda kişiden oluşan gruplara ayrılınız.
- Grup arkadaşlarınızla iş bölümü yaparak Lale Devri'nde Osmanlı devlet ve toplum hayatında meydana gelen değişimler hakkında araştırma yapınız.
- İki haftalık araştırma sonucunda ulaştığınız bilgileri sunum hâline getirerek arkadaşlarınızla paylaşınız.

Çalışmanız süresince aşağıda belirtilen ilkelere uyunuz.

- Konuyla ilgili araştırma yaparken güvenilir genel ağ sitelerinden, kütüphane veri tabanlarından, .gov ve .edu uzantılı akademik kaynaklardan ve EBA platformundan yararlanınız.
- Yapacağınız çalışmayla ilgili resim, metin, tablo, ses dosyası, video vb. içerikler hazırlayınız.
- Genel ağ üzerinden sunum hazırlama yöntemleri hakkında bilgi toplayınız.
- Sunum metinlerinizde yazım ve noktalama kurallarına uyunuz, sade ve anlaşılır bir dil kullanınız.
- Çalışmanızı öğretmeninizin belirlediği sürede teslim ediniz ve sınıf arkadaşlarınıza sununuz.
- Sunum esnasında etkili iletişim yöntemlerini kullanmaya dikkat ediniz.

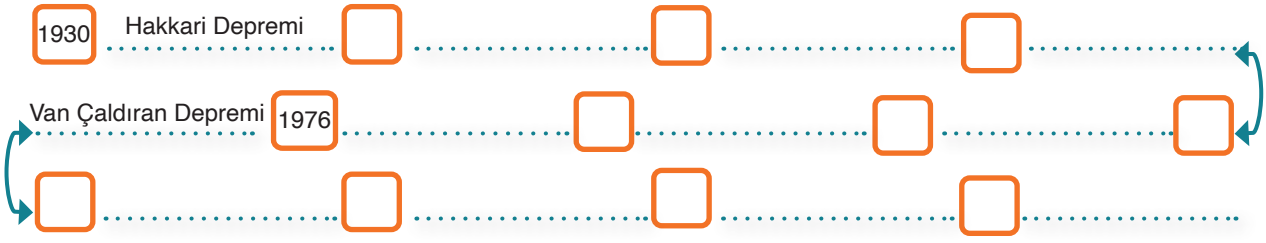
Yaptığınız çalışmanın öğretmeniniz tarafından Analitik Dereceli Puanlama Anahtarı ile değerlendirileceğini unutmayınız.

Yandaki karekod üzerinden Analitik Dereceli Puanlama Anahtarı'na ulaşabilirsiniz.

1.3. 1755 Lizbon ve 1766 İstanbul Depremlerinin Etkileri

Düşünelim

1. Türkiye Cumhuriyeti tarihinde gerçekleşmiş büyük depremleri kronolojik olarak listeleyiniz.

2. Depremlerin toplumsal hafızaya etkileri ve bu hafızanın sosyal yaşama yansımaları neler olabilir? Açıklayınız.

Keşfedelim

Aşağıdaki etkinliği yapınız ve soruyu cevaplayınız.

1. Öğretmeninizin rehberliğinde sınıf içinde küçük bir deprem tatbikatı yapınız.
2. XVIII. yüzyılda yaşıyor olsaydınız deprem esnasında nasıl davranırdınız? Açıklayınız.

▲ **Görsel 1.9:** Çin'in Shaanxi eyaleti yakınlarındaki lös yatakları

23 Ocak 1556 Çin Shaanxi (Sansi) Depremi

23 Ocak 1556 sabahı "Çin medeniyetinin beşiği" kabul edilen Çin'in Shaanxi (Şensi) eyaletindeki Wei (Vey) Nehri Vadisi'nde büyük bir deprem meydana geldi. Lös yataklarıyla ünlü olan bu vadide XVI. yüzyılda yerel sakinlerin yaodong adını verdikleri ve barınak olarak kullandıkları birçok mağara bulunuyordu (Görsel 1.9). Deprem esnasında mağaraların ve yer üstü barınaklarının çökmesiyle yaklaşık 100 bin kişi enkaz altında kalarak hayatını kaybetti. Depremin hemen sonrasında meydana gelen toprak kayması, obruk oluşumu, yangın, salgın hastalık ve kıtlık nedeniyle can kaybı kısa sürede 830 bine ulaştı. Deprem nedeniyle bölgenin coğrafi yapısı da değişti. Bazı yerlerde toprağın aniden yükselmesiyle yeni tepeler ya da aniden çökmesiyle yeni vadiler oluştu. Diğer bölgelerde derelerin taşması ve zeminlerin kırılmasıyla yeni su kanalları ortaya çıktı. Bölgedeki kulübeler, evler ve tapınaklar yerle bir oldu.

Shaanxi Depremi'yle yaşanan büyük yıkım sonrasında depremlerin nedenlerini tespit etmek ve bu tür doğal afetlerin tekrarlanması durumunda yaşanabilecek hasarı en aza indirgemek için çalışmalara başlandı. Yeniden inşa edilen binalarda taş yerine bambu, ahşap gibi daha yumuşak ve daha az hasara neden olan malzemeler kullanıldı.

1894 İstanbul Depremi

İstanbul, 10 Temmuz 1894 tarihinde şiddetli bir depremle sarsıldı. Deprem, güneyden kuzeye doğru ilerleyen üç şiddetli sarsıntı hâlinde hissedildi. Depremin merkezi Yeşilköy'ün 8 km açıklarında, Marmara Denizi'nin güneydoğusundaydı. O dönemki tespitlere göre bu depremde İstanbul'da yaşayan 474 kişi hayatını kaybetti, 482 kişi yaralandı; surlar da dâhil 387 dayanıklı yapı, 1087 ev ve 299 dükkân büyük hasar gördü (Görsel 1.10). Dönemin padişahı Sultan II. Abdülhamid, depremin hemen ardından yaralıların tedavi edilmesi, ihtiyaç sahiplerine yardım edilmesi, fırınlardan ekmek dağıtılması ve uygun alanlara çadır kurulması için talimat verdi. Şehremini başkanlığında kurulan bir komisyon aracılığıyla deprem sonrası sokakta kalanlar için para, yiyecek ve çadır yardımı yapıldı.

▲ **Görsel 1.10:** 1894 İstanbul Depremi'nde zarar gören surlar

Depremin ardından Sultan II. Abdülhamid'in emriyle Atina Rasathanesi müdürü ve görevlileri tarafından bir inceleme raporu hazırlanarak padişaha sunuldu. Avrupa'dan getirtilen modern sismolojik aletlerle İstanbul Rasathanesinin imkânları iyileştirildi. Roma Rasathanesinde çalışan bir deprem uzmanı davet edilerek İstanbul'daki uzman kadrosu güçlendirildi. Binaların depreme karşı dayanıklılığını kontrol etmek için yapılan denetimler artırıldı ve ahşap binalara verilen ruhsatlar belli şartlara bağlandı.

1939 Büyük Erzincan Depremi

Erzincan ve çevresinde büyük yıkıma neden olan 7,9 büyüklüğündeki bu depremde 33 bin kişi hayatını kaybetti, 100.000'den fazla bina ağır hasar gördü. Özellikle şehirdeki demir yolu hattının güneyinde kalan yerleşimler birkaç yapı dışında tamamen yıkıldı. Depremden sonra demir yolunun 1 km kuzeyine geçici iskân alanları kuruldu ve Erzincan'ın tamamen taşınmasına karar verildi (Görsel 1.11). Yeni yapılan konut ve yerleşimler, demir yolu hattının 1-1,5 km kuzeyinde kurulan Yenikent geçici konutlarının bulunduğu bölgeye inşa edildi. Deprem sonrası yapılan yasal düzenlemelerle depremzedelerin vergi borçları silindi, çalışanlara üç maaş tutarında avans verildi, evleri ağır hasar gören kişilere bedelsiz arsa verilmesi ve yapı malzemesi yardımı yapılması kararlaştırıldı. Ayrıca deprem bölgesine yapılan yolculuklarda ücret indirimine gidildi, yurt dışından gönderilen ayni yardımların ülkeye girişinde de gümrük vergisi ve harç ücreti alınmadı.

▲ **Görsel 1.11:** Büyük Erzincan Depremi'nden hemen sonra kurulan çadır kent, Erzincan

Yandaki karekod üzerinden Erzincan Depremi ile ilgili videoyu izleyebilirsiniz.

▲ **Görsel 1.12:** 1960 Şili Depremi'nden sonra oluşan tsunami dalgalarının Hawaii'nin (Havai) Hilo (Hilo) kentinde meydana getirdiği yıkım

22 Mayıs 1960 Şili Depremi

22 Mayıs 1960'ta meydana gelen Şili Depremi, tarihte kayıt altına alınmış en büyük depremdi. Richter (Rihter) ölçeğine göre yaklaşık 9,5 büyüklüğündeki bu depremin merkez üssü, başkent Santiago'nun (Santiago) 700 km güneyinde yer alan Valdivia (Valdivya) kentiydi. Depremin ardından Pasifik Okyanusu'nda devasa tsunami dalgaları oluştu ve bu dalgalar merkeze yüzlerce kilometre uzaklıktaki kıyıları vurarak Hawaii ve Güney Afrika sahillerinde büyük maddi hasara yol açtı (Görsel 1.12). Yaklaşık 5000 kişinin hayatını kaybettiği bu depremde 2 milyondan fazla kişi de evsiz kaldı.

Depremin ardından Şili hükûmeti, depreme dayanıklı binalar inşa etmek için ulusal bir strateji planı hazırladı ve binalar için sismik bir tasarım kodu geliştirdi. Yeni binalar, sismik dalgalara direnç göstermektense kendi temelleri üzerinde salınacak şekilde inşa edildi. Bu ve benzeri tedbirlerle kurallara ve standartlara uygun hâle getirilen binalar sayesinde sonraki Şili depremlerinde daha az can ve mal kaybı meydana geldi.

Farklı dönem ve coğrafyalarda yaşanan depremlerden sonra yapılan çalışmaların ve alınan tedbirlerin benzer ve farklı yönlerini yazınız. Ayrıca günümüzde bunlardan farklı hangi çalışmaların yapılmakta olduğunu açıklayınız.

Benzer Yönler

Farklı Yönler

Yandaki karekod üzerinden Richter ölçeğiyle ilgili ayrıntılı bilgilere ulaşabilirsiniz.

Öğrenelim

Verilen yönergeler doğrultusunda aşağıdaki etkinlikleri yapınız.

1755 Lizbon Depremi'nin idari etkileri ile ilgili verilenlerden yararlanarak soruyu cevaplayınız.

Portekiz'in Lizbon kenti, 1 Kasım 1755 sabahı yaklaşık 8,3 büyüklüğünde bir depremle sarsıldı. Bu sırada Katolik halkın büyük bölümü Azizler Günü nedeniyle kiliselerdeydi ve insanlar yıkılan kiliselerin ve evlerin enkazı altında kaldı. Ayrıca sarsıntının etkisiyle devrilen mumlar, sobalar ve yağ lambaları şehir genelinde büyük bir yangına neden oldu. Depremden sağ kurtulan insanlar panikle Lizbon'daki Tagus (Tejo) Nehri'nin kıyılarına ve gemilerin demirlediği limana koştu. Ancak depremin etkisiyle Atlas Okyanusu'nda başlayan tsunami yaklaşık kırk beş dakika sonra Tagus kıyılarına ulaştı ve Lizbon'da büyük bir yıkıma yol açtı (Görsel 1.13). Depremin ardından başlayan yangın ve sonrasında meydana gelen tsunami Lizbon'daki can kaybını ve maddi hasarı artırdı. Farklı kaynaklara göre 10 bin ila 100 bin kişinin hayatını kaybettiği bu olay, Avrupa'da yaşanan en büyük doğal afet olarak kayıtlara geçti.

Azizler Günü
Hristiyanlıkta kutsal sayılan ve aziz adı verilen din büyüklerinin anıldığı gün.

Görsel 1.13: 1755 Lizbon Depremi'nden sonra meydana gelen tsunamiyi tasvir eden ahşap gravür (renklendirilmiş nüsha), 1887, Berkeley (Börkli) Üniversitesi Kütüphanesi, ABD

Fas kıyılarına ulaştığında yaklaşık sekiz metreyi bulan tsunami dalgası, Lizbon'un kıyı kesimlerini tamamen içine aldı ve yeni inşa edilen mermer Cais de Pedra (Kays de Pedra) Rıhtımı da dâhil olmak üzere şehrin alt kısmını sular altında bıraktı. Deprem ve sonrasında başlayan yangın yüzünden Tagus Nehri kıyısındaki rıhtımlara ve açık alanlara akın eden yaklaşık 20 bin kişi de bu tsunami nedeniyle hayatını kaybetti.

Kaynak A

Carmo (Karmo) Manastırı, Lizbon/ Portekiz

Lizbon Depremi'nde ağır hasar alan ve hâlâ depremin izlerini taşıyan bu manastır, günümüzde arkeoloji müzesi olarak kullanılmaktadır.

Kaynak B

"Büyük Lizbon Depremi sabahı sarsıntı başladığında Rahip Charles Davy evinin birinci katında bir mektup yazıyordu. Davy, anlatısında ilk hissini 'hafif bir hareketle birlikte bir titreşim' olarak tanımlıyor. Anlatısının ilerleyen bölümlerinde Davy, ilk sarsıntıdan sonra evinin 'sanki şehirdeki tüm yapılar bir anda yıkılmış gibi korkunç bir gürültüyle sarsıldığını' anlatıyor. 'İçinde bulunduğum ev öyle bir şiddetle sarsıldı ki üst katlar hemen yıkıldı.' (…)

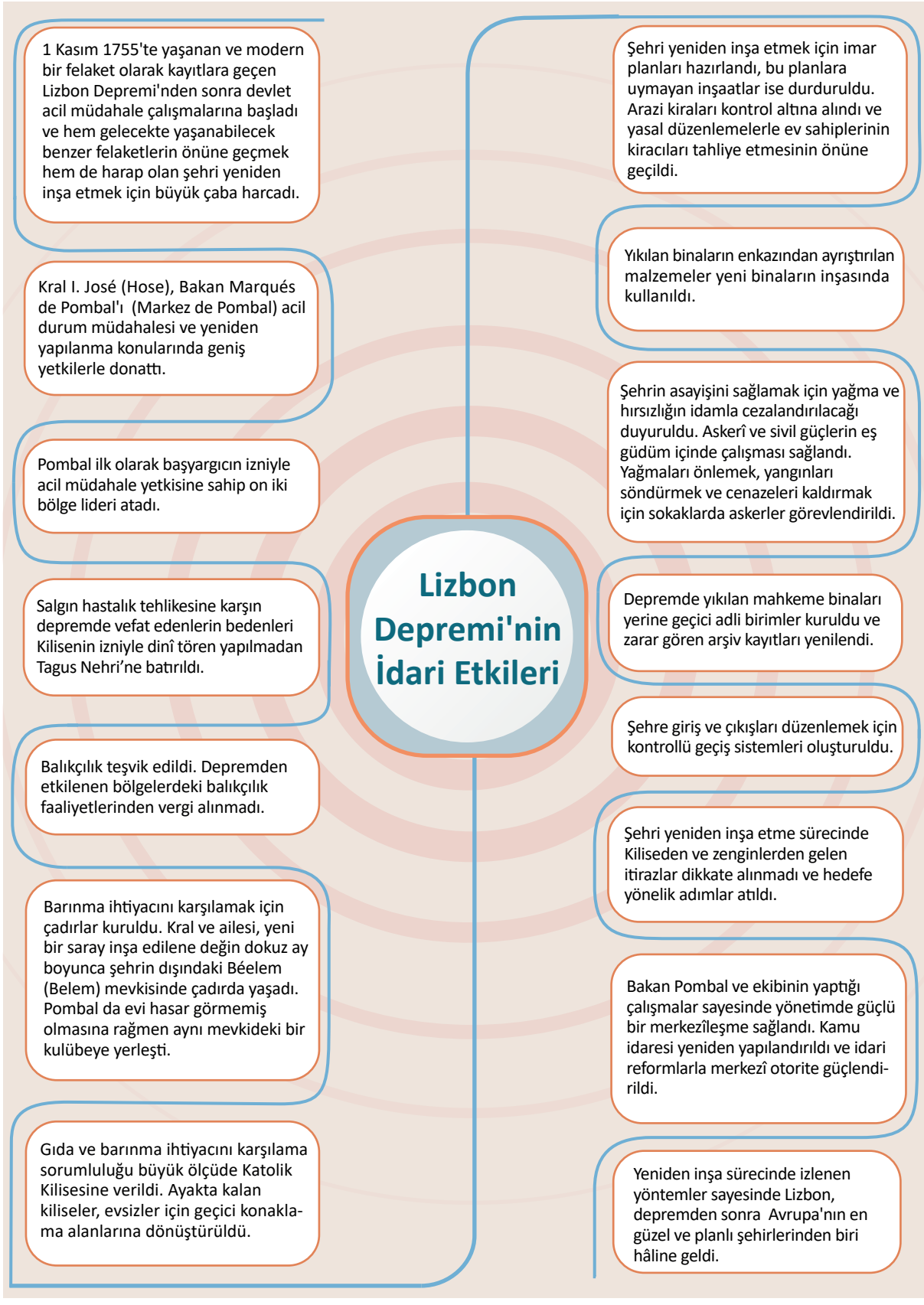
Davy yıkılan binadan çıktı, Aziz Paul Kilisesi'nin kalıntılarının üzerinden tırmandı ve Tagus Nehri'ne yöneldi. Etrafındaki binalar yıkılmaya devam ediyor ve ilk sarsıntılardan kurtulan insanlar sokakları dolduruyordu. Davy her taraftan gelen 'Misercordia meu Dios! (Merhamet, Tanrım!)' çığlıklarını hatırlıyor. (…) Ardından üçüncü sarsıntı geldi ve 'zaten büyük ölçüde paramparça olmuş olan binaların yıkımını tamamladı.' Yakınlardaki St. Catherine Tepesi'nde bulunan bir kilise binası çöktü, oraya sığınanların bir kısmı öldü veya yaralandı. Alevler tüm Lizbon'a yayıldı. Düşen molozların dar sokakları kapatması yangına müdahaleyi zorlaştırdı. (...)

Davy, Lizbon'un yıkımını Tagus yakınlarından izlemiş. Sonra daha fazla çığlık duyduğunu söylüyor: 'Deniz geliyor, hepimiz yok olacağız!' Davy biraz uzakta dağ gibi yükselen büyük bir su kütlesi gördü. Köpürerek ve kükreyerek geliyordu. 'Hepimiz mümkün olan en hızlı şekilde canımızı kurtarmak için kaçtık. Tagus'taki sular çekilmiş ve nehir yatağı ortaya çıkmıştı. Tsunami karaya ulaşmak üzereydi. Saat 10.10 sularında tsunami vurdu, limanı yerle bir etti ve binlerce kişiyi sürükleyip götürdü.' (…)

Lizbon'daki sarsıntılar ve yangınlar sona erdiğinde, hayatta kalan Davy şöyle yazdı: 'Bu geniş ve zengin şehir artık büyük bir enkaz yığınından başka bir şey değil. Zenginler ve yoksullar şu anda aynı durumda.''

Joel, 2015, s. 106-107.*

İber Yarımadası'ndaki en uzun su yolu olan Tagus Nehri, Doğu İspanya'daki Sierra de Albarracín (Sierra de Albarrasin) Dağları'nda doğar ve İspanya ile Portekiz üzerinden batıya doğru ilerleyerek Lizbon yakınlarında Atlas Okyanusu'na dökülür.

▲ **Bilgi Görseli 1.4:** 1755 Lizbon Depremi'nin idari etkileri

Kaynak C

Lizbon'un topografik haritası, Lizbon Müzesi, Portekiz

Haritadaki pembe alanlar 1755 Depremi'nde yıkılan eski şehri, sarı alanlar ise Eugénio dos Santos Carvalho (Yuujenyo dos Santos Karvalyo) ve Carlos Mardel'in (Karlos Mardel) çizdiği projeye göre inşa edilen yeni yerleşim alanlarını göstermektedir.

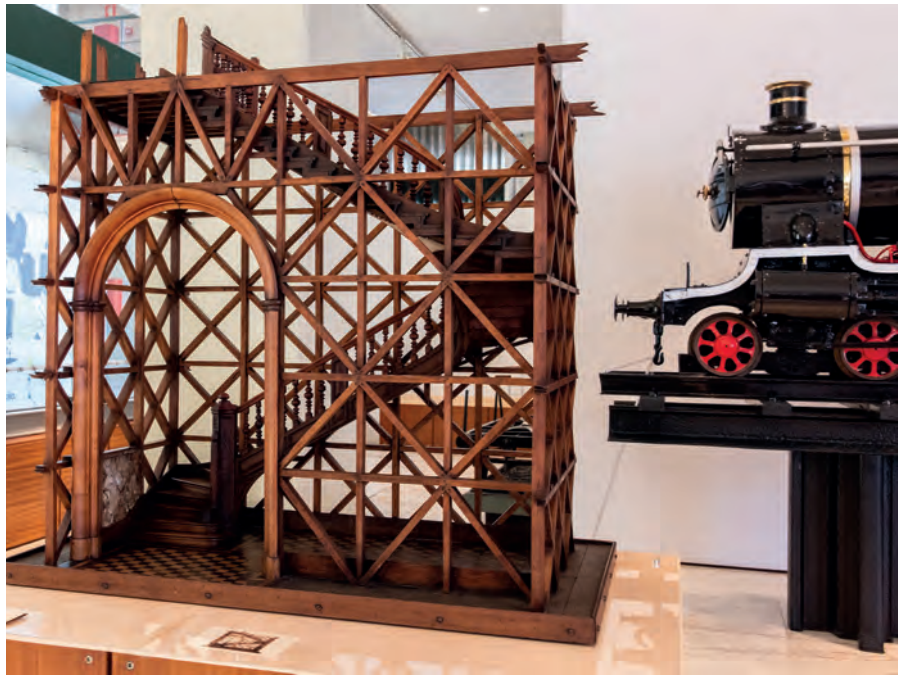
Kaynak Ç

"Depremin ardından Pombal'ın ilk icraatlarından biri, mülkiyet hakları ve hak taleplerinin sayımını çıkarmak ve sağlık ve arazi düzleştirme işlemlerinin güvenli ve hızlı bir şekilde yürütülmesini sağlamak için birkaç askeri mühendis ve eksper atamak oldu. Mühendisler ayrıca yeni bir şehir için planlar hazırlamakla görevlendirildi. Rıhtım bölgesi ve Tagus nehrinden Rossio Meydanına kadar olan bölge düzleştirildi ve oldukça dik olan batı yamaçları azaltıldı. Caddelerin genişliği 60 feet [1 feet: 30,48 cm]- karayolu için 50 feet (yaklaşık 15 metre) ve kaldırımlar için 10 feet (yaklaşık 3 metre) olarak belirlendi. Sokak geçişleri dik açılarla ayarlandı. Hem yeniden inşayı hızlandırmak hem de yerel girişimleri teşvik etmek amacıyla, demir işleri, ahşap bağlantı parçaları, kiremit ve seramik gibi gerekli malzemelerin önceden üretilmesi ve standart hâle getirilmesi için çaba gösterildi. Buna ek olarak, gaiola adı verilen ve gelecekteki depremlere karşı esneklik sağlayan ahşap bir çerçeve tüm inşaatlar için zorunlu hale getirildi ve yeni binalar için standart bir cephe tasarımı gerekli görüldü. Bu yenilikler daha sonra Coimbra Üniversitesi'ndeki yeni binaların yapımında ve İspanya sınırındaki Algarve'de yeni bir kasabanın inşasında da kullanıldı. Yeniden yapılanma için çizilen planlarda, planın merkezi olarak su kıyısına büyük bir meydan yerleştirme kararı vardı. Eski Kraliyet meydanının üzerine yerleştirilen yeni meydana bugün hala kullanılan Ticaret Meydanı adı verildi."

Dynes, 2003, s. 18.*

Yandaki karekod üzerinden Lizbon'un deprem öncesi ve sonrasındaki yerleşim planlarını içeren maskeleme etkinliğini yapınız.

Kaynak D

Gaiola Pombalina [Gayola Pombalina (Pombalin Kafesi)] Modeli

Gaiola Pombalina, 1755 Depremi'nden sonra Lizbon'un Baixa Pombalina (Bayşa Pombalina) bölgesinde kullanılmış sismik önleyici bir yapı sistemidir. Duvar örgüsüne üç boyutlu ahşap bir yapının yerleştirilmesiyle ortaya çıkan bu kafes, gemi yapım yöntemlerinden esinlenilerek tasarlanmıştır. Duruma göre şekil değiştirebilen bir malzeme olan ahşabın sürekli hareket hâlindeki bir ortamda basınç ve yer çekimine karşı koyma kapasitesi yüksektir. Ahşap yapının taş duvarlara entegre edilmesi iki yapı türünün de avantajlarını birleştirmiştir.

Portekiz kralının depremden sonra Bakan Pombal'ı tam yetkiyle görevlendirmesi sürecin gelişimini nasıl etkilemiş olabilir? Gerekçeleriyle açıklayınız.

1755 Lizbon Depremi'nin sosyal etkileri ile ilgili verilenlerden yararlanarak soruları cevaplayınız.

1755 Lizbon Depremi ve sonrasında yaşanan artçı sarsıntılar o dönemin toplumsal hayatını ve basın dünyasını derinden etkiledi. Halkın depreme dair duygu ve düşüncelerini anlatmak için yazdığı mektuplar, gazetelerde değiştirilerek veya hayalî unsurlar eklenerek yayımlandı. Basının deprem sonrasında ticari fayda gözeterek sansasyonel bir dil kullanması insanlar arasında korku ve paniğe yol açtı. Hatta dönemin yüksek tirajlı gazetelerinde 1757 veya 1758 yıllarında Dünya'nın üzerinden geçmesi beklenen Halley kuyruklu yıldızının yeni bir felakete neden olacağına dair dehşet uyandıran tahminler yapıldı. Gerçek olayların ve kurgu hikâyelerin harmanlanmasıyla yazılan bu haberler yayıncıların ticari başarısını artırdı.

Depremde Lizbon'un %85'i yıkıldı ve binlerce insan hayatını kaybetti. Azizler Günü'nde yaşanan bu depremde şehirdeki büyük kiliselerin neredeyse tamamı yerle bir oldu. Halk arasında büyük bir toplumsal travmaya ve inanç krizine neden olan bu olay sonrasında bu gibi felaketlerin ilahi bir takdir mi olduğu yoksa doğal bir olay olarak mı değerlendirilmesi gerektiği konusunda tartışmalar başladı.

Lizbon Depremi'nin Sosyal Etkileri

Aydınlanma çağı yazarlarından Voltaire (Volter), depremden kısa süre sonra "Candide (Kondid)" ve "Lizbon Felaketi Üzerine Şiir" başlıklı iki eser kaleme aldı. Ancak şiir, Kilise tarafından Hristiyanlığın temel ilkelerine saldırı olarak değerlendirildi.

Ünlü yazar Jean-Jacques Rousseau (Jan Jak Ruso) bu depremin şehirlerin kalabalıklaşmasından kaynaklandığını belirterek doğal yaşam tarzına dönülmesi gerektiğini savundu.

Aydınlanmacı düşünürler bu depremi doğanın kör kuvveti olarak yorumladı ve "Tanrı neden iyi insanları da cezalandırıyor?" sorusu üzerinden inanç tartışmaları başladı.

Lizbon'un yeniden inşa edilme sürecinde binlerce insan iç kesimlere ve kolonilere göç etti, şehirde kalanlara ise sosyal yardımlar yapıldı. Yardım çalışmalarında cemiyetler, gönüllüler Yardım çalışmalarında çeşitli dernekler ve gönüllüler aktif rol aldı.

Lizbon Depremi öncesinde cizvit din adamları tarafından yürütülen eğitim faaliyetleri depremden bir süre sonra gözden geçirildi ve sadece soylulara değil tüm halka hitap eden yeni bir eğitim modeli ve müfredat oluşturuldu.

Deprem nedeniyle Lizbon'daki kütüphaneler, saraylar, sanat eserleri ve arşiv kayıtları yok oldu. Binaların yeniden inşasında barok mimariden vazgeçilerek yeni ve bilimsel bir şehircilik anlayışı benimsendi.

Bakan Pompal'dan hareketle isimlendirilip inşa edilen Pombalina binaları dünyadaki ilk sismik korumalı yapılar olarak tarihe geçti.

Lizbon Depremi'nden sonra yapılan çalışmalarla sismoloji biliminin temelleri atıldı ve deprem olgusuna dair veri toplanmaya başlandı.

Halk arasında depremin "Tanrı'nın bir cezası" olduğu düşüncesi ağır bastı ve aylarca süren artçı sarsıntılar nedeniyle insanlar korku ve panik içinde yaşadı.

▲ **Bilgi Görseli 1.5:** 1755 Lizbon Depremi'nin sosyal etkileri

Kaynak E

1755 Depremi'nden sonra Pombal'ın emriyle ülkenin farklı bölgelerine gönderilen anket soruları	
1	Deprem saat kaçta başladı ve ne kadar sürdü?
2	Deprem sırasında farklı sarsıntılar hissettiniz mi? Kuzeyden güneye ya da tam tersine yönelen, daha fazla yıkıma neden olabilecek sarsıntılar oldu mu?
3	Mahallenizde kaç bina yıkıldı? Bunlar arasında özel binalar var mıydı ve şu anki durumları nedir?
4	Depremde ölenler hangi sınıflara mensuptu? Aralarında soylular var mıydı?
5	Denizde, nehirlerde veya çeşmelerde ne gibi değişiklikler görüldü?
6	Denizdeki gelgit önce alçaldı mı yoksa yükseldi mi? Normalden ne kadar fazla yükseldi? Olağan dışı akıntı veya geri çekilme gözlemlendi mi? Su ne kadar sürede alçalıp yükseldi?
7	Yaşadığınız bölgede herhangi bir yarık oluştu mu veya yeni bir su kaynağı ortaya çıktı mı?
8	Yaşadığınız yerde rahip, askerler ve bakanlar tarafından ne gibi önlemler alındı?
9	Artçı sarsıntılar oldu mu? Olduysa ne zaman gerçekleşti ve hangi hasarlar meydana geldi?
10	Daha önce başka depremler yaşadınız mı? Yaşadıysanız o depremler ne gibi hasarlara yol açmıştı?
11	Mahallenizde kaç kişi yaşıyor? Bu kişilerden kaçı erkek, kaçı kadın?
12	Yaşadığınız yerde gıda yetersizliği veya kıtlığı var mı?
13	Depremden sonra yaşadığınız yerde yangın çıktı mı? Çıktıysa ne kadar sürdü ve hangi zararlara yol açtı? Ayrıca 1755 Depremi'nden dolayı herhangi bir yıkıma maruz kaldınız mı? Kaldıysanız bu ne tür bir yıkımdı ve zararınız giderildi mi?

Oliveira, 2008, s. 264.*

1. Deprem sonrasında Portekiz halkının Kiliseye duyduğu güven neden sarsılmış olabilir? Açıklayınız.

2. Dönemin yazar ve düşünürlerinin ortaya attığı fikirler depreme karşı alınan önlemleri nasıl etkilemiş olabilir? Açıklayınız.

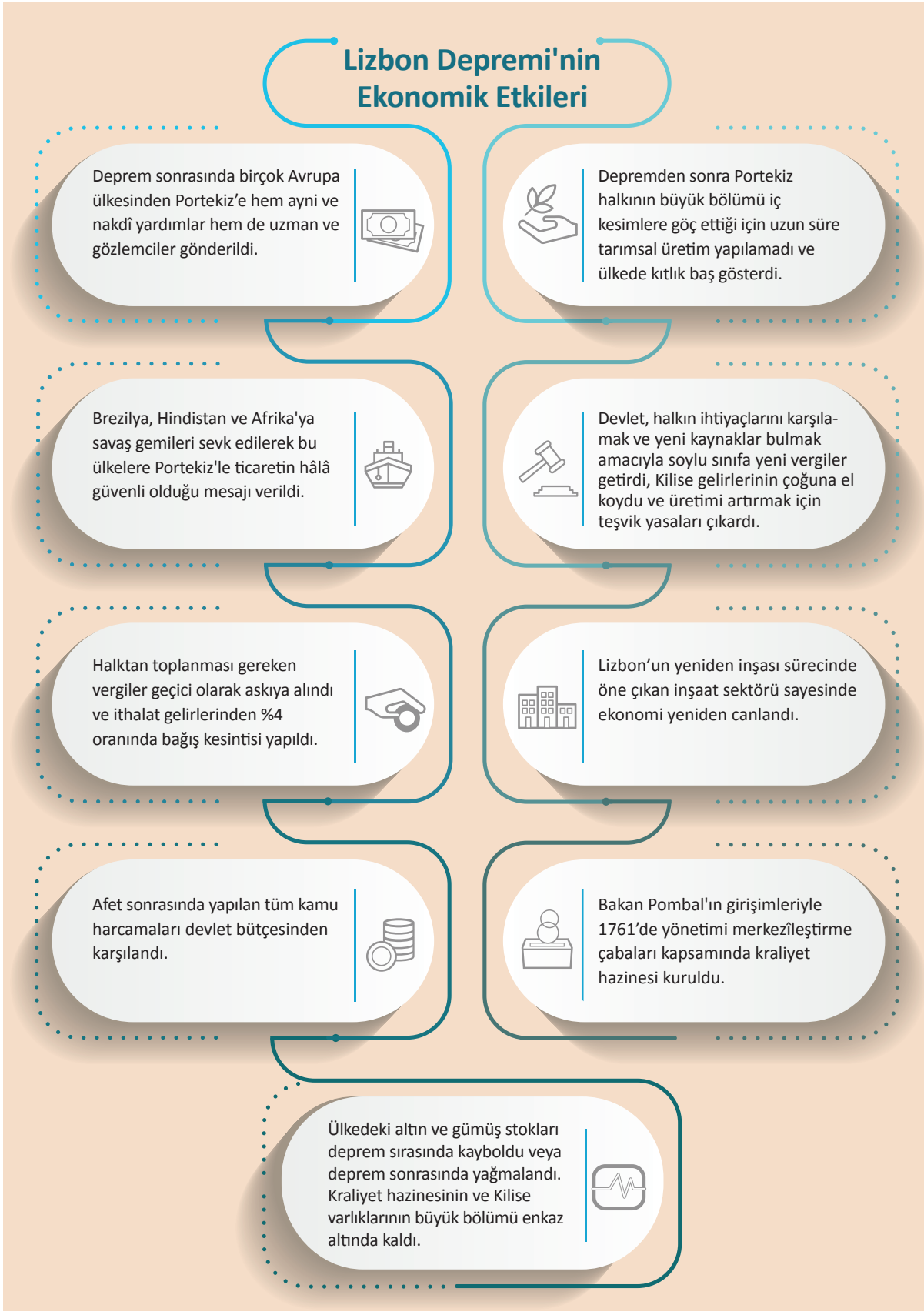
1755 Lizbon Depremi'nin ekonomik etkileri ile ilgili verilenlerden yararlanarak soruları cevaplayınız.

XV. yüzyılda başlayan sömürgecilik hareketinin İspanya'yla birlikte öncü ülkelerinden olan Portekiz, bu dönemde açık denizlere yönelerek ilk sömürge imparatorluğunu kurmuş ve sömürgelerden elde ettiği gelir sayesinde dünyanın en zengin devletlerinden biri olmuştu. Portekiz Kralı I. Sebastian'ın (Sebastiyan) Fas Sultanlığı'na karşı yaptığı 1578 Vadiüsseyl (Üç Kral, Kasrulkebir) Savaşı'nda ölmesi ve ardında taht için bir vâris bırakmaması üzerine I. Sebastian'ın amcası İspanya Kralı II. Philippe (Filip) Portekiz kraliyeti üzerinde hak iddia etti. Böylece Portekiz'de 1580'den 1640'a kadar devam edecek olan İspanyol hâkimiyeti başladı. Daha sonra İngiltere'nin desteğini alan Portekiz yeniden bağımsızlığını kazandı.

Atlantik ticaret yolu üzerinde kurulmuş olan Lizbon kenti, Portekiz'in en önemli ticari merkezlerinden biriydi. Lizbon limanları, başta Brezilya olmak üzere sömürge bölgelerine yapılan ticaretin kilit noktası konumundaydı (Görsel 1.14). Portekiz ekonomisinin temelini oluşturan Lizbon'un yıkılması ülke ekonomisini derinden sarstı. Depremde Lizbon Limanı'ndaki büyük tesislerin çoğu yerle bir olduğu için yerli ve yabancı tüccarlar büyük kayıplar yaşadı. İspanya'nın günümüz değerlerine göre toplamda 48 milyon doları bulan ekonomik kaybının 32 milyon doları İngiliz, 8 milyon doları ise Hamburglu tüccarlara aitti. Sömürgeleştirilmiş topraklar üzerinden kurulan ticaret ağları bu süreçte büyük zarar gördü, Brezilya ve Afrika merkezli yürütülen altın ve köle ticareti sekteye uğradı. Deprem sonrasında Portekiz'deki siyasi otorite ve ülkenin küresel ekonomideki belirleyici konumu sarsıldı.

▲ **Görsel 1.14:** 1755 Lizbon Depremi öncesinde, 1598 yılında Georgius Braunius (Corciyus Braunyus) ve Frans Hogenberg (Frans Hoogınberg) tarafından hazırlanmış "Dünyanın Şehirleri" adlı atlasta yer alan Lizbon kenti gravürü, Coimbra (Goimbre) Üniversitesi, Portekiz

▲ **Bilgi Görseli 1.6:** 1755 Lizbon Depremi'nin ekonomik etkileri

Gayrisafi Yurt İçi Hasıla (GSYİH)
Bir ülkenin belirli bir dönem (genellikle bir veya çeyrek yıl) içinde ürettiği bütün mal ve hizmetlerin parasal değeri.

Kaynak F

"GSYİH üzerindeki etkiyi değerlendirmek daha zordur, çünkü çoğu zaman tahmini kayıplar ya inandırıcı değildir ya da abartılıdır. Sadece Lizbon'da bile kayıplar çok büyüktü. Şehrin üçte ikisi yaşanmaz hâle geldi, neredeyse tüm büyük binalar yıkıldı. Kırk kilisenin %87'si ve yetmiş beş manastırın %86'sı yıkıldı, geri kalanlar ise büyük hasar gördü. Ayrıca otuz üç saray, Arsenal, Patrikhane Sarayı ve Kraliyet Kütüphanesi tamamen yıkıldı. Tüm bu yıkım, 18. Yüzyıl Avrupası'nın en zengin ve görkemli şehirlerinden birinde meydana geldi. Lizbon'un zenginliği, sadece Portekiz'in coğrafi keşifleri sırasında biriktirdiği servetten değil, 1700'lerin başından itibaren Brezilya'dan gelen muazzam altın ve elmas akışından da kaynaklanıyordu. Bu nedenle bu büyük zenginlik karşısında kayıplar hakkındaki raporların felaket düzeyinde olması şaşırtıcı değildir.

Felakete tanıklık eden isimsiz bir Fransız, kayıpları şu şekilde tahmin etmektedir (tüm değerler livre cinsindendir):

12.000 ev yıkılmış, 5000 ev ağır hasar görmüş; 32 kilise, 60 küçük özel kilise, 22 erkek manastırı, 21 kadın manastırı, 53 saray, 9 kamu binası (tahminî değeri 20 milyon livre) enkaza dönüşmüş; tahminen 1.200 milyon livre tutarında mobilya kaybı, 32 milyon livre tutarında kiliselerdeki eşya kaybı (kutsal vazolar, süs eşyaları, mobilyalar, heykeller vb.), 80 milyon livre tutarında elmas ve mücevher kaybı, 260 milyon livre tutarında yabancı yerleşimcilerin kaybı (160 milyonu İngilizlere ait) meydana gelmiştir. Bu hesaba göre felakette yaklaşık 1.500 milyon livre tornois [266.000'den fazla conto (Portekiz para birimi) değerinde] kaybedildi.

Başka bir anonim kaynak, ayrıntılı rakamlar vermemekle birlikte, toplam kayıpları yaklaşık 120.000 conto olarak tahmin etmektedir."

Pereira, 2009, s. 9-10.*

Kaynak G

1757 yılında Fransız ressam Jacques Philippe Le Bas (Jak Filip Lö Ba) tarafından çizilen ve deprem sonrası Lizbon'daki Patriklik Meydanı'nı tasvir eden gravür, Lizbon Müzesi, Portekiz

Gravüre göre depremin üzerinden iki yıl geçmesine rağmen hasar gören bazı binalar yerinde durmaktadır. Şehir yeniden inşa edilirken bina enkazları sistemli şekilde kaldırılmış ve yeni Lizbon titizlikle hazırlanan bir plan doğrultusunda kurulmuştur.

1. Deprem sonrasında Avrupalı devletlerin Portekiz'e ekonomik destek sağlamasının nedenleri neler olabilir? Açıklayınız.

2. Lizbon Depremi'nden sonra ekonominin merkezîleştirilmesinin temel amacı ne olabilir? Açıklayınız.

1766 İstanbul Depremi'nin idari etkileri ile ilgili verilenlerden yararlanarak soruyu cevaplayınız.

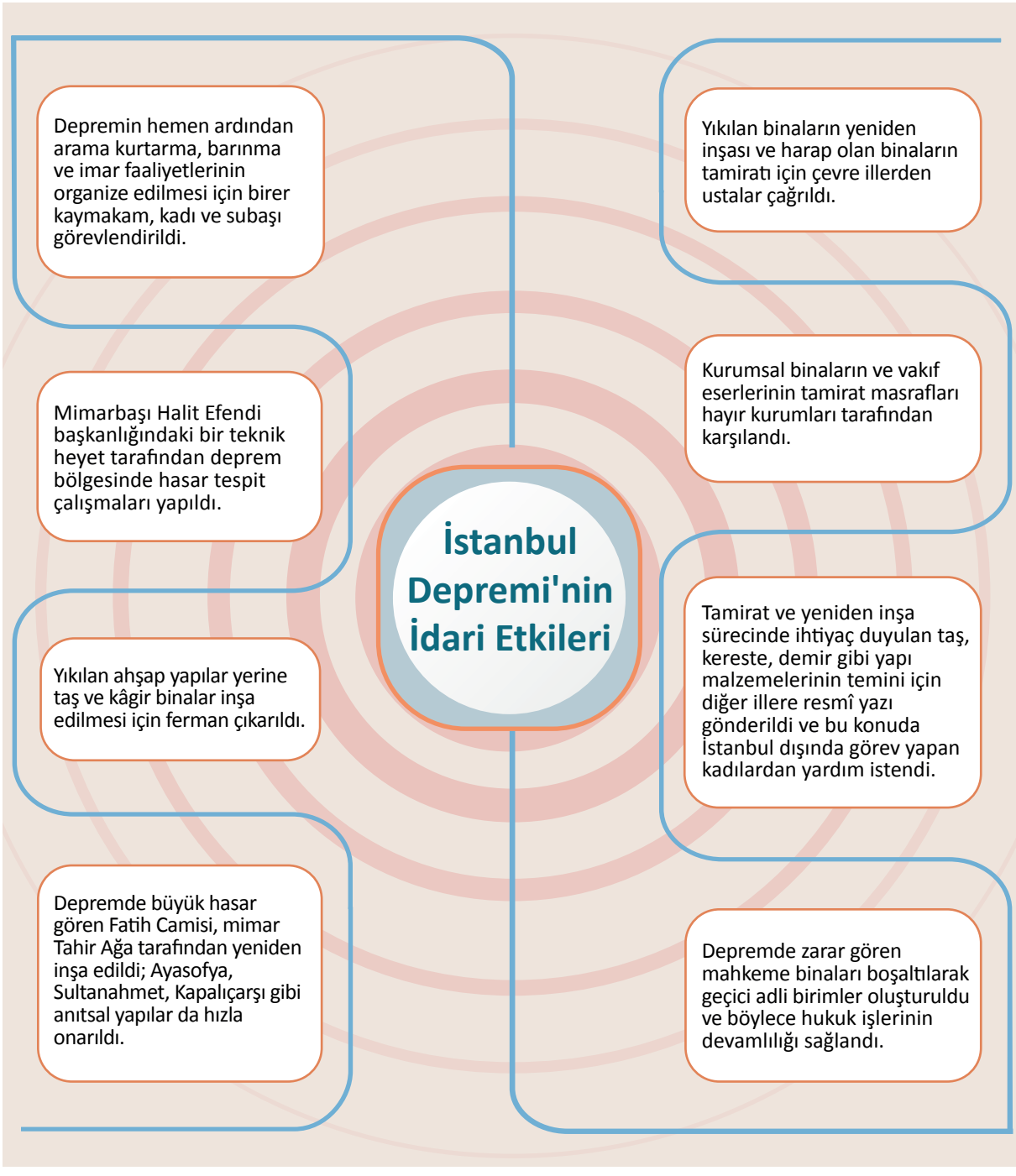
İstanbul; Lizbon Depremi'nden yaklaşık on bir yıl sonra, 22 Mayıs 1766 sabahı tarihindeki en yıkıcı depremlerden biriyle sarsıldı. Kurban Bayramı'nın üçüncü günü gerçekleşen bu depremin büyüklüğü tahminî olarak 7,5 civarındaydı. Öncesinde yer altından şiddetli gürültüler duyulan ve yaklaşık iki dakika süren depremle birlikte İstanbul toz bulutu içinde kaldı (Görsel 1.15). Bu büyük depremin ardından sekiz ay boyunca artçı sarsıntılar devam etti. 5 Ağustos'taki artçı sarsıntının şiddeti neredeyse ilk depremle aynıydı. Merkez üssü Marmara Denizi'nin doğusu olan ilk büyük deprem İzmit, Tekirdağ, Edirne ve Bursa'da da yoğun olarak hissedildi ve İzmir'den Selânik'e kadar çok geniş bir çevrede korku ve paniğe neden oldu.

1766 İstanbul Depremi'nde çok sayıda bina tamamen yıkıldı, enkaz altında kalan yaklaşık 4-5 bin kişi de hayatını kaybetti. Deprem, bayramın üçüncü günü sabah namazından sonra gerçekleştiği için dönemin İstanbul nüfusuna göre can kaybı daha azdı. Bununla birlikte Fatih, Bayezid ve Şehzadebaşı Camileri ile Kapalıçarşı gibi büyük yapılar depremde ağır hasar gördü.

Deprem sırasında Osmanlı tahtında Sultan III. Mustafa bulunuyordu. Depremin ardından çadırların kurulduğu alanları gezen ve insanların mağduriyeti karşısında çok üzülüp gözyaşı döken padişah, depremi ilahi bir sınav şeklinde nitelendirerek ihtiyaç sahiplerine yardımlarda bulundu.

▲ **Görsel 1.15:** 1766 İstanbul Depremi'nde hasar gören binalar ve panik içinde sokağa dökülen halk (Temsilî)

▲ **Bilgi Görseli 1.7:** 1766 İstanbul Depremi'nin idari etkileri

1766 İstanbul Depremi'nden sonra Osmanlı Devleti'nin aldığı idari tedbirler sizce yeterli midir? Neden böyle düşündüğünüzü açıklayınız.

1766 İstanbul Depremi'nin sosyal etkileri ile ilgili verilenlerden yararlanarak soruyu cevaplayınız.

Kaynaklara göre İstanbul Depremi'nin yaşandığı XVIII. yüzyılda şehrin nüfusu yaklaşık 600-700 bin civarındaydı. İstanbul bu dönemde sürekli göç alıyor ve gerek göçler gerekse sık sık çıkan yangınlar nedeniyle şehirde konut sıkıntısı yaşanıyordu. Bu durum taşradan İstanbul'a gelip yerleşen ailelerin hareket alanlarını sınırlandırıyordu.

1766 İstanbul Depremi'nde yaklaşık 4 ila 5 bin kişi hayatını kaybetti. Deprem sırasında çok sayıda konutun ağır hasar görmesi ve yıkılması, yolların kapanması, sosyal tesislerin ve vakıf binalarının zarar görmesi nedeniyle pek çok sıkıntı yaşandı (Görsel 1.16). İstanbul halkı, su ve yiyecek ihtiyacından barınma ve ulaşım sorunlarına kadar çeşitli sıkıntılarla karşı karşıya kaldı. Dönemin şair ve edipleri de bu felaketi anlatan eserler kaleme aldı. İstanbul'da yaşayan Ermeni halk şairi Minas Ceranyan'ın 1766 Depremi'yle ilgili destansı şiiri bu eserlerin en bilinenlerinden biriydi.

▲ **Görsel 1.16:** 1766 İstanbul Depremi'nde yıkılan evlerden biri (Temsilî)

Kaynak Ğ

Minas Ceranyan'ın şiiri

"Hey ağalar size tarif edeyim
Bir zalim titreme çekti İstanbul
Ortalığı yıkıp berbâd eyledi
Çalkalanıp durdu bir an İstanbul

Şu güzel İstanbul bahçeli bağlı
Döşemesi mermer, köşklü saraylı
Güzel bedestenli, çarşı pazarlı
Açılmış gül idi, soldu İstanbul

Çarşılar kapandı, evler boşandı
Meydanlar hep çadır ile döşendi
Herkes nasıl suçu varmış düşündü
Kem gözden kaygıya daldı İstanbul

Çok binalar temelinden söküldü
Nice kimselerin beli büküldü
Herkesin gözünden kan yaş döküldü
Sonundan günahın bildi İstanbul"

Pamukciyan, 2002, s. 66-67.*

Kaynak H

"İnsanların yiyecek temininde en önemli sorun ise fırınların ve değirmenlerin çalışamaz hale gelmesiyle oluşmuştur. Bir çok yerde (Sultanahmed, Samatya) değirmenlerin yıkıldığı görülmektedir. Samatya'da surlara bitişik dört değirmenin üzerlerine surların yıkılması ile tahrip olmalarından dolayı değirmenleri çalıştıranlar buğdaylarını muhafaza etmekte güçlükle karşılaşmışlar, buğdaylar açıkta kaldığı için çürüme tehlikesine maruz kalmıştır. Fırınların yıkılması, halkın ekmek teminini oldukça zorlaştırmıştır. Bu yüzden fırınların tamir ve inşasına diğer binalardan öncelik verilmiş eğer sahipleri bu işi yerine getirmezse fırınların talip olanlara satılması emredilmiştir. İmaretlerin ekmek ihtiyacını karşılayan fırınların yıkılması da buralardan hizmet verilmesini aksatmıştır."

Afyoncu ve Mete, 2000, s. 88-89.*

▲ **Bilgi Görseli 1.8:** 1766 İstanbul Depremi'nin sosyal etkileri

1766 İstanbul Depremi'nden sonra yaşanan hangi gelişmeler toplumsal dayanışma bilincini geliştirmiş olabilir? Örneklerle açıklayınız.

İstanbul Depremi'nin ekonomik etkileri ile ilgili verilenlerden yararlanarak soruyu cevaplayınız.

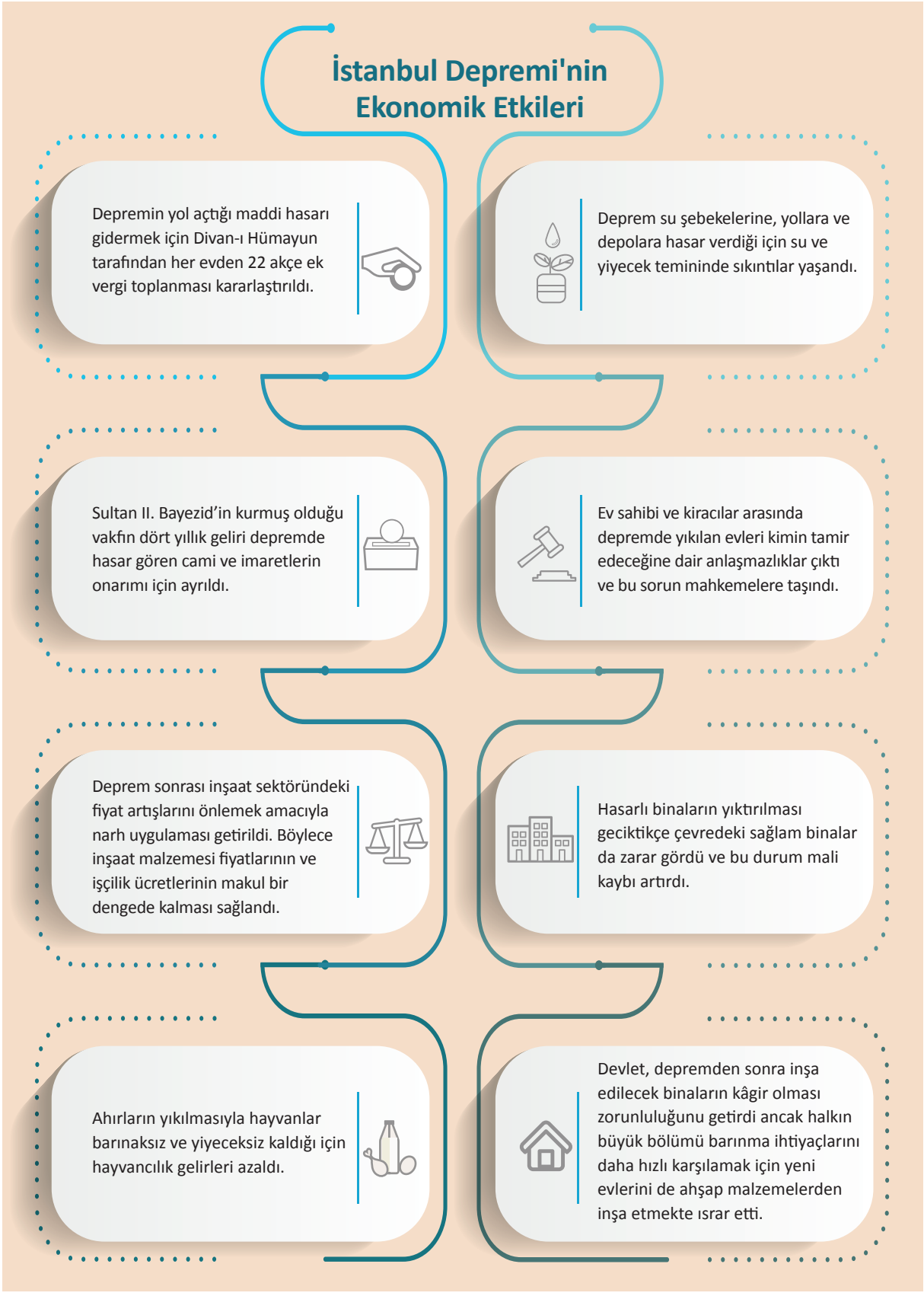
Osmanlı Devleti hâkim olduğu geniş topraklarda idari ve mali denetimi sağlamak amacıyla merkeziyetçi bir yapı kurmuştu. İstanbul, devletin başkenti olması nedeniyle devletin de en önemli merkeziydi. Barındırdığı askerî ve bürokratik kadroların yanı sıra coğrafi konumunun da sağladığı avantajlarla kalabalık bir nüfusu bünyesinde barındırıyordu (Görsel 1.17). Farklı bölgelerden getirilen artı ürünler burada toplanıyor, ülke genelindeki ticari faaliyetler buradan yönetiliyor ve İstanbul her geçen gün yüksek hacimli bir ticaret merkezi olma özelliğini koruyordu.

1766 İstanbul Depremi'nde çok sayıda konutun yanı sıra cami, kamu binası, vakıf eseri, değirmen ve içme suyu şebekesi ağır hasar gördü. Ayrıca surlar ve yollar da hasar aldığı için depremden sonra yapılan müdahaleler gecikti. Depremde yıkılan ya da hasar alan yapılar işlevlerine göre sınıflandırıldığında yaklaşık %30'unun cami, %20'sinin eğitim binası, %15'inin mirî hizmet binası, %10'unun sur, %10'unun saray, %5'inin ticari yapı, %10'unun da diğer yapılar (türbe, imaret, darüşşifa vb.) olduğu belirlendi.

Mirî
Devletle ilgili, devlete özgü olan, devlet malı olan; beylik.

Görsel 1.17: İstanbul'un Anadolu ve Avrupa yakası ile Sarayburnu ve Haliç semtlerindeki yerleşimleri gösteren harita, François Kauffer (Fransuva Köfe),1786, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kütüphanesi

▲ **Bilgi Görseli 1.9:** 1766 İstanbul Depremi'nin ekonomik etkileri

Kaynak I

"Ölü sayısıyla ilgili tahminler ne olursa olsun, yalnız meydana getirdiği yapısal hasarlara bakılarak bile, 22 Mayıs 1766 depreminin büyüklüğü tartışılmaz bir biçimde anlaşılmaktadır. Depremin neden olduğu maddi zararın 22.000 keseyi, yani yaklaşık 11.000 000 kuruşu bulduğu yolundaki tahmin ve bu rakamın büyüklüğü de, yaşanan felâketin ciddiyetini kanıtlamaktadır (…) 1766 depremini izleyen birkaç yıllık dönemin yapı onarımları açısından çok yoğun geçtiği, adeta tüm Osmanlı başkentinin bir şantiye görünümünde olduğu anlaşılmaktadır. Yalnız ayrıntılı onarım keşifleri değil arzlar, fermanlar, hükümler ve çeşitli yazışmalar da yapı onarımlarının kapsamını niteliğini aydınlatmaya yardımcı olmaktadır."

Mazlum, 2011, s.39-40.*

İstanbul Depremi'nin yol açtığı maddi hasar devletin ve halkın sosyoekonomik durumunu nasıl etkilemiştir? Açıklayınız.

Uygulayalım

Verilen yönergeler doğrultusunda aşağıdaki etkinlikleri yapınız.

Yandaki karekod üzerinden Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğünün hazırladığı yer bilimleri harita görüntüleyicisini kullanarak Türkiye'nin deprem haritasını inceleyiniz.

Yandaki karekod üzerinden sismik izolatörün çalışma sistemi hakkında bilgi edininiz.

Sismik İzolatör
Deprem yalıtım sistemi olarak da bilinen bu araç, binaları bulundukları zeminden izole ederek depremin bina üzerindeki etkisini azaltır. Binaların genellikle temellerine ya da bodrum katlarına yerleştirilir.

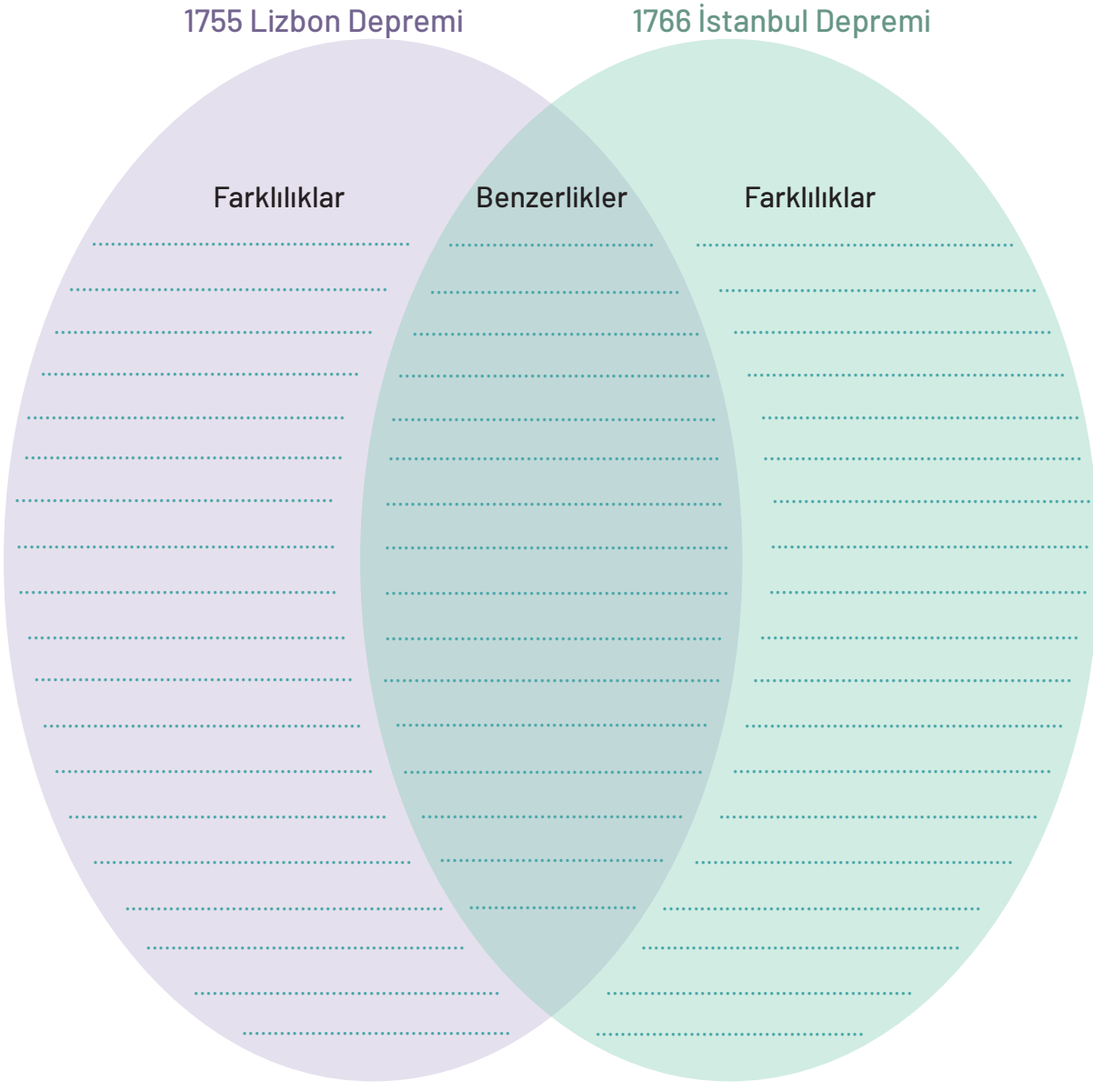
- Öğretmeninizin rehberliğinde eşit sayıda kişiden oluşan gruplara ayrılınız.
- Grup arkadaşlarınızla birlikte XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Lizbon veya İstanbul'da yaşayan bir şehir planlamacısı olsaydınız depreme dayanıklı bir şehir inşa etmek için ne gibi önlemler alabileceğiniz hakkında fikir yürütünüz.
- Ortaya konan fikirlerden hareketle ayrıntılı bir şehir planı tasarlayınız.
- Yapay zekâ araçlarından birini kullanarak depreme dayanıklı bir şehir modeli oluşturunuz.
- Arkadaşlarınızla tasarladığınız şehir planı ile yapay zekâ tarafından hazırlanan şehir planını karşılaştırınız.
- İki plan arasındaki benzerlik ve farklılıkları tespit ederek diğer arkadaşlarınızla paylaşınız.

Değerlendirelim

Uygulama adımlarını takip ederek etkinlikleri yapınız.

Lizbon ve İstanbul depremlerinin idari, sosyal ve ekonomik etkilerini aşağıdaki Venn şemasının ilgili alanlarına yazınız.

Şema üzerinde yaptığınız karşılaştırmalardan hareketle afet bilincinin önemi ve gerekliliğine dair düşüncelerinizi akvaryum (iç çember) tekniğini kullanarak öğretmeninizin rehberliğinde arkadaşlarınızla paylaşınız.

Yandaki karekod üzerinden akvaryum (iç çember) tekniğiyle ilgili ayrıntılı bilgilere ulaşabilirsiniz.

Yandaki karekod üzerinden 1755 Lizbon ve 1766 İstanbul depremlerinin sosyal sonuçlarıyla ilgili maskeleme etkinliğini yapınız.

1.4. Sanayi Devrimi'nin Meydana Getirdiği Siyasi, Sosyal ve Ekonomik Değişim

Düşünelim

Görsel ve metinden yararlanarak soruları cevaplayınız.

▲ İnsanların yaptığı bazı görevleri üstlenen yapay zekâ destekli robotlar (Temsilî)

XVIII. yüzyılda Sanayi Devrimi'yle birlikte fabrikalarda makinelerin yaygınlaşması birçok zanaatkârın işini kaybetmesine neden oldu. Özellikle dokuma ve tekstil alanlarında kullanılan makineler, daha önce ustalık gerektiren işlerin daha hızlı ve ucuz şekilde yapılmasını sağladı. Bu durum, makinelerin insan emeğinin yerini aldığı düşüncesini yaygınlaştırdı ve işlerini kaybeden zanaatkârların makinelere karşı çıkmasına neden oldu.

Günümüzde Sanayi 4.0 adı verilen yeni dönemde robot ve otomasyon teknolojileri benzer endişeleri yeniden gündeme getirdi. Uzmanlar insanların yapamadığı, yüksek efor ya da üst düzey beceri gerektiren işlerde yapay zekâ destekli sistemlerin ve robotların kullanılmasıyla bazı mesleklerin yok olacağı görüşünü savunmaktadır. Geçmişte olduğu gibi günümüzdeki teknolojik ilerlemeler de bir yandan üretimi kolaylaştırmakta bir yandan da bazı iş kolları için belirsizlik yaratmaktadır.

1. ***Yapay zekâ ve robot teknolojisi gelecekte insan zekâsının ve emeğinin yerini alabilir mi? Konuyla ilgili görüşlerinizi arkadaşlarınızla tartışınız.***
2. ***Günümüzdeki teknolojik gelişmeler XVIII. yüzyıldaki Sanayi Devrimi'nin etkileri kadar büyük ve köklü bir değişim yaratabilir mi? Neden böyle düşündüğünüzü açıklayınız.***

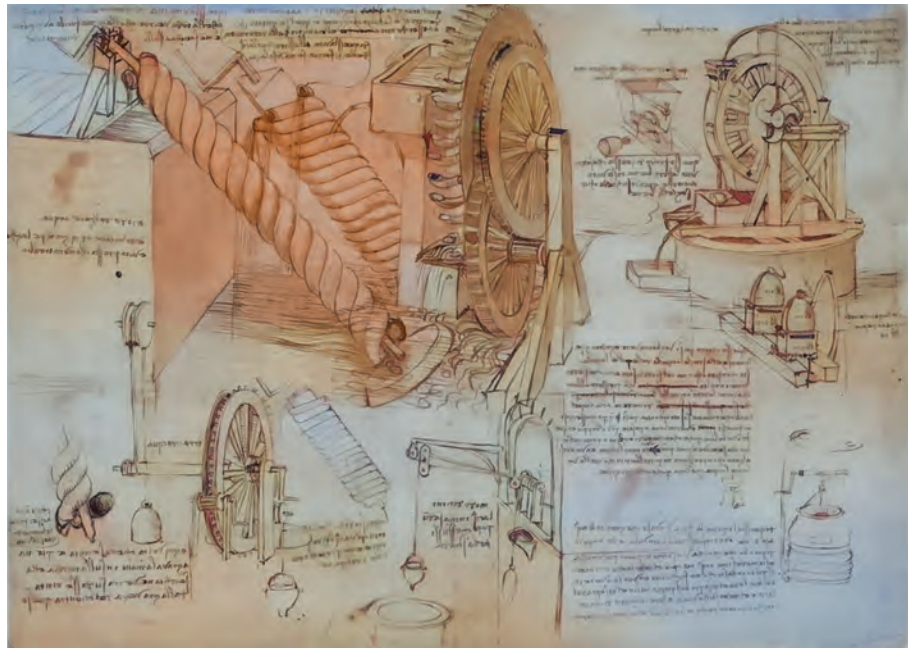
Keşfedelim

Verilen yönergeler doğrultusunda aşağıdaki etkinlikleri yapınız.

Görsel ve açıklamalarından yararlanarak soruları cevaplayınız.

1478-1519 yılları arasına tarihlenen Codex Atlanticus (Kodeks Atlantikus) adlı defter koleksiyonunda yer alan ve Leonardo da Vinci (Leonardo da Vinçi) tarafından çizilen su çekme makinesi

Rönesans Dönemi sanatçılarından Leonardo da Vinci; mühendislik, kimya, matematik ve anatomi alanlarında çeşitli çalışmalar ve makinelerle ilgili teknik çizimler yaptı.

William Aiken Walker (Vilyım Ayken Volkır) tarafından resmedilen ve Mississippi'deki (Mississipi) bir pamuk çiftliğinde çalıştırılan köleleri tasvir eden tablo, 1884, Yale (Yeyl) Üniversitesi Sanat Galerisi, ABD

XVIII-XIX. yüzyıllarda Kuzey Amerika'daki büyük çiftliklerde köle emeğine dayalı pamuk üretimi yapıldı.

1. Sanayi Devrimi'nin ortaya çıkmasında Rönesans Dönemi'nin, Reform Hareketleri'nin ve sömürgecilik faaliyetlerinin ne gibi etkileri olmuş olabilir? Açıklayınız.

Sanayi Devrimi sürecinde İngiltere'den bir görünüm, 1850, Sheffield Museum (Şefiyıld Müziyum), İngiltere

Sanayi Devrimi sürecinde şehirler büyümüş ve yapısal değişime uğramıştır.

Şehir yakınlarında yer alan ve günümüzde artan enerji ihtiyacını karşılamak için inşa edilen bir termik santral, Dezhou/Çin

2. Sanayi Devrimi'nden günümüze kadar yaşanan teknolojik gelişmeler insan hayatında ne gibi olumlu ve olumsuz etkilere neden olmuş olabilir? Beyin fırtınası tekniğini kullanarak arkadaşlarınızla tartışınız.

Uygulama adımlarını takip ederek etkinliği yapınız.

- Aşağıda tanımı verilen kavramları kelime bulutunun içinden bulunuz.
- Kavramları çengel bulmacadaki ilgili alanlara yazınız.

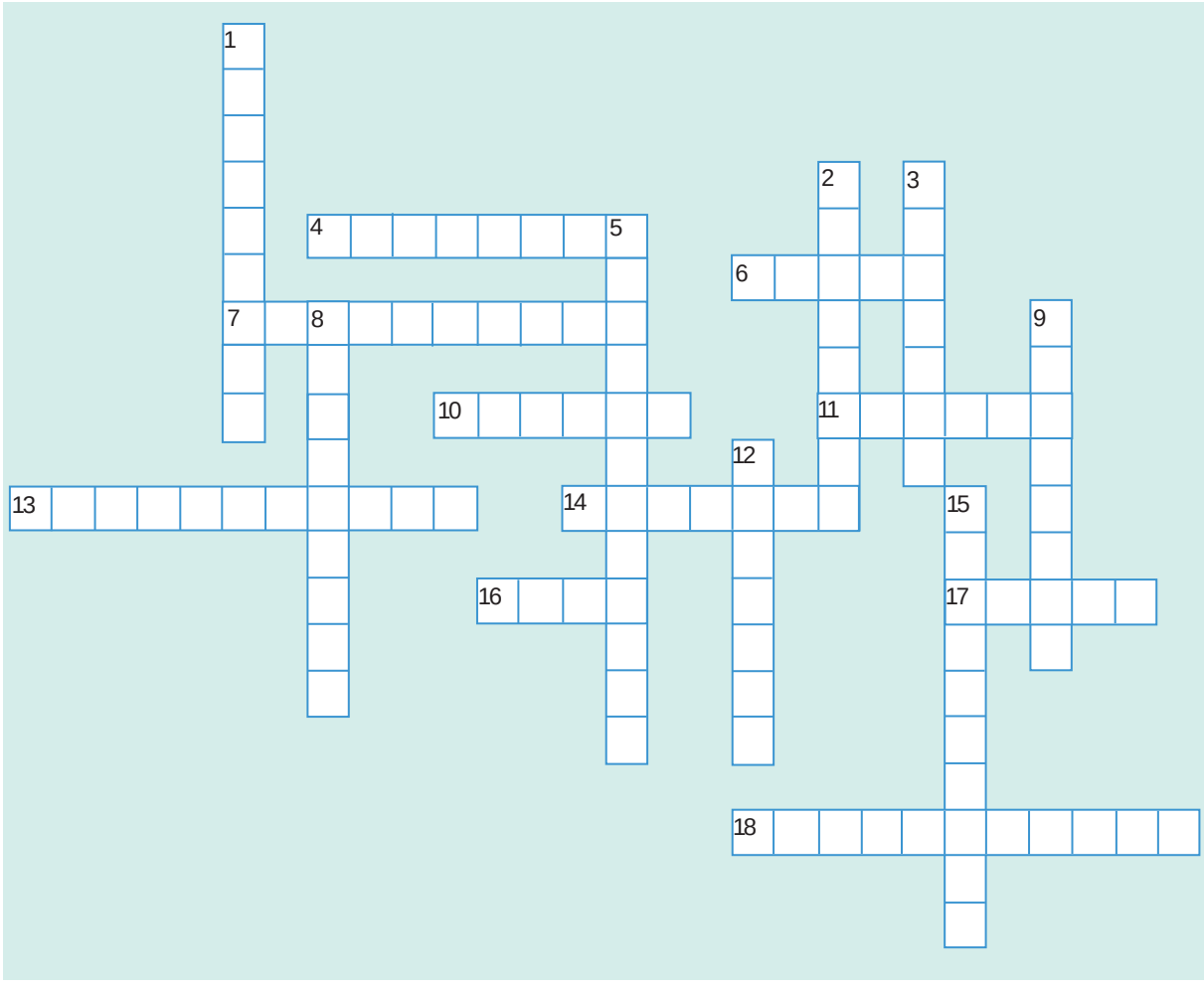
Tanımlar

Yatay

4. XIV-XVII. yüzyıllarda Avrupa'daki bilim, sanat ve düşüncenin Antik Yunan ve Roma kaynaklarına göre yeniden şekillendirildiği dönem.
6. Sanayi Devrimi'nde makineleri çalıştırmaya yarayan, fosil yakıt türlerinden başlıca enerji kaynağı.
7. Devlet müdahalesinin sınırlandırılmasını, serbest piyasayı ve bireysel özgürlükleri savunan düşünce sistemi.
10. XVI. yüzyılda Katolik Kilisesine tepki olarak başlayan ve Hristiyanların bölünmesine neden olan dinî hareket.
11. Kısa sürede meydana gelen; siyasal, toplumsal veya ekonomik düzende ani, köklü ve nitelikli değişim sağlayan büyük olay; ihtilal.
13. Toprak sahibi, ayrıcalıklı, soylu sınıf.
14. Üretimi başlatmak ya da genişletmek için üretim araçlarının ve emek gücünün bir araya getirilmesinde kullanılan para veya kaynak.
16. Üretim araçlarına sahip olmayan, emeğini ücret karşılığında satan kişi.
17. Mal ve hizmetlerin alınıp satıldığı yer.
18. El emeğinden makineleşmeye geçişi ifade eden ekonomik ve toplumsal dönüşüm süreci.

Dikey

1. 1648'de Otuz Yıl Savaşları'nı sona erdiren ve modern devlet anlayışının temellerini atan barış antlaşması.
2. Üretimde kullanılan işlenmemiş doğal kaynak veya madde.
3. Ticaret ve sanayi sayesinde zenginleşerek üretim araçlarını kontrol etmeye başlayan kentli sınıf.
5. XVI-XVII. yüzyıllarda Avrupalı devletlerin denizaşırı toprakları işgal edip kaynaklarını ele geçirerek kurdukları düzen.
8. Makineleri yüksek ısı sonucunda ortaya çıkan basınçla çalıştıran, üretim ve ulaşım sektörlerinde kullanılan enerji türü.
9. İnsanı, bireyi ve aklı merkeze alan; özgür düşünce, eğitim ve sanatı yücelten düşünce akımı.
12. İşlenmemiş veya yarı işlenmiş maddelerin makine, araç vb. ile işlenerek tüketime hazır duruma getirildiği sanayi kuruluşu.
15. Üretim faaliyetlerinin özel teşebbüs tarafından kâr amacıyla yapıldığı ekonomik sistem.

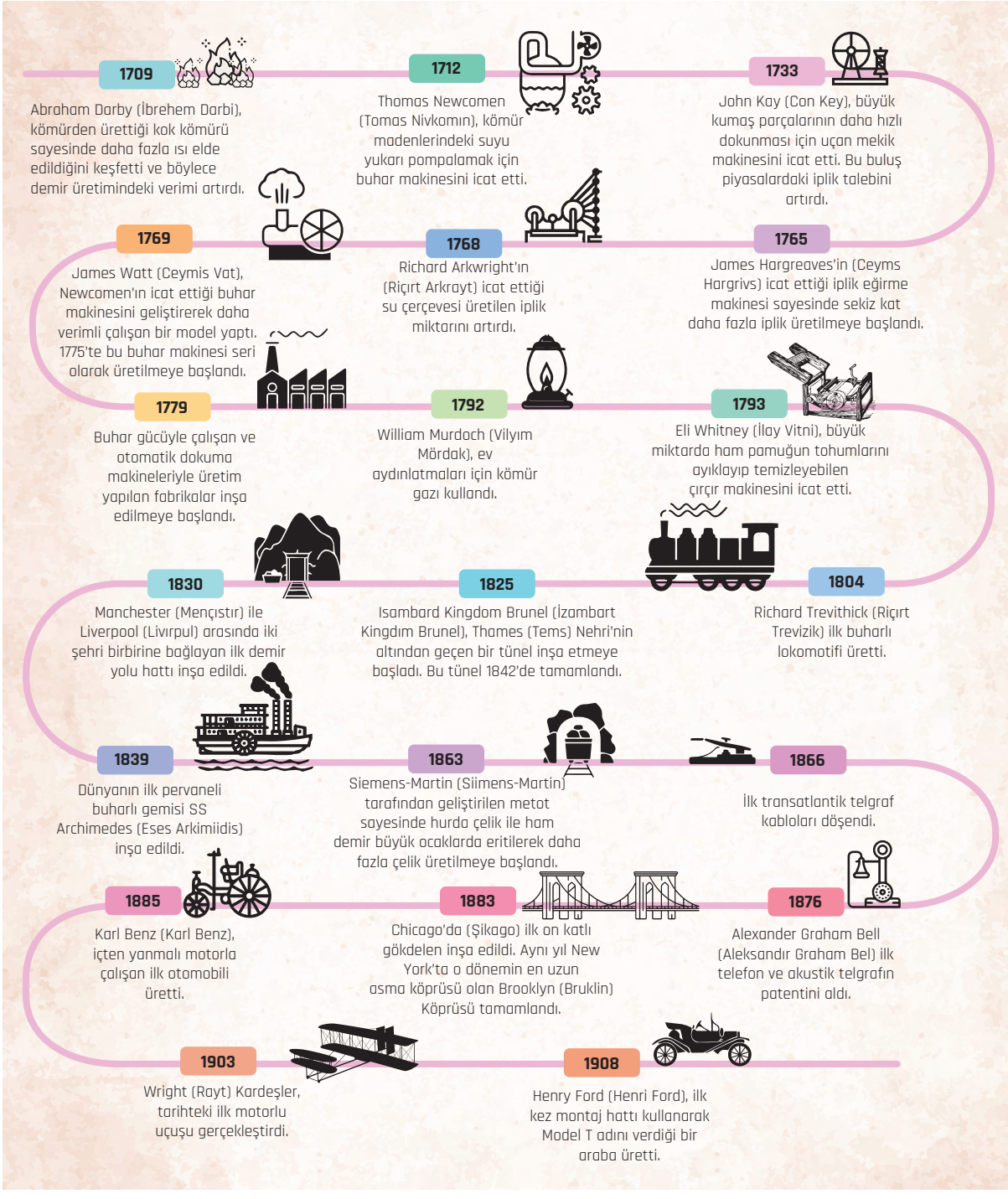
Uygulama adımlarını takip ederek etkinliği yapınız.

- Öğretmeninizin rehberliğinde bulmacaya yerleştirilen kavramlardan birini seçiniz.
- Seçilen kavramı otuz saniye içinde aşağıdaki yöntemlerden biriyle açıklayınız.
  * Kendi cümleleriyle tanımlama
  * Örnekleme
  * Tarihsel bir bağlam çerçevesinde açıklama
- Açıklamanızı yaparken özgün ifadeler kullanmaya özen gösteriniz.
- Yaptığınız tanım ve açıklamaları aşağıdaki alana not ediniz.
- Seçilen kavram bütün öğrenciler tarafından açıklandıktan sonra yeni bir kavram seçerek işlemi tekrarlayınız.

Öğrenelim

Verilen yönergeler doğrultusunda aşağıdaki etkinlikleri yapınız.

Bilgi görselindeki zaman çizelgesini inceleyerek soruyu cevaplayınız.

▲ **Bilgi Görseli 1.10:** Sanayi Devrimi sürecinde yapılan icat ve yenilikler

Sanayi Devrimi sürecindeki ilkler ve yenilikler arasından üç önemli dönüm noktası seçmeniz gerekse hangilerini seçerdiniz? Gerekçeleriyle açıklayınız.

Sanayi Devrimi'nin aşamaları ile ilgili verilenlerden yararlanarak soruları cevaplayınız.

İnsanlık tarihindeki en önemli dönüşüm süreçlerinden biri olan Sanayi Devrimi, üretimin el emeğinden makine gücüne kaymasıyla birlikte toplumsal, siyasal ve ekonomik yapıların da dönüşmesine neden olmuştur. Bu süreçte sadece yeni makineler icat edilmemiş; üretim biçimleri, çalışma düzenleri ve yaşam tarzları da büyük bir değişime uğramıştır. Sanayi Devrimi'yle birlikte ekonomik büyüme ve kentleşme hızla artmış, yeni toplumsal sınıflar ortaya çıkmış, insanların tüketim alışkanlıkları değişmiştir.

Görsel 1.18: Sanayi 4.0 olarak da adlandırılan Dördüncü Sanayi Devrimi'nde üretim süreçleri siber-fiziksel sistemler sayesinde dijitalleşmiş; daha esnek, akıllı ve özerk hâle gelmiştir.

Sanayi Devrimi, geçmişte kalan bir olgu değil etkileri günümüze dek devam eden bir süreçtir. En eski sanayi toplumları bile hâlâ bu dönüşümün birey, aile ve çevre üzerinde bıraktığı etkilere uyum sağlamaya çalışmaktadır. XVIII. yüzyılın ikinci yarısında İngiltere'deki kapitalist sistem çerçevesinde başlayan bu dönüşüm, modern tarihin de başlangıcı kabul edilir. Bununla birlikte Sanayi Devrimi tüm coğrafyalarda aynı şekilde gerçekleşmemiştir. Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'da farklı koşullarda gelişen ikinci evre, Çin gibi bazı büyük ülkelerin katılımıyla daha da çeşitlenmiş ve üçüncü aşamasına ulaşmıştır. Günümüzde artık dördüncü evresinde olan Sanayi Devrimi yeni gelişmelerle devam etmektedir (Görsel 1.18).

Kaynak A

"İngiliz devrimi tarihte ilkti. Bu durum, onun işe sıfırdan başladığı ya da hızlı sanayileşme ve teknolojik gelişmenin önceki evrelerinin yaşanmadığı anlamına gelmez. (...) ilk olması nedeniyle bu devrim birçok önemli yönden, kendisinden sonraki diğer tüm sanayi devrimlerinden farklıdır. Bu devrim, esas itibariyle, ya da kısmen, örneğin, daha gelişmiş tekniklerin taklit edilmesi, sermaye ithali, mevcut bir sanayileşmiş dünya ekonomisinin katkısı gibi dış faktörlere dayanılarak açıklanamaz. Daha sonraki devrimler İngiliz deneyiminden, örneğinden ve kaynaklarından yararlanabildiler. Britanya'nın diğer ülkelerden yararlanması ise ancak sınırlı ve az ölçüde oldu (…) İngiliz devrimi, kendisinden önce en azından iki yüz yıllık sürekli bir iktisadi gelişmenin ardından ve onun hazırladığı temeller üzerinde gerçekleşmiştir. Britanya, sanayileşmeye, örneğin 19 ya da 20. yüzyıl Rusyasından farklı olarak, hazırlıklı girmiştir."

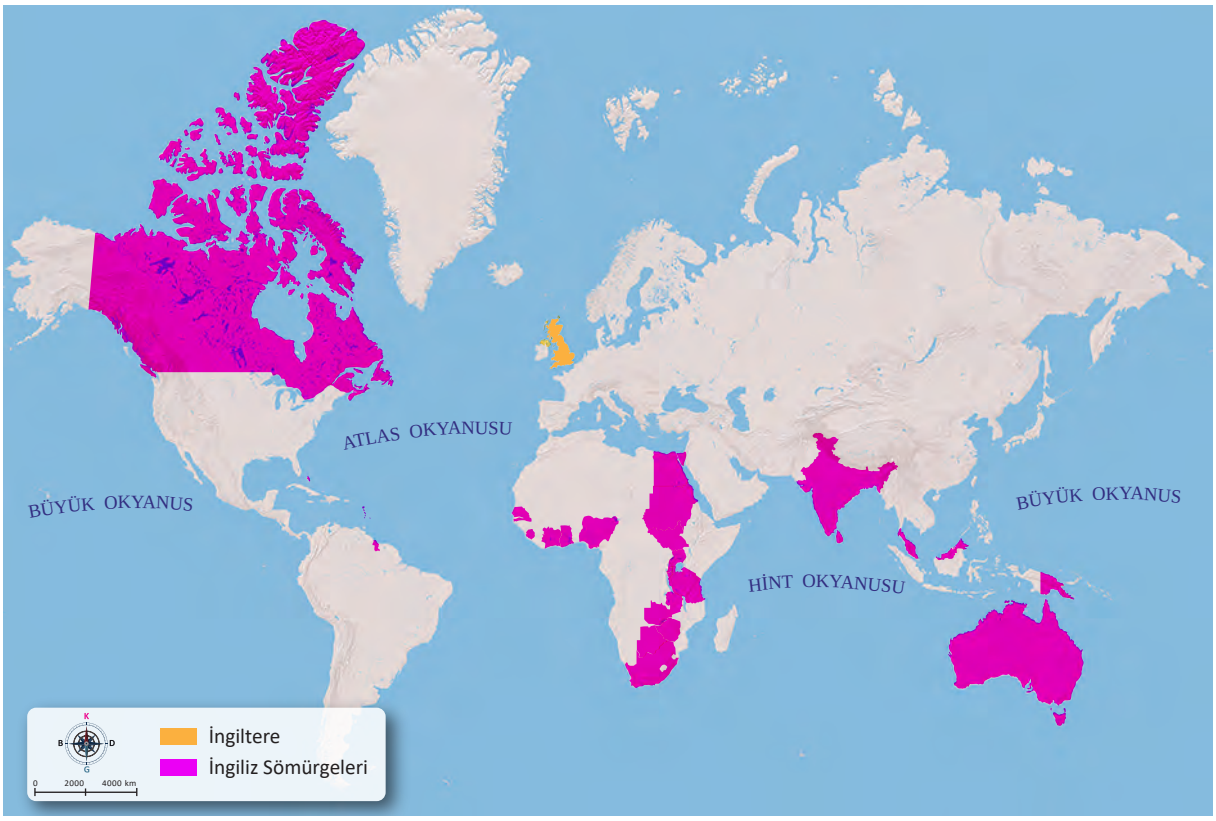
Hobsbawm, 2003, s. 33.*

İngiltere için farklı isimler kullanılır. İngiltere (England) Britanya Adası'nda yer alan tek bir ülkedir. Büyük Britanya (Great Britain); içinde İngiltere, İskoçya ve Galler'i [Wales (Vaylz)] barındıran adanın ismidir. Birleşik Krallık [United Kingdom (Yunaytıd Kingdım)] ise Büyük Britanya'ya Kuzey İrlanda'nın da eklenmesiyle ortaya çıkan idari yapıdır. Britanya İmparatorluğu [British Empire (Biritiş Empayr)] ise çok sayıda sömürgeye hükmetmiş yayılmacı gücün adıdır.

Sanayi Devrimi, XVIII. yüzyıl sonlarında İngiltere dışında başka bir coğrafyada başlayabilir miydi? Neden böyle düşündüğünüzü açıklayınız.

Yandaki karekod üzerinden Sanayi Devrimi'nin aşamaları ile ilgili bilgi haritasına ulaşabilirsiniz.

Sanayi Devrimi öncesinde meydana gelen gelişmeler ile ilgili verilenlerden yararlanarak soruları cevaplayınız.

Harita 1.6: XX. yüzyıl başında dünya üzerindeki İngiliz sömürgeleri

İngiltere'nin sömürge imparatorluğu kurmuş olması Sanayi Devrimi'nin burada başlamasını nasıl etkilemiş olabilir? Açıklayınız.

Sanayi Devrimi'nin 1770'lerde ve özellikle İngiltere'de başlaması rastlantı değildi. 1770-1880 yıllarını kapsayan ilk evre, bu devrimi hazırlayan yapısal koşulların sonucuydu. Bununla birlikte 1880'e gelindiğinde İngiltere bu koşulları sağlayan tek ülke olma özelliğini ve rekabet üstünlüğünü kaybetmişti.

Devrimin İngiltere'de nasıl başladığını anlamak için XVIII. yüzyılın ikinci yarısında İngiliz hükûmetinin yayılmacı politikalarını ve sömürgecilik yoluyla kurduğu ekonomik ilişkileri göz önünde bulundurmak gerekir (Harita 1.6). İspanya ve Portekiz'in öncülüğünde başlayan büyük seyahatler ve sömürgecilik faaliyetleri yoluyla Avrupa'ya büyük miktarda altın, gümüş ve değerli maden transferi yapıldı. Buna bağlı gelişen fiyat devrimi ve XVII. yüzyıldaki ekonomik buhranın ardından Avrupa'nın ticaret ağı Akdeniz'den Kuzey Denizi'ne ve Atlantik kıyılarına kaydı. Bu sadece coğrafi değil aynı zamanda Avrupa ile dünyanın diğer bölgeleri arasında yeni ticari ilişkiler kurulmasını, piyasaların hareketlenmesini ve küresel ticaretin gelişmesini sağlayan ekonomik bir dönüşüme neden oldu. Bu süreçte Avrupa ülkelerinde denizaşırı bölgelerden getirilen tüketim maddelerine yönelik büyük bir pazar oluştu. Sömürgeleştirilen bölgelerde köle emeğine dayalı büyük tarım çiftlikleri (plantasyonlar) kuruldu ve sömürge ağları genişletildi. Lüks malların yerini şeker, çay, kahve, tütün gibi tüketim ürünleri aldı ve pamuk üretimi ön plana çıktı. Bu malların büyük bölümü sömürge topraklarında zorla çalıştırılan milyonlarca Afrikalı kölenin emeğiyle üretildi.

Uluslararası ticaret ağı genişledikçe Avrupa ülkelerinin denizaşırı ticarete verdiği önem arttı. İngilizler, Fransa ve Hollanda'nın da katıldığı sömürgecilik yarışında büyük bir mücadele vererek güçlü bir sömürge imparatorluğu kurdu ve bu yolla sahip oldukları ucuz iş gücü ve ham madde sayesinde uluslararası ticaretteki politik üstünlüğü ele geçirdi. İngiltere'nin hem iç pazarda güçlenmesi hem de sömürge ticaretinin sunduğu fırsatlardan daha fazla yararlanması, bu ülkenin Sanayi Devrimi'ne öncülük etmesindeki en önemli etkenlerdi.

Kaynak C

"Böylece ticaret üçgeni Britanya endüstrisine üçlü bir teşvik sundu. Afrikalı köleler Britanya mamul ürünleriyle satın alındılar; sonra gönderildikleri plantasyonlarda şeker, pamuk, indigo, melas ve başka tropik ürünler ürettiler. Bunların işlenmesi İngiltere' de yeni endüstriler oluşturdu. Aynı zamanda plantasyonlardaki köleler ve onların sahiplerinin idamesi Britanya endüstrisine, New England tarımına ve Newfoundland balıkçılığına yeni bir pazar sağladı. İngiltere' de 1750 yılında, üçlü ya da doğrudan sömürge ticaretine bir şekilde bağlı olmayan neredeyse hiçbir ticaret ya da imalat şehri yoktu. Elde edilen kazanç Endüstri Devrimi'ni finanse eden İngiltere' deki sermaye birikiminin başlıca kaynaklarından birini oluşturuyordu."

Williams, 2020, s. 80.*

Sanayi Devrimi'ne zemin hazırlayan finansal birikimin oluşmasında etkili olan faktörler nelerdir? Açıklayınız.

XVIII. yüzyıl ortalarında İngiltere'de yaşanan önemli dönüşümlerden biri de ulusal anlamda emeğin alınıp satılır hâle gelmesi ve kâr amaçlı üretime geçilerek bir piyasa ekonomisinin oluşmasıydı. İngiltere bu dönemde hem piyasalardaki pazar payını genişletmiş hem de büyük ölçekli üretim yapan bir ülke konumuna gelmişti. Diğer Avrupa ülkelerinden farklı olarak İngiliz köylerinde yapılan tarımsal üretim ticari açıdan da önemli bir gelir kaynağına dönüşmeye başlamıştı (Görsel 1.19).

Görsel 1.19: Tarım Devrimi öncesinde İngiltere'de kırsal yaşam (Temsilî)

İngiltere'de kendi arazilerini aile üyeleriyle birlikte işleyip kendi ürettiklerini tüketerek yaşamlarını sürdüren köylülerin sayısı giderek azalmıştı. XVII. yüzyıl ortalarında toprak sisteminde yapılan düzenlemeler de bu dönüşümü hızlandırmıştı. Çitleme Yasaları olarak bilinen uygulamalarla daha önce küçük çiftçilerin kullandığı ortak araziler özel mülkiyete devredilmişti. Küçük parsellerden oluşan bu araziler çitlerle veya taş duvarlarla çevrilerek büyük çiftliklere dönüştürülmüş ve büyük toprak sahiplerinin elinde toplanmıştı.

1750'lere gelindiğinde İngiltere'deki tarımsal üretim; birkaç bin büyük toprak sahibi, onların topraklarını kiralayan on binlerce çiftçi ve bu çiftçilere bağlı çalışan yüz binlerce tarım işçisi tarafından yapılıyordu. Bu dönemde köylüler, geçimini kendi toprağından sağlayan bir sınıf olmaktan çıkıp emeğini kiralayan bir iş gücü hâline gelmişti. Böylece para karşılığı satılan ürünler ile parasal gelir odaklı yeni bir sistem oluşmuştu.

Ormanların tarıma açılması, otlakların dönüştürülmesi, bataklıkların kurutulması gibi çalışmalar yoluyla İngiltere'deki tarım arazileri yüz yıl içinde %30 oranında arttı. İngilizler için tarım sadece beslenmek değil ticari kazanç sağlamak için de yapılan bir faaliyete dönüştü. Büyük çiftlik sahipleri daha fazla ürün elde etmek ve satmak amacıyla daha iyi hayvanlara, çitlere ve tarım makinelerine yatırım yaptı. Gelişen tekniklerle birlikte tarımsal üretimdeki verim arttı. Örneğin buğday üretimi 1700-1800 yılları arasında %75 oranında arttı. Tarım Devrimi adı verilen bu süreç, İngiltere'de bir yandan köklü dönüşümlere neden olurken bir yandan da yoksul çiftçilerin topraklarını kaybetmesine ve sistem dışı kalmasına yol açtı. Böylece tarım, köklü bir dönüşüm geçirerek ticari ve sınıfsal yapıları da değiştiren bir sürece evrildi.

Tarım Devrimi
XVIII. yüzyılda İngiltere'de yaşanan ve İkinci Tarım Devrimi ya da İngiltere Tarım Devrimi olarak da adlandırılan süreçte yeni yöntemlerin geliştirilmesiyle tarımsal üretim arttı. Bu durum, nüfus artışını hızlandırırken tarımsal iş gücüne duyulan ihtiyacın azalmasına neden oldu. Bunun sonucunda geçimini topraktan sağlayan kırsal nüfus kentlere göç etti ve sanayi üretiminde gerekli olan iş gücünü oluşturdu.

Kaynak Ç

"On sekizinci yüzyılda nüfus çok hızlı arttı, bu da tarımla uğraşmayan hazır işgücü yarattı. İngiliz büyük toprak sahipleri, Hükümet sayesinde "Çitleme Hareketleri" uygulamasıyla küçük çiftçilerin ellerindeki toprakları başarıyla ele geçirdi. Bu uygulama, çiftçilerin topraklarını, çoğunlukla çalı çitler dikerek çevirmelerini gerektiriyordu, oysa bunun maliyeti birçok küçük çiftçiyi aşıyordu ve arazilerini büyük toprak sahiplerine satmak zorunda kalıyorlardı. Böylece İngiliz tarımına büyük çiftlikler hâkim oldu. Bu büyük çiftlikler birçok işçi çalıştırdıkları halde, artmakta olan bir nüfusu, tarım sektörünün köylülerce işlenen küçük arazilerin hâkim olduğu kesimi kadar rahatlıkla soğuramıyorlardı, bu da yeni seçeneklere istekli bir işgücü yaratıyordu. Etrafı çevrili araziler ise, büyüyen şehirlerdeki gıda piyasasına yönelik tarımsal üretimi artırdı."

Stearns, 2021, s. 69.*

Tarım Devrimi'nin sonuçları nelerdir? Açıklayınız.

Tarım Devrimi ve Çitleme Yasaları'nın yanı sıra kırsal kesimde meydana gelen değişimlerden biri de imalat faaliyetlerinin yaygınlaşmasıydı. XVIII. yüzyıl ortalarında İngiltere'deki sanayi üretiminin büyük bölümü kırsal alanlarda gerçekleşiyordu. Bu dönemde bazı köylüler kendi yaşadıkları kulübelerde kumaş, tekstil ürünü, madenî eşya gibi mallar üretmeye ve bunları ücret karşılığında satmaya başlamıştı. Daha önce boş zamanlarda veya belli mevsimlerde yapılan bu işler, artık tam zamanlı uğraşlara dönüşmüş ve bazı köyler tamamen dokumacılık, örgücülük, madencilik gibi faaliyetlere yönelmişti. Zamanla böyle köyler birer sanayi kentine dönüşecekti.

Tablo 1.1: 1500-1750 Yılları Arasında Avrupa Nüfusunun Ekonomik Faaliyetlere Göre Dağılımı (%)

	1500			1750		
Ülke	**Kentsel**	**Kırsal (Tarım Dışı)**	**Tarımsal İş Gücü**	**Kentsel**	**Kırsal (Tarım Dışı)**	**Tarımsal İş Gücü**
İngiltere	7	18	75	23	32	45
Hollanda	30	14	56	36	22	42
Belçika	28	14	58	22	27	51
Almanya	8	18	73	9	27	64
Fransa	9	18	73	13	26	61
Avusturya-Macaristan	5	19	76	7	32	61
Polonya	6	19	75	4	36	60
İtalya	22	16	62	22	19	59
İspanya	19	16	65	21	17	62

Allen, 2017, s. 20.*

Kaynak D

"Sanayi Devrimi arifesinde, Avrupa'daki el işçiliğine dayalı imalatın merkezi Kuzey Denizi'ne kaymıştı. İngiliz ekonomisi en çok dönüşen ekonomi olmuştu. Tarımda çalışan nüfusun oranı %45'e düşerken, kentsel nüfus oranı %23'e yükseldi ve tarım dışı kırsal nüfus oranı %32'ye sıçradı — bu, Avrupa'daki en yüksek orandı. Kentsel nüfustaki artışın bir kısmı imalatın genişlemesinden kaynaklanıyordu (örneğin Londra'da mobilya üretimi ve kitap basımı; Birmingham'da metal işçiliği vb.), ancak büyük bölümü ticaretin ve deniz taşımacılığının büyümesinden ileri geliyordu. İmalat alanındaki büyüme en çok, tarım dışı kırsal nüfusun artışıyla kendini gösterdi. 17. yüzyılda, yün ve keten endüstrileri gibi birçok başka sektör kırsalda genişlemişti. (…) tüccarlar, erkek ve kadınları evlerinde iplik eğirmeleri, kumaş dokumaları ve çorap örmeleri için işe alıyordu. Tüccar ham maddeyi işçilere getiriyor, bitmiş ürünleri topluyor ve eğirici ile dokumacılara emekleri karşılığında ödeme yapıyordu. Bu kırsal sanayiler coğrafi olarak yoğunlaşmıştı ve ürünleri Avrupa genelinde ve hatta dünya çapında satılıyordu. İngiltere, erken sanayileşme süreci olarak adlandırılan bu dönemde öncüydü."

Allen, 2017, s. 21.*

Yandaki karekod üzerinden Sanayi Devrimi öncesinde İngiltere'nin mali durumu ile ilgili etkinliği yapınız.

Tüccarların hanelere ham madde vererek üretim yaptırdığı eve iş verme sisteminin yaygınlaşmasıyla kırsal kesimler pazara yönelik üretime daha fazla katıldı. Artan pamuklu kumaş talebi tekstil üreticileri üzerinde baskı oluşturunca tüccarlar üretimi artırmanın yollarını aradı. Bu süreçte zanaatkâr kökenli girişimciler basit makineler icat etmeye ve geliştirmeye yöneldi. Dolayısıyla Sanayi Devrimi öncesinde birçok icadın patenti bu dönemde alındı. Tarım ve imalatta insan gücüne duyulan ihtiyacın azalması, kırsal nüfusun kentlere göç ederek yeni fabrikalarda çalışmasına yol açtı.

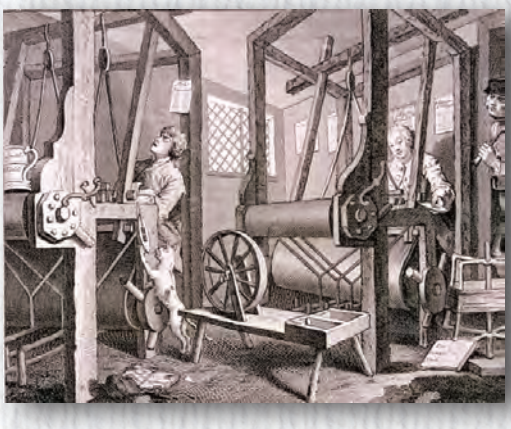
İmalatın kırsal bölgelerde yayılmasıyla aristokratların ilgisi madenciliğe ve kırsal üretime yöneldi, çünkü İngiltere'de maden mülkiyeti krala değil, toprak sahiplerine aitti. Ayrıca yerel soylular ve zengin orta sınıf ticareti kolaylaştırmak amacıyla ulaşıma yatırım yaparak yeni yollar ve kanallar inşa etmeye başladı. 1750'ye kadar yollar yenilendi, 1760 sonrasında ise kanal yapımı hız kazandı.

XVIII. yüzyıl başında Avrupalıların bildiği tek pamuklu kumaş üretimi Hindistan'da yapılıyordu ve bu ürünler Doğu Hindistan Şirketi gibi kurumlar üzerinden Avrupa'ya getiriliyordu. Ancak 1700'lerde yünlü kumaş üreticilerinin baskısıyla Hindistan'da üretilen pamuklu kumaşların İngiltere'ye ithali yasaklandı.

El dokuması Hint pamuklu kumaşı (palampore), XVIII. yüzyıl, Metropolitan Museum, New York/ABD

İngiltere, sömürgecilik faaliyetleri ve genişleyen ticaret ağları sayesinde büyük bir sermaye birikimine sahip oldu. Bu birikim, zamanla gelişip kurumsallaşacak olan bankacılık sisteminin temelini oluşturdu. Bankaların sunduğu finansal imkânlar sayesinde yeni fabrikalar kuran ve makineler satın alan yatırımcılar ülke ekonomisinin de büyümesini sağladı.

William Hogarth (Vilyım Hogart) tarafından yapılan ve İngiliz dokumacıları tasvir eden bir çizim, 1747, British Museum, Londra/İngiltere

Sanayi Devrimi sürecinde İngiliz hükûmeti, ticareti ve sanayileşmeyi destekleyen bir anlayışla hareket etti. Yerli imalatçılar ile dışarıdan ürün ithal eden Doğu Hindistan Şirketi gibi kuruluşların çıkarları çatıştığında devlet yerli üreticilerin tarafında yer aldı. Bu politika sayesinde İngiltere sanayisi de hızla gelişti.

Edmund Kregczy (Edmınd Kreczi) tarafından resmedilen bir kömür madeni şantiyesi, 1895, Science Museum (Sayns Müziyum), Londra/İngiltere

▲ **Bilgi Görseli 1.11.a:** Sanayi Devrimi'ni hazırlayan diğer gelişmeler

Hindistan'dan pamuklu kumaş ithalinin yasaklanması, İngiltere'de yerli üretimin önünü açtı. Kırsala yayılan imalathanelerde üretim arttı ancak bu üretim iç pazardaki talepleri karşılayamadı. Küçük üreticiler, köle ticaretiyle bağlantılı Bristol (Bristol), Glasgow (Glasgov), Liverpool gibi liman kentlerine yerleşerek bu ekonomik sisteme entegre oldu ve yeni imalathaneler açtı. Bu faaliyetler Sanayi Devrimi'nin itici gücü oldu.

William Daniel (Vilyım Denyıl) tarafından resmedilen Liverpool Limanı tablosu, 1815, British Museum, Londra/İngiltere

1770'e kadar İngiltere'nin pamuklu kumaş ihracatının %90'ı sömürgelere, özellikle Afrika'ya yöneldi. 1750-1770 yılları arasında on kat artan ihracat rakamları pamuklu kumaş sanayisinin büyümesini sağladı. Bu durum, el emeğine dayalı Hint dokumacılığının yok olmasına ve Hindistan'ın İngiltere için sadece bir ham madde kaynağı ve pazar hâline dönüşmesine neden oldu.

Pamuklu dokuma üzerine desen işleyen Hintli bir zanaatkâr, XIX. yüzyıl, Wellcome Collection (Velkam Kolekşın), Londra/İngiltere

Hukukun üstünlüğü, özel mülkiyetin korunması, ekonomik teşebbüslerin teşvik edilmesi gibi ilke ve uygulamalar, girişimcilik ruhunun gelişmesini ve teknolojik imkânların çeşitlenmesini sağladı; ayrıca, İngiltere'de loncaların güçsüz olması, zanaatkârların sanayileşmeye direnç göstermesini engelleyerek bu sürecin önünü açtı.

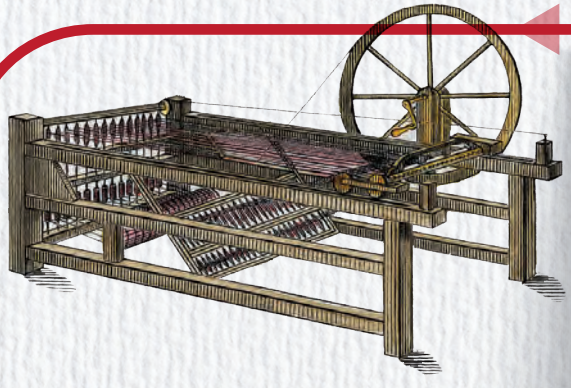
John Hinton (Con Hintın) tarafından yapılan ve çorap dokuma tezgâhında çalışan zanaatkârları tasvir eden bir baskı, 1750, Science Museum, Londra/İngiltere

Bu dönemde üretimi artırmaya yönelik birçok buluş gerçekleşti. XVIII. yüzyıla dek demir, odun kömürüyle yüksek ısıda eritiliyordu; ancak odun kaynaklarının tükenmeye başlaması bu yöntemi sürdürülemez kıldı. 1709'da demir ustası Abraham Darby, kömürü fırınlayarak kok adı verilen daha etkili bir yakıt üretti. Bu buluş ham demir elde etmeyi, demir ve kömür sanayilerinin birlikte gelişmesini sağladı.

1709'da Abraham Darby'nin kömür yerine kok kullanarak demir erittiği fırın, Coalbrookdale (Kolbrukdel)/ İngiltere

1733'te John Kay tarafından icat edilen ve 1760'larda yaygınlaşan uçan mekik [flying shuttle (flaying şatıl)] adlı buluş sayesinde el tezgâhları daha hızlı hâle geldi. Ancak dokumacılara yeterince hızlı iplik üretemeyen çıkrık gibi eski ve az verimli araçlar dokumacılığın gelişmesini yavaşlatıyordu. Bu sorun üç icat sayesinde çözüldü. İlk olarak James Hargreaves adlı bir girişimci, 1765 yılında Spinning Jenny (Spining Jeni) ismini verdiği bir iplik eğirme tezgâhı icat etti.

Spinning Jenny modelini gösteren çizim, 1811, Wellcome Collection, Londra/İngiltere

İkinci icat, 1768'de Richard Arkwright'ın tasarladığı su çerçevesi [water frame (votır fraym)] makinesiydi. Bu makinedeki makaralar ve iğler sayesinde iplik eğirme işlemi daha hızlı yapılmaya başlandı. Üçüncü icat ise Samuel Crompton'ın (Semiyıl Kramptın) 1779'da icat ettiği ve spinning mule (sipining miyul) adını verdiği iplik eğirme makinesiydi. Bir güç kaynağının birden fazla makineyi döndürmesini sağlayan bu araç zamanla geliştirildi ve buhar gücü yardımıyla vasıfsız işçilerin de çalıştırabildiği bir makineye dönüştürüldü.

Richard Arkwright'ın tasarladığı su çerçevesinin modeli

▲ **Bilgi Görseli 1.11.b:** Sanayi Devrimi'ni hazırlayan diğer gelişmeler

Kömür ihtiyacının artması sonucunda yeni madenler açıldı ve mevcut madenler daha derin kazılmaya başlandı. Ancak derinlerde biriken suyun boşaltılması gerekiyordu. Bu sorunu çözmek için harekete geçen Thomas Newcomen, 1712 yılında madenlerdeki suyu dışarı pompalamak için bir buhar makinesi icat etti.

Henry Beighton (Henri Beytın) tarafından yapılan ve Thomas Newcomen'ın icat ettiği buhar makinesini tasvir eden çizim, 1717

1769'da James Watt adlı bir mühendis, Newcomen'ın icat ettiği buhar makinesini geliştirerek daha verimli hâle getirdi ve 1775'te Matthew Boulton'la (Metyu Boltın) ortaklık kurarak seri üretime başladı. Bu makine sadece madenlerde değil, pamuk ve dokuma fabrikalarında ve gıda üretiminde de kullanıldı.

James Watt ve geliştirdiği buhar makinesi (Temsilî)

Özellikle Arkwright ve Crompton'un icatları fabrikalaşma sürecine geçişin habercisiydi. Watt'ın ürettiği buhar motorunun yaygınlaşmasıyla iplik üretimi arttı ve fabrikalaşmanın önü açıldı. Bu gelişmelerle birlikte 1770'lerde İngiltere'de Sanayi Devrimi başlamış oldu.

Samuel Crompton ve icat ettiği iplik eğirme makinesi (Temsilî)

Yandaki karekod üzerinden Sanayi Devrimi'ni başlatan önemli gelişmeler ile ilgili etkinliği yapınız.

Sanayi Devrimi'nin meydana getirdiği siyasi, sosyal ve ekonomik değişimler ile ilgili metin ve kaynaklardan yararlanarak soruları cevaplayınız.

İngiliz hükûmetinin planlı ve yoğun desteğiyle teşvik edilen ihracat sanayileşmenin fitilini ateşledi. Sanayi Devrimi'nin ilk yıllarında pamuklu kumaş dokumacılığında yeni buluşlar yapılarak üretim desteklendi ve İngilizler bu kumaşları çeşitli ülkelere ihraç ederek sektörün öncüsü hâline geldi. Sanayileşme öncesinde İngiltere'nin sömürge ticareti ve Tarım Devrimi aracılığıyla elde ettiği sermaye birikimi, sanayileşme faaliyetlerine yatırım yapabilecek yeni bir sınıfın ortaya çıkmasını sağladı. Bu sınıf sadece fabrikalara değil yollara, köprülere, kanallara ve ileride demir yollarına da yatırım yaparak sanayileşmenin altyapısını oluşturacaktı.

Sanayi Devrimi; yeni buluşların yapılması, makineleşmenin başlaması, fabrikaların açılması gibi gelişmelerle hızlı bir dönüşüm süreci başlattı. Ancak bu dönüşüm her bölgede aynı hızla gerçekleşmedi ve etkilerinin toplum genelinde hissedilmesi için uzun yıllar geçmesi gerekti.

Kaynak E

"Ticaretin genişlemesi tabii aynı zamanda, kent nüfuslarında ve kentlerin büyüklüğünde bir artışa yol açmış ve göreceğimiz gibi, yeni teknolojilerin yayılmasını özel olarak etkilemiştir. Dış ticaretle, hemen hemen sanayi devriminin ilk aşamasını tanımlayan üç icad arasında bazı bağlar vardır. Bu üç icad, şunlardır:

— İyi pik (ham) demirinin verimli bir şekilde odun kömürü yerine kok kömüründen nasıl üretileceği probleminin çözülmesi,

— Makul derecede verimli buhar motorunun nasıl yapılacağı,

— Pamuğun makineyle nasıl eğirileceği."

Rostow, 1970, s. 60.*

Ticari faaliyetler, yeni icatlar ve Sanayi Devrimi arasındaki bağlantılarla ilgili çıkarımlarda bulunuz.

Sanayileşme sürecinde yeni makinelerin icat edilmesiyle ilk olarak iplik üretim fabrikaları kuruldu. 1780'lerde yüzlerce iplik fabrikası açılınca pamuk ipliği fiyatları düştü ve dokumacılık sektörü genişledi. Bu dönemde dokumacılık hâlâ evlerdeki el tezgâhlarında yapılıyordu. XIX. yüzyıl başlarında çeyrek milyon kişi bu sektörde çalışıyordu ve dokumacılık kazançlı bir işti. El tezgâhı dokumacılığının altın çağı olarak adlandırılan bu dönem, büyüme potansiyelinin sınırlı olması ve tecrübeli işçilere ödenen yüksek ücretler nedeniyle kısa sürdü.

Yandaki karekod üzerinden Sanayi Devrimi'nde fabrika sisteminin ortaya çıkışı ile ilgili videoyu izleyebilirsiniz.

Makine maliyetlerinin el emeğinden daha ucuz olması nedeniyle 1780'lerde girişimciler makineli dokuma tezgâhını icat etti ve bu icat zamanla yayıldı.

Dokuma sanayisinde kullanılan makineler önceleri su gücüyle çalışıyordu. Bu nedenle ilk fabrikalar nehirlere yakın yerlerde kuruldu. Buhar gücü yaygınlaştıkça yatırımcılar, müşterilere daha yakın olmak için şehirlerde yeni fabrikalar inşa etti. Makineleşme sonucunda kırsal bölgelerdeki dokuma imalathaneleri kapandıkça buralarda çalışan zanaatkârlar da şehirlere göç ederek fabrikalarda çalışmaya başladı. XIX. yüzyılda artan yatırımlarla İngilizler dokuma sektörünün öncüsü hâline geldi. Buhar gücünün ekonomiye etkisi, özellikle XIX. yüzyıl ortalarında daha da belirginleşti.

XIX. yüzyıl başında İngiltere dışında da yayılmaya başlayan Sanayi Devrimi, 1850'lerde Avrupa genelinde etkisini gösterdi. İlk makinelerin kullanım kolaylığı, İngiliz zanaatkâr ve teknisyenlerin cazip ücretlerle diğer Batı Avrupa ülkelerine davet edilmesi gibi faktörler bu yayılmayı hızlandırdı. Ancak daha sonra icat edilen makinelerin karmaşık teknolojilere sahip oluşu, Sanayi Devrimi'nin getirdiği yeniliklerin Avrupa dışında yayılmasını güçleştirdi. Dolayısıyla sanayileşmenin yönü; ülkelerin doğal kaynakları, altyapıları, sermaye birikimleri, siyasi kararlılıkları ve sömürgecilikle kurduğu ilişkiler doğrultusunda şekillendi.

Yandaki karekod üzerinden Sanayi Devrimi'nin başlangıcını ve İngiltere dışına yayılmasını gösteren etkileşimli haritayı inceleyiniz.

Kaynak F

Pamuklu iplik üretiminde çalışan kadın işçileri gösteren bir baskı, anonim,1835, Wellcome Collection, Londra/İngiltere

Dokumacılıkta makineleşmenin yaygınlaşmasıyla geleneksel dokumacıların becerilerine duyulan ihtiyaç azaldı ve onların yerini fabrikalarda çok düşük ücretlerle çalışan kadınlar ve çocuklar aldı.

Kaynak F'deki üretim ortamı ile geleneksel dokumacılığın yapıldığı ortamlar arasında ne gibi farklar olabilir? Açıklayınız.

1820'lerde kullanılan basit makineler kısa sürede geliştirilerek daha verimli hâle getirildi ve yirmi yıl içinde dokuma fabrikalarının sayısı hızla arttı. Bu yeni sistemde el dokumacılarının becerilerine ve tecrübelerine ihtiyaç duyulmuyordu. Fabrikalarda çalışan işçilerin ham pamuk ya da pamuk ipliklerini makinelere yerleştirmesi yeterliydi. Bu durum, yeni ortaya çıkan işçi sınıfının da niteliklerini belirledi.

Demir sanayisi dokumacılık sektörü kadar hızlı büyümeyip zamanla gelişti. Demirin makinelerle işlenmesi Sanayi Devrimi'nin ikinci evresinde, Almanya ve ABD'de gerçekleşti. 1709'da Abraham Darby'nin demiri ergitirken kömür yerine kok kullanması verimi artırdı. 1784'te ise Henry Cort (Henri Kort) adlı bir demir ustası, daha önce de kullanılan karıştırma ve yuvarlama yöntemlerini birleştirerek daha fazla demir işleyebilen büyük fırınlar üretti. Artan üretimle birlikte demirin kullanım alanları genişledi ve mutfak eşyalarından mimari yapılara kadar günlük yaşamın birçok alanında demir kullanılmaya başlandı.

Kaynak G

Robert Carrick (Rabırt Kerik) tarafından yapılan ve Londra'daki Kristal Saray'ı tasvir eden bir baskı, 1954 Science Museum, Londra/İngiltere

1851'de Londra'da inşa edilen Kristal Saray, demir ve camın birlikte kullanıldığı ilk binalar arasındaydı. 1889'da inşası tamamlanan ve uzun yıllar boyunca dünyanın en yüksek binası olma özelliğini koruyan Eiffel (Eyfel) Kulesi de demirin farklı formlarda kullanıldığı ilk örneklerden biriydi.

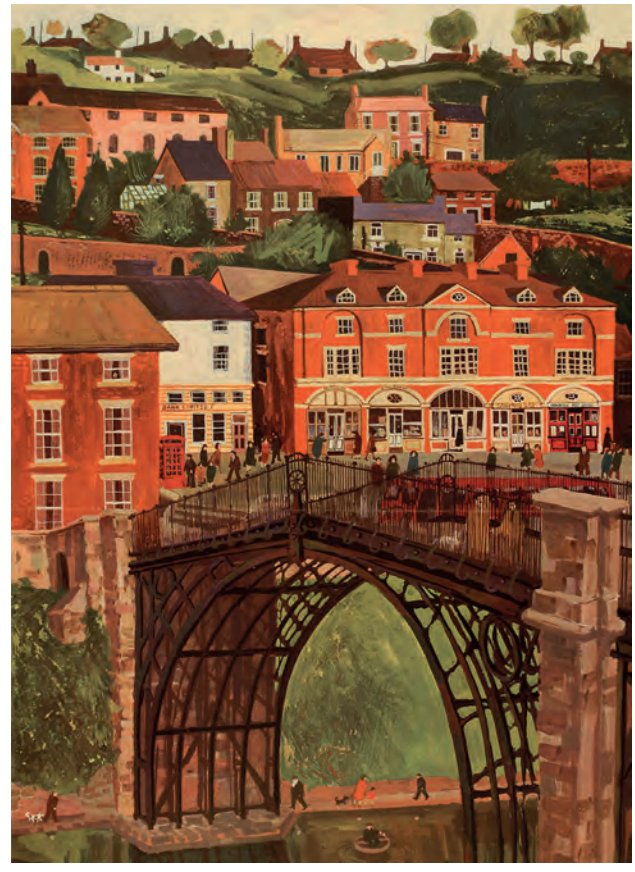
Tablo 1.2: 1725-1750 ile 1860-1861 Yılları Arasında Avrupa Ülkelerindeki Demir Üretim Oranları (%)

Ülke	Dövme Demir (1725-1750)	Ham Demir (1860-1861)
Birleşik Krallık (İngiltere)	8,1	59,5
Fransa	27	13,7
İsveç	25,4	2,6
Almanya	8,7	8,1
İspanya	8	0,6
Avusturya-Macaristan	8,7	4,8
İtalya	2,5	0,4
Rusya	6,2	4,9
Belçika	-	4,9
Avrupa'nın geri kalanı	5,3	0,5
Avrupa (1000 ton)	165-214	6,539

Broadberry, Fremdling ve Solar, 2008, s. 24.*

Kaynak G ve Tablo 1.2'den hareketle Sanayi Devrimi'nin ilk evresinde demir sanayisinin gelişmesiyle meydana gelebilecek değişimleri yazınız.

1800'lerin başında sanayi ürünlerinin nakliyesi önem kazandıkça mevcut yolların bakımı ve yeni yolların yapımı için çalışmalara başlandı. 1779'da Abraham Darby, Coalbrookdale Bölgesi'ndeki fabrikaları birleştirmek amacıyla ilk dökme demir köprüyü inşa etti (Görsel 1.20). 1795'teki büyük selden sağlam çıkan bu köprü, demir köprülerin yaygınlaşmasının da önünü açtı.

Görsel 1.20: İngiltere Posta Tasarruf Bankasına ait olan ve Iron Bridge'i [Ayrın Briç (Demir Köprü)] tasvir eden bir çizim, 1966, Ulusal Arşiv Koleksiyonu, Londra/İngiltere

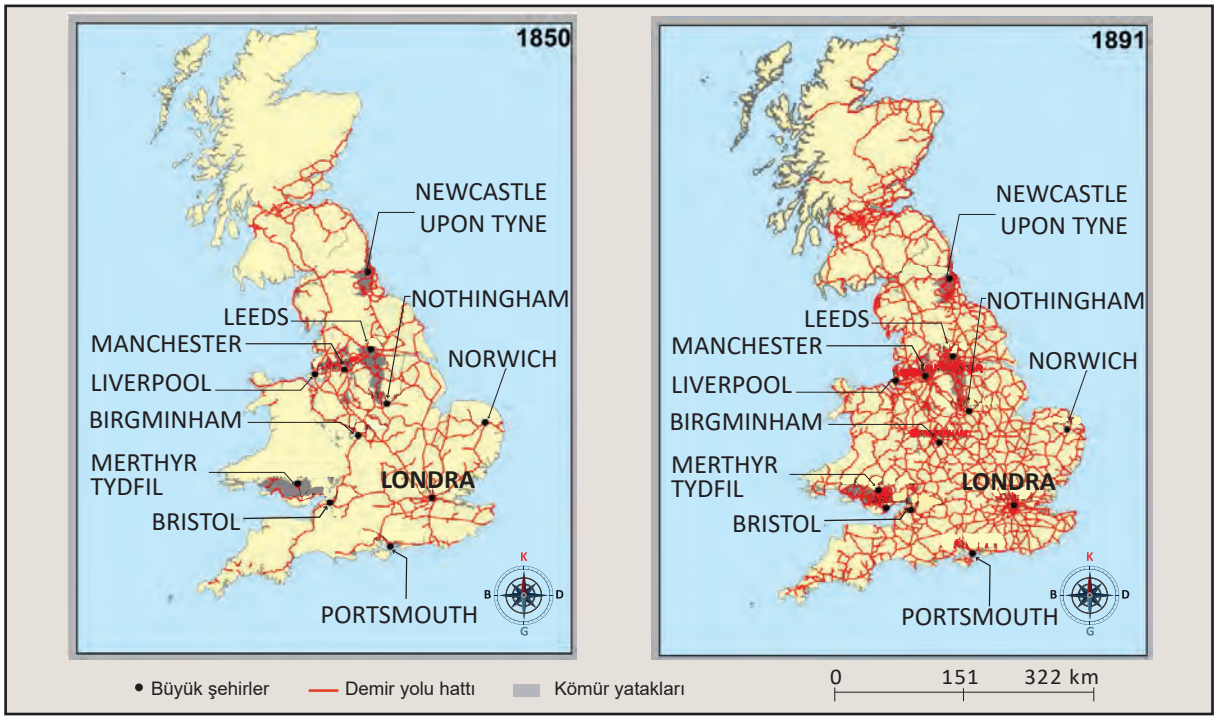
1760-1820 yılları arasında İngiltere'de yüzden fazla kanal inşa edilerek ülkedeki nehirler birbirine bağlandı. Gıda, yük ve kömür taşımacılığında kullanılan bu kanallar aracılığıyla kıyı taşımacılığından daha hızlı ulaşım sağlandı. Sanayileşmenin öncülü olarak başlayan ulaşım olanaklarının geliştirilmesi sanayileşme sürecinde de artarak devam etti.

Buhar gücünün taşınabilir hâle getirilmesi Sanayi Devrimi'ndeki en önemli gelişmelerden biriydi. Buhar motorları, su çarklarının aksine farklı alanlarda uyarlanarak kullanılabiliyordu. Bu motorlar ilk olarak kara taşıtlarına entegre edilmeye çalışılsa da o dönemde yollar buna uygun olmadığı için başarılı olunamadı. Ardından madenlerde su pompalamak için kullanılan buhar motorları, raylar üzerinde madenlere yük taşıyan atların çektiği vagonlarla birleştirildi. Richard Trevithick'in 1804'te Galler'deki Penydarren (Penidarren) Demir Fabrikasında ilk buharlı lokomotifi çalıştırması demir yolu taşımacılığının temelini oluşturdu. 1829'da George (Corç) ve Robert Stephenson'ın (Rabırt Stivınsın) tasarladığı Rocket (Rakıt) adlı lokomotif, Rainhill (Reynhiıl) yarışmasını kazanarak Liverpool-Manchester demir yolunda kullanılmak üzere seçildi. 1830'da ise Manchester'daki pamuk fabrikalarında üretilen ticari ürünleri Liverpool Limanı'na taşımak için yeni bir demir yolu hattı açıldı. Bu hat, iki büyük şehri birbirine bağlayan ilk demir yolu hattı oldu (Görsel 1.21).

Görsel 1.21: Isaac Shaw (Ayzek Şav) tarafından yapılan ve Liverpool-Manchester arasındaki demir yolu taşımacılığını tasvir eden çizim, 1833, Science Museum, Londra/İngiltere

Yandaki karekod üzerinden Liverpool İstasyonu ile ilgili video ve sanal gezinti e-içeriğine ulaşabilirsiniz.

▲ **Harita 1.7:** 1850 ve 1891 yıllarında İngiltere'deki demir yolu ağları

Kaynak Ğ

"Britanya'da, 1830 ile 1850 arasında çoğunluğu yoğun yatırımı izleyen inşaat biçimindeki iki olağanüstü patlamanın, 1835-37 küçük boyutlu çılgınlığının ve 1843-47'deki devasa patlamanın sonucunda, yaklaşık altı bin mil uzunluğunda demiryolu açıldı. Aslında, 1850'ye gelindiğinde İngiliz demiryolu ağının esas yapısı hemen hemen oluşmuş durumdaydı. Bu, her bakımdan devrimci -hatta pamuklu sanayinin gelişmesinden daha devrimci- bir dönüşümdü, çünkü sanayileşmenin çok daha ileri bir aşamasını temsil ediyordu ve sanayinin yer aldığı küçük bölgelerin dışında kalan sıradan yurttaşın yaşamını da ilgilendiriyordu. Kırsal kesimin en ücra bölgelerine ve en büyük kentlerin merkezlerine kadar uzandı. Saatte birkaç millik bir hızla ölçülen insanın hareket hızını -aslında yaşama hızını- bunun katları ile ölçülen bir hıza dönüştürdü ve devasa, ülkenin tümünü kapsayan, tren tarifesinde (…) sembolleşen karmaşık ve kesin, birbiriyle bağlantılı bir program kavramını ortaya çıkardı. Teknik ilerlemenin sunduğu imkanları, başka hiçbir şeyin yapamadığı şekilde ortaya koydu, çünkü diğer teknik faaliyet türlerinin çoğundan hem daha gelişmişti, hem de her yerde mevcuttu. 1800'ün pamuklu fabrikalarının modası 1840'ta geçmişti; fakat 1850'ye gelindiğinde demiryolları, yirminci yüzyılın ortalarında buhar terkedilene kadar ·önemli bir iyileştirme yapılamayacak ölçüde yüksek bir performans düzeyine ulaşmıştı. Demiryollarının örgütlenmesi ve yöntemleri başka bir sanayi dalında benzeri olmayan düzeydeydi. Yeni ve bilime dayalı teknolojiden (elektrikli telgraf gibi) yararlanılması daha önce görülmemiş ölçüdeydi. Ekonominin diğer kesimlerinin birkaç nesil ilerisinde görünüyordu ve aslında 'demiryolu' kelimesi, İkinci Dünya Savaşı sonrasının 'nükleer' kelimesi gibi, ultramodernliğin bir tür eşanlamlısı durumuna geldi. Muazzam büyüklüğü ve gelişmesi hayal gücünün sınırlarını zorluyordu ve geçmişin devasa kamu tesislerini gölgede bırakıyordu."

Hobsbawm, 2003, s. 101-102.*

Kaynak Ğ'ye göre 1850'lerde demir yollarının ileri düzey bir gelişme olarak kabul edilmesinin nedenleri nelerdir? Açıklayınız.

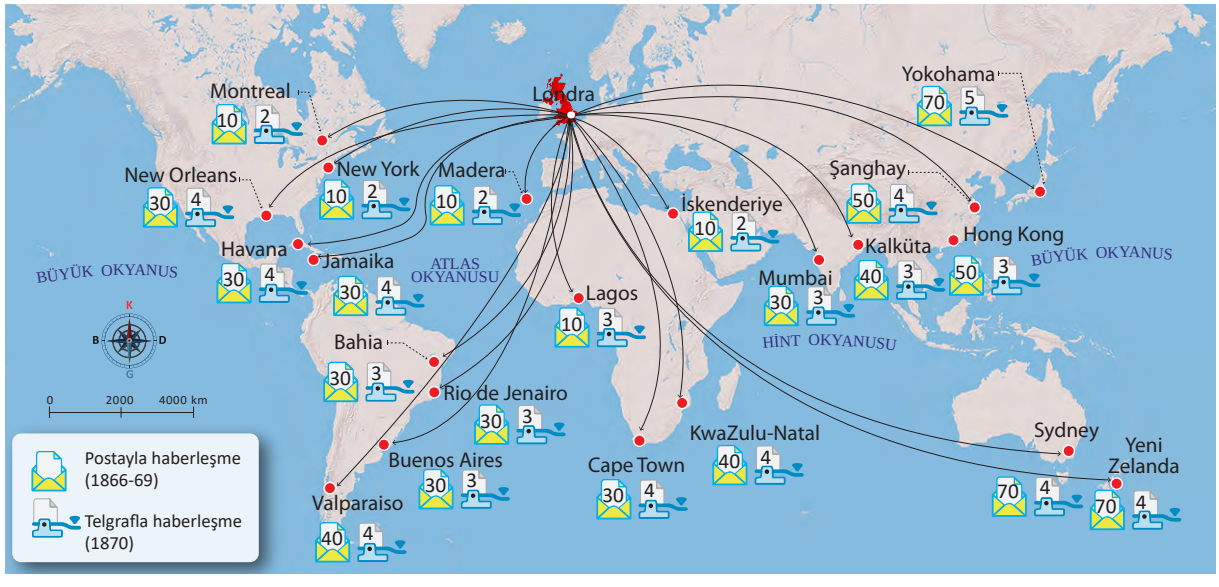
İlk kısa mesafe hatları 1827'de ABD'de, 1828 ve 1835'te Fransa'da, 1835'te Almanya ve Belçika'da, 1837'de ise Rusya'da açıldı. 1830-1850 yılları arasında demir üretimi iki katına çıkarılarak yeni raylar ve köprüler yapıldı. İngiltere Parlamentosu 1844-1846 yılları arasında 438 yeni demir yolu hattının inşasına izin verdi. Bu gelişmeler hem fabrikalarda hem de demir yolu inşaatlarında yeni işçi istihdamının önünü açtı ve sadece ray döşeme işinde çalışmak için 200 bin kişi işe alındı. 1848 yılına gelindiğinde İngiltere'de 40 milyondan fazla tren yolculuğu yapılmıştı.

Görsel 1.22: Samuel Walter (Semiyıl Voltır) tarafından resmedilen Büyük Britanya gemisi, 1852, Londra Ulusal Denizcilik Müzesi, İngiltere

Isambard Brunel'in 1843'te yapımını tamamladığı, demirden yapılmış bu gemi; modern gemi yapım teknolojisinin de önünü açtı.

Buhar gücü deniz taşımacılığında devrim yarattı. Robert Fulton'ın (Rabırt Fultın) tasarladığı ilk buharlı gemi [Clermont (Klermon)] 1807'de Hudson Nehri'ne indirilerek taşımacılıkta kullanılmaya başlandı. Ancak okyanusaşırı taşımacılık motorların verimsiz oluşu nedeniyle zor bir işti. Ayrıca buhar gücünü sağlayan kömür gemilerde geniş yer kapladığından yeterince ticari mal taşınamıyordu. Buhar gücüyle çalışan gemilerin uzun mesafeli ticaret rotalarında kullanılması XIX. yüzyıl sonlarında mümkün oldu (Görsel 1.22). Bu gelişmeler, ülkeler arasında daha sıkı ticari ve ekonomik ilişkiler kurulmasına katkı sağladı.

Harita 1.8: 1860'ların sonunda Londra ile dünyanın diğer bölgeleri arasında mektup ve telgraf yoluyla yapılan haberleşme (Kutucuklardaki rakamlar bu haberleşme trafiğinin kaç gün sürdüğünü göstermektedir.)

1860'ların sonunda telgraf kullanımının yaygınlaşmasıyla dünyanın farklı bölgeleri arasında haberleşme imkânı arttı. Sanayiciler, tüccarlar ve halk telgraf aracılığıyla daha hızlı haberleşmeye başladı. Ulaşım ve posta ağlarındaki gelişmeler de iletişimin çeşitlenmesine katkıda bulundu.

Sanayi Devrimi'yle birlikte Avrupa nüfusu arttı ve şehirleşme hız kazandı. Örneğin İngiltere'de 1750'lerde %15 olan şehir nüfusu, 1850'de %50'ye, 1880'de ise %80'e ulaştı. Tarım politikalarında değişiklikler yapılması ve makineleşme sonrasında yerel imalathanelerin kapanması nedeniyle kırsal bölgelerde yaşayan insanların büyük bölümü fabrikalarda çalışmak için şehirlere göç etti. Bu sosyoekonomik değişim toplumsal yaşamı derinden etkiledi.

Tablo 1.3: 1650-1850 Yılları Arasında Dünya Nüfusu (Milyon)

Bölgeler	1650	1750	1800	1850
Avrupa Kıtası	100	144	180	274
Asya Kıtası	300	437	575	656
Amerika Kıtası	13	11	23	59
Afrika Kıtası	100	100	95	100
Okyanusya	2	2	2	2
Toplam	515	694	875	1091

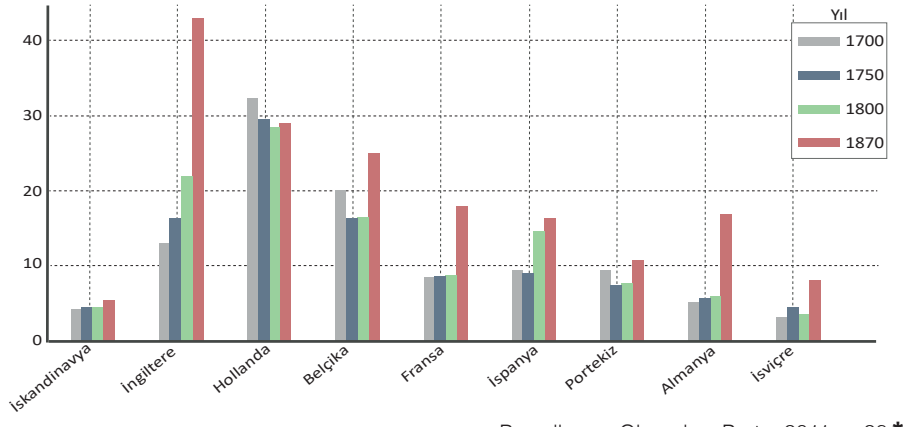
Doğruyol, 2024, s. 295.*

Kaynak H

"XIX. yüzyılda sanayileşen ülkelerde doğal nüfus artış hızı, sanayileşemeyen ülkelerin yaklaşık iki katıdır. Bu artış, doğum ve ölüm oranlarına bağlıdır ve sanayileşen ülkelerde ölüm oranları daha düşüktür. (…) 1650 -1750 yıllarında yıllık nüfus artış hızı % 0.3, 1750-1800 döneminde % 0.4, 1800-1850 yıllarında % 0.5 ve 1850 sonrası dönemde ise %0.6-0.8 olarak gerçekleşmiştir. 1650'lerde başlayan nüfus artışı ilk olarak Batı Avrupa'da görülmüş, ardından Doğu Avrupa'ya yayılmıştır. Diğer bölgelerde ise nüfus artış hızında belirgin bir değişim gözlemlenmemiştir."

Doğruyol, 2024, s. 295.*

Grafik 1.1: 1700-1870 yılları arasında bazı Avrupa ülke ve bölgelerindeki kentleşme oranları (%)

Broadberry, Ghosal ve Proto, 2011, s. 28.*

Avrupa'daki nüfusun ve kentleşme oranlarının artması ne gibi sonuçlara yol açmış olabilir? Açıklayınız.

Sanayi Devrimi toplumsal yaşamda büyük dönüşümlere neden oldu ancak bu dönüşümler her kesim için eşit koşullarda gerçekleşmedi. Bu dönemde fabrika, atölye ve maden sahipleri büyük kazançlar elde etti, yeni gelişen orta sınıf da teknolojik yenilikler sayesinde daha rahat bir yaşam sürmeye başladı. Buna karşılık kırsal alanlardan sanayi şehirlerine göç eden insanlar düşük ücretlerle uzun mesailerde çalışmak ve sağlıksız koşullarda yaşamak zorunda kaldı.

Zenginler ile yoksulların yaşam koşulları arasında büyük farklar vardı. Sanayi Devrimi öncesinde hâkim olan feodal sistem herkesin nerede çalışması ve nasıl yaşaması gerektiğini belirliyordu. Sosyal hiyerarşinin en üst tabakasında aristokratlar vardı. Bu kişiler, soylu ailelere mensup dükler, kontlar, lordlar ve baronlardan oluşuyor; genellikle sahip oldukları topraklardan aldıkları kira gelirleriyle geçiniyorlardı. Malikânelerde ve görkemli evlerde yaşayan bu aristokratlar, devlet tarafından tanınmış çeşitli imtiyazlara sahipti. Örneğin İngiliz Parlamentosunda temsil hakkı bu sınıfın elindeydi.

Sanayi Devrimi sonrasında sosyal sınıflar ve toplumun yaşam biçiminde değişimler oldu. Sanayiciler, fabrika sahipleri ve doktorluk, avukatlık gibi yüksek gelirli meslekleri yapan üst ve orta sınıf mensupları kasaba ve şehirlerin dış mahallelerine yerleşti. Havanın temiz olduğu ve daha büyük evler için daha geniş alanların bulunduğu bu mahallelerde yeni yaşam tarzları oluştu. Orta sınıfa mensup kişilerin şehir merkezlerindeki işlerine gidip gelmesi için yeni demir yolu hatları açılmasıyla bu mahalleler büyüdü.

XVIII. yüzyılda imalat teknikleri geliştikçe ürün çeşitliliği arttı ve giyimden mutfak eşyasına kadar pek çok tüketim malzemesi ucuzladı. Londra'daki ilk büyük mağaza 1863'te açıldı. Orta sınıfa mensup kişilerin harcama alışkanlıklarının değişmesiyle tüketim toplumu olarak adlandırılan yeni bir yapı oluştu. Bu yapıya mensup insanlar alışverişe büyük ilgi gösterdi.

1770'lerde imalat sanayisinin gelişmesi ve toplumsal yapıların değişmesiyle ortaya çıkan işçi sınıfı, en alt gelir grubunda olan insanlardan oluşuyordu (Görsel 1.23). Bu dönemde Batı Avrupa nüfusunun büyük bölümü işçiydi ve Sanayi Devrimi zengin sanayiciler ile yoksul fabrika işçileri arasındaki gelir eşitsizliğini daha da derinleştirmişti.

▲ **Görsel 1.23:** William Bell Scott (Vilyım Bel Skat) tarafından resmedilen demir sanayi işçileri, 1857-1861, Victoria and Albert Museum (Viktorya end Elbırt Müziyum), Londra/İngiltere

Kaynak I

" (…) Moda ürünlerine ve eşyalarına duyulan tutku en kolay şekilde seçkinler ve büyüyen orta sınıflar arasında gözlemlenebilse de, artan tüketici talebi emekçi sınıflara da yayıldı; özellikle Londra, Paris ve Amsterdam gibi büyük şehirlerde. Başarılı işçiler, zanaatkârlar, dükkân sahipleri ya da çiftçiler ekonomik olarak kendilerinden üstün olanları taklit etmeye çalıştılar; onlar da 'modaya uygun' ve 'şık' olmak istiyorlardı. Tüketim malları arasında en değişken olanlardan biri kıyafetlerdi; dokusu, deseni, rengi ve dikiş tarzı sık sık değişen moda unsurları, özellikle yenilikler sayesinde fiyatlar düştükçe hevesle satın alındı. 18. yüzyıla gelindiğinde, işçi sınıfı bile şık pelerinler ve gömlekler alabilecek duruma gelmişti (…). 18. yüzyılın teknolojik yenilikçileri ve tüccarlarının temel hedeflerinden biri, lüks olan ürünleri çok daha geniş kitlelere pazarlanabilecek ürünlere dönüştürmekti. Bu değişim lüks ticareti içinde bile daha geniş bir pazara yöneliş anlamına geliyor ve bu yönelim, talep ile arzı birbirine bağlayan zincirin önemli bir halkasını oluşturuyordu, ancak şu noktayı yeniden vurgulamak gerekir ki, en zengin ülkelerde ve bölgelerde bile, halk sınıflarının çoğu bu tür ürünleri karşılayacak durumda değildi: onların satın alma gücü, hayatta kalmaya yönelik temel ihtiyaçlara odaklanmıştı. Ancak elit sınıfın dışındaki bazı insanlar için, üst sınıfları taklit etme ve tüketme arzusu o kadar büyüktü ki, daha uzun saatler çalışmayı ya da eşlerini ve çocuklarını ücretli işe göndermeyi göze aldılar. İşte bu durum 'Çalışkanlık Devrimi' olarak adlandırılmıştır."

Horn, 2016, s. 25-26.*

Tüketim toplumunun ortaya çıkışı neden Sanayi Devrimi koşullarında gerçekleşmiş olabilir? Açıklayınız.

Kaynak İ

Gustave Dore (Gustav Dor) tarafından çizilen ve Londra demir yolu hattını tasvir eden gravür, 1872, Science Museum, Londra/İngiltere

İşçi sınıfının büyük bölümü fabrikalara yakın gecekondu mahallelerinde ve kötü koşullar altında yaşıyordu. Bu mahallelerdeki evler, alan tasarrufu sağlamak için bitişik planlı inşa edilmişti. İnsanlar, iç içe geçmiş bu evlerde kalabalık nüfuslar hâlinde yaşamak zorundaydı.

Evlerin bitişik planlı ve altyapı sistemleri olmadan inşa edilmesi ne gibi sorunlara yol açabilir? Açıklayınız.

Şehirlerdeki konut ihtiyacı arttıkça az maliyetli gecekondular inşa edilmeye başlandı. Yangın yönetmeliği dikkate alınmadan, hızla tamamlanan bu binalarda sık sık yangınlar çıkıyor; ev kazaları yaşanıyordu. Yoğun kömür kullanımı nedeniyle şehirlerdeki hava kirliliği çok fazlaydı. Gecekondu mahallelerinde kanalizasyon ve çöp toplama sistemi, evlerde ise temiz musluk suyu yoktu. Kanalizasyon atıklarının içme suyuna karışması nedeniyle XIX. yüzyılda şehirlerde kolera salgınları yaşandı. 1865'te Liverpool'da küçük çocukların %40'ı bu koşullar yüzünden hayatını kaybetti. İnsanların ortalama yaşam süresi 29 yıldı. Londra gibi büyük şehirlerdeki gecekondu mahallelerinde suç oranları çok yüksekti.

Kaynak J

"1843 yılında İngiltere'nin Birmingham kentinde işçi sınıfı konutları üzerine yazılmış bu rapor, onların karşı karşıya kaldığı genel koşullar hakkında bir fikir vermektedir:

'Bu evlerde yaşayan insanlar aslında şanslı sayılıyordu; gerçekten talihsiz olanlar, bodrumlarda yaşamak zorunda kalanlardı. Bir reformcu şöyle sormuştu: '12 ile 15 metrekarelik bir alan, nasıl havalandırılabilir ve nasıl insan yaşamına uygun hâle getirilebilir?'(…)

Bu kasabalardaki sağlık koşulları korkunçtu. Belediyeciliğin yokluğu nedeniyle şehir sokakları genellikle kanalizasyon ve açık drenaj olarak kullanılıyordu: 'Bu caddenin ortasında bir oluk var, içine patates kabukları, her türden hayvansal ve bitkisel artıklar, çamaşır ve ev yıkamalarından gelen kirli sular dökülüyor ve orada birikiyor, çürüyüp kokuşuyorlar.' "

Villmoare, 2022, s. 597.*

Kent yaşamındaki sorunların neden ve sonuçlarını tartışınız.

Kaynak K

"Kentsel ve yerel yönetim birimlerinin biçimlenmesi; üretim sistemindeki bu köklü değişimler, teknolojik gelişmeler ve kentlerin çoğalması ve büyümesi; altyapı konut, sağlık, işsizlik ve eğitim gibi sorunları gündeme getirmiştir. Özellikle tren başta olmak üzere, otomobil ve uçak gibi yeni ulaşım araçları, kamuda yeni birimlerin ve örgütlerin kurulmasını gerekli kılmıştır. Bugün kamu hizmeti olarak görülen pek çok hizmet sanayi devrimi öncesinde kamunun görevleri arasında değildi. Çünkü geleneksel toplumda devletin bugünkü anlamda bir görev dağılımı yoktu. Genel görevi savunma ve adalet olarak sınırlıydı.

Buradan hareketle sanayi devrimi ile beraber büyüyen kamu sektörünün özellikle kentsel alanlarında büyümeye başlaması ile beraber modern kent hizmetleri ve yerel yönetim birimleri de değişmeye ve önem kazanmaya başlamıştır.

Merkezileşme ve bürokrasinin dönüşümü; sanayi devriminin yönetime yansıyan en önemli yönü merkezileşmedir. Sanayi toplumunda görülen bu merkeziyetçilik düşüncesi özellikle haberleşme ve ulaşım teknolojilerinin de gelişmesiyle daha da belirginleşmiştir. Özellikle demiryolu sektörünün gelişimi bu bağlamda çok önemlidir. Kamu yönetiminde merkeziyetçilik düşüncesi ise modern bürokrasinin kurumsallaşmasına ve yaygınlaşmasına yol açmıştır. Zaten bu dönemin ortaya çıkardığı siyasi ve idari yapı içerisinde (…) bürokrasi olgusu, geleneksel devletlerden farklı olarak kamu yönetiminin vazgeçilmezi haline gelmiştir. Bu merkezileşmenin devlet alanındaki değişimlere yansıması ise ulus devlet formunun ortaya çıkmasını beraberinde getirmiştir."

Aksoy, 2016, s. 35.*

Sanayi Devrimi'nin devlet teşkilatlanması üzerindeki etkileri ile ilgili çıkarımlarda bulununuz.

Şehirler büyüdükçe konut inşaatlarında yeni teknolojiler kullanılmaya başlandı ve planlı bir şehircilik anlayışı benimsendi. Zamanla şehir merkezlerindeki gecekondular yıkılarak yerlerine yeni binalar inşa edildi. Bunun sonucunda daha önce evlerinde musluk suyu olmayan ya da tuvalet bulunmayan insanlar daha uygun koşullarda yaşama imkânına kavuştu. Bu gelişmeler kentlerde yaşayan insanların sağlık ve yaşam kalitelerini iyileştirdi.

Şehirlerdeki toplu taşıma olanakları genişledikçe işçiler çalıştıkları fabrikalardan uzakta olan mahallelere yerleşti. Banliyö adı verilen bu mahalleler zamanla şehirlerle birleşti. 1863'te Londra'da ilk yer altı demir yolu ağı açıldı ve banliyö trenleri şehir merkezine bağlandı. 1870'lerde ise ilk gökdelenler inşa edilerek şehir merkezlerinde yeni yaşam alanları ve iş merkezleri oluşturuldu. Ayrıca sokak aydınlatma sistemleri kurularak şehirler daha güvenli hâle getirildi.

Sanayileşmenin gelişmesi başka sorunları da beraberinde getirdi. 1830 ve 1840'ların başında yaşanan ekonomik krizler nedeniyle birçok Avrupa ülkesinin büyüme hızı yavaşladı ve kişi başına düşen millî gelir miktarı düştü. Bunun sonucunda İngiltere'de Ludizm, Chartist (Çartist) Hareket gibi toplumsal isyanlar baş gösterdi ve Avrupa genelini etkileyen 1830 ve 1848 Devrimleri yaşandı. Bu dönemde sadece işçiler değil küçük girişimciler ve değişime uyum sağlayamayan kesimler de yaşanan süreçten olumsuz etkilendi.

Kaynak L

Sanayi Devrimi sürecindeki kitlesel tepkileri gösteren bir karikatür, 1842, National Archives (Neyşınıl Arkays), Londra/İngiltere

Sanayi Devrimi'ne karşı ilk büyük tepki, 1811'de tekstil işçilerinin örgütlenmesiyle ortaya çıkan Ludizm Hareketi'nden geldi. Makinelerin yol açtığı iş kayıplarını protesto eden Ludistler, fabrikalara ve makinelere saldırınca Parlamento tarafından ağır şekilde cezalandırıldı. Ludist ayaklanmalar başarısızlıkla sonuçlansa da gelişmekte olan işçi hareketlerinin önemli bir parçası oldu.

Kaynak M

"Genel tatminsizlik 1830'ların sonunda bir işçi-sınıfı protestosu olan Chartism hareketinin doğmasına yol açtı. Chartistler evrensel (tabii ki erkekler için) oy hakkı, yılda bir kere seçim ve gizli oy istiyordu. 1838'de ilan edilen Altı Maddelik Halk Bildirgesi seçim bölgelerinin belirlenmesinde eşitlik, seçme ve seçilme için mülkiyetin bir kriter olmaktan çıkarılarak zengin yahut fakir herkesin bu hakka sahip olması ve milletvekillerine maaş verilmemesi gibi teklifler içeriyordu. Son iki madde, toplumsal elitlerin seçim sistemi üzerindeki kontrollerinin kalkması için tasarlanmıştı."

Black, 2020, s. 370-371.*

Kaynak N

"Kıta Avrupası'nda çalışan sınıflar arasındaki hoşnutsuzluk ve işsizlik, milliyetçiliğin yükselişi ve liberal orta sınıflar arasında anayasal ve sosyal reformların yapılması yönünde yükselen talepler 1848'de bir dizi isyana neden oldu; Devrimci dalga Fransa'da başlamış ve Avrupa'nın büyük bölümüne yayılmıştı. Bu süreçten etkilenen ülkeler arasında Macaristan, Avusturya, İrlanda, İsviçre, Danimarka, çeşitli Alman ve İtalyan devletleri bulunuyordu. 1849'un sonlarına doğru bütün isyanlar bastırılmıştı. Buna rağmen hükümetler halkın sesini dinlemek zorunda kalmış, demokrasi, liberalizm, milliyetçilik ve sosyalizm gibi idealler popülarite kazanmıştı."

Marriot, 2014, s. 148.*

Sanayi Devrimi sürecinde yaşanan toplumsal hareketler ne gibi sonuçlara yol açmıştır? Açıklayınız.

Çartistler seçim sistemi reformu için milyonlarca imza topladı ancak bu talep Parlamento tarafından reddedildi ve hareketin faaliyetleri yasaklandı. Buna rağmen işçi haklarının gelişmesi, sendikaların yasal hâle gelmesi ve siyasal sistem içinde demokratik temsilin ortaya çıkması açısından büyük bir aşama kaydedilmiş oldu. İşçiler bu süreçte kendi çıkarlarını korumak için örgütlenmeye başladı. Önce dayanışma dernekleri kuruldu, ardından bu yapılar sendikalara dönüştürüldü. Sendikalar, daha iyi ücret ve çalışma koşulları için grev hakkını kullandı. Önce yasaklanan ama daha sonra yasallaşan sendikalar, kısa sürede büyüyerek önemli bir güç hâline geldi.

Görsel 1.24: Dokuma fabrikasında çalışan çocuk işçiler, 1909

İngiliz Parlamentosunda çıkarılan Fabrika Yasası gibi kanunlarla çocuk işçiliği sınırlandırılmaya çalışıldı (Görsel 1.24). 1840'lardan itibaren kadın ve çocukların yer altı madenlerinde çalışması yasaklandı. 1874'te haftalık çalışma süresinin en fazla 56 saat olması kararı alındı. Bu yasalar, diğer Avrupa

ülkelerini de benzer düzenlemeler yapmaya teşvik etti. XVIII. yüzyılda Avrupa'daki yoksul çocukların çok azı eğitim alma imkânına sahipti. 1870'lerde çıkarılan yasalarla çocuklar için ilkokul eğitimi zorunlu hâle getirildi.

Sanayi Devrimi'nin etkisiyle ortaya çıkan sınıfsal eşitsizlikler ve bu eşitsizliklerden kaynaklanan çatışmalar, farklı görüş ve ideolojilerin ortaya çıkmasına zemin hazırladı. Dönemin ekonomik koşullarından yola çıkarak sosyalizm ve komünizmin temellerini oluşturan Karl Marx (Karl Marks), 1867'de yayımlanan *Kapital* adlı eserinde kapitalizmin emek sömürüsüne dayalı bir sistem olduğunu savundu. Ona göre işçiler emeklerinin karşılığını alamıyor, buna karşın patronlar günden güne zenginleşiyor ve bu durum sosyal adaletsizliğe neden oluyordu. Batı Avrupa'ya hâkim olan başlıca siyasi öğreti ise liberalizmdi. Bireysel özgürlükleri, hukukun üstünlüğünü ve serbest piyasa ekonomisini savunan liberalizmin temel sloganı "Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler." idi.

Sanayi Devrimi, ekonomik dönüşümlerle birlikte köklü bir siyasi yapılanmayı beraberinde getirdi. 1850'lere kadar devletler kendi iç pazarlarını korumaya yönelik politikalar geliştirmişti. Sermaye birikimini kolaylaştırmak, üretim süreçlerini desteklemek, piyasa düzenini kurmak gibi işlevler üstlenen devlet, böylece ekonomik alanda da merkezî bir rol oynamaya başladı.

Üretim kapasitesini artıran ve dünya ticaretindeki yerini sağlamlaştıran İngiltere, aristokrasinin merkezî otorite ile parlamento üzerindeki gücünü aşarak serbest piyasa ekonomisine yöneldi. Özellikle 1846'da Tahıl Yasaları'nın kaldırılması ülkedeki serbest ticaretin önünü açtı. Bu uygulamayla birlikte küresel ticaretin önündeki engeller azaldı, sermaye ve ürün dolaşımı kolaylaştı. 1850'lerden 1929 Ekonomik Buhranı'na kadar geçen süreçte başta İngiltere olmak üzere Avrupa ülkelerinin büyük bölümünde liberal ekonomi politikaları uygulandı.

Kaynak O

"Feodalitenin çözülmesi, kapitalizmin gelişmesi, 'Sanayi Devrimi' ve 'Fransız İhtilali' gibi geleneksel yapı ve kurumları derinden sarsan geniş kapsamlı olgular siyasal sistemlerde de önemli değişiklikler yaratmış, ulus-devletin son halkasını teşkil ettiği yaklaşık beş asırlık siyasal bir evrimin kilometre taşları olmuşlardır."

Şahin, 2009, s. 123.*

Kaynak Ö

"Güçlü Britanya sanayisinin ihracat çıkarları, iç pazardaki tarım sektörü bundan zarar görse bile -1846 yılında tahıl ürünlerine uygulanan gümrükler kaldırılmıştı- ticaretin serbest olmasından yanaydı. 1849 yılında, 1651 yılından bu yana süren 'Seyrüsefer Kararnamesi' kaldırılmıştı: Britanya armatörleri ve tersaneleri uzun bir süreden bu yana desteğe ihtiyaç duymuyorlardı.

Uluslararası ticarete, geniş çaplı bir altın standart kararı eşlik etmişti. Altının olmadığı ve teknik açıdan kâğıt paranın kullanıldığı yerde de ticaret yapılabilsin diye, 1844 yılında dünyanın ilk merkez bankası kuruldu: Aslında bu, 1694 yılında kurulmuş olan Bank of England'tan başka bir şey değildi."

Fülberth, 2010, s. 159.*

Avrupa ülkelerinin 1850'lerde yerli üretimi koruyan Tarım Kanunları gibi uygulamalardan vazgeçerek serbest piyasa ekonomisine geçmeye başlamasının nedenleri neler olabilir? Açıklayınız.

Kapitalist üretim biçimlerinin gelişmesiyle güç kazanan sanayi burjuvazisi, aristokrasi karşısında siyasi dengeleri değiştiren bir sınıfa dönüştü. Bu durum temsilî yönetim biçimlerinin gelişmesine, siyasi alanlara katılımın yeniden biçimlenmesine ve yeni yönetim sistemlerinin doğmasına zemin hazırladı.

Sanayi Devrimi sürecindeki üretim artışının sürekliliği sonucunda yeni pazarlara ihtiyaç duyulduğu için Avrupa ülkeleri dış ticarete ağırlık verdi. Sanayi Devrimi'yle birlikte üretim kapasitesi artmıştı ancak ucuz ham madde tedariki konusunda sıkıntılar yaşanıyordu. İngiltere, sanayideki liderliğini sürdürebilmek için Hindistan gibi sömürgelerden yararlanıyordu. XIX. yüzyılın sonlarında sanayileşmiş diğer Avrupalı devletler de Afrika ve Asya kıtalarına yöneldi. Amaçları sadece ekonomik çıkar peşinde koşmak değil, aynı zamanda siyasi nüfuz alanı yaratarak rakip devletlerin yayılmasını engellemekti. 1880'lerden itibaren Avrupa ülkeleri hem Afrika'daki ham maddeleri ele geçirmek hem de stratejik bölgeleri kendi kontrolleri altına almak için büyük bir rekabet içine girdi.

Uygulama adımlarını takip ederek etkinliği yapınız.

- Öğretmeninizin rehberliğinde eşit sayıda kişiden oluşan gruplara ayrılınız.
- Aşağıdaki tabloda yer alan başlıkla ilgili çıkarımlarınızı yazınız.
- Tablonuzu sınıf arkadaşlarınızla paylaşarak çıkarımlarınızın gerekçelerini açıklayınız.

Sanayi Devrimi'nin Siyasi, Sosyal ve Ekonomik Alanlarda Meydana Getirdiği Değişimin Nedenleri

"Öğrenelim" bölümünde incelediğiniz kaynaklardan yararlanarak soruları cevaplayınız.

1. Sanayi Devrimi'nin siyasi, sosyal ve ekonomik alanlarda meydana getirdiği değişimin sonuçlarını yazınız.

2. Sanayi Devrimi'nin size göre en önemli iki sonucunu nedir? Gerekçesiyle açıklayınız.

3. Sanayi Devrimi'nin neden ve sonuçları ile ilgili sizi düşündüren ya da tartışılmasını gerektiren bir soru veya yorum yazınız.

Uygulayalım

Verilen yönergeler doğrultusunda aşağıdaki etkinlikleri yapınız.

Uygulama adımlarını takip ederek etkinliği yapınız.

- Öğretmeninizin rehberliğinde 3 ila 5 kişiden oluşan iki münazara grubu ve bir jüri ekibi oluşturunuz.
- Jüri üyelerinin kendi aralarında bir başkan seçmesini sağlayınız.
- Münazara gruplarına aşağıda verilen tezleri rastgele dağıtarak inceledikleri kaynaklar üzerinden argüman üretmelerini isteyiniz.
  * Sanayi Devrimi toplumların yaşamını olumlu etkilemiştir.
  * Sanayi Devrimi toplumların yaşamını olumsuz etkilemiştir.
- 15 dakikalık hazırlık süresi sonunda münazarayı başlatınız ve grup üyelerinin karşılıklı olarak argümanlarını sunmasını ve karşı grubun argümanlarına cevap vermesini sağlayınız.
- Grup üyelerinin konuşma sürelerini 2 dakikayla sınırlı tutunuz.
- Münazara tamamlandıktan sonra jüri ekibinden grupları aşağıdaki ölçütlere göre onar puan üzerinden değerlendirmesini isteyiniz.
  * Grupların hazırlık durumu
  * Grup üyelerinin konuya hâkimiyeti ve konuşma yetkinliği
  * Grup üyelerinin telaffuz, tonlama ve hitabet becerisi
  * Grup üyelerinin Türkçeyi kullanma becerisi
  * Sunulan argümanların açıklayıcılığı
  * Sunulan argümanların özgünlüğü
  * Sunulan argümanların kanıtlanabilirliği
  * Verilen örneklerin inandırıcılığı
  * Grup üyelerinin konuşmaları arasındaki tutarlılık
  * Grupların münazara kurallarına uyma durumu
- Jüri başkanından değerlendirme sonucunu tutanakla belirlemesini ve kazanan grubu ilan etmesini isteyiniz.

Uygulama adımlarını takip ederek etkinliği yapınız.

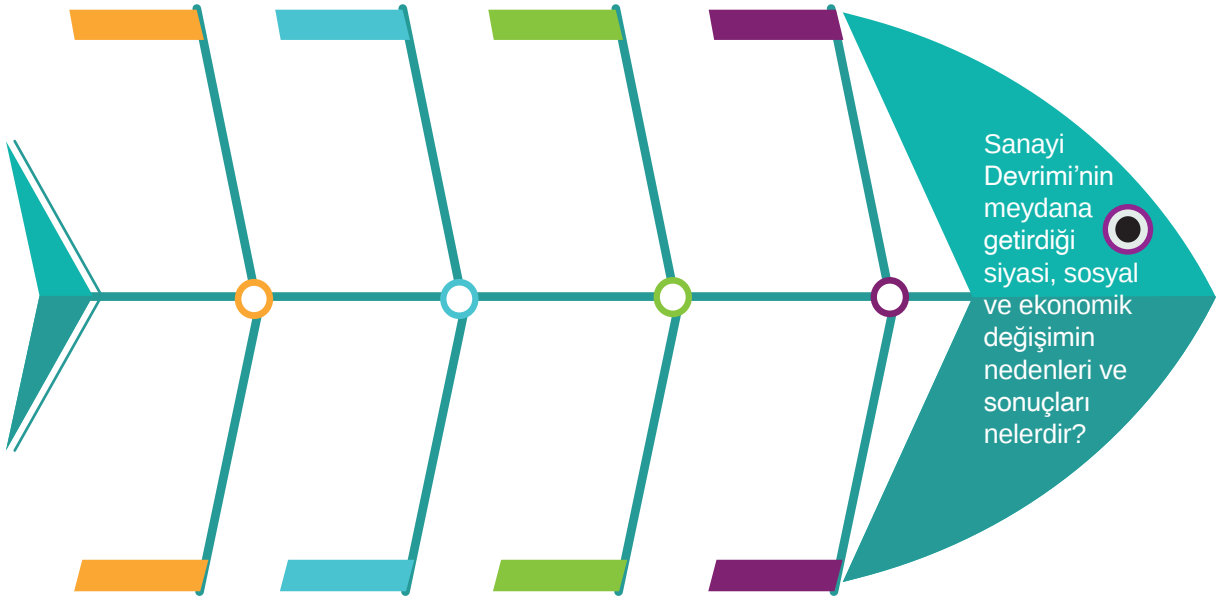
- Öğretmeninizin rehberliğinde iki gruba ayrılınız.
- Sanayi Devrimi'nin kısa ve uzun vadeli çevresel etkileri hakkında beyin fırtınası yapınız.
- Sanayi Devrimi'nin yol açtığı çevre kirliliğiyle ilgili örnekler veriniz.
- Aşağıdaki görevleri gruplara rastgele dağıtınız.
  *Günümüzde yaşayan bir kişi olarak Sanayi Devrimi yıllarında yaşamış birine hitaben bir mektup yazınız.
  *Sanayi Devrimi yıllarında yaşadığınızı varsayarak günümüzde yaşayan birine hitaben bir mektup yazınız.
- Yazdığınız mektupları diğer arkadaşlarınızla paylaşarak birlikte değerlendiriniz.

Değerlendirelim

Verilen yönergeler doğrultusunda aşağıdaki etkinlikleri yapınız.

Uygulama adımlarını takip ederek etkinliği yapınız.

- Sanayi Devrimi'nin meydana getirdiği siyasi, sosyal ve ekonomik değişimin nedenleri ve sonuçlarıyla ilgili öğrendiklerinizden yararlanarak aşağıdaki balık kılçığı diyagramını doldurunuz.
- Diyagramın üst kısmına nedenleri, alt kısmına ise sonuçları yazınız.
- Yazma işlemini tamamladıktan sonra diyagramı yorumlayınız.

Uygulama adımlarını takip ederek etkinliği yapınız.

- "Sanayi Devrimi'nin olumlu sonuçlarını çoğaltmak ve olumsuz sonuçlarını iyileştirmek için neler yapılmalıdır?" sorusunu 3 dakikalık video ya da ses kaydı hazırlayarak cevaplayınız.
- Kayıtlarınızı öğretmeninizin belirlediği bir platforma yükleyerek sınıf arkadaşlarınızla paylaşınız.

1. Ünite Ölçme ve Değerlendirme Soruları

Bu bölümde öğrenme çıktılarının ölçülmesine yönelik 10 soru bulunmaktadır.

1-2. soruları aşağıdaki tabloda verilen bilgilerden hareketle cevaplayınız.

	Siyasi Sonuçları	Askerî Sonuçları
1683 II. Viyana Kuşatması	Osmanlı ordusunun bu kuşatmada bozguna uğramasının ardından 5 Mart 1684'te Osmanlı Devleti'ne karşı Kutsal İttifak kuruldu.	Osmanlı Devleti, Kutsal İttifak güçleri olan Avusturya, Lehistan, Venedik ve Rus ordularına karşı on altı yıl sürecek bir savaşa girmek zorunda kaldı.
1699 Karlofça ve 1700 İstanbul Antlaşmaları	Osmanlı Devleti bu antlaşmalarla ilk kez Batı'da çok geniş bir toprak parçasını kaybetti.	Osmanlılar kaybettikleri toprakları geri almak için Avusturya, Venedik ve Rus Çarlığı üzerine seferler düzenledi.
1711 Prut Antlaşması	Osmanlı Devleti, 1700 İstanbul Antlaşması'yla kaybettiği Azak Kalesi'ni bu antlaşmayla geri aldı.	Kırım Hanlığı ve Karadeniz'e yönelik Rus tehdidi bir süreliğine ortadan kalktı.
1718 Pasarofça Antlaşması	Osmanlılar bu antlaşmanın ardından Karlofça'yla kaybedilen toprakları geri alma umudunu kaybetti ve dış politikada barışçıl bir siyaset izlemeye başladı.	Osmanlı Devleti Orta Avrupa'dan çekilerek savunma durumuna geçerken Avusturya Balkanlara doğru genişlemeye yönelik bir hedef belirledi.
1739 Belgrad Antlaşması	Osmanlı Devleti hem Rus Çarlığı hem de Avusturya'yla uzun bir barış dönemine girdi ve Pasarofça Antlaşması'yla kaybettiği toprakları Avusturya'dan geri aldı.	Bu antlaşmayla Rusların Karadeniz'e inmesine engel olan Osmanlı Devleti, Avusturya'dan da Belgrad'ı alarak askerî açıdan önemli bir kaleyi yeniden fethetmiş oldu.
1774 Küçük Kaynarca Antlaşması	Osmanlı Devleti bu antlaşmayla Müslüman halkın yaşadığı bir toprak parçasını ilk kez elinden çıkarmak zorunda kaldı. Daha sonra Ruslar bu antlaşmanın Ortodoks Hristiyanlarla ilgili maddelerine dayanarak Osmanlı Devleti'nin iç işlerine müdahale etti.	Kırım'ın bağımsızlığını kazanması sonucunda Osmanlı ordusu önemli bir askerî gücünü kaybetti. Ayrıca Rusların Karadeniz'e inmesi de İstanbul ve Karadeniz savunması için ciddi bir tehdit oluşturdu.

1. Verilen gelişmelerden hangisi Osmanlı Devleti'nin siyasi ve askerî gücünü daha fazla zayıflatmış olabilir? Neden böyle düşündüğünüzü açıklayınız.

2. Verilen gelişmelerden hangisi Osmanlı Devleti'nin iç siyaseti üzerinde daha fazla etkili olmuş olabilir? Neden böyle düşündüğünüzü açıklayınız.

3. "LALE DEVRİNDE YAPILAN YENİLİKLER

1. Lale Devri'nin en önemli yeniliklerinden biri 1727 yılında Osmanlı Devleti'ndeki ilk Türk Matbaası kuruldu.
2. Lale Devri'nde matbaanın kurulması yanında yaşanan bir diğer bilimsel gelişme de bir Tercüme Heyeti'nin kurulmuş olmasıdır.
3. Lale Devri'nde Osmanlı Devleti adına görülen en önemli gelişmelerden birisi de çeşitli Avrupa devletlerinde geçici olarak elçiliklerin açılması (...) olmuştur.
4. Bu dönemde Avrupa'da Türk tarzı moda olurken, Osmanlı süsleme sanatlarında ve diğer sanat alanlarında da Avrupalı motifler Osmanlı sanatının dağarcığına girmiştir.
5. Bu dönemde seramik ve çinicilikte de gelişme yaşanmıştır. İznik'te kalan birkaç ustanın İstanbul'a getirilmesi ve Tekfur Sarayı'nda yeni bir üretim merkezinin faaliyete geçmesiyle canlandırılmaya çalışılan bu sanat sarayda klasik tasarım ve teknikler uygulanarak yapılan çini üretimi sayesinde tekrar canlanmıştır.
6. Lale Devri'nde sanat alanında görülen en önemli kişi Levni'dir. Asıl adı Abdülcelil Çelebi olan Levni bu devrin en büyük nakkaşıdır.
7. Lale Devri'nde edebiyatta göze çarpan isim ise devrin en büyük şairi olan Nedim'dir. Özellikle Lale Devri'nin Divan Edebiyatı'na getirdiği hava en olgun biçimiyle kendisini Nedim'in şiirlerinde göstermektedir.
8. 1727'de Üsküdar'da açılan ve Avrupa usulü askeri eğitim vermeyi amaçlayan Hendesane bu alanda bir ilk teşkil etmektedir. (…)
9. Tekfur Sarayı'nda açılan çini imalathanesinin yanı sıra, hatayi denilen kumaşı dokumaya mahsus kumaş dokuma fabrikasının kurulması ve (...) ilk itfaiye teşkilatı olan Tulumbacı Ocağı'nın kuruluşu da bu devirde meydana gelmiştir."

Çibir, 2016, s. 85-86.*

Kaynaktan yararlanarak Lale Devri'nde meydana gelen başlıca yenilikleri ve bu yeniliklerin hangi alanları (toplumsal, kültürel, sanatsal, mimari, diplomasi) kapsadığını aşağıdaki tablonun ilgili alanlarına yazınız.

Başlıca Yenilikler	Kapsadığı Alanlar

4. soruyu aşağıdaki kaynaklardan yararlanarak cevaplayınız.

Kaynak A

"Osmanlı Devleti'nin Batıdaki gelişmeleri takip eder konuma gelmesi konusunda kaynaklar, Lale Devri'ni dramatik bir kırılma noktası olarak işaret eder. Birçok eserde Lale Devri'nden başlayarak yalnızca Osmanlı'nın Batıyı takip ettiği dile getirilse de bu akış henüz aksi istikamette de sürüyordu. Bu yıllar itibarıyla Fransız saray ve bürokrasi çevrelerinde Turquerie denen Osmanlı'ya özgü giysi ve yaşam alışkanlıkları moda olmuştu. Bu modanın yaygınlığı bu yıllarda hâlâ Avrupalılarının gözlerinin İstanbul'u takip ettiklerini göstermekteydi.

Ancak görmezden gelinmemesi gereken bir başka husus da Paris'e elçi sıfatıyla giden Yirmisekiz Çelebi Mehmet'in gözlerindeki şaşkınlık ve onun dönüşünde İstanbul'da giderek daha yaygın kullanılan Fransız tarzı mobilyalar gibi araçlar, mimari ve günlük yaşam alışkanlıklarındaki değişimlerdi. Elçi ve oğlu Said Efendi'nin Fransa gözlemleri ve ardından gelen ıslahat hamleleri birçok kaynağa göre Osmanlı reform çağının ya da modernleşmesinin başlangıcıydı. (…) Dönemin güçlü sadrazamı Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın dönemin sanat ve fikir adamlarını himaye etmesi ve bunun divan şiiri ve minyatürlere yansımaları, saray eğlenceleri Lale Devri'nin uzun yıllar bir zevk ve sefa dönemi olarak anılmasına sebep oldu. (…) Paris, Viyana ve Rusya'ya elçiler gönderilmesi, İbrahim Müteferika'ya matbaa kurması ve Türkçe eser basması için izin verilmesi, tersanenin yeniden üç ambarlı gemiler inşa etmeye başlaması, hatta bir şehzade sünnet düğünü için eğlence amaçlı da olsa bir denizaltının yapılması, dönemin akıllarda farklı şekillerde kalmasını sağladı. Bu dönemde batı dillerinden birçok eserin tercümesi yapılmış, kız kulesine fener konmuş, itfaiye işlerini görmek üzere Tulumbacı Ocağı kurulmuştu. Mimaride barok ve rokoko üslubu ile birçok eser ortaya çıkmış, en meşhuru Kağıthane'deki Sadabad olmak üzere, İstanbul'un birçok noktasında kasr denilen küçük saray ya da köşkler inşa edilmişti. Sanat ve estetiğin şehir ve saray yaşamında derin etkilerinin görüldüğü bu dönemde minyatür ustası Levni ile Fransız ressam Vanmour, İstanbul insan ve şehir manzaralarını benzer perspektifen kendi sanatsal üsluplarınca resmetmişlerdi."

Yazıcı, 2019, s. 34-35.*

Kaynak B

Jean Baptiste Vanmour tarafından resmedilen ve saray kadınlarının Hünkâr İskelesi'ndeki gezintisini tasvir eden tablo, 1720, Rijksmuseum, Amsterdam/ Hollanda

Sadâbâd bahçelerinde, Boğaziçi kıyılarında ve mesire alanlarında yapılan toplantı ve eğlenceler, Lale Devri'ndeki İstanbul şehir kültürünü büyük ölçüde değiştirmiş ve kent yaşamını zenginleştirmiştir.

Kaynak C

▲ *Surnâme-i Vehbî*'de yer alan ve Sultan III. Ahmed'in Avrupalı bir elçiyi kabulünü tasvir eden minyatür, 1724

Kaynak Ç

▲ Jean Baptiste Vanmour tarafından resmedilen ve Sultan III. Ahmed'in Avrupalı bir elçiyi kabulünü tasvir eden tablo, 1727, Rijksmuseum, Amsterdam/Hollanda

4. Lale Devri'ndeki yenilik ve değişimlerin Osmanlı'nın toplumsal, kültürel, sanatsal, mimari ve diplomasi alanlarına etkilerini aşağıdaki ilgili alanlara yazınız.

Toplumsal Etkileri:

Kültürel ve Sanatsal Etkileri:

Mimari Etkileri:

Diplomatik Etkileri:

5-6. soruları aşağıdaki metinlerden yararlanarak cevaplayınız.

1755 Lizbon Depremi'nin en önemli ekonomik etkilerinden biri ürün fiyatlarında meydana gelen değişikliklerdir. Portekiz hükûmeti depremden sonra artan fiyatları ve kira bedellerini depremden önceki değerlere çekmiştir. İstifçiliği önlemek için balık, tahıl, sebze gibi gıda ürünlerinin satışı ve dağıtımı Belediye Senatosu tarafından kontrollü şekilde yapılmıştır. Kral, öncelikli olarak yoksullara ve evsiz kalanlara yiyecek dağıtılmasını ve yıkılan fırınların yerine yenilerinin inşa edilmesini istemiştir. Depremden sonra sıkı önlemler alınsa da özellikle Lizbon, Porto, Algarve gibi depremden daha fazla etkilenen bölgelerde bazı fiyat dalgalanmaları yaşanmıştır. Örneğin Lizbon'da buğday fiyatları %83, arpa fiyatları %171 ve darı fiyatları %89 oranında artmıştır. Portekiz'in diğer şehirlerindeki buğday fiyatları da önemli ölçüde yükselmiştir. Depremden bir yıl sonra vasıflı inşaat işçilerinin ücretleri artmış; bir marangozun günlük ücreti %17, bir taş işçisinin günlük ücreti ise %33 oranında zamlanmıştır. 1766 İstanbul Depremi'nde fırınlar yıkıldığı ya da yangın nedeniyle zarar gördüğü için halkın temel gıda maddelerinden olan ekmeğin temininde sorunlar yaşanmış, bu nedenle fırınların tamiratına öncelik verilmiştir. Depremin yaşandığı 1766 yılında İstanbul'da bir kile buğday unu 95 akçe iken 1769 yılında bu fiyat %141 zamlanarak 229 akçeye yükselmiştir. Ayrıca depremden sonra inşaat işçilerinin ücretleri ve inşaat malzemelerinin fiyatları artınca ilgili zümrenin kethüdaları saraya çağrılmış ve kendilerinden daha fazla zam yapmayacaklarına dair söz alınmıştır. Buna rağmen depremden bir yıl sonra Kadırga Sarayı'nın tamiratında çalışan marangozların ve taş ustalarının yevmiyesi %75, sıvacıların yevmiyesi ise %233 oranında zamlanmıştır.

5. 1755 Lizbon ve 1766 İstanbul depremleriyle ilgili

I. Portekiz hükûmeti, Lizbon Depremi'nde gıda fiyatlarını kontrol altına almıştır.
II. Depremlerden bir yıl sonra inşaat işçilerinin ücretleri sabit kalmıştır.
III. İstanbul Depremi'nden sonra temel ihtiyaçların karşılanmasına öncelik verilmiştir.
IV. Lizbon ve İstanbul depremlerinden sonra fiyat artışları önlenememiştir.

ifadelerinden hangileri doğrudan idari düzenlemelerle ilgilidir?

A) Yalnız I **B)** Yalnız II **C)** I ve II **D)** I, III ve IV **E)** I, II , III ve IV

6. 1755 Lizbon ve 1766 İstanbul depremlerinin ekonomik açıdan benzer ve farklı etkilerini ilgili alanlara yazınız.

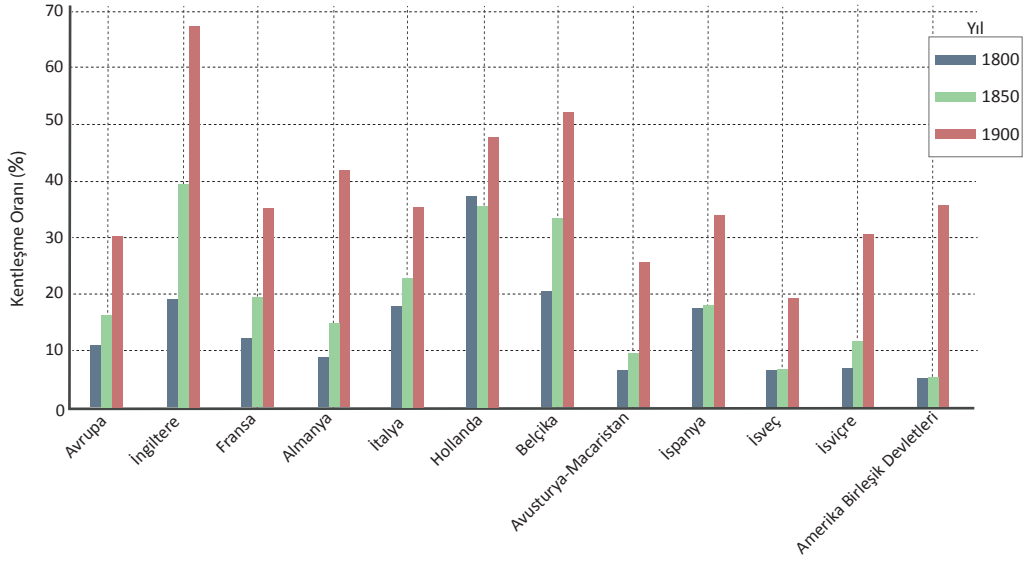
Benzer Etkiler

Farklı Etkiler

7-10. soruları kaynak ve görsellerden yararlanarak cevaplayınız.

"Yeni ve karmaşık ekonomik ve sosyal örgütlenmeler, üst, orta ve alt sınıfların evrilip taze ve kendine özgü özellikler geliştirmesiyle ortaya çıktı. Kentler, şüphesiz, yaşamak ve çalışmak için zorlayıcı, çoğunlukla kirli ve tehlikeli yerlerdi, ancak sakinlerini bekleyen enerji ve fırsatlar sınırsız bir potansiyel vaat ediyordu. Aynı zamanda, Avrupa'da bilim ve teknolojinin amacına ve faydasına dair eski düşünce kalıplarını yıkan ve iki disiplin arasında iş birliğine dayalı bir ilişkiyi vurgulayan bir entelektüel devrim yaşandı. Yeni bilimsel araştırmaların büyümesi ve teknolojik gelişmeyle kurduğu giderek güçlenen ortaklık, 1750'den sonra Sanayi Devrimi'ni besleyen yenilikçilik ve icatçılık ruhunu ana bileşenler hâline getirdi. Denizaşırı ticaret ve ticari faaliyetlerdeki patlama, sömürgeler, hammaddeler ve dünya pazarları arayışına yol açtı ve bu da Sanayi Devrimi sırasında ortaya çıkan girişimler için sermaye yatırımı fırsatları sağlayan yeni ulusal ve yerel finansal kurumlar ve ilişkiler yarattı. Bu dinamik değişimlerin birleşik sonucu, Avrupa halklarının yaşam tarzı ve standartlarını yükselten, yeni ürünlere ve davranışlara karşı doyumsuz bir iştah geliştiren bir tüketim toplumunun ortaya çıkışı oldu. Ekonomik gelişmenin hızla ilerleyen temposu, birçok girişimci ve mucidi, geçmiş yolların ve eski teknolojilerin bu yeni çevrenin taleplerini karşılamadığına ikna etti. Artık Sanayi Devrimi için sahne hazırdı, bu muazzam dönem, bu eğilimleri daha önce görülmemiş seviyelere çıkaracaktı."

Wyatt, 2009, s. 22-23.*

Bairoch ve Goertz, 1986, s. 288.*

▲ 1800, 1850 ve 1900 yıllarında Avrupa geneli, bazı Batı Avrupa ülkeleri ve ABD şehirlerindeki nüfusun genel nüfusa oranı

▲ Fabrikada çalışan bir çocuk işçi

▲ İplik fabrikasında çalışan işçiler (Temsilî)

▲ Sanayileşmiş bir şehrin görünümü (Temsilî)

▲ Kömür taşımacılığında kullanılan ilk lokomotifler (Temsilî)

7. Sanayi Devrimi'nin başlamasında etkili olan nedenlerden üçünü yazınız.

8. Sanayi Devrimi'nin meydana getirdiği siyasi, sosyal ve ekonomik değişimin sonuçlarını yazınız.

9. Aşağıdaki tablonun ilgili alanlarına Sanayi Devrimi'nin olumlu ve olumsuz sonuçlarını yazınız.

Sanayi Devrimi	
Olumlu Sonuçları	**Olumsuz Sonuçları**

10. Meydana getirdiği değişim açısından Sanayi Devrimi'nin nedenleri ve sonuçları arasında en etkili olanlar hangileridir? Gerekçeleriyle açıklayınız.

Bu üniteyle ilgili ek sorulara yandaki karekod üzerinden ulaşabilirsiniz.

2. ÜNİTE
DÖNÜŞÜM SÜRECİNDE OSMANLI (1789-1908)

2.1. Fransız İhtilali'nin Devlet ve Toplum Hayatında Meydana Getirdiği Değişim
2.2. 1789-1908 Yılları Arasında Osmanlı Devleti'nde Meydana Gelen Siyasi, Askerî ve İdari Gelişmeler
2.3. 1789-1908 Yılları Arasında Osmanlı Devleti'nde Bilim, Sanat ve Teknoloji Alanlarında Meydana Gelen Gelişmeler
2.4. Osmanlı Devleti'nde Sanayileşme Çabaları

▶ **Anahtar Kavramlar**

- **azınlık**
- **cumhuriyetçilik**
- **ihtilal**
- **kapitalizm**
- **komünizm**
- **liberalizm**
- **meşrutiyet**
- **milliyetçilik**
- **panslavizm**
- **sosyalizm**

▶ Bu ünitede sizlerden

- Fransız İhtilali'nin devlet ve toplum hayatında meydana getirdiği değişimi neden ve sonuçlarıyla yorumlayabilmeniz,
- 1789-1908 yılları arasında meydana gelen siyasi, askerî ve idari gelişmelerin Osmanlı Devleti'nin yönetim ve toplum yapısına etkilerini sorgulayabilmeniz,
- 1789-1908 yılları arasında Osmanlı Devleti'nde bilim, sanat ve teknoloji alanlarında yapılan uygulamaları yorumlayabilmeniz,
- Osmanlı Devleti'nin sanayileşmede geri kalmasına neden olan etmenleri ortadan kaldırmaya yönelik alternatif fikirler üretebilmeniz

beklenmektedir.

Bu ünitede sizlerden gözlem formunu ve çalışma yaprağını doldurmanız, açıklamalı tarih şeridi hazırlamanız, performans görevini yerine getirmeniz ve ünite sonundaki ölçme ve değerlendirme sorularını cevaplandırmanız istenmektedir.

Ünite Karekodu

Ünite Özeti

▲ 1844'te yenilenen ve Alay Köşkü'nün karşısında bulunan Bâbıâli Kapısı, İstanbul

Başlarken

Avrupa'da bilim devrimi ve aydınlanma çağıyla ortaya çıkan düşünce akımları, Fransız İhtilali sonrasında kavramsallaşarak çeşitli siyasi, idari, toplumsal ve ekonomik değişimlere zemin hazırladı. Osmanlı Devleti de 1789-1908 yılları arasında Avrupa'daki bu değişime uyum sağlamak için idari ve sosyal alanlarda birçok ıslahat yaptı ve bilimsel, sanatsal ve teknolojik gelişmeleri yakından takip etti. Bu süreçte silah teknolojileri ve savaş taktiklerinin gelişimi yakından izlenerek Avrupai tarzda eğitim veren birçok okul ve teknik eğitim kurumu açıldı. Şehirler ve ülkeler arası ulaşım ve haberleşme önem kazandıkça telgraf hatları kuruldu, demir yolları inşa edildi ve fotoğraf makinesi kullanımı yaygınlaştı. Bununla birlikte Osmanlı yönetimi, Batı'daki sanayileşme sürecine ayak uydurabilmek için çeşitli girişimlerde bulunsa da dönemin siyasi, idari ve ekonomik koşulları nedeniyle etkili bir dönüşüm gerçekleştiremedi. Sanayileşmenin belirleyici bir etmen hâline geldiği bu süreçte Osmanlı Devleti'nin geri kalması, hem bölgedeki hem de iç siyasetteki güç dengelerini önemli ölçüde değiştirdi.

2.1. Fransız İhtilali'nin Devlet ve Toplum Hayatında Meydana Getirdiği Değişim

Düşünelim

Verilenlerden yararlanarak soruları cevaplayınız.

İhtilal sonrasında özgürlük ağacı diken devrimcilerin tasvir edildiği gravür, 1790, Carnavalet (Karnavale) Müzesi, Paris/Fransa

Fransız İhtilali sonrasında Fransa'daki birçok köye özgürlük ağaçları dikildi. Filizlendikçe budanan bu ağaçlar, devrimin ve Fransız bayrağının renkleri olan mavi, beyaz ve kırmızı kurdelelerle süslendi. Bereketi ve yeniden dirilişi temsil eden ağaç motifi, Fransız köylüleri için eski yönetimin baskısından kurtularak yeniden doğuşu da simgeliyordu. Özgürlük ağaçları, o köyün dayanışma içinde devrime destek verdiğini, artık senyörlüğe ait olmadığını ve köy halkının da senyöre bağımlı olmadığını ilan etmenin bir yoluydu. Rahipler tarafından kutsanan bu ağaçların altında kamu görevlileri sadakat yeminleri etti, halk da ellerini kavuşturarak hep birlikte neşeyle dans etti.

1. Sizce Fransız İhtilali hangi koşullar altında ortaya çıkmıştır?
2. İhtilalden sonra devrimcilerin özgürlük kavramını sembolleştirmek istemesinin nedenleri neler olabilir? Açıklayınız.
3. Görseli Fransız İhtilali ile ilişkilendirerek yorumlayınız.

Yandaki karekod üzerinden Eiffel Kulesi ile ilgili ayrıntılı bilgilere ulaşabilirsiniz.

Yandaki karekod üzerinden Fransız İhtilali sürecinde ortaya çıkan kavramlar ile ilgili etkinliği yapınız.

Keşfedelim

Verilen görsellerden yararlanarak müzakere etkinliğini yapınız.

Antik Yunan'da vatandaşlık

Roma'da Cumhuriyet Dönemi'nde vatandaşlık

Günümüz dünyasında vatandaşlık

- Öğretmeninizin rehberliğinde eşit sayıda kişiden oluşan gruplara ayrılınız.
- Görsellerde anlatılan vatandaşlık anlayışlarından hangisinin daha etkili olduğunu grup arkadaşlarınızla tartışınız.
- Grup sözcüleri aracılığıyla diğer gruplara "Etkin vatandaş nasıl olunur?", "Bir ülkede siyasi hakların kullanılabilmesi için o ülkenin vatandaşı olmak gerekli midir?", "Vatandaşlık bağı özgürlüğü kısıtlar mı?" gibi sorular sorarak vatandaşlık kavramının kapsamını tüm yönleriyle müzakere ediniz ve diğer gruplardan yöneltilen sorulara gerekçeli cevaplar üretiniz.
- Müzakere sırasında diğer grupları kendi görüşünüzün doğruluğuna ikna etmeye ve konuya ilişkin farklı görüşlerinizi birbiriyle uzlaştırmaya çalışınız.
- Tartışma sonucunda ulaştığınız çıkarımları arkadaşlarınızla paylaşınız.

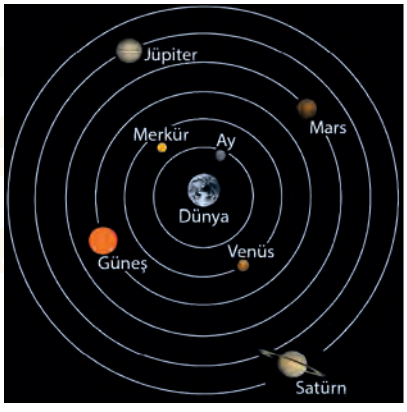
Öğrenelim

Bilim devrimi ile ilgili verilenlerden yararlanarak soruları cevaplayınız.

XVI-XVII. yüzyıllar arasında yapılan bilimsel çalışma ve keşifler yoluyla yeni bilgi ve bulgulara ulaşma sürecine bilim devrimi adı verilir. Bu dönem kısa sürede ortaya çıkan, tüm dünyayı aynı anda etkileyen tek bir olaydan ibaret olmadığı gibi kavramsal anlamda da bir devrim değildir. Bu süreçte bilim insanları ve düşünürlerin içinde yaşadıkları dünya hakkındaki bilgi edinme yaklaşımları kademeli ama belirgin bir şekilde değişmeye başlamıştır.

Jeosentrik Teori

Orta Çağ'da bilim insanlarının büyük bölümü Dünya'nın evrenin merkezinde bulunan sabit bir cisim olduğuna; Ay, Güneş ve gezegenlerin de Dünya'nın çevresindeki kusursuz dairesel yörüngelerde hareket ettiğine inanıyordu. Jeosentrik teori adı verilen bu görüşün mimarı, MÖ IV. yüzyıl Yunan filozoflarından Aristoteles'ti. Onun Dünya merkezli evren düşüncesini kendi çıkarları için kullanan Katolik Kilisesine göre Tanrı, Hristiyan teolojisine uygun şekilde Dünya'yı bilinçli olarak evrenin merkezine yerleştirmişti.

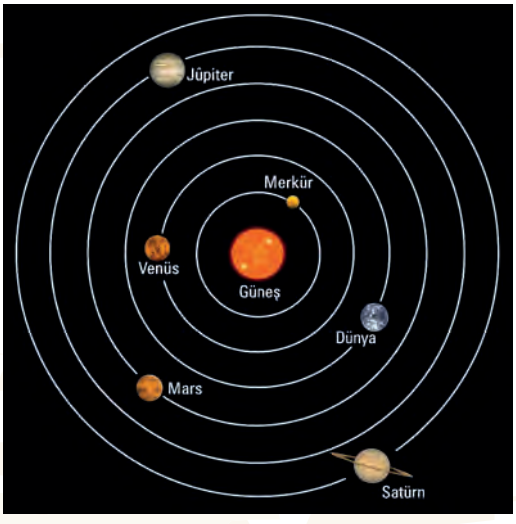
Aristoteles'in jeosentrik teorisi

MÖ IV. yüzyıl — **1543**

Nicolaus Copernicus (Nikolas Kopernik), Güneş merkezli astronomi teorisini yayımladı.

Jan Matejko'ya (Yan Mateyko) ait *Astronom Copernicus* adlı tablo, 1873, Krakov Ulusal Müzesi, Polonya

Copernicus'in gezegenlerin Güneş'in etrafında döndüğünü ortaya koyan teorisi

Orta Çağ'da genel kabul görmüş bilimsel kabullere karşı ilk meydan okuma astronomi alanından geldi. Bir grup bilim insanı Dünya merkezli astronomi teorisini sorgulamaya başladı. Bir Katolik okulunda rahiplik eğitimi alan ancak rahiplik yapmayan Nicolaus Copernicus adlı Polonyalı bir astronom, 1500'lerin başında evrenin merkezinde Güneş'in olduğunu ileri süren eski bir teoriden hareketle yaklaşık yirmi beş yıl boyunca gezegenlerin hareketlerini gözlemledi ve yıldızların, Dünya'nın ve diğer gezegenlerin aslında Güneş'in etrafında döndüğü sonucuna vardı. Ancak toplumsal baskılar nedeniyle bu bulgularını uzun süre yayımlayamadı. Copernicus'in 1543'te yazdığı *Gök Cisimlerinin Dönüşü Üzerine* adlı eser ilk yıllarda pek fazla yankı uyandırmasa da sonraki yüzyılda birçok astronom kendi bilimsel düşüncelerini bu eser üzerinden şekillendirdi.

▲ **Bilgi Görseli 2.1.a:** Bilim devrimindeki önemli adımlar

Marie de Cotteblanche (Mari dö Kotblanşe) *Güneş'in, Dünya'nın ve Havada Yaratılan ve Görünen Her Şeyin Doğası Hakkında* adlı çeviri eserini yayımladı.

1566

Zacharias Janssen (Zakarias Yansen) mikroskobu icat etti.

XVII. yüzyılda icat edilen bileşik mikroskobun kopyası, California (Kaliforniya) Üniversitesi, Los Angeles (Los Encılıs)/ABD

1590

Johannes Kepler (Yohannes Kepla), gezegenlerin hareketlerine dair geliştirdiği ilk iki yasayı yayımladı.

Alman matematikçi ve gök bilimci Johannes Kepler, gezegenlerin belirli matematiksel yasalar doğrultusunda hareket ettiğini keşfetti. Bu yasaların ilki, gezegenlerin Güneş'in etrafında dönerken daha önce düşünüldüğünün aksine dairesel değil eliptik yörüngelerde hareket etmesiydi. Kepler'nın ortaya koyduğu yasalar Copernicus'in fikirlerini de doğruluyordu. Bir başka deyişle Kepler, gezegenlerin Güneş'in etrafında döndüğünü matematiksel olarak da kanıtlamıştı.

1609

1610

Galileo Galilei (Galileo Galilei) gökyüzüyle ilgili gözlemlerini aktardığı *Yıldız Habercisi* adlı eserini yayımladı.

İtalyan bilim insanı Galilei, Hollandalı bir lens üreticisinin uzak nesneleri büyütebilen bir alet tasarladığını öğrenince 1609'da aynı yöntemle kendi teleskobunu yaptı ve bir yıllık gökyüzü gözleminin ardından 1610'da *Yıldız Habercisi* adlı eserini yayımladı. Galilei bu eserde Jüpiter'in dört uydusu olduğunu, Güneş'in üzerinde kara lekeler bulunduğunu ve Ay yüzeyinin pürüzlü ve düzensiz katmanlardan oluştuğunu ortaya koydu. Bu tespitle Ay ve yıldızların saf ve mükemmel bir maddeden oluştuğunu savunan Aristoteles'in teorisini çürüten Galilei, Copernicus'in teorilerini de desteklemiş oldu. Galilei'nin bulguları Kilisenin savunduğu görüşlerle örtüşmediği için hem Katolik hem de Protestan din adamları tarafından tepkiyle karşılandı. Çünkü insanlar Kilisenin bu konuda yanıldığına inanırsa diğer dinî öğretileri de sorgulayabilirdi. Bu nedenle Katolik Kilisesi 1616'da Galilei'yi Copernicus'in fikirlerini savunmaması konusunda sert şekilde uyardı. Galilei bu uyarının ardından çalışmalarına devam etse de gözlem ve bulgularını bir süre kamuoyuyla paylaşmaktan vazgeçti.

1620

Francis Bacon (Fransis Beykın) bilimsel düşüncede deneyselliğin önemini savunduğu *Novum Organum (Yeni Araç)* adlı eserini yayımladı.

1628

William Harvey (Vilyım Harvi) insan kalbinin nasıl çalıştığını doğru şekilde açıklayan ilk kişi oldu.

Galilei, Copernicus'in teorisini desteklediği için engizisyon mahkemesinde yargılandı ve ev hapsiyle cezalandırıldı.

Joseph Nicolas (Cozıf Nikola) ve Robert Fleury (Rabırt Flöri) tarafından resmedilen ve Galilei'yi engizisyon mahkemesinde yargılanırken tasvir eden tablo, 1847, Louvre (Luur) Müzesi, Paris/Fransa

1632'de *İki Büyük Dünya Sistemi Hakkında Diyalog* adlı eserini yayımlayan Galilei, Copernicus'in astronomi teorisini desteklediğini bir kez daha ortaya koydu. Bunun üzerine papa, Galilei'nin engizisyon mahkemesinde yargılanmasını emretti. 1633'te mahkeme önüne çıkarılan Galilei, işkence tehdidi altında kardinallerin önünde diz çökerek kendi imzaladığı mektubu okudu ve Copernicus'in fikirlerine katılmadığını söylemek zorunda kaldı.

1633 — **1637** — **1643** — **1660** — **1662** — **1666**

1637 — **René Descartes (Röne Dekart) *Yöntem Üzerine Söylem* adlı eserinde bilimsel akıl yürütmede şüphecililiğin (septisizm) önemini vurguladı.**

1643 — **Evangelista Torricelli (Evanjelista Toriçelli) barometreyi icat etti.**

İtalyan matematikçi Torricelli'nin 1643 yılında yaptığı ilk kapalı sarnıçlı barometrenin kopyası, Londra Bilim Müzesi, İngiltere

1660 — **İngiltere'de bilimsel çalışmaları desteklemek için Kraliyet Cemiyeti kuruldu.**

1662 — **Robert Boyle (Rabırt Boyl) gazların basıncı ile hacmi arasındaki matematiksel ilişkiyi ortaya koyan Boyle yasasını yayımladı.**

1666 — **Fransa'da Bilimler Akademisi kuruldu.**

▲ **Bilgi Görseli 2.1.b:** Bilim devrimindeki önemli adımlar

Antonie van Leeuwenhoek (Antoni van Liivınhuuk) kendi icat ettiği mikroskopla ilk kez bakterileri gözlemledi.

Leeuwenhoek'un icadı olan mikroskobun kopyası, Lancaster (Lenkestır) Tıbbi Miras Müzesi, İngiltere

Isaac Newton (İzak Nivtın) *Doğa Felsefesinin Matematiksel İlkeleri* adlı eserinde yer çekimi yasasını ortaya koydu.

Newton, ortaya koyduğu yer çekimi yasası yoluyla evrensel çekim kuvvetinin varlığını ve etkilerini açıkladı. Buna göre bir cismin kütlesi, başka bir cismin kütlesi ve iki cisim arasındaki mesafeyle ortaya çıkan çekim kuvveti tarafından belirleniyordu. Yasaya göre cisimler birbirlerine karşı çekim kuvveti uygulamaktaydı. Güneş ve Ay'ın yörüngeleri, cisimlerin yere düşmesi, asansör gibi mekanik cihazların çalışması, yer çekimine bağlı sporlar, uzay araştırmaları; hava akımı, rüzgâr, yağmur gibi atmosferik olaylar yer çekiminin etkisi altında gerçekleşiyordu. Dolayısıyla evrenin genel işleyişi ve doğal olayların gerçekleşmesi bu yasaya bağlıydı.

Godfrey Kneller (Godfrey Nelır) tarafından resmedilen Isaac Newton portresi, 1702, Galler/İngiltere

Newton'ın icadı olan yansıtıcı teleskobun 1668'de yapılmış kopyası, 1924, Londra Bilim Müzesi, İngiltere

1674 — 1687 — 1714

Daniel Gabriel Fahrenheit (Denyıl Gebriyıl Fahrenayt) cıvalı termometreyi icat etti.

Copernicus, Kepler, Galilei ve Newton'ın başlattığı bilimsel değişim, bilimsel yöntem olarak adlandırılan yeni bir yaklaşımın önünü açtı. Bu yaklaşım, fikirleri toplamak ve test etmekte kullanılan mantıklı bir yöntemdi. Bu yöntemi benimseyen bilim insanları, önce gözlem yoluyla bir sorun veya soru belirler; ardından da bir hipotez, yani kanıtlanmamış bir varsayım ortaya koyar. Bu hipotez daha sonra bir deney aracılığıyla verilere dayalı olarak test edilir. Son adımda ise bilim insanları elde ettikleri verileri analiz edip yorumlayarak yeni bir sonuca ulaşır. Bu sonuç, hipotezi doğrular veya çürütür.

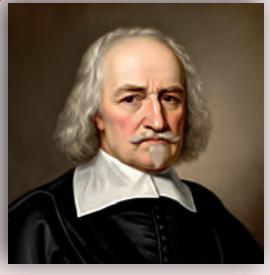
Bilim devrimiyle öne çıkan deneysel çalışmalar ve hipotezler, evrensel yasaların ortaya konmasını sağladı. Özellikle astronomi alanındaki genel kabullerin yerini nesnel, deneye dayalı ve kanıtlanabilir çalışmalar aldı. Bu gelişmeler sonucunda matematiğin bilimsel düşüncedeki önemi kanıtlandı ve sorgulayan, araştıran, bilime dayalı fikirler üreten nesiller sayesinde aydınlanma çağı başladı.

1. Katolik Kilisesi, neden Nicolaus Copernicus ve Galileo Galilei'nin bilimsel çalışmalarını yakından takip etmiş olabilir? Açıklayınız.

2. Sizce Bilgi Görseli 2.1.a ve 2.1.b'de verilen olaylardan hangisi diğerlerinden daha önemlidir? Neden böyle düşündüğünüzü açıklayınız.

Aydınlanma düşüncesi ile ilgili verilenlerden yararlanarak soruları cevaplayınız.

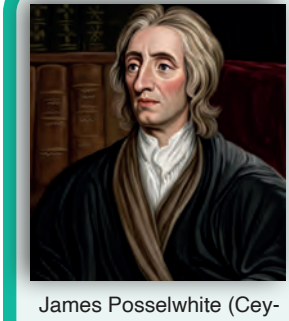
Bilim devrimiyle birlikte yeni düşünce ve yöntemlerin keşfedilmesi, Avrupalı filozofları ve bilim insanlarını toplumsal konular hakkında daha derin düşünmeye ve eski kavramları yeniden yorumlamaya sevk etti. Bu dönemde yönetim, ekonomi, din ve eğitimle ilgili temel konular aklı ve bireyi ön plana çıkaran yenilikçi bir bakış açısıyla ele alındı. Aydınlanma veya akıl çağı olarak adlandırılan ve XVIII. yüzyıl ortalarında zirveye ulaşan bu süreç, Batı medeniyetinde önemli dönüşümlere neden oldu. Aydınlanma düşüncesinin mimarları Thomas Hobbes (Tomıs Hobs) ve John Locke (Con Lok) adlı iki İngiliz siyaset bilimcisiydi.

Thomas Clark (Tomıs Klark) tarafından resmedilen Thomas Hobbes portresi, XIX. yüzyıl, Ulusal Portre Galerisi, İskoçya

XVII. yüzyıl ortalarında yaşanan İngiliz İç Savaşı'nda büyük yıkımlara tanıklık eden Thomas Hobbes, insanların doğuştan kötü ve bencil olduğu görüşündeydi. En bilinen eseri olan *Leviathan*'da insanların toplumsal bir sözleşme ve mutlak bir monarşiyle yönetilmesi gerektiğini savundu. Ona göre egemenler böyle bir sözleşmeyle hayatı "herkesin herkese karşı savaşacağı" bir durum olmaktan çıkarıp güvenli bir alan hâline getirebilir ve "iyi bir yaşam" sunabilirdi. İyi bir yaşam ise hayatı "yalnız, yoksul, çirkin, vahşi ve kısa süreli" olmaktan çıkaran her şeydi. Dolayısıyla insanlar kasvetli bir hayattan kurtulmak için haklarını güçlü bir hükümdara teslim etmeliydi. Hobbes'a göre ideal yönetim, mutlak itaat karşılığında toplumsal düzen vadeden monarşiydi.

İnsan doğası hakkındaki görüşlerini *İnsan Anlayışı Üzerine Bir Deneme* adlı eserinde anlatan John Locke, insanların akıl sahibi varlıklar olarak kendi işlerini yönetme ve toplumsal refahı sağlama hususunda doğal bir yeteneğe sahip olduğu görüşündeydi. Mutlak monarşi yerine öz yönetim düşüncesini öne çıkaran Locke'a göre tüm insanlar özgür ve eşit doğar ve üç doğal hakka sahip olurdu. Hükûmetlerin görevi ise bu üç doğal hakkı; yaşam, özgürlük ve mülkiyeti korumaktı. Vatandaşlar da bu görevleri yerine getiremeyen hükûmetleri devirebilirdi. Locke'un bu teorisi siyasi düşünce tarihi üzerinde derin bir etki yarattı. Yönetimde meşruiyetin ancak halkın rızasıyla sağlanabileceği fikri, modern demokrasinin de temelini oluşturdu. Onun rızaya dayalı yönetim anlayışı ve adaletsiz yöneticilere isyan edilebileceğine dair fikirleri, Avrupa ve Amerika'daki bağımsızlık mücadelelerine ilham kaynağı oldu.

James Posselwhite (Ceyms Posılvayt) tarafından çizilen John Locke gravürü, 1836, Hulton Arşivi, İngiltere

Hobbes ve Lock'un insan doğası ve yönetimle ilgili fikirlerini karşılaştırarak benzerlik ve farklılıklarını yazınız.

Benzerlikler	Farklılıklar

Aydınlanma düşüncesi XVII. yüzyıl ortalarında Fransa'da zirveye ulaştı. Bu dönemde siyasi ve toplumsal konulara ilgi duyan filozoflar Paris'te bir araya geldi ve Isaac Newton'ın pozitif bilimlerle ilgili çalışmalarından hareketle hayatın her alanına aklın rehberlik etmesi gerektiği konusunda çeşitli görüşler ortaya koydu. Onlara göre hayat; akıl, doğa, dünyevi mutluluk, ilerleme ve özgürlük kavramları üzerine inşa edilmeliydi.

Filozof
Felsefe ile uğraşan ve felsefenin gelişmesine katkıda bulunan kimse; felsefeci, feylesof.

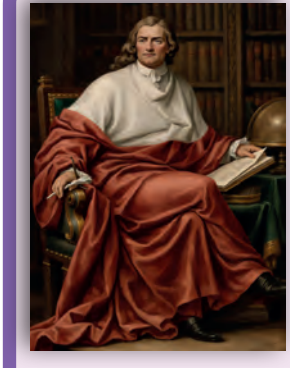
Aydınlanma çağında öne çıkan başlıca düşünürler Voltaire takma adını kullanan François Marie Arouet (Fransua Mari Aruet), Baron de Montesquieu (Baron dö Monteskiu), Jean Jacques Rousseau (Jan Jak Ruso) ve İtalyan filozof Cesare Beccaria (Sezare Bekkaria) idi.

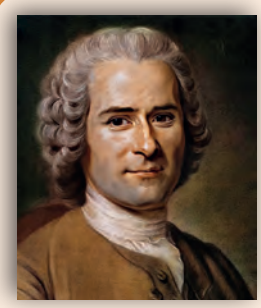
Theodore Gardelle (Teodor Gardel) tarafından resmedilen Voltaire portresi, XVIII. yüzyıl, British Museum, Londra/İngiltere

Fransız aydınlanma düşüncesinin en önemli isimlerinden olan Voltaire, başta *Candide* olmak üzere siyasi, felsefi ve edebî türlerde birçok eser kaleme aldı. Bu eserlerinde özellikle filozoflara ve siyasilere karşı eleştirel bir dil kullanarak rahipleri, aristokratları ve devlet adamlarını hicvetti. Eleştirilerinde keskin bir dil kullanması sebebiyle Fransa sarayında çok sayıda düşman edindi ve iki kez hapse atıldı. Hapisten çıktıktan sonra da iki yıldan fazla bir süre İngiltere'ye sürgüne gönderildi. Buna rağmen inanç ve ifade özgürlüğü için mücadele etmekten vazgeçmeyen Voltaire, hayatı boyunca dogmatik düşüncelere ve ön yargılara karşı savaşarak aklın rehberliğini savundu. Onun özgürlükle ilgili şu sözleri bütün düşünce hayatının özeti niteliğindedir: "Söylediğin hiçbir şeye katılmıyorum ama bunu söyleme hakkını ölümüne savunacağım."

Fransız aristokratlarından Baron de Montesquieu, siyaset felsefesi hakkındaki görüşleriyle aydınlanma düşüncesine yön veren önemli filozoflardan biriydi. XVIII. yüzyılda Britanya'nın en örgütlü ve en dengeli yönetim yapısına sahip olduğunu savunan Montesquieu; yasama, yürütme ve yargı sistemlerinin birbirinden ayrı ve bağımsız olması gerektiğini, güçler dengesinin ancak bu şekilde sağlanabileceğini vurguladı. O dönemde İngiliz yönetim sisteminde güçler ayrılığı ilkesi hayata geçirilememiş olsa da onun fikirleri Avrupa siyasetinde büyük bir etki yarattı. 1748'de yazdığı *Kanunların Ruhu* adlı eserinde güçler ayrılığı ilkesi sayesinde hiç kimse ya da grubun hükûmet üzerinde tam kontrol sağlayamayacağını, bunun da siyasi özgürlüğün temel şartı olduğunu savunan Montesquieu, denge ve denetim mekanizmasının işleyişi için "Güç, gücün denetleyicisi olmalıdır." görüşünü ileri sürdü. Montesquieu'nun bu eseri, Kuzey Amerika'daki İngiliz kolonilerinin siyasi liderlerine de rehberlik etti ve ABD Anayasası'nın temelini oluşturdu.

Baron de Montesquieu gravürü, XVIII. yüzyıl, BNF Ulusal Kütüphane, Paris/Fransa

Maurice Quentin (Mauris Kuentin) tarafından resmedilen Rousseau portresinin kopyası, XVIII. yüzyıl, Antoine Lécuyer (Antuen Likviyi) Müzesi, Fransa

Aydınlanma çağının önemli isimlerinden olan ve deneme türünde yazdığı eserlerle de tanınan Jean Jacques Rousseau, bazı konularda diğer aydınlanma düşünürlerinden farklı fikirdeydi. O dönemin filozofları genellikle akıl, bilim ve sanatın tüm insanların hayatını iyileştireceğine inanırken Rousseau, "İnsan özgür doğar, oysaki her yerde zincirlerle bağlanmıştır." diyerek medeniyetin insanların fıtratında var olan iyiliği bozduğunu savundu. Başyapıtlarından biri olan *Toplum Sözleşmesi* adlı eserinde ise insanların bir arada yaşayabilmesi için toplumsal bir antlaşmaya ihtiyaç duyulduğunu, bu antlaşmanın da ancak tüm insanların hakları gözetilerek sağlanabileceğini belirtti. Yönetimde doğrudan demokrasiyi savunan Rousseau'ya göre tüm insanlar eşit haklara sahipti ve bu nedenle soyluluk ünvanları kaldırılmalıydı. Rousseau'nun fikirleri, Fransa'daki monarşik yapıyı deviren 1789 Fransız İhtilali'nin öncülerine de ilham verdi ve modern demokrasi düşüncesine zemin hazırladı.

İtalyan filozof Cesare Beccaria, Avrupa adalet sistemindeki aksaklıklara yönelik eleştirileriyle tanındı. Ona göre yargının temel amacı toplumsal düzeni korumak olmalıydı ancak mevcut sistem suçlulardan intikam almak üzerine kurulmuştu. Adaletin göz ardı edilmesini ve yasaların kötüye kullanılmasını eleştiren Beccaria, tanık ve şüphelilere işkence edilmesine ve yargılamalarda usulsüzlük yapılmasına karşı çıktı. Başyapıt niteliğindeki *Suçlar ve Cezalar Hakkında* adlı eserinde hızlı yargılamanın ve idam cezasının kaldırılması gerektiğini savundu. Beccaria'nın fikirleri, Avrupa ve Kuzey Amerika'daki ceza hukuku reformcularına ilham kaynağı oldu.

J. B. François Bosio (Fransuva Bosyo) tarafından resmedilen Beccaria portresi, XIX. yüzyıl, Metropolitan Müzesi, New York/ABD

Kaynak A

"Birlik sözleşmesinde kamu ile tek tek kişiler arasında bir söz borcu yer almakta ve her kişi sanki kendi kendisiyle sözleşme yaparak iki bakımdan bağlanmış bulunmaktadır: önce, egemen varlığın üyesi olarak kişilere karşı, sonra da devletin üyesi olarak egemen varlığa karşı. Ama burada, kimse kendine verdiği sözden sorumlu değildir, diyen medeni hukuk kuralı uygulanamaz. Çünkü, bir insanın kendine söz vermesi başka, üyesinden olduğu 'bütün'e söz vermesi başkadır."

Rousseau, 1974, s. 27.*

Kaynak B

"Bu yönetim aygıtı, işleri bütün yurttaşların elleri arasında bulunan temel bir yasanın öngördüğü kurallara göre yürütmelidir. Eğer yerleşik olmayan ve başına buyruk kurallara göre yürütürse, işte o zaman siyasal özgürlüğün bütün sınırlarını hiç ara vermeden kuşatıp duran ve onu aşmaya yeltenen zorbalığın kapısı aralanmış olur. (…) Sansürcüler ve genellikle başlarına buyruk davranan yargıçlar, eğer bir yönetim için kaçınılmaz olmuşlarsa, bu, iyi örgütlenmiş yönetimin doğasından değil, tersine onun yapılanma bozukluğundan, zayıflığından kaynaklanmış demektir."

Beccaria, 2015, s. 45.*

Aydınlanma çağı filozofları Avrupa toplumlarına uzun zamandır hâkim olan yerleşik inanç ve düşünceleri sorgulayarak yeni bakış açıları ortaya koydu. Monarşiyle yönetilen toplumlardaki Hristiyanlık anlayışı ve Kilise ile kral arasındaki iş birliğinin sosyal sınıflar arasındaki eşitsizliği artırması bu dönemin düşünürleri tarafından sert şekilde eleştirildi. Onların teorileri ve çözüm önerileri hızla yayılarak sonraki yıllarda yapılacak olan başta Amerikan ve Fransız devrimleri olmak üzere birçok yenilikçi harekete ilham kaynağı oldu. Dolayısıyla aktif birer devrimci olmayan aydınlanma filozofları, ortaya koydukları ve geliştirdikleri düşüncelerle devrim niteliğinde reformlar yapılmasına aracılık etti.

1. Sizce aydınlanma düşüncesinin toplumlar üzerindeki en büyük etkisi ne olmuştur? Açıklayınız.

2. Aydınlanma çağındaki gelişmeleri özetleyen bir makale yazacak olsaydınız bu makaleye hangi başlığı atardınız? Neden?

ABD'nin Bağımsızlık Mücadelesi ile ilgili verilenlerden yararlanarak soruları cevaplayınız.

Görsel 2.1: Mayflower gemisindeki hacıları kendi aralarında sözleşme imzalarken tasvir eden kartpostal, 1932, Kongre Kütüphanesi, ABD

Amerika kıtasının Avrupalılar tarafından bulunmasından yaklaşık 120 yıl sonra, XVII. yüzyıl başlarında İspanya, Portekiz, Hollanda, Fransa ve İngiltere hükûmetleri bu bölgede koloniler kurmaya başladı. 1606'da İngiltere Kralı I. James (Ceyms), Amerika kıtasında kalıcı yerleşimler kurma amacıyla hem Plymouth (Plimıt) hem de Virginia (Vircinya) şirketlerine imtiyazlar verdi. Virginia Şirketinin bu yerleşimlere yaptığı yatırımların karşılık bulabilmesi için de 1607'de İngiliz hükûmeti tarafından Jamestown (Ceymistavn) yerleşimi kurularak kolonileşmenin ilk adımı atıldı.

Amerika'daki İngiliz kolonileri sadece ekonomik sebeplerle kurulmamıştı. İngiltere Kilisesinin Protestan reformunu desteklemede yetersiz kaldığına inanan ayrılıkçılar (hacılar) ve püriten muhalifler, Mayflower (Meyflavır) adlı bir gemiyle yola çıkarak Massachusetts'in (Masaçusets) Plymouth kıyılarına ulaştı ve imzaladıkları bir sözleşmeyle öz yönetim ilan etti (Görsel 2.1).

1629'da resmî olarak Massachusetts Körfezi Kolonisi ismiyle örgütlenen gruplar, Amerika'daki din ve mezhep özgürlüğünün ilk temsilcileri oldu. Dolayısıyla bu bölgede kurulan on üç İngiliz kolonisinden beşi [Massachusetts, Connecticut (Konektikıt), Rhode Island (Rod Ayslınd), Pensilvanya (Pensilvanya), Maryland (Merilend)] dinî özgürlük talebiyle kuruldu (Harita 2.1).

Harita 2.1: Amerika kıtasında kurulan on üç İngiliz kolonisi

Avrupalılar daha verimli topraklara ve ekonomik refaha ulaşma arzusuyla bölgenin yerli halkı olan kızılderililerin topraklarına el koyarak bu insanları başka yerlere göç etmeye zorladı. Ayrıca insanların dinî ve siyasi özgürlük talep etmesi de kolonilerin sayısının hızla artmasında etkili oldu. İlk sömürgeciler, Avrupa ülkelerinden gelen farklı inanç ve geleneklere sahip halklardan oluşuyordu. Kuzeydeki kolonilerde kerestecilik, hayvancılık ve tarım yapılıyor, güneyde ise tütün, pamuk ve çivit üretiliyordu. Bu ürünleri işleyen çiftçiler, plantasyon olarak adlandırılan büyük çiftlikler kurdular (Görsel 2.2). Plantasyonlardaki iş gücü ihtiyacı arttıkça Afrika kıtasından sözleşmeli işçilik adı altında insanlar getirilmeye başlandı. Ancak insanlık dışı koşullarda çalışmak ve yaşamak zorunda kalan bu insanlar köle olarak kullanıldı ve köle ticareti güneydeki plantasyonlara iş gücü sağlayan büyük bir sektör hâline geldi.

Görsel 2.2: Bir pamuk plantasyonununda çalışan işçiler (Temsilî)

Üretimin artması sonucunda denizaşırı ülkelerle daha fazla ticaret yapılmaya başlandı. Bunun sonucunda kasaba ve şehirler hızla büyüdü, ulaşım ve iletişim imkânları genişledi. Kuzeyde Massachusetts'ten güneyde Georgia'ya (Ceorciya) kadar 1600 kilometrelik kıyı şeridi boyunca uzanan koloniler, yaklaşık 1,1 milyon kilometrekarelik bir alana yayıldı. 1770'lerde Amerika kıtasında yaşayan insan nüfusu 2,5 milyon civarındaydı ve bu insanların büyük çoğunluğu Atlas Okyanusu kıyısında kurulan Boston (Bastın), New York, Philadelphia (Filadelfiya), Charleston (Çarlstın), Brunswick (Brunsvik) gibi kolonilerde yaşıyordu.

XVIII. yüzyıl ortalarında kolonilerin sayısı on üçü buldu ve Atlantik'in iki kıyısında da bu kolonilerde yaşayan insanları tanımlamak için Amerikalı kelimesi kullanılmaya başlandı. Kıyı şeritlerinin yanı sıra kuzeydeki göller ve nehirler de ticaret ve ulaşım açısından büyük önem taşıyordu. İngiliz kolonileri, faydalı ihmal adı verilen ve esnek kurallara bağlanan öz yönetim ve vergi sistemleri sayesinde ekonomik refaha diğer kolonilerden daha hızlı ulaşmıştı.

Kıyı kasabalarındaki yerleşimciler İngiliz hükûmetiyle bağlarını koparmamıştı ancak iç kesimlerde yaşayanlar bağımsızlık yanlısıydı. XVIII. yüzyıl sonlarına doğru Kuzey Amerika'daki İngiliz kolonileri hem sayı hem de kapladığı alan bakımından diğer ülke kolonilerinden üstün durumdaydı. Dolayısıyla bu yeni kıtanın kontrolü için gelecekte yaşanabilecek mücadelelerde İngilizler belirgin bir avantaja sahipti. Bu dönemde kolonilerin büyük bölümü bir kraliyet valisi, konseyi ve seçilmiş bir meclis tarafından yönetiliyordu. Bir başka deyişle İngiliz kolonileri, İngiltere hükûmetinin egemenliği altında kendi kendilerini yönetiyor, kendi yasalarını çıkarıp kendi belirledikleri kurallara göre ticaret yapıyordu. Kraliyetin temsilcisi olarak görev yapan valiler ise ana yollarda asayişi sağlamak; kaleleri, kasabaları ve limanları korumakla görevli olan yaklaşık yedi bin askerin denetiminden sorumluydu.

Christopher Columbus (Kristof Kolomb) 1492'de Bahama Adaları'ndan birine ayak bastığında Avrupa ile Amerika arasındaki ilk bağlantıyı kurmuş oldu. Kolomb'un yaptığı deniz yolculukları sonraki yıllarda yapılacak yeni buluşların önünü açsa da kendisi hiçbir zaman Amerika kıtasına ulaştığını iddia etmedi. İtalyan denizci Amerigo Vespucci'nin (Amerigo Vespuuçi) (1454?-1512) 1497-1504 yılları arasında Yeni Dünya'ya yaptığı seyahatleri anlattığı mektuplar popülerlik kazandıkça 1506'dan itibaren Amerika kıtasına ulaşan ilk Avrupalının o olduğu iddia edilmeye başlandı ve bu topraklar Amerigo Vespucci'nin adıyla anıldı.

1. Göçmenlerin Amerika'daki kolonilere götürülme sebeplerini ve bu durumun zaman içinde nasıl değiştiğini açıklayınız.

2. İngiltere'nin kolonilerde uyguladığı esnek yönetim politikası ABD'nin bağımsızlık kazanmasında nasıl etkili olmuş olabilir? Açıklayınız.

Amerika'daki İngiliz kolonileri hem kendi ekonomik yeterliliğine sahip olan hem de Büyük Britanya İmparatorluğu'nun ticaret hacmine destek veren güçlü oluşumlara dönüşmüştü. Bu nedenle 1651, 1660 ve 1663 yıllarında İngiltere Parlamentosu tarafından çıkarılan Seyrüsefer yasalarıyla ticaret ve taşımacılıkta İngiltere'nin ekonomik çıkarlarını koruyan düzenlemeler yapıldı. Böylece koloniler, sınır bölgelerindeki diğer tarım yerleşimlerine yapıldığı gibi sömürgecilerin zenginleşmesine hizmet eden ticari merkezler hâline geldi. Kolonilerde yaşayan halklar bu durumdan rahatsız olsa da İngiliz Parlamentosu 1760 yılına kadar kolonilerdeki askerî ve ekonomik yapıyla ilgili yüz civarında yasa çıkardı.

▲ **Görsel 2.3:** Hervey Smyth (Hörvi Simit) tarafından çizilen ve İngilizlerin 1759'da Quebec (Kebek) kentini ele geçirmesini tasvir eden gravür, 1797, Millî Savunma Bakanlığı Kütüphanesi, Kanada

Fransa ve İngiltere, Yeni Dünya adı verilen Amerika kıtasında daha fazla sömürge elde etmek amacıyla Yedi Yıl Savaşları'nda (Fransız-Kızılderili Savaşı) karşı karşıya geldi. 1756'da İngiltere ve Fransa arasında başlayan bu savaş zamanla diğer komşu ülkelerin de dâhil olmasıyla Avrupa'nın büyük bölümüne yayıldı. 1763'te sömürgecilerin desteğiyle savaşı kazanan İngiltere bugünkü Kanada topraklarının tamamını ele geçirdi (Görsel 2.3).

Yedi Yıl Savaşları boyunca mali açıdan zayıflayan ve yeni kazanılan toprakların korunması için ekonomik güce ihtiyaç duyan İngiliz hükûmeti kolonilere yönelik yeni vergiler getirdi. Bölgedeki İngiliz görevliler de 1763'te çıkarılan Bildiri ve Konaklama Yasası'nı gerekçe göstererek ev baskınları ve usulsüz aramalar yapmaya başladı. Kolonilerdeki İngiliz askerlerinin masraflarını karşılamaktan ve savaşta kazanılan yeni topraklara yerleştirilmemekten rahatsız olan yerleşimciler zaman içinde seslerini yükseltti (Bilgi Görseli 2.2).

1764 Şeker Yasası

İngiltere o dönemin en önemli ihracat ürünü olan şekere vergi getirerek Fransa ve Hollanda'nın kaçak yollarla şeker ihraç etmesini engellemeye çalıştı.

1765 Damga Yasası

Yedi Yıl Savaşları'nın yol açtığı ekonomik kriz nedeniyle İngiliz hükûmeti, gazete kâğıtlarını ve hukuki belgeleri de kapsayan yaklaşık elli farklı kâğıt türüne vergiler getirdi.

1770 Boston Katliamı

Bir grup kolonicinin İngiliz askerlerine taş ve kar topu atması üzerine kalabalığa ateş açıldı ve beş kişi hayatını kaybetti.

1773 Boston Çay Partisi

İngiltere Parlamentosu, Amerika'dan çay ihraç etme tekelini Doğu Hindistan Şirketine veren Çay Yasası'nı kabul etti. Bu durumu protesto eden yerleşimcilerin Boston Limanı'na 342 kasa çay dökmesi kolonilerdeki bağımsızlık mücadelesini hızlandırdı.

1774 I. Kıta Kongresi

Amerika Birleşik Devletleri'nin kuruluşunda aktif rol alan delegeler bir araya gelerek görüşmelere başladı. Kongre sonunda hoşgörüsüzlük yasaları yürürlükten kaldırılıncaya kadar İngiltere'yle yapılan her türlü ticaretin durdurulduğu açıklandı.

1775 Lexington (Leksingtın) ve Concord (Konkort) Muharebeleri

Amerikalı yerleşimciler ilk kez İngiliz askerleriyle karşı karşıya geldikleri bu silahlı çatışmalardan galip çıktı.

▲ **Bilgi Görseli 2.2:** Kolonilerin bağımsızlık mücadelesinde yaşanan bazı önemli olaylar

İngiltere'de yaşayan mülk sahibi beyaz erkeklerin oy kullanma hakkına sahip olması ancak kolonilerde yaşayan ve aynı statüye sahip olan kişilere bu hakkın verilmemesi kolonicileri rahatsız ediyordu. Bu nedenle bazı koloniler İngiliz kraliyetinin koyduğu kanunlara kısmen riayet etse de halkın büyük bölümü kendilerine temsiliyet hakkı verilmeksizin getirilen yeni vergileri ödemeyeceğini bildirdi.

Kolonilerdeki siyasi ve ekonomik sorunlar arttıkça İngiliz yönetimi isyancıları cezalandırma yoluna gitti. İngiltere vatandaşları olarak öz yönetim hakkına sahip olmak isteyen isyancılar zamanla bağımsızlıktan başka seçenekleri olmadığını fark etti. Kurdukları milis güçleri aracılığıyla hem Amerikalı yerlilerle hem de dışarıdan gelen istilacılarla mücadele eden koloniciler İngiliz güçleriyle de bölgesel savaşlara girdi. Koloni birliklerine askerî destek veren Fransa hükûmeti de bazı cephelerde fiilî olarak İngiltere'yle savaştı. Dolayısıyla Amerikan Devrimi'ne ve bağımsızlığa giden yolda İngiltere Parlamentosunun çıkardığı vergi yasaları ile kolonilerde yaşanan siyasi ve askerî olaylar etkili oldu.

İngiltere'nin Yedi Yıl Savaşları'ndaki mali kayıpları giderme politikası Amerika'daki kolonileri nasıl etkilemiştir? Açıklayınız.

1775 II. Kıta Kongresi

Philadelphia'da bir araya gelen on üç koloni delegesi, İngiltere Kralı III. George'a bir mektup yazarak kraliyete sadık olduklarını ancak hükûmetin politika değişikliği yapması ve kolonicilerin haklarını iade etmesi gerektiğini belirtti. Kralın bu mektuba olumsuz cevap vermesi üzerine toplanan II. Kıta Kongresi'nde George Washington komutasında ulusal bir kıta ordusu kurulması kararı alındı.

1776 Bağımsızlık Bildirgesi

Thomas Jefferson'ın John Locke'un liberal fikirlerinden etkilenerek taslağını hazırladığı Bağımsızlık Bildirgesi kolonilerden gelen elli altı temsilci tarafından imzalandı ve 4 Temmuz 1776'da İngiliz kolonileri Büyük Britanya İmparatorluğu'ndan ayrılarak bağımsızlıklarını ilan ettiklerini açıkladı.

1781 Yorktown Kuşatması

İngiliz hâkimiyetinde olan ve York Nehri kıyısında yer alan Yorktown (Yorktavn) şehri stratejik açıdan büyük bir önem taşıyordu. Bu nedenle George Washington komutasındaki Amerikan direniş birlikleri karadan ilerleyerek şehri kuşattı ve Fransız güçlerinin desteğiyle Yorktown'ı ele geçirdi. İngiliz kuvvetleri bu yenilginin ardından bölgeden çekilmek zorunda kaldı.

1776 Common Sense

Thomas Paine (Tomıs Peyn) tarafından yazılan Common Sense [Komın Sens (Sağduyu)] adlı broşürde Amerika'daki on üç kolooninin İngiliz hâkimiyetinden kurtulup bağımsızlığını ilan etmesi gerektiği savunuldu.

1777 Saratoga Muharebesi

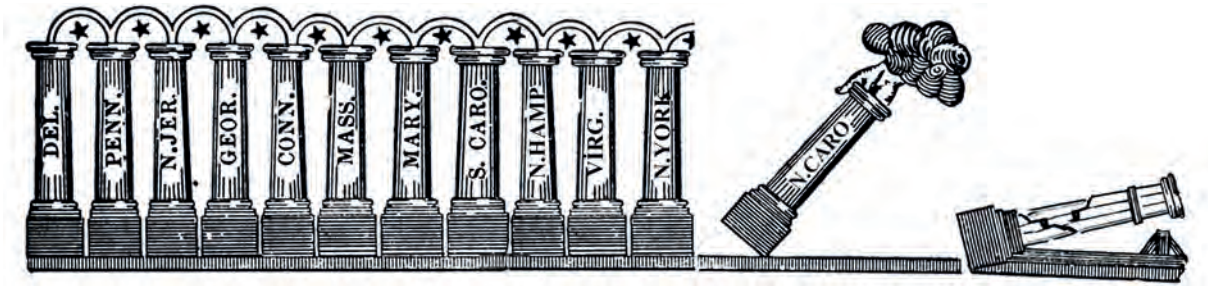
Saratoga'da (Saratoga) İngiliz kuvvetleriyle iki kez karşı karşıya gelen koloni birlikleri muharebelerden zaferle çıktı. Bu başarının ardından Fransız güçleri de İngiltere'ye karşı kolonicilerle ittifak kurdu.

1783 Paris Antlaşması

3 Eylül 1783'te Amerikan kolonileri ile Büyük Britanya İmparatorluğu arasında imzalanan bu antlaşmayla Amerikan Devrimi resmen tamamlanmış oldu. Bu antlaşma sonucunda ABD'nin bağımsızlığı İngiltere tarafından resmen kabul edildi.

1787 ABD Anayasası'nın Kabulü

ABD Anayasası'nın oluşturulma sürecinde koloni temsilcileri, yönetim yetkisinin eyalet meclislerinden alınıp merkezî hükûmete devredilmesi ve seçmenlerin hükûmet tarafından temsil edilmesi konusunda anlaştı. Ancak nüfusu kalabalık eyaletler ile az nüfuslu eyaletler, köleciliğin yaygın olduğu eyaletler ile uygulanmadığı eyaletler, Amerika'nın batısında hak iddia eden eyaletler ile etmeyen eyaletler arasında bazı fikir ayrılıkları ortaya çıktı. 1789'daki ilk Amerikan kongresinde Haklar Bildirgesi'nde de yer alan basın, din ve vicdan özgürlüklerinin yanı sıra kamusal toplantı yapma, jürili yargılanma, yasa dışı aranma ve el koymalardan korunma hakları kabul edildi. Aynı yıl yapılan başkanlık seçimlerinde George Washington oy birliğiyle ABD'nin ilk başkanı seçildi. 1789'da yürürlüğe giren ABD Anayasası'na son olarak 1790'da Rhode Island eyaleti onay verdi (Görsel 2.4). Fransa'daki ilk Amerikan büyükelçisi Benjamin Franklin'in bu anayasayı tercüme ettirip Fransızlara tanıtması, Fransız İhtilali'ne de ilham kaynağı oldu.

▲ **Görsel 2.4:** Massachusetts Centinel (Masaçusets Sentinıl) gazetesinde yayımlanan ve ABD Anayasası'nı onaylayan eyaletlerin hep birlikte yeni bir yapı oluşturduğunu tasvir eden çizim, Kongre Kütüphanesi, ABD

Kaynak C

"Büyük Britanya'nın tarihi, bu eyaletler üzerinde mutlak bir tiranlık kurmayı amaçlayan ve tarih boyunca tekrarlanan hakaret ve gasplarla doludur. (…) Kral III. George, kamu yararı için yararlı ve gerekli olan yasaları onaylamayı reddetmiş, koloni valilerinin kendi inisiyatifleriyle karar almasını yasaklamıştır. Ayrıca halk yasama meclisinde temsil edilme hakkından vazgeçmediği sürece yeni yasa çıkarılmasına engel olmuştur. Oysaki bu temsil hakkı çok değerli bir haktır ve nedense tiranların hoşuna gitmemektedir. (…)

İngiltere kralı kendi himayesi altında olmadığımızı açıklayarak bize savaş açmış, bu topraklar üzerinde egemenlik talebinde bulunmuştur. Denizlerimizi talan etmiş, kıyılarımıza asker yığmış, kentlerimizi yakıp yıkmış ve insanlarımızı öldürmüştür. Benzerine barbarlık dönemlerinde bile rastlanmayan, hele ki uygar bir ulusun başkanına asla yakışmayan, gaddarlık ve ihanetle başlattığı 'Ölüm, Askerîleşme ve Tiranlık' adlı eserini tamamlayabilmek için yabancı ve paralı askerlerden oluşan büyük bir ordu kurmuştur. (…)

Genel Kongre'de toplanan biz ABD temsilcileri, görüşlerimizin doğruluğuna dünyanın en yüce yargıcını tanık tutuyor ve halktan aldığımız yetkiyle birleşik kolonilerin özgür ve bağımsız devletler olduğunu ve bunun hukuken korunacağını, Büyük Britanya Krallığı'na karşı her türlü yükümlülükten kurtulduğumuzu, kolonilerle Büyük Britanya Devleti arasındaki her türlü siyasi ilişkinin sona erdiğini ve bunun değişmeyeceğini, özgür ve bağımsız devletler olarak diğer ülkelerin sahip olduğu savaş açma, barış ilan etme, anlaşma yapma, ticari faaliyette bulunma gibi haklara sahip olduğumuzu resmen açıklar ve ilan ederiz."

Bağımsızlık Beyannamesi, 1776, s. 405.*

Kaynak Ç

John Trumbull (Con Trumbul) tarafından resmedilen ve Bağımsızlık Bildirgesi'ni hazırlayıp Kongreye sunan "Kurucu Babalar"ı tasvir eden tablo, 1819, Kongre Binası, ABD

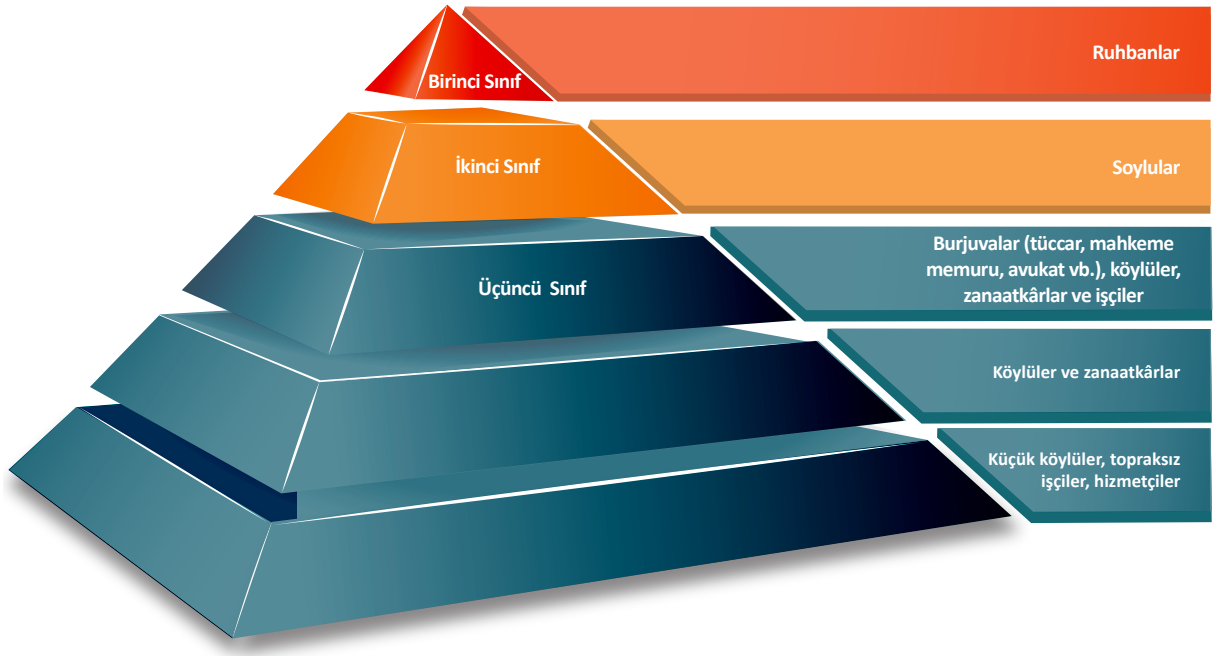
Günümüzde 2 Amerikan dolarının arka yüzünde de yer alan bu tablo aslında gerçek bir töreni tasvir etmemektedir. Çünkü tablodaki kişiler hiçbir zaman aynı anda aynı odada bulunmamıştır.

1. Kolonicilerin öz yönetimle ilgili görüş ve tutumları zaman içinde neden değişikliğe uğramıştır? Açıklayınız.

2. İngiliz hükûmetinin kolonilere uyguladığı esnek yönetim politikasından zamanla vazgeçip daha sert bir tutum benimsemesinin nedenleri sizce nelerdir? Açıklayınız.

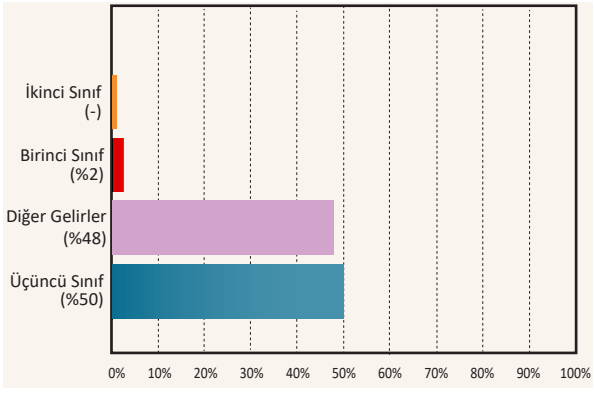
Fransız İhtilali ile ilgili verilenlerden yararlanarak soruları cevaplayınız.

Fransa, XVIII. yüzyıl başlarında Sanayi Devrimi'nin sağladığı üretim artışı ve buna bağlı olarak gelişen dış ticaretle birlikte kalabalık bir nüfusa ve gelişmiş bir ekonomiye sahip oldu. Ancak bu ekonomik refah bütün toplumsal sınıflara eşit şekilde yansımadı. 1774'te henüz yirmi yaşındayken Fransa tahtına çıkan ve Avusturya Prensesi Marie Antoinette (Mari Antuanet) ile evli olan XVI. Louis (Lui) devlet yönetimi konusunda oldukça tecrübesizdi. Ayrıca uzun süren savaşlar, kuraklık nedeniyle yaşanan tahıl kıtlığı ve Versailles (Versay) Sarayı'nda sürdürülen lüks yaşam da Fransa'nın mali kaynaklarını tüketti. Buna XVI. Louis'nin Amerika'da bağımsızlıklarını kazanmak isteyen on üç İngiliz kolonisine gönderdiği mali yardımlar da eklenince Fransız hazinesi aldığı borçların faizini bile ödeyemeyecek duruma geldi. Bunun üzerine Fransız yönetimi sarayın, ordunun, üniversitelerin ve bürokratik kurumların masraflarını karşılayabilmek için vergileri artırdı. Ağır vergi yükü Fransa'da kârlı bir iş yapmayı neredeyse imkânsız hâle getirdi. Tahıl kıtlığı nedeniyle ekmek fiyatlarının da iki katına çıkmasıyla halkın büyük bölümü açlık tehlikesiyle karşı karşıya kaldı.

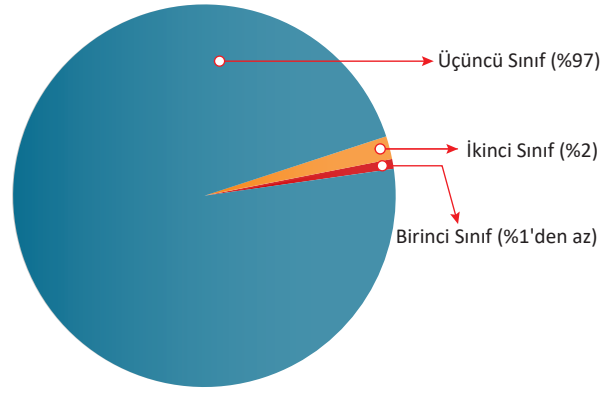

▲ **Bilgi Görseli 2.3:** İhtilalden önce Fransa'daki sosyal sınıflar

Fransa'da toplum üç sosyal sınıftan oluşuyordu (Bilgi Görseli 2.3). Birinci grupta Katolik din adamlarını içine alan ruhban sınıfı vardı. Roma'daki Katolik Kilisesi Fransa topraklarının %10'una sahipti. Bu topraklardan elde edilen gelirin yaklaşık %2'si devlete vergi olarak aktarılıyor, geri kalan kısmın bir bölümüyle ihtiyaç sahiplerine eğitim ve destek hizmeti veriliyordu (Grafik 2.1). İkinci grupta bulunan ve nüfusun %2'sini oluşturan zengin soylular ise toprakların %20'sine sahip olmalarına rağmen devlete neredeyse hiç vergi ödemiyordu. Din adamlarının ve soyluların çoğu aydınlanma düşüncesini kendi statü ve nüfuzlarını tehdit eden ayrılıkçı fikirler olarak küçümsüyordu.

▲ **Grafik 2.1:** Fransa'da sınıflara göre vergi oranları

▲ **Grafik 2.2:** 1787'de Fransa nüfusunun sınıflara göre dağılımı

Fransız halkının yaklaşık %97'si üçüncü sınıfa mensuptu (Grafik 2.2). Bu sınıfı oluşturan üç grubun ekonomik durumları büyük ölçüde birbirinden farklıydı. Bankacı, tüccar, fabrika sahibi, zanaatkâr gibi eğitimli kimselerden oluşan burjuva sınıfı, aydınlanma düşüncesinin özgürlükçü ve eşitlikçi ideallerine güçlü şekilde inanıyordu. Bu sınıfın bir bölümü zengin olmasına rağmen yüksek vergiler ödüyor ancak soyluların ayrıcalıklarından yararlanamıyordu. Bu nedenle kendilerinin de yüksek bir statüye ve siyasi güce sahip olmaları gerektiğini savunuyorlardı.

Üçüncü sınıfın en yoksul grubu kentlerde çalışan işçilerdi. Genellikle sanayi ve hizmet sektöründe çok düşük ücretlerle çalışan işçiler sık sık işsiz kalıyor ve karınlarını bile doyuramıyordu. O dönemde 26 milyon olan Fransa nüfusunun %80'inden fazlasını oluşturan köylüler de üçüncü sınıfa mensuptu. Köylüler, gelirlerinin yaklaşık %50'sini soylulara harç, Kiliseye ondalık ve kralın temsilcilerine vergi olarak veriyordu. Köylüler ve kentli yoksullar, özel ayrıcalıklara sahip olan ruhban ve soylu sınıflarına karşıydı. Ağır vergilere maruz kaldıkları için mevcut durumu değiştirmek istiyorlardı.

1. Grafik 2.1 ve Grafik 2.2'den hareketle Fransa'da toplanan vergilerin nüfusa göre dağılımıyla ilgili çıkarımlarınızı arkadaşlarınızla paylaşınız.
2. Bilgi Görseli 2.3, Grafik 2.1 ve Grafik 2.2 arasındaki ilişkiyi gösteren üç kanıt cümlesi yazınız.

Kaynak D

Fransız İhtilali'nin ilk yıllarında basın üzerindeki kısıtlamaların kaldırılmasıyla çok sayıda gazete ve broşür yayımlandı. İhtilalin her aşamasını yansıtan bin beş yüzden fazla siyasi karikatür çizildi. Günümüzde Paris'te Carnavalet Müzesindeki karikatür arşivinde bulunan bu karikatürde de dönemin siyasi ve toplumsal durumu yansıtılmaktadır.

1. Kaynak D'deki karikatürde numaralandırılmış kişiler sizce hangi toplumsal sınıfları temsil etmektedir? Neden böyle düşündüğünüzü açıklayınız.
2. Karikatürde dikkatinizi çeken üç unsuru ve bunları seçme nedenlerinizi açıklayınız.

Aydınlanma çağının merkez ülkesi olan Fransa'da John Locke, Jean Jacques Rousseau, Voltaire gibi yazar ve düşünürler; insan hakları, eşitlik, adalet, özgürlük ve milliyetçilik temalı eserleriyle toplumsal bilincin oluşmasına katkı sağladı. Üçüncü sınıfa mensup Fransızlar bu eserlerden alıntılar yaparak eşitlik, özgürlük ve demokrasi talep etmeye başladı. Amerika'daki kolonicilerin bağımsızlıklarını kazanma süreci de bu gruplara ilham verdi. Denis Diderot (Döni Didro), Jean le Rond D'Alembert (Jan lö Ron Dolembe) gibi Fransız düşünürler, 1751-1772 yılları arasında yürüttükleri Ansiklopedist Hareket yoluyla bilimsel bilgileri ve aydınlanmacı düşünürlerin fikirlerini halkın anlayacağı şekilde maddeler hâlinde yayımlayarak Fransız toplumunun bilinçlenmesine yardımcı oldu. Rousseau'nun arkadaşı Comte D'Antraigues (Komt Dontrege) de meşru bir hükûmetin nasıl olması gerektiğine dair yazdığı bir broşürde "Üçüncü sınıf halkın ta kendisidir ve halk devletin temelidir. Halk her şeydir." diyerek konuyla ilgili görüşlerini özetledi.

XVI. Louis'nin ekonomik sorunları çözememesi ve Kraliçe Marie Antoinette'in ölçüsüz harcamaları nedeniyle soylu sınıfa da vergi yükümlülüğü getirildi. Ancak soylular bu düzenlemeye itiraz ederek üç sınıfın temsilcilerinden oluşan ve 1614'ten beri toplanmayan États-Généraux'nun [Eta Jenaru (Genel Meclis)] yeniden toplanmasını talep etti (Görsel 2.5). Bu durum birçok siyasi ve ekonomik gelişmeye neden oldu ve Fransız İhtilali'ne giden süreci hızlandırdı.

▲ **Görsel 2.5:** Auguste Couder (Ogüst Kudi) tarafından resmedilen ve 5 Mayıs 1789'da États-Généraux'nun açılışını tasvir eden tablo, Versailles Sarayı Müzesi, Paris/Fransa

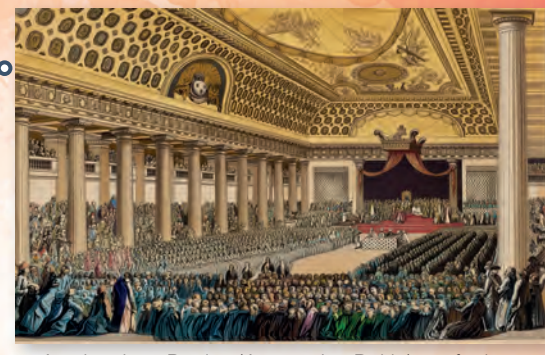
Kaynak E

"Babasının uzun krallığından sonra tahta geçen XVI. Louis, yönetimde esaslı reformlar yapmaya çalıştı; Saray'ın harcamalarını kısmak, ticaretteki kısıtlamaları kaldırmak, köylüler üzerindeki vergi yükünü azaltmak, illerde yerel meclisler oluşturarak yerinden yönetim gibi konularda adımlar atmaya uğraştı. Selefinin aksine kişisel sorumluluk anlayışı çok gelişmişti. Bunun yanı sıra, yeni atadığı başbakan Turgot'un kişiliğinde hem 'Aydınlanmacıların' hem de sanayileşen orta sınıfların saygısını kazanmıştı. Ne var ki, tüm planlar alt üst oldu ve Turgot birkaç yıl sonra görevden uzaklaştırıldı. Neden? Orta sınıfın hoş karşıladığı Turgot reformları, Parlamento'nun, Saray'daki üst kademe din adamlarının ve aristokratların çıkarlarıyla çatışmıştı."

Rudé, 2015, s. 15.*

5 Mayıs 1789

Versailles Sarayı'nda üç sınıfın temsilcileri tarafından États-Généraux toplantısı yapıldı ancak sınıfların oy hakkı konusunda çıkan anlaşmazlık nedeniyle uzlaşma sağlanamadı.

Antoine Jean Duclos (Antuen Jan Düklo) tarafından resmedilen ve Versailles'da Genel Meclisin açılışını tasvir eden tablo, 1789, Kongre Kütüphanesi, ABD

14 Temmuz 1789

Soylu sınıfın Ulusal Meclisi devirmesinden endişe duyan Paris halkı, kraliyet otoritesini temsil eden ve siyasi tutukluları barındıran Bastille (Bastil) Hapishanesine baskın yaparak burasını ele geçirdi. Bastille'in düşmesi, tiranlık sisteminin sona erebileceğine dair umutları artırdı.

Bastille Baskını'nı tasvir eden bir gravür, anonim, 1789, Carnavalet Müzesi, Paris/Fransa
Baskın öncesinde Parisliler silah deposunu ele geçirerek otuz bin tüfeği gasbetti ancak mermi bulamayınca Bastille Hapishanesine doğru yola çıktı. Oraya ulaştıklarında ise hapishane binasını ateşe vererek içerideki mahkûmları serbest bıraktı.

4 Ağustos 1789

XVI. Louis olayların büyümesi üzerine Ulusal Meclisi tanımak ve kraliyet yetkilerinin anayasa tarafından denetlenmesini kabul etmek zorunda kaldı. Meclis, ilk olarak feodal düzeni ve vergi yükümlülüklerini kaldıran bir kararname yayımladı. Ardından ruhban sınıfının ayrıcalıkları ellerinden alınarak Kilisenin topraklarına el kondu.

Charles Monnet (Çarls Mone) tarafından çizilen bir gravür, 1789, Carnavalet Müzesi, Paris/Fransa
4-5 Ağustos 1789'da Versailles Sarayı'nda yapılan Ulusal Meclis toplantısında milletvekilleri kraliyet rejimi kurumlarını ve bu kurumlara verilen ayrıcalıkları kaldırmak için oy kullandı.

▲ **Bilgi Görseli 2.4.a:** Fransız İhtilali sürecinde yaşanan bazı önemli olaylar

20-26 Ağustos 1789

Fransız İhtilali'ne ilham veren 17 maddelik İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi Ulusal Mecliste kabul edildi.

5-6 Ekim 1789

Büyük bölümü kadınlardan oluşan bir grup, Versailles Sarayı'na yürüyerek kraliyet ailesinin Paris'e dönmesi için baskı yaptı.

Kuraklık döneminin geçmesine rağmen ülkede hâlâ ekmek kıtlığı çekilmesi üzerine çoğunluğu kadınlardan oluşan on bin kişilik bir grup bıçak, balta gibi silahlarla Versailles'a yürüdü. Ekmek tedariki için Ulusal Meclisin önlem almasını talep eden halk, bir süre sonra bazı muhafızları öldürerek kral ve kraliçeden sarayı terk etmelerini istedi.

1791

Kralın yetkilerini sınırlamak ve Fransızların temel haklarını garanti altına almak amacıyla oluşturulan anayasa Ulusal Mecliste kabul edildi. Bu anayasayla yönetimde yasama, yürütme ve yargı yetkileri ayrıştırılarak yeni kurumlar tesis edildi ve Fransa anayasal bir monarşi hâline getirildi. Buna göre yirmi beş yaş üstü olup vergi mükellefi olan erkeklere aktif vatandaşlık statüsü verilerek oy kullanma hakkı tanındı, kadınlar ve diğer erkekler ise pasif vatandaş statüsüyle oy kullanma hakkından mahrum bırakıldı.

Elisabeth Vigée-Lebrun (Elizabet Vije-Lebran) tarafından resmedilen Kraliçe Marie Antoinette tablosu, 1783, Ulusal Sanat Galerisi, Washington/ABD

21 Ocak 1793

XVI. Louis, Konvansiyon Meclisi tarafından yargılandı ve vatana ihanet suçlamasıyla idam edildi. 16 Ekim 1793'te ise Kraliçe Marie Antoinette giyotine gönderildi.

Avusturyalı bir prenses olan Marie Antoinette (1755-1793) Fransa kraliçesi olduğu süre boyunca halktan kopuk ve sevilmeyen bir figür oldu. Jean Jacques Rousseau, 1776'da kaleme aldığı *İtiraflar* adlı otobiyografik eserinde halkın açlıktan şikâyet ettiğini duyan büyük bir prensesin "Ekmek bulamıyorlarsa pasta yesinler." dediğini aktarmış, ancak o dönemde henüz yirmi bir yaşında olmasına rağmen sonraki yıllarda bu sözün Kraliçe Marie Antoinette'e ait olduğu iddia edilmiştir.

▲ **Bilgi Görseli 2.4.b:** Fransız İhtilali sürecinde yaşanan bazı önemli olaylar

Yandaki karekod üzerinden Fransız İhtilali sürecinde yaşanan bazı önemli olaylarla ilgili ayrıntılı bilgi görseline ulaşabilirsiniz.

Fransız İhtilali, Fransa'da monarşi yönetiminin sonunu getirdi. Monarşik yapıda birçok ayrıcalığa sahip olan aristokratlar, İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'nde ortaya konan hak ve özgürlükleri ihtilal sonrasında diğer zümrelerle de paylaşmak zorunda kaldı. Fransız İhtilali'nin en kalıcı mirası olan "Özgürlük, Eşitlik, Kardeşlik" sloganı cumhuriyet yönetiminin de fikrî temelini oluşturdu. Bu slogan diğer ülkelerde de farklı şekillerde yorumlanarak yeni bir yönetim anlayışı geliştirildi.

Özgürlük; bireylerin kendilerini ifade etme, yönetime katılma ve baskıdan uzak yaşama haklarını temsil eder. Eşitlik, toplumsal adalet duygusunu yansıtır ve her türlü ayrıcalığın ortadan kaldırılmasını ifade eder. Kardeşlik ilkesi ise vatandaşların birlikte hareket etmesi ve dayanışma içinde olması anlamına gelir ve ortak iyilik için sorumluluk alma duygusunu geliştirir.

Aydınlanma düşüncesinden ilham alınarak hazırlanan İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi; bireylerin güvenlik, mülkiyet ve ifade özgürlüğü haklarını güvence altına almış ve modern insan hakları felsefesinin temel taşlarından biri hâline gelmiştir. Hem Fransa hem de dünya hukuk ve siyasetinde önemli dönüşümlere yol açan bu bildirgeyle demokrasinin ve modern medeni hakların temelleri atıldı.

Fransa'da monarşinin devrilmesinden sonra aşamalı olarak demokratik ideallere dayalı cumhuriyetçi bir yönetim sistemine geçildi. Napoléon (Napolyon) Dönemi'nde bir süreliğine imparatorluk rejimi uygulansa da egemenliğin bir kral ya da imparatora değil halka ait olduğu düşüncesi, Fransız İhtilali'nden kalan büyük bir miras olarak günümüze kadar varlığını sürdürdü.

Kaynak F

Jean-Jacques-François Le Barbier (Jan Jak Fransua Lö Barbi) tarafından resmedilen "İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi" tablosu, 1790, Carnavalet Müzesi, Paris/Fransa

Tablonun ortasında "İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi"nin ön sözü ve on yedi maddesi bulunmaktadır. Maddelerin ortasına yargı yetkisini temsil eden bir asa, asanın ucuna ise özgürlüğü simgeleyen bir Frig şapkası ve sonsuzluğu simgeleyen bir yılan yerleştirilmiştir. Bildirgenin etrafı ise şerefi simgeleyen defne yapraklarıyla süslenmiştir.

Kaynak G

"Madde 1. İnsanlar, haklar bakımından özgür ve eşit doğar ve yaşarlar. Sosyal farklılıklar ancak ortak faydaya dayanabilir.

Madde 2. Her bir politik birleşmenin amacı; doğal ve dokunulamaz insan haklarını korumaktır. Bunlar; özgürlük hakkı, mülkiyet hakkı, güvenlik hakkı ve baskıya karşı direnme hakkıdır.

Madde 3. Egemenliğin temeli, esas olarak ulustadır. Hiçbir kuruluş, hiçbir kimse açıkça ulustan kaynaklanmayan bir iktidarı kullanamaz."

İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi, 1789, s. 1.*

Fransa'da kadınlar kurdukları dernekler aracılığıyla ihtilal sürecinde aktif şekilde rol aldı. İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'nin ilk maddesindeki "insanlar" kelimesiyle aslında erkeklerin kastediliyor oluşu Fransız kadınlarını rahatsız etti ve çok sayıda kadın erkeklerle eşit haklara sahip olmak için protesto gösterileri yaptı. Bu dönemde "Kadın ve Yurttaş Hakları Bildirgesi"ni yayımlayan Olympe de Gouges'un (Olâmp dö Guuj) yanı sıra 1791 Anayasası'yla pasif vatandaş ilan edilen ve büyük baskılara maruz kalan birçok kadın eylemci idam edildi. Sonraki yıllarda yapılan yasal düzenlemelerle kadınların eğitim alma, evlenme, boşanma, iş yeri açma gibi haklarına dair iyileştirmeler yapıldı.

Kaynak Ğ

"Madde 1. Kadınlar özgür doğar ve erkeklerle eşit haklara sahiptir. Toplumsal ayrımlar yalnızca ortak yarar temelinde yapılabilir.

Madde 4. Özgürlük ve adalet, başkalarına ait olan her şeyi iade etmekten ibarettir; bu nedenle, kadının doğal haklarının kullanımı, erkeğin ona karşı uyguladığı sürekli zulümle sınırlıdır; bu sınırlar, doğa ve aklın kanunlarıyla değiştirilmelidir."

Gouges, Kadın ve Vatandaş Hakları Bildirgesi, 1791, s. 1.*

1. İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'nin adalet ve özgürlük konularında sağladığı kazanımlar neler olabilir? Açıklayınız.

2. Fransa'da kadınlar neden "Kadın ve Yurttaş Hakları Bildirgesi" hazırlama ihtiyacı duymuştur? Açıklayınız.

Fransız İhtilali'nin en önemli nedenlerinden biri, soylulara ve ruhban sınıfına ayrıcalıklar tanıyan ve diğer kesimleri mağdur eden sınıf sistemiydi. İhtilal sonrasında feodal yapının getirdiği bu ayrıcalıklar ve köylülerin toprak sahiplerine ödemek zorunda olduğu vergiler kaldırıldı. Ekonomik eşitsizlik devam etse de Fransa toplumunda öncekinden daha eşitlikçi bir yapının önü açıldı ve soyluların köylüler üzerindeki egemenliğine son verildi.

Fransız İhtilali'yle birlikte Katolik Kilisesinin devlet yönetimindeki etkisi büyük ölçüde azaltıldı. 1791 Anayasası kabul edildikten sonra Monarşi Dönemi'nde büyük bir siyasi ve sosyal güce sahip olan Kilisenin topraklarına el kondu ve din adamlarının Fransız hükûmetine sadakat yemini etmesi zorunlu tutuldu. Bu düzenleme Kilisenin kamusal alandaki etkisini ve devletin Kiliseye olan bağımlılığını ortadan kaldırarak laiklik ilkesinin temellerini attı.

Kaynak H

"Rousseau insan toplumunun çaresiz bir biçimde kokuşmuş ve kokuşmakta olduğunu, bunu da ancak bütüncül bir değişimin düzeltebileceğini öğretmişti. İşte, bu nedenle, devrimcilerin kahramanıydı: Devrimciler Rousseau'nun öngördüklerinin doğruluğunu kanıtlamıştı. Bir daha asla, kurumlar, alışkanlıklar ve inançlar, sırf her zaman böyle oldukları ya da -diğer bir deyişle- Tanrı tarafından buyurulduklarından için kabul edilemezdi. Devrim, çoğu şeyin değişmeden ya da tadil edilmeden süreceğinin zannedildiği, sorgusuz sualsiz bir rızaya dayalı masum bir dünyayı tepetaklak etti."

Doyle, 2015, s. 109.*

Fransız İhtilali, Monarşi Dönemi'nde uygulanan ayrımcı ve dar kapsamlı yargı sistemini değiştirdi. 1804 yılına kadar üç ayrı anayasa oluşturularak insan hakları, özgürlük, adalet ve eşitlik konularıyla ilgili rasyonel düzenlemeler yapıldı. 1804 yılında ise ihtilalin en önemli kazanımlarından biri olarak kabul edilen Napoléon Kanunu yürürlüğe girdi. Medeni Kanun olarak da bilinen bu kanunla vatandaşların mülkiyet, sözleşme, eşit vatandaşlık gibi medeni hakları güvence altına alındı. Doğuştan geldiği düşünülen ve soylulukla ilişkilendirilen bütün ayrıcalıklar ortadan kaldırarak hukukun tüm vatandaşlar için erişilebilir ve uygulanabilir olduğu açıklandı. Günümüzde Fransız medeni hukukunun temelini oluşturmaya devam eden Napoléon Kanunu, başta Avrupa olmak üzere Latin Amerika ve Afrika'nın bazı bölgelerindeki ülkeler için de örnek teşkil etti.

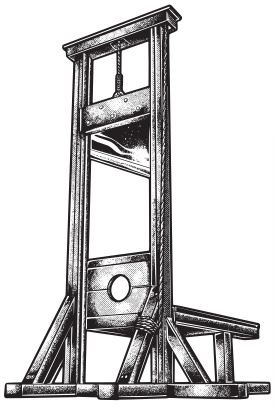
Fransız İhtilali'yle birlikte vatandaşlık, vatanseverlik, milliyetçilik gibi kavramlar yeniden tanımlandı. İhtilalden önce monarşiye sadakat fikri ön plandayken ihtilalden sonra ulusa sadakat düşüncesi ağırlık kazandı. Her vatandaşın egemen bir ulusun eşit üyesi olduğu, dolayısıyla herkesin eşit hak ve sorumluluklara sahip olduğu vurgulandı. Bu yaklaşım milliyetçilik düşüncesini besleyerek Fransız vatandaşlığı kavramının benimsenmesini sağladı. İhtilal öncesinde siyasi ve sosyal kaygılarla ayrışan Fransız toplumu, bu yeni ulusal kimlik altında yeniden birleşme ve dayanışma imkânı buldu. Vatandaşlık ve ulusal gurur vurgusu, Fransız siyasetini ve kültürünü yeniden şekillendirdi. Böylece hem Fransa'da hem de ihtilalin etkilediği diğer ülkelerde modern milliyetçiliğin temelleri atıldı.

Milliyetçilik
Bir milletin veya devletin çıkarlarını her türlü menfaatin üzerinde tutmaya dayalı dünya görüşü; ulusçuluk, nasyonalizm.

Sizce Fransız İhtilali'nin günümüz dünyasına bıraktığı en önemli miras nedir? Açıklayınız.

1793-1794 yıllarında ülkeyi yöneten jakoben lider Maximilien de Robespierre (Maksimilyen dö Robespiyer), Fransa'yı "erdem cumhuriyeti"ne dönüştürme iddiasıyla bazı köklü değişiklikler yaptı ve içinde Hristiyanlarca kutsal kabul edilen pazar gününün yer almadığı yeni bir takvim hazırlandı. Fransa'yı diktatörlükle yöneten Robespierre, yeni yönetime tehdit olarak gördüğü en az üç yüz bin kişiyi tutuklattı. Bu tutuklulardan on yedi bini idam edildi, yaklaşık on bin kişi de henüz yargılanmadan hapishanede hayatını kaybetti.

Jakoben
Fransız İhtilali sırasında kraliyet karşıtlığını savunan ve cumhuriyet rejimini destekleyen Jakobenler Kulübü derneğine mensup kimse

▲ **Görsel 2.6:** İlk kez Fransız İhtilali sürecinde kullanılan giyotin (Temsilî)

Joseph-Ignace Guillotin (Cozıf İgnas Giyotin) adlı bir doktor, 1789'un son aylarında idamların daha acısız bir yöntemle gerçekleştirilmesi için kendi adıyla anılan bir mekanizma (giyotin) icat etti (Görsel 2.6). Bu mekanizma ilk kez 1792'de kullanıldı.

Kaynak I

"Fransa'daki ihtilal, Avrupa'daki tüm halkların yaşamları üzerinde derin ve kalıcı etkiler bıraktı. İhtilalden sonra Fransa ve diğer Avrupa devletleri, eski düzenin koşullarına bir daha geri dönmedi. Demokrasi, özgürlük, liyakat, eşitlik ve halkın egemenliği ilkeleri Fransız İhtilali'nin kalıcı mirası hâline geldi. 1789 Fransız İhtilali; Rus Devrimi ve Sovyet Rusya'nın kurulmasıyla birlikte yüz yıldan fazla süren ihtilalci bir çalkantı dönemi başlattı. Batı dünyasında vatandaşlık, laiklik, ifade özgürlüğü, liyakat, hukukun üstünlüğü, halkın egemenliği, demokrasi gibi kavramlar genel olarak Fransız İhtilali'nin çalkantılı yıllarında şekillendi. Bu kavramlar, günümüz dünyasındaki olayları da şekillendirmeye ve yönlendirmeye devam etmektedir."

Sporzyński, 2016, s. 42.*

Fransa siyasetini ve toplumunu yeniden şekillendiren Fransız İhtilali, çevre ülkeler üzerinde de büyük etki yarattı. İhtilal sürecinde yaşananlar diğer Avrupalı devletleri endişelendirince 1792-1815 yıllarında Avusturya, Prusya, İngiltere, Hollanda, İspanya ve Rusya ile Fransız güçleri arasında Koalisyon Savaşları adı verilen; Fransa'nın "kralların zulmündeki halkları kurtarmak", diğer devletlerin ise "Fransa'da monarşiyi yeniden tesis etmek" amaçlarıyla karşı karşıya geldiği bir çatışma dönemi yaşandı.

Napoléon'un yenilmesi ve Fransa'da krallık rejiminin yeniden kurulmasıyla 1815'te Koalisyon Savaşları sona erdi. Aynı yıl Avusturya Başbakanı Metternich'in (Meternih) başkanlığında Avrupa'nın geleceğini görüşmek üzere Viyana Kongresi toplandı. Kongreye katılan Avusturya, Prusya, Rusya ve İngiltere temsilcileri, ihtilalci hareketlere karşı birlikte hareket etme kararı aldı ve İngiltere dışındaki üç ülke Eylül 1815'te Kutsal İttifak adıyla bir birlik oluşturdu. Bu ittifak, görünürde Hristiyanlığı korumayı amaçlasa da asıl hedef Avrupa'da yayılan liberal görüşlere karşı monarşik yapıları korumaktı. Ancak Kutsal İttifakın tüm çabalarına rağmen 1830'da liberalizm, 1848'de ise milliyetçilik ve sosyalizm akımlarının etkisiyle yaşanacak olan ihtilallerin önüne geçilemedi. 1830'da Fransa Kralı X. Charles, muhalefeti zayıflatmak amacıyla halkın oy kullanma hakkını kısıtlayan yasalar çıkardı ve Ulusal Meclisi dağıtarak seçimleri yenileme kararı aldı. Kralın anayasayı ortadan kaldırmak için bu yola başvurduğuna inanan Fransız halkı ayaklanarak X. Charles'ı tahttan indirdi ve yerine Louis Philippe'i (Lui Filip) getirdi. Kral Louis Philippe'in temel hak ve özgürlükler üzerindeki kısıtlamaları kaldırması ve halkın yönetime katılımını sağlayan yeni bir anayasa hazırlatmasıyla Fransa'da meşruti monarşiye geçildi. 1830 İhtilali adı verilen bu süreç; Belçika, Portekiz ve İspanya toplumlarını da etkiledi ve bu ülkelerde İngiliz ve Fransızların desteğiyle mutlakiyetçi rejimler yıkılarak meşruti yönetimler kuruldu. 1830 İhtilallerinde milliyetçilik akımının yanı sıra aydınlanma sürecinde yayılan liberalizm düşüncesi de etkili oldu. Fransa Kralı Louis Philippe'in özgürlükçü politikalardan zamanla uzaklaşması üzerine ülke içinde kraliyete karşı büyük bir muhalefet oluştu. Liberalizmin fikir babası John Locke ile komünizmin öncü isimleri Karl Marx (Karl Marks) ve Friedrich Engels'in (Fridrih Engels) görüşlerinden etkilenen Fransız işçiler, kurdukları sendikalar aracılığıyla greve gitti ve krala karşı ayaklandı. Fransız halkının da desteğiyle isyan kısa sürede büyüdü ve 22 Şubat 1848'de tahttan indirilen Kral Louis Philippe, İngiltere'ye sığınmak zorunda kaldı. Bu olayın ardından Fransa'da yeniden cumhuriyet yönetimine geçildi.

Yaklaşık bir yıl süren 1848 İhtilali, diğer Avrupa ülkelerinde de önemli dönüşümler yaşanmasına neden oldu. Hollanda ve Danimarka'da liberalizmin etkisiyle demokratik anayasalar kabul edildi. İngiltere'deki işçi hareketleri ve İrlandalıların bağımsızlık mücadeleleri hız kazandı. İtalya'da ve Alman Konfederasyonu'nda yaşayan topluluklar, milliyetçiliğin etkisiyle kendi siyasi birliklerini kurmak için hazırlıklara başladı. Bu süreçte monarşiyle yönetilen birçok ülke; liberal ve sosyalist muhalefetin güç kazanmasıyla kralların yetkilerini sınırlandırıp işçi haklarını genişletmek zorunda kaldı.

Fransız İhtilali'nin devlet ve toplum hayatında meydana getirdiği yerel, bölgesel ve küresel etkilerin olumlu ve olumsuz sonuçlarını aşağıdaki tablonun ilgili alanlarına yazınız.

Olumlu Sonuçları	Olumsuz Sonuçları

Uygulayalım

Aşağıdaki uygulama adımlarını takip ederek ve görüş geliştirme tekniğini uygulayarak etkinliği yapınız.

- Fransız İhtilali'nin devlet ve toplum hayatında meydana getirdiği değişimin nedenleri ve sonuçları hakkında edindiğiniz bilgileri gözden geçiriniz.
- Öğretmeninizin rehberliğinde sınıf tahtasına "Fransız İhtilali'nin devlet ve toplum hayatında meydana getirdiği değişimin temel nedeni, sınıflar arası eşitsizliğin kaldırılmış olmasıdır." önermesini yazınız ve bu önerme hakkında düşününüz.
- Öğretmeninizin rehberliğinde farklı kartonlara "Kesinlikle katılıyorum.", "Katılıyorum.", "Kararsızım.", "Katılmıyorum." ve "Kesinlikle katılmıyorum." cümlelerini yazarak sınıfın farklı köşelerine asınız.
- Sınıf tahtasındaki önermeye katılma derecenizi gösteren kartonun altında toplanınız.
- Herkes yerini aldıktan sonra neden bu görüşte olduğunuzu gerekçeleriyle açıklayınız.
- Tartışma sırasında herkesin görüş belirtmesine fırsat veriniz ve onları dinleyiniz.
- Tartışma süresince fikir değiştirebileceğinizi ve diğer gruplara katılabileceğinizi unutmayınız.
- Öğretmeninizin rehberliğinde tartışmanın kapsamlı bir şekilde yürütüldüğünden emin olunuz ve ileri sürülen görüşleri analiz ederek sonucu değerlendiriniz.
- Etkinliğe katılım düzeyinizin sayfa 152'deki Görüş Geliştirme Gözlem Formu ile değerlendirileceğini unutmayınız.

Değerlendirelim

Görüş Geliştirme Gözlem Formu				
Tarih:	**Sınıf:**			
Adı Soyadı:				
Öğrencinizin çalışmasını aşağıdaki ölçütlere göre "Evet", "Kısmen" ya da "Hayır" kutucuklarını işaretleyerek değerlendiriniz.				
No.	**Değerlendirilecek İfadeler**	**Evet**	**Kısmen**	**Hayır**
1	Öğrencilerin soruları Fransız İhtilali'nin devlet ve toplum hayatında meydana getirdiği değişimin nedenlerini ve sonuçlarını sorgulamaya yönelikti.			
2	Öğrencilerin soruları neden-sonuç ve kanıt unsurlarını içermekteydi.			
3	Öğrenciler, soruları gerekçe ve kaynaklara dayandırarak cevapladı.			
4	Öğrenciler farklı görüşleri açık ve tarafsız şekilde değerlendirdi.			
5	Öğrenciler görüşlerini ikna edici açıklamalarla destekledi.			
6	Öğrenciler, Fransız İhtilali'nin devlet ve toplum hayatında meydana getirdiği değişimin nedenlerini tüm yönleriyle irdeledi.			
7	Öğrenciler, Fransız İhtilali'nin devlet ve toplum hayatında meydana getirdiği değişimden etkilenen unsurları tüm yönleriyle irdeledi.			
8	Öğrenciler, Fransız İhtilali'nin devlet ve toplum hayatında meydana getirdiği değişimden etkilenen unsurların niteliğini sorguladı.			
9	Öğrenciler, görüş geliştirme sürecinde Fransız İhtilali'nin devlet ve toplum hayatında meydana getirdiği değişimin tüm sosyal sınıfları etkilediği fikrine odaklandı.			
10	Öğrenciler, Fransız İhtilali'nin devlet ve toplum hayatında meydana getirdiği değişim hakkında farklı görüşler ortaya koydu.			
11	Öğrenciler, Fransız İhtilali'nin devlet ve toplum hayatında meydana getirdiği değişime ve bunun etkilerine dair farklı çıkarımlara ulaştı.			
12	Öğrenciler ulaştıkları çıkarımları bağlamından kopmadan sözlü olarak ifade etti.			

Ek Gözlemler ve Notlar

Yandaki karekod üzerinden Fransız İhtilali'nin Fransa ve Avrupa'daki etkilerini gösteren etkileşimli haritayı inceleyebilirsiniz.

Gelecek Derse Hazırlık

Uygulama adımlarını takip ederek etkinliği yapınız.

- Öğretmeninizin rehberliğinde eşit sayıda kişiden oluşan gruplara ayrılınız.
- Sonraki derse gelmeden önce sayfa 153'teki "Düşünelim" bölümünde verilen konu başlıklarını inceleyiniz.
- Araştırmak için bu konu başlıklarından birini seçiniz.
- Sayfa 154'teki "Keşfedelim" bölümünde verilen etkinliği yapınız.

2.2. 1789-1908 Yılları Arasında Osmanlı Devleti'nde Meydana Gelen Siyasi, Askerî ve İdari Gelişmeler

Düşünelim

Bilgi kartlarından yararlanarak soruları cevaplayınız.

Şark Meselesi

XIX. yüzyıl ve sonrasında Avrupalı devletlerin Osmanlı Devleti'ni parçalamaya yönelik siyaset anlayışlarını ve Türklerin Avrupa'dan çıkarılmasına yönelik hedeflerini ifade eden tarihsel bir terimdir.

Sırp ve Yunan İsyanları

Fransız İhtilali'nin ortaya çıkardığı milliyetçilik akımının etkisi ve Avrupalı devletlerin kışkırtmasıyla XIX. yüzyılda Sırplar ve Yunanlılar Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklandı.

Mısır ve Boğazlar Meselesi

Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmasıyla ortaya çıkan Mısır ve Boğazlar Meselesi, Avrupalı devletlerin müdahalesi sonucunda uluslararası bir sorun hâline geldi.

Tanzimat Fermanı

3 Kasım 1839'da padişahın mutlak otoritesini idari ve hukuki açıdan sınırlayıp düzenleyen Tanzimat Fermanı ilan edildi. Sultan Abdülmecid bu fermandaki düzenlemelere uyacağına dair söz verdi.

Kırım Harbi

Osmanlı Devleti, 1853'te Rus Çarlığı'na savaş ilan etti. Fransa ve İngiltere, Osmanlı Devleti'nin yanında savaşa girdi. Üç yıl süren bu savaş, 30 Mart 1856'da imzalanan Paris Antlaşması'yla sona erdi.

Islahat Fermanı

18 Şubat 1856'da gayrimüslim tebaanın devlete bağlılığını güçlendirmek ve Avrupalı devletlerin Osmanlı Devleti'nin iç işlerine müdahalesini engellemek amacıyla Islahat Fermanı ilan edildi.

Kanun-ı Esasi'nin İlanı

23 Aralık 1876'da iç ve dış siyasette yaşanan gelişmeler nedeniyle Osmanlı Devleti'nin ilk anayasası olan Kanun-ı Esasi ilan edildi.

93 Harbi ve Anadolu'ya Yapılan Göçler

Rus Çarlığı, 24 Nisan 1877'de Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti. Osmanlı ordularının batı ve doğu cephelerinde yenilgiye uğraması ve Rus işgallerinin başlaması üzerine Kafkaslardan ve Balkanlardan Anadolu'ya yoğun bir göç başladı.

Düyûn-ı Umûmiyye İdaresinin Kurulması

Osmanlı Devleti 1876 yılında dış borçlarını ödeyemez hâle gelince 1881'de içinde Avrupalı temsilcilerin de bulunduğu Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi kuruldu.

Sultan II. Abdülhamid'in Siyonist Faaliyetlere Karşı Tutumu

Sultan II. Abdülhamid, Filistin'de bir Yahudi devleti kurma hedefiyle ortaya çıkan siyonizm hareketine karşı temkinli bir politika uyguladı ve o dönemde siyonistlerin Filistin'de devlet kurmasını engelledi.

1789-1908 yılları arasında Osmanlı Devleti'nde yürütülen anayasal çalışmalar nelerdir? İç ve dış politikadaki gelişmeler bu anayasal sürece geçiş çabalarını nasıl etkilemiş olabilir? Konuyla ilgili düşüncelerinizi beyin fırtınası tekniğini kullanarak arkadaşlarınızla tartışınız.

Keşfedelim

Uygulama adımlarını takip ederek 5N1K etkinliğini yapınız.

- Öğretmeninizin rehberliğinde eşit sayıda kişiden oluşan gruplara ayrılınız.
- Grup arkadaşlarınızla birlikte Şark Meselesi, Sırp ve Yunan isyanları, Mısır ve Boğazlar Meselesi, Tanzimat Fermanı, Kırım Harbi, Islahat Fermanı, Kanun-ı Esasi, 93 Harbi ve Anadolu'ya yapılan göçler ile Düyûn-ı Umûmiyye ve Sultan II. Abdülhamid'in siyonist faaliyetlere karşı tutumu konularından birini seçiniz.
- Seçtiğiniz konunun Osmanlı Devleti'nin yönetim ve toplum yapısına etkileriyle ilgili merak ettiniz hususlarda 5N1K tekniğini kullanarak sorular hazırlayınız.
- Hazırladığınız sorulara cevap bulmak için basılı ve dijital kaynaklar üzerinden bilgi toplayınız.
- Genel ağ üzerinden araştırma yaparken ilgili sitenin dijital kimliğini veya uzantısının güvenilirliğini kontrol etmeyi unutmayınız.
- Ulaştığınız bilgileri bir araya getirip gözden geçirerek daha önce hazırladığınız soruları cevaplayınız ve aşağıda bırakılan alana konuyla ilgili bir araştırma raporu yazınız.

Araştırma Raporu

Öğrenelim

Verilen yönergeler doğrultusunda aşağıdaki etkinlikleri yapınız.

Şark Meselesi ile ilgili verilenlerden yararlanarak soruları cevaplayınız.

XVIII. yüzyılın son çeyreği hem Osmanlı hem Avrupa tarihinde önemli gelişmelere sahne oldu. Sanayi Devrimi'yle birlikte hız kazanan sömürgecilik faaliyetleri, Fransız İhtilali ve Koalisyon Savaşları; uluslararası ilişkileri siyasi, askerî ve ekonomik açıdan etkiledi. Osmanlı Devleti ise 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması sonrasında siyasi varlığını tehdit eden Rus Çarlığı ve Avusturya ile mücadele etmeye devam etti. 1781'de Avusturya ve Rus Çarlığı arasında yapılan ittifakla Osmanlı Devleti'nin bu iki devlet arasında paylaşımına yönelik Grek ve Dakya Projeleri ortaya kondu (Harita 2.2).

▲ **Harita 2.2:** Grek ve Dakya Projeleri'ne göre Avrupalı devletlerin belirlediği sınırlar

Grek (Yunan) Projesi: Osmanlı Devleti'nin Avrupa topraklarından çıkarılması, Osmanlıların Balkanlardaki ve Doğu Avrupa'daki topraklarında İstanbul'u başkent yaparak yeniden Doğu Roma İmparatorluğu'nun kurulması ve imparatorluğun başına II. Katerina'nın torunu Konstantin'in getirilmesi planıdır.

Dakya Projesi: Eflak-Boğdan ve Besarabya'da (Dinyester, Turla ve Tuna nehirleri arasında kalan bölge) Rus Çarlığı ile Avusturya'ya bağlı Dakya (Daçya) adı verilecek tampon bir devletin kurulması ve bu devletin başına Rus General Potemkin'in getirilmesi planıdır.

Yandaki karekod üzerinden 1783-1808 yılları arasında Osmanlı Devleti'nde yaşanan bazı önemli olaylar ile ilgili etkileşimli tarih şeridini inceleyebilirsiniz.

▲ **Görsel 2.7:** Sultan III. Selim [1789-1807 (Temsilî)]

1783'te Kırım'ın Rus Çarlığı tarafından ilhakı Osmanlı Devleti için önemli bir kayıp oldu. 1787'de ise Osmanlı-Rus ve Avusturya Savaşları başladı. Bu savaşlar devam ederken Sultan I. Abdülhamid vefat etti ve 7 Nisan 1789'da III. Selim tahta çıktı (Görsel 2.7). III. Selim Dönemi'nin ilk yılında Osmanlı-Rus ve Avusturya Savaşları (1787-1792) devam ederken 1789'da Fransız İhtilali gerçekleşti ve Avrupa'daki güç dengeleri büyük ölçüde değişti. Sultan III. Selim; bu yeni dönemde dış politikada denge siyaseti izledi, iç politikada ise sivil ve askerî kurumları yeniden yapılandırmak amacıyla Nizam-ı Cedit adı verilen bir hareket başlattı. Bu süreçteki en önemli yenilik, devletin yeniden eski gücüne kavuşturulması ve ülkeyi tehdit eden unsurlara karşı daha etkin şekilde mücadele edilmesi için Avrupa'daki askerî yapı örnek alınarak Nizam-ı Cedit ordusunun kurulmasıydı. Ayrıca bu dönemde Avrupa'daki gelişmeleri yakından takip etmek ve diplomaside güç kazanmak amacıyla Londra, Paris, Berlin ve Viyana'da daimî elçilikler açıldı.

Görselden yararlanarak soruyu cevaplayınız.

Diğer hükümdarların sözlerinden hareketle Sultan III. Selim'in cümlesindeki boşluğa getirilebilecek ifadeyi aşağıdaki alana yazınız.

XVIII. yüzyıl sonunda Osmanlı Devleti, iç ve dış politikada pek çok sorun yaşamasına rağmen dünya siyasetine yön veren bir ülke olma özelliğini korumaktaydı. Üç kıtada hâkimiyetini sürdüren Osmanlılar; Asya, Avrupa ve Afrika'yı birbirine bağlayan önemli stratejik bölgelere ve ticaret yollarına sahip olmaları nedeniyle Avrupalı devletlerin hedefi hâline gelmişti. XVIII. yüzyıl sonundan XIX. yüzyıl sonuna kadar Rus Çarlığı, Avusturya, Fransa ve İngiltere, kendi çıkarları doğrultusunda Osmanlı topraklarının paylaşımına yönelik zaman içinde farklılık gösteren politikalar izledi.

Sömürgeci Avrupa devletlerinin Osmanlı topraklarını paylaşma konusundaki rekabeti Question d'Orient [Kuesçın d'Oryent (Şark Meselesi)] olarak isimlendirildi. Bu terim, uluslararası bir toplantıda ilk kez 1815 Viyana Kongresi'nde Rus Çarı I. Aleksandr tarafından kullanıldı (Görsel 2.8). Bu tarihten itibaren Avrupalıların Osmanlı topraklarının nasıl paylaşılacağına dair yaşadığı bütün çıkar çatışmaları Şark Meselesi adı altında ele alındı.

Görsel 2.8: Jean-Baptiste Isabey (Jan Baptis İzabe) tarafından çizilen bir gravür, 1819, Louvre Müzesi, Paris/Fransa

Eylül 1814'te bütün Avrupalı devletlerin katılımıyla Avusturya Başbakanı Metternich (Meternih) başkanlığında Viyana Kongresi toplandı. Osmanlı Devleti, kongreye davet edilmesine rağmen diğer devletlerin kendi iç işlerine karışmasını istemediğinden davete icabet etmedi. Kongredeki en etkili ve sözü geçen devletler Avusturya, İngiltere, Rus Çarlığı ve Prusya'ydı.

Kaynak A

"Şark Meselesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun bir dünya gücü olduğu sırada ortaya çıkmamıştı. İmparatorluğun XVII. yüzyıl sonlarında gücünü kaybetmesinden sonra, Avrupa'nın büyük güçlerinin bir diplomatik meselesi olarak ortaya çıkmıştı. Esas olarak Şark Meselesi, Osmanlılar Avrupa'dan atılırken topraklarını paylaşma meselesi ve Avrupa'nın büyük devletlerinin kendi aralarındaki güç dengesini korumak gayesiyle zayıflayan Osmanlıların topraklarını bir denge unsuru olarak kullanmalarıydı.

Şark Meselesi'nin başlangıç tarihi hakkında birçok farklı görüş vardır. Albert Sorel, 'Türkler, Avrupa'ya ayak bastığı andan itibaren bir şark meselesi meydana geldi' der."

Afyoncu, 2024, s. 555-556.*

Napoléon Bonaparte Osmanlı Devleti'ne yönelik hedefleri doğrultusunda 1798'de Mısır'ı işgal edince Şark Meselesi Avrupalı devletlerin de gündemine girdi. Osmanlılar, Fransız tehdidine karşı 23 Aralık 1798'de Rus Çarlığı, 5 Ocak 1799'da ise İngiltere'yle ittifak yaptı ve dış politikasını değiştirerek denge siyaseti izlemeye başladı.

18 Mart 1799'da Akka'ya kadar ilerleyen ve burayı kuşatan Napoléon, Cezzar Ahmed Paşa komutasındaki Nizam-ı Cedit ordusuna yenildi (19 Mart-20 Mayıs 1799). Bu arada Osmanlı donanması da İstanbul ve Çanakkale Boğazları'nı geçerek İyon Denizi'ne inen Rus donanmasıyla birleşti ve Yedi Ada'yı ele geçiren Fransa'yı buradan çıkardı. İngiltere ise Fransızlara karşı Osmanlı Devleti'ne destek vermek amacıyla Mısır'a asker gönderdi (Görsel 2.9).

Görsel 2.9: James Mitan (Ceyms Mitan) ve Charles Turner (Çarls Törnır) tarafından çizilen ve İskenderiye Muharebesi'ni tasvir eden gravür, 1804, Ulusal Ordu Müzesi, Londra/İngiltere

Osmanlı Devleti'ne yardım etmek ve Fransız işgaline son vermek amacıyla 8 Mart 1801'de Mısır'a ulaşan İngiliz ordusu, 21 Mart'ta Fransızları mağlup etti. Kısa süre sonra Kaptanıderya Küçük Hüseyin Paşa komutasındaki Osmanlı kuvvetleri de aynı sahillerden Mısır'a girdi.

Rusların Mora Yarımadası'nda yaşayan Rumları Osmanlı'ya karşı kışkırtması, İngilizlerin de Fransa'nın yerini alarak Mısır'da kalıcı olmaya çalışması üzerine Sultan III. Selim Fransa'yla yeniden iyi ilişkiler kurma yoluna gitti ve 1802'de iki ülke arasında Paris Antlaşması imzalandı. 1806'da Rus kuvvetlerinin Eflak ve Boğdan'ı işgal etmesiyle Osmanlı-Rus Savaşı başladı. Aynı yıl İngilizler de Osmanlı yönetimini Fransa karşıtı ittifaka yeniden dâhil etmek amacıyla İstanbul'a bir harekât düzenledi ancak umdukları hedefe ulaşamadı (Görsel 2.10). Bununla birlikte Napoléon'un Tilsit (1807) ve Erfurt'ta (1808) Ruslarla görüşüp onların Eflak ve Boğdan'la ilgili taleplerini kabul etmesi üzerine 1809'da Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında Kale-i Sultaniye (Çanakkale) Antlaşması imzalanarak yeni bir ittifak kuruldu. 1812'de Napoléon'un Rus Çarlığı üzerine sefere çıkmasıyla Rus Çarlığı ile Fransa arasındaki ittifak bozuldu. Bu gelişmelerin ardından 1806-1812 Osmanlı-Rus Savaşı sona erdi ve Osmanlı Devleti ile Rus Çarlığı arasında Bükreş Antlaşması imzalandı.

Görsel 2.10: İngiliz donanmasının 19 Şubat 1807'de Çanakkale Boğazı'nı geçişini tasvir eden tablo, Greenwich (Griinviç) Ulusal Denizcilik Müzesi, Londra/İngiltere

İngiliz donanmasının Çanakkale Boğazı'nı geçip Kınalıada önlerine demirlemesi İstanbul'a yönelik bir tehdit oluşturdu.

Şark Meselesi, XIX. yüzyıl boyunca Osmanlı Devleti'nin idari ve toplumsal yapısında önemli değişim ve dönüşümlerin yaşanmasına neden oldu. Bu süreçte Osmanlılar, siyasi varlıklarını ve toplumsal bütünlüklerini korumak amacıyla "düvel-i muazzama" olarak adlandırdıkları büyük Avrupa devletlerinin kendi aralarındaki çıkar çatışmalarından faydalanmak için fırsat kolladı. Bu doğrultuda çeşitli ittifaklar kuran Osmanlı yöneticileri, farklı alanlarda ıslahatlar yapmaya da devam etti.

III. Selim Dönemi'nde başlatılan Nizam-ı Cedit hareketi, askerî alanda yapılan ıslahatların başında geliyordu. II. Mahmud Dönemi'nde yapılan askerî ve idari düzenlemelerle Tanzimat'ın temelleri atıldı. Sultan II. Mahmud'un başlattığı idari reformlar Abdülmecid Dönemi'nde de devam ettirildi ve 1839'da Tanzimat, 1856'da ise Islahat fermanları ilan edildi. 1876'da Sultan II. Abdülhamid'in emriyle hazırlanan Kanun-ı Esasi'yle birlikte de Meşrutiyet Dönemi başladı.

Kaynak B

"Osmanlı Devleti içindeki Gayrimüslim unsurlar özel bir statüye sahip idiler. Türk anlayış ve hoşgörüsünün yaratmış olduğu ortamdan istifade ile azınlıklar tüm dinî, kültürel, millî, gelenek ve göreneklerini muhafaza edebilmişlerdir. Dinî liderlerinin birleştirici özellikleri, Osmanlı'nın sağlamış olduğu güvenlik onlar için cemaatleşmenin zirve noktasına çıkmasını hazırlamıştır. Buradaki 'millet' yapısı bugünkü anlamdaki etnik bir yapı olmayıp, dinî kıstaslar esas alınmak suretiyle bir araya gelmiş cemaatler kastedilmektedir. Yani Osmanlı Devleti'nde yöneten ve yönetilen arasında memnuniyet esasına göre kurulmuş bir düzen vardı. Bu düzen Şark Meselesinin doğurduğu politikalar yüzünden 19. yy. dan itibaren bozulmaya ve her cemaatin 'etnik' temele dayalı bir milliyetçilik peşinde koşmasına sebep olmuştur."

Yalçın, 2015, s. 83.*

XIX. yüzyılda Avrupalı devletlerle mücadele eden Osmanlı Devleti'nin hangi siyasi ve sosyal politikaları izlemesi gerektiğine dair düşüncelerinizi yazınız.

Siyasi Politikalar

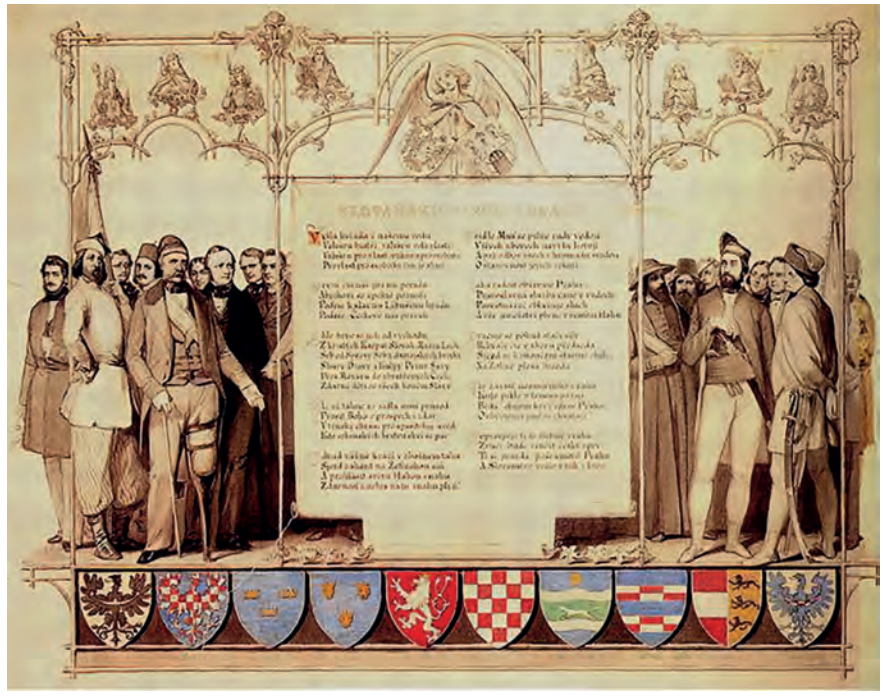
Sosyal Politikalar

Sırp ve Yunan isyanları ile ilgili verilenlerden yararlanarak soruları cevaplayınız.

Osmanlı Devleti'nin asli ve kurucu unsuru Müslüman Türklerdi. Zamanla sınırlar genişledikçe farklı din, dil, ırk, mezhep ve inançtaki insanlar da Osmanlı tebaası oldu. Osmanlı sınırları içinde yaşayan gayrimüslimler, İslam hukukuna göre kendilerine verilen zimmet sözleşmesi (ahitname) aracılığıyla zimmi statüsünde kabul edildi ve Allah'ın emaneti olarak himaye altına alındı. Osmanlı Devleti'nin toplum düzenini ifade eden millet sistemi gereğince gayrimüslimler; kendi dinlerini, dillerini ve kültürlerini koruyarak millî kimliklerini sürdürme imkânı buldu.

II. Viyana Kuşatması'nda yaşanan bozgun sonrasında Osmanlı Devleti'nin Avusturya ve Rus Çarlığı ile yaptığı savaşlar, gayrimüslim halkın yoğun olarak yaşadığı Balkanlarda birçok siyasi, askerî, ekonomik ve sosyal sorunun çıkmasına neden oldu. Rus Çarlığı, XVIII. yüzyılda Balkanlardaki Ortodoks Hristiyanları her fırsatta kışkırtmış ve Osmanlı Devleti'ne karşı isyana teşvik etmişti. Ayrıca Ortodoksların koruyuculuğunu üstlenme bahanesiyle Osmanlı Devleti'nin iç işlerine müdahale etmeye başlamıştı. Bu dönemde Osmanlı yönetimi, hem bu sorunlarla mücadele etmek hem de Fransız İhtilali'yle ortaya çıkan milliyetçilik düşüncesinin Balkan halkları üzerindeki etkileriyle uğraşmak zorunda kaldı. Avrupa devletleri ise Osmanlı topraklarındaki siyasi, askerî ve ticari çıkarlarını korumak amacıyla girdikleri güç mücadelesinde Balkanlardaki ayrılıkçı hareketlere destek verdi. XIX. yüzyıl başında Fransa'dan yayılan milliyetçiliğin etkisiyle Slav halkları arasında dil ve kültür birlikteliği kurmayı amaçlayan panslavizm düşüncesi ortaya çıktı. Bu düşünce, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Rusların yönlendirmesiyle özellikle Balkanlarda yaşayan bütün Slavları bir araya getirmeyi hedefleyen siyasi bir akıma dönüştü.

Kaynak C

Josef Jakub Touzimsky'nin (Yozef Yakup Tozimski) yazdığı *Yeni Bir Çağın Şafağında* adlı eserde yer alan ve ilk Slav kongresini tasvir eden çizim, Millî Kütüphane, Prag/Çekya

Slavların birleşmesi fikri, XIX. yüzyıl başında Çekler ve Slovaklar arasında ortaya çıktı. Panslavizm tabiri ilk olarak 1826'da Slovak yazar Jan Herkel (Jan Herkıl) tarafından kullanıldı ve ilk Slav kongresi 1848 Devrimleri sırasında 2 Haziran'da başladı. Rus Çarlığı'ndaki ilk panslavist hareketler ise 1823'te kurulan Birleşmiş Slavlar Derneği ile başlamıştı. Buradaki ilk Slav kongresi 1867'de Moskova'da yapıldı.

Balkanlarda Osmanlı Devleti'ne karşı ilk isyan çıkaran millet Sırplar oldu. XIX. yüzyıl boyunca belli aralıklarla devam eden Sırp isyanlarının ilki 1804 yılında Kara Yorgi Petroviç liderliğinde başladı (Görsel 2.11). Merkezî otoritenin zayıflaması, ülke içindeki asayişin bozulması, yeniçeri ve âyanların sivil halka baskı uygulaması gibi nedenlerle başlayan bu isyan, kısa sürede millî bir karakter kazandı. Fransız İhtilali'yle ortaya çıkan milliyetçilik akımı ve Rus Çarlığı'nın Balkanlara yönelik yayılma ve genişleme politikası isyanların yayılmasında önemli rol oynadı. Özellikle 1806-1812 Osmanlı-Rus Savaşı devam ederken Rusların gönderdiği askerî yardımlar da Sırp isyancıları güçlendirdi.

Görsel 2.11: Kara Yorgi Petroviç (Temsilî)

1812'de Rus Çarlığı, Napoléon tehdidinin belirmesi üzerine Osmanlı Devleti'yle Bükreş Barış Antlaşması'nı imzaladı. Bu antlaşmayla taraflar Sırplara kısmi özerklik verilmesi konusunda uzlaştı. Ancak Avusturya, kendi sınırları yakınında Ruslara bağlı bir Sırp devleti kurulmasına karşı çıktı. Ayrıca Napoléon'un başlattığı Moskova Seferi de Rusların geri adım atmasına neden oldu ve Osmanlı Devleti isyanı kontrol altına aldı. Sonrasında devam eden küçük çaplı direniş hareketleri ise 3 Ekim 1813'te Kara Yorgi'nin Avusturya'ya kaçması ve Osmanlı kuvvetlerinin 5 Ekim 1813'te Belgrad'a girmesiyle sona erdi. Böylece ilk Sırp isyanı bastırılmış oldu.

Kaynak Ç

Afanasi Şelomof tarafından resmedilen Mişar Muharebesi tablosu,1939, Mişar Savaşı Müzesi, Sırbistan

1806'daki Sırp isyanı bastırılmak üzereyken Kara Yorgi komutasındaki isyancılar Böğürdelen yakınlarındaki Mişar mevkisinde Osmanlı kuvvetlerini yenilgiye uğrattı. Bu yenilginin ardından Osmanlı kuvvetleri Böğürdelen'e çekilmek zorunda kaldı.

1815 yılında Miloş Obrenoviç liderliğinde yeni bir Sırp isyanı başladı. Bu arada Fransa'ya karşı zafer kazanan Rus Çarlığı da Sırp meselesiyle daha fazla ilgilenme imkânı buldu ve Osmanlı Devleti'ne Bükreş Antlaşması'nın Sırplarla ilgili hükümlerini uygulama konusunda baskı yapmaya başladı. 1817'de Kara Yorgi Petroviç'i öldürten Miloş Obrenoviç, bir taraftan sınırlı direniş hareketini sürdürürken diğer taraftan da Osmanlı Devleti ile müzakerelere başladı. Başta Rus Çarlığı olmak üzere büyük Avrupa devletlerinin desteğini almak için diplomatik girişimlerde bulunan Miloş Obrenoviç, Sırp isyanlarının şeklini ve yöntemini değiştirdi. Rusların desteğini alan Sırplar, 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı sonrası imzalanan Edirne Antlaşması'yla özerklik kazandı. 1830'da Miloş'a Osmanlı padişahı tarafından berat verilerek Sırpların başknezi olma ve başknezlik hanedanı kurma imtiyazı tanındı. 93 Harbi'nden sonra imzalanan 1878 Berlin Antlaşması'yla da bağımsız Sırp devleti kuruldu.

Kaynak D

"Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlar'da kurduğu düzenin 19. yüzyıl boyunca ne tür tehdit ve tehlikeler altında kalacağının ilk büyük habercisi olan isyanlar ayrıca, 19. yüzyıl başlarında imparatorluğun Balkanlar'da cereyan eden hadiselere müdahale etmede yaşadığı zaafları açık bir şekilde ortaya koydu. Bu zaafiyet başka dinden ve ırktan bir toplumu yönetmenin en önemli şartlarından biri olan meşruiyetin sarsılmasına yol açtı.

1807'den sonra devletlerarası bir nitelik kazanan isyanların meydana çıkardığı Sırp meselesi, Şark Meselesi'nin bir parçası olarak uzun süre Osmanlıları meşgul etti. Bu mesele, aynı zamanda Avrupa güçlerinin ve bilhassa Rusya'nın Balkanlar'da tesis etmeye çalıştığı nüfuz için kullanışlı bir zemin haline geldi. Sırp meselesinin Bükreş Antlaşması'yla devletlerarası bir hukuki metne girmesi de 19. yüzyılda Osmanlıların sık sık karşılaşacakları Avrupa devletlerinin Osmanlıların iç işlerine müdahale sürecinin ilk adımlarından biri oldu."

Aslantaş, 2007, s. 165-166.*

Sırplardan sonra Osmanlı'ya isyan eden ikinci topluluk Rumlar oldu. Fatih Sultan Mehmed, İstanbul'u fethettikten sonra İstanbul Rum Ortodoks (Fener Rum) Patrikhanesini yeniden kurmuş (1454) ve zamanla diğer Ortodoks topluluklar da (Sırp, Bulgar, Romen, Ulah, Arnavut vb.) bu patrikhaneye bağlanmıştı (Görsel 2.12). Osmanlı hâkimiyetinde yaşayan ve diğer gayrimüslim topluluklardan daha ayrıcalıklı bir yere sahip olan Rumlar; çoğunlukla Balkanlarda, Mora Yarımadası'nda, Adalar Denizi'ndeki adalarda ve Anadolu'da yaşamakla birlikte Osmanlı topraklarının hemen her tarafına yayılmıştı. Özellikle İstanbul'un Fener semtinde yaşayan Rumlar, başta Divan-ı Hümayun tercümanlığı olmak üzere önemli devlet kademelerinde görev almış; ayrıca bazı Rumlar da Eflak-Boğdan gibi özerk yönetimli ülkelere voyvoda olarak atanmıştı.

▲ **Görsel 2.12:** Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi girişinin yan duvarında bulunan ve Fatih Sultan Mehmed'in Gennadios Scholarios'a (Genadyos Skolaryos) patriklik beratını verişini tasvir eden mozaik pano

Eflak-Boğdan'da siyasi ve ekonomik olarak güçlenen Rumlar, burada Osmanlı Devleti'ne karşı örgütlenmeye başladı. 1814'te Odessa'da (Odesa) kurulan Filiki Eterya (Dostlar Cemiyeti) bölgedeki gayrimüslim halkı ayaklanmaya teşvik etti. Bağımsız bir Yunanistan kurulmasını amaçlayan bu cemiyet, XIX. yüzyılın ortalarında Megali İdea (Büyük Fikir) projesinin de temellerini attı. Bu projenin temel hedefi, geçmişte Yunanların yaşadığı iddia edilen topraklarda İstanbul başkentliğinde Büyük Yunanistan Devleti'nin kurulmasıydı.

Kaynak E

Dionisios Tsokos tarafından resmedilen ve Rum çete liderlerinden Teodor Kolokotronis'in Filiki Eteryada yemin edişini tasvir eden tablo, 1849, Ulusal Tarih Müzesi, Atina/Yunanistan

1814'te Odessa kentinde ikisi Rum, biri Bulgar olmak üzere üç tüccar tarafından sözde eğitim öğretim amacıyla kurulan Filiki Eterya, faaliyetlerini büyük bir gizlilik içinde sürdürdü. Cemiyetin asıl amacı, Rumları Osmanlı Devleti'ne karşı isyana teşvik etmek ve bağımsız bir Yunan devleti kurmaktı.

Rumların yaşadığı bölgede güçlü bir hâkimiyet kurmuş olan Yanya Valisi Tepedelenli Ali Paşa, Rum ayaklanmalarına fırsat vermiyordu. Ancak Sultan II. Mahmud bölgede yarı bağımsız şekilde hareket eden ve bazı konularda merkezî otoriteye karşı çıkan Tepedelenli Ali Paşa'yı görevden alınca bölgede otorite boşluğu oluştu ve Rum isyanlarının önü açıldı (Görsel 2.13). 22 Şubat 1821'de Eflak-Boğdan'da çıkan ilk Rum isyanı, hem Eflak-Boğdan'da hem de Sırplar ve Bulgarlar arasında yeterli destek bulamadığı için Osmanlı ordusu tarafından kısa sürede bastırıldı. Bunun üzerine Mart 1821'de Mora Yarımadası'na geçen isyancılar, Orta ve Güney Yunanistan'daki Rumları da kışkırtarak büyük bir isyan başlattı (Harita 2.3). Bu isyanda Rum çeteciler kadın, erkek, genç, yaşlı demeden binlerce Türk'ü acımasızca katletti. Katliamların en büyüğü ise Mora Yarımadası'ndaki Tripoliçe kentinde yaşandı.

Görsel 2.13: Sultan II. Mahmud [1808-1839 (Temsilî)]

Harita 2.3: 1820 yılında Mora Yarımadası ve çevresi

Kaynak F

"Yunan isyanı Osmanlı İmparatorluğu'na karşı 1821 Mart ayında, Osmanlı devletinin bazı görevlileri ve özellikle vergi memurlarının katledilmesiyle başladı. Bunu Nisan ayında, Yunanistan'ın güneyindeki Mora'da yaşayan Türklere yapılan genel saldırılar izledi. Yunanlı eşkıyalar ve köylüler bulabildikleri Türklerin hepsini katlettiler. Türk ve Arnavut olan Osmanlı askerleri pusuya düşürülerek öldürüldü."

McCarthy, 2020, s. 10.*

Kaynak G

"Yaşananlara ve dönemin kaynaklarına bakıldığında, 5 Ekim 1821'de Tripoliçe'de kin ve öfke dolu Rum çetelerin yaptıkları katliamı ve 40 bin insanın akıl almaz işkencelerle öldürülmesini, masumların diri diri yakılmasını, köle olarak satılmasını, Türk kadınlarının cariye yapılmasını, şehrin kanlı elbiseler ve paslı çivilere kadar yağmalanmasını ölçüsüz şiddet, aşırılık, vahşet ve katliam gibi kavramlarla izah etmek nasıl mümkün olacaktır? Hiç kuşku yok ki Mora'da ve Tripoliçe'de yaşananları bütün gerçekliği ile tanımlayacak tek kavram soykırımdır."

Örenç, 2024, s. 32-33.*

Osmanlı Devleti'nin Mora'daki isyanı bastırmakta zorlanması ve gecikmesi üzerine Avrupalı devletler bunu fırsata dönüştürdü. Antik Yunan hayranlıkları nedeniyle Filhelen olarak adlandırılan ve asker, bilim insanı, tüccar ve aydınlardan oluşan Avrupalı gönüllüler, Mora Yarımadası'na gelerek isyana destek verdi ve Rum çeteleriyle birlikte Osmanlı kuvvetlerine karşı savaştı.

Kaynak Ğ

Vrizakis Teodoros tarafından resmedilen ve Lord Byron'ın (Lord Bayrın) Misolongi şehrinde karşılanmasını tasvir eden tablo, 1861, Ulusal Tarih Müzesi, Atina/Yunanistan

Kendi köklerini Antik Yunan'a dayandıran aydınlanma düşünürleri, Yunansever/Yunan hayranı anlamına gelen Filhelenizm düşüncesi etrafında birleşerek Yunan milliyetçiliğinin ortaya çıkmasına zemin hazırladı. İngiliz şair Lord Byron da Rum isyanlarına destek vermek için oluşturulan Londra Komitesi adına Yunanistan'ı ziyaret etti.

1. Kaynak F ve Kaynak G'ye göre Mora İsyanı sırasında Rum çetelerinin yaptığı katliamlar Osmanlı toplum yapısını nasıl etkilemiş olabilir? Gerekçeleriyle açıklayınız.

2. Avrupalıların Mora'da yaşanan katliamlara rağmen Yunanistan'ın bağımsızlığını desteklemesini hak, eşitlik ve adalet kavramları bağlamında değerlendiriniz.

Osmanlı ordusu Mora'daki isyanı bastıramayınca Sultan II. Mahmud Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'dan yardım istedi. Mehmed Ali Paşa da Girit ve Mora valiliklerinin kendisine verilmesi karşılığında oğlu İbrahim Paşa komutasındaki Mısır donanmasını Şubat 1825'te Mora'ya gönderdi. 23 Nisan 1826'da Mısır'dan gelen destek sayesinde Osmanlı kuvvetleri isyanı bastırdı (Görsel 2.14).

Görsel 2.14: Stanislaw Chlebowski (Stanislav Hılebovski) ekolüne ait olan ve Mora İsyanı'nın Osmanlı ordusu tarafından bastırılmasını tasvir eden tablo, XIX. yüzyıl sonu, Millî Saraylar Resim Müzesi, İstanbul

İbrahim Paşa komutasındaki Mısır ordusu Girit üzerinden Mora'ya çıkarma yaparken diğer taraftan da Osmanlı ordusu kuzeyden ilerleyerek yarımadayı kuşattı. Yaklaşık bir yıl süren bu kuşatma sonunda Mora'nın merkezi ele geçirildi (23 Nisan 1826).

Mora İsyanı sürecinde düzenli ve disiplinli bir orduya ihtiyaç olduğunu gören Sultan II. Mahmud, Yeniçeri Ocağına bağlı olan ve Eşkinci Ocağı adı verilen yeni bir askerî yapı kurulması emrini verdi. Bu durumdan rahatsız olan yeniçeriler 15 Haziran 1826'da merkezî yönetime isyan etti. Sultan II. Mahmud ise halkın ve ulemanın desteğini alarak bu isyanı bastırdı ve yeniçeri kışlalarını topa tutarak imha ettirdi. Vaka-i Hayriye adı verilen bu olayın ardından Yeniçeri Ocağı kaldırıldı ve Asakir-i Mansure-i Muhammediyye adında yeni bir ordu kuruldu.

Osmanlı Devleti'nin Mora İsyanı'nı kontrol altına almasından sonra İngiltere, Fransa ve Rus Çarlığı arasında 6 Temmuz 1827'de Londra Protokolü imzalandı. Bu protokole göre Yunanistan, dış işlerinde Osmanlı Devleti'ne bağlı, iç işlerinde ise tamamen özerk bir devlet olacak ve her yıl Osmanlı'ya düzenli vergi ödeyecekti. İngiliz, Rus ve Fransız temsilciler bu şartların kabul edilmesi

için Osmanlı yönetimine baskı uygulamaya çalıştı ancak Sultan II. Mahmud iç işlerine müdahale gerekçesiyle talepleri reddetti. Bunun üzerine İngiliz, Fransız ve Rus kuvvetlerinden oluşan müttefik donanması, Çanakkale Boğazı'nı ve Mora'yı abluka altına alarak Navarin'de bulunan Osmanlı ve Mısır donanmalarını ani bir baskınla imha etti (Görsel 2.15).

Görsel 2.15: George Philip Reinagle (Corç Filip Reynegıl) tarafından resmedilen ve 1827 Navarin Deniz Savaşı'nı tasvir eden tablo, 1828, Greenwich Ulusal Denizcilik Müzesi, Londra/İngiltere

İngiliz, Fransız ve Rus donanmaları, Osmanlı Devleti'yle savaş hâlinde olmamalarına rağmen 20 Ekim 1827'de Navarin Limanı'nda demirlemiş bulunan Osmanlı ve Mısır donanmalarına baskın düzenledi ve gemileri imha etti.

Osmanlı Devleti, Navarin Baskını sonrasında İngiltere, Fransa ve Rus Çarlığı'ndan tazminat talebinde bulundu. Bu talebi kabul etmeyen müttefik devletler, Yunanistan konusundaki baskılarına devam etti. Sultan II. Mahmud'un kararında direnmesi üzerine 28 Nisan 1828'de Rus Çarlığı Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti. Rumları doğrudan destekleyen Fransa da Ekim 1828'de Mora'yı işgal etti. Bunun üzerine yeniden başlayan Rum isyanları Adalar Denizi'ndeki adalara sıçradı. Osmanlı Devleti bu süreçte bir yandan Balkanlarda ve Kafkaslarda Rus ordularıyla savaşmak, diğer yandan da Rum isyanlarıyla uğraşmak zorunda kaldı (Görsel 2.16).

1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Rus ordusu Kafkas Cephesi'nde Kars, Ardahan, Erzurum ve Bayburt'u ele geçirdi; Tuna Cephesi'nde ise yer yer direnişle karşılaşsa da Edirne'ye kadar ilerledi. Osmanlı Devleti bu yenilgiler üzerine barış istedi ve 14 Eylül 1829'da Rus Çarlığı'yla Edirne Antlaşması'nı imzaladı. Bu antlaşma sonucunda Osmanlı Devleti hem Yunanistan'ın bağımsızlığını tanımak hem Sırplara özerklik vermek hem de Eflak-Boğdan'a tanıdığı ayrıcalıkları artırmak zorunda kaldı.

Görsel 2.16: Aleksandr İvanoviç tarafından resmedilen ve Rus ordusunun Osmanlı'ya ait Varna Kalesi'ni kuşatmasını tasvir eden tablo, 1836, Saint (Sen) Petersburg Askerî Tarih Müzesi, Rusya

Mısır ve Boğazlar Meselesi ile ilgili verilenlerden yararlanarak soruları cevaplayınız.

Rum isyanlarından sonra Osmanlı Devleti'ni siyasi ve askerî açıdan en çok uğraştıran konu Mısır Meselesi oldu. Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın başlattığı isyan, başlangıçta Osmanlı Devleti'nin iç meselesiyken zamanla uluslararası bir sorun hâline geldi (Görsel 2.17). Avrupalı devletler bu isyan sürecinde kendi çıkarları doğrultusunda farklı politikalar izledi.

Görsel 2.17: Kavalalı Mehmed Ali Paşa (Temsilî)

1798'de Fransa'nın Mısır'ı işgali sırasında askerlik görevinde bulunan Mehmed Ali Paşa, savaştaki başarıları dolayısıyla kısa zamanda yükselerek önemli görevlere getirildi (Görsel 2.18). 1805'te Mısır'a vali olarak atanan Kavalalı; burada idari, askerî ve iktisadi alanlarda önemli reformlar yaptı. Yurt dışından başta Fransız olmak üzere Avrupalı uzmanlar getirterek modern bir ordu ve donanma kurdu. Tarıma ve sanayileşmeye önem vererek kendi oluşturduğu vergi sistemiyle hazinenin gelirlerini artırdı. Memlûk beyleriyle girdiği iktidar mücadelesini kazanarak otoritesini güçlendirdi. 1807'de İskenderiye'ye saldıran İngiliz donanmasını bozguna uğrattı. 1818'de çıkan Vehhabi İsyanı'nı bastırınca Osmanlı yönetimi tarafından Hicaz ve Habeşistan valilikleri de kendisine verildi. 1822'de ise Sudan'ı ele geçirerek nüfuz alanlarını genişletti.

Görsel 2.18: David Roberts (Deyvit Rabırts) tarafından resmedilen ve Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Kahire Kalesi'ndeki sarayını tasvir eden taş baskı, 1840-1850, Amerikan Kongre Kütüphanesi

Kavalalı Mehmed Ali Paşa, Yunanistan'ın bağımsızlığını ilan etmesinden sonra Mora Yarımadası da kaybedildiği için Osmanlı Devleti'nden Mora yerine Suriye valiliğini istedi (1827). Ancak Sultan II. Mahmud, Mehmed Ali Paşa'nın güç kazanmasından duyduğu rahatsızlık nedeniyle bu talebi kabul etmedi. Nüfuz alanını Suriye'ye kadar genişletme amacından vazgeçmeyen Mehmed Ali Paşa, 1831'de Akka Valisi Abdullah Paşa'yla yaşadığı bir anlaşmazlığı bahane ederek oğlu İbrahim Paşa komutasındaki orduyla Suriye'yi ele geçirdi (Görsel 2.19). Bunun üzerine Osmanlı yönetimi Mehmed Ali Paşa'yı isyancı ilan ederek Suriye'ye ordu gönderdi. Ancak İbrahim Paşa komutasındaki Mısır ordusu Osmanlı kuvvetlerini mağlup ederek Anadolu içlerine kadar ilerledi. İskenderun, Antakya, Adana ve Tarsus'u ele geçiren İbrahim Paşa, hiçbir direnişle karşılaşmadan Konya'ya kadar geldi. Osmanlı Devleti, bunun üzerine Avrupalı devletlerin siyasi ve askerî desteğini almak için diplomatik girişimlerde bulundu ve İngiltere'den yardım istedi. Bu arada Mısır ordusu, 21 Aralık 1832'de yapılan Konya Savaşı'nda Osmanlı ordusunu yenilgiye uğratarak Sadrazam Reşid Mehmed Paşa'yı esir aldı ve Bursa'ya kadar ilerledi (2 Şubat 1833). İngilizlerin yardım konusunda isteksiz davranması üzerine Osmanlı Devleti Rus Çarlığı'yla anlaştı. 20 Şubat 1833'te İstanbul'a gelen Ruslar, 5 Nisan'da beş bin kişilik bir orduyla İstanbul Boğazı'ndaki Hünkâr İskelesi'nde karargâh kurdu.

Görsel 2.19: İbrahim Paşa (Temsilî)

Kaynak H

Mihail Matveyeviç İvanov tarafından resmedilen ve Rus filosunun 8 Eylül 1798'de İstanbul Boğazı'ndan geçişini tasvir eden tablo, 1850, Rus Devlet Müzesi, Saint Petersburg/Rusya

1798'de Osmanlı Devleti'nin Rus Çarlığı'yla yaptığı ittifak gereğince Rus savaş gemilerinin Boğazlardan geçişine izin verildi. Böylece Osmanlı Devleti, Boğazlardan savaş gemilerinin geçişi konusunda ilk tavizi vermiş oldu.

Rus donanmasının ve askerlerinin Boğaziçi'ne yerleşmesi üzerine endişeye kapılan İngiltere ve Fransa, Osmanlı Devleti ile Mehmed Ali Paşa arasında ara buluculuk yaparak 14 Mayıs 1833'te Kütahya'da bir antlaşma imzalanmasını sağladı. Bu antlaşmayla Mehmed Ali Paşa'ya Mısır ve Girit valiliklerinin yanı sıra Suriye valiliği, oğlu İbrahim Paşa'ya da Cidde valiliğiyle birlikte Adana vilayetinde vergi toplama hakkı verildi (Harita 2.4). Buna karşılık Mehmed Ali Paşa da Osmanlı Devleti'ne vergi ödemeye devam etmeyi ve ordularını Anadolu'dan çekmeyi kabul etti.

▲ **Harita 2.4:** Mehmed Ali Paşa Dönemi'nde Mısır Vilayeti

Sultan II. Mahmud, Kütahya'da yapılan antlaşmaya rağmen Kavalalı Mehmed Ali Paşa'ya, Fransızlara ve İngilizlere güvenmediği için 8 Temmuz 1833'te Rus Çarlığı ile Hünkâr İskelesi Antlaşması'nı imzaladı. Bu antlaşmaya göre Rus donanması, Osmanlı Devleti'ne yapılacak herhangi bir saldırıda -masrafları Osmanlılar tarafından karşılanmak üzere- yardıma gelecekti. Osmanlı Devleti ise herhangi bir Avrupa devleti ile Rus Çarlığı arasında savaş çıktığında -Rus donanması hariç- yabancı savaş gemilerinin Boğazlardan geçmesine izin vermeyecekti. Sekiz yıl geçerli olacak olan bu antlaşma yoluyla Mehmed Ali Paşa'nın yeniden saldırması durumunda Rus kuvvetlerinin Osmanlı Devleti'ne yardıma gelmesi garanti altına alındı, Rus Çarlığı da Boğazlar üzerinde büyük bir imtiyaz elde etti.

Osmanlı Devleti ve Rus Çarlığı'nın Boğazlar konusunda anlaşması İngiltere ile Fransa'yı endişeye sevk etti ve Boğazlar Sorunu adı verilen yeni bir mesele ortaya çıktı. Bununla birlikte Kütahya Antlaşması'nda alınan kararlar tarafları da memnun etmemişti. Osmanlı Devleti ile Mehmed Ali Paşa arasında yapılan barış, İngilizlerin ve Rusların baskısıyla 1838'e kadar sürebildi. Sultan II. Mahmud, Mehmed Ali Paşa'yı tehdit olmaktan çıkararak Suriye'ye yeniden hâkim olmayı, Mehmed Ali Paşa ise bağımsızlığını ilan ederek Mısır'da kendi hanedanlığını kurmayı amaçlıyordu. 1838'de İngiltere'yle Balta Limanı Ticaret Antlaşması'nı imzalayan Sultan II. Mahmud, Rus Çarlığı ve İngiltere'yle kurduğu ittifaklara güvenerek Mısır Meselesi'ne son vermek için Osmanlı ordusunu Suriye'ye gönderdi. Osmanlı ve Mısır kuvvetleri 24 Haziran 1839'da Nizip Savaşı'nda karşı karşıya geldi. Osmanlıların yenilgisiyle sonuçlanan bu savaş sonrasında Kaptanıderya Ahmed Fevzi Paşa Osmanlı donanmasını Mehmed Ali Paşa'ya teslim etti. Bu yenilgi haberini almadan 1 Temmuz 1839'da vefat eden Sultan II. Mahmud'un yerine oğlu Abdülmecid tahta çıktı (Görsel 2.2O).

Görsel 2.20: Illustrated Times (İlustreytıt Tayms) gazetesinde yayımlanan ve Sultan Abdülmecid'in tahta çıkış törenini tasvir eden gravür, 1861, Viyana Müzesi, Avusturya

Sultan Abdülmecid on yedi yaşında tahta çıktığında Osmanlı Devleti Mısır Meselesi yüzünden zor durumdaydı. Avrupalı devletlerin elçilerine babasının başlattığı ıslahatlara devam edeceğini bildiren Sultan Abdülmecid, 3 Kasım 1839'da Tanzimat Fermanı'nı ilan etti. Bu fermanın oluşturduğu olumlu hava, uluslararası bir krize dönüşen Mısır Meselesi'nin çözümünü kolaylaştırdı.

Mısır Meselesi'nde Osmanlı Devleti'nin Rus Çarlığı ve İngiltere ile ittifak yapmasını siyasi ve askerî açıdan değerlendiririz.

Osmanlı ordusunun Nizip'te Mısır kuvvetleri karşısında yenilmesi, Şark Meselesi'ni yeniden Avrupalı devletlerin gündemine getirdi. Avusturya, İngiltere, Prusya, Rusya ve Fransa'nın girişimleriyle Mısır Meselesi'nin çözümü için Londra'da bir konferans düzenlendi. Ancak yapılan görüşmelerde Fransa'yla uzlaşma sağlanamayınca Avusturya, İngiltere, Prusya ve Rus Çarlığı arasında 15 Temmuz 1840'ta Londra Antlaşması imzalandı. Bu antlaşmaya göre Mısır valiliği babadan oğula geçecek, Mısır valilerine "hidiv" ünvanı verilecek, Mehmed Ali Paşa yaşadığı sürece Akka valiliği görevine devam edecek fakat bu bölgeler hukuki olarak Osmanlı hâkimiyetinde kalacaktı. Suriye, Adana ve Girit'in yönetimi ise Osmanlı Devleti'ne bırakılacaktı. Osmanlı yönetimi bu antlaşmadan hoşnut değildi ancak İngiltere'nin baskısıyla şartları kabul etti. Mehmed Ali Paşa ise antlaşma maddelerini reddetti. Bunun üzerine Ağustos 1840'ta Osmanlı, İngiliz ve Avusturya savaş gemilerinden oluşan bir donanmayla sefere çıkıldı ve Beyrut önlerinde Mısır donanması mağlup edildi (Görsel 2.21). Bu yenilginin ardından Beyrut, Sayda, Sur ve Akka kentleri müttefik güçlerine teslim oldu ve Mısır kuvvetleri Suriye'den tamamen çekilmek zorunda kaldı.

Görsel 2.21: Charles Frederick de Brocktorff (Çarls Frederik de Broktof) tarafından resmedilen ve Suriye kıyısındaki İngiliz askerî kampını ve amiral gemisini tasvir eden tablo, 1840, Greenwich Ulusal Denizcilik Müzesi, Londra/İngiltere

İngiliz, Avusturya ve Osmanlı güçleri Mehmed Ali Paşa'yı Londra Antlaşması'nı kabule zorlamak için 1840'ta Suriye'ye askerî harekât düzenledi.

25 Kasım 1840'ta İngiliz filosu İskenderiye önlerine gelerek demirledi. Bunun üzerine Mehmed Ali Paşa İngilizlerin sunduğu antlaşmayı kabul etmek zorunda kaldı. Sultan Abdülmecid de yayımladığı bir fermanla Mısır valiliğinin Mehmed Ali Paşa'nın soyundan gelenlere verilmesi şartını kabul etti. Böylece Osmanlı Devleti'ni yıllarca meşgul eden Mısır Meselesi sona erdi.

Mısır Meselesi'nin çözümünde Osmanlı Devleti'nin izlediği dış politikayı üç cümleyle özetleyiniz.

Kaynak I

"Osmanlı İmparatorluğu'nu 1831-1841 yılları arasında büyük sıkıntılara sokan Mehmet Ali Paşa İsyanı, başlangıçta bir iç isyan niteliğinde görünmesine rağmen, sonradan önemli bir Avrupa sorunu hâline gelmiştir. Bunlar da Osmanlı Devleti'nin başına yeni problemler çıkarmıştır. (...)

Osmanlı Devleti, bu isyanın sonucunda ne kadar güçsüz olduğunu bir kez daha anladı. Bir valisinin isyanı karşısında bile toprak bütünlüğünü sağlamak için yabancı devletlerin yardımına başvurmak zorunda kaldı. Bu isyan ve gelişimi sonrasında, Osmanlı Devleti'nin iç ve dış politikasında büyük Avrupa devletlerinin ağırlığı daha fazla duyulmaya başladı. Osmanlı Devleti, hukuk yönünden Mısır'ı yeniden kendine bağlamakla beraber, gerçekte bu zengin ve stratejik önemi olan eyaletini kaybetti. Bunun arkasından da Boğazlar gibi önemli bir sorunla karşı karşıya kaldı. Osmanlı Devleti, iç ve dış nedenlerin etkisiyle imparatorluğun tarihî akışında önemli bir yeri olan 'Tanzimat'ı ilân etti."

Kocaoğlu, 1995, s. 207-208.*

Mısır Meselesi'nin çözülmesinden sonra Avrupalı büyük devletler Boğazlar Meselesi için harekete geçti. Hünkâr İskelesi Antlaşması'nın geçerlilik süresi sona erince İngiltere, Rus Çarlığı, Fransa, Avusturya, Prusya ve Osmanlı Devleti arasında 1841'de Londra Boğazlar Sözleşmesi imzalandı. Bu sözleşmeye göre Osmanlı Devleti, barış zamanlarında hiçbir yabancı savaş gemisinin İstanbul ve Çanakkale Boğazları'ndan geçmesine izin vermeyecek, yabancı devletler de böyle bir talepte bulunmayacaktı. Bu sözleşme sonucunda bütün devletlerin savaş gemilerine kapatılan Boğazlar üzerinde Rus Çarlığı'nın etkisi sona erdirildi. Ancak bu sözleşmeyle Boğazlara uluslararası bir statü kazandırıldığı için Osmanlı Devleti'nin egemenlik hakkı da sınırlandırılmış oldu.

Bu karekod üzerinden Boğazlar Meselesi ile ilgili etkileşimli tarih şeridini inceleyebilirsiniz.

Kaynak İ

"Anlaşma maddeleri Rusya'nın zaferi gibi sayıldı. Çünkü Rusya tıpkı Hünkâr İskelesi'ndeki gibi boğazların kapalılığı prensibini devam ettirtmiş, Karadeniz'deki güvenini tekrar sağlamıştı. Doğu Akdeniz'de ve Boğazlardaki egemenlik emelinden vazgeçmesi de diğer devletlerin çıkarına uyuyordu.

Anlaşma Osmanlı Devleti için de başarılı idi. Çünkü Rusya'nın İstanbul ve Boğazlar üzerindeki himayesini tanımaktansa, Avrupa devletlerinin toplu garantisini kabul etmeyi daha faydalı buluyordu. Uzun ömürlü olmayan Boğazlar Anlaşması Rusya'nın Osmanlı Devleti'ni paylaşma teşebbüsleri sonucunda Fransız ve İngiliz donanmalarının Osmanlılara yardım için Çanakkale Boğazı'nı geçmeleri üzerine 1853'de geçerliliğini yitirdi."

Subaşı, 2002, s. 1277.*

Londra Boğazlar Sözleşmesi'ni Osmanlı Devleti'nin egemenlik hakları bağlamında değerlendiriniz.

Tanzimat Fermanı ile ilgili verilenlerden yararlanarak soruyu cevaplayınız.

Görsel 2.22: Sultan Abdülmecid [1839-1861 (Temsilî)]

XIX. yüzyılda iç ve dış siyasette yaşanan gelişmeler sonucunda uluslararası güçler Osmanlı Devleti'nin iç işlerine daha fazla müdahale etmeye başladı. Osmanlı yöneticileri de hem bu müdahaleleri önlemek hem de devleti modernleştirmek amacıyla bazı yenilikler yapılmasını gerekli gördü. II. Mahmud Dönemi'nde devleti büyük sıkıntılara sokan Rum İsyanı, Osmanlı-Rus Savaşı, Mehmed Ali Paşa İsyanı gibi olaylara rağmen köklü değişimler yaşandı. Sultan Abdülmecid de babası Sultan II. Mahmud'un başlattığı ıslahatları devam ettirme kararındaydı (Görsel 2.22). Onun döneminde hem Mısır ve Boğazlar Meselesi'ni çözmek hem de başta İngiltere olmak üzere Avrupalı büyük devletlerin desteğini almak için siyasi ve ticari antlaşmalar yapıldı. İngiltere'yle yapılan Balta Limanı Ticaret Antlaşması'nın mimarı olan Mustafa Reşid Paşa; idari, sosyal ve hukuki düzenlemeler içerecek olan Tanzimat Fermanı'nın hazırlanmasında önemli bir rol oynadı. Sultan II. Mahmud'un son dönemlerinde Osmanlı devlet adamlarının ve ilmiye mensuplarının belirlediği ilkeler doğrultusunda hazırlanan bu ferman, 3 Kasım 1839'da Sultan Abdülmecid tarafından onaylanarak ilan edildi. Tanzimat Fermanı (Gülhane Hatt-ı Hümâyûnu), dönemin Hariciye Nazırı (Dışişleri Bakanı) Mustafa Reşid Paşa tarafından Gülhane Meydanı'nda okundu (Görsel 2.23).

Görsel 2.23: Mustafa Reşid Paşa 3 Kasım 1839'da Tanzimat Fermanı'nı okurken (Temsilî)

Ferman okunurken hükûmet üyeleri, Müslüman ve gayrimüslim din adamları, subaylar, esnaf temsilcileri ve yabancı elçilerden oluşan kalabalık bir grup Gülhane Meydanı'nda hazır bulunmuş; Sultan Abdülmecid de töreni Gülhane Kasrı'ndan izlemiştir.

Tanzimat Fermanı'na göre başta padişah olmak üzere hiçbir ulema ve devlet adamı, bundan sonra çıkarılacak kanun ve nizamnamelere aykırı davranamayacaktı. Can güvenliğinin sağlanması, mal ve namusun korunması, vergi sisteminin ve asker alımının düzenlenmesi ile ilgili kanunlar yapılacak; bu kanunlar bütün Müslüman ve gayrimüslimlere eşit şekilde uygulanacaktı. Bu eşitlik ilkesiyle devletin birliğini sağlamak ve Osmanlı milleti anlayışını toplumun geneline yaymak amaçlanmıştı. Böylece gayrimüslimlerin devlete olan bağlılıkları güçlendirilecek ve dağılmanın önüne geçilecekti.

Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra Osmanlı Devleti'nde yeni bir dönem başladı. Yönetimin merkezîleşmesine yönelik yeni bir sistem kurulması amacıyla bazı düzenlemeler yapıldı. Öncelikle eyaletlerin sınırları yeniden belirlendi ve bazı sancaklar eyalete dönüştürüldü. Ayrıca idari ve hukuki sistemlerin yapılandırılması için de çeşitli girişimlerde bulunuldu. Bu dönemde Bâbıâli teşkilatı ve mensupları devlet yönetiminde daha fazla söz sahibi oldu. Tanzimat Dönemi adı verilen bu değişim süreci, 1876'da I. Meşrutiyet'in ilanına kadar devam etti.

Bâbıâli
Yüce kapı anlamına gelen ve Osmanlı Devleti'nde XIX. yüzyıla kadar sadaret (başbakanlık) makamı olarak kullanılan yapı. Bâbıâli, XIX. yüzyılda sadrazamın ikametgâhı olmaktan çıkarılarak sadece devlet dairesi olarak kullanıldı. Nezaretlerin (bakanlıklar) kurulmasından sonra ise bu kelime "Osmanlı hükûmeti" anlamında kullanılmaya devam edildi.

II. Mahmud Dönemi'nde nezaretlerin kurulmasıyla hükûmet yapısının modernleştirilmesi yolunda önemli bir adım atılmış oldu. Daha önce devlet işlerinin görüşüldüğü Meclis-i Meşveret ile diğer devletlerle savaşa veya barışa karar vermek amacıyla toplanan Meclis-i Şûrâ lağvedilerek nazırlardan (bakan) oluşan Meclis-i Vükelâ (Bakanlar Kurulu) kuruldu. Ayrıca planlanan reformlarla ilgili kanun ve nizamların hazırlanması ve bunların uygulanıp uygulanmadığının denetlenmesi için Meclis-i Vâlâ adlı bir komisyon oluşturuldu. Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra yapılacak reformları belirleme ve görüşme görevi de Meclis-i Vâlâ'ya verildi ve Meclisin üye sayısı artırıldı. Abdülmecid Dönemi'nde ise Bâbıâli'de yürütülen işlere yardımcı olmak üzere yeni meclisler kuruldu. Bu meclislerin kurulmasında hariciye nazırlığının ardından birçok kez sadrazamlık görevine getirilen Mustafa Reşid Paşa önemli rol oynadı (Görsel 2.24). 1854'te yeni kanunlar yapmak amacıyla kurulan Meclis-i Âlî-i Tanzimat, 1861'de Meclis-i Vâlâ ile birleştirilerek Meclis-i Ahkâm-ı Adliyye adını aldı ve Tanzimat Dönemi'nin ilk yıllarındaki bütün yenilikler bu meclisin kararıyla yapıldı.

Görsel 2.24: Mustafa Reşid Paşa (Temsilî)

Mustafa Reşid Paşa, 1845-1857 yılları arasında aralıklarla altı defa sadrazamlık görevi yapmıştır.

Tanzimat Fermanı'nın getirdiği en büyük yeniliklerden biri, kanunlar önünde herkesin eşit kabul edilmesiydi. Müslüman ve gayrimüslim tebaa arasında var olan ayrımlar bu fermanla kaldırılmaya çalışıldı. Özellikle gayrimüslim cemaatleri sevindiren bu yeni durum, onlarda hukuki ve mülki haklarının güvence altına alınacağına dair bir beklentiye neden oldu. Ancak eşitlik ilkesi, bazı Müslümanlar tarafından hoş karşılanmadı. Yerleşik imtiyazların kaybedileceği endişesiyle halk arasında bu fermana karşı bir direnç oluştu ve sosyal hiyerarşi sarsılmaya başladı.

Görsel 2.25: Fausto Zonaro (Fausto Zonaro) tarafından resmedilen "Göksu'da Eğlence" adlı tablo, XX. yüzyıl başları, Pera Müzesi, İstanbul

Tanzimat Dönemi'nde şehirlerde yaşayan kadınlar, geleneksel Osmanlı kıyafetleri yerine Batılı tarzda giysi ve aksesuarlar kullanmaya başladı.

Tanzimat Fermanı'yla birlikte müsadere uygulaması kaldırıldı ve özel mülkiyet güvence altına alındı. Ayrıca yeni kurulan modern devlet kurumları sayesinde bürokrasi daha işlevsel hâle getirildi ve şehirlerde yaşayan memurlar aracılığıyla toplumsal hayat modernleşmeye başladı. Tanzimat Dönemi'nde kadınların sosyal yaşamdaki görünürlüğü daha belirgin hâle geldi ve toplumsal rolleri çeşitlendi (Görsel 2.25). Batı tarzı rüştiyeler ve idadiler açılarak eğitim medreselerin tekelinden çıkarıldı ve sistematik bir yapıya kavuştu. Bu okullardan mezun olup devlet kademelerinde görev alan kişiler, toplumun yeni aydın kesimini oluşturdu. İyi eğitimli, Batı kültürüne aşina ve reform yanlısı bu yeni nesil, Osmanlı modernleşmesinin itici gücü oldu.

Tanzimat Fermanı'nın ilanı Osmanlı yönetim ve toplum yapısını nasıl etkilemiştir? Açıklayınız.

Verilen yönergeler doğrultusunda aşağıdaki etkinlikleri yapınız.

Görsel ve açıklamalarından yararlanarak soruları cevaplayınız.

▲ Tanzimat Fermanı'nın anısına 1850'de basılan madalyonun ön ve arka yüzü, Reims (Rims) Güzel Sanatlar Müzesi, Fransa

Madalyonun ön yüzünün üst tarafında etrafı ışıklandırılmış bir tuğra, solunda üzerinde Tanzimat yazılı bir ferman, altında ise Reşid ve Ali isimleri görülmektedir. Madalyonun çeşitli yerlerine büyük Osmanlı padişahlarından Osman, Mehmed, Süleyman ve Mahmud isimleri yerleştirilmiştir. En altta "Osmanlı İmparatorluğu'nun Abdülmecid tarafından ihyası" anlamına gelen Fransızca bir ifade, onun hemen üstünde ise Köprülü'nün ismi bulunmaktadır. Madalyonun etrafındaki çerçevenin içinde Fransızca olarak "Herkese eşit adalet", "Eğitim yaygınlaştı.", "Sanat ve barış korundu.", "Sığınma hakkı devam etti.", "İmparatorluğun onuru yüceltildi.", "Zayıflar himaye edildi." sözleri yazılıdır.

Madalyonun arka yüzünde ise dalgaların ortasında heybetli bir kale, iki minareli bir cami ve burçların üzerinde dalgalanan Osmanlı bayrağı göze çarpmaktadır. Üst tarafa Fransızca "İmparatorluk bakidir, Tanrı istiyor." cümlesi; en alta ise 1850 tarihi, tasarımcının adı (Hart) ve madalyonun yapım yeri (Brüksel) yerleştirilmiştir.

Yandaki karekod üzerinden Tanzimat-ı Hayriye Madalyonu ile ilgili daha ayrıntılı bilgilere ulaşabilirsiniz.

1. Madalyonda Sultan Abdülmecid dışında diğer Osmanlı padişahlarının isimlerine de yer verilmesinin nedeni ne olabilir? Açıklayınız.

2. Madalyonun etrafındaki çerçevede yer alan sözlerle hangi mesaj verilmek istenmiş olabilir?

Kırım Harbi ile ilgili verilenlerden yararlanarak soruları cevaplayınız.

Mısır ve Boğazlar Meselesi devam ederken Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün korunması yönünde bir politika izleyen Rus Çarlığı, Osmanlı toprakları üzerindeki emellerinden de vazgeçmemişti. Rus Çarı I. Nikola, 1841'den sonra tavır değiştirerek Osmanlı Devleti'nin varlığının sona erdirilmesi ve topraklarının paylaşılmasına yönelik bir politika izlemeye başladı. Bu hususta İngiltere'yle iş birliği yapmak isteyen I. Nikola, "hasta adam" olarak nitelendirdiği Osmanlı Devleti'ni paylaşmak için İngiliz hükûmetiyle anlaşmaya çalıştı ancak umduğu desteği bulamadı. Bunun üzerine Rus Çarlığı, Kudüs'teki Makâmât-ı Mübâreke (Kutsal Yerler) üzerinden Osmanlı Devleti'ni baskı altına almaya çalıştı (Görsel 2.26).

Görsel 2.26: Kamame (Kutsal Kabir) Kilisesi, 1867, Kongre Kütüphanesi, ABD

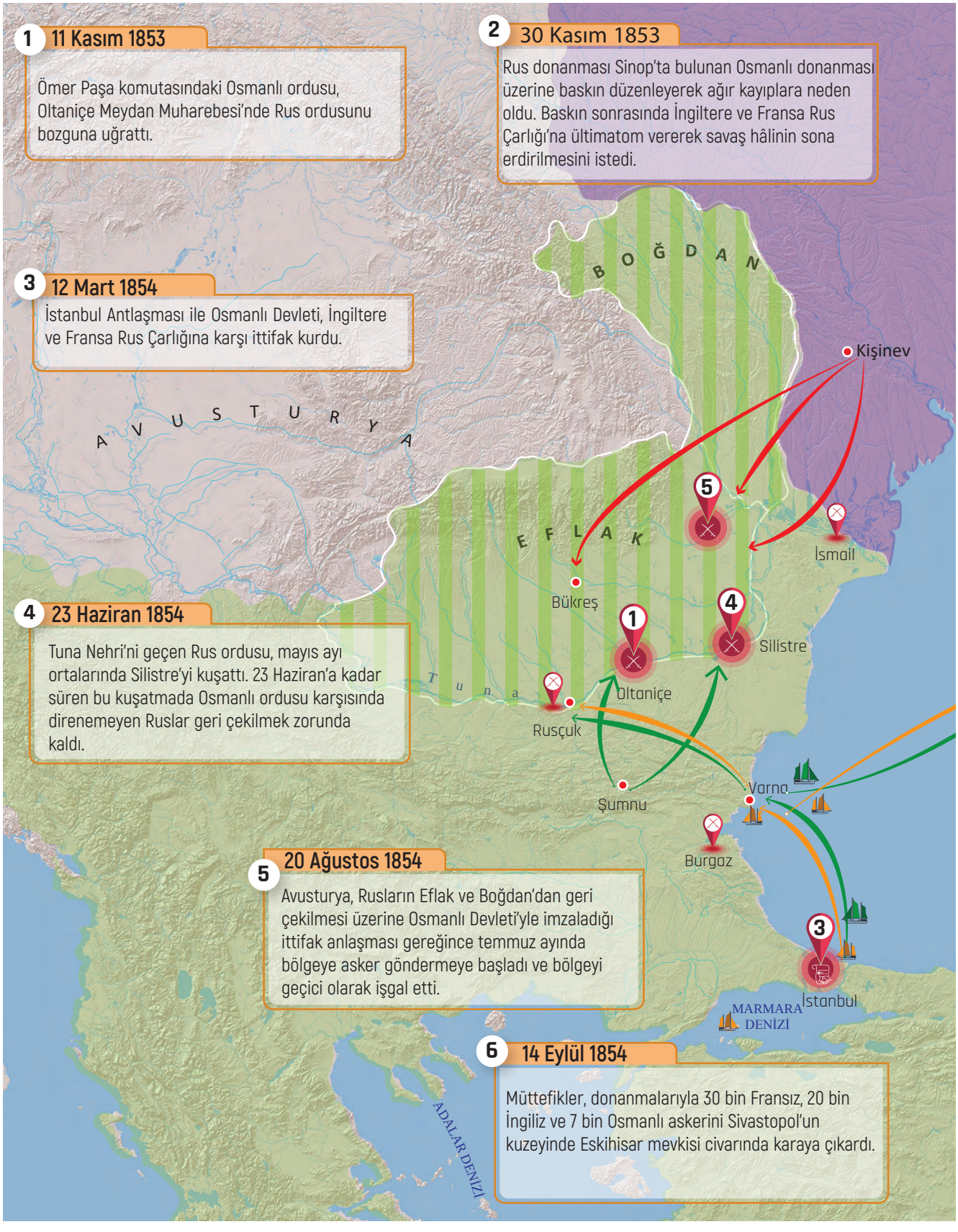
Hristiyanlık inancına göre Hz. İsa, Kudüs'teki Kamame Kilisesi'nin bulunduğu tepede çarmıha gerilmiş ve buraya defnedilmiştir. Bu nedenle başta Ortodoks Rumlar ve Katolikler olmak üzere birçok Hristiyan topluluk, kutsal kabul ettikleri bu kilise için tarih boyunca birbirleriyle çatışmıştır.

XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin daha önce imzaladığı antlaşmalar gereğince Osmanlı topraklarındaki Ortodoksların hamiliğini Rus Çarlığı, Katoliklerin hamiliğini ise Fransa yapıyordu. 1852'de III. Napoléon'un hükümdar olmasıyla Fransız hükûmeti, Kudüs'te yapılan antlaşmaları öne sürerek Katoliklere daha fazla hak ve imtiyaz verilmesi için Osmanlı Devleti'ne yaptığı baskıyı artırdı. Buna karşılık Rus Çarlığı da Kudüs'te Ortodokslar lehine olan mevcut durumun bozulmamasını istiyordu. Bu talepler ülkeler arasındaki gerginliğin artmasına neden oldu.

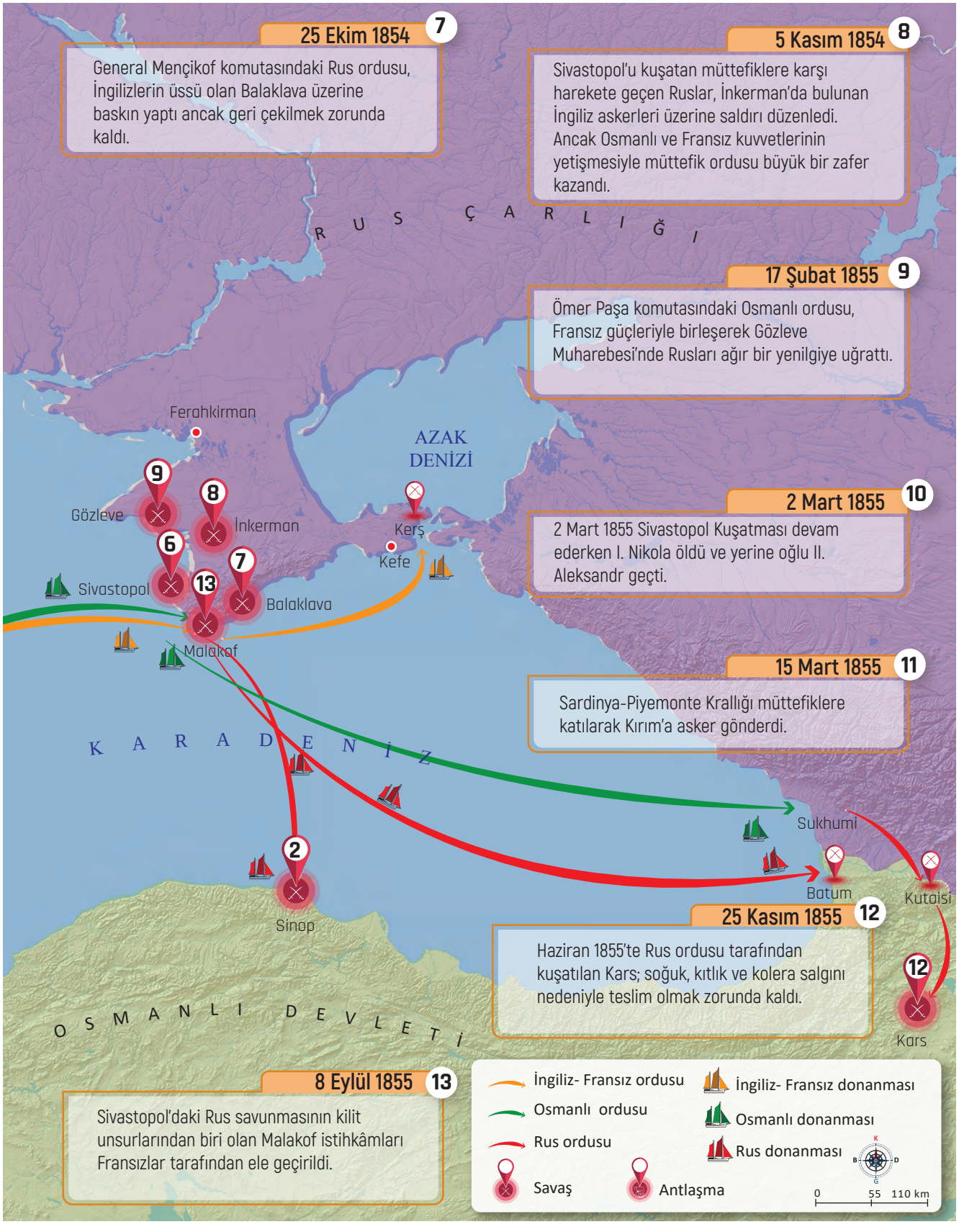
23 Şubat 1853'te Rus Çarlığı'nın olağanüstü elçisi olarak İstanbul'a gelen Prens Aleksandır Sergeyeviç Mençikof, Kutsal Yerler Sorunu'yla ilgili Osmanlı Devleti'nin egemenlik haklarını ihlal edecek bazı isteklerde bulundu. Osmanlı yönetimi ise Makâmât-ı Mübâreke'yle ilgili bir ferman yayımlayarak Ortodoksların mevcut durumunun korunacağını bildirdi. Bunun üzerine Ruslar kendi taleplerinin kabul edilmemesi hâlinde Eflak ve Boğdan'ı işgal edeceklerini açıkladı. Osmanlı hükûmetinin bu talepleri reddetmesi üzerine Rus ordusu Prut Nehri'ni geçti ve Tuna Nehri'ne kadar bütün Eflak ve Boğdan topraklarını işgal etti.

İngiltere'nin istekleri doğrultusunda hareket eden Osmanlı hükûmeti, Eflak ve Boğdan'ın işgaline tepki vermeyerek diplomatik protestoyla yetindi. Avusturya'nın Rusların Eflak ve Boğdan'dan geri çekilmesine yönelik çabaları sonuç vermeyince Osmanlı Devleti 4 Ekim 1853'te Rus Çarlığı'na savaş ilan etti. 23 Ekim'de daha önce davet edilen İngiliz ve Fransız filoları da İstanbul'a ulaştı. İngiltere ve Fransa'nın amacı, Rus tehdidi karşısında stratejik önem taşıyan Boğazları korumaktı.

Bu karekodda verilen "Hasta Adam" başlıklı etkinliği yapınız.

▲ **Bilgi Görseli 2.5:** Kırım Harbi

25 Ekim 1854
7
General Mençikof komutasındaki Rus ordusu, İngilizlerin üssü olan Balaklava üzerine baskın yaptı ancak geri çekilmek zorunda kaldı.
5 Kasım 1854
8
Sivastopol'u kuşatan müttefiklere karşı harekete geçen Ruslar, İnkerman'da bulunan İngiliz askerleri üzerine saldırı düzenledi. Ancak Osmanlı ve Fransız kuvvetlerinin yetişmesiyle müttefik ordusu büyük bir zafer kazandı.
RUS ÇARLIĞI
17 Şubat 1855
9
Ömer Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu, Fransız güçleriyle birleşerek Gözleve Muharebesi'nde Rusları ağır bir yenilgiye uğrattı.
Ferahkirman
AZAK DENİZİ
Gözleve
İnkerman
Kerç
Kefe
2 Mart 1855
10
2 Mart 1855 Sivastopol Kuşatması devam ederken I. Nikola öldü ve yerine oğlu II. Aleksandr geçti.
Sivastopol
Balaklava
Malakof
15 Mart 1855
11
Sardinya-Piyemonte Krallığı müttefiklere katılarak Kırım'a asker gönderdi.
KARADENİZ
Sukhumi
Batum
Kutaisi
Sinop
25 Kasım 1855
12
Haziran 1855'te Rus ordusu tarafından kuşatılan Kars; soğuk, kıtlık ve kolera salgını nedeniyle teslim olmak zorunda kaldı.
Kars
OSMANLI DEVLETİ
8 Eylül 1855
13
Sivastopol'daki Rus savunmasının kilit unsurlarından biri olan Malakof istihkâmları Fransızlar tarafından ele geçirildi.
İngiliz- Fransız ordusu
Osmanlı ordusu
Rus ordusu
İngiliz- Fransız donanması
Osmanlı donanması
Rus donanması
Savaş
Antlaşma
0 55 110 km

Yandaki karekod üzerinden Kırım Harbi ile ilgili etkileşimli içeriğe ulaşabilirsiniz.

Müttefik kuvvetleri, Sivastopol'u ele geçirdikten sonra 17 Ekim'de Kılburun, ardından da Özi kalelerini aldı. Bunun üzerine Avusturya'nın ara buluculuğunda barış görüşmelerine başlayan Ruslar, müttefiklerin şartlarını kabul etti ve antlaşma maddelerini görüşmek üzere 25 Şubat 1856'da Paris Kongresi toplandı (Görsel 2.27).

Görsel 2.27: Edouard Louis Dubufe (Eduar Lui Dubüfe) tarafından resmedilen ve Paris Kongresi'ne katılan devlet adamlarını tasvir eden tablo, 1856, Versailles Sarayı, Paris/Fransa

30 Mart 1856'da Osmanlı Devleti, İngiltere, Fransa, Rus Çarlığı, Avusturya, Prusya ve Sardinya-Piyemonte Krallığı'nın katıldığı kongre sonucunda Paris Barış Antlaşması imzalandı. Bu antlaşmaya göre Osmanlı Devleti bir Avrupa devleti olarak kabul edilecek ve Avrupalı devletlerin kendi aralarında uyguladığı hukuktan yararlanacaktı. Osmanlı Devleti'nin egemenliği ve toprak bütünlüğü Paris Konferansı'na katılan devletlerin garantisi altında olacaktı. Boğazlarla ilgili olarak 1841 Londra Boğazlar Sözleşmesi'nde kabul edilen hükümler geçerli olacaktı. Karadeniz, bütün devletlerin ticaret gemilerine açık fakat savaş gemilerine kapalı hâle getirilecekti. Osmanlı Devleti ve Rus Çarlığı; Karadeniz kıyılarında tersane kuramayacak, donanma bulunduramayacaktı. Eflak-Boğdan'a özerklik verilecek, Sırbistan'ın aldığı özerklik de antlaşmayı imzalayan devletlerin garantisi altında olacaktı. Ayrıca Osmanlı Devleti'nde ilan edilen Islahat Fermanı, antlaşmayı imzalayan devletler tarafından kabul edilecek fakat bu fermanın antlaşmada yer alması, Avrupalı devletlere Osmanlı'nın iç işlerine karışma hakkı vermeyecekti.

Paris Barış Antlaşması'nın Osmanlı Devleti'ne sağladığı en önemli kazanç ne olmuştur? Neden böyle düşündüğünüzü açıklayınız.

Kaynak J

"1774 Küçük Kaynarca, 1826 Akkirman, 1829 Edirne antlaşmalarının Rusya'ya tanıdığı üstün duruma son veren, 13 Temmuz 1841 Boğazlar mukavelenamesini değiştiren, Osmanlı Devleti'nin Avrupa ailesi camiasına dâhil edildiğini ilan eden ve onu siyasi yönden yeni bir döneme sokan Paris Antlaşması, devletin özellikle Islahat Fermanı sebebiyle önemli bir anayasal değişikliğin içine girmesine de yol açtı. Fermanın uygulanması esnasında meydana gelen toplumsal kavga ve kargaşa, millet sisteminin yeniden düzenlenmesinin sıkıntıları daha sonraki döneme damgasını vurdu. Devlet savaşın yol açtığı büyük bir borç batağının içine düştü."

Beydilli, 2007, s. 171.*

Kırım Savaşı yıllarında hem Avrupa ülkelerinde hem de Osmanlı Devleti'nde siyasi ve askerî olayların yanı sıra birçok kültürel ve teknolojik gelişme yaşandı. İlk kez bir savaşta telgraf ve buharlı savaş gemisi kullanıldı. Ayrıca malzeme ve silah taşımak için yeni demir yolu hatları inşa edildi. Kırım Savaşı devam ederken birçok gazeteci ve sanatçı bölgeye giderek savaşın seyrini yakından takip etti. Onların yaptığı haberler ve çizdiği resimler yoluyla Avrupa kamuoyu ilk kez bir savaşın gelişimini anlık olarak takip etti. Avrupa'daki gazetelerin İstanbul'a getirilmesiyle Osmanlı basın hayatı zenginleşti ve daha önce yayımlanmaya başlanan Takvim-i Vekayi (ilk resmî gazete) ve Ceride-i Havadis'e (ilk yarı resmî gazete) yeni gazeteler eklendi.

Savaş sürecinde müttefik orduları hava koşulları ve salgın hastalıklar nedeniyle büyük sıkıntılar yaşadı. Florence Nightingale (Florens Naytingeyl) adlı İngiliz bir hemşire, yaralı ve hasta askerlerin bakımını üstlenerek müttefik ordularına yardımcı oldu. Geceleri hastaları kontrol etmek için elinde lambayla dolaştığından "Lambalı Kadın" olarak da anılan Nightingale, 1860'ta Londra'da bilimsel temelli ilk hemşirelik okulunu kurarak modern hemşireliğin temellerini attı (Görsel 2.28).

Görsel 2.28: Joseph Austin Benwell (Josef Ostin Benvel) tarafından yapılan ve Nightingale'in başka hemşirelerle birlikte Üsküdar Askerî Hastanesindeki çalışmalarını tasvir eden renkli taş baskı, 1856, Ulusal Ordu Müzesi, Londra/İngiltere

Kırım Savaşı sırasında mali açıdan zor duruma düşen Osmanlı Devleti, ilk kez dışarıdan borç almak zorunda kaldı. Ayrıca savaş sürecinde ve sonrasında yaşanan göçler, Anadolu'nun demografik yapısını da değiştirdi.

Kaynak K

"Kırım Harbi'nden sonra Osmanlı ve müttefik kuvvetlerin Kırım'ı boşaltmaya başladıktan sonra Rus baskı ve sürgününden korktukları için kara ve deniz yolu ile Rumeli'ye göç eden Müslüman halkın bir kısmı, Silistre bölgesine yerleştirilmiştir. Kırım Savaşı'nın başından beri Kırım üzerinden kafileler halinde göçler devam etmekte idi. Savaş sona erdikten sonra Rusya, Kafkasya'yı tam kontrol altına alma yolunda daha fazla kuvvet sevk etmişti. 1859 yılında Şeyh Şamil, Ruslara teslim olup hareketi sona erince Rusya, Kafkasya'yı güvenli bir bölge haline getirmek üzere aşiretleri Kuban ovasına yerleştirmek ve Hıristiyanlaştırmak teşebbüsüne girişmiştir. Bunun başarılamayacağının anlaşılması üzerine yıldırma ve göçe zorlama yöntemine başvurulmuştur."

Demirel, 2005, s. 314.*

Kaynak L

Pyotr Nikolayeviç Gruzinski tarafından resmedilen ve 1864'te Kafkasya'dan yapılan göçleri tasvir eden tablo, Rus Müzesi Koleksiyonu, Malaga/İspanya

Kaynak M

"Kırım Harbi, Osmanlı Devleti'ni yalnız ekonomik yönden etkilemekle kalmamış, 1839 Tanzimat süreciyle başlayan ve devletin bütün kurumlarını kapsayan ıslahat hareketlerini ve bu arada tersane ve donanma işlerinde girişilen reform çabalarını da olumsuz etkilemişti. 1845-1853 seneleri arasında büyük bir gayretle meydana getirilen Türk deniz gücünün kısmen de olsa Sinop Baskını'nda yakılması, denizciliğimize Navarin'den sonra indirilen yeni bir darbe olmuştu. Paris Antlaşması'nın hükümlerine göre Karadeniz sahilinde bulunan ve denizcilik geleneği çok eskilere dayanan tersanelerin çalıştırmaması da Türk denizciliğine Sinop kadar ağır bir darbe olmuştur. Kırım Harbi'nden sonra denizciliğe ne kadar muhtaç olunduğu anlaşılmış bilhassa Sultan Abdülaziz zamanında bu sorunun başlı başına ele alınması gereği kabul edilerek, bir nezaretin kurulması kararlaştırılmıştı."

Örenç, 2007, s. 40.*

Islahat Fermanı ile ilgili verilenlerden yararlanarak soruları cevaplayınız.

Osmanlı Devleti, Tanzimat Fermanı'nı ilan ederken Avrupalıların Osmanlı'nın iç işlerine müdahalesini engellemeyi amaçlamıştı. Ancak Avrupalılar fermandaki esasların uygulanma biçiminden memnun kalmadı ve çeşitli bahanelerle hükûmetin iç politikasına müdahale etmeye devam etti. Amaçları, Tanzimat Fermanı'yla vadedilen ıslahatların hayata geçirilmesi ve gayrimüslimlere verilen hakların daha da genişletilmesiydi.

1855'te Kırım Savaşı devam ederken Osmanlı Devleti, İngiltere, Fransa ve Avusturya temsilcileri Viyana'da bir araya gelerek savaştan sonra yapılacak antlaşmanın esaslarını belirledi. Bu toplantıda Hristiyan tebaanın hukuki durumuyla ilgili yeni bir ferman çıkarılması konusunda da mutabakata varıldı. Çıkarılacak fermanın ve yapılacak ıslahatların kapsamını belirlemek üzere Osmanlı devlet adamları ile İngiliz, Fransız ve Avusturyalı büyükelçilerin dâhil olduğu bir komisyon kuruldu. Komisyonda yapılan görüşmeler doğrultusunda hazırlanan Islahat Fermanı, Paris Kongresi devam ederken 18 Şubat 1856'da Sadrazam Mehmed Emin Âli Paşa tarafından İstanbul'da ilan edildi (Görsel 2.29).

Osmanlı Devleti, Islahat Fermanı aracılığıyla Müslüman ve gayrimüslim tebaanın kanun önünde eşit olacağını duyurarak bütün din ve mezhep mensuplarına verilen hak ve imtiyazları yenilemiş oldu. Bu fermanla ırk ve din farkı gözetilmeksizin bütün Osmanlı vatandaşlarına eşit davranılacağı garanti altına alındı, ayrıca patrikhane yönetimi ve patrik seçimiyle ilgili de yasal düzenlemeler yapıldı. Devlet hizmetinde, askerlik görevinde ve okullarda bütün tebaanın eşit kabul edileceği belirtilirken Osmanlı sınırları içinde yaşayan bütün topluluklara okul açma izni verildi. Müslümanlar ile gayrimüslimler arasındaki hukuki anlaşmazlıkların giderilmesi için karma mahkemeler kurulması talebi kabul edildi. Ayrıca vergi verme ve ticari hayata katılma konularında Osmanlı tebaası arasında tam bir eşitlik sağlanacağı belirtildi.

Islahat Fermanı'nda gayrimüslimlere verilen yeni hak ve imtiyazlar, bazı Müslüman gruplar tarafından tepkiyle karşılandı. Bu tepkilere bağlı olarak 1857'de Cidde Olayları, 1859'da ise Kuleli Vakası yaşandı. Sultan Abdülmecid'e suikast düzenlemeyi ve halkı ayaklandırmayı planlayan gizli bir örgüt açığa çıkarılıp Kuleli'de yargılandı. Islahat Fermanı'nın ilanından sonra Rumeli, Lübnan, Girit gibi gayrimüslim nüfusun yoğun olduğu bölgelerde iç karışıklıklar çıktı (Görsel 2.30). Bu durum karşısında Avrupa devletleri Paris Antlaşması'na aykırı davranarak Osmanlı Devleti'nin iç işlerine müdahale etmeye başladı.

▲ **Görsel 2.29:** Mehmed Emin Âli Paşa (Temsilî)

Mehmed Emin Âli Paşa, 1852-1871 yılları arasında aralıklarla beş defa sadrazamlık görevi yapmıştır.

▼ **Görsel 2.30:** Jean-Adolphe Beaucé (Jan Adolf Buus) tarafından resmedilen ve Fransız ordusunun Beyrut'a girişini tasvir eden tablo, 1863, Versailles Sarayı, Paris/Fransa

1860'ta Dürziler ile Maruniler arasında çıkan şiddetli çatışmalar nedeniyle Lübnan'a gönderilen Avrupalı askerlerin yarısı Fransızlardan oluşuyordu.

Kaynak N

"Müslümanlarla gayri müslimleri kanun nazarında eşit hale getirerek tek toplum oluşturmayı amaçlayan Islahat Fermanı gayri müslim toplulukların birliğini dahi koruyamadı. Millî şuura ulaşan cemaatler bağlı oldukları kiliselerden ayrılarak kendi kiliselerini kurmaya başladılar. Islahat Fermanı'na göre bazı davaların patrikhânelerde görülmesine izin verilmesi devletin adlî bağımsızlığı ile çatışan bir hususstu. Yine ecnebilere Osmanlı ülkesinde mülk satın alma izninin verilmesi ve vakıfların mülke tahvil edilmesi gibi uygulamalar toplumda büyük yankı uyandırdı. Ülke çeşitli karışıklıklara sahne oldu. Bu karışıklıklar Avrupalı devletlerin çeşitli baskılarına sebebiyet verdi."

Gülsoy, 1999, s. 189.*

▲ **Görsel 2.31:** Sultan Abdülaziz [1861-1876 (Temsilî)]

Avrupalı devletler Islahat Fermanı'nın uygulanması konusundaki baskılarını artırırken 25 Haziran 1861'de Sultan Abdülmecid hayatını kaybetti. Onun ardından tahta çıkan Sultan Abdülaziz, ilk olarak Islahat Fermanı'nı uygulayacağını ilan etti ve taşra teşkilatlarının Fransa modeli örnek alınarak yeniden yapılandırılacağını açıkladı (Görsel 2.31). Osmanlı sınırları içindeki kiliseler Islahat Fermanı'ndaki kabuller doğrultusunda yeniden teşkilatlandırıldı ve hazırlanan nizamnamelerle gayrimüslim cemaatlerin sistemlerinde düzenlemeler yapıldı. Bu dönemde Osmanlı yönetimi, dış baskıların da etkisiyle fermanda ortaya konan birçok siyasi ve idari düzenlemeyi hayata geçirdi. Osmanlı tebaası olan gayrimüslimlerin askerlikten muaf olma talebi kabul edildi ve 1857'de çıkarılan bir kanunla askerlik hizmetine karşılık "bedel-i askerî" adlı bir vergi ödemeleri kararlaştırıldı.

Kaynak O

"Gayrimüslimler başlangıçta Islahat Fermanı'nı olumlu olarak değerlendirdiler ve Müslümanlarla eşit bir duruma geldikleri için sevinçli idiler. Askere alınmaları dışında fermana karşı bir hoşnutsuzluk hissetmediler. Ancak gayrimüslim din adamları için aynı memnuniyet söz konusu olmamıştır. Zira yüzyıllardır süren ve ayrıcalıklar içeren konumlarını kaybetmek gibi bir durumla karşılaştıklarını düşünüyorlardı. İznik Piskoposu, Fermanı okuduktan sonra ipek keseye koyarken 'Allah vere de orda kalsa' demiştir. Bunun yanında Rumlardan bazıları 'devlet bizi Yahudilerle beraber etti. Biz İslâm'ın üstünlüğüne razı idik' diyerek Ferman'ın eşitlik ilkesinden rahatsız olduklarını gösterdiler. Yani Müslümanlar gayrimüslimlerle, Hıristiyanlar da Yahudilerle eşit olmaktan memnun olmadılar."

Gümüş, 2008, s. 234.*

Kaynak N ve Kaynak O'ya göre Islahat Fermanı Osmanlı toplum yapısını nasıl etkilemiştir? Açıklayınız.

Kanun-ı Esasi ile ilgili verilenlerden yararlanarak soruları cevaplayınız.

Sultan Abdülmecid ve Sultan Abdülaziz dönemlerinde iç ve dış siyasette yaşanan önemli sorunlara rağmen idari, hukuki, sosyal ve ekonomik alanlarda birçok ıslahat yapıldı. Ancak o dönemlerde ortaya çıkan Genç Osmanlılar Hareketi'ne mensup aydınlar, bürokrasinin güçlenmesine bağlı olarak baskıların arttığını, yapılan ıslahatların ise yetersiz ve yüzeysel olduğunu savundu. 1865 yılında bir muhalefet hareketi olarak ortaya çıkan Genç Osmanlılar Hareketi; Batılılaşma, Osmanlılık, temsilî yönetim gibi çeşitli konularda yeni fikirler ileri sürdü. Tanzimat Dönemi'nde yapılan düzenlemelerle halk, kısmen de olsa yerel yönetimlerde söz sahibi olmaya başlamıştı. Bununla birlikte Genç Osmanlılar, devletin kurtuluşu için padişahın yetkilerinin sınırlandırılarak meşruti yönetime geçilmesi ve seçimle belirlenecek bir meclisin açılması gerektiğini savunuyordu. 1876'da Kanun-ı Esasi'nin ilan edilmesinde büyük paya sahip olan bu hareketin başlıca temsilcileri Namık Kemal, Ziya Paşa, Ali Suavi ve Mısır Prensi Mustafa Fazıl'dı (Görsel 2.32). Düşüncelerini basın yoluyla halka yaymayı amaçlayan Genç Osmanlılar, merkezî hükûmetin baskıları artırması nedeniyle 1867'den itibaren Avrupa'ya gitmeye başladı ve burada muhalif düşüncelerini rahatça ifade edebildikleri Türkçe gazeteler çıkardı. Ali Suavi'nin yayımladığı Muhbir, Namık Kemal ve Ziya Paşa'nın yayımladığı Hürriyet gibi gazeteler, Genç Osmanlıların düşüncelerinin gelişmesinde ve yayılmasında çok etkili oldu.

▲ **Görsel 2.32:** Namık Kemal (Temsilî)

Kırım Harbi sonrasında Avrupalı devletler, Balkanlarda yaşanan sorunlar nedeniyle Osmanlı hükûmetinin karşısında yer aldı. 1875'te Bosna Hersek'te yaşayan gayrimüslimlerin başlattığı bir isyan sonucunda çok sayıda Müslüman köylü katledildi (Görsel 2.33). Osmanlı Devleti bu isyanı sert şeklide bastırdı ancak Sırbistan ve Karadağ Osmanlı Devleti'ne savaş açtı. Osmanlı ordusunun bu savaşta üstünlük kurması üzerine Rus Çarlığı devreye girdi ve derhâl ateşkes ilan edilmesini istedi. Ateşkesin ardından Balkanlardaki bu gerginliğe çözüm bulmak amacıyla İstanbul'da Rus Çarlığı, İngiltere, Fransa, Avusturya-Macaristan, Almanya, İtalya ve Osmanlı Devleti temsilcilerinin katılacağı uluslararası bir konferans yapılması kararlaştırıldı.

▼ **Görsel 2.33:** Srbadija (Sırbadiya) adlı bir dergide yayımlanan ve pusuda bekleyen Hersekli isyancıları tasvir eden çizim, 1876, Belgrad Üniversitesi Kütüphanesi, Sırbistan

▲ **Görsel 2.34:** Sultan II. Abdülhamid [1876-1909 (Temsilî)]

1876'da Bosna ve Hersek'teki olayların benzeri Bulgaristan'da yaşandı. Bulgar isyancılar Türk köylerine baskınlar yaparak insanları katletti. Osmanlı güçleri bu isyanı da bastırdı ancak olaylar Avrupa basınında Türkler Bulgarları katletmiş gibi yansıtıldı.

Balkanlardaki isyanlar sırasında Hüseyin Avni Paşa, Mithat Paşa ve Süleyman Paşa darbe yaparak Sultan Abdülaziz'i tahttan indirdi. Bir anayasa yapılmasını ve meşruti yönetime geçilmesini isteyen bu devlet adamları, 30 Mayıs 1876'da V. Murat'ı tahta çıkardı. Ancak V. Murat'ın daha önce de var olan psikolojik rahatsızlıklarının artması ve devlet yönetiminde yetersiz kalacağının görülmesi üzerine anayasa yapılması hususunda söz veren II. Abdülhamid 31 Ağustos 1876'da tahta çıkarıldı (Görsel 2.34). Sultan II. Abdülhamid tahta çıktıktan hemen sonra meşrutiyetin ilanı için hazırlıklara başlandı ve hem anayasa yazımı hem de meclis kurulması için 30 Eylül 1876'da bir komisyon görevlendirildi.

Aşağıdaki kaynaktan yararlanarak soruları cevaplayınız.

Mabeyn-i Hümâyûn'dan Sadaret Makamı'na Re'sen İrade-i Seniyye

Hükûmet idaresinin güçlendirilmesi, hukukun sağlanması, halkın ihtiyaçlarının temini ve Osmanlı Devleti'nin diğer medeni devletler arasında hak ettiği yeri almasını sağlayacak bir anayasa ve Meclis-i Umûmi oluşturulması büyük önem taşımaktadır. Söz konusu anayasanın taslağının hazırlanması ve meclisin yapılandırılması için, ilmiye ve mülkiyeden bir komisyon oluşturulacak ve bu komisyonun çalışmaları Meclis-i Vükelâca incelenip son şekli verildikten sonra padişahın onayına sunulacaktır. Anayasa ve meclis ile ilgili olarak yabancı devletlerin İstanbul'daki elçilerine de haber verilecektir. Bu çalışmalar Bosna-Hersek ve Bulgaristan için bağımsızlık taleplerinin de önüne geçilebilecektir. Bu çerçevede hemen bu akşam ve yarın (11-12 Ramazan 1293) bir danışma meclisi (meclis-i meşveret) toplanarak anayasa taslağı oluşturma komisyonunun üyelerini belirlemesi en acil hususlardandır.

11 Ramazan 1293/30 Eylül 1876

Göncü (Haz.), 2010, s. 73.*

1. Sultan II. Abdülhamid neden bir anayasa taslağı hazırlanmasını istemiş olabilir? Açıklayınız.

2. Sizce Osmanlı anayasasının varlığı Avrupalıların Osmanlı Devleti'ne müdahalesini nasıl engelleyebilirdi? Açıklayınız.

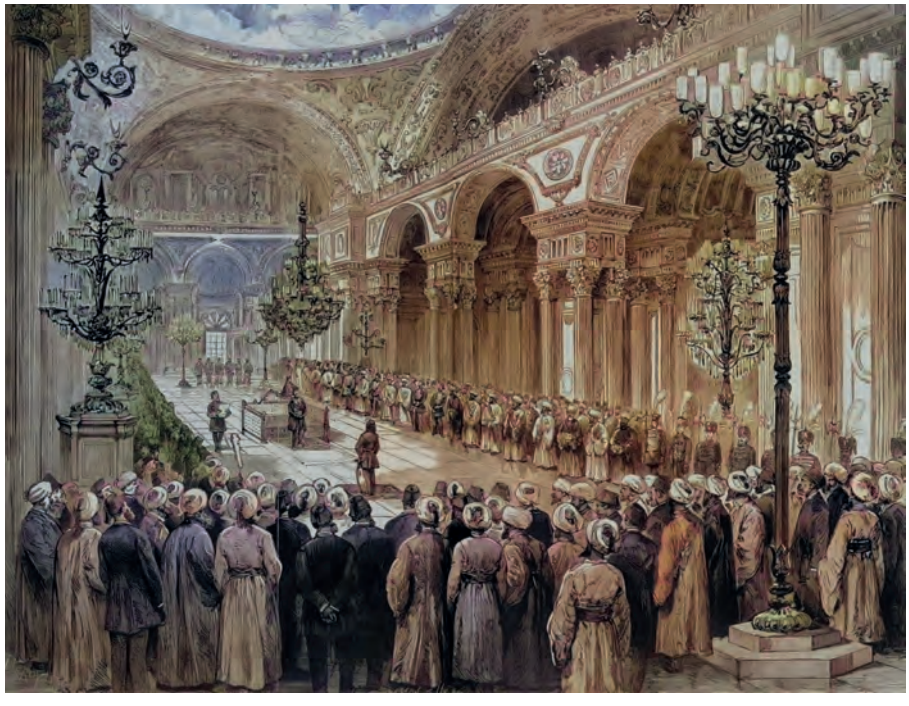
Mithat Paşa başkanlığında kurulan anayasa yazım komisyonu Belçika, Prusya ve Polonya anayasalarını örnek alarak bir taslak hazırladı. Aynı dönemde İngilizlerin girişimleriyle 23 Aralık 1876'da Avrupalıların Balkanlarda yapılmasını istedikleri reformları görüşmek amacıyla İstanbul'da Tersane Konferansı toplandı (Görsel 2.35).

Görsel 2.35: *Ruslar ve Türkler-Doğu Savaşı* adlı eserde yer alan ve Tersane Konferansı için bir araya gelen devlet temsilcilerini tasvir eden gravür, 1878

23 Aralık 1876'da başlayıp 20 Ocak 1877'de sona eren Tersane Konferansı'nda 1875 Hersek ve 1876 Bulgar ayaklanmalarıyla başlayıp Osmanlı-Sırp ve Karadağ Savaşları'yla devam eden Balkan Krizi görüşüldü.

İngiltere, Rus Çarlığı, Avusturya-Macaristan, Almanya ve Fransa temsilcilerinin katıldığı Tersane Konferansı devam ederken Osmanlı hükûmeti Avrupalıların müdahalesini engellemek amacıyla Kanun-ı Esasi'yi ilan etti (23 Aralık 1876). Bu ilk Osmanlı anayasasının ilanıyla I. Meşrutiyet Dönemi başladı ve anayasaya göre kurulan Meclis-i Umumi, 19 Mart 1877'de Sultan II. Abdülhamid'in katılımıyla gerçekleşen bir törenle açıldı (Görsel 2.36).

Görsel 2.36: 7 Nisan 1877 tarihli L'Illustration Journal Universel (Lilüstrasyon Cörnıl Yunivörsıl) gazetesinde yayımlanan ve Meclis-i Umumi'nin açılışını tasvir eden çizim

Meclis-i Umumi, Âyan ve Mebûsan adı verilen iki meclisten oluşmaktaydı. Meclis-i Mebûsan üyeleri, çalışmalara hemen başlayabilmek için vilayet, sancak ve kaza idare meclislerinin üyeleri tarafından seçilmişti.

Meclis-i Umumi, 19 Mart 1877-28 Haziran 1877 ve 13 Aralık 1877-14 Şubat 1878 tarihleri arasında iki dönem görev yaptı. Ancak Sultan II. Abdülhamid, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı devam ederken yaşanan tartışmaları ve çıkan gerginlikleri gerekçe göstererek Meclis-i Umumi'yi tatil etti. Bununla birlikte Kanun-ı Esasi yürürlükte kaldı.

Kaynak Ö

"Kânûn-ı Esâsî ana metni 119 maddeden oluşur ve genel olarak maddeler Osmanlı halkının temel hak ve hürriyetleri, vekil ve memurlar, ayan, mebusan ve umumi meclislerin durumu, mahkemeler, maliyenin durumu ve vilayetlerin yeni şekli gibi madde başlıklarından oluşmaktadır. Genel olarak bu maddeleri içeren kanuna biraz yakından bakıldığından ise bazıları hemen dikkat çekmektedir. Bu dikkat çeken maddeler; 2, 3, 8, 10, 12 ve 113. kısımlardır. 2. madde; devletin başkentinin İstanbul olduğunu ilan eder. 3. madde; saltanatın Osmanoğulları ailesine ait olduğunu ve padişahın aynı zamanda halife olduğunu vurgular. 8. madde; Osmanlı halkının milleti ne olursa olsun 'Osmanlı' olarak tabir olunacağını; 10. madde; Osmanlı devletinin dininin 'din-i İslâm' olduğunu, 12. madde; matbuatın 'kanun dairesinde' serbest olduğunu ve son olarak 113. madde; devletin herhangi bir mahallinde ihtilal belirtileri hissedildiğinde örfi idare ilan edilebileceğini ve Kânûn-ı Esâsî'nin askıya alınabileceğine vurgu yapar."

Göncü (Haz.), 2010, s. 80.*

Kanun-ı Esasi Osmanlı yönetim yapısını nasıl etkilemiştir? Açıklayınız.

93 Harbi ve Anadolu'ya yapılan göçler ile ilgili verilenlerden yararlanarak soruyu cevaplayınız.

93 Harbi
1877-1878 yıllarında Osmanlı Devleti ile Rus Çarlığı arasında yapılan savaş, Rumi takvime göre 1293 yılında gerçekleştiği için 93 Harbi olarak anılmıştır.

Osmanlı hükûmeti, ilk anayasası olan Kanun-ı Esasi'yi ilan etmesine rağmen Tersane Konferansı'nda arzu ettiği sonucu alamadı. Konferansta özellikle Rus Çarlığı'nın ısrarlarıyla Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü tehdit eden kararlar alındı. Buna göre Sırbistan ve Karadağ'ın sınırları genişletilecek, Bosna ve Hersek'te yönetimler özerkleştirilecek, Bulgaristan'da özerklik benzeri bir sistem oluşturularak topraklar iki eyalete bölünecek ve bu eyaletlerin başına Hristiyan valiler görevlendirilecekti. Osmanlı Devleti bu şartları kabul etmeyince Avrupalı devletler Londra'da yeniden bir araya gelerek antlaşma maddelerinde kısmi değişiklikler yaptı. Ancak önceki maddelerle benzer hükümler içeren bu kararlar da Osmanlı yönetimi tarafından reddedildi. Bunun üzerine Bulgar ayaklanmaları sırasında Hristiyanları koruma iddiasıyla olayları çarpıtan ve Avrupa kamuoyunu yanıltan Rusların da etkisiyle başta İngiltere olmak üzere Osmanlı Devleti'ne destek veren tüm Avrupalı devletler tavır değiştirdi. Bu durumu fırsat gören Rus Çarlığı, açık denizlere inmek ve yayılmacı Panslavist politikalarını hayata geçirmek için 24 Nisan 1877'de Osmanlı Devleti'ne savaş açtı.

Tuna ve Kafkasya olmak üzere iki ana cephede yaşanan 93 Harbi, Rus ordularının Tuna Cephesi'nde Romanya (Eflak ve Boğdan) topraklarına girmesiyle başladı (Harita 2.5). Rus ordusunun çok hızlı ilerlemesi sonucunda art arda yenilgiye uğrayan ve bulunduğu topraklarda tutunamayan Osmanlı ordusu geri çekilmek zorunda kaldı. Bunun üzerine bölgedeki Osmanlı kuvvetlerinin komuta kademesine Mehmed Ali Paşa ve Süleyman Paşa atandı. Onların öncülüğünde Ruslara karşı bazı başarılar elde edilse de istenen sonuç elde edilemedi ve Osmanlı kuvvetlerinin Edirne'ye çekilmesine karar verildi. Vidin'de Osman Paşa komutasında görev yapan Osmanlı ordusu ise Plevne'de güçlü bir savunma birliği oluşturdu. (Görsel 2.37).

▲ **Görsel 2.37:** Gazi Osman Paşa (Temsilî)

▲ **Harita 2.5:** 93 Harbi'nde Tuna Cephesi

Plevne'yi geri almak için iki kez harekete geçen Rus ordusu verdiği ağır kayıplar nedeniyle geri çekildi. Eylül ayında Rumenlerin desteğiyle yeniden saldırılara başlayan Ruslar yine sonuç alamayınca 13 Eylül 1877'de Plevne'yi kuşattı. Sultan II. Abdülhamid, bu süreçte gösterdiği kahramanlıklardan dolayı Osman Paşa'ya "gazi" ünvanı verdi. Uzun süren Rus kuşatması sırasında mühimmat ve yiyecek sıkıntısı baş gösterince Osman Paşa komutasındaki Osmanlı kuvvetleri 10 Aralık'ta kaleden çıkarak karşı saldırıya geçti. Ancak muharebeler sırasında yaralanan Osman Paşa, Plevne'yi Ruslara teslim etmek zorunda kaldı.

Kafkas Cephesi'nde Rus kuvvetleri; 30 Nisan'da Doğubayazıt'ı, 19 Haziran'da da Ardahan'ı ele geçirerek ilerlemeye devam etti ve Kars'ı kuşattı. Gazi Ahmed Muhtar Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu, 25 Ağustos'ta Gedikler Muharebesi'ni kazanarak Rus ordusunun ilerleyişini durdurdu (Görsel 2.38). Ancak 15 Ekim 1877'de Alacadağ Muharebesi'ni kaybeden Osmanlı ordusu, destek kuvvetlerin yetişememesi ve kış mevsiminin yaklaşması üzerine geri çekilmek zorunda kaldı. Bunun üzerine Rus ordusu 18 Kasım'da Kars'ı ele geçirdi.

Görsel 2.38: Simon Agopyan tarafından resmedilen ve Gedikler Muharebesi'ni tasvir eden tablo, 1910, Harbiye Askerî Müzesi, İstanbul

Gedikler Muharebesi'nde ağır bir yenilgiye uğrayan Rus ordusu, Ani Harabeleri'nin doğusuna çekilmek zorunda kaldı.

Bu karekod üzerinden Nene Hatun ile ilgili bir videoyu izleyebilirsiniz.

Gazi Ahmed Muhtar Paşa, Rusların hızlı ilerleyişi karşısında Erzurum'un Aziziye mevkisinde güçlü bir savunma hattı oluşturdu. Erzurum halkı da bu mücadeleye fiilen katılarak Osmanlı ordusuna destek verdi. Nene Hatun, Aziziye tabyasındaki kahramanca mücadelenin en önemli simgesi oldu. 24 Ekim 1877'de Yahni Dağı Muharebesi'nde Rus kuvvetleriyle karşı karşıya gelen Osmanlı ordusu büyük bir galibiyet kazandı. Sultan II. Abdülhamid de bu süreçteki başarılarından dolayı Ahmed Muhtar Paşa'ya "gazi" ünvanı ve çeşitli hediyeler verdi.

Rus orduları Plevne'yi ele geçirdikten sonra 4 Ocak 1878'de Sofya'yı, ardından da Filibe'yi ele geçirdi (16-19 Ocak 1878). 20 Ocak'ta Edirne'yi işgal eden Ruslar, İstanbul'un Yeşilköy semtine kadar ilerledi. Bunun üzerine Osmanlı Devleti mütareke talebinde bulundu ve iki devlet arasında görüşmelere başlandı. Bu sırada İngiltere de İstanbul'un Ruslar tarafından işgal edilmesini önlemek amacıyla donanmasını Tuzla önlerine gönderdi.

Osmanlı Devleti ile Rus Çarlığı arasında yapılan görüşmeler neticesinde 3 Mart 1878'de Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması imzalandı. Antlaşmaya göre Karadağ, Sırbistan ve Romanya'nın bağımsızlığı tanınacak ve sınırları genişletilecekti. Bulgaristan, sınırları Adriyatik'e kadar uzanan özerk bir prensliğe dönüştürülecekti. Ayrıca Bosna-Hersek'te özerk bir yönetim kurulacak; Ermenilerin yaşadığı bölgeler ile Girit, Teselya ve Arnavutluk'ta ıslahatlar yapılacak; doğu sınırında İran'a toprak bırakılacak; Ruslara savaş tazminatı ödenecek ve Ardahan, Kars, Batum ve Doğubayazıt Rus Çarlığı'na bırakılacaktı.

Ayastefanos Antlaşması sonucunda Osmanlı Devleti üzerindeki güç dengeleri Rus Çarlığı lehine değişmiş oldu. Bu antlaşmanın ardından Avrupalı devletler, kendilerini de içine alan büyük bir savaşı engellemek ve güç dengelerini yeniden oluşturmak için Berlin'de bir kongre toplanmasına karar verdi. Ruslar ise Marmara Denizi'nde bulunan İngiliz donanmasının ve başta Avusturya-Macaristan olmak üzere diğer Avrupalı devletlerin baskısıyla barış antlaşmasının şartlarını yeniden görüşmeyi kabul etti.

13 Haziran 1878'de Almanya Başbakanı Bismarck (Bismark) başkanlığında Berlin Kongresi toplandı (Görsel 2.39). Ayastefanos Antlaşması'nın ağır hükümlerinden kurtulmak isteyen Osmanlı Devleti, Avrupalı devletlerin desteğini alabilmek için kongre öncesinde Kıbrıs'ın idaresini İngiltere'ye bıraktı. Kongrede yapılan görüşmeler sonucunda 13 Temmuz 1878'de Osmanlı Devleti ile İngiltere, Fransa, Rusya, Almanya, Avusturya-Macaristan ve İtalya arasında Berlin Antlaşması imzalandı.

Görsel 2.39: Anton von Werner (Anton fon Verner) tarafından resmedilen ve Berlin Kongresi'ne katılan ülke temsilcilerini tasvir eden tablo, 1892, Berlin Belediye Müzesi, Almanya

Berlin Kongresi'nde alınan kararlar, sonraki yıllarda Avrupalı devletler arasında çeşitli ihtilaflara neden oldu.

1856 Paris Antlaşması'nda Osmanlı toprak bütünlüğünün korunmasına yönelik alınan kararlar, Berlin Antlaşması'nın hükümleriyle ihlal edilmiş oldu. Berlin Antlaşması'na göre Bulgarların yaşadığı Osmanlı toprakları üç bölgeye ayrılacak; birinci bölgede özerk bir Bulgar prensliği oluşturulacak, ikinci bölgede ise Hristiyan bir vali tarafından yönetilen; idari olarak bağımsız, siyasi ve askerî olarak Osmanlı Devleti'ne bağlı Doğu Rumeli Vilayeti kurulacaktı. Üçüncü bölgedeki Makedonya ise ıslahat yapılması şartıyla Osmanlı Devleti'ne bırakılacaktı. Bu antlaşmayla Karadağ, Sırbistan ve Eflak-Boğdan, sınırları genişletilerek bağımsız birer devlet hâline getirilecekti. Ayrıca Bosna-Hersek'in Avusturya- Macaristan tarafından işgali kabul edilecek; Kars, Ardahan ve Batum Rus Çarlığı'na, Doğubayazıt ise Osmanlı Devleti'ne bırakılacaktı. Osmanlı yönetimi, Ermenilerin yaşadığı bölgelerde ıslahatlar yapacak ve Girit'teki Rumlara verdiği imtiyazları genişletecekti. Boğazlar konusunda ise 1856 Paris Barış Antlaşması'nda konan hükümlere uyulmaya devam edilecekti.

Kaynak P

"Doksan Üç Savaşı, XIX. yüzyılda Türkiye'nin kaderini belirleyen en önemli savaştır. Bu savaş sonrası II. Abdülhamid'in tespitlerine göre Türk ordusu ve bürokrasisi cesaretini kaybetmiş, ülkede karamsar bir hava oluşmuş ve Osmanlı yalnızlığa mahkûm olmuştu. Bu savaşın Avrupa devletleri üzerindeki tesiri Osmanlı topraklarının paylaşılmasının son aşamaya geldiğini kabul etmek oldu ve fiili paylaşım başladı. Fransa, İngiltere ve İtalya'nın, Kuzey Afrika'da Tunus (1881), Mısır (1882) ve Trablusgarp'ı (1911) işgal etmesi, Avusturya'nın Bosna-Hersek üzerinden Ege Denizi'ne ulaşmak istemesi, Balkan devletlerinin yayılmacı faaliyetlerini artırmaları ve Rusya'nın Doğu Anadolu'yu resmen imtiyaz bölgesi ilân etmesi hep bu yenilginin sonucudur. Ülke içinde ise bir yandan gayrimüslim cemaatlerin ayrılıkçı akımları daha da güçlenirken, Müslüman Arnavut ve Araplar arasında da ilk defa ayrılık eğilimleri su yüzüne çıktı."

İpek, 2002, s. 18.*

93 Harbi'nde ve sonrasında Balkanlar, Kafkaslar ve Doğu Anadolu'da yaşayan binlerce Müslüman katledildi. Sırbistan'da, Romanya'da ve özellikle savaşın ardından Bulgaristan ve Doğu Rumeli olarak adlandırılacak bölgelerde yaşayan Müslümanlar; Rus, Bulgar ve Don Kazakları'nın kurduğu çetelerden kaçarak topraklarını terk etmek zorunda kaldı. Bu toplulukların büyük çoğunluğu Türklerden oluşmakla beraber aralarında Pomaklar ve daha önce Ruslarla yapılan savaşlar nedeniyle bölgeye gelen Tatarlar ve Çerkezler de vardı. Berlin Antlaşması'nın ardından göç etmek zorunda kalan halklara Bosna-Hersek Müslümanları da katıldı. Ayrıca Balkanlarda yaşayan Yahudiler de Müslümanlar gibi katledildi ve yaşadıkları yerlerden sürgün edildi.

Kafkaslarda ve Doğu Anadolu'da yaşayan Müslümanlar, Rus askerlerinin ve onlarla birlikte hareket eden Ermeni çetecilerin ağır zulmüne ve katliamına maruz kaldı. Savaştan sonra göç etmek zorunda kalan binlerce Müslüman, yollarda hem Rus askerlerinin, Ermeni ve Don Kazak çetecilerin saldırılarıyla hem de açlık, salgın hastalık gibi nedenlerle hayatını kaybetti.

Tablo 2.1: Bulgaristan'dan* Kaçıp 1879'a Kadar Sağ Kalan Türk Mültecilerin (Tahminî) Sayısı

Edirne Vilayeti	105.000
Selanik Vilayeti	60.000
Kosova ve Manastır Vilayetleri	140.000
İstanbul**	120.000
Osmanlı'nın Asya toprakları	90.000
Toplam	**515.000**

* Sonradan Bulgaristan ve Doğu Rumeli olan bölgeler kastediliyor.
** Anadolu yakasını da kapsıyor.

McCarthy, 2020, s. 109.*

Kaynak R

1 Eylül 1877 tarihli Illustrated London News (İlüstreytıt Landın Nivs) dergisinde yayımlanan ve Tırnova'dan Şumnu'ya göç eden Türkleri tasvir eden çizim

93 Harbi sırasında Rus ve Bulgar güçleri, halkın geri dönmesini engellemek ve bölgedeki Türk varlığını ortadan kaldırmak için Bulgaristan'daki Türk köy ve şehirlerini sistematik biçimde yağmalayıp yıktı.

93 Harbi'nden sonra yaşanan göçler, hem Osmanlı Devleti'nin demografik yapısını değiştirdi hem de önemli ekonomik ve toplumsal sorunlara neden oldu. Anadolu'ya gelen göçmenlerin ağırlıklı olarak batı ve orta kesimlere yerleştirilmesi ancak bu yerleştirmenin arazi kanunlarına uygun şekilde yapılmaması yerli halkın tepkisine neden oldu. Ayrıca yeni gelenlere karşı yürütülen kışkırtma faaliyetleri sonucunda zaman zaman bölge halkı ile göçmenler arasında çatışmalar yaşandı.

93 Harbi yıllarında göç etmek zorunda kalan insanlar ne gibi zorluklarla karşılaşmış ve neler hissetmiş olabilir? Konuyla ilgili duygu ve düşüncelerinizi yazınız.

Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi ile ilgili verilenlerden yararlanarak soruyu cevaplayınız.

Osmanlı Devleti XIX. yüzyılda savaş harcamaları, toprak kayıpları ve giderlerin artması nedeniyle mali sıkıntıya girdi ve büyük bütçe açıkları vermeye başladı. Bu sorunu çözmek için 1775-1870 yılları arasında "esham" adı verilen bir iç borçlanma sistemi yürürlüğe kondu. Ayrıca vergi sisteminde yapılan düzenlemelerle hazine gelirleri artırılmaya çalışıldı. Bu tedbirler sayesinde özellikle Tanzimat sonrasında kısmi bir ekonomik iyileşme görülse de plansız ve denetimsiz yapılan devlet harcamaları nedeniyle mali disiplin sağlanamadı ve bütçe açığı kapatılamadı (Tablo 2.2).

Tablo 2.2: 1846-1854 Yılları Arasında Osmanlı Devleti'nin Mali Durumu

Mali Yıl	Gelir Miktarı (Kuruş)	Tahsisat Miktarı (Kuruş)	Bütçe Açığı (Kuruş)	Bütçe Açığının Gelirlere Oranı (%)
1846-1847	625.000.000	633.212.899	-8.212.899	-1,3
1847-1848	653.500.000	678.668.435	-25.168.435	-3,7
1848-1849	666.230.000	754.455.456	-88.225.456	-11,7
1849-1850	710.000.000	788.893.647	-78 893 647	-10
1850-1851	702.129.312	801.029.061	-98 899 749	-12,3
1851-1852	724.400.000	778.025.831	-53 625 831	-6,9
1852-1853	772.971.628	794.392.424	-21 420 796	-2,7
1853-1854	757.459.670	779.117.205	-21 657 535	-2,8

Güran (Haz.), 2003, s. 8.*

Tabloya göre 1846-1854 yılları arasındaki mali durum, Osmanlı Devleti'nin siyasi ve ekonomik yapısı üzerinde ne gibi sonuçlar doğurmuş olabilir? Açıklayınız.

Osmanlı maliyesi, bir süre İstanbul'un Galata semtindeki bankerlerden iç borç alarak bütçe açığını kapatmaya ve devletin nakit ihtiyacını karşılamaya çalıştı. Bu süreçte Avrupalı devletlerin ısrarlarına rağmen uzun süre dış borçlanmadan uzak duruldu. Ancak hem devlet gelirlerinin azalması hem de Kırım Harbi sırasında savaş giderlerinin karşılanması için ilk kez 1854 yılında dış borç alındı. 1875'e kadar Avrupa'daki aracı kurum veya bankerlerden yüksek faizlerle ve büyük miktarlarda dış borç almaya devam eden Osmanlı Devleti, bu parayı genellikle memur maaşlarını ödemek, bayındırlık hizmetleri vermek, donanma kurmak gibi amaçlarla kullandı. 1875 yılına gelindiğinde devlet gelirlerinin üçte ikisiyle sadece borç ödemeleri karşılanabiliyordu ve dış borçların faizleri bile ödenemez hâle gelmişti.

Osmanlı hükûmeti, 6 Ekim 1875'te bir kararname yayımlayarak dış borç taksitinin yarısının nakit olarak ödeneceğini, diğer yarısı için de beş yıl vadeli ve %5 faizli yeni borç senedi verileceğini açıkladı. Bu karar İngiliz, Fransız, Alman, Avusturyalı, Hollandalı ve İtalyan alacaklılar tarafından büyük bir tepkiyle karşılansa da yürürlüğe kondu. Ancak 1876'da Sırbistan'la savaşa giren Osmanlı Devleti dış borç ödemelerini durdurunca Avrupalı temsilciler ile Osmanlı bürokratları arasında görüşmelere başlandı. 93 Harbi yıllarında ara verilen bu görüşmelere savaş sonrasında devam edildi. 13 Eylül-20 Aralık 1881 tarihleri arasında yapılan toplantılar sonucu Osmanlı Devleti, dış borçların bir plan dâhilinde ödenmesi amacıyla Düyûn-ı Umûmiyye İdaresinin kurulmasını kabul etti.

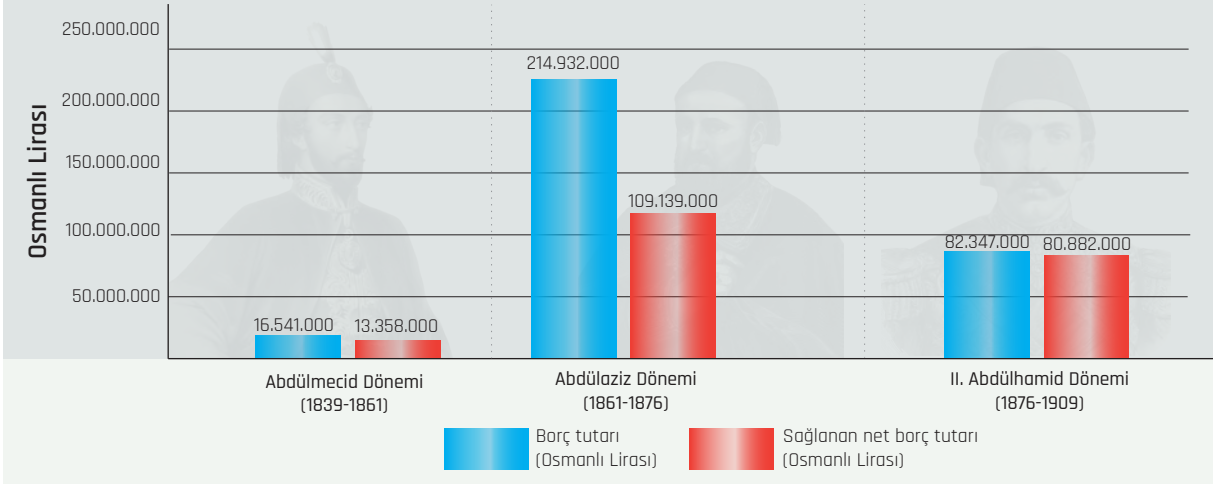
Osmanlı dış borçlarının tahsilatı konusunda alınan kararlar 20 Aralık 1881 (28 Muharrem 1299) tarihli Muharrem Kararnamesi'yle ilan edildi (Görsel 2.40). Bu kararnameyle Osmanlı Devleti'nin dış borcu 219.938.559 Osmanlı lirasından 125.250.943 Osmanlı lirasına düşürüldü ve ödeme planı yeniden düzenlendi.

▲ **Görsel 2.40:** Günümüzde İstanbul Erkek Lisesi olarak kullanılan Cağaloğlu'ndaki Düyûn-ı Umûmiyye binası, Salt Araştırma Arşivi

Düyûn-ı Umûmiyye İdaresine Osmanlı Devleti'ndeki vergi gelirlerinin büyük bölümünü toplama ve bazı büyük işletmeleri yönetme yetkisi verildi. Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi, bu vergi ve işletme gelirleriyle bir yandan devletin iç ve dış borçlarını ödedi; diğer yandan da sanayi, ticaret ve altyapı yatırımları yaptı. Ancak dış borç ödemeleri için kurulan ve Avrupalı alacaklıların çıkarları doğrultusunda faaliyet gösteren bu kuruluş Osmanlı ekonomisini olumsuz etkiledi.

Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi kurulduktan sonra Osmanlı Devleti dışarıdan borç almaya devam etti. Sultan Abdülmecid ve Sultan Abdülaziz Dönemleri'nde yüksek faizlerle ve ağır koşullarda yapılan dış borçlanma, II. Abdülhamid Dönemi'nde daha uygun şartlarda yapıldı ve gelen para ağırlıklı olarak yeni yatırımlara harcandı (Grafik 2.3).

▲ **Grafik 2.3:** Osmanlı dış borçlarının dönemlere göre dağılımı

Uğur ve Karabulut, 2022, s. 28.*

I. Dünya Savaşı yıllarında da faaliyetlerini sürdüren Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi, 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Barış Antlaşması'yla hukuki olarak, 13 Haziran 1928'de imzalanan Paris Sözleşmesi'yle de fiilî olarak sona erdi. Türkiye, Lozan Antlaşması'nda alınan kararlar doğrultusunda 129,6 milyon lira olan Osmanlı borçlarının 84,6 milyon lirasını kabul etti. Kalan borçlar ise Osmanlı Devleti'nden ayrılan ülkelere devredildi. Türkiye'nin Osmanlı'dan kalan dış borç ödemeleri 1954 yılında tamamlandı.

Kaynak S

"Düyûn-ı Umûmiye İdaresinin kurulmasından sonra, Osmanlı Devleti Avrupa para piyasalarında tahvil satarak borç almayı sürdürdü. Osmanlı mâliyesi üzerinde kurulan ayrıntılı ve etkin denetim, Osmanlı tahvillerinin riskini azaltmıştı. Bu nedenle, Avrupa para piyasalarında daha elverişli koşullarla, daha düşük faizlerle borç bulunabiliyordu. Ancak, Düyûn-ı Umûmiye İdaresi sayesinde Avrupalı alacaklılar borç ödemelerinin eksiksiz olarak ve zamanında yapılmasını sağladılar. Böylece 1881 sonrasında Osmanlı Devletinin anapara ve faiz ödemeleri, alınan yeni borçların çok üzerinde seyretti. Birinci Dünya Savaşı'na kadarki dönemde Avrupa malî sermayesi Osmanlı Devleti'ne verdiği yeni borçların yaklaşık iki katını anapara ve faiz ödemeleri olarak Avrupa'ya aktardı."

Pamuk, 2007, s. 232-233.*

Düyûn-ı Umûmiyye İdaresinin kurulmasını Osmanlı Devleti'nin egemenlik hakları bağlamında değerlendiriniz.

Sultan II. Abdülhamid'in siyonist faaliyetlere karşı tutumu ile ilgili verilenlerden yararlanarak soruları cevaplayınız.

▲ **Görsel 2.41:** Laurance Oliphant (Temsilî)

II. Abdülhamid Dönemi'nde iç ve dış politikayı meşgul eden en önemli sorunlardan biri, Avrupa'dan Osmanlı topraklarına yapılan Yahudi göçleri oldu. XIX. yüzyıl sonlarında başta Rus Çarlığı olmak üzere Avusturya-Macaristan, Fransa, Almanya gibi ülkelerde Yahudilere karşı ağır bir baskı politikası uygulanmaya başlandı. Antisemitizm adı verilen bu Yahudi karşıtlığı nedeniyle Avrupa'daki Yahudilerin büyük bölümü hak gasbına ve toplumsal dışlanmaya maruz kaldı. 1870'lerden itibaren birçok Avrupalı siyasetçi ve aydın, bu meselenin ancak Yahudilere ayrı bir yurt bulunarak çözülebileceği, sonrasında ise bağımsız bir Yahudi devleti kurulması gerektiği yönünde görüş bildirdi. Avrupa genelinde kabul gören bu görüş neticesinde Laurance Oliphant (Loorıns Olifant) adlı İngiliz bir yazar ve siyasetçi, 1879'da Sultan II. Abdülhamid'e otuz üç maddelik bir teklif sundu (Görsel 2.41). Bu teklife göre Osmanlı Devleti, Filistin yakınlarındaki Belka Sancağı'nda Yahudi göçmenlere geniş bir arazi tahsis ederek özerlik verecek, karşılığında da yüklü miktarda bir para alacaktı. Osmanlı hükûmeti ise o dönemde mali sıkıntı içinde olmasına rağmen bu teklifi reddetti.

93 Harbi ve sonrasında Rus Çarlığı, Romanya ve Bulgaristan'da yaşayan Yahudiler, Müslümanlar gibi büyük zulümlere maruz kaldı ve göçe zorlandı. Edirne ve İstanbul'a sığınan Osmanlı tabiiyetine giren binlerce Yahudi, Osmanlı Devleti tarafından özellikle Filistin'den uzak olan bölgelere yerleştirildi. 1881'de Çar II. Aleksandr'ın bir suikastla öldürülmesinin ardından Ukrayna ve Güney Rusya'daki Yahudilere karşı da ayaklanmalar başladı. Bu suikasttan Yahudileri sorumlu tutan isyancılar binlerce Yahudi'yi katletti, kalanları da sürgüne gönderdi.

XIX. yüzyılda Avrupa'da Yahudi karşıtlığının yaygınlaşmasını insani ve ahlaki değerler bağlamında değerlendiriniz.

Kaynak Ş

22 Haziran 1881 tarihli La Ilustración Española y Americana (La İlustrasyon Espanyola i Amerikana) dergisinde yayımlanan ve Kiev'deki Slav Yahudilerinin sürgününü tasvir eden çizim

Avrupa ve Rus Çarlığı'ndaki Yahudi karşıtlığı 1881'den sonra daha da arttı ve binlerce Yahudi; ABD, Arjantin, İngiltere, Kanada ve Osmanlı topraklarına göç etti.

Tarih boyunca dünyanın dört bir yanına dağılmış olan Yahudi topluluklar, siyonist hedefler doğrultusunda Filistin'e ya da Filistin civarına yerleşmek istiyordu. 1890'lardan itibaren siyasi bir kavram olarak kullanılan siyonizm, Yahudilerin "vadedilmiş topraklar" olarak gördükleri Filistin'e dönme ve burada bağımsız bir devlet kurma amaçlarını ifade ediyordu. Ancak Osmanlı yönetimi, onları sadece kendi uygun gördüğü bölgelere yerleştirme kararındaydı. Buna rağmen bazı göçmenler, Filistin'deki yerli halktan kimliklerini gizleyerek ve değerinden fazla para vererek bölgedeki arazileri satın almaya başladı. Ayrıca İngilizler ve Osmanlı tabiiyetindeki Yahudiler de satın alma yoluyla Yahudi göçmenlerin Filistin'e yerleşmesine yardımcı oldu. Durumun ciddiyetini fark eden Sultan II. Abdülhamid, Osmanlı hükûmetinden bu konuda gerekli önlemlerin alınmasını istedi. Bu önlemler arasında Suriye vilayetine gelen Yahudi göçmenlerin hemen gönderilmesi, Arazi Kanunnamesi'ndeki ilgili maddenin değiştirilerek Osmanlı tabiiyetinde de olsa Yahudilerin arazi satın almasının yasaklanması, Rumeli ve Kafkasya'dan gelen Müslüman göçmenlerin bölgeye yerleştirilmesi, hac bahanesiyle Filistin'e giden Yahudilerin sıkı şekilde takip edilmesi gibi maddeler vardı. Bununla birlikte Osmanlı Devleti, Yahudi göçmenler konusunda oldukça hassas davranarak onların barınma, beslenme, sağlık gibi ihtiyaçlarının karşılanması için de büyük gayret gösterdi.

Kaynak T

Bonkowski (Bonkovski) Paşa başkanlığındaki sağlık heyeti İzmir Kokaryalı'da Yahudi göçmenlerle birlikte, 1892, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi

Osmanlı hükûmetinin aldığı tüm önlemlere rağmen bazı Yahudi göçmenler kaçak yollarla bölgeye ulaşarak Filistin ve civarına yerleşti. Bu yerleşimde çeşitli dernekler aracılığıyla bir araya gelen ve Siyon Âşıkları olarak bilinen Yahudilerin, özellikle de Edmond Rothschild (Edmond Rotsçayld) gibi zengin Yahudilerin faaliyetleri etkili oldu. Bu süreçte Doğu Avrupa ülkelerinden sürülen birçok Yahudi aile de Yahudi Kolonizasyon Birliği tarafından Arjantin'de satın alınan topraklara yerleştirildi. Ancak Paris'te gazetecilik yapan ve siyasi siyonizmin kurucusu kabul edilen Theodor Herzl (Teodor Herzıl) gibi bazı Yahudilere göre bu yapılanlar yeterli değildi (Görsel 2.42). Yahudi Meselesi'nin tamamen çözülmesi ve siyonist hedeflerin hayata geçirilmesi için farklı ülkelere dağılmış Yahudilerin Filistin topraklarında bir araya gelmesi ve kendi devletlerini kurması gerekiyordu. Herzl, bu amaçla önce İngiliz hükûmetiyle görüşerek onların desteğini almaya çalıştı ancak umduğu ilgiyi göremedi. Bunun üzerine 1896'da Sultan II. Abdülhamid'le görüşmek ve onu Yahudilerin

Görsel 2.42: Theodor Herzl (Temsilî)

Filistin'e yerleşmesi konusunda ikna etmek için İstanbul'a geldi. Padişahla doğrudan görüşme talebi reddedilen Herzl, dolaylı yoldan Osmanlı hükûmetine bütün dış borçları ödeme taahhüdünde bulundu ama bu teklifi de Sultan II. Abdülhamid tarafından geri çevrildi. Buna rağmen faaliyetlerine devam eden ve Avrupalı devletlerin desteğini almaya çalışan Theodor Herzl, aynı zamanda Yahudiler arasında siyasi birlik sağlamak için de ilk adımları attı.

Herzl'in 1897'de İsviçre'nin Basel (Bazel) kentinde düzenlediği Birinci Siyonist Kongresi'nde siyonizmin yol haritası belirlendi ve Dünya Siyonist Örgütü adlı bir oluşum kuruldu. Sonraki yıllarda da siyonist hareketin ekonomik yapılanmasını oluşturmak amacıyla kongreler toplandı. Bu arada Alman İmparatoru II. Wilhelm'den (Vilhem) Sultan II. Abdülhamid'i ikna etmek için yardım isteyen ve bu amaçla imparatorun 1898'deki İstanbul ve Kudüs gezilerine katılan Herzl, bu girişimlerden de sonuç alamadı.

Kaynak U

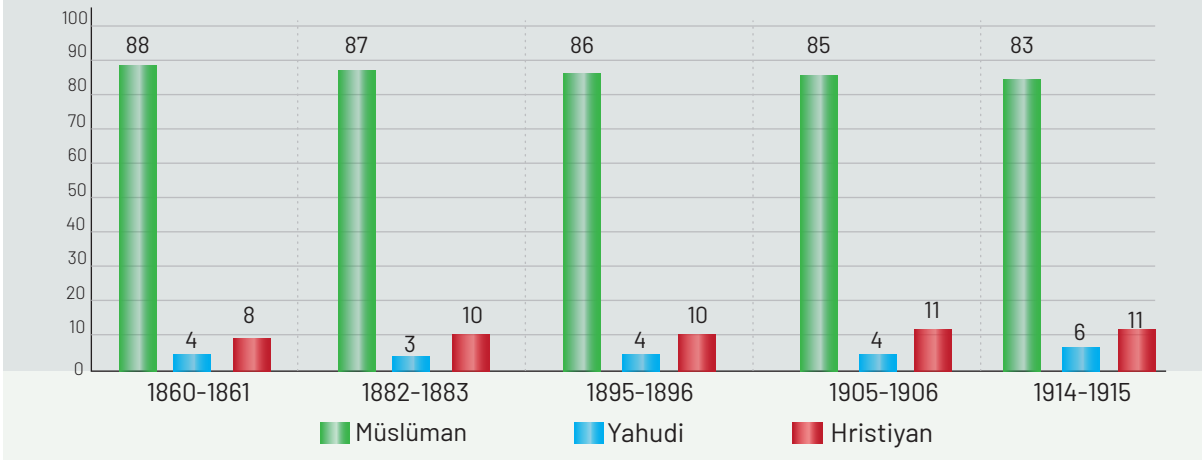
Almanya İmparatoru II. Wilhelm ve İmparatoriçe Augusta Victoria'nın (Ogasta Viktorya) Şam'da bir Yahudi hanesini ziyareti, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi

Theodor Herzl, Yahudilerin Filistin'e yerleştirilmesi için neden Avrupalı devletlerden destek istemiş olabilir? Açıklayınız.

Sultan II. Abdülhamid, Theodor Herzl'in ısrarlı talepleri üzerine 17 Mayıs 1901'de yüz yüze görüşmeyi kabul etti. Bu görüşmede sadece Osmanlı Devleti'nin borçları ve madenlerin işletilmesiyle ilgili Herzl'in teklifleri görüşüldü, Yahudilerin Filistin'e yerleştirilmesi konusuna girilmedi. Görüşme sonrasında Osmanlı Devleti'nin bu konudaki kararlılığı kendisine bildirilse de Theodor Herzl pes etmedi ve sonraki yıllarda aracılar vasıtasıyla ya da mektuplarla Filistin konusundaki tekliflerini yineledi.

Herzl'in ölümünden (1904) sonra siyonistlerin başına David Wolffsohn (Deyvit Volfzon) geçti ve o da Filistin'e Yahudi yerleşimi için Osmanlı hükûmetine teklifler götürmeye devam etti. Bu teklifler Sultan II. Abdülhamid tarafından her defasında reddedildi ancak alınan tüm tedbirlere rağmen Yahudi göçmenler çeşitli yollarla Filistin'e yerleşti. Bununla birlikte Filistin'deki Yahudi nüfus oranında diğer dinî gruplara nazaran dikkate değer bir artış görülmedi (Grafik 2.4).

II. Meşrutiyet'in ilanı ve Sultan II. Abdülhamid'in tahtan indirilmesi sonrasında Yahudilerle ilgili bazı kısıtlamalar bir süreliğine kaldırıldı. Ancak İttihat ve Terakki yönetimi, siyonist faaliyetlerin devletin bütünlüğünü tehdit ettiğini fark edince bu kısıtlamaları tekrar yürürlüğe koydu.

▲ **Grafik 2.4:** 1860-1915 arasında Filistin nüfusunun dinlere göre dağılımı (%) McCarthy, 1990, s. 37.*

Grafik 2.4'e ve kaynaklara göre Sultan II. Abdülhamid'in siyonist faaliyetler karşısında izlediği politika başarılı olmuş mudur? Neden böyle düşündüğünüzü açıklayınız.

Yandaki karekod üzerinden 1789-1908 yılları arasında Osmanlı Devleti'ndeki bazı gelişmelerle ilgili özetlerin ve çeşitli kaynakların bulunduğu dijital kütüphaneyi inceleyebilirsiniz.

Uygulayalım

Uygulama adımları doğrultusunda etkinliği yapınız.

- Sayfa 154'teki "Keşfedelim" bölümünde yer alan etkinlikte edindiğiniz bilgilerden doğru ve güvenilir olanları aşağıdaki tablonun ilgili sütununa yazınız.
- Sayfa 155-197 arasındaki "Öğrenelim" bölümünde verilenlerden hareketle edindiğiniz bilgileri aşağıdaki tablonun ilgili sütununa yazınız.
- Araştırma sonuçlarınızı "Öğrenelim" bölümünde edindiğiniz bilgilerle karşılaştırınız ve bu bilgilerin doğruluğuyla ilgili çıkarımlarınızı aşağıdaki tablonun ilgili sütununa yazınız.

Etkinlikte Edindiğim Bilgiler	"Öğrenelim" Bölümünde Edindiğim Bilgiler	Karşılaştırma Sonucu Ulaştığım Çıkarımlar

Değerlendirelim

Performans Görevi

1789-1908 yılları arasında meydana gelen siyasi, askerî ve idari gelişmelerin Osmanlı yönetim ve toplum yapısına etkileri ile ilgili açıklamalı bir tarih şeridi hazırlayınız. İki haftalık süre sonunda çalışmanızı öğretmeniniz ve arkadaşlarınızla paylaşınız.

Açıklamalı tarih şeridi hazırlama sürecinde yaptığınız çalışmalarla ilgili olarak aşağıda verilen Akran Değerlendirme Formu'nu doldurunuz.

Hazırlayacağınız açıklamalı tarih şeridinin aşağıdaki karekodda verilen Analitik Dereceli Puanlama Anahtarı ile değerlendirileceğini unutmayınız.

- Öğretmeninizin rehberliğinde eşit sayıda kişiden oluşan gruplara ayrılınız.
- Grup arkadaşlarınızla iş bölümü yapınız.
- Genel ağ kaynakları üzerinden açıklamalı tarih şeridi hazırlama yöntemleri hakkında bilgi toplayınız.
- Yapacağınız çalışmayla ilgili resim, metin, tablo, ses dosyası, video vb. içerikler hazırlayınız.
- Konuyla ilgili araştırma yaparken güvenilir genel ağ sitelerinden, kütüphane veri tabanlarından ve akademik platformlardan yararlanınız.
- Hazırlayacağınız açıklamalı tarih şeridinin özgün ve ilgi çekici olmasına dikkat ediniz.
- Açıklamalı tarih şeridini hazırlarken yazım ve noktalama kurallarına uyunuz, yalın ve anlaşılır bir dil kullanınız.
- Dijital ortamda ya da basılı olarak hazırladığınız açıklamalı tarih şeridini sınıf arkadaşlarınıza sununuz.
- Sunum sırasında etkili iletişim yöntemlerini kullanmaya özen gösteriniz.

Akran Değerlendirme Formu

Bu form arkadaşınızın yaptığı çalışmayla ilgili belirlemeler yapmanız için hazırlanmıştır. Formu doldururken arkadaşınızın çalışmasını geliştirmeye yönelik, nesnel ve yapıcı geri bildirimler veriniz ve kendi çalışmanızı da gözden geçiriniz.

Çalışmayı Yapan Öğrencinin Adı Soyadı:
Değerlendireceğim Çalışmanın Adı:

A. Bu çalışmanın en beğendiğim özelliği şudur:

B. Bu çalışmada beğendiğim diğer üç özellik şunlardır:
1.
2.
3.

C. Bu çalışmada geliştirilmesi gerektiğini düşündüğüm üç özellik şunlardır:
1.
2.
3.

D. Öğretmeninizin rehberliğinde ve arkadaşlarınızın çalışmalarına yönelik yaptığınız değerlendirme doğrultusunda kendi çalışmanızı kontrol ediniz ve varsa eksiklerinizi tamamlayınız.

Yandaki karekod üzerinden Analitik Dereceli Puanlama Anahtarı'na ulaşabilirsiniz.

2.3. 1789-1908 Yılları Arasında Osmanlı Devleti'nde Bilim, Sanat ve Teknoloji Alanlarında Meydana Gelen Gelişmeler

Düşünelim

Verilen yönergeler doğrultusunda aşağıdaki etkinlikleri yapınız.

Görsel ve karekoddan hareketle soruları cevaplayınız.

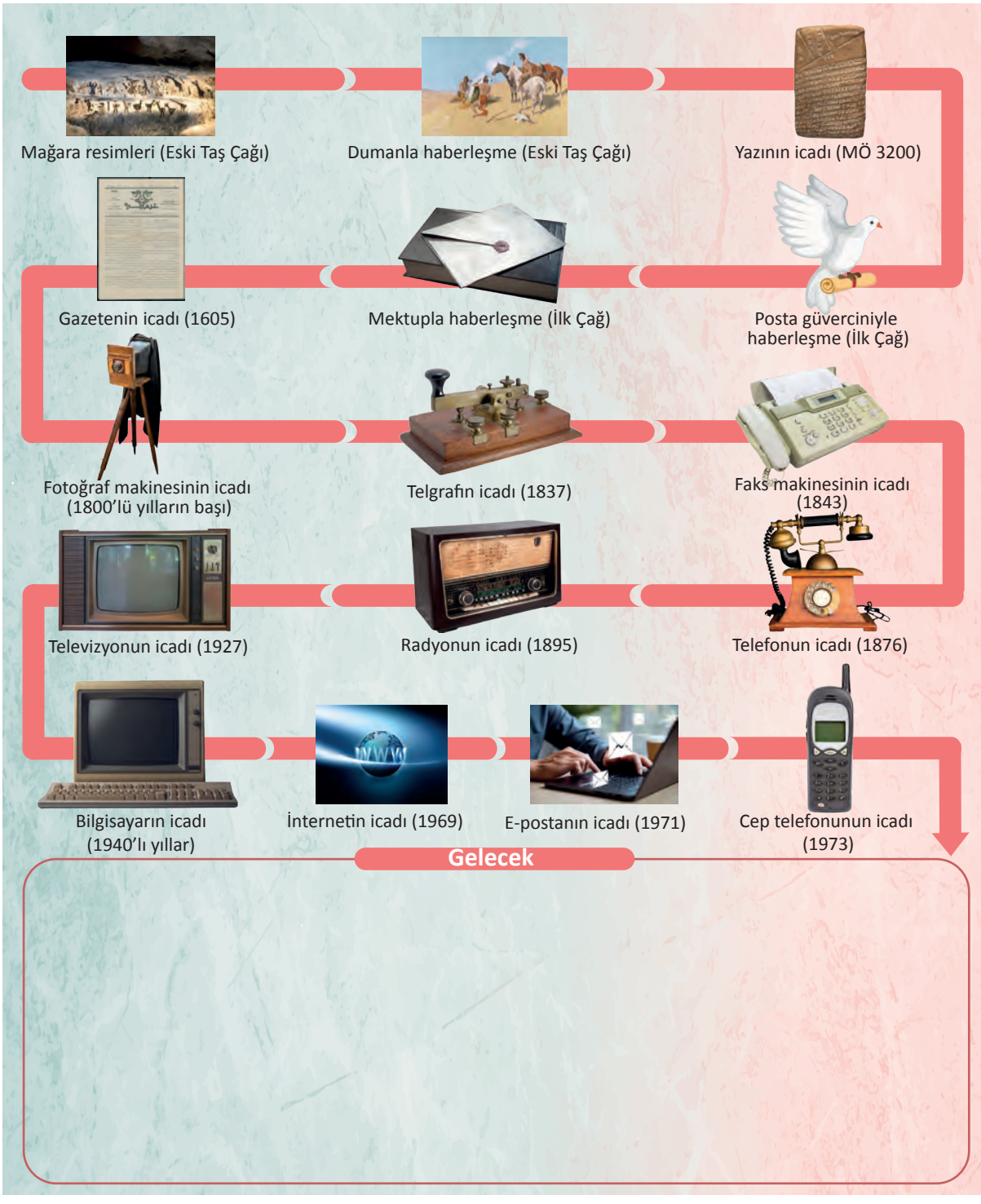

▲ 1789-1908 yılları arasında Osmanlı Devleti'nde bilim, sanat ve teknoloji (Temsilî)

Yandaki karekod üzerinden 1789-1908 yılları arasında Osmanlı Devleti'nde bilim, sanat ve teknoloji alanlarında yapılan başlıca uygulamaları inceleyebilirsiniz.

1. ***Görselde yer alan unsurları bilimsel, sanatsal ve teknolojik gelişmeler başlıkları altında sınıflandırınız.***
2. ***1789-1908 yılları arasında Osmanlı Devleti'nde bilim, sanat ve teknoloji alanlarında yapılan uygulamalar devlet yönetimini ve toplumsal hayatı nasıl etkilemiş olabilir? Açıklayınız.***

Bilgi görselinden yararlanarak soruları cevaplayınız.

▲ **Bilgi Görseli 2.6:** Geçmişten günümüze iletişim araçları

1. ***İletişim araçlarının geçmişten günümüze gelişimini dikkate alarak gelecekte yaşanabilecek dönüşümlere dair öngörüsel tasarımlarınızı Bilgi Görseli 2.6'da boş bırakılan alana çiziniz.***
2. ***İletişim alanındaki gelişmelerden hangisi diğerlerinden daha etkili olmuştur? Neden böyle düşündüğünüzü beyin fırtınası tekniğini kullanarak arkadaşlarınızla tartışınız.***

Keşfedelim

Verilen yönergeler doğrultusunda aşağıdaki etkinlikleri yapınız.

- Aşağıda verilen tanım cümlelerinden yararlanarak anagramları çözünüz.

1. Avrupa'daki modern üniversite sistemi örnek alınarak açılan ilk Osmanlı yükseköğretim kurumu

A	Ü	N	D	N	U	R	F	L	Ü

2. 1882'de güzel sanatlar eğitimi vermek amacıyla açılan ilk modern eğitim kurumu

Î	A	N	E	İ	M	S	Y	E	İ	A	T	S	F	N	İ	K	E	B	E

3. Bir iletinin telli bir devre yoluyla elektrik akımında kesintiler yaparak (kodlanarak) uzaktaki bir alıcıya gönderilmesini sağlayan sistem

G	F	E	R	L	T	A

4. II. Mahmud Dönemi'nde kurulan, Batı tarzı müziğin yaygınlaşmasında etkili olan saray bandosu

M	A	U	I	A	Y	U	N	Z	H	Y	M	K	I	Ü

5. Kıymetli el yazmalarının ve matbu eserlerin korunup sergilenmesi için kurulan, modern Türk müzeciliğinin ilk örneği kabul edilen kurum (Günümüzde İstanbul Arkeoloji Müzesi olarak hizmet vermektedir.)

Ü	E	A	M	İ	H	Y	Ü	U	M	Z	N

6. 1851'de modern ilimlerin yaygınlaştırılması amacıyla oluşturulan resmî bilim kurulu

N	E	M	Ş	D	E	C	N	İ	Ü	N	İ	A

Uygulama adımlarını takip ederek etkinliği yapınız.
• Öğretmeninizin rehberliğinde anagram bulmacaya yerleştirdiğiniz kelime ya da kelime gruplarından birini seçiniz.
• Seçtiğiniz kelime ya da kelime gruplarını aşağıda belirtilen yöntemlerden biriyle açıklayınız.
* Kendi cümleleriyle tanımlama
* Örnekleme
* Tarihsel bir bağlam çerçevesinde açıklama
• Açıklamanızı yaparken özgün ifadeler kullanmaya özen gösteriniz.
• Yaptığınız tanım ve açıklamaları aşağıdaki alana yazınız.

Öğrenelim

Verilen yönergeler doğrultusunda aşağıdaki etkinlikleri yapınız.

1789-1908 yılları arasında Osmanlı Devleti'nde bilim alanında yapılan uygulamalar ile ilgili verilenlerden yararlanarak soruları cevaplayınız.

XVIII. yüzyılda İngiltere'de başlayan Sanayi Devrimi, insanlık tarihinde köklü dönüşümlere neden olan bilimsel ve teknolojik gelişmeleri beraberinde getirdi. Avrupa'daki değişim sürecini yakından izleyen Osmanlı Devleti'nde de 1789-1908 yılları arasında bilim, sanat ve teknoloji alanlarında birçok reform yapıldı.

Osmanlı Devleti'nde ilimle ilgili faaliyetlerin en önemli kaynağı, yüzyıllar boyunca hizmet veren medreselerdi. Klasik Osmanlı medreselerinde eğitim alan ulema sınıfı mensupları ve devlet görevlileri; sanatsal, bilimsel ve teknolojik alanlarda yapılan reformları destekledi, hatta bu yeniliklerin birçoğuna öncülük etti.

Osmanlı bürokrasisi, Batı'daki değişime uyum sağlamak amacıyla ilk olarak askerî kurumlarda ve ordu sisteminde bazı değişiklikler yaptı. Avrupa'daki bilimsel gelişmeler doğrultusunda Osmanlı ordusunun teknik altyapısı yenilendi. Askerî ihtiyaçlar nedeniyle başlayan bu dönüşüm zamanla sivil kurumlara da yayıldı ve akademik çalışmaların gelişmesine ortam hazırladı.

XVIII. yüzyıla kadar Osmanlı Devleti'nde yazılan bilimsel kaynakların dili ağırlıklı olarak Arapçaydı. XVIII. yüzyıl ortalarında ise Türkçenin bilim dili hâline gelmesi

için sadeleştirme çalışmalarına başlandı ve Türkçe kökenli bilimsel terimler üretildi. Ancak bu çalışmalar genellikle orta ve yükseköğretim ders kitaplarıyla sınırlı kaldı. Bu dönemde yapılan kurumsal düzenlemelerle modern kütüphaneciliğin de temelleri atıldı (Görsel 2.43).

Görsel 2.43: Yıldız Sarayı Kütüphanesinin içeriden görünümü, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi II. Abdülhamid Han Dijital Fotoğraf Albümleri

Eğitime büyük önem veren Sultan II. Abdülhamid, yurt içi ve dışından kıymetli eserler getirterek Yıldız Sarayı'nda dönemin en kapsamlı kütüphanelerinden birini kurdu.

Kaynak A

"Osmanlı bilim ve eğitim hayatındaki büyük değişmeler geniş bir zaman dilimi içerisinde gerçekleşmiştir. (…) Osmanlı Devleti, Avrupa'da cereyan eden gelişmeleri ve özellikle harp teknolojisi, madencilik, coğrafya ve tıp sahalarında olmak üzere değişik vasıtalarla selektif bir tavırla takip etmiştir. Ateşli silahlar, haritacılık ve madencilik konusundaki Batı teknikleri erken dönemlerden itibaren transfer edilirken, Osmanlıya sığınan Yahudi bilim adamları vasıtasıyla da Rönesans bilimini (astronomi ve tıbbını) tanıma imkanı doğmuştur. Diğer taraftan, Osmanlıların Avrupa ülkeleriyle olan coğrafi yakınlığı ve temasları, Batı biliminin kendi çevresi dışında temas ettiği ilk çevrenin Osmanlı dünyası olmasına sebep olmuştur."

İhsanoğlu, 1998, s. 5-6.*

Kaynak B

"Müslümanlar başlangıçtan itibaren, 'talim' ve 'tedris' yoluyla ilim öğreten kurumlara mescit, mektep/küttap, beyt, dâr ve medrese dediler. Geometri/hendeseden hareketle mühendishanelerin kurulması ise eğitimde yeni bir aşamadır. Bununla daha ziyade teknik eğitim veya Avrupaî teknik eğitim amaçlandı. Artık âlim yanında bir diğer eğitimli kişi de 'mühendis'tir. Buna bir de tıp eklenecek, 'tıbbiye' ve 'tabip' de yeni entelektüel hayata katılacaktır. 'Hekim' geleneği temsil ederken 'tabip' yeniyi veya yeniliği, dahası Avrupaîliğin temsilcisi olarak algılanmış veya böyle bir misyon yüklenmiştir. Bu arada bir de 'fen' ve 'mütefennin' terimleri kullanıma girmiştir."

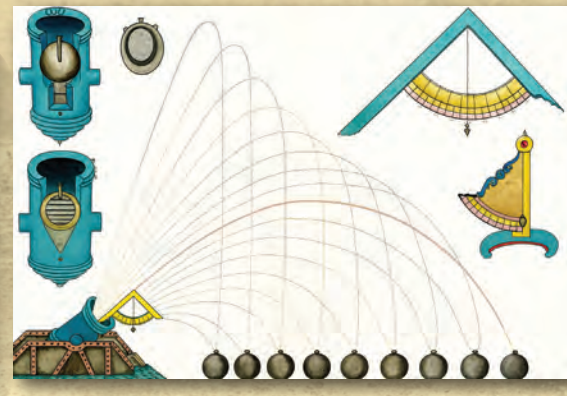
Erşahin, 2024, s. 3.*

Osmanlı Devleti'nde bilimsel bilgilerin aktarımına neden askerî kurumlar öncülük etmiş olabilir? Konuyla ilgili düşüncelerinizi arkadaşlarınızla tartışınız.

XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti, savaş yenilgileri dolayısıyla önemli toprak kayıpları yaşadığı için ordunun teknik kapasitesini güçlendirmeye yöneldi. Bu dönemde askerlik ve mühendislik eğitimi veren okullar açıldı. Ayrıca başta Fransa olmak üzere çeşitli Avrupa ülkelerinden mühendis ve uzmanlar getirtilerek hem askerlerin eğitilmesi hem de teknolojik altyapının yenilenmesi sağlandı. Yabancı öğretmenler aracılığıyla İngilizce ve Fransızca öğrenen askerî öğrencilere Avrupa'dan getirtilen ders kitapları okutuldu. Eğitimde pozitif bilimlerin ön plana çıkarıldığı bu okullar, Osmanlı Devleti'nin Batı'ya açılan penceresi oldu. Sonraki yıllarda askerî okullarda eğitim gören birçok öğrencinin yükseköğrenim veya gözlem amacıyla yurt dışına gönderildi.

Hendesehane

I. Mahmud Dönemi'nde kurulan Humbaracılar Ocağı, Osmanlı eğitim sisteminin modernleşmesine yönelik ilk adım kabul edilir. Bu ocak bünyesinde 1735'te açılan hendesehane, Batılı tarzda matematik eğitimi verilen ilk eğitim kurumuydu. Humbarahane olarak da adlandırılan bu okul, III. Mustafa ve III. Selim dönemlerinde açılacak olan mühendishanelere de öncülük etti.

Humbaracı Ocağında okutulan *Fünûnü'l-Harb* adlı eserdeki havan topu ve humbara çizimleri

Sultan III. Mustafa portresi,
Topkapı Sarayı Müzesi (TSM, nr. 17/20)

Mühendishane-i Bahri-i Hümayun

III. Mustafa Dönemi'nde İstanbul'da ilk topçu mektebi açıldı ve Sürat Topçuları Ocağı kuruldu. 1770 Çeşme Baskını'ndan sonra kaptanıderyalığa getirilen Gazi Hasan Paşa'nın talebi ve Baron de Tott'un (Baron dö Tot) yardımıyla bahriye mühendisi yetiştirmek üzere 1773'te yeni bir okul açıldı. I. Abdülhamid Dönemi'nde çeşitli düzenlemeler yapılarak bu okula Mühendishane-i Bahrî-yi Hümayun adı verildi (1775).

Mühendishane-i Berri-i Hümayun

1795'te Sultan III. Selim tarafından Nizam-ı Cedit ordusu subaylarına Avrupai usullerle topçuluk, istihkâm ve haritacılık eğitimleri vermek üzere Mühendishane-i Berrî-yi Hümayun (Kara Harp Okulu) adıyla yeni bir okul açıldı. Avrupa'dan getirtilen ders kitaplarıyla eğitim verilen bu okulda öğrencilerin Batı dillerini öğrenmesi zorunluydu.

Mahmud Raif Efendi'nin *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yeni Nizamların Cetveli* adlı eserinden alınan ve Mühendishane-i Berrî-yi Hümayun binasını tasvir eden çizim, 1795

▲ **Bilgi Görseli 2.7:** 1735-1795 yılları arasında Osmanlı Devleti'nde açılan askerî okullar

Kaynak C

"Askerî yenileşme hareketinde ilk teşebbüsleri, 1729 yılında Osmanlı Devletine iltica eden Fransız asıllı general Comte de Bonneval'in (Müslüman olduktan sonra Humbaracı Ahmed Paşa) padişaha takdim etttiği raporundan mülhem olarak 1735 yılı Ocak ayında, üçyüz kişilik bir grup ulûfeli asker ilavesiyle yeniden düzenlenmiş olan 'Ulûfeli Humbaracılar Ocağı'nın nın kuruluşunda görmekteyiz."

Kaçar, 1998, s. 71.*

Kaynak Ç

"1770'de Osmanlı ile Rus donanmaları arasında Çeşme savaşı sonunda Osmanlı donanmasının tamamen yok edilmesi, bu tarihten sonra askeri eğitim sahasında ve özellikle denizcilik konusunda gerçekleştirilen yenilik hamlelerini kamçılamıştır. Hendesehane ve Mühendishanelerin kurulması 1775 yılında Kaptan-ı Derya Cezayirli Hasan Paşa'nın inisiyatifiyle Tersane'de kurulan 'Hendese Odası'nda Avrupalı ve Osmanlı hocaları matematik, geometri, coğrafya ve haritacılık dersleri vermiştir. Tersanedeki hendesehaneye 1781 yılından itibaren 'Mühendishane' de denilmiştir. (…) Mühendishane-i Bahrî-i Hümayun (Deniz Mühendishanesi) (…) İstanbul Teknik Üniversitesi, (…) olarak günümüze kadar gelmiştir."

İhsanoğlu, 2021, s. 192.*

Kaynak D

"III. Selim tarafından kurulan Nizam-ı Cedid ordusuna subay ve teknik personel yetiştirilmesi için 1795 yılında lağımcılık, istihkâm ve mühendislik gibi alanlarda eğitim verecek olan Mühendishane-i Berri Hümayûn adlı okul açılmıştır. Eğitim müfredatı açısından daha önceki mühendishanelere eklemlenen bu okulda yabancı dil eğitimine ağırlık verilmesi ve eğitim ortamında sıra ve masa gibi araçların kullanımına başlanması Osmanlı eğitim tarihi açısından önem taşımaktadır. (…) Öte yandan, çoğunluğu Fransızca 400'e yakın Avrupa kaynaklı kitabın bulunduğu bir kütüphane de oluşturmak suretiyle gemicilik ve askeri mühendislik alanında önemli bir adım atılmıştır. Askeri mühendislik, askeri taktik ve teknik, fen bilimleri, matematik ve coğrafya eserlerini içeren oldukça zengin olduğunu söyleyebileceğimiz bu kütüphane modern bilimlerin Osmanlı'daki doğuş yıllarına da ışık tutmaktadır. (...) III. Selim'in her türlü desteği verdiği bu okulda bir matbaa açılmıştır. Okulda her sınıf için bir oda olduğu gibi, kütüphane, alet odası ve atölye gibi kısımlarda Avrupa'dan getirtilen araçlarla eğitim faaliyetlerine devam edilmiştir."

Babaoğlu, 2020, s. 16-17.*

Aşağıdaki tarihsel akış şemasına kronolojik olarak 1789-1908 yılları arasında Osmanlı askerî eğitim sisteminde yapılan yenilikleri ve bu yeniliklerin hangi padişah döneminde gerçekleştiğini yazınız.

Görsel 2.44: Hamidiye Etfal Hastahanesinde ameliyat yapan doktorlar, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi II. Abdülhamid Han Dijital Fotoğraf Albümleri

Hamidiye Etfal Hastahanesi, Sultan II. Abdülhamid'in henüz sekiz aylık bir bebekken difteriden ölen kızı Hatice Sultan anısına yaptırdığı, Osmanlı Devleti'ndeki ilk çocuk hastanesidir.

Osmanlı'da Batılı tarzda askerî eğitimin başlamasıyla birlikte tıp eğitiminin de modernleştirilmesine ihtiyaç duyuldu. Ordudaki askerî tabip istihdamının azlığı nedeniyle Batılı yöntemlerle tıp eğitimine başlandı. III. Selim Dönemi'nde yapılan Nizam-ı Cedit ıslahatları çerçevesinde yeni hekim ve cerrahlar yetiştirmek üzere Tersane Tıp Mektebi açıldı. Bu okul, modern tıp tekniklerinin Osmanlı'ya aktarılmasına ve çağdaş hekimliğin yaygınlaşmasına öncülük etti. Zamanla askerî ihtiyacı karşılamanın ötesine geçerek halk sağlığını da olumlu etkileyen modern tıp eğitimi sayesinde askerî ve sivil alanda eğitim veren yeni tıp mektepleri kuruldu.

Tıp eğitimi veren okulların çoğalmasıyla Osmanlı Devleti'nde yeni hastaneler açıldı (Görsel 2.44) ve bulaşıcı hastalıklarla mücadele etmek için aşı uygulamasına başlandı. Ayrıca bu dönemde koruyucu sağlık hizmetlerinde de önemli gelişmeler yaşandı. Dolayısıyla XIX. yüzyıldaki bazı bilimsel buluş ve gelişmeler tıbbi yöntem ve tekniklerin de değişmesine zemin hazırladı (Görsel 2.45).

Görsel 2.45: 1895'te çekilen bir röntgen filmi, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi II. Abdülhamid Han Dijital Fotoğraf Albümleri

Prusyalı fizikçi Wilhelm Röntgen'in (Vilhem Röntgen) 1895'te keşfettiği röntgen ışınlarının resmî olarak duyurulmasından birkaç ay sonra İstanbul'da basit bir röntgen cihazı imal edildi.

Kaynak E

"Üçüncü Selim, Haliç Tersanesi'ndeki teknik gelişmelere ek olarak, 1806'da burada bir deniz tıp okulu açmıştır. O güne kadar olduğu gibi, yasal bir tıp eğitiminden geçmemiş doktorların gemilerde görev yapmasını önlemek amacıyla açılan bu okulda bir başhekim, bir başcerrah ve bir de yardımcı cerrah eğitici olarak görevlendirilmiş, öğrencilerin haftada bir gün ve bir gece kent içindeki dârüşşifâlarda staj yapmaları sağlanmış, eğitimin üçüncü yılında ise bunların seferdeki gemilerde, ateş altında çalışmaları öngörülmüştür. (...) Bu yıllarda Avrupa'da yayınlanmış olan önemli tıp kitapları Osmanlıca'ya çevrilerek basılmış, yabancı elçiliklerin yardımlarıyla çeşitli tıp dergileri ve tıbbi araç ve gereçler Batı'dan getirtilmiştir. (…) Böylece, devletin örgütlediği, çağdaş ilke ve metodlara bağlı, ilk düzenli tıp eğitiminin ondokuzuncu yüzyıl başlarında, Osmanlı Donanması içinde başlatıldığı görülmektedir."

Yavuz, 1988, s. 124-125.*

Kaynak F

"Osmanlı Devleti'ne salgınlar, II. Abdülhamit Devri'nde devletin ilgisini çekecek seviyeye ulaşmış ve tıbbın yeni uzmanları olarak kabul edilen bakteriyologlar ülkeye davet edilerek 1893'te Bakteriyolojihâne kurulmuştur. Ayrıca Avrupa'da aşı alanındaki gelişmeler de yakından takip edilmiş; Berlin ve Londra sefaretleri, bölgelerindeki aşı faaliyetlerindeki gelişmeleri İstanbul'a bildirmeye devam etmişlerdir. (…) Salgınların ortaya çıkmasıyla birlikte Osmanlı Devleti de diğer devletler gibi imkânları ölçüsünde koruyucu sağlık önlemleri alma yoluna gitmiştir. Bu anlamda alınan tedbirlerin en önemlisi bulaşıcı hastalığın yayılmasını önlemek için belli bir bölgenin veya yerin giriş çıkışlarının kontrol altında tutulması demek olan karantina uygulamasının başlatılması olmuş ve bulaşıcı hastalıkların yayılmasının önüne geçilmeye çalışılmıştır. (…) Salgınlar konusunda Osmanlı Devleti'nin bir diğer önemli tedbir uygulaması da 'tahaffuzhâne' denilen sağlık kuruluşlarının açılması olmuştur. Sefer sırasında, yolcu ve çalışanlar arasında bulaşıcı hastalık görülen gemiler için, büyük limanlara yakın kıyılardaki sağlık kuruluşlarına tahaffuzhâne denmiştir."

Ardıç, 2019, s. 306-307.*

Osmanlı Devleti'nde modern tıp eğitimine başlanmasının nedenleri nelerdir? Açıklayınız.

XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar kurulan Batı tarzı eğitim kurumları, büyük ölçüde askerî ihtiyaçları karşılamaya yönelikti. Ancak Tanzimat Dönemi'nde ilkokul, ortaokul, yüksekokul ve mesleki eğitim seviyesinde eğitim veren Batılı tarzda okullar ve akademik dernekler açıldı. Ayrıca modern bilimlerin yaygınlaştırılması için ilk sivil üniversite olan Darülfünun kuruldu (Görsel 2.46). 1851'de açılan ilk Türk akademisi Encümen-i Daniş'te ise ders kitapları hazırlanarak eğitime ve bilimsel literatüre katkı sağlandı.

Görsel 2.46: İsviçreli mimar Gaspare Fosatti'nin (Gaspar Fosatti) inşa ettiği Darülfünun binasını tasvir eden gravür, Kongre Kütüphanesi II. Abdülhamid Koleksiyonu, ABD

Kaynak G

"1851'de eğitim alanındaki ikiliğe son vermesi ve bütünleşmeyi sağlaması amacıyla 'Encümen-i Daniş' adıyla bir enstitü kurulmuştur. Enstitünün programını Cevdet Paşa hazırlamıştır. Bu kurumda fikir tartışmaları geliştirilecek, bilimsel araştırmalar teşvik edilecek, cehalete karşı mücadele edilerek bilimler teşvik edilecekti. Her şeyden önce tarih, dil ve edebiyat alanında çalışmalar yapılarak yeni eserlerin yazılması teşvik edilecekti. Encümen-i Daniş üyeliklerine medrese ve modern okullarda eğitim görmüş olanların yanında yabancı üyeler de atandı. (…) En önemli katkısı Cevdet Paşa'nın hazırladığı tarih kitabı olmuştur. "

Akıncı, 2014, s. 6.*

Kaynak Ğ

"1839'da Tanzimat Fermanının ilanı ile başlayan Tanzimat Dönemi eğitim noktasında yeni bir anlayışın benimsenmesini başlatmıştır. Eğitimde istenilen verimin alınamadığını gören dönemin devlet adamları Batı tarzı ilk sivil üniversiteyi kurmayı kararlaştırmıştır. Bu amaçla 1846'da 'fenler evi' anlamına gelen Darülfünun tesis edilmiştir. İlk öğretimini Nuri Efendi Konağında ve okul için yapılan binanın bazı odalarında halka açık şekilde yapan Darülfünun, Fatih Semtinde çıkan yangın sonucu 1870'te Çemberlitaş'ta bulunan binada öğretim hayatına devam etmek zorunda kalmıştır. 1871'de öğretimi tekrar sonlanan Darülfünun 1874'te Mekteb-i Sultani (Galatasaray Lisesi) bünyesinde öğretimine başlamıştır. Mekteb-i Sultani'deki öğretim süreci ekonomik nedenlerle 1881'de sonlanmış ve okul 1900 yılında tekrar öğretime başlamıştır. (...) 1933'te Darülfünun İstanbul Üniversitesi adını almıştır."

Türkoğlu, 2023, s. 1745.*

Aşağıdaki tabloda verilen kurumların kuruluş amaçlarını ve modern bilimlere katkılarını ilgili alanlara yazınız.

Kurumlar	Kuruluş Amacı	Modern Bilimlere Katkısı
Encümen-i Daniş		
Darülfünun		

Görsel 2.47: XIX. yüzyıl sonlarında Osmanlı Devleti'nde bir fizik laboratuvarı, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi II. Abdülhamid Han Dijital Fotoğraf Albümleri

Osmanlı eğitim kurumlarında açılan laboratuvarlar, modern bilim anlayışının gelişmesine büyük katkı sağladı.

XVIII. yüzyıl sonunda Osmanlı bürokrat ve aydınları, Batı'da matematik ve fizik alanlarındaki yeni gelişmeleri yakından takip etmeye başladı. XIX. yüzyılda ise bu ilgi başta kimya, biyoloji ve tıp olmak üzere diğer doğa bilimlerine de yöneldi. Böylece Osmanlı Devleti, askerî ve teknik alanların yanı sıra modern bilimin farklı disiplinlerini de kapsayan çok yönlü bir çalışma sürecine girdi. Bu dönemde okutulan fizik ve kimya derslerine deney yönteminin de dâhil edilmesiyle uygulamalı öğretime verilen önem arttı (Görsel 2.47).

Kaynak H

"İstanbul halkının toplu olarak deney ile tanışması, Ayasofya civarında Mimar Gaspare Fosatti'nin (1809-1883) tasarladığı ve 1846'da inşasına başladığı büyük ve gösterişli Darülfünun binasında hazırlanan bir dershanede Derviş Paşa'nın verdiği fizik dersleriyle olmuştur. 13 Ocak 1863'de başlayan derslere, en azından ilk haftalarda, 400–500 kişi katılmıştır. (…) Derviş Paşa'nın 13 Ocak 1863'te verdiği ilk fizik dersi, aynı zamanda Darülfünun'un açılış dersidir. Dolayısıyla, Darülfünun'un fizik deneyleriyle açılmış olduğunu söylemek yanlış olmaz. Paşa, ilk derste fizik biliminin önemini anlattıktan sonra, havanın niteliklerini (mahiyet-i hava) ve elektriğin gücünü (kuvve-i elektrikiyye) ve değişik konulara ait yasaları aletler kullanarak deneylerle göstermiştir. İlk ders hakkında gözlem ve düşüncelerini yazan Münif Paşa'ya göre, anlatılan konular, deneyler ile fiilen gösterilmiş ve kanıtlanmıştır (...). Deneylerle ilk defa karşılaşan izleyiciler, bunları hayretle (mucib-i taaccüp) karşılayıp umur-i garibe olarak nitelemişlerdir. Derviş Paşa, bir elektrik makinesinden kıvılcımlar (ateş şerareleri) üretmiş ve insan bedeninin elektriği ilettiğini kanıtlayan meşhur deneyi yapmıştır: İnce bir tel ile elektrik aktardığı kişiye el veyahut başka bir şeyle ile dokunarak mavi renkli kıvılcımlar oluşturmuştur. Ayrıca, bazı kimyasal maddeler kullanarak, bir demir teli tutuşturup yakmıştır. Yaklaşık bir sene sonra, Derviş Paşa'nın fizik derslerine devam edenler, Padişah sayesinde açılan fizik ve kimya derslerinden 'ziyadesiyle istifade' ettiklerini teşekkürleriyle birlikte dile getirmişlerdir."

Günergun, 2023, s. 776-778.*

▲ **Görsel 2.48:** Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü, Boğaziçi Üniversitesi Kampüsü, İstanbul
1911'de Kandilli'deki yeni binasına taşınan Rasathane-i Âmire, Cumhuriyet Dönemi'nde Kandilli Astronomi ve Jeofizik Rasathanesi adını aldı. 1982'de Boğaziçi Üniversitesi Rektörlüğüne bağlanan kurumun ismi de Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü olarak değiştirildi.

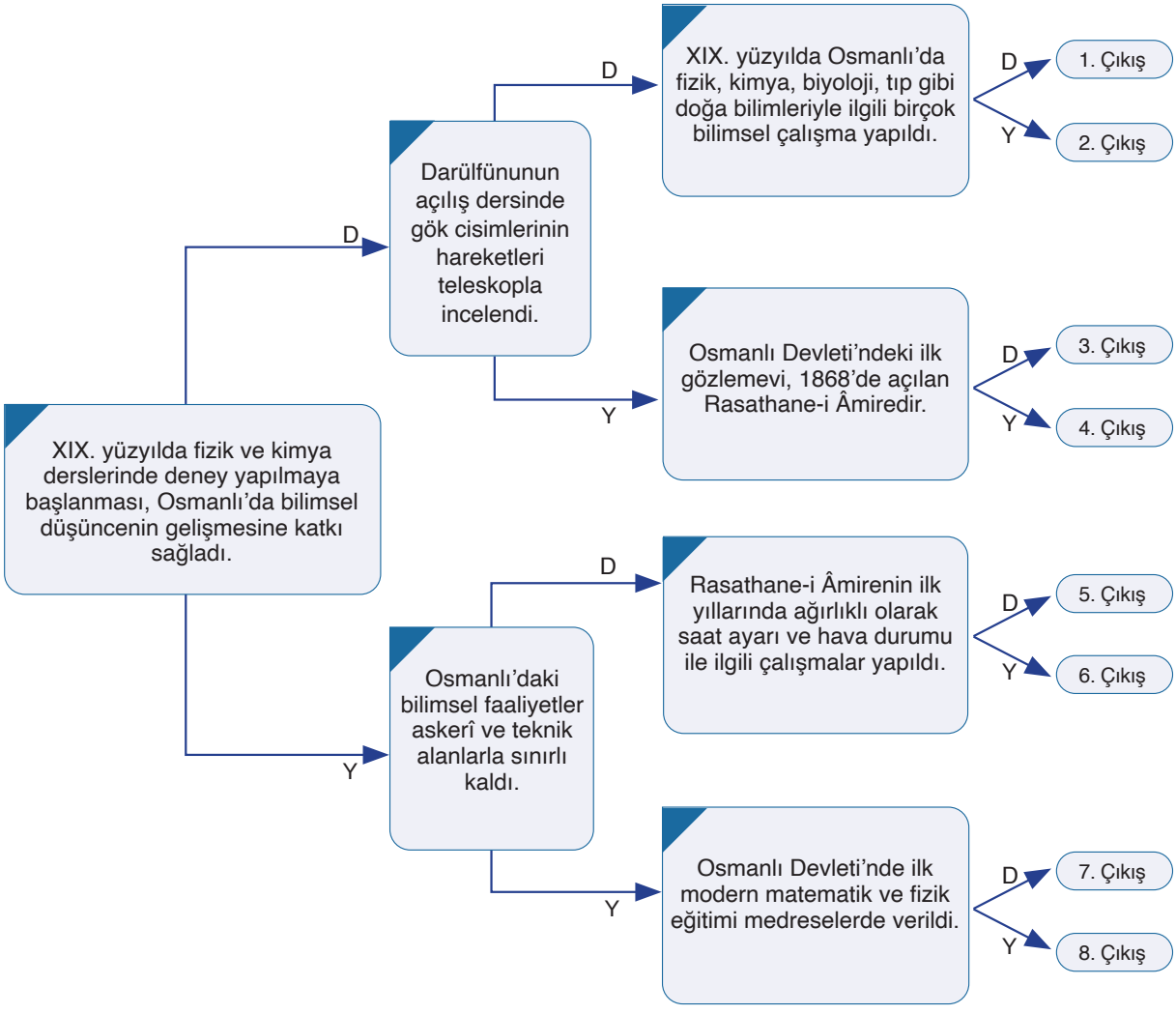
XVIII. yüzyıl sonlarında askerî mühendislik okullarının açılmasıyla Osmanlı Devleti'nde modern astronominin kurumsal temelleri atılmış oldu. Sultan III. Mustafa'nın Paris İlimler Akademisindeki astronomi kitaplarını ülkeye getirtmesi de modern gök bilimi araştırmalarının Osmanlı eğitim sistemine doğrudan aktarılmasına imkân sağladı. Ayrıca 1868'de İstanbul Beyoğlu'nda Rasathane-i Âmirenin açılması, astronomi çalışmalarındaki modernleşmeyi hızlandırdı (Görsel 2.48).

Kaynak I

"1868 yılı Osmanlı-Türk Bilim Tarihi açısından önemli bir yıl olmuştur. Bu yıl içerisinde Osmanlı Devleti'nin ilk resmi rasathanesi olan Rasadhane-i Amire (Rasadhane-i Havaiyye-i Osmaniyye) açılmış ve çalışmalarına başlamıştır. Ancak sözü edilen rasathane, ilk yıllarında gök cisimlerinin hareketleri ve gök-yüzü ile ilgili gözlemleri değil, meteorolojik değişimleri ve saat ayarları ile ilgili çalışmalar sürdürmüştür. Bu çalışmaların daha doğru ve güvenilir olabilmesi ve Avrupa'nın büyük kentlerinde bulunan diğer rasathanelerle iletişimin daha sağlıklı bir biçimde kurulabilmesi amacıyla rasathaneye birtakım kitap ve araçlar da alınmıştır. (…) Rasathane, kurulmasının ardından Osmanlı Devleti'nin çeşitli bölgelerindeki şehirlerde ağırlıklı olarak meteorolojik olayların gözlemlendiği şubeler açmış, Avrupa'daki bazı önemli şehirlerde bulunan rasathanelerle iş birliği yapmış ve bunlar arasındaki iletişimi de telgraf aracılığıyla sağlamaya çalışmıştır. "

Anameriç ve Rukancı, 2009, s. 223-224.*

Aşağıda 1789-1908 yılları arasında Osmanlı Devleti'nde bilim alanında yapılan uygulamalarla ilgili cümleler verilmiştir. Bu cümlelerin doğru (D) ya da yanlışlığını (Y) belirleyerek yönlendirici okları takip ediniz ve ulaştığınız çıkışı işaretleyiniz.

1789-1908 yılları arasında Osmanlı Devleti'nde teknoloji alanında yapılan uygulamalar ile ilgili verilenlerden yararlanarak soruları cevaplayınız.

Avrupa'da Sanayi Devrimi'yle büyük ilerleme kaydeden bilimsel bilgi ve teknolojiler, makineleşme ve üretim süreçlerinin hızlanmasını sağladı. Osmanlı Devleti, bu dönemde teknik ve ekonomik açıdan Avrupa'nın gerisinde kalmasına rağmen yeni gelişmeleri yakından takip etti ve çeşitli meslek gruplarından uzmanları gözlem yapmaları ve eğitim almaları için Avrupa'ya gönderdi. Ancak Osmanlı sermayesinin azlığı ve devlet hazinesinin yetersizliği nedeniyle Batı'daki icatların yerli imkânlarla üretilmesi mümkün olmadı ve teknolojik ihtiyaçlar ya Avrupalı tüccarlar tarafından ülkeye getirildi ya da doğrudan satın alındı. Başlangıçta sadece askerî amaçlarla kullanılan yeni teknolojiler, zamanla ulaşım ve haberleşme alanlarına da yayıldı. XIX. yüzyıl ortalarında Osmanlı Devleti, geniş topraklar üzerindeki hâkimiyetini korumak ve merkezî yönetimi güçlendirmek amacıyla telgraf hatları kurmaya ve demir yolları inşa etmeye başladı.

Kaynak İ

"Osmanlı İmparatorluğu, altı asırlık tarihi boyunca, çağdaşı olan Batı'daki ve Doğu'daki askerî ve sivil teknolojik gelişmeleri yakından takip etme imkânına sahip olmuş ve ihtiyaç duyduğu sahalarda teknoloji transferini gerçekleştirmiştir. Bu transferde XIX. asra gelinceye kadar askerî ihtiyaçlar ön planda tutulmuş ve transferin hızı, ordunun ve siyasi otoritenin isteği istikametinde gelişme göstermiştir.

Sultan II. Mahmud'un saltanatıyla başlayan ve Sultan Abdülmecit devrinde devam eden devletin sivil halka dönük ıslahatları, kendini daha çok ülkenin imarı ve halkın refahını temin etme uygulamalarında göstermiştir. (…) 1830'larda başlayan karayollarını düzenleme teşebbüsleri ve modern posta teşkilatının kurulması yolundaki ilk ıslahatlar, modernleşme çabaları içerisinde düşünce itibarıyla Batı kaynaklı olmakla beraber, ilk safhada Batı'dan teknolojik yenilik transferine lüzum görülmeden, mevcut ulaştırma ve haberleşme sistemlerinin modernleştirilmesinden ibaret kalmıştır."

İhsanoğlu, 1998, s. VII.*

▲ **Görsel 2.49:** Zırhlı Mahmudiye Fırkateyn-i Hümayunu, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi II. Abdülhamid Han Dijital Fotoğraf Albümleri

1829'da İstanbul Tersanesinde inşa edilen üç ambarlı Mahmudiye kalyonu, 1854 Kırım Harbi'nde müttefik donanmalarıyla birlikte Rus hâkimiyetindeki Sivastopol'u bombardıman etti.

Avrupa'da buharlı gemi teknolojisinin icat edilmesinin ardından Osmanlı Devleti'nde de modern yöntemlerle gemi inşa etmek için çalışmalara başlandı (Görsel 2.49). Sultan II. Mahmud, Amerikalı mühendislerle iş birliği yaparak buharlı gemi inşa etmek için çeşitli girişimlerde bulunsa da Avrupa'dan getirtilecek motorların daha pahalı olması nedeniyle bu hedeften vazgeçildi ve buharlı gemiler doğrudan satın alındı. Bu dönemde gemiler ilk kez askerî amaçlar dışında, sivil limanlar arası düzenli yolcu ve ürün nakliyesi yapmak için de kullanılmaya başlandı. Ayrıca feribotlar yoluyla İstanbul'un iki yakası arasındaki deniz ulaşımı hızlandırıldı.

Kaynak J

"Ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'u dünyanın her yerindeki ülkelere bağlayan yaklaşık yirmi denizcilik hattı oluştu. Osmanlı hükümeti de yolcu taşımak için buharlı bir gemi satın aldı. (…) Birkaç yıl sonra yolcu taşıma ayrıcalığı Fransızların kontrolünde bir deniz taşımacılık şirketi olan Şirket-i Hayriye'ye verildi. Şirket, Boğazlar ve Haliç'te bir feribot hatları ağı oluşturdu."

Karpat, 2006, s. 493.*

▲ **Görsel 2.50:** Sirkeci Garı, 1890'lar, Kongre Kütüphanesi II. Abdülhamid Koleksiyonu, ABD

İstanbul'dan Avrupa'ya geçişin önemli noktalarından biri olan Sirkeci Garı, 1890 yılında faaliyete açıldı. Asya'ya uzanan güzergâhın başlangıç noktası ise Haydarpaşa Garı'ydı.

Dünya genelinde yüzyıllar boyunca insan ve hayvan gücüyle yapılan kara ulaşımı, buhar gücünün icadıyla köklü bir dönüşüm geçirdi. 1830'da İngiltere'nin Liverpool ve Manchester kentleri arasında yapılan ilk buharlı tren seferinden kısa süre sonra demir yolu ulaşımı diğer Avrupa ülkelerinde ve Amerika'da hızla yaygınlaştı.

Avrupa'da ortaya çıkan ve ulaşımda büyük kolaylıklar sağlayan dönüşüm sürecine Osmanlı Devleti de tren hatları inşa ederek uyum sağladı (Görsel 2.50). Dönemin en hızlı ve en güvenilir ulaşım aracı olan demir yolları, Osmanlı Devleti'nin siyasi, askerî ve ekonomik hedefleri açısından büyük önem taşımaktaydı. Yabancı sermaye ve bu sermayenin sağlandığı devletler için de pazar ve nüfuz alanlarının genişletilmesi anlamına geliyordu. Osmanlı Devleti'nde demir yollarının önemi erken fark edildi ancak ekonomik yetersizlikler nedeniyle 1830'larda gündeme gelen ilk projeler uygulanamadı ve demir yolu inşası başta İngiliz, Fransız ve Alman olmak üzere imtiyazlı yabancı şirketlere bırakıldı.

Kaynak K

"Demiryolları Osmanlı imparatorluğunda, Kırım muharebesinden sonra, inşa edilmeye başlanmıştı. Büyük sermayeye ve teknik bilgiye ihtiyaç gösteren bu teşebbüsü, Osmanlı hükümeti, yabancı kumpanyalara bırakmıştı. Hükümet, demiryollarının inşasından, iktisadi, siyasi ve içtimai alanlarında büyük faydalar sağlanacağını ümid ediyordu. İmparatorluk mahsulleri ve mamulleri imparatorluk içinde kolay, süratlı ve ucuz bir surette devredip satılabilecekti. Aynı mahsullerden ve mamullerden bir kısmının Avrupa da mübadelesi kolaylaşmış olacaktı; böylece sosyal ekonomide bir gelişme meydana gelecekti. Demiryolları, bundan başka, devletin, imparatorluğun uzak vilâyetleri üzerinde, nüfuzunu da arttıracağı gibi, savaş halinde askerî birliklerin istenilen yere süratle taşınmasını teshil edecekti. Ve nihayet, Osmanlı halkının, yekdiğerleriyle ve Avrupa'da temaslarına da imkân hazırlamış olacaktı. Bu son avantaj, garplılaşma taraftarı bulunan, Osmanlı devlet adamlan için, demiryolunu bir medeniyet vasıtası seviyesine çıkarmakta idi. Demiryolu inşası imtiyazını elde etmiş bulunan kumpanyalar ise, bu teşebbüslerinden sadece büyük kârlar sağlamayı düşünmekte idiler. Bu sebeple, ilk demiryolları İmparatorluğun nüfus topluluğu fazla, toprakları bereketli ve Avrupa ile teması kolay, bölgelerinde inşa edilmeye başlandı."

Karal, 2003, s. 268.*

Görsel 2.51: Hicaz demir yolu üzerindeki Kudüs Tren Garı'nın açılış merasimi, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi II. Abdülhamid Han Dijital Fotoğraf Albümleri

Sultan II. Abdülhamid'in özel gayretleriyle 1 Eylül 1908'de tamamlanan Hicaz demir yolu hattı, toplam 1464 kilometre uzunluğundaydı.

Osmanlı Devleti'nde ilk tren yolu hattı, o dönemde bir Osmanlı eyaleti olan Mısır'da demir yolu inşa etme imtiyazı elde eden İngiltere'nin girişimleriyle 1851 yılında Kahire ile İskenderiye arasında açıldı. Ardından yine İngilizler tarafından İzmir ile Aydın arasında Anadolu'daki ilk demir yolu hattı inşa edildi. Abdülaziz Dönemi'nde Anadolu ve Rumeli'de yeni demir yolları yapılarak ulaşım ağı genişletilmeye çalışıldı. II. Abdülhamid Dönemi'nde ise demir yolu yapımı bir devlet politikası hâline geldi ve Alman sermayesinin katkılarıyla İstanbul-Bağdat demir yolu projesi tamamlandı. Ayrıca 1900-1908 yılları arasında tamamı millî sermaye ile inşa edilen Hicaz demir yolu da ülke topraklarını bir uçtan diğer uca bağladı (Görsel 2.51).

Kaynak L

"Batı'dan yapılan teknoloji transferi konusunda Osmanlının ulaşmış olduğu noktanın büyüklüğüne en iyi örnek 'Hamidiye Hicaz Demiryolu'dur. 1900-1908 yılları arasında tamamlanan, bütün islâm âleminin malî yardımlarıyla oluşan; iktisadî, siyasî ve sosyal yönleriyle, projesiyle, finansmanıyla ve inşaatıyla topyekün Osmanlı Devleti'nin bir başarısıdır.

Birçok yönü geniş araştırmalara muhtaç olan Hamidiye Hicaz Demiryolu, mülkiyeti Osmanlılarda bulunan, Osmanlılar tarafından işletilen ve aynı zamanda Türkler ve diğer Müslümanların bağışlarıyla gerçekleştirilen ilk demiryolu teşebbüsüdür. Bu demiryolu, Osmanlı imparatorluğunun Merkezi İstanbul'dan Suriye Vilayeti topraklarına kadar olan kısmı daha önce tamamlanmış olduğundan inşaata Şam'dan başlanmış ve Müslümanlarca mukaddes toprak olan Hicaz'a ulaştırılmıştır. Hicaz demiryolu projesi İmparatorluğun merkezinde ve uzak yakın bütün eyaletlerdeki ticarî, ziraî, sınaî ve kültürel gelişme ölçüleri ve teknolojinin kullanımının benimsenmesine çok iyi bir örnektir. Devletin, merkezî otoriteyi kuvvetlendirme, taşraya tam mânâsıyla hakim olma istekleri yanında, 'Sultan II. Abdülhamid ve Panislâmizim' ile birlikte telaffuz edilen Hamidiye-Hicaz Demiryolu'nun 'müslüman dünyasının büyük işleri başabileceğini Batı'ya göstermek gibi' siyasî ve sosyal boyutları da ehemmiyet kazanmıştır."

İhsanoğlu, 1998, s. XIII.*

▲ **Harita 2.6:** 1908 yılında Osmanlı sınırları içindeki demir yolu hatları

Yandaki karekod üzerinden 1908 yılında Osmanlı sınırları içindeki demir yolu hatlarını gösteren etkileşimli haritayı inceleyebilirsiniz.

1. Harita 2.6'daki demir yolu hatlarını inşa tarihlerine göre kronolojik olarak sıralayınız ve bu hatların tarihsel önemlerini yazınız.

2. Osmanlı Devleti'nde demir yolu yapım süreçlerinde karşılaşılan zorlukların nasıl aşıldığından hareketle gayretli ve azimli olmanın önemini açıklayınız.

3. Aşağıdaki cümleye katılıp katılmama durumunuza göre alttaki cümlelerden birini tamamlayınız.

Osmanlı Devleti'nde inşa edilen demir yolları ülkenin idari, askerî ve ekonomik açılardan gelişmesini sağlamıştır.

Katılıyorum çünkü

Katılmıyorum çünkü

Kararsızım çünkü

İlk elektrikli telgraf, Samuel Morse (Semyıl Mors) tarafından 1837 yılında icat edildi.

XIX. yüzyılın en önemli haberleşme aracı olan telgraf, icadından kısa süre sonra Osmanlı Devleti'nde de kullanılmaya başlandı. 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında optik telgraf kullanma ve 1847'de Beylerbeyi Sarayı'nda ilk telgraf gönderme denemelerinde istenen başarı sağlanamadı. Osmanlı Devleti'nde ilk telgraf hattı, Kırım Savaşı (1853-1856) sırasında Fransız ve İngiliz uzmanlar tarafından İstanbul-Edirne ve Edirne-Şumnu arasında kuruldu; ilk telgraf haberleşmesi de bu savaş sırasında sağlandı.

Kırım Savaşı'nın ardından maliyetinin az olması ve kolay haberleşme imkânı sağlaması nedeniyle ülkenin dört tarafı telgraf ağlarıyla donatıldı (Görsel 2.52) ve 1855 yılında Osmanlı Telgraf İdaresi kuruldu. Osmanlı yönetimi, telgrafın yaygınlaşmasıyla ülkedeki gelişmelerden daha kısa sürede haberdar olma imkânı buldu. Savaşlar esnasında cephelerin durumuyla ilgili merkez teşkilata bilgi aktarımı hızlandı. Ayrıca telgraf, halkın ve tüccarların da daha hızlı haberleşmesini sağladı.

▲ **Görsel 2.52:** İstanbul ve çevresindeki telgraf hattı güzergâhının genel görünümü, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi II. Abdülhamid Han Dijital Fotoğraf Albümleri

Kaynak M

"Telgraf, askerî, siyasî ve ekonomik açıdan 19. yüzyılın en önemli teknolojik icatlarından biridir. Özellikle orduların savaşlarda hızlı bir şekilde sevk ve idareleri telgraf sayesinde kolaylaşmıştır. (…) Askerî alandaki faydasının anlaşılmasının ardından, Babıali, otoritesini ülke sathına yayabilmek için bu yeni icadı önemli bir fırsat olarak görmüştür. (…) Böylece devlet, gücünü ve otoritesini taşranın en ücra köşelerine kadar götürebilme imkânına kavuşmuştur. (…) Öte yandan Samuel Morse'u ödüllendiren ilk devletin Osmanlı Devleti olması da ayrıca vurgulanması gereken bir husustur. Bütün bu etkenlere bağlı olarak devlet, kara hatlarının imparatorluğun tamamına kendi finansal kaynakları ile yayılabilmesi için büyük çaba sarf etmiştir. Çünkü telgraf hatları inşaatının, örneğin demiryolları ile karşılaştırıldığında daha az bir bütçe gerektireceği ve daha hızlı bir şekilde yapılabileceği isabetli bir şekilde tahmin edilmiş ve telgraf hattı yapımına öncelik verilmiştir."

Keskin ve Sönmez, 2009, s. 78-79.*

Fotoğraf makinesinin icadı, Sanayi Devrimi sonrasında insan hayatını doğrudan etkileyen önemli teknolojik gelişmelerden biriydi. Bir görüntüyü sabitleme fikri, MÖ IV. yüzyılda Aristoteles'in çalışmaları ve MS X. yüzyılda İbnü'l-Heysem'in karanlık oda [camera obscura (kemıra obskûra)] denemeleriyle hayata geçirilmeye çalışıldı. Ancak ilk kalıcı fotoğraf, 1839'da Fransız bilim insanlarının geliştirdiği yöntemlerle elde edildi. Kısa sürede dünya genelinde yaygınlaşan fotoğrafçılık, günlük yaşamın yanı sıra sanat, bilim ve basın alanlarında da kullanılmaya başlandı.

XIX. yüzyıl ortalarında fotoğraf teknolojisi Osmanlı sarayına da girdi ve geniş ölçüde kabul gördü. Bu dönemde İstanbul'da birçok Avrupalı fotoğrafçı faaliyet gösterdi (Görsel 2.53).

Görsel 2.53: Kırım Savaşı sırasında Sivastopol Platosu'nda kurulan askerî kampı gösteren bir fotoğraf, Kongre Kütüphanesi Baskılar ve Fotoğraflar Çevrim İçi Kataloğu, ABD

1853-1856 Kırım Savaşı'nda çekilen fotoğraflar, dünyada savaş fotoğrafçılığının ilk örnekleri kabul edilir.

Kaynak N

"Osmanlı Devleti'nin payitahtı olan İstanbul'da fotoğrafçılık hızlı bir gelişim göstermiştir. (…) Sultan II. Abdülhamid, Osmanlı Devleti'nin propagandasını yapmak amacıyla 1893 yılında 51 fotoğraf albümünü Amerika'daki National Library'ye, 47 fotoğraf albümünü de İngiltere'deki British Museum'a göndermiştir. Hızlı değişimlerin ve gelişmelerin yaşandığı bir yüzyılın yeni sanatı olan fotoğrafçılık, Osmanlı Devleti'nde de önemli bir yer edinmiştir. (…) İlk dönemlerde gayrimüslimlerin elinde olan fotoğraf sektörü zamanla yaygınlaşmış, Müslümanların da rekabet ortamına girmesiyle renklenmiş ve gelişmiştir. Fotoğrafa hususi bir ilgisi olan Sultan II. Abdülhamid'in döneminde zengin bir arşiv oluşturulmuş, hanedan üyeleri ve devlet adamlarından sıradan halka değin geniş bir kitlenin fotoğrafları çekilmiş, böylece Osmanlı portreleri dünyanın çeşitli yerlerinde sergilenme imkânı bulmuştur. Birbirinden değerli bu kareler, geçmişi aydınlatan birer belge niteliğindedir. Günümüzde bu zengin koleksiyona ait fotoğraflar ve albümler, Millî Saraylar Koleksiyonu'nda yer almaktadır."

Cansız, 2024, s. 165, 175, 178.*

Aşağıdaki tabloda verilen teknolojik icatların Osmanlı Devleti'nde ilk olarak ne zaman ve hangi amaçlarla kullanıldığını ilgili alanlara yazınız.

İcadın Adı ve Tarihi	Osmanlı Devleti'nde İlk Kullanıldığı Tarih	Osmanlı Devleti'ndeki Kullanım Amacı
Elektrikli Telgraf (1837)		
Fotoğraf (1839)		

Avrupa'dan gelen teknolojik icatlar Osmanlı Devleti'nde kullanılmaya başlandığında ne gibi zorluklarla karşılaşılmış olabilir? Neden böyle düşündüğünüzü açıklayınız.

1789-1908 yılları arasında Osmanlı Devleti'nde sanat alanında yapılan uygulamalar ile ilgili verilenlerden yararlanarak etkinliği yapınız.

XVIII. yüzyıl sonlarında Osmanlı Devleti'nde sanat anlayışı belirgin şekilde değişmeye başladı. Özellikle Lale Devri'nde Batı sanatının etkisiyle yağlı boya resim teknikleri ön plana çıktı. III. Selim Dönemi'nde padişah portreleri ve yağlı boya tablolar yapıldı, II. Mahmud Dönemi'nde ise Osmanlı tarihinde ilk kez devlet dairelerine padişah resimleri asıldı. Sultan Abdülmecid ve Sultan Abdülaziz Dönemleri'nde Batılılaşma hareketine hız verildi. Özellikle kendisi de ressam olan Sultan Abdülaziz, resim sanatının saray çevresinde gelişmesinde önemli rol oynadı. II. Abdülhamid Dönemi'nde ise daha önce başlatılan sanat faaliyetlerinin kapsamı genişletildi ve yükseköğrenim düzeyinde resim ve mimarlık eğitimi vermek üzere Mekteb-i Sanayi-i Nefîse-i Şahane kuruldu. Sanayi-i Nefîse Mektebi olarak da anılan bu okulda resim, heykel, mimarlık ve kakmacılık (hakkâklık) alanlarında sanatçı ve öğretmenler yetiştirildi.

Osman Hamdi Bey, 1869'da temeli atılan Müze-i Hümayun'a (İstanbul Arkeoloji Müzesi) 1881'de müdür olarak atandı, 1883'te açılan Sanayi-i Nefîse Mektebinde ise kurucu müdür olarak görev yaptı. Onun döneminde kıymetli eserler bilimsel yöntemlerle koruma altına alındı ve yurt dışından yabancı uzmanlar getirtilerek modern müzecilik anlayışının yerleşmesi sağlandı.

Kaynak O

"Değişik medeniyetleri ve farklı kültürleri barındıran Osmanlı İmparatorluğu, gerek toprak altı ve gerek toprak üstü tarihi eserleri bakımından oldukça zengindir. Ne yazık ki, bazı dönemlerde ihmalkarlık bilgisizlik gibi çeşitli nedenlerle, bu tarihi hazinenin kıymetinin bilinmemesine ve yabancı devlet müzelerine kadar götürülüp oraları süslemesine yol açmıştır. (…) İlk önce, bir Osmanlı Müzesi (Müze-i Hümayun veya Müze-i Osmani)'nin tesisi ve geliştirilmesi ile tarihi eserlerin devlet elinde kalması büyük çapta sağlanmıştır."

Ürekli, 1997, s. 101, 127-128.*

Yandaki karekodda verilen genel ağ bağlantısı üzerinden İstanbul Arkeoloji Müzeleri Sanal Müzesi'ni geziniz.

Kaynak O'dan ve karekodda verilen bilgilerden hareketle Müze-i Hümayunun Türk tarihindeki yeri ve önemini değerlendiriniz.

XIX. yüzyılda İstanbul'a yerleşen Avrupalıların sayısı arttıkça Osmanlı halkının Batı kültürü ve sanatıyla kurduğu ilişki daha da gelişti. Bu dönemde heykel sanatına bakışta önemli değişimler yaşandı. Avrupa'yı ziyaret eden ilk Osmanlı padişahı Sultan Abdülaziz, Avrupa başkentlerindeki meydanlara yerleştirilen heykellerden etkilendi ve İstanbul'a döndüğünde kendi heykelini yaptırdı. Aynı dönemde şehirlerdeki kamusal alanlara anıt dikme düşüncesi de yaygınlık kazandı. XVIII. yüzyılda başkentte başlayan saat kulesi yapma geleneği, XIX. yüzyıldan itibaren Anadolu şehirlerine de yayılarak Osmanlı mimarisinin önemli unsurlarından biri hâline geldi (Görsel 2.54).

▲ **Görsel 2.54:** Dolmabahçe Saat Kulesi, İstanbul

1890-1895 yılları arasında Sultan II. Abdülhamid tarafından yaptırılan bu kule, neobarok ve ampir üsluplarla inşa edilmiştir.

Kaynak Ö

"Saat kulelerinin Anadolu'nun içlerine kadar yayılmasının en kuvvetli sebebi ise II. Abdülhamit'in tahta çıkışının 25.senesinde (1901), Valilere saat kulesi yapımıyla ilgili gönderdiği fermandır. (…) O dönemde saat kuleleri devletin halkın ve toprakların üzerindeki hakimiyetinin de bir simgesi olarak görülmüştür. İstanbul merkez olarak kabul edildiğinde Anadolu'da yapılan kulelerin amacı bu hakimiyet temsili olarak inşa ettirilmiştir. Padişahın kentlerdeki simgesel varlığının ve egemenliğinin görsel teyidiydi. (…) Yapıldıkları dönemde genellikle şehrin en yüksek yapıları olan saat kuleleri önemli kamu yapılarının yanına, odak noktası olan meydanlara ya da yerleşim biriminin en yüksek tepesine yerleştirilmişlerdir. Kentsel imge oluşturan saat kuleleri şehirleri ve kasabaları süsleyen birer anıt, sembol ve odak noktasıdır. (…) Varlığını bildiğimiz 32 saat kulesinden üçü batı, sekizi orta Karadeniz de olmak üzere %34,38 ile11 adedi Karadeniz Bölgesinde, %25 ile Sekiz adedi Marmara Bölgesinde, %15,63 ile beş adedi İç Anadolu Bölgesinde, %9,37 ile üç adedi Ege Bölgesinde, %6,25 ile iki'şer adette Akdeniz ve Güney Doğu Anadolu Bölgesinde yer alırken %3,12 ile bir adet Doğu Anadolu Bölgesinde tespit edilmiştir."

Halaç ve Özdemir Ihan, 2014, s. 191-192, 194.*

XVIII. yüzyılda Osmanlı mimarisinde başlayan modernleşme eğilimi, XIX. yüzyıl sonlarında doruk noktasına ulaştı. Tanzimat'tan I. Meşrutiyet'e kadar olan süreçte İstanbul'un mimari çehresi büyük ölçüde değişti. Yeni ihtiyaçlara bağlı olarak çok sayıda askerî bina, resmî kurum, okul, sanayi tesisi ve fabrika inşa edildi. Bu binaların inşasında idari sistemdeki yeniliklere ve değişen hayat tarzlarına bağlı olarak geleneksel Osmanlı mimarisinin yanı sıra barok, rokoko ve neoklasik üslupları kullanıldı. Avrupai tarzda inşa edilen Beylerbeyi, Çırağan ve Dolmabahçe Sarayları, XIX. yüzyıl mimarisindeki Batılılaşma eğiliminin önemli göstergeleri arasındaydı. II. Abdülhamid Dönemi'nde (1876–1909) hem konut hem de yönetim merkezi olarak kullanılan Yıldız Sarayı da mimari yapısıyla Osmanlı modernleşmesinin devamı niteliğindeydi.

Kaynak P

"Dolmabahçe Sarayı, III. Ahmed Dönemi'nde başlayan değişimlerin 150 yıllık bir sürecin ardından mimarlık alanındaki en önemli sonuçlarından biridir. (…) Dolmabahçe Sarayı cephe tasarımı açısından Avrupa'daki saraylarla karşılaştırılabilecek düzeydedir. Süsleme, Batı'daki saraylarda olduğu gibi ana cephe üzerinde, deniz yönündeki cephede yoğunlaşmıştır. Rönesans, Barok, Ampir üslupların bir arada bulunduğu 'Eklektik' eğilimin içinde özellikle, Venedik Rönesansı ön plana çıkmaktadır. Ancak bu Batı üslupları içinde Anadolu Türk Mimarisi'nin izlerini görmek de mümkündür. (…) Bu özellikleriyle Dolmabahçe Sarayı'ndaki uygulamalar; Osmanlı mimar ve ustalarının Doğulu ve Batılı unsurlara getirdikleri özgün bir yorumu olarak değerlendirilebilir."

Arslan, 1994/1995, s. 111, 113.*

Kaynak R

Dolmabahçe Sarayı, İstanbul

Abdülmecid Dönemi'nde inşa edilen bu saray, önündeki bahçe alanı deniz doldurularak elde edildiği için Dolmabahçe ismiyle anıldı.

Yandaki karekodda verilen genel ağ bağlantısı üzerinden Millî Saraylar'ı ziyaret edebilirsiniz.

XIX. yüzyılda Osmanlı saray çevresinin Batı müziğine olan ilgisi arttı. III. Selim Dönemi'nde (1789-1807) ilk kez yabancı opera toplulukları İstanbul'a gelerek konserler verdi. Aynı zamanda şair bir padişah olan III. Selim, "İlhamî" mahlasıyla yazdığı şiirlerini de kendi besteledi. II. Mahmud Dönemi'nde (1808-1839) de opera ve bale gösterilerine yoğun ilgi gösterildi ve geleneksel

mehter takımı yerine Muzıka-yı Hümayun adıyla modern bir bando kuruldu. Bu dönemde Batılılaşmanın etkileri Osmanlı sosyal hayatına da yansıdı. Halk arasında yaygın olan Karagöz, orta oyunu, kukla oyunu gibi geleneksel eğlence türlerinin yanı sıra Batılı tarzda tiyatro gösterileri de sergilenmeye başlandı.

Kaynak S

"III. Selim, II. Mahmud ve Tanzimat dönemi boyu Türk musikisi birçok önemli değişimleri geçirmiş ve parlak çağını yaşamıştır. Kulaktan kulağa geçen besteler dönemi kapanmıştır. III. Selimin başlattığı bu yenileşme süreci daha sonra II. Mahmud ile devam etmiştir. II. Mahmud o dönem Mehterhane adı verilen Osmanlı Askeri bandosunun yerine batılı tarzda modern bir bando topluluğu olarak Muzika-ı Hümayun'u kurmuştur. Bu yeni kurulan kurumda yeniden yapılanmaya gidilmiş ve bu çalışmalar, yalnızca askeri musikiyle sınırlı kalmamıştır. Bandonun yanı sıra orkestranın da kurulmasıyla birlikte batı müziğinin Saray ve çevresince tanınması, sevilmesi, daha sonra da toplum tarafından dinlenip benimsenen bir müzik türü haline gelmesi amaçlanmıştır. Bu durum batı sanatının yavaş yavaş Saraya girmesine olanak tanımıştır."

Kılıç, 2019, s. 552.*

Yandaki karekod üzerinden güftesi ve bestesi Sultan III. Selim'e ait olan bir eseri dinleyebilirsiniz.

Uygulama adımlarını takip ederek etkinliği yapınız.

- Öğretmeninizin rehberliğinde üzerinde aşağıdaki isim ve soruların yazılı olduğu kartları hazırlayınız.
- Kartları ters çevirdikten sonra yedi öğrenci belirleyiniz ve her öğrenciden bir kart seçmesini isteyiniz.
- "Başlangıç" kartına sahip öğrenciden kartındaki soruyu arkadaşlarına sormasını isteyiniz.
- Üzerinde sorunun doğru cevabı yazılı olan karttaki soruyu yönelterek etkinliği devam ettiriniz ve üzerinde "Son" yazan karta ulaştığınızda etkinliği bitiriniz.

Başlangıç

Sultan II. Abdülhamid'in, padişahlığı süresince ikamet ettiği ve devleti yönettiği yapının adı nedir?

Sultan Abdülaziz

XIX. yüzyılda Sultan Abdülmecid'in emriyle inşa edilen en büyük Osmanlı sarayının adı nedir?

Sanayi-i Nefise Mektebi

1869'da, Abdülaziz Dönemi'nde kurulan ilk modern müzenin adı nedir?

Sultan III. Selim

Osmanlı Devleti'nde mehter takımının yerine kurulan saray bandosunun adı nedir?

Yıldız Sarayı

İlhamî mahlasıyla şiirler yazıp besteler yapan Osmanlı padişahı kimdir?

Muzıka-yı Hümayun

II. Abdülhamid Dönemi'nde resim, heykel, mimarlık ve süsleme alanlarında eğitim veren modern sanat kurumun adı nedir?

Dolmabahçe Sarayı

İlk yurt dışı gezisine çıkan ve heykel sanatının kabul görmesinde etkili olan Osmanlı padişahı kimdir?

Müze-i Hümayun

Son

Uygulayalım

Aşağıdaki alana 1789-1908 yılları arasında Osmanlı Devleti'nde bilim, sanat ve teknoloji alanlarındaki başlıca uygulamaları gösteren açıklamalı bir tarih şeridi hazırlayınız.

Çalışmanız süresince aşağıda belirtilen ilkelere uyunuz.

- Tarih şeridinde yer verdiğiniz her uygulamanın işlevselliğini kısa cümlelerle açıklayınız.
- Tarih şeridinin özgün ve ilgi çekici olmasına dikkat ediniz.
- Tarih şeridindeki metinlerde yazım ve noktalama kurallarına uyunuz, yalın ve anlaşılır bir dil kullanınız.
- Çalışmanızı öğretmeninizin belirlediği sürede tamamlayınız ve sınıfta arkadaşlarınızla paylaşınız.

Değerlendirelim

Çalışma Yaprağı

Verilen yönergeler doğrultusunda aşağıdaki etkinlikleri yapınız.

1. Görsel ve kaynaktan yararlanarak soruyu cevaplayınız.

William Simpson'ın (Vilyım Simsın) Doğu'daki Savaş Merkezi adlı eserinden alınan ve Kırım Harbi sırasında Balaklava'daki yeni demir yolu hattını gösteren çizim, 1855, Ulusal Ordu Müzesi, Londra/İngiltere

1854-1855 kışındaki şiddetli fırtınalarda ulaşım sorunları nedeniyle karargâhlara erzak gönderilemedi, ordudaki nakliye hayvanlarının çoğu da açlıktan telef oldu. Balaklava-Sivastopol arasına inşa edilen demir yolu hattının tamamlanmasıyla lojistik sorunlar büyük ölçüde çözümlendi.

"Telgraf tesisleri, Osmanlı İmparatorluğunda, ilk defa olarak Abdülmecit devrinin son yıllarında meydana getirilmeye başlanmıştı. Abdülâziz devrinde, bu işe büyük bir gayretle devam edildi. Babıâli, telgraf idaresinin gelişmesi ile merkeziyet usulü ile idare arasında sıkı bir münasebet bulunduğunu idrak ediyordu. Vilâyetlerde olan bitenlerden süratle haberdar olabilecek ve icabında gerekli tedbirlerin alınmasını idare âmirlerine, İstanbul'dan, süratle emredecekti. Bundan başka telgrafın muhabere vasıtası olarak, ticaret yönünden olan önemi de aşikâr bulunduğu gibi, devlete varidat [gelir] da sağlayacaktı. (…) 1864 de İmparatorlukta 76 telgraf merkezi faaliyette bulunuyordu. Aynı tarihte inşası tamamlanmış olan telgraf katlarının uzunluğu 267 fersah, inşa edilmekte olan hatların uzunluğu da 304 fersah idi. Abdülâziz devri sonunda ise, Osmanlı İmparatorluğunun hemen her tarafında telgraf merkezleri açılmış bulunuyordu."

Karal, 2003, s. 273.*

Osmanlı Devleti'nde demir yolları ve telgraf hatları hangi amaçlarla kullanılmıştır?

2. Kaynaktan yararlanarak soruyu cevaplayınız.

"Sultan Abdülmecid saray duvarlarına tren resmi asıp, özel doktorlarına, 'Ülkemde bu trenlerden bulunması en büyük arzumdur.' dediği ve demiryolunun ne kadar önemli olduğunu idrak ettiği ifade edilmiştir. 1855 yılında devlet adamlarına yaptığı bir konuşmada da, borç alma konusunda düşülen çaresizliğin demiryolu ile çözülebileceğini düşüncesini ortaya koymuştur. Sultan Abdülaziz, tren hattının saray bahçesinden geçmesi söz konusu olduğunda, 'memleketime demiryolu yapılsın da, isterse sırtımdan geçsin" şeklinde bir açıklama yaptığı rivayet edilir."

Gümüş, 2011, s. 154.*

Sultan Abdülmecid ve Sultan Abdülaziz'in demir yolu projelerinde gösterdiği kararlılık ve gayret, Osmanlı Devleti'nde yeni teknolojiler kullanılırken yaşanan zorlukların aşılmasına ve toplumun gelişmesine ne gibi katkılar sağlamış olabilir? Açıklayınız.

3. Görsel ve açıklamalarından yararlanarak soruyu cevaplayınız.

▲ Beylerbeyi Sarayı, 1865, Museum with No Frontiers (Müziyum vit No Frontiyırs) Türk ve İslam Eserleri Koleksiyonu

▲ Muzıka-yı Hümayun öğrencileri, 1917, Kara Kuvvetleri Komutanlığı Dijital Arşivi

▲ Nemrut Dağı'nda yapılan bir kazıda Osman Hamdi Bey, 1883, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi II. Abdülhamid Han Dijital Fotoğraf Albümleri

▲ Sultan Abdülaziz'i at üstünde gösteren bronz heykel, 1872, Beylerbeyi Sarayı, İstanbul

Aşağıdaki içerik çerçevesini temel alarak "1789-1908 Yılları Arasında Osmanlı Devleti'nde Sanat" başlıklı bir makalenin sonuç bölümünü oluşturmak üzere 150-200 kelimelik bir paragraf yazınız ve yazdığınız metni arkadaşlarınızla paylaşınız.

- **1789-1908 yılları arasında Osmanlı Devleti'nde sanat alanında yapılan uygulamalar**
- **XIX. yüzyılda sanat alanındaki gelişmelerin Osmanlı modernleşmesine katkıları**

4. A4 boyutunda bir kâğıda Osmanlı Devleti'nde1789-1908 yılları arasında bilim, sanat ve teknoloji alanlarında yapılan çalışmalarla ilgili bir afiş hazırlayınız.

Yandaki karekod üzerinden 1789-1908 yılları arasında Osmanlı Devleti'nde bilim, sanat ve teknoloji alanlarında yapılan çalışmalar ile ilgili boşluk doldurma etkinliğini yapınız.

Yandaki karekod üzerinden 1789-1908 yılları arasında Osmanlı Devleti'nde bilim, sanat ve teknoloji alanlarında yapılan uygulamalar ile ilgili etkinliği yapınız.

2.4. Osmanlı Devleti'nde Sanayileşme Çabaları

Düşünelim

Görsel ve açıklamalarından yararlanarak soruyu cevaplayınız.

▲ Tarla süren bir Osmanlı çiftçisi, 1917, Viyana Ulusal Kütüphanesi, Avusturya

Osmanlı Devleti'nde tarımda makineleşmenin başladığı XIX. yüzyıldan sonra da üretim genel olarak küçük arazilerde geleneksel yöntemlerle yapılmaya devam etti.

▲ Bir ayakkabı ustası, 1900, Abdullah Biraderler Koleksiyonu

XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'ndeki zanaatkârların bir kısmı, Avrupa'dan gelen sanayi ürünlerine rağmen üretimlerini sürdürdü.

▲ Zeytinburnu Fişek Fabrikası, 1902, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi II. Abdülhamid Han Dijital Fotoğraf Albümleri

XIX. yüzyılda askerî ihtiyaçları karşılamak için kurulan fabrikalarda Avrupalı mühendis ve uzmanlar eğitim verdi.

▲ Beyrut-Halep demir yolu hattı, 1906, Kongre Kütüphanesi, Washington/ABD

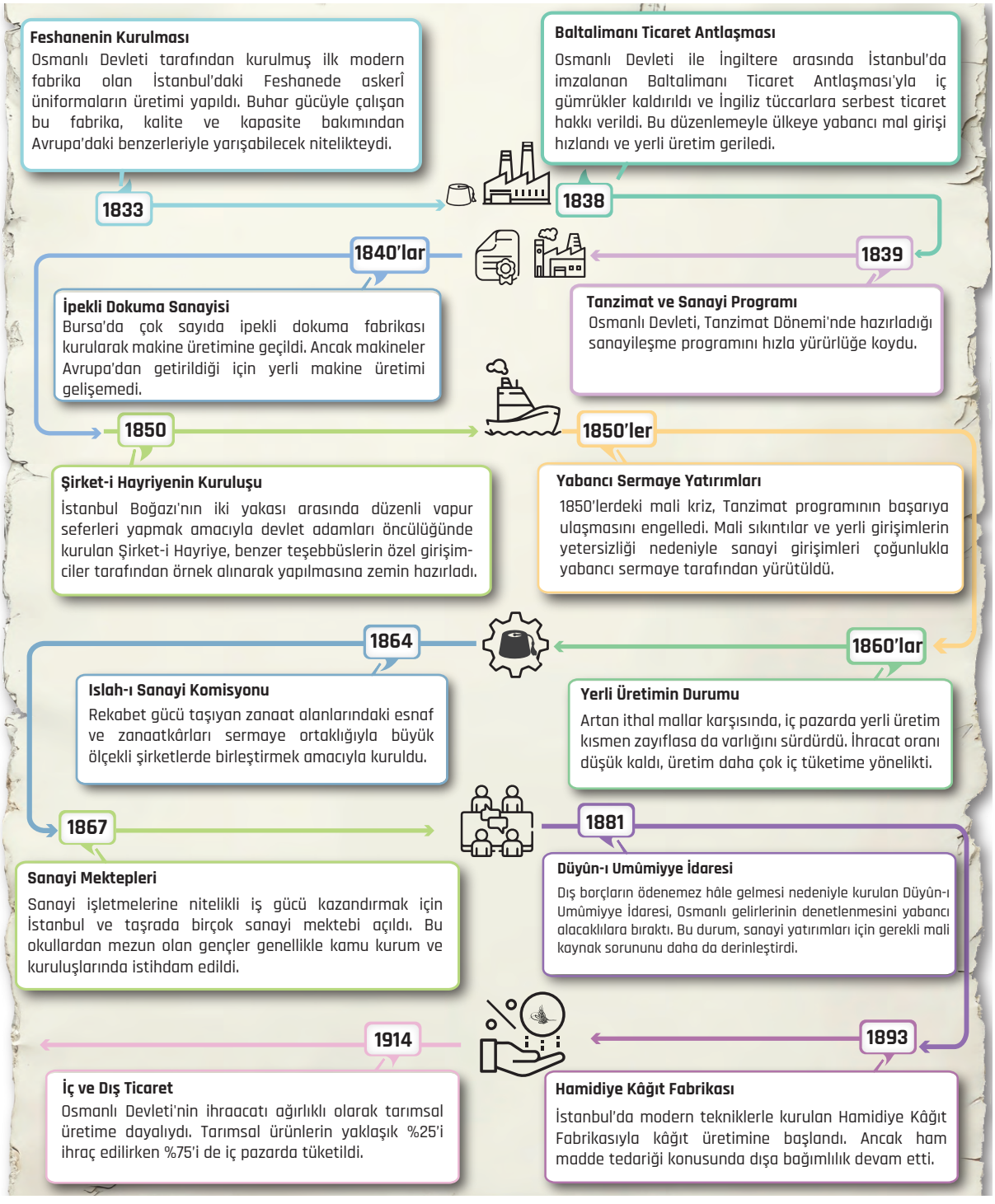
XIX. yüzyılda idari, askerî ve ticari amaçlarla inşa edilen demir yolları, Osmanlı sanayileşmesinin en önemli adımlarından biri oldu.

1. Osmanlı Devleti'nin XIX. yüzyıldaki sanayileşme sürecini değişim ve süreklilik bağlamında değerlendiriniz.

2. Sanayi Devrimi Osmanlı ekonomisini nasıl etkilemiş olabilir? Açıklayınız.

Keşfedelim

Bilgi görselinden yararlanarak soruları cevaplayınız.

▲ **Bilgi Görseli 2.8:** Osmanlı Devleti'nin sanayileşme sürecindeki bazı önemli gelişmeler

1. ***Bilgi görselinden hareketle Osmanlı Devleti'nin sanayileşme süreci ile ilgili çıkarımlarda bulununuz.***
2. ***Osmanlı Devleti'nin sanayileşme süreci köylü, zanaatkâr, tüccar, bürokrat gibi farklı toplumsal kesimleri* nasıl etkilemiş olabilir? Açıklayınız.**

Öğrenelim

Yandaki karekod üzerinden Osmanlı Devleti'nin sanayileşmede geri kalması sorunu ile ilgili etkinliği yapınız.

Osmanlı Devleti'nin sanayileşmede geri kalma sorunu kapsamında tarım, nüfus ve ulaşımın durumu ile ilgili verilenlerden yararlanarak soruları cevaplayınız.

Görsel 2.55: Yöresel kıyafetli kadın ve çoban kıyafetli erkek figürleriyle Osmanlı köylülerini tasvir eden stüdyo fotoğrafı, 1873, Kongre Kütüphanesi Pascal Sébah (Paskal Seba) Fotoğraf Koleksiyonu, Washington/ABD

Geçimlik Üretim

İnsanların kâr amacı gütmeden, kendi ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla yaptığı üretim faaliyeti.

XVIII. yüzyılın ikinci yarısında İngiltere'de başlayan Sanayi Devrimi, 1870'lerde ilk evresini tamamladı. Batı Avrupa ve ABD'nin öne çıktığı ikinci evrede ise mühendislik bilgileri geliştikçe daha karmaşık makineler üretildi. Ancak bu yeni teknolojilerin Batı Avrupa dışına aktarımı güç olduğundan diğer bölgeler sanayileşme sürecinin gerisinde kalarak zamanla Batı Avrupa sanayisi için birer ham madde kaynağı ve pazar hâline geldi.

XIX. yüzyılda Osmanlı, Japonya, Rusya gibi ülkeler farklı düzeylerde sanayileşmeye çalıştı. Bu süreçlerde sermaye birikimi, toprak sahiplerinin üretim tercihleri, mülksüzleşmiş köylülerin sanayi iş gücünü oluşturmaları, ham madde kaynakları ve teknoloji transferini yönetecek kadroların yeterliliği belirleyici oldu.

Osmanlı Devleti, geniş topraklara sahip olmasına rağmen iş gücü ve sermaye açısından yeterince gelişmiş bir ülke değildi. Devletin ana geliri tarımsal üretime dayalıydı. XIX. yüzyıl ortasına gelindiğinde tüm vergi gelirlerinin yaklaşık %40'ı öşür ve arazi vergilerinden oluşmaktaydı.

Devlet tarım arazilerini ve köylü üretimine dayalı tarımsal gelirleri kontrol etmiş, bu kontrolü XVI. yüzyıl sonundan itibaren iltizam sistemiyle zayıflasa da hiçbir zaman tamamen son bulmamıştı. Ayrıca tarımın hazineye sunduğu ek katkılardan biri de gümrük vergileriydi. XVIII ve XIX. yüzyıllarda gümrük gelirlerinin büyük kısmı tarımsal ürünlerden elde edilmişti.

Osmanlı halkının büyük bölümü topraktan geçinir, topraktan geçinenlerin çoğu da küçük arazilerde kendi yetiştirdikleri ürünleri tüketen ve geçimlik üretim yapan köylülerden oluşurdu (Görsel 2.55).

Kaynak A

"16. yüzyılın ortalarına kadar tarımsal ilişkiler tımar sistemi üzerine kuruluydu. (…) Bu sistem içinde üretim yapan köylüler, yerel orduyu beslemekle görevli sipahilere öşür adı altında tarımsal gelir üzerinden vergi ödemekle yükümlüydüler. Sipahilerin toprak kullanımını değiştirme, köylüleri topraklarından çıkarma ya da üretimi arttırma yetkileri merkezi otoritenin yüksek düzeydeki temsilcileri tarafından sıkı bir denetim altındaydı. Bu sayede imparatorluk tarımsal üretim seviyesini kendisi belirliyor ve böylelikle üretim düzeyini hem üretici olmayan (asker ve bürokratlar gibi) sınıfları besleyecek seviyede tutabiliyor hem de merkezi otorite harici güç odaklarını besleyebilecek artı ürün birikimine izin vermiyordu."

Şahin, 2019, s. 4.*

Osmanlı Devleti'ndeki ekonomik sistemin temel özellikleri nelerdir? Açıklayınız.

Osmanlı Devleti, Klasik Dönem'de tarım, zanaat ve ticaretten elde edilen gelirleri merkezden denetleyerek kontrol altında tuttu. Vergiler artı ürün üzerinden toplanarak hazineye aktarıldı ve yönetici sınıfa taksim edildi. Böylece devlet dışında sermaye birikimi sağlayacak farklı güç odaklarının ortaya çıkmasının da önüne geçilmiş oldu.

XVIII ve XIX. yüzyıllarda tarımsal üretim ve tüketime bağlı artış, tarımda ticarileşme sürecinin başlamasına yol açtı. Bu süreçte iç ve dış pazarlar için üretim yapan köylü sayısında kısmi bir artış görüldü. Batı Avrupa'daki refah düzeyinin yükselmesi, tüketim alışkanlıklarının değişmesi ve daha fazla ürüne duyulan ihtiyaç bu dönüşümde etkili oldu. Batı Avrupa ülkeleri, çevre bölgelerden daha fazla tarımsal ürün ve ham madde ithal etmeye başladı. Osmanlı Devleti de üzüm, incir, meşe palamudu, pamuk, tütün, ham ipek, tiftik, afyon, fındık, zeytinyağı gibi ürünleri ihraç ederek hazine gelirlerini artırdı. 1850'lerden itibaren işletmeye açılan demir yolları sayesinde iç pazarlardaki tüketim talepleri arttı. Demir yollarının ulaştığı bölgelere çeşitli tahıl ürünleri, meyveler ve sebzeler taşınarak iç ticaret canlandırıldı; tarımsal üretim desteklendi. Bununla birlikte kapitülasyonlar ve ticaret anlaşmalarıyla ucuz ithal ürünlerin payı arttı. Bu durum Osmanlı imalat sektörünü olumsuz etkiledi.

Vergi sisteminde yapılan değişikliklerle köylüler, ayni yerine nakdi vergi ödemekle yükümlü tutuldu. Bu durum, Osmanlı tarım ekonomisinde yeni bir dönemi başlattı. Köylülerin daha fazla nakde ihtiyaç duyması, onları ticari üretime yöneltti. Ucuz Avrupa mallarının iç pazarlarda yaygınlaşması ise köylülerin tüketim alışkanlıklarını değiştirdi. Kırsal nüfusun bir bölümü yalnızca nakdi vergi yükümlülükleri nedeniyle değil artan tüketim taleplerini karşılamak için de daha yoğun üretim faaliyetlerine yöneldi. Ayrıca XIX. yüzyılda devlet, tarımsal üretimi artırmak amacıyla konargöçerlerin dolaşım alanlarını sınırladı. Bu uygulamayla ülkedeki hayvancılık azalsa da işlenen toprak miktarı ve tarımsal üretim arttı.

Kaynak B

Auguste de Choiseul-Gouffier (Ogüst dö Şuezöl-Gufye) tarafından çizilen ve Osmanlı hâkimiyetindeki Rumeli topraklarında yer alan boş arazileri tasvir eden gravür, 1782, Heidelberg (Haydılberg) Üniversitesi Kütüphanesi, Almanya

XVIII. yüzyılda tarımsal ürün ihtiyacının artmasıyla mevat adı verilen boş araziler tarıma açılmaya çalışılmış, ortakçılık sistemiyle kiracı köylüler başkalarının topraklarını işlemiş, otlaklara tahıl ekilmiş ve göçmenler ile âyan sınıfı yeni tarım alanlarının işlenmesini sağlamıştır.

Osmanlı Devleti'nde birçok arazinin boş kalmış olmasını tarımsal üretim ve iş gücü bağlamında değerlendiriniz.

Görsel 2.56: Osmanlı demir yolu hatlarında çalışan bir tren, 1900, Kongre Kütüphanesi, Washington/ABD

XIX. yüzyılda savaşlar nedeniyle kaybedilen Kırım, Balkan ve Kafkas topraklarından Anadolu'ya göç eden Müslümanların çoğu, İç Anadolu'daki boş arazilerin ve yeni yapılan demir yolu hattının çevresine yerleştirildi (Görsel 2.56). Bu yerleşim politikası boş kalan üretim alanlarının yeniden işlenir hâle getirilmesini amaçlıyordu. İstanbul'un tahıl ihtiyacının karşılandığı Balkan topraklarının kaybedilmesiyle ortaya çıkan ürün açığı, kendilerine toprak verilen ve vergi muafiyeti tanınan göçmenlerin yaptığı tarımsal üretimle kapatılmaya çalışıldı.

1890'lardan itibaren Konya-İstanbul ve Ankara-Eskişehir demir yolu hatlarının açılması, iç pazara yönelik tahıl üretimini artırdı. Demir yolları, tarımsal ürünlerin pazarlara daha hızlı ulaşmasını sağlayarak iç ticaretin canlanmasında belirleyici bir rol oynadı. Bununla birlikte Batı Anadolu, Doğu Karadeniz ve Adana civarlarında genellikle dış pazara yönelik üretim yapıldı. Ancak Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri XIX. yüzyıl boyunca iç ve dış pazarların sunduğu imkânlardan yararlanamadı. Bu durumun nedenlerinden biri, bölgedeki iş gücünün yetersiz kalmış olmasıydı.

Tarımın ticarileşmesinin temel koşulu büyük çiftliklerin ortaya çıkmasıyken Osmanlı Devleti'nde XIX. yüzyılda tarım arazilerinin çok azı büyük çiftliklere dönüşmüştü. Ancak bu dönemde büyük toprak sahipleri ücretli işçiler aracılığıyla iç ve dış pazarlara yönelik üretim yapmayı değil ortakçılık yöntemiyle topraklarını kiralamayı tercih etti. Dolayısıyla ticari amaçlı tarım üretimi, küçük ve orta ölçekli işletmelerle sınırlı kaldı. Bunun sonucunda tarımda sermaye birikimi yavaş ilerledi ve modern üretim araçlarının kullanımı yaygınlaşamadı.

Osmanlı Devleti'nde büyük çiftliklerin gelişmemesinin en önemli nedeni, devletin merkeziyetçi yapısıydı. Merkezî yönetim, kırsal alanlardaki toprak düzenini denetim altında tutmayı siyasi istikrarın bir koşulu olarak görüyordu. Devlet için mirî arazilerdeki köylü hanelerine dayalı üretim yapısı, hem kolay vergilendirilen temel mali kaynak oldu hem de kırsal toprakları kontrol etmeyi sağladı. Bu yapı, köylülerin üretim biçimlerini değiştirmeden devlete sürekli olarak gelir aktarabilmesine aracılık etti. Bu nedenle devlet, bu yapı üzerindeki hâkimiyetini kaybetmemeye çalıştı. XVII-XVIII. yüzyıllarda görülen iltizam sistemi ve âyanların varlığı da büyük çiftliklerin yaygınlaşmasını ve tarımın pazar için kâr amacıyla yapılan bir düzene dönüşmesini sağlamadı. Ayrıca XIX. yüzyılda âyanlara karşı güçlenen merkeziyetçilik, küçük arazilere dayalı köylü üretiminin devam etmesine ve tarımsal sermaye birikiminin yeterince oluşmamasına neden oldu.

Kaynak C

"Tanzimat'la birlikte devletin tarıma yönelik 'bilinçli' politikaları görüldü. Öncelikle tarımı geliştirmek için politikalar oluşturacak ve uygulayacak bir tarımsal bürokrasi kuruldu (…). Tarımsal üretimin artırılması/çeşitlendirilmesi ve tarımsal üretim araçlarının ve yöntemlerinin modernleştirilmesi hedeflendi. Yüzyıl boyunca, üreticilerin tarımsal kredi taleplerinin karşılanması amacıyla resmi kredi kurumlarının oluşturulması, üreticilerin teorik ve pratik bilgi edinmelerini sağlayacak eğitim kurumlarının ve model çiftliklerin kurulması, atıl toprakların ve tohum, bitki ve hayvan ırklarının Islahına çalışılması, öşür muafiyetleri ve çeşitli yarışmalar ile üretime teşvik sağlanması, tarımda yenilikleri yaygınlaştırmak için tarımsal araç gereçlere gümrük muafiyeti tanınması, devlet tekellerinin kaldırılması gibi politikalar izlendi. (…)

Bu gelişmeler sonucu Osmanlı tarım sektöründe, Avrupa'nın 19.yüzyılda artan tarımsal ürün talebine serbest ticaret ortamı ve hükümet politikalarının teşviki ile cevap vermeye çalışan, piyasa sinyallerine duyarlı bir tarımsal üreticilik belirdi. Özellikle yüzyılın ikinci yarısında Anadolu'da önemli tarımsal üretim ve tarımsal vergi artışları sağlandı.1848-1876 arasında imparatorlukta tarımsal üretim üzerinden alınan öşür gelirleri yaklaşık 4 katına çıktı (…). Aynı dönemde Osmanlı ihracatı da yıllık yaklaşık %5 civarında büyüyerek dönem içinde 3,5 katına varan bir artış gösterdi (…). 1879-1904 arasında ise Anadolu'da öşür gelirleri, artış hızı yavaşlamakla birlikte, %79 oranında arttı (…)."

Baskıcı, 2003, s. 31-32.*

Tablo 2.3: XIX. Yüzyılda Bazı Önemli Ticaret Limanlarındaki İhracat Hacmi

	İhracat (Bin Sterlin)		
Liman	**1834**	**1880**	**1910**
İzmir	1473	3852	4500
Trabzon***	245	516	606
Samsun*	121	401	1980
Mersin**	90	562	829

*1841 ** 1836 ***1909

Baskıcı, 2003, s. 33.*

1. Osmanlı Devleti'ndeki tarımsal faaliyetlerin zayıf yönleri neler olabilir? Yazınız.

2. Osmanlı Devleti'nde tarımın ticarileşmesi ile sanayileşme arasında nasıl bir ilişki kurulabilir? Açıklayınız.

Tarımsal üretimde sınırlı artış sağlanabildi. Bazı bölgelerde sulama projeleri uygulandı ama esas değişim XIX. yüzyılda modern tarım araçlarının yaygınlaşmasıyla yaşandı. 1900'e gelindiğinde demir sabanlar, biçerdöverler ve ileri tarım teknikleri Balkanlar, Anadolu ve Arap eyaletlerinin kırsal kesimlerine ulaştı. Ancak üretim artışı daha çok yeni toprakların tarıma açılmasıyla sağlandı ve tarımsal devrim olarak nitelendirilebilecek bir dönüşüm gerçekleşmedi. Tarımın ticarileşmesinin sınırlı olması ve sermaye birikiminin zayıflığı nedeniyle Osmanlı tarımı, emeğin kıt, toprağın ise nispeten bol olduğu küçük üretici yapısını Cumhuriyet Dönemi'ne kadar korudu. Bu nedenle kırsal alanlarda ücretler her zaman yüksek kaldı, ücretli işçi çalıştıran büyük ticari işletmeler Çukurova'nın dışında yaygınlaşmadı.

XIX. yüzyıldaki ekonomik yapı, nüfusun artış seyrini doğrudan etkiledi. Tarımsal üretimin sınırlı kalması, savaşlar, salgın hastalıklar, toprak kayıpları ve göçler nüfus artış hızını yavaşlattı. 1831'de, vergi mükelleflerini ve askerlik yapacak nüfusu belirlemek amacıyla yapılan ilk nüfus sayımında yalnızca erkekler sayıldı ve 3.722.738 kişi kaydedildi. Kadınlar da eklendiğinde nüfusun yaklaşık 7,5 milyona ulaştığı tahmin edilmektedir. Ancak sayım süresinin kısa olması, memurların deneyimsizliği ve geniş coğrafya nedeniyle nüfusun önemli bir kısmı -özellikle uzak köylerde yaşayanlar- sayım dışında kaldı. 1893'te tamamlanan sayım verilerine göre Avrupa, Anadolu, Suriye ve Irak'taki toplam Osmanlı nüfusu 20.488.562'ye yükseldi. 1914'e gelindiğinde ise nüfus 26 milyon civarındaydı. Bu süreçte ülke coğrafyası toprak kayıpları nedeniyle küçülse de özellikle Kırım, Kafkasya ve Balkanlardan gelen Müslüman göçmenler nedeniyle Anadolu nüfusu 8-9 milyondan 16-17 milyona yükseldi.

Tablo 2.4: Osmanlı Devleti'nin Geneli İçin Yapılmış Bazı Nüfus Tahminleri (Milyon Kişi)

Yıl	Avrupa'daki Topraklar	Asya'daki Topraklar	Afrika'daki Topraklar	İstanbul	Toplam
1785	9	19	4	-	32
1788	8	36	5	1	50
1804	18	9	2,5	-	29,5
1807	11,3	12,3	3,2	-	26,8
1822	9,5	11,1	3,5	-	24,1

Behar, 1996, s. 21.*

Kaynak Ç

"Sanayileşme süreci, tarım ve demografik devrimlerle doğrudan bağlantılıdır. İngiltere'nin XVIII. yüzyıldaki tarım devrimi, sanayileşmeye önemli bir katkı sağlamıştır. Nüfus yapısı sanayileşme açısından kritik bir rol oynar; Batı'da 1750 yılında nüfus 140 milyon, 1800'lerin başında ise 188 milyon olarak kaydedilmiştir. Osmanlı Devleti ise tarım ve demografik devrimleri başarılı bir şekilde gerçekleştirememiş ve XIX. yüzyılın başında nüfusu yalnızca 25 milyon civarındadır."

Doğruyol, 2024, s. 317.*

Tablo 2.4 ve Kaynak Ç'den hareketle Osmanlı Devleti'nin sanayileşme sürecinde nüfusun ve tarımsal yapının etkilerine dair üç çıkarım cümlesi yazınız.

Tablo 2.5: XIX ve XX. Yüzyılların Bazı Dönemlerinde Osmanlı Devleti'ndeki Okuryazarlık Oranları

Dönem	Okuryazarlık (%) (Tahminî)	Erkek (%)	Kadın (%)
XIX. Yüzyıl Başı (Quataert)	%2-3	%2-3	-
XIX. Yüzyıl Sonu (Quataert)	~%15	~%15	-
Harf Devrimi Öncesi-7 Yaş Üzeri (1927 sayımı)	% 10,58	%17,42	%4,63

Quataert, 2004, s. 244 ve Umumi Nüfus Tahriri: 28 Teşrinievvel 1927.*

Tablo 2.5'ten hareketle Osmanlı Devleti'ndeki okuryazarlık oranlarının sanayileşme sürecine olası etkilerini değerlendiriniz.

Osmanlı Devleti'nde üretim artışına rağmen pazarı genişletecek, sermaye birikimini destekleyecek ve tarım dışı nüfusu besleyecek düzeyde artı ürün oluşmadı. Bu sınırlılık, düşük toplam nüfusla birlikte, kırsal kesimden tarım dışı alanlara yönelerek şehirlere göç edebilecek emek fazlasının da sınırlı kalmasına yol açtı. Tarım dışı sektörlerde iş gücü talebi karşılanamadı ve emek açığı ortaya çıktı. Bu emek açığı, ücretlerin görece yüksek seyretmesine ve sanayi yatırımlarının maliyetli hâle gelmesine neden oldu.

Ulaşım olanaklarının yetersizliği, tarımsal üretimin artmasını engelleyerek iç pazarın dar kalmasında etkili olan faktörlerden biriydi. Bu durum, Osmanlı Devleti'nde ulaşım altyapısının, özellikle de kara yollarının yetersizliğiyle doğrudan ilişkiliydi.

Kaynak D

Auguste de Choiseul-Gouffier'in eserinde yer alan, Osmanlı topraklarındaki bir deve kervanını tasvir eden gravür, 1782

Anadolu'nun iç bölgeleri pazarlara kervan taşımacılığıyla bağlanıyordu. Ancak yüksek maliyet ve yavaşlık, ürünlerin ticari meta hâline gelip pazara ulaşmasını zorlaştırmıştır. Bu durum kazançları azaltmış ve sermaye birikimini sınırlamıştır.

Kaynak E

"19. yüzyıl, karayolu inşaatında modern usullerin kullanılmaya başlandığı bir devir olmuştur. 1839 sonrası ilk dönemlerde yol inşaatlarında tecrübeli yabancı mühendisler kullanılmıştır. Ancak bu durum yol inşaatında uzman Osmanlı mühendislerinin yetişmesiyle giderek son bulmuştur. 19. yüzyılın ortalarından itibaren yaygınlık kazanan demiryolu ulaşımı, karayolu ulaşımına da bir canlılık getirmiştir. Özellikle Osmanlı sınırları dahilinde tesis edilen demiryolları çevresinde, karayollarının daha itinalı bir şekilde tamir ve inşa edildiğini görmekteyiz. Bu durum şüphesiz, üretim bölgelerindeki emtianın daha hızlı ve güvenli bir şekilde limanlara ulaştırılmak istenmesinden kaynaklanıyordu. 1908'den sonra otomobilin ülkeye girişi en azından ana güzergâhlardaki karayollarının eskiye göre daha dikkatli bir şekilde düzenlenmesine imkân sağlamıştır."

Duysak, 2012, s. 47-48.*

Kaynak D ve Kaynak E'den hareketle aşağıdaki tablonun ilgili alanlarına XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar Osmanlı kara yollarında önemli bir değişim yaşanmamasının ve kervan taşımacılığının devam etmesinin nedenlerini ve sonuçlarını yazınız.

Nedenler	Sonuçlar

Osmanlı Devleti'nin sanayileşmede geri kalma sorunu kapsamında ticaret, imalat ve sermaye birikimi ile ilgili verilenlerden yararlanarak soruları cevaplayınız.

Osmanlı Devleti'ndeki iç ve dış ticaretin durumuna bakıldığında ticareti etkileyen başlıca iki unsur olarak savaşlar ve devlet politikaları öne çıkmaktadır. Savaşlar, yalnızca çatışma dönemlerinde ülke topraklarında ve sınırlarda mal sevkiyatını tehlikeye sokmakla kalmadı, aynı zamanda uzun süredir devam eden ekonomik örüntüleri ve bölgesel ticaret ilişkilerini de kesintiye uğrattı. Toprak kayıplarıyla birlikte ticari ağlar parçalandı ve iktisadi birlik ciddi şekilde zedelendi. Örneğin Karadeniz'in kuzey kıyılarına kadar ilerleyen Rusya tarafından Osmanlı topraklarının bir kısmı ilhak edilince Anadolu'daki tekstil üreticilerinin uzun süredir ürün gönderdiği pazar alanları ortadan kalktı. Yeni belirlenen sınırlar, iki devlet arasındaki mal ve insan dolaşımını ya tamamen durdurdu ya da ciddi biçimde kısıtladı.

XVII ve XVIII. yüzyıllarda gerçekleşen savaşların uzun sürmüş olması ticaret gelirlerinde kayıplara yol açtı, aynı zamanda devlet hazinesinin gider yükünü artırdı. Devlet maliyesinin temel gelir kaynağı olan vergilerin toplanma şekli, hazinenin giderlerini karşılayabilmek amacıyla değişikliğe uğradı. Hazinenin nakit ihtiyacına çözüm bulmak için iltizam usulünün yaygınlaşmasıyla birlikte Osmanlı Devleti vergi toplama işini âyanlara devretti. Bu durum tarım ürünlerinden alınan vergilerde büyük gelir kayıplarına neden oldu.

Osmanlı Devleti, İstanbul'da İngiltere'yle imzalanan 1838 Baltalimanı Ticaret Antlaşması'na kadar fiskalist ve provizyonist anlayışa dayalı iktisadi politikalar izledi. Bu politikalar, XVII ve XVIII. yüzyıllarda yabancılara kapitülasyon verilmesi anlayışıyla da uyum içindeydi. Dönemin siyasi gelişmelerinin de etkisiyle dış ilişkilerinde Avrupa'nın ara buluculuğuna daha çok ihtiyaç duyan Osmanlı Devleti, siyasi gerekliliklerin yanı sıra gümrük gelirleri elde ederek hazineye gelir sağlamak ve Osmanlı pazarlarında mal ihtiyacının doğmaması için ithalata izin verme anlayışıyla hareket etti. Bu anlayışla yabancılara tanınan bir tür ticari ahitname, diğer bir deyişle bir ticaret izni olan kapitülasyonları uygulamıştı. Bu dönemde Avrupalı tüccarların iç pazarlara girememesi, Avrupa'yla yapılan dış ticaretin sınırlı kalması ve iç ticaretin daha güçlü bir konumda olması, Osmanlı Devleti'nin kapitülasyonlar karşısında başlangıçta daha rahat hareket etmesini sağlamışsa da bu durum 1740'lardan itibaren değişmeye başladı.

Fiskalizm

Devletin hazine gelirlerini en yüksek düzeye çıkarmak amacıyla ekonomik faaliyetleri düzenlemesidir. Bu doğrultuda gelirleri artırıcı ve gerektiğinde harcamaları kısıcı politikalar uygulanır.

Provizyonizm

Halkın temel ihtiyaç maddelerine kolay, düzenli ve uygun fiyatlarla ulaşabilmesi için devletin piyasaya müdahale etmesi esasına dayalı ekonomi politikası; iaşecilik.

Kaynak F

"Yabancı şirketler, kapitülasyonları bahane ederek hiçbir mali sorumluluk altına girmeden ve devlete vergi ödemeden Osmanlı ticaret hayatına katılırlar. Bu durum yerli üreticileri ve zanaatkârların vaziyetini daha da kötüleştirir; zira zaten sermaye, bilgi, ticarî vizyon ve yetişmiş eleman açılarından Avrupalı şirketlerle rekabet edecek gücü olmayan yerli zanaatkâr ve tüccarların, faaliyet gösterebilmek için ayrıca devlete vergi vermeleri ve devletin koyduğu bazı kurallara uymaları gerekiyordu. Bu ise rekabet şartlarını daha da ağırlaştırır; yani yerli üreticinin yabancılarla rekabet şansı kapitülasyonlar nedeniyle neredeyse sıfıra iner. (…)

Hükümet, her şeye rağmen bir yandan yerli müteşebbisleri teşvik edici bazı tedbirler alırken, bir yandan da yabancı şirketleri denetleme ve iktisadî faaliyetlerini kontrol altına alma adına bazı girişimlerde bulunur. (...) bu noktada, ithal yasakları koymak veya ithalatı yüksek oranda vergilendirmek, yerli sanayiye ucuz hammadde sağlayabilmek için hammaddelere ihraç yasağı koymak veya yüksek oranda vergilendirmek gibi yerli sanayii gerçekten koruyucu tedbirleri alıp hayata geçiremedi. Bunun en önemli nedenlerinden birisi ise, sık sık tekrarlandığı gibi, kapitülasyonlardı."

Akyıldız, 2005, s. 186-187.*

Kaynak F'ye göre Osmanlı Devleti'nin kapitülasyonları sürdürmesi ve korumacı politikalar uygulamaması, sanayileşme sürecini nasıl etkilemiştir? Açıklayınız.

▲ **Görsel 2.57:** Aydınlı bir tüccar, 1873, Kongre Kütüphanesi Pascal Sébah (Paskal Seba) Fotoğraf Koleksiyonu, Washington/ABD

Osmanlı Devleti'nin iç ve dış ticaret üzerinden aldığı vergiler, hazineye mali gelir kaynakları sağlamaya öncelik tanıyan fiskalist anlayışla uyumluydu. Osmanlı Klasik Dönemi'nde iç ve dış ticaret üzerinden limanlarda, şehirlerde ve geçitlerde farklı vergiler alınmıştı. İç gümrükler, genellikle Osmanlı sınırları içinde kara ya da deniz yoluyla sevk edilen mallardan alınan vergilerdi. İç gümrükler, ticaretin gelişmesini ve sermaye birikimini engelleyen, yerel tüccarları (Görsel 2.57) zor durumda bırakan bir uygulamaydı.

Dış gümrükler, ithalat ve ihracat üzerinden alınan vergilerdi. 1850'lere kadar yerli tüccarlar ihraç mallarını genellikle iskeleye kadar getirir ve sonrasında iç gümrük vergisini öderdi. Yabancı tüccarlar ise yalnızca ihraç vergisi ödeyerek iskeleden aldıkları malları dışarıya sevk ederdi. Ancak zamanla yabancı tüccarlar Anadolu'daki üretim bölgelerine giderek malları bizzat satın almaya başladı. Bu işlemi, kapitülasyonlar gereği yalnızca %3 oranındaki vergiyi ödeyerek ve iç gümrük vergilerini ödemeden gerçekleştirdi. Bu durum, Osmanlı hazinesinin gelir kaybına uğramasına yol açtı. İthal mallar ise Osmanlı topraklarındaki yabancılara ait ticarethanelerde, %5'ten zamanla %3'e düşen bir vergi dışında, diğer vergilerden muaf olarak satılıyordu. Osmanlı maliyesi gümrük vergilerini artırmak için ithal mallara yeni vergiler getirmeye çalışsa da kapitülasyonlar nedeniyle uygulamada güçlüklerle karşılaşıldı.

XIX. yüzyılda devletin serbest ticaret yönünde attığı adımlar belirginleşti. 1826'da esnaf loncalarında etkili olan Yeniçeri Ocağının lağvedilmesiyle loncaların tekelci yapısı ve piyasa üzerindeki sınırlamaları kaldırıldı. 1838 Baltalimanı Ticaret Antlaşması ve 1839 Tanzimat Fermanı ile serbest ticaretin önü açıldı.

Kaynak G

"Babıali, ülkenin yarı sömürge haline getirilmesine uzun süre seyirci kaldı. İmparatorluk ekonomisinin aleyhine gelişme gösteren bu durumun bir neticesi olarak başta dokuma sektörü olmak üzere çeşitli branşlarda kayda değer gerilemeler görüldü. (…) Charles Texier, Anadolu'da seyahat ederken 1836'da gördüğü Ankara'yı şöyle anlatmaktadır: 'Geçen yüzyılda Ankara'da çeşitli Avrupa kuruluşları faaliyet halindeydi. Şimdi bunlardan hiç birisi kalmamıştır.' (…)

Batı'nın üretim metot ve usullerini alarak, Osmanlı ekonomisine rekabet gücü kazandırmayı amaçlayan (…) çalışmaların büyük ölçüde başarısızlığa uğraması ülkeyi adeta açık bir pazar haline getirdi. Bunun neticesi olarak da başlangıçta etkisini daha çok dokuma sanayiinde gösteren Avrupa rekabeti diğer branşlara ve İmparatorluğun en uzak köşelerine yayılmağa başladı. 1860'lı yıllarda geleneksel Osmanlı sanatlarında önemli gerilemeler olurken, meslek erbabındanda işsiz kalanların sayısı gün geçtiktikçe artmağa başladı. Bu konuda Namık Kemal, '...biz ziraatte olduğu gibi sanatta dahi vaktiyle kendi yağımızda kavrulurduk. Hemen her ihtiyacımızı ifa edecek tezgahlarımız vardı. Yirmi-otuz senede onların hemen cümlesi mahvoldu.' "

Önsoy, 1984, s. 5-7.*

Kaynak G'ye göre 1838 Baltalimanı Ticaret Antlaşması Osmanlı ekonomisini nasıl etkilemiştir? Açıklayınız.

Kaynak Ğ

"Avrupa ülkelerinde olduğu gibi 'bebek endüstri'yi korumak ve giderek gümrük duvarlarını yukarıya çekmek o günün yönetimi için tasavvuru güç bir hususdu. Ayrıca bu tür bir gerekçe, ancak ekonomik gelişme ve sanayileşme kaygılarıyla birlikte gündeme gelebilirdi. Serbest ticaret politikalarının karşıtı sayılabilecek (…) seçici, koruyucu gümrük politikaları, ya da merkantilist dış ticaret politikaları, gelişme sürecinin belirli bir aşamasında, diğer birçok etmenle birlikteliği göz ardı edilmediği takdirde, anlam kazanabilirdi. Yoksa durağan bir ekonomik ve toplumsal kuruluşu yüksek gümrük duvarları ardında canlandırmak ve sanayileşme sürecini başlatmak olanaksızdı. (…)

Öncelikle, 19. yüzyıl ticaret sözleşmeleri Osmanlı tarımının geçimlik yapısını çözmüştü. Provizyonist klasik Osmanlı ekonomik düzeni parasallaşmış, pazar göstergeleri ve piyasa güdüleri toplumda 'iktisadi rasyonalite'yi egemen kılmıştı. (…) Tezkere usulünün, yed-i vâhid ya da tekel alım satım işlemlerinin ve dahilî gümrüklerin kaldırılması kırsal kesimde üreticiyi önemli ölçüde rahatlatmış; ticaret sözleşmeleriyle başlangıçta yabancı tüccara tanınan ayrıcalıklar giderek yaygınlaşmış; iç ticaret engellerden arındırılmıştı. Böylece, provizyonist klasik Osmanlı iktisadi düzeni 19. yüzyıl boyunca çözülmüş; parasallaşma, ticarileşme, pazar göstergelerinin (…) ekonomide etkinliğini giderek artırmıştı. Klasik yapı çözülmeden Osmanlı'nın sanayileşmesi olanaksızdı. Geçimlik yapının gücünü yitirmediği, pazar entegrasyonunun gerçekleşemediği bir ortamda sanayileşmeden söz edilemezdi. Ancak, tüm bu çözücü işlevlerine karşın ticaret sözleşmeleri gerekli ancak yeterli etmen değildi."

Toprak, 1986, s. 8-9.*

1. ***Osmanlı ekonomisinin uluslararası ticarete açılması, Batı tipi sanayileşme için neden yeterli olmamıştır? Açıklayınız.***
2. ***Kaynak F, G ve Ğ'yi karşılaştırarak Osmanlı Devleti'nin kapitülasyonlar ve ticaret anlaşmalarıyla ilgili uygulamalarını hangi açılardan farklı değerlendirdiklerini açıklayınız.***

1838 Baltalimanı Ticaret Antlaşması'yla Osmanlı dış ticaret düzeninde önemli değişiklikler yapıldı. Antlaşmanın ilk düzenlemeleri, devletin dış ticarete uyguladığı tekel sistemi, özel sınırlamalar ve ek vergilerle ilgiliydi. 1838 öncesinde geçerli olan ve yed-i vahit adı verilen sistemde bir malın herhangi bir bölgedeki dış ticareti devlet tarafından belirlenen bir kişinin tekeline bırakılabiliyordu. Ayrıca kıtlık dönemlerinde bazı gıda ve ham maddelerin ihracatı yasaklanabiliyor, özellikle savaş yıllarında maliyeye ek gelir sağlamak amacıyla ihracata olağanüstü vergiler getirilebiliyordu. Baltalimanı Ticaret Antlaşması ile bu uygulamalara son verildi. Bu, Osmanlı Devleti'nin dış ticarette olağanüstü vergiler koyma ve ihracata sınırlamalar getirme hakkından vazgeçmesi demekti. Böylece Osmanlı ekonomisinin dışa açılması kolaylaştı; bununla birlikte devlet, mali bunalım dönemlerinde başvurduğu önemli bir gelir kaynağını yitirmiş oldu. Nitekim Kırım Savaşı sırasında Osmanlı Devleti dış ticaretten ek gümrük vergisi toplayamadı ve bu nedenle Avrupa mali piyasalarından borç almak zorunda kaldı.

Baltalimanı Ticaret Antlaşması'nın ikinci önemli boyutu gümrük vergileri ile ilgiliydi. 1838 öncesinde hem ithalat hem ihracattan %3 oranında gümrük vergisi alınmakta, ayrıca malların imparatorluk içinde taşınması sırasında iç gümrük vergisi uygulanmaktaydı. Baltalimanı Ticaret Antlaşması ise ihracat vergisini

▲ **Görsel 2.58:** İstanbul'da dükkânlarının önünde müşteri bekleyen yerli tüccarlar, 1880-1900, Kongre Kütüphanesi Sebah & Joaillier (Joalye) Fotoğraf Koleksiyonu, Washington/ABD

%12'ye yükseltmiş, ithalat vergisini de %5 olarak belirlenmişti. Ancak zamanla ihracat vergisi %1'e düştü. Bunun yanında yerli tüccarlar (Görsel 2.58) iç gümrük vergisini ödemeye devam ederken yabancı tüccarlar bu yükümlülükten muaf tutuldu. Böylece yabancılar, yerli tüccarlar karşısında önemli ayrıcalıklar elde etmiş oldu.

Dış ticaretteki tekelin ve kısıtlamaların kaldırılması, kısa vadede gümrük düzenlemelerinden daha etkili oldu ve Avrupa'nın ihtiyaç duyduğu tarımsal ham madde ihracatı hızla arttı. Ancak uzun vadede gümrük vergileri daha belirleyici hâle geldi ve Osmanlı artık gümrük oranlarını tek başına belirleyemedi. Avrupalı devletlerin onayıyla hareket eder hâle gelen Osmanlı, böylece bağımsız dış ticaret politikası izleme hakkından fiilen vazgeçmiş oldu.

Antlaşmanın arka planında XIX. yüzyılın dünya güç dengeleri yatmaktaydı. Sanayi Devrimi'ni tamamlayan İngiltere, Fransa'yı savaşlarla saf dışı bırakarak dünya pazarlarında üstünlük kurdu. Sanayileşmesini henüz tamamlamamış Avrupa ülkeleri ise korumacı önlemlerle kendi pazarlarını İngiliz mallarına kapatınca, İngiliz sermayesi Avrupa dışına yöneldi. 1820'lerden 1840'lara kadar, Güney Amerika'dan Çin'e uzanan geniş bir coğrafyada yerel yönetimlerle anlaşmalar yapıldı ve gerektiğinde askerî baskı yoluyla serbest ticaret antlaşmaları imzalandı. Baltalimanı Ticaret Antlaşması da bu küresel sürecin bir parçasıydı.

Osmanlı Devleti İngiltere'den sonra diğer Avrupa devletleriyle de benzer ticaret antlaşmaları yaptı. Bu ticaret antlaşmalarını yaparken dönemin politik koşulları içinde kendisine hareket alanı yaratmaya çalıştı. Osmanlı Devleti üzerinde İngiltere, Fransa ve Almanya arasındaki büyük güç rekabeti, I. Dünya Savaşı'na kadar devam etti. Bu güçler arasındaki denge yüzyıl boyunca zaman zaman değişse de hiçbir ülke rakiplerini tamamen saf dışı bırakamadı. Bu rekabet ortamı Osmanlı Devleti'ne önemli bir manevra alanı sağladı. Böylece Avrupalı devletlerin ticari ve mali nüfuzu daha yavaş ve sınırlı şekilde ilerleyebildi.

Kaynak H

"Veriler Osmanlı ekonomisinin de tarıma dayalı ve dışa açık bir model çerçevesinde büyümeyi yakaladığına işaret ediyor. Bu nedenle Birinci Dünya Savaşı öncesinde Osmanlı ekonomisine yaklaşırken, yıkım ya da durgunluk yerine bağımlılık ile büyümeyi birlikte düşünmek daha doğru olacaktır.

Sonuç olarak, Osmanlı döneminde 20. yüzyıl Türkiyesi'ne devredilen mirasın temel özelliklerini iki kümede toplamak mümkün. Bir yanda, tarıma dayalı ve dış ticarete, yabancı sermayeye açılmış yapılar. Bu özelliklerin 20. yüzyıl başlarındaki az gelişmiş ülkelerin pek çoğunda görüldüğünü biliyoruz. Öte yanda ise, güçlü merkezi devlet, siyasal bağımsızlığın kaybedilmemiş olması ve küçük üreticiliğin ağır bastığı tarımsal yapılar. Bu özellikler ise Osmanlı toplumunu ve ekonomisini dönemin pek çok azgelişmiş ülkesinden ayırıyor, Osmanlı mirasının özgül boyutlarını oluşturuyor."

Pamuk, 2007, s. 27-28.*

Osmanlı Devleti'nin kapitülasyonlara ve ticaret anlaşmalarına rağmen siyasal bağımsızlığını kaybetmemesinin nedenleri neler olabilir? Açıklayınız.

Ticaret anlaşmalarıyla kırılan geleneksel yapının bir sonucu olarak 1840-1914 arasında Osmanlı Devleti'nin dış ticaret hacmi hızla arttı. Bu dönemde genellikle buğday, arpa, tütün, pamuk, haşhaş gibi tarımsal ham maddeler ihraç edildi ve mamul mal ihracatı sınırlı kaldı. 1850 sonrasında halı ve ham ipek en önemli mamul ihracat ürünleri oldu. Buna karşılık ithalat içinde Avrupa sanayi mallarının payı hızla yükseldi, özellikle pamuklu ve yünlü dokumalar öne çıktı. XX. yüzyıl başlarında nüfusun neredeyse tamamı ithal kumaş veya ithal iplikle dokunmuş yerli kumaş kullanır hâle gelmişti. Ayrıca demir yolu malzemeleri, silah, makine ve çeşitli sanayi ürünleri de dışarıdan alınıyordu.

İç ticaret ise dış ticaretten daha büyük bir hacme sahip olmaya devam etti. 1914'te nüfus 20 milyonu aşmış, tarımsal üretimin yalnızca %25'i ihraç edilirken %75'i iç piyasada tüketilmişti (Görsel 2.59). 1860'larda Şam'da Osmanlı mallarının ticari değeri, yabancı malların değerinin beş katına ulaştı. 1890'larda Diyarbakır, Harput ve Musul'un bölgesel ticaret hacmi, Osmanlı Devleti'nin toplam dış ticaretinin yaklaşık %5'ine denkti. İstanbul, Edirne, Selânik, Beyrut, Şam, Halep gibi büyük merkezlerin iç ticaret hacmi ise çok daha yüksekti.

İç ticaret hacmi dış ticaretten fazla olsa da Baltalimanı Ticaret Antlaşması sonrasında loncalara bağlı imalat sektörü Batı'nın ucuz malları karşısında geriledi. Bazı imalathaneler kapandı, bazıları ise piyasa koşullarına uyum sağlayarak varlığını sürdürebildi. Demir yolu bağlantısı olan bölgelerde ithal malların yarattığı rekabet daha güçlü hissedildi. Buna rağmen birçok zanaatkâr, ithal mallara karşı direnmeye ve yeni koşullara uyum sağlamaya çalıştı.

Mamul Mal

Üretim süreci sonunda ham madde niteliğini kaybederek işlenmiş, tüketime veya satışa hazır duruma getirilmiş sanayi ürünü.

Görsel 2.59: XIX. yüzyılda Osmanlı pazarlarında temel ihtiyaç malzemeleri satan bir seyyar satıcı, Salt Araştırma, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi Arşivi

Kaynak I

"Bazı Osmanlı sanayi kolları gerçekten çökmüş olsa da, pek çok sektör kendini dönüştürmüş ve I. Dünya Savaşı'na dek gelişmeye devam etmiştir. Bunun ötesinde, 19. yüzyılda tamamen yeni bazı sanayi kolları doğmuş ve hızlı bir biçimde büyümüştür. Ortadoğu tarihçileri ve gözlemcileri ise bu canlılığı ve yaratıcı uyum kapasitesini görmemiştir; çünkü odaklarını Osmanlı yüksek teknolojisine, yani İstanbul'da ortaya çıkan ve daha sonra Selanik, İzmir ve Adana gibi şehirlerde kurulan büyük mekanize sanayi kuruluşlarına yöneltmişlerdir. Oysa başkentteki ve diğer Osmanlı şehirlerindeki küçük atölyeleri göz ardı etmişlerdir. Dahası, kırsal alanlara ve küçük kasabalara yayılmış olan geniş ama dağınık imalat ağlarını da değerlendirmeye katmamışlardır. (...)Osmanlı'da büyük fabrikaların azlığı, sanayinin ölmekte, uyum sağlayamayan ve evrimleşmeyen bir sektör olduğu sonucunu kolayca ama hatalı biçimde doğurmuştur. Bunun yerine, Osmanlı sanayiini canlı, yaratıcı, evrilen ve çeşitli bir yapı olarak görmemiz gerekir. Teknoloji transferi —ya da transferin başarısızlığı— bu tabloda merkezi bir rol oynamıştır. Osmanlı sanayisinin bazı bölümleri yok olmuş, diğerleri ise gelişmiştir. Kırsal bölgelerde yeni büyük fason üretim ağları ortaya çıkarken, bazı yerleşik ağlar zamanla sönmüştür. Bazı kasabalar yeni sanayilerin merkezi haline gelirken, bazıları yoksullaşmıştır."

Quataert, 2010, s. 4.*

1. Kaynak I'ya göre sanayileşme sürecinde Osmanlı imalat sektörü hangi özellikleri göstermektedir? Açıklayınız.

2. Kaynak G ve Kaynak I'da Osmanlı ekonomisiyle ilgili farklı değerlendirmelerde bulunulmasının nedenleri neler olabilir? Açıklayınız.

▲ **Görsel 2.60:** Osmanlı Devleti'nde esnaflar ve el emeğiyle üretim yapan zanaatkârlar, Salt Araştırma, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi Arşivi

Osmanlı imalat sektörü, Avrupa'nın ucuz ve kaliteli sanayi ürünleriyle zorlu bir rekabet içine girdi. Buna rağmen üretimde dikkate değer bir seviyeye ulaşmayı başardı. İç pazarın görece canlılığını sürdürmesi ve el emeğiyle çalışan zanaatkârların özellikle orta ve alt gelir gruplarındaki Osmanlı nüfusuna yönelik ucuz mal üretmesi, imalat sektörünün yok olmasını engelledi (Görsel 2.60).

Osmanlı yerli imalat sektörü ile demir yolu hatlarından uzak iç pazarlar arasında oluşan denge, yerli üretimin varlığını sürdürmesini sağlasa da sanayileşme için gerekli olan geniş çaplı tüketici talebinin ortaya çıkmasını engelledi ve iç pazarlarda kâr oranlarının düşük kalmasına yol açtı. Dolayısıyla makineleşme ve daha büyük imalathanelerin kurulmasına zemin hazırlayan koşullar oluşmadı. Sanayileşmede öncü yatırımların ve fabrikalaşma yönündeki eğilimin sınırlı kalmasının temel nedenleri ise özellikle sermaye birikiminin yetersizliği, burjuva sınıfının henüz gelişme aşamasında bulunması ve piyasa koşullarının zayıflığıydı.

Kaynak İ

"Uluslararası ticaret sadece az sayıda kişide muazzam bir sermaye birikimine neden oluyor ve küçük bir gayrimüslim ve Levanten kesimin daha görünür olmasını sağlıyordu. (…) İç ticaret hadleri uluslararası ticaretten ezici bir şekilde daha yüksekti ve Müslüman tüccarlar imparatorluğun iç ve liman şehirleri arası ile limanların hinterlandlarındaki ticarette oldukça güçlüydü. İç ticaret uluslararası piyasa ile yapılan ticaret kadar tek elde yüksek miktarda sermaye birikmesine yol açmasa da Müslüman tüccar kesiminin siyasal ve toplumsal olarak görmezden gelinmesini haklı çıkarmaz. (…) Bu nedenle (…) birçok çalışma küçük işletme sahibi Müslüman sermaye sınıfına değinmiştir.

Bu çalışmalar ve bugün yapılmakta olan yeni araştırmalar ekonomik kaynaklara sahip ve örgütlü bir sivil toplum yaratan Müslüman bir burjuvazinin mevcut olduğuna işaret ediyor. (…) Kapitalist piyasa ekonomisinin ve üretim ilişkilerinin yükselişi, modern devletin inşası ile el ele ve birbirini besleyerek gelişmiştir. Bu bağlamda modern devletin inşası ve devlet seçkinlerinin eğitim, ulaşım, iletişim, basın, sanayi, hayır faaliyetleri gibi sayısız alanda gerçekleştirdiği modern reformlar Osmanlı İmparatorluğu'nda da Müslüman orta sınıfın güçlenmesine katkıda bulunmuştur. (…)

İşte (…) şirket ve bankaları kuran, (…) bu Müslüman/Türk burjuvazisinin temsilcileriydi. (…) Türkiye bankacılık tarihi, modernite öncesi sarraflık dönemi, Galata Bankerleri dönemi ve devletin borçlanma ve kredi ihtiyacı etrafında gelişen 19. yüzyıl borçlanma bankacılığı ve sonrasındaki Milli Bankacılık olarak nitelendirilen evrelerle izlenebilir."

Çetinkaya, 2023, s. 161-163.*

Osmanlı Devleti'nde gelişmeye başlayan burjuva sınıfına ve bankacılık sektörüne rağmen sanayileşme yatırımlarının neden zayıf kalmış olabileceğini arkadaşlarınızla tartışınız.

Kapitalist ekonomi; fabrika, toprak, makine, sermaye gibi üretim araçlarının özel mülkiyete ait olduğu, mal ve hizmet fiyatlarının serbest piyasa koşullarında arz ve talebe göre belirlendiği, ekonomik faaliyetlerin temel amacının kâr elde etmek olduğu bir düzendir. XVIII. yüzyılda İngiltere'deki Sanayi Devrimi'yle ortaya çıkan sanayi kapitalizmi, XIX. yüzyılda uluslararası ticaret ve finans ağları sayesinde küresel bir boyut kazanarak dünyadaki en yaygın ekonomik sistem hâline geldi.

Osmanlı Devleti'nin ticaret antlaşmaları ile değişmekte olan ekonomik yapısının dünya ekonomisine eklemlenmesinin ve ortaya çıkmakta olan burjuva sınıfının göstergelerinden biri değişen tüketim alışkanlıklarıydı.

Kaynak J

"19. yüzyılın sonlarına doğru İstanbul'da yaşam geleneksel biçimini yavaş yavaş terkediyor. Batı ile olan yakın ilişki İstanbul' da 'burjuva' diye nitelendirilebilecek katmanların doğuşuna neden oluyor. Tüketim örüntüsü hızlı bir biçimde Batı normlarını izlemeye başlıyor. (…) İstanbul'da yeni bir talep örüntüsü oluşturuyor. Reklam toplumda yer ediyor."

Toprak, 1995, s. 26-27.*

Osmanlı Devleti dünya ekonomik sistemine uyum sağlarken hangi alanlarda başarılı olmuş, hangi alanlarda yetersiz kalmıştır? Açıklayınız.

Kaynak K

İstanbul'da açılan Orosdi-Back (Orosdi Bek) mağazasının reklam afişi, BNF/Gallica Dijital Kütüphanesi, Paris/Fransa

(Afişin üst kısmında "Türkiye'de en büyük toptan ve perakende mal satan Ömer Efendi Ticarethanesi, Türkiye'de en ucuz mal satan ticarethane: Orozdi Bak" yazmaktadır.)

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren İstanbul'da orta sınıfın beğenilerini yansıtan bonmarşeler (büyük mağaza) ortaya çıkmıştır. Avrupa'nın büyük kentlerinde açılmış büyük mağazaların İstanbul'daki şubeleri olan bu ticarethanelerde çok çeşitli ürünler satışa sunmuştur.

Reklamların ve mağazaların ortaya çıkışı Osmanlı toplumundaki hangi değişimlerin göstergesi olabilir? Açıklayınız.

Osmanlı Devleti'nin sanayileşmede geri kalma sorunu kapsamında sanayileşme çabaları ve uygulamaları ile ilgili verilenlerden yararlanarak soruları cevaplayınız.

Osmanlı Devleti'nde kırsal alanlarda yapılan tarım dışı üretim; iplik eğirme, el tezgâhlarında kumaş, halı ve kilim dokuma faaliyetleri ile sınırlıydı. Küçük imalathanelerde ve kentlerdeki imalathanelerde üretim yapan ve loncalar yoluyla örgütlenen bu zanaatkârlara Sanayi Devrimi'nden sonra fabrikalarda ithal makinelerle üretim yapan işçiler eklendi. Bununla birlikte iç ticarette oluşan talebin büyük kısmının yerel imalathanelerde el emeğine dayalı üretimle ve ithal ürünlerle karşılanması sanayileşme ve makineleşmeye yönelimi kısıtladı.

Osmanlı Devleti'nde sermaye birikiminin kısıtlılığının da etkisiyle sanayileşme, devletin yenileşme ve Batılılaşma politikaları dâhilinde ve birer devlet yatırımı olarak ortaya çıktı. Temelde ordunun ihtiyaçlarını karşılamak itici güç oldu. Sultan III. Selim'in 1793'te başlattığı yenileşme hareketi kapsamında Avrupa'dan gerekli teknolojilerin ithal edilmesine karar verildi. Bu süreçte öncelikle ordu için top, tüfek, barut gibi askerî malzemeler üretmek ve maden ocakları için gerekli çalışmaları yapmak amaçlandı. Ayrıca kâğıt, ipek, çuha gibi tüketim mallarını üretecek fabrikaların kurulması amacıyla çeşitli girişimlerde bulunuldu.

Kaynak L

"III. Selim'in tahttan indirilmesinden sonra başlayan yenilik karşıtı dönemde tüm bu kazanımlar kaybedildi. II. Mahmud 1826'dan itibaren başlattığı reformlarla III. Selim tarafından başlatılan çalışmaları eski haline getirmeyi ve o günün teknolojisine göre yapılandırmayı hedefledi. Bu bağlamda iplik, kumaş, kundura, deri fabrikaları kurdu. Batı usulüne göre barut, tüfek, top imalinin öğrenilmesi ve bunların Türkiye'de üretilebilmesi amacıyla gereken aletlerin ve makinelerin getirtilmesi için girişimlerde bulundu. Azadlu Baruthanesi, Dolmabahçe'deki Tüfek Fabrikası, Tophane'ye bağlı Top Döküm Fabrikası ve Tersane-i Amire gibi diğer yerlerin gereksinimi olan makine, alet, mühendis ve ustalar konusunda İngiltere başta olmak üzere Avrupa devletlerinden destek alınmaya çalışıldı. (…)

İngiltere, Osmanlı Devleti'ne silah satmak ve Osmanlı ordusunun askeri teknoloji kapasitesini geliştirmek istiyordu. Ancak II. Mahmud İngiliz silahlarından örnekler alarak, bunları kendi ülkesinde kuracağı fabrikalarda üretmek niyetindeydi. Bu yönde ikinci bir teşebbüs ise barut üretimi teknolojisinin transferi konusunda yapıldı. (…) İstanbul'daki İngiliz elçiliğine barut yapımındaki bilgisini artırmak üzere Barutçubaşı Ohannes'in Londra'ya gönderilmek istendiğine dair Akif Paşa'nın mesajı ulaştı. (…) Ohannes, oğluyla birlikte Paris üzerinden Londra'ya gitti. (…) Lord Palmerston, Ohannes'e ve oğluna barut üretimi hakkındaki bilgisini arttırmasında yardımcı olunması (..) için gerekli tedbirleri aldı. "

Dönmez, 2014, s. 203-207.*

Osmanlı Devleti'nin başlattığı ve devam ettirdiği büyük sanayi yatırımlarının askerî alanlarda yoğunlaşmasının sonuçları neler olabilir? Açıklayınız.

XIX. yüzyıl başlarında Osmanlı imalathaneleri için Fransızcanın etkisiyle fabrika ismi kullanılmaya başlanmıştı. Var olan imalathaneler buhar gücüyle çalışan tesislere dönüştürülürken yenileri de aynı teknolojiyle kuruldu. Ancak Sanayi Devrimi'ni aşamalı biçimde yaşamayan Osmanlı Devleti'nin ekonomik ve teknik koşulları, bu pahalı teknolojinin tüm üretim dallarına yayılmasına imkân vermedi. Bu nedenle öncelik ordu ve donanmanın ihtiyaçlarını karşılayacak fabrikalara verildi (Görsel 2.61) ve imkânlar ölçüsünde diğer sektörlere yayılması amaçlandı. Büyük ölçekli sanayi işletmelerinin ilk dalgası 1830-1840'lı yıllarda II. Mahmud ve Tanzimat Dönemleri'nde devlet eliyle başlatıldı. İthal teknolojilerle kurulan sanayi işletmelerinin ikinci dalgası ise 1880'lerden itibaren hem yerli hem de yabancı sermayedarlar tarafından gerçekleştirildi.

▲ **Görsel 2.61:** Zabit üniformaları için kumaş üretim atölyesi, Feshane, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi II. Abdülhamid Han Dijital Fotoğraf Albümleri

1830'ların başında Osmanlı Devleti, ilk buhar makinelerini İngiltere'den sipariş etti. İmalat ve inşaatta deneyimsiz olan yetkililer, makinelerle birlikte mühendis, mimar, teknisyen ve ustaların da gönderilmesini talep etti. Böylece hem teknik bilgi edinilmesi hem de modern fabrika düzenine geçişin altyapısının hazırlanması amaçlandı. Bu süreçte İngiltere başta olmak üzere Avrupa'dan getirilen uzmanlar ve teknik personel sayesinde yeni sanayi kurumlarının kurulması ve mevcutların yenilenmesi desteklendi. Ayrıca Avrupa'ya gönderilen öğrenciler ve teknik ekipler aracılığıyla makine kullanımı, yeni tekniklerin uygulanması, mühendislik eğitimi gibi alanlarda bilgi ve deneyim kazanılması sağlandı.

Kaynak M

"İstanbul'a ilk gelen teknik ekipte yer alanlardan biri de İngiliz mühendis Frederick William Taylor'du. (…)

Taylor'un Tersâne-i Âmire'deki görevi, bakır dökümhânesi fırınlarının montajına nezâret etmek, inşası devam eden yeni haddehâneyi buhar makineleriyle imalat yapılabilecek şekilde düzenlemek, mekâna İngiltere'den getirtilen buhar makineleri ve tezgâhları yerleştirmek, montaj işlemleri tamamlanınca modern dökümü ve makineli haddeyle üretimi başlatmak, makine ve aksamında olası bir arıza durumunda bunu tamir etmek ve nihayetinde modern döküm ve imalat tekniklerini Tersâne çalışanlarına öğretmekti. (…) Buhar gücüyle çalışan bakır haddehânesi ve dökümhânesi 1834 yılında faaliyete geçti. Taylor bir taraftan dökümhânede bakır dökümüyle ilgilenip, makineli haddede bakır levha imalatını yürütürken, öbür taraftan bu iş konusunda hiç tecrübesi olmayan Tersâne personeline makineli imalata ve nitelikli döküm tekniklerine yönelik teorik ve uygulamalı dersler veriyordu. (…)

Tersâne'deki başarılı işleriyle göz dolduran Taylor'a 1836 Mart'ında Tophâne-i Âmire'nin modernizasyonunda görev verildi. Taylor, pek çok kez denendiği hâlde bir türlü iyi netice alınamayan kaliteli top dökümü için İngiltere'den ithal edilen modern döküm fırınlarının montajına nezâret edecek, yeni döküm tekniklerini top döküm ustalarına öğretecekti."

Soyluer, 2020, s. 183-186.*

1. ***Osmanlı Devleti'nde sanayi teknolojilerinin ve uzman ekiplerin Avrupa'dan getirtilmesi ne gibi sonuçlara neden olmuş olabilir? Açıklayınız.***
2. ***Osmanlı Devleti Avrupa'dan teknoloji ithaline bağımlı kalmamak için ne gibi çözümler üretebilirdi? Arkadaşlarınızla tartışınız.***

Kaynak N

"Tanzimat Döneminde yapılan sanayileşme faaliyetlerinin en önemlisi, İstanbul'un batı yakasında Marmara Denizi kıyısı boyunca uzanan organize sanayi bölgesi olarak da adlandırabileceğimiz bir fabrikalar kompleksidir. Zeytinburnu'nda kurulan bu tesislerin yapımı 1842 yılında başlamıştır. Bu tarihlerde Osmanlı başkentine Tanzimat dönemi yeniliklerini görmek için gelmiş olan Mc Farlane, bu kompleksin İngiltere'nin Birmingham ve Manchester sanayi bölgelerinden esinlenerek kurulduğunu belirtmektedir. Kompleksin en önemli yapıları olan bölümü Zeytinburnu'nda idi. Buraya 'Büyük Fabrika' da denilmekteydi. Fabrikada üretimi yapılacak olan mamüller, demir, demir boru, çelik raylar, pulluk, gem, üzengi, tüfek çakmakları, mızrakbaşı, kılıç, kilit, anahtar, bıçak, ustura, yivli top, havan topu (veya obüs), süvari ve piyade tüfekleri, tabanca, şayak, astar, pamuklu kumaş ve çorap gibi çok çeşitli kalemlerden oluşuyordu. Burada üretilen yivli toplar Avrupalı benzerleriyle eşit kalitedeydi. (…)

Bu büyük fabrikalar kompleksi içerisinde Yeşilköy'de bir modern çiftlikte kurulmuştur. Fransız çiftlikleri örnek alınarak inşa edilen bu çiftliğe 1840'da Amerika'dan uzman getirilerek pamuk cinsini ıslaha ve yeni tarım tekniklerinin uygulanmasına çalışılmıştır. Bu çalışmalarla elde edilen kaliteli pamuk ürününün kompleksin fabrikalarında işlenerek mamül ürün haline dönüştürülmesi planlanmıştı. İstanbul fabrikalar kompleksine Küçükçekmece'de bulunan bir barut üretim tesisi ile, Yedikule yakınındaki bir tuzlada dahildi."

Seyitdanlıoğlu, 2009, s. 61.*

Osmanlı Devleti organize sanayi bölgesi kurarak nasıl bir sanayileşme programı hedeflemiş olabilir? Açıklayınız.

Tanzimat Dönemi'nde başlatılan ancak 1850'ye kadar yürütülebilen yoğun sanayileşme programına devlet bütçesinden önemli paylar ayrıldı. Bu dönemde teknoloji ithal edilerek büyük sanayi kompleksleri yapıldı (Görsel 2.62). İngiltere'nin yanı sıra Fransa, Belçika, İtalya ve Avusturya'dan getirilen uzmanlar, ustalar ve işçilerin koordinesiyle program hayata geçirildi. Program kapsamındaki üretim tesisleri, yalnızca çeşitliliği açısından değil; aynı zamanda sayıları, planlı bir yaklaşımla kurulmaları, yatırımların kapsamı ve ham maddelerin yerli kaynaklardan sağlanmasına verilen önem bakımından da önceki girişimlerin çok ötesine geçti.

Görsel 2.62: 1843'te kurulan İzmit Çuha Fabrikası, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi II. Abdülhamid Han Dijital Fotoğraf Albümleri

Yandaki karekod üzerinden Tanzimat Dönemi'ndeki sanayileşme çabaları ile ilgili videoyu izleyebilirsiniz.

Kaynak O

"1855'te Bursa'daki İpek haddehanesi bir depremle yıkıldı. 1840'ların sonlarında İstanbul'un batısındaki model çiftlikte pamuk mahsulleri çırçır makinesi eksikliğinden dolayı işlenemedi, fidanlar ise sulama yetersizliğinden kurudu. Merinos koyunu projesi kötü yönetildi, sürüler yetersiz beslenme, aşırı sıcak, hastalık ve hırsızlık nedeniyle büyük kayıplar verdi. Tıkanıklıklar da zincirleme olumsuz sonuçlar doğurdu: erişim yolları ve madencilik ekipmanı olmadan kömür ve demir cevheri yatakları işletilemedi. Bu; pulluk yapımında kullanılacak demirin zamanında teslim edilememesi demekti, sonuçta model çiftlikteki projeler de gecikti ve bu durum yüksek maaşlı tarım uzmanının hayal kırıklığına uğrayarak görevinden ayrılmasına yol açtı.(…)

Osmanlı hükümeti son derece iddialı bir program yürütmeye çalışmıştı ve ham madde, ulaşım, inşaat, donatım, işletme, bakım ve dağıtım sorunları karmaşık bir eşgüdüm gerektiriyordu. Uzun zaman ve sınırsız kaynak verilmiş olsaydı, daha geniş bir deneyimli ve kendini adamış yönetici kadrosu böyle bir işi başarabilirdi. Paşalar silah fabrikalarını, Dadyanlar ise baruthaneleri ya da kişisel dokuma fabrikalarını işletebilirdi; fakat Ohannes Dadyan'ın Avrupa'da geçirdiği iki ya da üç yıl, böylesine kapsamlı devrimsel değişiklikleri gerçekleştirmek için gerekli olan yönetsel dehayı onda yaratamazdı. Alt kademedeki denetçileri ise yeterli destek için gerekli olan geniş deneyim ve eğitimden çok daha fazla yoksundu."

Clark, 1974, s. 73-74.*

Kaynak Ö

"Tanzimat yöneticilerinin kalkınma yolundaki görüş ve düşünceleri berrak değildi. Tarım, ticaret ve sanayide öncelikler konusunda görüş ayrılıkları vardı. 1846'da kurulan 'Ziraat Nezareti'nin 4 ay sonra 'Ticaret Nezareti'ne katılması, 1849'da 'Ziraat'ın bırakılarak 'Nafia ve Ticaret Nezareti'nin kurulması, politik tercihlerdeki belirsizliği yansıtıyordu. 1848'de, Zeytinburnu Demir Fabrikası için Maliye hazinesinden ayrılan 20 milyon akçenin, iki vapurun yapımına tahsis edilmesi, yatırım önceliği konusunda devletin kararsızlığına somut bir örnekti."

Martal, 1998, s. 279.*

Video ve kaynaklara göre Tanzimat Dönemi'nde uygulanan sanayileşme programının başarısız olmasındaki etkenler neler olabilir? Açıklayınız.

Tanzimat Dönemi'nin sanayileşme programı yaklaşık on yıl sürdükten sonra yavaşlamış, bazı kurumlar devre dışı kalmıştı. Bu programın ve sanayi girişimlerinin sürdürülememesinin temel nedeni mali kaynak yetersizliğiydi. Osmanlı Devleti'nde devlet adamları mali ve iktisadi sorunların farkında olmasına karşın maddi kaynak sorunu çözülemedi. Kısa vadede sonuç verecek çözümlere yönelme zorunluluğu, uzun vadeli önlemlerin alınmasını engelledi.

Devlet adamlarının kamu maliyesine dair layiha adı verilen raporlarında hedef; gelir-gider dengesini sağlamak, vergi kayıplarını önlemek ve bütçe kalemlerinde tasarrufa gitmekti. Ayrıca modern kamu maliyesi anlayışına uygun olarak vergi tahsilatının merkezîleştirilmesi, vergi kaynaklarının çeşitlendirilmesi, dolaylı ve doğrudan vergilerin ıslahı ile kamu borçlanması gibi araçlarla büyümenin finansmanına yönelik çabalar da vardı. Devlet adamları, vergiler ile kredi, para ve banka sistemlerinin ekonomik büyümeye katkısını dikkate almış ancak bu düşünceleri dönemin siyasi koşullarında uygulamak mümkün olmamıştı.

XIX. yüzyılda Rusya ve Japonya'da gümrük vergileri, tüketim vergileri ve tütün tekeli gibi dolaylı vergi kaynakları bütçenin önemli kamu gelirleri arasında yer aldı. Bu vergiler ekonomik büyümenin finansmanında önemli rol oynadı. Tütün tekeli, devletin tütünün satışını denetleyerek bu üründen düzenli gelir elde etmesi anlamına geliyordu.

Osmanlı maliye bürokratları, Japonya ve Rusya'yla benzer biçimde dolaylı vergilerle devlet bütçesini güçlendirmeye çalıştı. Ancak kapitülasyonlar ve ticaret antlaşmaları nedeniyle gümrük vergileri serbestçe artırılamadı. Ayrıca dolaylı vergiler kentli nüfustan toplandığı için, kentleşme ve ticarileşmenin sınırlı olduğu Osmanlı Devleti'nde tüketim vergilerinden elde edilen gelir düşük seviyelerde kaldı. Bu nedenle dolaylı vergiler, bütçe açıklarını kapatacak ölçüde etkili olamadı.

Tanzimat Dönemi'ndeki yoğun sanayileşme programının yüksek harcamaları, bürokratik zorluklar ve gelir darlığı, birçok devlet yatırımının sürdürülmesini engelledi. Kırım Savaşı yıllarında başlayan dış borçlanma süreciyle birlikte sanayi yatırımlarında devletin rolü azaldı. Bu yatırımlar şirketleşme, yabancı sermaye ve özel girişimlerle finanse edilmeye başlandı. XIX. yüzyılın ilk yarısında Galata bankerleri olarak bilinen sarraf kökenli yerli sermayedarlardan borç alındı ve 1853'te Avrupa'dan borçlanma başlayana dek bu grup Osmanlı Devleti'nin başlıca finansman kaynağı oldu.

Kaynak P

"Devleti yönetenler (...) Tanzimat'tan hemen sonra şirketleşme yolunda önemli hukuki düzenlemeler yapmışlardır. Bu hususta Sultan Abdülmecit'in ifadesi her şeyi açıklamaktadır: '… istikraz olunmamak içün çok çalıştım. Lakin ahval bizi istikraza mecbur etti. Bunun te'diyesi vâridâtın artmasıyla olur. Bu dahi imar-ı mülk ile, yani her devlette olduğu gibi kumpanyalar teşkil ederek demiryolları yapmakla olur. Artık kumpanyalara da muvafakat eylemeliyiz …' [Borçlanmamak için çok çalıştım. Ancak koşullar bizi borç almaya zorladı. Bunun ödemesi, gelirlerin artırılmasıyla olur. Gelirlerin arttırılması da ülkenin yeniden imar edilmesi ile yani her devlette olduğu gibi şirketler kurup demiryolları yapmakla olur. Artık şirketlerin kurulmasına yardımcı olmalıyız...] "

Erdem, 2016, s. 25-26.*

Kaynak P'ye göre Sultan Abdülmecid'in ülkenin gelişmesi için öne sürdüğü bakış açısının nedenleri neler olabilir? Açıklayınız.

İç borçlanma sürecinde şirketleşmeye izin veren hukuksal altyapı oluşturuldu, düzenleme yapılarak ticaret mahkemeleri tesis edildi ve Ticaret Kanunu hazırlandı. 1850'de ilk adım olarak Cevdet Paşa ile Fuat Paşa'nın öncülüğünde Boğaziçi'nde vapur seferlerini yürütmek üzere Şirket-i Hayriye kuruldu. Sonrasında ise yerli ve yabancı çok sayıda şirket ortaya çıktı. 1849'dan 1910'a kadar toplamda 95 şirket faaliyet gösterdi. Bunların 31'i maden, kamu hizmetleri ve sanayi alanında, 28'i ulaşım sektöründe, 17'si bankacılık ve sigortacılıkta, 12'si ise ticaret sahasında çalıştı.

Kaynak R

"Türkiye'de kurulan ilk anonim şirket olan Şirket-i Hayriye'nin kuruluşu ile Osmanlı ekonomisinde anonim şirketlerin kurulması için bir örnek girişim oluşturmak amacı da güdülür. Bu amacı, Şirketin Fuad Paşa ile birlikte kuruluş tasarısını hazırlayanlardan Cevdet Paşa 'Avrupa'ca büyük servet ve ma'mûriyeti mûcib olan ve anonim denilen şirket-i i'tibâriyyelere bizim diyarımızda henüz heves ü rağbet olunmadığına mebnî halka bir de nümûne gösterilmek ve Boğaziçi ahâlîsinin âmed ü şüdlerine sühûlet verilmek üzere bir vapur şirketi te'sîs olunmak...' [Avrupa'da büyük servet ve refah sağlayan anonim şirketlere bizim ülkemizde henüz ilgi gösterilmediği için halka bir örnek sunmak ve Boğaziçi halkının gidiş gelişlerine kolaylık sağlamak amacıyla bir vapur şirketi kurulmak istenmiştir] diye anlatır."

Koraltürk, 1999, s. 444.*

Şirketleşmenin devlet öncülüğünde başlamasının nedenleri neler olabilir? Açıklayınız.

Tağşiş
Bir şeyin içine başka bir madde karıştırma, saflığını bozma. Osmanlı Devleti'nde bazı dönemlerde daha fazla para basmak için paralardaki altın ve gümüş oranı düşürülmüştü.

Para sisteminde tağşişlere son verilerek düzenli bir para sistemine geçilmeye çalışıldı. 1840'ta ilk Osmanlı kâğıt parası olarak bilinen kaime uygulaması başladı. Kaime, ilk uygulandığında kâğıt para değil faiz getirisi olan borç senedi ya da hazine bonosu olarak basılmış bir iç borçlanma yöntemiydi (Görsel 2.63). Ancak kaimenin hızla değer kaybetmesi ve taklit edilebilmesi sonucunda uygulanmasına son verildi. Bu durum Osmanlı maliyesinin istikrar kazanmasını zorlaştırdı.

Osmanlı Devleti'nde borçlanma, para piyasalarının düzenlenmesi, şirketleşme gibi gelişmelerle paralel olarak bankacılık da gelişti. I. Abdülmecid Dönemi'nde, 1849 yılında ise Galata bankerlerinden Emmanuel Baltazzi (Emanuel Baltazzi) ve Jacques Alléon (Jak Alyon) ile devletin sermayesine ortak olduğu Dersaadet Bankası kuruldu. Dersaadet Bankası kısa süre sonra mali sıkıntıya düşerek 1852'de faaliyetini sonlandırdı. Yerine 1856'da İngiliz sermayesiyle Osmanlı Bankası kuruldu. Bu banka ilerleyen yıllarda Fransız sermayesinin de eklenmesiyle Bank-ı Osmanî-i Şahane adını aldı. Banka, banknot ihraç ederek, devlete borç vererek ve yabancı borçlarda aracılık yaparak resmî devlet bankası hâlini aldı. Ayrıca bu dönemde Avrupa devletleri de Osmanlı topraklarında çeşitli bankalar açtı ve taşrada şubeler kurarak bankacılığın yaygınlaşmasına katkıda bulundu.

Tanzimat Dönemi'nde sanayileşme çabalarının önemli adımlarından biri 1864'te kurulan Islah-ı Sanayi Komisyonu'dur. Bugünkü ticaret ve sanayi odalarının temeli sayılabilecek bu girişim, küçülen imalat sektörlerini şirketler hâline getirerek sanayi kollarının daralmasını önlemeyi hedefledi. Komisyonun görevleri arasında gümrük vergisinin %5'in üzerine çıkarılması, sanayiyi teşvik edecek uluslararası fuarlara katılım, esnaf şirketlerinin kurulması ve

Görsel 2.63: Sultan Abdülmecid Dönemi'ne ait 10 kuruşluk kaime, 1856, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Sanal Müzesi

sanayi okullarının açılması bulunmaktaydı. Osmanlı Devleti'nin katıldığı ilk uluslararası fuar 1851 Londra Fuarı'ydı. Sonraki yıllarda bürokratlar, bu komisyonun çalışmalarıyla başka uluslararası fuarlara da katıldı (Görsel 2.64). Fuarlarda görülen Batı Avrupa'nın sanayi gücü ve makineleri, Osmanlı devlet adamları üzerinde önemli etkiler bıraktı.

Görsel 2.64: Sultan Abdülaziz'in 1867'de Paris Fuarı'nı ziyareti, C. Maurand (Maurand), BNF/Gallica Dijital Kütüphanesi, Paris/ Fransa

Kaynak S

"Sultan Abdülaziz fuar vesilesiyle Avrupa'ya giden ilk ve tek sultan oldu. Sultan ve maiyeti bu fuardan fazlasıyla etkilendiler. İngiliz elçisi, Sultan Abdülaziz'i Paris Fuarı'nda yakından takip etti. Raporda "Osmanlı Sultanı İngiltere'ye geldiğinde donanmanın yapacağı bir gösteriden 'Osmanlı sultanını etkilenecektir' deniyordu. (…) Elçinin belirttiği gibi, Sultan bu gösteriden son derece etkilendi ve İstanbul'a döndüğünde başta İngiltere olmak üzere yabancı ülkelere donanmayı geliştirmek adına çok sayıda gemi siparişi verdi. (...)

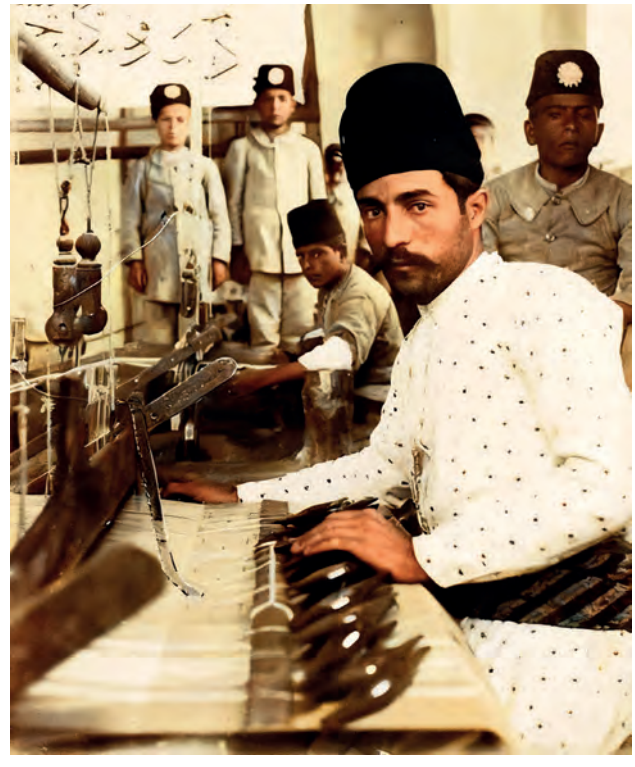
Ahmet Mithat da sergiden büyülenerek ayrılmıştır. Sergiyi düzenleyenlerin amacı da aslında budur. Bu sergi, diğer sergi ve fuarlar gibi, Batı'nın kendi üstünlüğünü somut şekilde ortaya koyabileceği bir fırsat yaratıyordu. 32 milyon insanın gezdiği bu serginin en çok 'Makineler Sarayı' bölümü Ahmed Mithat'ın ilgisini çekmiştir. Teknomania bir Osmanlı aydını olan Ahmed Midhad Efendi için 'Makineler Sarayı', Avrupa'nın ilerlemiş olduğunu gösteren özel bir alandı. Avrupa'da Bir Cevalan'a düştüğü not Ahmed Mithad'ın 'Makineler Sarayı' ndan ne kadar etkilendiğini göstermektedir: 'Bugün yalnız bir cüz'ünü görmüş bulunduğum makineler Avrupa terakkiyat-ı maddiyesinin gerçekten hayret-fermayı ukul-ı müdekkikin olacak dereceyi çoktan bulmuş da geçmiş bile olduğunu teslim eyledim' [Bugün yalnızca küçük bir kısmını görebildiğim makineler ile Avrupa'nın maddi ilerlemesinin, düşünen akılları hayrete düşürecek bir seviyeye çoktan ulaşmış da geçmiş bile olduğunu kabul ettim]."

Şirin, 2017, s. 196-198.*

Avrupa karşısında geri kalındığını düşünmek, Osmanlı Devleti'nin sanayileşme sürecini nasıl etkilemiş olabilir? Açıklayınız.

Islah-ı Sanayi Komisyonunun öne çıkan hedeflerinden biri, rekabet potansiyeli olan geleneksel zanaat alanlarında dağınık hâlde çalışan esnaf ve zanaatkârları sermayedar olarak birleştirerek onları büyük ölçekli şirketler hâline getirmekti. Bu girişimle hem maliyet avantajı sağlanması hem de Batı Avrupa sermayesinin baskın gücüne karşı durularak şirketleşen loncaların canlanması amaçlanıyordu. Komisyon yaklaşık bir buçuk yıl süren çalışmaları sonunda rekabet gücü olabilecek esnaf ve zanaatkâr gruplarının birleşmesi gerektiğini belirten raporlar hazırladı ve kısa vadede sonuç da alındı. Bu çerçevede simkeşler, debbağlar, saraçlar, kumaşçılar, dökümcüler ve demirci loncaları bir araya gelerek kendi şirketlerini kurdu. Ancak sermaye yetersizliği ve deneyim eksikliği nedeniyle bu birliktelikler uzun süreli olamadı. Yaklaşık on yıl süren çalışmalar sonucunda Islah-ı Sanayi Komisyonu, dönemin siyasi ve ekonomik istikrarsızlıkları ve ilgililerin yeterli desteği sağlayamamaları nedeniyle sona erdi.

Askerî ve sivil mühendislik okullarının yanı sıra sanayi tesislerinin ara eleman ihtiyacı için 1864'ten itibaren İstanbul ve taşrada sanayi mektepleri (Görsel 2.65) açıldı. Çoğunlukla ıslahhane olarak kurulan bu okullara kimsesiz çocuklar kabul edildi. Onlara terzilikten dokumacılığa, dericilikten matbaacılığa kadar çeşitli alanlarda mesleki eğitim verilerek sanayileşmenin ihtiyaç duyduğu insan gücü yetiştirildi.

Görsel 2.65: Diyarbakır Sanayi Mektebinde çarşaf tezgâhlarında çalışan öğretmen ve öğrenciler, İstanbul Üniversitesi Fotoğraf Arşivi

Avrupa ekonomilerinin çevre ülkelere doğru yayılması ticaret antlaşmaları yoluyla olduğu kadar Avrupa'dan sermaye ihracıyla da oldu. Avrupalı sermayedarlar çevre bölgelerde liman, demir yolu gibi ticareti geliştirmeye yönelik altyapı yatırımlarına girişti. Ayrıca Avrupa'dan ihraç edilen sermayenin yaklaşık %40'ı sanayileşmemiş ülkelere borç olarak verildi. Buna karşılık tarım, sanayi gibi doğrudan üretim faaliyetlerine yapılan yatırımlar I. Dünya Savaşı'na kadar sınırlı kaldı. Bu genel dinamikler paralelinde Osmanlı ekonomisinin yabancı sermayeye açılması ve Osmanlı maliyesinin Avrupalı devletlerin kontrolü altına girmesindeki dönüm noktası yalnızca 1838 Baltalimanı Ticaret Antlaşması değildi. Bunun yanı sıra 1854 yılında dış borçlanma sürecinin başlaması ve 1850'lerden itibaren demir yolları yapımı konusunda yabancı sermayeye imtiyazlar verilmesi de birer dönüm noktası oldu.

Sanayileşme süreci beraberinde ham madde, iş gücü ve malların hızlı ve ucuz taşınmasını zorunlu hâle getirdi. Bu nedenle deniz ve demir yolu ağlarının gelişimi hızlandı. Osmanlı için demir yolları yalnızca ticari değil aynı zamanda askerî ve siyasi açıdan da büyük önem taşıyordu. Merkez ile taşra arasındaki bağı güçlendirmek ve asker sevkiyatını kolaylaştırmak temel hedefler arasında yer aldı. Abdülmecid Dönemi'nde 1856'da Rumeli'de Köstence-Çernavoda hattı ile Anadolu'da İzmir-Aydın ve İzmir-Turgutlu hatları ile ilk hatların yapımına başlandı. 1875'e gelindiğinde Rumeli demir yollarının 1279 kilometrelik kısmı tamamlandı. Bu süreçte Avrupalı devletler hatların yatırımı için rekabet hâlindeydi ve Avrupa mamul mallarının ticaretini kolaylaştırmak için hatların daha çok liman şehirlerine yönlendirilmesini istiyorlardı.

Kaynak Ş

"Demiryolu bir yandan emperyalizmin aracı idi. Bu sayede batı kapitalizmine ham madde taşınacak ve batı fabrikalarında ucuza mâl edilen ürünler doğu pazarlarına ulaştırıp satılacaktı. Ama aynı zamanda Osmanlı merkezi teşkilatının taşraya hâkim olması, güvenliği sağlaması, eşkıyayı defetmesi, daha teşkilatlı vergi toplaması ve uzakları kontrol edebilmesiydi. Dahası asker sevk etmesi ve Anadolu köylüsünün ürettiği zirai mahsulünü İstanbul'a, orduya ve cepheye taşıyabilmesi idi. Onun için demiryolu ne pahasına olursa olsun Anadolu'dan geçmeliydi. Ancak burada bir mesele vardı, o da halkın ve devletin isteğiyle demiryolu yatırımcılarının hesaplarının birbiriyle bağdaşmamasıydı. Çünkü demiryolları yap-işlet-devret usulüne göre yapıldığı için teklif veren şirketler güzergâhlarını en avantajlı ve en karlı yatırıma dönüştürebilecekleri şekilde belirliyorlardı."

Satan, 2012, s. 209-210.*

Osmanlı Devleti'ndeki demir yollarının yabancı yatırımcıların çıkarları doğrultusunda yapılması, ülke ekonomisini ve sanayileşme sürecini nasıl etkilemiş olabilir? Açıklayınız.

▲ **Görsel 2.66:** 1892'de açılan İstanbul-Ankara demir yolu üzerindeki bir tünelin önünde duran Harbiye öğrencileri ve demir yolu işçileri, İstanbul Üniversitesi Fotoğraf Arşivi

Sultan II. Abdülhamid Dönemi'nde Osmanlı Devleti, demir yolu yatırımları için daha çok Almanlarla iş birliğine yöneldi. Bağdat demir yolu bu çerçevede yapıldı. Sonuç olarak II. Abdülhamid Dönemi'nde binlerce kilometre hat tamamlandı (Görsel 2.66). İhracat arttı. Osmanlı yöneticileri sanayileşmenin en önemli gelişmelerine uyum sağlamak için yoğun çaba göstermişlerdi. Ancak bir yüzyılı aşan bu girişimlere ve çabalara rağmen arzu edilen sanayileşme düzeyi elde edilemedi.

1881'de Düyûn-ı Umûmiyyenin kurulması ve Osmanlı mali sisteminin Avrupalı devletlerin denetimine girmesi, Osmanlı Devleti'nin tekrar borç para almasının önünü açtı. 1880'den itibaren özel sermaye ağırlıklı sanayileşme dönemi başladı ama devlet de aldığı krediler yoluyla demir yolları başta olmak üzere sınırlı da olsa önemli sanayi yatırımları yapmaya devam etti. Özel sermaye içinde yabancı sermaye oranı daha fazlaydı. 1888 ile 1914 arasında yabancı sermayenin demir yolları, bankacılık, sanayi ve belediye hizmetlerindeki yatırımları öne çıktı. Ancak zamanla demir yolları çok daha baskın hâle geldi ve bankacılığın payı ise azaldı.

Bu dönemde Osmanlı ekonomisinin dışa açık ve ithal malların rekabetine karşı korunmayan piyasa koşullarında yerli sermaye ile kurulan yatırımlar ancak belirli sektörlerde varlıklarını sürdürebildi. Bu işletmeler, ulaştırma giderlerinin yüksek olmasından dolayı yabancı malların ulaşmadığı bölgelerde faaliyetlerini yürüttü. Ham maddeleri yerel ve ucuza temin edebildikleri sektörlere yönelerek, kadın ve çocukların çalıştırılmasıyla sağlanan düşük ücretlerin sağladığı avantajları kullanarak var olabildiler.

Osmanlı Devleti'nin sanayileşme sürecinde I. Dünya Savaşı'na kadar kurulan en büyük işletmeler; yün, pamuklu ve ipek iplik ile kumaş üreten fabrikalardı. Bunlara ek olarak gıda maddeleri, yağ ve sabun fabrikaları ile çimento, tuğla gibi inşaat malzemeleri üreten imalathaneler de açıldı. Bu tesislerin büyük bölümü İstanbul'da, kısmen de İzmir ve Adana çevresinde yoğunlaştı. Osmanlı Devleti'nin sanayi sayımları, I. Dünya Savaşı öncesinde bu üç merkezdeki büyük ölçekli işletmelerde yalnızca yaklaşık beş bin işçinin çalıştığını gösterir. Osmanlı Devleti'nin en önemli sanayi merkezlerinden Selânik'in 1912'de işgal edilmesiyle pamuklu dokuma üretiminin yarısından fazlasının yapıldığı bir sanayi bölgesi kaybedilmiş oldu.

Kaynak T

"Verilere rağmen sanayileşme çabaları sürecinde kaç fabrika kurulduğu sorusu hala net olarak yanıtını bulmuş değildir. Devlet tarafından Tanzimat dönemi boyunca 160 fabrika kurulduğu bilgisinin yanında özel sektör tarafından 1915 yılına kadar gıda, toprak, deri, tahta, tekstil, kâğıt ve kimya sektörlerinde 214 fabrika (1880'e kadar 56, 1881-1890 arası 19, 1881-1900 arası 32 ve 1901-1915 arası 107) kurulduğu vurgulanmaktadır. Ancak Quataert bu rakamları eksik bularak 1890'da sadece Bursa'daki ipek ipliği fabrikalarının listede ilgili döneme kadar kurulan fabrika sayısına tekabül eden rakamdan fazla olduğunu iddia eder. "

Kurt ve diğerleri, 2016, s. 254.*

Sanayileşme sürecinde imalathanelerle ilgili bilgilerin net olmaması Osmanlı sanayileşmesi ile ilgili hangi durumların göstergesi olabilir? Açıklayınız.

Yandaki karekod üzerinden Osmanlı Devleti'ndeki sanayileşme çabaları ile ilgili fotoğraf arşivini inceleyebilirsiniz.

Osmanlı Devleti, ağır askerî yenilgiler karşısında modernleşme ihtiyacı duydu, ancak reformlarını parça parça ve kesintilerle uyguladığı için istikrarlı bir gelişme sağlayamadı. Değişen padişahlarla birlikte reformların devam etmemesi ve askerî yenilgilerin yeni dış tavizlere yol açması, ekonomiyi zayıflattı ve sanayileşme için gerekli kaynakları tüketti. Kurulan fabrikaların büyük bir kısmı kısa ömürlü oldu. Ham madde ve kömür yetersizliği ile yatırımların askerî odaklılığı bu durumu daha da derinleştirdi. Mali istikrarsızlık, borçlanma ve para sistemindeki dalgalanmalar da uzun vadeli sanayi yatırımlarını engelledi. Buna rağmen Osmanlı sanayileşme çabaları, demir yolları, kurumsal yapılar ve kazanılan tecrübeler aracılığıyla Cumhuriyet Dönemi'nin ekonomik kalkınma adımlarına zemin hazırlandı.

Yandaki karekod üzerinden 2024-2028 Kalkınma Planı'nı inceleyebilirsiniz.

2024–2028 Kalkınma Planı'ndan millî kalkınma hedeflerine yönelik yapılan veya planlanan iki çalışmayı belirleyiniz. Bunları Osmanlı Devleti'nin sanayileşme çabalarıyla karşılaştırarak benzerlik ve farklılıklarını açıklayınız.

Rusya ve Japonya'nın sanayileşme süreçleri ile ilgili bilgi görselinden yararlanarak soruları cevaplayınız.

1853–1856 Kırım Savaşı'ndaki yenilgi, Rusya'nın Batı karşısında geri kaldığını gösterdi. Bu yenilginin ardından Çar II. Aleksandr, 1861'de serfleri özgürleştiren toprak reformunu gerçekleştirerek toplumsal bir dönüşüm başlattı. Ancak asıl sanayi atılımı, 1892–1903 yılları arasında Maliye Bakanı Sergey Witte'nin (Sergey Vitte) politikalarıyla gerçekleşti. Serfler özgürleşmelerine rağmen küçük ve verimsiz topraklarda yaşadılar ve ödedikleri tazminatlar nedeniyle borç yükleri arttı. XIX. yüzyılda nüfus yaklaşık 117 milyona yükseldi ancak sanayileşme sürecine rağmen nüfusun yaklaşık %80'i köylü olarak kaldı. Nüfus artışı ve toprak reformuyla kentlere göç hızlandı ve işçi sınıfı oluşmaya başladı.

Rus Çarı II. Aleksandr ve Maliye Bakanı Sergey (Temsilî)

Rusya, sanayileşmesini büyük ölçüde yabancı sermaye ve teknoloji desteğiyle gerçekleştirdi. Avrupa'dan uzmanlar getirtilerek teknoloji transferi sağlanmaya çalışıldı. Batı Avrupalı şirketler tekstil, makine ve maden sektörlerinde etkin oldu; yatırımların %35'ten fazlası sanayiye yöneldi. Devlet, otokratik modernizasyon politikalarıyla sanayileşmeyi yukarıdan dayattı. Demir yolları, bankalar ve ağır sanayi tesisleri devlet öncülüğünde, yabancı sermaye katkısıyla kuruldu.

Yuzovka'da (Donetsk) bir demir çelik fabrikası, XIX. yüzyıl ortaları

Boris Kustodiyev tarafından resmedilen ve 1861'de Çar II. Aleksandr'ın başlattığı toprak reformunun ilanını tasvir eden tablo

Witte'nin politikalarıyla hız kazanan sanayileşme sürecinde ulaşım alanında önemli ilerlemeler sağlandı. 1860'ta 1100 km olan demir yolu ağı, 1900'de 58.000 km'ye ulaştı. Özellikle Trans-Sibirya hattı, ülkenin doğal kaynaklarının ekonomiye katılmasına katkı sağladı. Ülke toprakları ve pazarlar arasında bağlantılar kurularak bütünleşme sağlandı. Sanayi yatırımları; devlet bankaları, yabancı krediler ve dış yatırımlar aracılığıyla finanse edildi. Bununla birlikte güçlü bir burjuvazi gelişmedi. Girişimciler devlet desteğine bağımlı kaldı.

Trans-Sibirya demir yolu hattında çalışan işçiler
Rusya Federasyonu Başkanlık Kütüphanesi, St. Petersburg/Rusya

Ülkenin ham madde kaynakları yönünden zengin ve nüfus yönünden yeterli olması sanayileşmede etkili oldu. Sanayi kollarında tekstil, demir çelik, kömür ve petrol üretimi öne çıktı. 1900'lerde Rusya, çelik üretiminde dünyada 4, petrol üretiminde ise 2. sıraya yükseldi. Ancak hızlı sanayileşmeye rağmen toplumsal dönüşüm sınırlı kaldı. Düşük okuryazarlık oranı, kırsal yoksulluk ve zayıf burjuvazi; kalkınmayı kısıtlayan temel sorunlar olarak varlığını sürdürdü.

▲ **Bilgi Görseli 2.9:** Rusya ve Japonya'nın sanayileşmesi

Japon İmparatoru Meiji, Metropolitan Museum, New York/ABD

Ulaşım alanında da önemli ilerlemeler sağlandı. 1872'de Tokyo-Yokohama demir yolu hattı açıldı, 1890'larda demir yolu ağı ülke geneline yayıldı. 1907'den itibaren lokomotif üretimine başlanmasıyla ulaşımda dışa bağımlılık azaldı.

Sanayi yatırımları; dolaylı vergiler, ipek ihracatı ve devlet tasarruflarıyla karşılandı. Meiji Dönemi'nde devletin kurduğu demir yolları, tersaneler ve fabrikalar zamanla özel girişimlerin dinamizmiyle birleşti. Aristokrasi ve eski samurayların iş birliği ve devlet desteği sayesinde zaibatsu adı verilen büyük aile şirketleri ortaya çıktı.

Maebashi'deki (Maebaşi) ipek işleme fabrikasında modern yöntemlerle çalışan kadınlar

Sanayi kollarında ağır sanayi, gemi yapımı ve lokomotif üretimi hızla gelişirken ipek ve tekstilde de önemli gelişmeler sağlandı. Ancak Japonya, doğal kaynak ve enerji bakımından yetersizdi. Bu nedenle başlayan ham madde ve kaynak arayışı, Japon yönetimini yayılmacı bir politika izlemeye teşvik etti.

Kısa sürede elde edilen başarılar dikkat çekiciydi. Japonya hızlı bir sanayileşme süreciyle özellikle ağır sanayi, nakliye ve makine üretimi alanlarında önemli bir gelişme gösterdi.

1853'te Amerikan Komodoru Perry'nin (Peri) savaş gemileriyle Edo Körfezi'ne gelmesi Japonya'yı zorla ticarete açtı. Bu gelişme, ülkeyi modernleşmeye zorlayan bir dönüm noktası oldu. 1868'de Meiji Restorasyonu ile feodal düzen kaldırıldı, merkezî devlet güçlendirildi ve kapsamlı bir modernleşme programı başlatıldı.

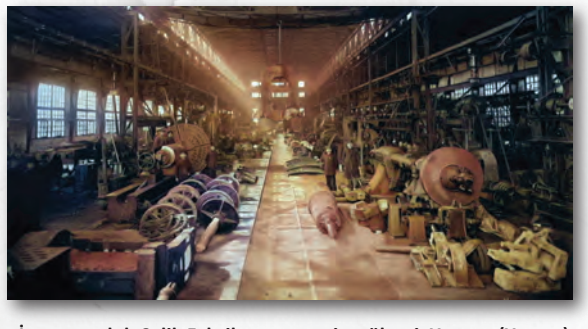
1873'te çıkarılan toprak reformu ile köylüler mülk sahibi oldu ve vergi sistemi değiştirildi. Tarımsal verim artarak ticarileşti, kırsaldaki fazla iş gücünün sanayiye kaymasıyla işçi sınıfı oluştu. Toplumun homojen yapısı ve yüksek okuryazarlık oranı, sanayileşmenin toplumsal zeminini güçlendirdi.

Yokohama İstasyonu'nun açılış töreni, Utagawa Hiroshige III, 1872

Avrupalı devletlerin baskısıyla yapılan ticaret antlaşmaları nedeniyle yabancı ürünlerin girişi engellenemedi ancak 1911'den sonra sınırlamalar getirilerek yerli şirketler korundu ve güçlendirildi. Özellikle yerli ürün tüketimi ve deniz taşımacılığına ağırlık verilerek ticaret üzerindeki denetim artırıldı.

Eğitim ve teknoloji transferi sanayileşmenin belirleyici faktörlerinden biriydi. Zorunlu eğitim ve yüksek okuryazarlık oranı modernleşmeyi kolaylaştırdı. Ülkeye yabancı uzmanlar davet edildi, bazı Japon öğrenciler de eğitim almak için Avrupa'ya gönderildi. Bu sayede Batı teknolojisi hızla benimsendi.

İmparatorluk Çelik Fabrikasının tamir atölyesi, Yawata (Yavata)

Yandaki karekod üzerinden Rusya ve Japonya'nın sanayileşmesi ile ilgili ayrıntılı bilgilere ulaşabilirsiniz.

Rusya ve Japonya'nın sanayileşme süreçlerinden hareketle cesur ve girişimci olmanın ülke ekonomisine ne gibi katkılar sağlayabileceğini açıklayınız.

Osmanlı Devleti, Rusya ve Japonya'nın sanayileşme süreçlerini tablonun ilgili alanlarına yazarak karşılaştırınız.

	Osmanlı Devleti	Rusya	Japonya
Sanayileşmenin Başladığı Dönem			
Tarımın Durumu			
Nüfus ve Okuryazarlık Durumu			
Ulaşımın Durumu			
Sermaye Birikimi			
Ticaret Antlaşmaları			
Devletin Rolü			
Teknoloji Transferi ve Makine Üretimi			
Sanayi Kolları			
Yabancı Sermaye ve Yatırımlar			
Sınırlılıklar			
Başarı Durumu			

Uygulayalım

Yandaki karekod üzerinden Osmanlı Devleti'nin sanayileşmede geri kalma sorununa yönelik öneriler ile ilgili etkinliği yapınız.

Uygulama adımlarını takip ederek etkinliği yapınız.

- Öğretmeninizin rehberliğinde eşit sayıda kişiden oluşan gruplara ayrılınız ve her grup içinden bir sözcü belirleyiniz.
- Osmanlı Devleti'nin sanayileşmede geri kalması sorunu ile ilgili sayfa 230'da 5N1K yöntemiyle yaptığınız çıkarımları grup arkadaşlarınızla gözden geçiriniz ve gerekli gördüğünüz değişiklikleri yapınız.
- Tarihsel sorunun çözümü için yapılan uygulamaları ve alınan kararları değerlendirerek bunların dönemin güncel sorunlarının meydana gelmesinde ne gibi etkileri olabileceğine dair çıkarımlarda bulununuz.
- Tarihsel sorunu çözmeye yönelik alternatif öneriler üretiniz.
- Bu önerilerin olası sonuçlarını Osmanlı Devleti'nin sanayileşme sürecinde devlet yetkililerinin yaptıkları uygulamalar ve aldıkları kararların sonuçlarıyla karşılaştırarak değerlendiriniz.
- Sorunun çözümü için yapay zekâ uygulamalarından öneriler alınız.
- Bu önerileri değerlendirerek uygun bulduklarınızla ek öneriler bölümü hazırlayınız.
- Yaptığınız çıkarımları, alternatif çözüm önerilerini ve değerlendirmeleri grup sözcünüz aracılığıyla diğer gruplarla paylaşınız.
- Çalışmanızı tablo, kavram haritası veya balık kılçığı diyagramı şeklinde görselleştiriniz.
- Hazırladığınız çalışmayı sınıf panosunda sergileyiniz ve diğer grupların çalışmalarını inceleyerek benzerlik ve farklılıkları tartışınız.

Değerlendirelim

Uygulama adımlarını takip ederek etkinliği yapınız.

Performans Görevi

- Osmanlı Devleti'nin sanayileşmede geri kalmasına neden olan etmenlerin ortadan kaldırılmasına yönelik çıkarımlarınızı ve çözüm önerilerinizi içeren kısa bir rapor hazırlayınız.
- Önerilerinizin olası sonuçlarını Osmanlı Devleti'nin sanayileşme sürecinde alınan kararlar ve yapılan uygulamaların sonuçlarıyla karşılaştırınız ve değerlendirmenizi raporunuza ekleyiniz
- Hazırladığınız raporu sınıf ortamında sununuz ve öğretmeninize yazılı olarak teslim ediniz.
- Raporunuzu ayrıca 2-3 dakikalık kısa bir video veya ses kaydıyla özetleyiniz. Kayıtta raporun temel fikirlerini açık ve anlaşılır biçimde ifade ediniz.
- Video veya ses kaydınızı öğretmeninizin belirleyeceği uygun bir dijital platforma yükleyiniz.

Yaptığınız çalışmaların aşağıdaki karekodda verilen Analitik Dereceli Puanlama Anahtarı ile değerlendirileceğini unutmayınız.

Yandaki karekod üzerinden Analitik Dereceli Puanlama Anahtarı'na ulaşabilirsiniz.

2. Ünite Ölçme ve Değerlendirme Soruları

Bu bölümde öğrenme çıktılarının ölçülmesine yönelik 15 soru bulunmaktadır.

1-3. soruları metin, görsel ve görsel açıklamalarından yararlanarak cevaplayınız.

Fransız toplumu üç sosyal sınıftan oluşuyordu ve bu sınıflar arasında özellikle gelir dağılımı ve Meclis te temsil edilme konularında adalet sağlanamamıştı. XVIII. yüzyıl başlarında Sanayi Devrimi'yle artan üretim ve buna bağlı olarak gelişen dış ticaretle birlikte Fransa kalabalık bir nüfusa ve gelişmiş bir ekonomiye sahip oldu. Temel gıda maddelerinden biri olan ekmeğe ulaşmak kıtlık, pahalılık ve arz sorunları nedeniyle güçleşti. Fransa'nın yüksek faizle aldığı borçları ödeyemez duruma gelmesi üzerine halktan toplanan vergi miktarı artırıldı.

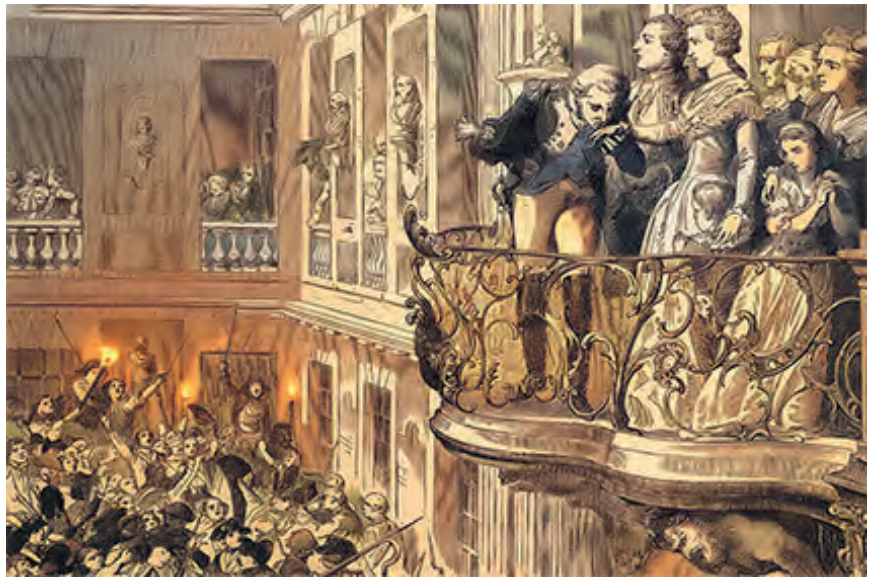
Bilim devrimi, aydınlanma ve ABD'nin bağımsızlık mücadelesi bir süre sonra Fransa'da etkisini gösterdi ve aydınlanma düşüncesiyle ortaya çıkan "Eşitlik, Özgürlük, Kardeşlik" ideali hem Fransız İhtilali'nin sloganı hâline geldi hem de bildirgede ve Fransız Anayasası'nda yer aldı. Bu dönemde monarşik yapı aşamalı olarak güç kaybetti ve cumhuriyet düşüncesi Fransa'da kabul gördü. Fransız hükûmetinin insan hak ve özgürlükleriyle çelişen çeşitli uygulamaları nedeniyle ilk yıllar Terör Dönemi olarak tarihe geçti. İhtilal sonrasında vatandaşlık kavramı monarşiye değil ulusa bağlılık şeklinde yeniden tanımlandı. Kilise devlet kontrolüne geçti ve yönetimde laiklik ilkesi benimsendi. Napoléon Dönemi'nde çıkarılan kanunlarla Fransız medeni hukuku yeniden düzenlendi. Bu kanunlar zamanla diğer ülkelerin hukuk kuralları için de örnek teşkil etti.

Fransız İhtilali'yle ortaya çıkan milliyetçilik akımının ve devrimci görüşlerin kendi ülkelerinde de yayılmasından endişe duyan Avusturya, Prusya, İngiltere, Hollanda, İspanya ve Rusya 1792'de Fransa'ya savaş açtı. 1815'e kadar devam eden ve Koalisyon Savaşları adı verilen bu süreç Avrupa siyasetini derinden etkiledi. Dolayısıyla Fransız İhtilali hem ülke içinde hem de Fransa dışında etkileri günümüze kadar devam eden önemli sonuçlara neden oldu.

Fransa halkına getirilen vergi yükünü tasvir eden bir gravür, 1789, Carnavalet Müzesi, Paris

Gravürde Fransa'nın dış borcunun sadece yoksul halkı değil tüm toplumsal sınıfları etkileyen ulusal bir krize dönüştüğü ve bu yükün birlikte taşınması gerektiği vurgulanmıştır.

La Fayette'yi (La Faye) Kraliçe Marie Antoinette'in elini öperken gösteren gravür

Fransız Ulusal Muhafızlarının başkomutanı La Fayette, köylülerin "Ekmek istiyoruz!" tezahüratlarıyla Versailles'a yürümesi üzerine durumu kontrol altına almaya çalışmış ve sarayın balkonunda Marie Antoinette'in elini öperek kraliyet ailesinin hayatını kurtarmıştır.

1. Fransız İhtilali'nin başlamasında etkili olan gelişmelerden dördünü yazınız.

2. Fransız İhtilali'nin devlet ve toplum hayatında meydana getirdiği değişimler nelerdir? Açıklayınız.

3. Aşağıdaki tablonun ilgili alanlarına Fransız İhtilali'nin olumlu ve olumsuz sonuçlarını yazınız.

Olumlu Sonuçlar	Olumsuz Sonuçlar

4-7. soruları metne göre cevaplayınız.

XIX. yüzyıl boyunca içeride milliyetçi ayaklanmalar, dışarıda ise Şark Meselesi'yle uğraşan Osmanlı Devleti, bir yandan da topraklarını paylaşmak isteyen Avrupalı devletlerin baskısıyla mücadele etti. Balkanlarda yaşanan Sırp ve Yunan isyanları, Avrupalı devletlerin müdahalesiyle uluslararası bir sorun hâline geldi. Osmanlı Devleti'nin idari ve toplumsal yapısında önemli dönüşümlere yol açan ve millet sistemini zedeleyen bu süreçte Osmanlı yönetimi çeşitli reformlar yaparak sorunları çözmeye çalıştı. Ancak çok uluslu Osmanlı toplumsal yapısını sarsan bu isyanlar ülkenin dağılma sürecini hızlandırdı. Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın çıkardığı isyan, devletin merkezî otoritesini derinden sarstı. Sultan II. Mahmud'un bu isyanı bastırmak için Avrupalı devletlerden yardım istemesiyle Mısır Meselesi uluslararası bir soruna dönüştü. Bu meseleye bağlı olarak ortaya çıkan Boğazlar Meselesi de Osmanlı Devleti'nin gündemini uzun süre meşgul etti. 1841'de imzalanan Londra Boğazlar Sözleşmesi'yle İstanbul ve Çanakkale Boğazları'na uluslararası bir statü kazandırılarak Osmanlı Devleti'nin egemenlik hakları sınırlandırıldı.

1853-1856 yılları arasında yaşanan Kırım Savaşı, Osmanlı Devleti'nin Rus Çarlığı karşısında Avrupalı devletlerin desteği olmadan ayakta kalamayacağını ortaya koydu. Bu savaşın maliyetini karşılamakta zorlanan Osmanlı hükûmeti ilk kez dışarıdan borç aldı. Ancak borç faizlerini bile ödeyemeyince 1881'de Düyûn-ı Umûmiyye İdaresinin kurulmasına ve mali denetimin Avrupalı devletler tarafından yapılmasına izin vermek zorunda kaldı.

93 Harbi; Osmanlı Devleti'nin Kars, Ardahan ve Batum'un yanı sıra Balkanlarda da büyük toprak kayıpları yaşamasına neden oldu. Savaşın ardından 1878'de toplanan Berlin Kongresi'nde de Osmanlı'nın Avrupa'daki nüfuzunu daha da daraltan kararlar alındı. Savaş sonrasında Anadolu'ya yapılan göçler ise Osmanlı'nın demografik yapısını değiştirirken ekonomisini de olumsuz etkiledi.

XIX. yüzyılda yaşanan sorunlar, Osmanlı devlet adamı ve aydınlarını yeni çözüm arayışlarına yöneltti. 1839'da ilan edilen Tanzimat ve 1856'da ilan edilen Islahat fermanlarıyla Osmanlı toplumunda eşitlik bilinci güçlendirildi, hukukun üstünlüğü ve modern vatandaşlık kavramlarının temelleri atıldı. Ancak bu fermanlardaki bazı maddeler, Avrupalı devletlerin Osmanlı'nın iç işlerine müdahale etmesini kolaylaştırarak toplumsal çatışmaları körükledi. Bu fermanlarla hedeflenen sonuçların elde edilememesi üzerine 1876'da Kanun-ı Esasi ilan edildi ve I. Meşrutiyet Dönemi başladı. Bu dönemde kurulan Meclis kısa süre sonra kapatılıp I. Meşrutiyet Dönemi sona erse de bu süreç Osmanlı anayasal düzeninin ilk adımı oldu.

XIX. yüzyılın son dönemlerinde Osmanlı Devleti, siyonistlerin Filistin topraklarında bir Yahudi devleti kurma girişimleriyle de mücadele etmek zorunda kaldı. Sultan II. Abdülhamid, aldığı siyasi ve idari tedbirlerle bu girişimleri engellemeye çalıştı ancak Avrupalı devletlerin müdahaleleri sonucunda Filistin'de toprak satışının ve Yahudi yerleşimlerinin önüne geçilemedi.

4. Metinden hareketle belirlenebilecek <u>en uygun</u> araştırma konusu aşağıdakilerden hangisidir?

A) Siyonist faaliyetlerin iç ve dış politikaya yansımaları
B) Şark Meselesi'nin idari ve toplumsal yapıya etkileri
C) Osmanlı modernleşmesinde yaşanan siyasi olayların nedenleri
D) Anayasal düzenlemelerin Osmanlı toplum düzenine katkıları
E) Demokratikleşme yönünde atılan adımların sonuçları

5. Metinde ele alınan konularla ilgili üç tane soru cümlesi yazınız.

6. Aşağıdaki cümlelerden hangileri metinde verilen bilgilerle desteklenebilir? (Birden fazla cümleyi işaretleyebilirsiniz.)

A	Balkanlarda çıkan isyanlar, Avrupalı devletlerin müdahalesi ile uluslararası bir boyut kazanmıştır.	
B	Mısır Meselesi Osmanlı iç siyasetinde izlenen denge politikası sayesinde çözüme kavuşturulmuştur.	
C	Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi, Osmanlı maliyesini Avrupalı devletlerin denetimine açmıştır.	
Ç	Yahudi göçmenlerin Filistin'e yerleşimi Avrupalı devletlerin desteğiyle engellenmiştir.	
D	Kanun-ı Esasi'nin ilanından sonra Osmanlı Devleti'nde anayasal düzene geçilmiştir.	
E	Islahat Fermanı, büyük Avrupa devletlerinin Osmanlı iç işlerine müdahalesini kolaylaştırmıştır.	
F	93 Harbi sonrasında yapılan göçler Osmanlı Devleti'nin demografik yapısını değiştirmiştir.	

7. Metinde verilen bilgilerden yola çıkarak aşağıdaki çıkarımlardan hangisine ulaşılabilir?

A) XIX. yüzyıldaki savaşlar sonucunda Osmanlı Devleti'nin siyasi statüsü Avrupalı devletlerle eşitlenmiştir.

B) XIX. yüzyıldaki gelişmelerle Osmanlı Devleti'nin modern bir ulus devlet hâline gelmesi sağlanmıştır.

C) Düyûn-ı Umûmiyye idaresi, mali disiplinin korunması için kararlı bir tutum sergilemiştir.

D) XIX. yüzyıl boyunca Osmanlı Devleti, siyasi bütünlüğünü kendi idari ve askerî gücü sayesinde korumuştur.

E) XIX. yüzyıldaki hukuki düzenlemelerle halka çeşitli siyasi ve sosyal haklar verilmiştir.

8-9. soruları verilenlerden yararlanarak cevaplayınız.

Kaynak A

"Mühendislik hizmetlerine duyulan ihtiyaç, silah teknolojisinde ve savaş taktiklerindeki gelişme ve değişimlerin de bir neticesi olarak XVII. yüzyıldan itibaren giderek daha artan oranlarda kendisini hissettirmeye başlamış ve nihayet XVIII. yüzyılda birçok ülkede ordu birlikleri içinde müstakil mühendislik birimlerine yer verilmesiyle sonuçlanmıştır. (…) Özellikle bu yüzyılın son çeyreği içinde kendini gösteren okullaşma, topçu ocağında (Sür'at Topçuları), Tersane'de (Donanma'da) ve kara kuvvetlerinde, özellikle bunun Humbaracı ve Lağımcı gibi teknik sınıflarında kendini gösterdi; deniz coğrafyası ve harita bilimi, gemi inşa mühendis-mimarlığı, istihkâm (fortifikation) ve yeni tarz kale yapımı ile ilgili mühendislik dallarında ağırlık kazandı. Bunların sonucunda kara ve deniz mühendishanelerinin [Mühendishane-i Bahri (1775), Mühendishane-i Berri (1795)] açılması kaçınılmaz oldu."

Beydilli, 2009, s. 269.*

Kaynak B

"Osmanlı Devleti'nin Avrupalılaşma gayretleri içinde göze batan en önemli kurumlarından biri de Darülfünun'dur. Bu kurum, düşünce itibariyle, Avrupa'daki benzerleri düzeyinde planlanmış ve programlanmıştır. Günümüzde üniversite olarak adlandırdığımız yükseköğretim kurumlarının tam karşılığı olarak kurulmuşlardır. Bu kurumların kurulması düşüncesi 1846 yılında başlamışsa da gerçekleşmesi ancak 1863 yılında mümkün olabilmiştir. 14 Ocak 1863 günü açılışı yapılan kurum olarak ilk Darülfünun, böylece eğitim yaşamına başlamış oluyordu. İlk açılışında 4000 civarında kitabı bulunan bir kütüphanesi ve laboratuarları vardı. (…) Bu ilk darülfünun bir talihsizlik sonucu, açılışından kısa bir süre sonra, 1865 yılında çıkan bir yangında tamamen kül oluyor (...) Kurum, 1900 yılına geldiğinde, Darülfünun-u Şahane adıyla yeniden açılacaktır."

Aksoy, 2015, s. 96-97.*

Arkeoloji Müzesi, İstanbul

1869'da kurulan Müze-i Hümayun, bugünkü İstanbul Arkeoloji Müzesinin temelini oluşturmuştur.

PTT Genel Müdürlüğünün yayımladığı *Geçmişten Günümüze Posta* adlı eserde yer alan, Osmanlı ordunun 14 Eylül 1855'te Sivastopol Kalesi'ni fethedişini ve bu fethi bildirmek için çekilen telgrafı tasvir eden çizim

Osmanlı hükûmeti, telgraf sayesinde ülkedeki idari ve askerî gelişmelerden daha kısa sürede haberdar olmuş ve yaşanan sorunlara daha çabuk müdahale etmiştir. Telgraf kullanımı yaygınlaştıkça taşra ile İstanbul arasındaki haberleşme kolaylaşmış ve ticari faaliyetler daha etkin şekilde yürütülmüştür.

8. Osmanlı Devleti'nde Müze-i Hümayun, Sanayi-i Nefîse Mektebi, Mühendishane-i Bahri-i Hümayun ve Mühendishane-i Berri-i Hümayun ile Darülfünunun hangi ihtiyaçlar doğrultusunda kurulduğunu açıklayınız.

9. 1789-1908 yılları arasında Osmanlı Devleti'nde bilim, sanat ve teknoloji alanlarında yapılan uygulamalarla ilgili aşağıdaki ifadelerden doğru olanları işaretleyiniz (Birden fazla cümleyi işaretleyebilirsiniz.).

A	Darülfünun, Avrupa'daki üniversite modelinden esinlenerek yapılandırılmış bir yükseköğretim kurumudur.	
B	Osmanlı Devleti'nde telgraf, sadece askerî haberleşme amacıyla kullanılmıştır.	
C	Mühendishaneler, Osmanlı ordusunun ihtiyaç duyduğu teknik personeli yetiştirmek amacıyla açılmıştır.	
Ç	Mühendishane-i Bahri-i Hümayun ve Mühendishane-i Berri-i Hümayun, askerî alanda teknik bilgilere sahip subaylar yetiştirmek amacıyla açılmıştır.	
D	Darülfünun, Osmanlı'da bilimsel gelişmeleri destekleyen bir kurum olmuştur.	
E	Osmanlı Devleti'nde mühendislik eğitimi sadece Avrupalı uzmanlar tarafından verilmiştir.	
F	Müze-i Hümayunun kurulması, Osmanlı'da arkeolojinin gelişmesine ve kültürel miras bilincinin yerleşmesine önemli katkılar sağlamıştır.	

10. Aşağıdaki tabloda I. Dünya Savaşı öncesine kadar Osmanlı Devleti'ndeki demir yollarının inşasını yürüten ülkelerin üretime katılım oranları oranları verilmiştir.

Ülke	Katılım Oranı
Osmanlı Devleti	%31
Almanya	%36,8
Fransa	%21
İngiltere	%10,5
Belçika	%1,7

Kanberoğlu, 2018, s. 187.*

Buna göre 1789-1908 yılları arasında Osmanlı Devleti'nin demir yolu politikasıyla ilgili aşağıdakilerden hangisi söylenemez?

A) Demir yolu inşaatları, Osmanlı ile Avrupa arasındaki ekonomik ilişkileri güçlendirmiştir.

B) Osmanlı Devleti demir yolu yapımında yabancı ülkelerin sermayesinden yararlanmıştır.

C) Osmanlı demir yollarının yapımında en etkili ülke Almanya olmuştur.

D) Belçika, Osmanlı topraklarında en az demir yolu hattı inşa eden ülkedir.

E) Osmanlı Devleti, demir yollarının bir kısmını kendi kaynaklarıyla inşa etmiştir.

11-15. soruları metinden yararlanarak cevaplayınız.

1. Tarihçinin Yaklaşımı

Osmanlı Devleti, Tanzimat Dönemi'nde ordunun ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik yatırımlara öncelik vermiş, Avrupa'dan yeni sanayi teknolojileri ithal etmiş, sanayi mektepleri ve komisyonları kurmuştur. Ancak hazine kaynaklarının yetersizliği, kapitülasyonların ve ticaret antlaşmalarının getirdiği yükümlülükler ve giderek artan dış borçlanma nedeniyle sanayi girişimleri sınırlı kalmıştır. Bu dönemde yerli sermayenin azlığı nedeniyle yabancı sermayeye ağırlık verilmiştir.

2. Tarihçinin Yaklaşımı

Batı Avrupa'nın ucuz ve dayanıklı mallarının girebildiği pazarlarda küçük zanaatkârlar ve esnaf, ciddi rekabet baskısıyla karşılaşmıştır. Vergi yükleri de yerli üreticileri zayıflatmış, kapitülasyonlarla dış ticarette etkili olan yabancı tüccarlar, 1838'den itibaren ticaret antlaşmalarıyla Osmanlı iç pazarlarına da girmiştir.

3. Tarihçinin Yaklaşımı
Tüm olumsuzluklara rağmen Osmanlı şehirlerindeki imalathaneler ve küçük üretim ağları varlığını sürdürmüştür. Özellikle demir yollarına uzak bölgelerdeki pazarlarda ticari canlılık korunmuştur. İç pazara yönelik üretim yapan yerel imalathanelerin kapanması engellenmiştir. Ancak büyük ölçekli sanayi tesisi yatırımları son derece sınırlı kalmıştır.

4. Tarihçinin Yaklaşımı
Rusya, toprak reformlarıyla serbest kalan köylüleri sanayiye yönlendirmiş, yüksek gümrük tarifeleri ve demir yolu yatırımlarıyla iç pazarını güçlendirmiştir. Japonya ise Meiji Reformları ile modern eğitim kurumları açmış, teknik bilgi ve teknoloji transferi yapmıştır. Makine üretimi ile ağır sanayisini geliştirmiştir. Her iki ülkede de devletin istikrarlı politikaları sanayileşmeye süreklilik kazandırmıştır. Osmanlı Devleti'nde ise küçük üreticiye dayalı tarımsal yapı değişmemiş, nüfus ve iş gücü yetersiz kalmış, emeğin pahalı oluşu, kapitülasyonlar ve ithal teknoloji nedeniyle kalıcı bir sanayileşme sağlanamamıştır.

5. Tarihçinin Yaklaşımı
Osmanlı sanayileşmesindeki başarısızlığın temelinde mali kaynak yetersizliği ve büyüyen dış borçlanma yatmaktadır. Devlet, hazine gelirlerini yeni fabrikalar kurmak yerine borç ödemelerine aktarmış, bu da sanayi yatırımlarını sınırlamıştır. Kapitülasyonlar yüzünden gümrük gelirleri artırılamamış, tüccarlardan alınan vergilerin kontrolü sağlanamamıştır. Sonuç olarak Osmanlı Devleti, dış borca bağımlı maliye politikası nedeniyle kalıcı bir sanayi atılımı gerçekleştirememişti.

11. Tarihçilerin bakış açılarına göre aşağıdakilerden hangisi Osmanlı Devleti'nin sanayileşmede geri kalmasının temel nedenlerinden biridir?

A) Sanayi yatırımlarının devlet yerine yerli girişimciler tarafından yürütülmesi
B) Köylülerin nüfus artışı sonrasında sanayiye yönlendirilmiş olması
C) Yabancı sermayenin devlet kontrolü dışında kalması nedeniyle üretimin hızlanması
D) Genişleyen demir yolu ağları sayesinde sanayi üretiminin artması
E) Mali kaynak yetersizliği ve dış borçlanma nedeniyle sanayi yatırımlarının sınırlı kalması

12. Tanzimat Dönemi'ndeki sanayileşme programında öncelikle ordunun ihtiyaçlarına yönelik üretim yapılmış ancak sermaye yetersizliği ve dış borçlanma nedeniyle bu girişimler zayıf kalmıştır.

Bu yargıda bulunan bir tarihçinin aşağıdaki yaklaşımlardan hangisini savunduğu söylenebilir?

A) Dış ekonomik etkenleri merkeze alan yaklaşım
B) Devlet yatırımlarını merkeze alan yaklaşım
C) Karşılaştırmalı küresel yaklaşım
D) Mali kaynakları merkeze alan yaklaşım
E) Yerel ekonomik gelişmeleri merkeze alan yaklaşım

13. Osmanlı Devleti, Rusya ve Japonya'nın sanayileşme süreçleri ile ilgili aşağıdaki karşılaştırmalardan hangisi yanlıştır?

A) Rusya'da toprak reformlarıyla serbest bırakılan köylüler sanayi üretimindeki iş gücüne katılmış, Osmanlı Devleti'ndeki tarımsal yapı ise büyük ölçüde aynı kalmıştır.
B) Japonya Meiji Reformları yoluyla teknik bilgiyi ve eğitim kurumlarını geliştirmiş, Osmanlı Devleti ise sanayi mektepleri ve komisyonları kurmuştur.
C) Rusya ve Osmanlı Devleti, daha önce yaptıkları ticaret antlaşmaları nedeniyle sanayileşme sürecinde gümrük gelirlerini artıramamıştır.
D) Japonlar devlet desteği sayesinde yabancı teknolojilerin üretimine başlamış, Osmanlılar ise yabancı sermayeye ve ithal teknolojiye bağımlı kalmıştır.
E) Rus ve Japon hükûmetlerinin istikrarlı politikaları sanayileşmeye süreklilik kazandırmış, Osmanlı'daki girişimler ise mali kaynak yetersizliği nedeniyle kalıcı olamamıştır.

14. Tarihçilerin yaklaşımına göre Osmanlı Devleti'nin sanayileşme çabaları sonucunda ortaya çıkan ekonomik ve toplumsal sorunlar aşağıdakilerden hangilerinde doğru olarak verilmiştir? (Birden fazla cümleyi işaretleyebilirsiniz.)

A	Fabrikaların ağırlıklı olarak ordunun ihtiyaçları için üretim yapması, sivil halkın ithal mallara yönelmesine neden olmuştur.	
B	Kapitülasyonların kaldırılmasıyla yerli tüccarlar Avrupa mallarına karşı rekabetten korunmuştur.	
C	Serbest ticaret antlaşmalarıyla iç pazara giren ucuz yabancı mallar, Osmanlı zanaatkârlarını zor durumda bırakmıştır.	
Ç	Sanayi mekteplerinde yetişen iş gücü fazlalığı nedeniyle Osmanlı Devleti'nde işsizlik ciddi boyutlara ulaşmıştır.	
D	Devletin mali sıkıntıları dışarıdan borç alarak çözmeye çalışması, bütçe açığını artırmış ve dışa bağımlılığı derinleştirmiştir.	
E	Devlet eliyle açılan birçok fabrikanın kısa sürede kapanması, kaynakların boşa harcanmasına neden olmuştur.	
F	XIX. yüzyıl boyunca yerli girişimcilere öncelik verilmiş ve yabancı yatırımlar engellenmiştir.	

15. XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde yaşayan bir bürokrat olduğunuzu varsayarak sanayileşmede geri kalma sorununu çözmek için iki öneri geliştiriniz.

a) Geliştirdiğiniz öneriler uygulanmış olsaydı Osmanlı Devleti'nde ne gibi değişimler meydana gelirdi? Açıklayınız.

b) Önerilerinizin meydana getirebileceği değişiklikleri XIX. yüzyılda alınan kararların sonuçlarıyla karşılaştırınız.

Bu üniteyle ilgili ek sorulara yandaki karekod üzerinden ulaşabilirsiniz.

3. ÜNİTE
SAVAŞLAR SARMALINDA OSMANLI (1908-1918)

3.1. 1908-1918 Yılları Arasında Osmanlı Devleti'nde Meydana Gelen Siyasi ve Askerî Gelişmeler
3.2. 1908-1918 Yılları Arasında Yaşanan Kitlesel Göç ve Salgınlar
3.3. Osmanlı Devleti'nin İnsanlık Tarihine Katkıları

▶ **Anahtar Kavramlar**

- **bloklaşma**
- **darbe**
- **fırka**
- **göç**
- **komita**
- **muhacir**
- **mütareke**
- **müttefik**
- **salgın**

▶ Bu ünitede sizlerden

- 1908-1918 yılları arasında Osmanlı Devleti'nde meydana gelen siyasi ve askerî gelişmelerin sonuçlarını tarihsel bağlamı içerisinde değerlendirebilmeniz,
- 1908-1918 yılları arasında yaşanan kitlesel göç ve salgınların Osmanlı devlet ve toplum hayatına etkilerine ilişkin bakış açısı geliştirebilmeniz,
- Osmanlı Devleti'nin insanlık tarihine katkılarına ilişkin oluşturduğunuz özgün ürünleri paylaşabilmeniz

beklenmektedir.

Bu ünitede sizlerden tarihsel akış şeması formunu doldurmanız, performans görevini yerine getirmeniz ve ünite sonundaki ölçme ve değerlendirme sorularını cevaplandırmanız istenmektedir.

Ünite Karekodu

Ünite Özeti

▲ 1914 yılında tamamlanan ve günümüzde Trakya Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi olarak kullanılan Eski Karaağaç İstasyonu, Edirne

Başlarken

1908'de II. Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle Osmanlı Devleti'nde yeniden meşruti yönetime geçildi. Ardından yaşanan 31 Mart Olayı ve Bâbıâli Baskını da bu siyasi değişimi derinden etkiledi. Aynı dönemde küresel güçler arasındaki rekabetin hız kazanmasıyla başlayan Trablusgarp ve Balkan Savaşları ile I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin verdiği siyasi ve askerî mücadele, etkileri günümüze kadar devam eden önemli dönüşümlere neden oldu. Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı sürecinde farklı coğrafyalardan Anadolu'ya yapılan kitlesel göçler ve buna bağlı olarak ortaya çıkan salgın hastalıklar, Osmanlı'daki kamusal ve toplumsal düzeni olumsuz etkiledi. Bununla birlikte Türklerin Türkistan'dan Anadolu coğrafyasına taşıdığı siyasi, askerî ve kültürel birikim; zaman içinde Osmanlı tebaası olan diğer milletlerin birikimleriyle etkileşime girerek zenginleşti. Aynı şekilde Osmanlı Devleti de siyaset, askerlik, adalet, bilim, kültür, eğitim ve sanat alanlarında yaptığı çeşitli faaliyetlerle insanlık tarihi üzerinde derin izler bıraktı.

3.1. 1908-1918 Yılları Arasında Osmanlı Devleti'nde Meydana Gelen Siyasi Ve Askerî Gelişmeler

Düşünelim

Uygulama adımlarını takip ederek etkinliği yapınız.

- Aşağıdaki haritayı inceleyerek Trablusgarp ve Balkan topraklarının Osmanlı Devleti için hangi açılardan önemli olduğunu gerekçeleriyle açıklayınız.
- Konuyla ilgili görüşlerinizi sınıf arkadaşlarınızla paylaşıp tartışınız.
- Tartışma sonucunda ulaştığınız çıkarımlardan hareketle Osmanlı Devleti'nin Trablusgarp ve Balkan topraklarını sahip oldukları siyasi, sosyal ve ekonomik önem açısından sınıflandırınız.
- Yaptığınız sınıflandırmalardan yararlanarak sayfa 269'daki yorumcu kartlarındaki ifadelerin hangi alanlarla ilgili olduğunu işaretleyiniz.

▲ 1908'de Osmanlı Devleti ve çevresinde bulunan devletler ile Türkiye Cumhuriyeti Devleti

Yorumcu Kartları

Trablusgarp, Osmanlı Devleti'nin Afrika'daki son toprağı olması yönüyle stratejik bir öneme sahipti.

☐ Siyasi ☐ Sosyal ☐ Ekonomik

Trablusgarp, Osmanlı Devleti'nin deniz ticareti ve gümrük gelirleri açısından önemli bir merkezdi.

☐ Siyasi ☐ Sosyal ☐ Ekonomik

Balkanlar, Osmanlı Devleti'ndeki farklı dinî ve etnik grupların barış içinde birlikte yaşayabildiği bir coğrafyaydı.

☐ Siyasi ☐ Sosyal ☐ Ekonomik

Balkanlar, Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki siyasi gücünü ve nüfuzunu yansıtan stratejik bir bölgeydi.

☐ Siyasi ☐ Sosyal ☐ Ekonomik

Trablusgarp'ın Avrupalı devletlerin Akdeniz kıyısındaki sömürgelerine yakın bir konumda bulunması bu bölgeyi küresel güçlerin rekabet alanı hâline getirdi.

☐ Siyasi ☐ Sosyal ☐ Ekonomik

Türk nüfusunun yoğun olarak yaşadığı Balkanlar, Türk-İslam kültürünün en etkili olduğu bölgelerden biriydi.

☐ Siyasi ☐ Sosyal ☐ Ekonomik

Keşfedelim

Verilen yönergeler doğrultusunda aşağıdaki etkinlikleri yapınız.

Tarih şeritlerinden yararlanarak soruları cevaplayınız.

Tanzimat Dönemi'nde Osmanlı Devleti'ndeki Siyasi Gelişmeler

1839 Tanzimat Fermanı'nın ilanı

Mustafa Reşid Paşa

1853-1856 Kırım Harbi

Üçlü İttifak tablosu

1856 Islahat Fermanı'nın ilanı

Islahat Fermanı

1876 Kanun-ı Esasi ve I. Meşrutiyet'in ilanı

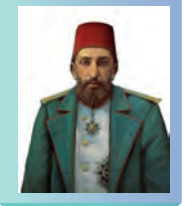
Kanun-ı Esasi'nin ilk sayfası

1877-1878 93 Harbi (Osmanlı-Rus Savaşı)

93 Harbi kahramanlarından Nene Hatun

1878 Meclis-i Umumi'nin kapatılması

Sultan II. Abdülhamid (1876-1909)

1908-1918 Yılları Arasında Osmanlı Devleti'ndeki Siyasi Gelişmeler

1908 II. Meşrutiyet'in ilanı

Meşrutiyet kutlamaları, Selânik Hürriyet Meydanı

1909 31 Mart Olayı

Hareket Ordusu'nun İstanbul'a gelişi

1911-1912 Trablusgarp Savaşı

Trablusgarp Savaşı'nda Binbaşı Mustafa Kemal

1912-1913 Balkan Savaşları

Yarbay Enver Bey Balkan Savaşları'nda

1913 Bâbıâli Baskını

Harbiye Nazırı Nazım Paşa'nın katledilmesi

1914-1918 I. Dünya Savaşı

Sultan V. Mehmed (sağdan ikinci) ve İttifak Devletleri'nin hükümdarları

1. Tanzimat Dönemi'nde yaşanan olayların 1908-1918 yılları arasındaki siyasi ve askerî gelişmelere etkileri neler olabilir? Açıklayınız.

2. I. Meşrutiyet Dönemi neden kısa sürmüş olabilir? Açıklayınız.

Öğrenelim

Verilen yönergeler doğrultusunda aşağıdaki etkinlikleri yapınız.

II. Meşrutiyet'in ilanı ile ilgili verilenlerden yararlanarak soruları cevaplayınız.

Osmanlı Devleti'nde anayasal sistemi başlatan I. Meşrutiyet (1876), ilanından kısa süre sonra yürürlükten kaldırıldı. Sultan II. Abdülhamid, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın (93 Harbi) yol açtığı idari ve mali sorunlar nedeniyle 13 Şubat 1878'de Meclisi süresiz olarak kapatarak I. Meşrutiyet yönetimine son verdi. Kanun-i Esasi'nin de fiilen askıya alınmasıyla birlikte 1908'e kadar devam edecek olan mutlakiyetçi bir dönem başladı.

1878 Berlin Antlaşması'nın ardından Osmanlı Devleti üzerindeki çıkar çatışmaları gün yüzüne çıktı. İngiltere, bu antlaşmanın hemen öncesinde geçici olarak işgal ettiği Kıbrıs'a 1881'de kesin olarak yerleşti ve 1882'de Mısır'ı işgal etti. Fransa da 1830'da hâkimiyeti altına aldığı Cezayir ile Osmanlı hâkimiyetindeki Tunus arasındaki sınır anlaşmazlıklarını bahane ederek 1881'de Tunus'u işgal etti. 1897'de Yunanistan'ın Girit Adası'nı ilhak etme girişimine karşılık Osmanlı hükûmeti de Yunanistan'a savaş açtı. Osmanlı Devleti, Dömeke Meydan Muharebesi'nden zaferle çıkmasına rağmen Avrupalı devletlerin müdahalesiyle barış görüşmelerinde istediği sonucu alamadı ve Girit'te Osmanlı hâkimiyetinde özerk bir yönetim kuruldu.

Sultan II. Abdülhamid, iç siyasette bir taraftan sansür ve gözetim yoluyla basın yayın organlarını kontrol altında tutmaya çalışırken diğer taraftan da meşrutiyet yanlısı muhalifleri İstanbul'dan uzaklaştırdı. Bu dönemde bir grup Osmanlı aydını, artan baskılara ve savaşların yol açtığı toplumsal sorunlara çözüm bulmak amacıyla anayasal düzenin ve temsilî yönetimin yeniden kurulması için bir araya geldi. Sultan II. Abdülhamid yönetimine karşı oluşan bu muhalif grup zamanla Jön Türkler (Genç Türkler) adıyla tanındı.

Sultan II. Abdülhamid yönetimine karşı çıkmak amacıyla ortaya çıkan ilk oluşum, 1889'da Jön Türkler hareketine mensup bazı tıbbiye talebelerince kurulan ve bir süre sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti adını alacak olan topluluktu. Jön Türklerin büyük bölümünü tek çatı altında toplayan bu cemiyet, zamanla muhalefetin öncü gücü hâline geldi. 1907'de İttihat ve Terakki Cemiyeti, Selânik'te kurulan Osmanlı Hürriyet Cemiyeti ile birleşerek Rumeli'deki muhalif genç subaylar üzerindeki nüfuzunu artırdı (Görsel 3.1). Yurt içinde ve dışında açılan şubeler, yayımlanan gazete ve dergiler sayesinde İttihat ve Terakki taraftarlarının sayısı kısa sürede çoğaldı.

Enver Paşa (1881-1922) Cemal Paşa (1872-1922) Talat Paşa (1874-1921)

▲ **Görsel 3.1:** İttihat ve Terakki Cemiyetinin önde gelen isimlerinden Enver, Cemal ve Talat Paşalar, yönetim kademesinde oldukları sonraki yıllarda devletin geleceğiyle ilgili önemli kararlara imza attı.

Kaynak A

"1889 yılından itibaren Jön Türklük bilhassa İstanbul'daki okullarda yüksek öğrenim gören talebelerin muhalefet hareketi haline gelmiş. 1894'te bürokrat, subay ve ulema katılımıyla geniş bir yelpazeye yayılmış ve bilhassa 1895 sonrasında ivme kazanmıştır. (…)

Jön Türkler'in hepsini kapsayan genel bir ideolojiden bahsetmek çok zordur. Bir anlamda Jön Türklüğün ve Jön Türkler'in ortak noktası, II. Abdülhamid rejiminden duyulan hoşnutsuzluk ve bu rejimi devirerek yerine meşruti bir rejim tesis etme arzusu olmuştur."

Hanioğlu, 2001, s. 586-587.*

Kaynak B

"Cemiyet'in amacı, toplumun çıkarlarını korumak ve toplumu kurtarmaktır. (…) Osmanlı Saltanatı ve Hilafet yine devam edecektir. (…) İttihad ve Terakki Cemiyeti kurulduktan sonra, Paris'teki Türk aydınları, Cemiyet'in Paris şubesini meydana getirmişlerdir. Cemiyet kısa zamanda İstanbul'da da pek çok taraftar toplamış ve özellikle Tıbbiye, Harbiye ve Mektebi Mülkiye öğrencileri arasında hızla yayılmıştır. Kısa bir süre sonra, Cenevre ve Kahire şubeleri açılmıştır. (…) Buna paralel olarak, İttihad ve Terakki, gelişip genişledikçe ve zamanla, İmparatorluk sınırları dışındaki Müslümanlar'la temas kurmuş ve bu temaslar, İttihad ve Terakki'yi İslamcılık (Pan-İslamizm) yerine Türkçülüğe (Pan-Türkizm) götürmüştür."

Armaoğlu, 1997, s. 596-597.*

İttihat ve Terakki Cemiyetinin görüşleri ülkenin dört bir yanında yayılırken dış siyasette de önemli gelişmeler yaşandı. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, 1878 Berlin Antlaşması'ndan sonra Bosna-Hersek'i de içine alan bir genişleme politikası benimsedi. Rus Çarlığı ise 1905'te Japonya karşısında aldığı ağır yenilginin ardından yönünü yeniden Boğazlara ve Balkanlara çevirdi. Bu dönemde ortaya çıkan Makedonya Sorunu nedeniyle Yunanistan, Bulgaristan ve Sırbistan arasında da çatışmalar başladı. Böyle bir süreçte İngiltere Kralı VII. Edward (Edvırd) ile Rus Çarı II. Nikola'nın Haziran 1908'de Baltık Denizi kıyısındaki Reval kentinde gizlice görüştüğünün duyulması dünya genelinde büyük yankı uyandırdı.

▲ **Görsel 3.2:** 24 Temmuz 1908'de Selânik'teki Hürriyet Meydanı kulübünün balkonundan II. Meşrutiyet kutlamaları, İBB Atatürk Kitaplığı Sayısal Arşivi ve E-Kaynaklar

İngiltere ve Rusya, Reval Görüşmeleri adı verilen bu diplomatik buluşmada Avrupa siyasetinde değişmekte olan güç dengeleri hakkında görüştü. Ancak toplantı sonrasında tarafların sadece Makedonya'da ıslahatlar yapma konusunda anlaştıkları açıklandı. Reval Görüşmeleri'nde İngiltere, Rusya'nın Boğazlarla ilgili taleplerini kabul etmese de İttihat ve Terakki mensupları bu görüşmeyi İngiltere ile Rus Çarlığı'nın Osmanlı topraklarını paylaşma konusunda anlaştıkları şeklinde yorumladı. Makedonya'nın Osmanlı Devleti'nden kopmasını önlemek için meşruti yönetime geçilmesi gerektiğini savunan İttihat ve Terakki Cemiyeti, 3 Temmuz'da Manastır'daki askerî birlikleri harekete geçirince Sultan II. Abdülhamid 23 Temmuz 1908'de II. Meşrutiyet'i ilan etti (Görsel 3.2).

Kaynak C

"3 Temmuz 1908 günü Kolağası (yüzbaşı) Niyazi Bey, askerleri ve sivil fedailerden oluşan 400 kişilik grubuyla Resne'de dağa çıktı. Anayasa ilan edilmedikçe dağdan inmeyeceğini bildirdi. (…) Bu arada saraya, Kanun-i Esasi'nin yeniden ilanı ve bir millet meclisinin toplanmasını isteyen yüzlerce telgraf geliyordu. (…) Bu gelişmeler karşısında çaresiz kalan Abdülhamit 24 Temmuz 1908 günü Kanun-i Esasi'yi (Anayasa'yı) tekrar yürürlüğe koyarak- bu anlama gelen Meclis-i Vükela mazbatasını onaylayarak- Meşrutiyet'i resmen ilan etti."

Burak, 2003, s. 301-302.*

Reval Görüşmeleri II. Meşrutiyet'in ilanını nasıl etkilemiştir? Açıklayınız.

II. Meşrutiyet'in ilanından kısa süre sonra seçimler yapıldı ve yeni kurulan meclis 17 Aralık 1908'de toplandı (Görsel 3.3). İttihat ve Terakki yönetimi, yeniden anayasal düzene geçildiğinde Avrupalı devletlerin de desteğiyle Balkanlardaki sorunların ortadan kalkacağına inanıyordu. Ancak 5 Ekim 1908'de Bulgaristan tam bağımsızlığını ilan etti, Girit Meclisi Yunanistan'a bağlanma kararı aldı ve Avusturya-Macaristan Bosna Hersek'i ilhak etti. Bu gelişmeler karşısında tepki verecek gücü olmayan Osmanlı Devleti protestolarda bulunmakla beraber, tüm bu olup-bittileri kabul etmek zorunda kaldı.

II. Meşrutiyet Dönemi'nde kurulan meclis-te -önceki mecliste olduğu gibi- Türklerin yanı sıra Arap, Arnavut, Rum, Ermeni, Slav ve Yahudi toplulukları da temsil edildi. Mebusların büyük bölümü İttihat ve Terakki Fırkasına mensupken Osmanlı tarihinin ilk muhalefet partisi olan Osmanlı Ahrar Fırkası da Mecliste yerini aldı. Böylece çok partili siyasi hayata geçişin de ilk adımları atılmış oldu.

▲ **Görsel 3.3:** Osmanlı Mebusan Meclisi (Temsilî)

Kaynak Ç

"1908 Ağustos'unun ilk haftasında çıkarılan bir dizi irade ve yayınlanan reform programları ile nazırların atamasından veziriazamın (veziriazamın ve Meclis-i Vükela'nın tavsiyesiyle doğrudan Sultan tarafından atanan harbiye nazırı ve bahriye nazırı hariç), katı sansür kanunlarının yumuşatılması, seyahat özgürlüğü, dernek kurma hakkı, dengeli yıllık bütçeler, bilimin ve eğitimin teşviki ve merkezi ve yerel idarelerinin yeniden düzenlenmesi konuları dahil Anayasa'nın eksiksiz uygulanacağının altı çizildi. Daha önce sinmiş olan siyasi faaliyetlerde, bu ve benzeri önlemler nedeniyle devrimin ardından adeta patlama yaşandı ve birçok gazete yayın hayatına başlarken bir sürü de siyasi parti kuruldu."

Macfie, 2003, s. 50.*

Ademimerkeziyetçilik

Merkezî yönetimin bazı hak ve yetkilerinin yerel yönetimlerce kullanılması ve yerel idarelerin güçlendirilmesini savunan yönetim anlayışı

II. Meşrutiyet'le birlikte ülkedeki sosyal, kültürel, siyasi ve ekonomik sorunlara çözüm bulmak için birtakım düşünce akımları ortaya çıktı. Bu akımlara mensup kişilerin ortak amacı ülkenin mevcut sınırlarını korumak, yıkılmasını önlemek ve toplumsal birliği sağlamak için gereken adımların atılmasıydı. Dönemin aydınlarından Yusuf Akçura'nın yazdığı "Üç Tarz-ı Siyaset" başlıklı makaleye göre Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük bu düşünce akımlarının en önemlileriydi. Ayrıca Batıcılık ve Prens Sabahattin'in savunduğu ademimerkeziyetçilik akımları da dönemin fikir hayatını büyük ölçüde etkiledi.

OSMANLICILIK

Din, dil, ırk farkı gözetilmeksizin tüm Osmanlı vatandaşlarının Osmanlı milleti kimliği altında birleştirilmesini savunan düşünce akımıdır. II. Mahmud Dönemi'nde temelleri atılan bu düşünce, 1839 Tanzimat ve 1856 Islahat fermanlarıyla hayata geçirilmiş ve 1876 Kanun-ı Esasi'nin ilanıyla hukuki bir niteliğe kavuşturulmuştur. Namık Kemal, Ali Suavi, Ziya Paşa gibi aydınlar tarafından güçlü şekilde savunulan Osmanlıcılık düşüncesi, Balkan Savaşları'ndan sonra etkisini kaybetmiştir.

İSLAMCILIK

Dünyadaki bütün Müslüman milletlerin Osmanlı hilafeti etrafında birleştirilmesini savunan düşünce akımıdır. Batı literatüründe Panislamizm olarak adlandırılan bu akım; Abdülaziz Dönemi'nde fikir düzeyinde ortaya çıkmış, II. Abdülhamid Dönemi'nde ise politik bir ideale dönüşmüştür. Başlıca savunucuları Cemaleddin Afgani, Sait Halim Paşa ve Mehmet Akif'tir (Ersoy). I. Dünya Savaşı sürecinde özellikle Arap Yarımadası'nda beklenen etkiyi gösteremeyen İslamcılık düşüncesi zaman içinde taraftar kaybetse de Millî Mücadele Dönemi'ne Hindistan ve Türkistan Müslümanlarının maddi ve manevi açıdan destek vermesini sağlamıştır.

TÜRKÇÜLÜK

Osmanlı sınırları içinde yaşayan Türkler arasında kültürel birlik sağlamak amacıyla ortaya çıkan bu düşünce akımı, II. Meşrutiyet Dönemi'nde siyasi bir ideolojiye dönüşmüştür. Pantürkizm adıyla da bilinen ve özellikle İttihat ve Terakki mensupları tarafından savunulan bu akım, Balkan Savaşları sonrasında daha da güç kazanmıştır. Ziya (Gökalp), Yusuf (Akçura), İsmail Gaspıralı, Mehmet Emin (Yurdakul) gibi aydınlar Türkçülük düşüncesinin gelişmesine önemli katkılarda bulunmuştur. Rus işgali altındaki tüm Türkleri kurtararak ortak bir Türk devleti kurma ideali ise Turancılık kavramıyla ifade edilmiştir. Türkçülük akımı, Millî Mücadele'nin kazanılması ve yeni Türk devletinin kurulması süreçlerini büyük ölçüde etkilemiştir.

BATICILIK

Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki bilimsel, kültürel ve idari gelişmeleri örnek alarak hızla modernleşmesi gerektiğini savunan düşünce akımıdır. Ancak bu modernleşmenin mahiyetiyle ilgili farklı görüşler ortaya konmuştur. Bazı aydınlar Batı'daki sadece bilimsel ve teknolojik gelişmelerin örnek alınması gerektiğini savunmuş, bazı aydınlar da modernleşmek için her anlamda Batılılaşmak gerektiğini ileri sürmüştür. Garpçılık adıyla da bilinen bu düşünce akımının başlıca temsilcileri Abdullah Cevdet, Celal Nuri (İleri) ve Tevfik Fikret'tir.

II. Meşrutiyet'in ilanının neden ve sonuçlarına dair ulaştığınız çıkarımlardan hareketle aşağıda verilen çıkış kartını doldurunuz.

1. II. Meşrutiyet'in ilanına neden olan olay ya da durumlardan birini yazınız.

2. II. Meşrutiyet'in ilanının sonuçlarından birini yazınız.

31 Mart Olayı ile ilgili görsellerden ve metinlerden yararlanarak etkinliği yapınız.

23 Temmuz 1908'de II. Meşrutiyet ilan edildikten sonra Bâbıâli ile Ittihat ve Terakki arasında iktidar mücadelesi başladı. Muhaliflerin basın yoluyla gerilimi tırmandırması ve ordudaki mektepli-alaylı çatışmasının artması üzerine başkentteki huzur ortamı bozuldu.

İttihat ve Terakki taraftarları ile muhalif basın arasındaki tartışmalar sertleşince 6 Nisan 1909 gecesi Serbestî gazetesi başyazarı Hasan Fehmi Bey Galata Köprüsü'nde öldürüldü. Bu olay siyasi gerilimi daha da tırmandırdı.

İttihat ve Terakki'nin devlet ve ordu üzerindeki etkisinden rahatsız olan Avcı Taburları, 13 Nisan 1909 (Rumi takvime göre 31 Mart 1325) sabahı başka birliklerin de katılımıyla Ayasofya'nın yanındaki Meclis binası önünde toplanarak meşrutiyet karşıtı bir ayaklanma başlattı.

Ayaklanma sırasında birçok gazete ve matbaa yağmalandı, mebus ve bürokrat öldürüldü. Şehrin büyük bölümünü kontrol altına alan isyancılar hükûmetin istifasını istedi. Bunun üzerine Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa hem kendisinin hem de kabinenin istifasını Sultan II. Abdülhamid'e sundu.

31 Mart Olayı'nı meşrutiyet yönetimine yönelik bir tehdit olarak gören Selânik III. Ordu Kumandanı Mahmud Şevket Paşa, Edirne'deki II. Ordu birliklerinin de katılımıyla kurduğu Hareket Ordusu ile İstanbul'a doğru yola çıktı. Bu ordunun kurmay başkanlığı görevine getirilen Kolağası Mustafa Kemal, 19 Nisan'da İstanbul yakınlarındaki Yeşilköy mevkisine ulaştıklarında görevi Binbaşı Enver Bey'e devretti.

23 Nisan 1908 akşamı Mahmud Şevket Paşa komutasında İstanbul'a giren Hareket Ordusu, kısa sürede şehrin asayişini sağladı ve 25 Nisan'da sıkıyönetim ilan etti. Ardından Meclis-i Mebusan ve Meclis-i Âyan toplanarak 31 Mart Olayı'nı teşvik ettiği gerekçesiyle Sultan II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesine karar verdi ve yerine V. Mehmed Reşad'ı getirdi.

1909'da yaşayan bir gazeteci olsaydınız 31 Mart Olayı'nı konu alan bir haber yazısı için hangi manşeti atardınız? Sayfa 275'te bırakılan boşluğa bu manşeti yazınız ve gerekçenizi açıklayınız.

31 Mart Olayı, mevcut rejimi değiştirmeyi hedef alan siyasi ve askerî bir hareket olması yönüyle Türk tarihinde önemli bir dönüm noktası oldu. Bu olaydan sonra İttihat ve Terakki yönetimi, basın ve muhalefet üzerindeki denetimlerini artırdı. Ayrıca 1909'da Kanun-ı Esasi'de değişiklikler yapılarak padişahın yürütme ve Meclisi feshetme yetkileri sınırlandırıldı, Meclisin yasama yetkisi de güçlendirildi.

Kaynak D

"Meclis-i Meb'ûsan'ın tatilinden sonra bir anlamda yürürlüğü durdurulan Kānûn-ı Esâsî II. Meşrutiyet'in ilânı üzerine tekrar yürürlüğe girmiştir. İlânı takip eden yıllarda Kānûn-ı Esâsî yedi defa değişikliğe uğramıştır. Bunların içinde en köklü olanı 21 Ağustos 1909'da yapılanıdır. (…) Getirilen en önemli yenilikler padişahın Meclis-i Umûmî'de anayasaya bağlılık yemini etmesi, hükümetin bundan böyle Meclis-i Meb'ûsan karşısında sorumlu olması ve güven oyu alma mecburiyetinde bulunması, Hey'et-i Meb'ûsan'ın birinci ve ikinci başkanlarını doğrudan kendisinin seçmesi, padişahın sahip olduğu hakları ancak Meclis-i Vükelâ aracılığıyla kullanabilme mecburiyetinin getirilmesi olarak sayılabilir. Ayrıca antlaşma yapma konusunda yasama organının yetkilerinin arttırılması, her iki meclisin padişah tarafından toplantıya davet edilmeden kendiliğinden toplanması, yasa önerilerinin doğrudan vekiller tarafından da yapılması, Şûrâ-yı Devlet'in yasama erkinden çıkarılması, padişahın yasaları mutlak veto yetkisinin sınırlandırılması ve meclisin kendisine iade edilen kanunun üçte iki çoğunlukla geri göndermesi durumunda onaylama zorunda olması bu değişiklikle kabul edilmiştir."

Aydın, 2001, s. 330.*

1. ***1909'da Kanun-ı Esasi'de yapılan değişiklikleri Türk demokrasisinin gelişimi bağlamında değerlendiriniz.***
2. ***Aşağıdaki alana 31 Mart Olayı'nın neden ve sonuçlarını konu alan bir haber yazısı yazınız.***

Trablusgarp Savaşı ile ilgili verilenlerden yararlanarak soruları cevaplayınız.

XIX. yüzyıl sonları Osmanlı Devleti için elde kalan son toprak parçalarının korunmaya çalışıldığı, Avrupalı devletler içinse sanayileşme ve sömürgecilik yarışındaki rekabetin hız kazandığı bir dönemdi. Düvel-i Muazzama olarak adlandırılan Avrupalı büyük devletler, Osmanlı hâkimiyetindeki Kuzey Afrika topraklarını sömürgeleştirmek için yarış hâlindeydi. Siyasi birliğini ve sanayileşmesini geç tamamlayan, dolayısıyla sömürgecilik yarışında geride kalan İtalya da gözlerini Trablusgarp'a dikmişti.

Görsel 3.4: Osmanlı ve İtalyan güçleri arasındaki Trablus Muharebesi, İBB Atatürk Kitaplığı Nadir Eserler Bölümü

İngiltere, Fransa, Avusturya-Macaristan, Almanya ve Rus Çarlığı ile yaptığı ittifaklar ve gizli antlaşmalar sonucunda Trablusgarp'ın işgali için onay alan İtalya, 23 Eylül 1911'de Osmanlı hükûmetine nota gönderdi. Bu notaya göre Trablusgarp ve Bingazi civarında yaşayan İtalyanların can güvenliği tehlikedeydi ve Osmanlı Devleti bölgedeki sorunları çözmekte yetersiz kalıyordu. Osmanlıların böyle bir durumun kesinlikle söz konusu olmadığı ve devletin Trablusgarp'ta gerekli güvenliği sağladığı yönündeki cevabına rağmen İtalyan donanmasına ait üç savaş gemisi yola çıktı ve 25 Eylül 1911'de Trablusgarp kıyılarını ablukaya aldı. 28 Eylül'de Osmanlı Devleti'ne yeni bir nota gönderen İtalyan hükûmeti, taleplerinin yirmi dört saat içinde karşılanmaması durumunda bölgeyi işgal edeceklerini bildirdi. Ancak verdikleri sürenin dolmasını bile beklemeyen İtalyanlar, 29 Eylül'de Osmanlı Devleti'ne savaş ilan ettiğini duyurdu (Görsel 3.4).

Kaynak E

"İtalya'nın bu siyasi ve askeri girişimi, anlık ve kısa dönemli siyasal gelişmelerin sonucu değildir. Gerçekten de İtalya'nın Osmanlı Devleti'ne savaş açarak Kuzey Afrika'ya yerleşme çabasının ardında pek çok farklı neden yatmaktaydı. Örneğin Fas Sorunu İtalya'yı Trablusgarp konusunda harekete geçiren asıl etken olarak karşımıza çıkarken, şüphesiz bu bölgenin Akdeniz'e sahili olması ve coğrafi olarak Fransız işgalindeki Tunus ile İngiltere tarafından işgal edilmiş olan Mısır'ın arasında bulunması da bölgeyi İtalya için cazip kılmıştır. Bu durum, Kuzey Afrika'ya daha önce yerleşmiş olan bu iki devlete göre sömürgeciliğe daha geç bir dönemde başlayan İtalya için, sömürgeci devletler arasında kendine yer edinmek ve sömürge yarışında var olduğunu ortaya koymak için bir fırsat olarak görülmüştür."

Tağmat, 2018, s. 141-142.*

Siyasi birliğini ve sanayileşmesini tamamlayan İtalya'nın sömürge olarak Trablusgarp'ı seçmesinin nedenleri nelerdir? Açıklayınız .

Dünya havacılık tarihinde ilk keşif uçuşu Trablusgarp Savaşı'nda yapıldı. Ayrıca bu savaş sırasında İtalyanlar tarafından ilk hava bombardımanı (1 Kasım 1911) ve uçaklar arasındaki ilk telsiz görüşmesi gerçekleştirildi. Yerel halkın ve Osmanlı kuvvetlerinin moralini bozmak isteyen İtalyanlar, 15 Ocak 1912'de uçaklarla Trablusgarp üzerine bildiriler attı.

9 Ekim 1911'de Trablusgarp, hemen ardından da Derne ve Tobruk işgal edildi. 18 Ekim'de Hums'a ulaşan İtalyan birlikleri, burada büyük bir direnişle karşılaştı. 21 Ekim'de ise Bingazi'nin düştüğü açıklandı. 22 Ekim'de Yüzbaşı Piazza (Piazza), Bleriot (Bleryot) XI tipi uçağıyla Türk mevzileri üzerinde keşif uçuşu yaptı. 5 Kasım'da Bumeli kuyuları yakınlarına ulaşan İtalyanlar, Türk ve Arap kuvvetlerinin güçlü savunması karşısında geri çekilmek zorunda kaldı. Çatışmalar sonucunda sadece sahil şehirlerinin kontrolünü ele geçiren İtalya, tüm Trablusgarp eyaletlerini ilhak ettiğini açıkladı.

İşgal sonrasında karadan ve denizden bölgeye destek gönderemeyen Osmanlı hükûmeti, bir grup gönüllü subayı gizlice Trablusgarp'a sevk etmeye karar verdi. Harbiye Nazırı Mahmud Şevket Paşa'nın talimatıyla önce Enver, Rauf ve Ömer Fevzi Beyler, ardından da Kolağası Mustafa Kemal Bey İstanbul'dan yola çıktı (Görsel 3.5). Tanin gazetesi muhabiri Mustafa Şerif'in kimliğiyle Trablusgarp'a geçen Mustafa Kemal, 27 Kasım'da aldığı binbaşılık rütbesiyle 8 Aralık'ta Bingazi sınırına ulaştı. Bu sırada Bingazi ve Havalisi Kumandanı olarak görev yapmakta olan Enver Bey de ekim sonunda Bingazi'ye gelerek bölgedeki yerel liderlerle görüştü.

Görseli 3.5: 9 Ocak 1912'de Trablusgarp'ta görev yapan Mustafa Kemal ve silah arkadaşları, Hanri Benazus (Hanri Benazus) Koleksiyonu Büyük Atatürk Albümü I. Cilt

Tobruk ve Derne'de İtalyan kuvvetleriyle mücadele eden Mustafa Kemal, bölgedeki Senusilerin ve Arap kabilelerinin teşkilatlandırılmasında önemli rol oynadı. Balkan Savaşları'nın başlamasından sonra ise İstanbul'dan izin isteyerek 13 Ekim 1912'de Binbaşı Nuri Bey'le birlikte Balkanlara geçti.

Kaynak F

"Trablusgarp, Mustafa Kemal için gelecekte işgalci ordulara karşı yürüteceği Millî Mücadele sırasında uygulayacağı harekât ve yerli halkı örgütlemek adına âdeta bir staj yeri olmuştur. Trablusgarp'ta kumanda ettiği direnişçiler içinde çok az sayıda Türk askerî vardı. Yerli direnişçileri teşkilatlandırırken onları bir taraftan eğitmiş, bir taraftan da psikolojik olarak güçlendirerek disiplinli savaşçılar haline getirmiştir. Silah, cephane, malzeme ihtiyacını İtalyan kuvvetlerine karşı yapılan baskınlardan karşılamıştır. Kıyı savunması, çölde harekât ve gayri nizami harp tekniklerini uygulamıştır. Bu taktikle İtalyan kuvvetlerinin kıyıdan içerilere ilerlemelerini engellemiştir. Mustafa Kemal burada edindiği tecrübelerden, Çanakkale Harbi'nde kıyı savunmasına yönelik taktiklerde, Filistin Cephesi'nde çölde harekât konusunda, Millî Mücadele'nin başlangıcında gayri nizami harp konusunda ve millî teşkillerin desteklenmesinde önemli ölçüde istifade etmiştir."

Ünalp, 2022, s. 650-651.*

Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durum nedeniyle Trablusgarp'ın kolay ele geçirebileceğini düşünen İtalyan kuvvetleri Derne, Tobruk ve Bingazi'de büyük bir direnişle karşılaştı. Bu direnişi kırmak ve Osmanlı hükûmetini barışa zorlamak için savaşı bütün Akdeniz'e yaymayı planlayan İtalyanlar, 24 Şubat 1912'de Beyrut'a saldırdı. Amaçları başta Fransa olmak üzere büyük Avrupa devletlerinin Osmanlı hükûmeti üzerinde baskı kurmasını sağlamaktı. Ancak istediği sonucu alamayınca 18 Nisan'da Çanakkale Boğazı'nı topa tutan İtalya, 24 Nisan'da da Rodos'a girdi. Osmanlı'yı Trablusgarp'tan çekilmeye zorlamak için mayıs ayı içerisinde Rodos, On İki Ada ve yakınlardaki diğer adalar İtalya tarafından işgal edildi.

Mart 1912'de Osmanlı Devleti ile İtalya arasında başlayan gizli görüşmeler, 11 Temmuz'da açıktan yapılmaya başlandı. Bu görüşmeler devam ederken 8 Ekim'de Karadağ'ın Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmesi üzerine Osmanlı hükûmeti İtalyanların önerdiği barış şartlarını kabul etmek zorunda kaldı. 18 Ekim 1912'de İsviçre'de imzalanan Uşi Antlaşması'yla Trablusgarp ve Bingazi toprakları İtalya'ya bırakıldı ve böylece Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika'daki egemenliği sona erdi. Bu süreçte Ege Adaları'nın Osmanlı Devleti'ne geri verilmesi kararı alınmasına rağmen Balkan Savaşı başlayınca adaların yönetimi geçici olarak İtalya'ya bırakıldı.

Kaynak G

"20. yüzyılın ilk çeyreği içinde Osmanlı Devleti'nin parçalanışına uzanan süreci, Trablusgarp Savaşı tetiklemiş; dolayısıyla parçalanma sonucunu getiren çizginin önemli bir aşamasını oluşturmuştur. Savaş sırasında İtalyanlar tarafından On iki Ada'nın işgal edilmesi ise Türk Dış Politikasının temel sorunlarından birini ortaya çıkaracaktı."

Malkoç, 2020, s.107.*

Trablusgarp Savaşı'nın askerî ve siyasi sonuçlarının Türk ve dünya tarihine etkilerini aşağıdaki tablonun ilgili alanlarına yazınız.

	Türk Tarihine Etkileri	Dünya Tarihine Etkileri
Askerî Sonuçlar		
Siyasi Sonuçlar		

Balkan Savaşları ve Bâbıâli Baskını ile ilgili verilenlerden yararlanarak soruları cevaplayınız.

Balkan Savaşları, Avrupalı devletlerin Şark Meselesi olarak adlandırdıkları "Osmanlı Devleti'ni Avrupa'dan çıkarma" planının son aşamasıydı. XIX. yüzyıl boyunca Panslavizm politikası doğrultusunda Rus Çarlığı tarafından kışkırtılan Balkan milletleri, Avrupalı devletlerin de etkisiyle Osmanlı'ya karşı ayaklandı. Bu isyanlar nedeniyle başlayan 93 Harbi sonunda Osmanlı Devleti Berlin Antlaşması'nı imzalamak zorunda kaldı ve Balkanlardaki topraklarının büyük bölümünü kaybetti. Ancak bu durum, Balkan topraklarıyla ilgili paylaşım mücadelesini durdurmadığı gibi daha da şiddetlendirdi.

Kaynak Ğ

"Balkan Savaşları'nın nedenlerini Yeşilköy Antlaşması'na kadar götürmek mümkündür. Bu antlaşmayla Makedonya'nın da Bulgaristan'ın sınırları içine katılması ve Sırbistan'ın bağımsızlığını alması, bağımsız Sırbistan'ın ilk günden itibaren topraklarını genişletmek istemesi, Berlin Antlaşması'nın Bulgaristan'da yarattığı hayal kırıklığı ve nihayet Yunanistan'ın Osmanlı Devleti aleyhine toprak kazanmak istemesi bu savaşın sebepleri olarak görülebilir. Ayrıca bunlara, Rusya'nın Balkan Slavları üzerindeki kışkırtmasını da eklemek mümkündür. Bütün bu hadiselerde Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Bosna-Hersek'i ilhakı bir dönüm noktası olmuştur. Bu durum Rusya'yı Balkan Slavlarını birleştirmek suretiyle Avusturya'nın yayılmacı politikasına karşı koymaya sevk ettiği kadar, Balkanların Slav devletlerini de aralarında anlaşmazlıkları gidererek birleşmeye ve Balkanlarda geri kalan Osmanlı topraklarını paylaşmaya götürmüştür."

Tasav, 2012, s. 7.*

Kiliseler Meselesi

Bulgar Kilisesi ile Rum-Ortodoks Kilisesi arasında Makedonya'daki kilise ve okulların hangi milletin idaresinde olacağı konusunda yaşanan anlaşmazlık.

Sınırları tarih boyunca net olarak belirlenemeyen, XIX. yüzyıl başında Manastır, Kosova (Üsküp) ve Selânik olmak üzere üç Osmanlı vilayetinden oluşan Makedonya'nın durumu, özellikle bu bölge üzerinde hak iddia eden Sırbistan ve Yunanistan arasında çatışmalara neden oluyordu. Bu dönemde Balkan devletleri arasındaki başlıca sorunlardan biri olan Kiliseler Meselesi, İttihat ve Terakki Fırkasının öncülüğünde çıkarılan bir kanunla çözümlenmeye çalışıldı. Ancak Osmanlı Devleti'nden gelen bu iyi niyet adımına rağmen 13 Mart 1912'de Bulgaristan ile Yunanistan, Ağustos 1912'de Karadağ ile Bulgaristan, 6 Ekim 1912'de de Karadağ ile Sırbistan arasında Osmanlı hâkimiyetindeki Makedonya topraklarını paylaşmak için ittifak anlaşmaları yapıldı.

Balkan ittifaklarının kurulduğu dönemde Osmanlı Devleti sıkıntılı günler yaşıyordu. Trablusgarp Savaşı devam ederken İtalyanlar bir yandan da On İki Ada'yı işgal etmiş ve Çanakkale Boğazı'nı abluka altına almıştı. Ayrıca 1910'da başlayan Arnavutluk İsyanı da yeniden alevlenmişti. Ordudaki alaylı ve mektepli subaylar arasında yaşanan gerilim devam ederken Rus Çarlığı'nın savaş olmayacağına dair teminatına güvenilerek Balkanlardaki 120 tabur eğitimli asker terhis edilmişti. Bu durumdan yararlanmak isteyen Balkan devletlerinin seferberlik ilan ederek hudutlarda askerî yığınak yapması üzerine 1 Ekim 1912'de Osmanlı Devleti de seferberlik ilan etti. Bunun üzerine 8 Ekim'de Karadağ Osmanlı Devleti'ne savaş açtı ve böylece Balkan Savaşları'nın birinci evresi başladı.

Balkan Savaşları'nın başlama nedenleri nelerdir? Açıklayınız.

Karadağ'ın ardından 17 Ekim'de Bulgaristan ve Sırbistan, 18 Ekim'de de Yunanistan Osmanlı Devleti'ne savaş açtı. Doğu ve batı olmak üzere iki cephede mücadele eden Osmanlı ordusu; doğuda Bulgarlarla, batıda ise müttefiklerin tamamıyla savaştı. Ayrıca denizden de Yunan donanmasına karşı mücadele verdi.

Görseli 3.6: 2 Kasım 1912'de Türk ordusunun Çatalca'ya çekilişi, Askerî Müze Fotoğraf Koleksiyonu Balkan Harbi ve Şehitleri Albümü

Balkan Savaşları'nın başlarında Doğu Cephesi'ndeki Osmanlı birlikleri Filibe'yi ele geçirmek için Bulgar ordusunu arkadan çevrelemek istedi. Ancak bu plan başarısızlıkla sonuçlandı ve Osmanlı ordusu bozguna uğradı. 2 Ekim 1912'de Kırkkilise Muharebesi'nin kaybedilmesiyle Lüleburgaz'a çekilen birlikler, 2 Kasım'da gerçekleşen muharebe sonucunda burada da yenilgiye uğradı ve Çatalca'ya çekilmek zorunda kaldı (Görsel 3.6). Çatalca'da kurulan savunma hattı sayesinde 19-20 Kasım'da Bulgar ordusunun ilerleyişi durduruldu.

Doğudaki Osmanlı kuvvetlerinin Çatalca'ya çekilmesi ve Yunan donanmasının Adalar (Ege) Denizi'nde üstünlüğü ele geçirmesi, Osmanlı Devleti'nin Makedonya'yla ve Batı Cephesi'yle bağlantısını kopardı. 26 Ekim'de Kumova'daki Sırp birliklerine karşı verilen mücadelede ağır bir yenilgiye uğrayan Osmanlı kuvvetleri Manastır'a çekilmek zorunda kaldı. Bunun üzerine Sırplar Üsküp'e girerek müttefikleriyle birlikte Makedonya'yı işgal etti. Yunanlar ise 8 Kasım'da Selânik'i, ardından da Taşoz, Bozcaada ve Limni'yi ele geçirdi. Savaş sırasında orduda yaşanan görüş ayrılıkları bu kayıplarda önemli rol oynadı ve 29 Ekim 1912'de Gazi Ahmed Muhtar Paşa başkanlığındaki Osmanlı kabinesi istifa etti (Görsel 3.7).

Görsel 3.7: Sadrazam Ahmed Muhtar Paşa, Askerî Müze Fotoğraf Koleksiyonu Balkan Harbi ve Şehitleri Albümü

İstifanın ardından kurulan Kâmil Paşa kabinesi, Avrupalı devletlerden ateşkes için ara buluculuk yapmalarını istedi. 20 Ocak 1913'te yapılan kabine toplantısında Edirne'nin Bulgarlara verilebileceğine dair bir eğilim oluşması ve bu durumun halk arasında duyulması büyük tepkilere yol açtı. Bunun üzerine Enver ve Talat Beylerin yönetimindeki İttihat ve Terakki taraftarlarından oluşan küçük bir grup, 23 Ocak 1913'te tarihe Bâbıâli Baskını olarak geçen hükûmet darbesini gerçekleştirdi (Görsel 3.8)

Görsel 3.8: 1 Şubat 1913 tarihli L'Illustration (Lilüstrasyon) gazetesinde yayımlanan ve Bâbıâli Baskını sonrasında bina önünde toplanan kalabalığı tasvir eden çizim

Kaynak H

"Darbenin nedeni 1. Balkan Savaşında Osmanlı Devleti'nin uğradığı yenilgi sonucunda, Büyük Güçlerin Osmanlı Devleti'ne Ege'deki adaların ve eski başkentlerden biri olan Edirne şehrinin teslim edilmesi yönündeki notasına Kamil Paşa Hükümetinin olumlu yanıt vermek üzere oluşudur. İttihat ve Terakki'nin amacı ise eldeki tüm olanakları kullanarak bu bölgelerin elde tutulmasıdır."

Çınarlı ve Safi, 2019, s. 1786.*

Bâbıâli Baskını'nın nedenleri ve Osmanlı Devleti üzerindeki etkilerini arkadaşlarınızla tartışınız.

Adalar (Ege) Denizi Sorunu

XX. yüzyıl başlarından itibaren devletler arası platformlarda sıkça tartışılan bir konudur. İtalya ile Osmanlı Devleti arasındaki Trablusgarp Savaşı devam ederken Mayıs 1912'de İtalyanların Rodos ve On İki Ada'yı işgal etmesiyle başlayan bu sorun, Balkan Savaşları'nda diğer Ege adalarının Yunanistan tarafından işgal edilmesiyle yeniden gündeme gelmiştir.

Sultan V. Mehmed Reşad, Bâbıâli Baskını'ndan sonra İttihat ve Terakki Cemiyetinin desteklediği Mahmud Şevket Paşa'yı sadrazam tayin etti. Yeni kurulan hükûmet, ilk olarak barış görüşmeleri sonrasında Avrupalı devletlerin verdiği notanın reddedildiğini açıkladı. 3 Şubat 1913'te Osmanlı ordusu, Edirne'yi kurtarmak için Çatalca hattında yeniden taarruza geçti. Enver Paşa'nın talebiyle yapılan bu muharebede Osmanlı Devleti ağır bir yenilgiye uğradı ve Yanya'yı Yunanistan'a, İşkodra'yı da Karadağ'a bırakmak zorunda kaldı. Bu yenilginin ardından nisan ayı ortalarında başlayan barış görüşmeleri sonucunda 30 Mayıs 1913'te Osmanlı hükûmeti ile Balkan devletleri arasında Londra Antlaşması imzalandı.

Trablusgarp Savaşı sürecinde ortaya çıkan Adalar Denizi Sorunu, Londra Antlaşması'yla yeniden gündeme geldi. Bu antlaşmada Adalar Sorunu'yla ilgili karar verme yetkisi büyük Avrupa devletlerine bırakıldı. Böylece Adalar Denizi'nde olup Osmanlı hâkimiyetinde bulunan adaların bir kısmı İtalya, bir kısmı da Yunanistan işgali altına girdi.

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'nda yenilmesiyle Adalar fiilî olarak İtalya ve Yunanistan'ın denetiminde kalmaya devam etti. Millî Mücadele'nin başarıya ulaşması sonrasında imzalanan 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Barış Antlaşması'yla İmroz (Gökçeada), Bozcaada ve Tavşan Adaları Türkiye'de kaldı; Doğu Ege adaları Yunanistan'a, Rodos ve On İki Ada ise İtalya'ya bırakıldı. II. Dünya Savaşı'ndan sonra İtalya'nın On İki Ada üzerindeki egemenliği -askerden arındırılması şartıyla- Yunanistan'a devredildi. Bu devir sonrasında Türkiye ile Yunanistan arasındaki Adalar Sorunu kapsamında kıta sahanlığı, kara suları, hava sahası, adacık ve kayalıkların statüsü, adaların askerî statüsü gibi çeşitli alanlarda günümüze kadar süregelen yeni sorunlar ortaya çıktı.

Kaynak I

"Notanın Türk hükümeti tarafından kabul edilmesi üzerine tekrar başlayan Londra Konferansı, 30 Mayıs 1913'te Osmanlı Devleti ile Balkan devletleri arasında imzalanan bir antlaşma ile sona erdi. Midye-Enez hattı Osmanlı- Bulgar sınırı olarak kabul edildi. Edirne, Trakya ve Dedeağaç Bulgaristan'a; Selanik, Güney Makedonya ve Girit Yunanistan'a; Kuzey ve Orta Makedonya Sırbistan'a, Silistre de Romanya'ya bırakıldı."

Küçük, 1992, s. 23.*

Londra Antlaşması'nda Makedonya topraklarının büyük bölümünün Bulgaristan'a bırakılması, Balkan devletleri arasında yeni anlaşmazlıklara neden oldu. Bu anlaşmazlıkların büyümesi üzerine Bulgaristan; 23 Haziran 1913'te Yunanistan, Sırbistan ve Karadağ'a savaş açtı. 10 Temmuz'da Romanya'nın da savaşa katılmasıyla Balkan Savaşları'nın ikinci evresi başladı.

Balkanlardaki savaş ortamını Osmanlı Devleti için fırsat olarak gören İttihat ve Terakki hükûmeti, 21 Temmuz'da ani bir baskınla Edirne'yi Bulgar işgalinden

kurtardı. Bu başarının ardından Avrupalı devletlere ordunun Meriç Nehri'nin batısına geçmeyeceğine dair güvence veren bir beyanname yayımlandı.

II. Balkan Savaşı; 10 Ağustos 1913'te Bulgaristan, Yunanistan, Sırbistan ve Karadağ arasında imzalanan Bükreş Antlaşması'yla sona erdi. 29 Eylül 1913'te ise Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasında İstanbul Antlaşması imzalanarak Edirne'nin Osmanlı toprağı olarak kalmasına, Batı Trakya'nın Bulgaristan'a iade edilmesine ve Meriç Nehri'nin iki devlet arasında sınır kabul edilmesine karar verildi. Bu karar sonrasında Batı Trakya'daki Türk nüfusunun ve bölgenin statüsüne ilişkin başlayan tartışmalar nedeniyle Batı Trakya Sorunu ortaya çıktı.

I. Dünya Savaşı sonrasında Batı Trakya Bulgaristan'dan alınarak İtilaf Devletleri'nin kontrolünde Yunanistan'a devredildi. Türkiye ve Yunanistan, 1923 Lozan Barış Antlaşması'yla kendi topraklarında yaşayan azınlık mensuplarının dinî, kültürel ve toplumsal haklarını koruma konusunda karşılıklı güvence verdi. Buna rağmen Batı Trakya Türklerinin temel hak ve özgürlükleri ihlal edildiği için iki ülke arasındaki gerilim günümüze kadar devam etti.

Kaynak İ

"Balkan savaşları Osmanlı tarihinde bir dönüm noktası oldu. Asırlardır Rumeli'de yaşayan binlerce Müslüman nüfus katliama maruz kaldı. Pek çoğu hunharca öldürüldü. Büyük bir kısmı malını mülkünü terk ederek Anadolu'ya sığındı. Sadece Edirne'de 225.000'den fazla Müslüman Bulgar ordusunun esareti altında açlıktan hayatını kaybetti. Savaştan sonra· imzalanan antlaşmalarla Rumeli'de kalan Müslümanların hakları tasdik edildiği halde Müslüman Türkler'e yapılan baskılar durmadı."

Küçük, 1992, s. 25.*

▲ **Harita 3.1:** Balkan Savaşları öncesi Balkanların siyasi durumu

▲ **Harita 3.2:** Balkan Savaşları sonrası Balkanların siyasi durumu

1. Harita 3.1 ve Harita 3.2'ye göre Balkan Savaşları'ndan sonra Osmanlı Devleti'nin ve Balkan ülkelerinin sınırlarında hangi değişiklikler meydana gelmiştir? Açıklayınız.

2. Balkan Savaşları'nın sonuçlarını Adalar Denizi ve Batı Trakya sorunları bağlamında değerlendirerek bu durumun günümüz siyasetine etkilerini yorumlayınız.

I. Dünya Savaşı'nın nedenleri ve Osmanlı Devleti'nin savaşa girişi ile ilgili verilenlerden yararlanarak soruları cevaplayınız.

Sanayi Devrimi sonrasında sömürgecilik faaliyetlerinin hız kazanmasıyla XIX. yüzyılda Avrupalı devletler arasındaki siyasi, ekonomik ve askerî rekabet arttı. Fransız İhtilali ve Koalisyon Savaşları sonucunda bozulan Avrupa'daki güçler dengesi, 1815 Viyana Kongresi ve 1856 Paris Antlaşması ile yeniden kurulmaya çalışıldı. Ancak 1870'te İtalya'nın,1871'de de Almanya'nın siyasi birliğini tamamlaması üzerine Avrupa'daki siyasi ve askerî dengeler bir kez daha sarsıldı (Görsel 3.9). Dünyanın en verimli topraklarında sömürge imparatorluğu kuran İngiltere; sanayileşmesini tamamlayan diğer devletlerle, özellikle de Almanya'yla karşı karşıya geldi. XIX. yüzyıl sonlarında Almanya, elde ettiği yeni sömürgeler ve pazarlar sayesinde Avrupa siyasetinin etkin güçlerinden biri hâline gelmişti. Bu hızlı yükselişten endişe duyan İngilizler, Almanya'yı kendi güvenlikleri ve denizaşırı çıkarları için tehdit olarak görmeye başladı.

Görsel 3.9: Anton von Werner tarafından resmedilen ve Prusya Kralı I. Wilhelm'in Versailles Sarayı'nda Alman imparatoru ilan edilmesini tasvir eden tablo, 1885, Bismarck (Bismark) Müzesi, Hamburg/Almanya

Prusya Şansölyesi Otto von Bismarck (Otto fon Bismark) Danimarka, Avusturya-Macaristan ve Fransa'yla yaptığı savaşlar sonucunda Almanların yaşadığı bölgelerin büyük bölümünü tek bayrak altında topladı. Onun bu çabaları, Almanya'nın siyasi birlik kurmasında önemli bir rol oynadı.

Avrupalı devletler arasındaki küresel ve bölgesel sorunların artması nedeniyle başlayan yerel çatışmalar bazı bölgelerde savaşa dönüştü. 1870 Sedan Savaşı'nda yenilgiye uğrayan Fransızlar, 10 Mayıs 1871'de imzalanan Frankfurt Antlaşması'yla Avrupa'daki en zengin kömür bölgesi olan Alsace-Lorraine'i (Alsas Loren) Almanlara bırakmak zorunda kaldı. Bu durum iki devlet arasındaki gerginliğin daha da artmasına neden oldu. Avrupa'daki güçler dengesinin Alman İmparatorluğu lehine bozulmasından rahatsızlık duyan Fransa, çıkarlarının çatışmasına rağmen Rus Çarlığı ve İngiltere'den destek istedi.

XVI. yüzyılda başlattığı genişleme politikasını XIX. yüzyılda da sürdüren Rus Çarlığı, uluslararası ticaret yollarında hâkimiyet kurarak Akdeniz'e ve okyanuslara bağlanmayı hedefliyordu. Bu amaçla İstanbul ve Çanakkale Boğazları'nın yanı sıra Baltık Denizi, Balkanlar, Uzak Doğu gibi bölgeleri de ele geçirmek istiyor, bu coğrafyaları küresel dünyaya açılma alanları olarak görüyordu. Bu doğrultuda İngiltere, Almanya, Avusturya-Macaristan, Fransa ve Japonya ile rekabete giren Ruslar, özellikle Balkanlarda Avusturya-Macaristan ile büyük çıkar çatışmaları yaşıyordu. Bu iki devlet, Osmanlı Devleti'ni devre dışı bırakmak ve Balkanlara tek başına hâkim olmak için sürekli mücadele hâlindeydi. Rusların izlediği panslavist politikalar sonucunda Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile Sırbistan karşı karşıya geldi.

İtalya, 1870'te siyasi birliğini tamamladıktan sonra diğer Avrupalı devletler gibi sömürge arayışına girdi ve bu amaçla Kuzey Afrika topraklarına yöneldi. İlk olarak Osmanlı hâkimiyetindeki Tunus'u sömürgeleştirmek isteyen İtalyanlar, 1881'de Tunus'un Fransa tarafından işgal edilmesiyle amaçlarına ulaşamadı. Bu durum Fransa ve İtalya ilişkilerinin gerilmesine neden oldu. Fransa'ya karşı güçlü bir destek bulmak ve sömürge yarışına dâhil olmak isteyen İtalyan yönetimi, Almanya'yla ittifak kurmaya çalıştı.

Aynı dönemde Uzak Doğu'nun önemli güçlerinden biri olan Japonya, sanayileşmesini tamamladıktan sonra ham madde ihtiyacını karşılamak, enerji kaynaklarına ulaşmak ve yeni pazarlar bulmak için emperyalist politikalar izlemeye başladı. Bu nedenle Doğu Asya'daki pazar ve kaynakların kontrolü için Avrupalı devletler ve ABD ile büyük bir rekabete giren Japonlar, özellikle Pasifik'teki Alman sömürgelerini hedef aldı.

ABD ise 1823'te belirlenen Monroe (Monrö) Doktrini çerçevesinde Avrupa'nın iç işlerine karışmadı ve Avrupalı devletlerin Amerika kıtasında sömürgecilik faaliyeti yapmasına izin vermedi. Bu dönemde Amerika kıtası dışındaki siyasi ve askerî sorunlara mesafeli duran ABD hükûmeti, kendi politik ve ekonomik çıkarlarını gözeten bir dış politika izledi.

Karikatürden yararlanarak soruları cevaplayınız.

Gücün Bir Başka Göstergesi

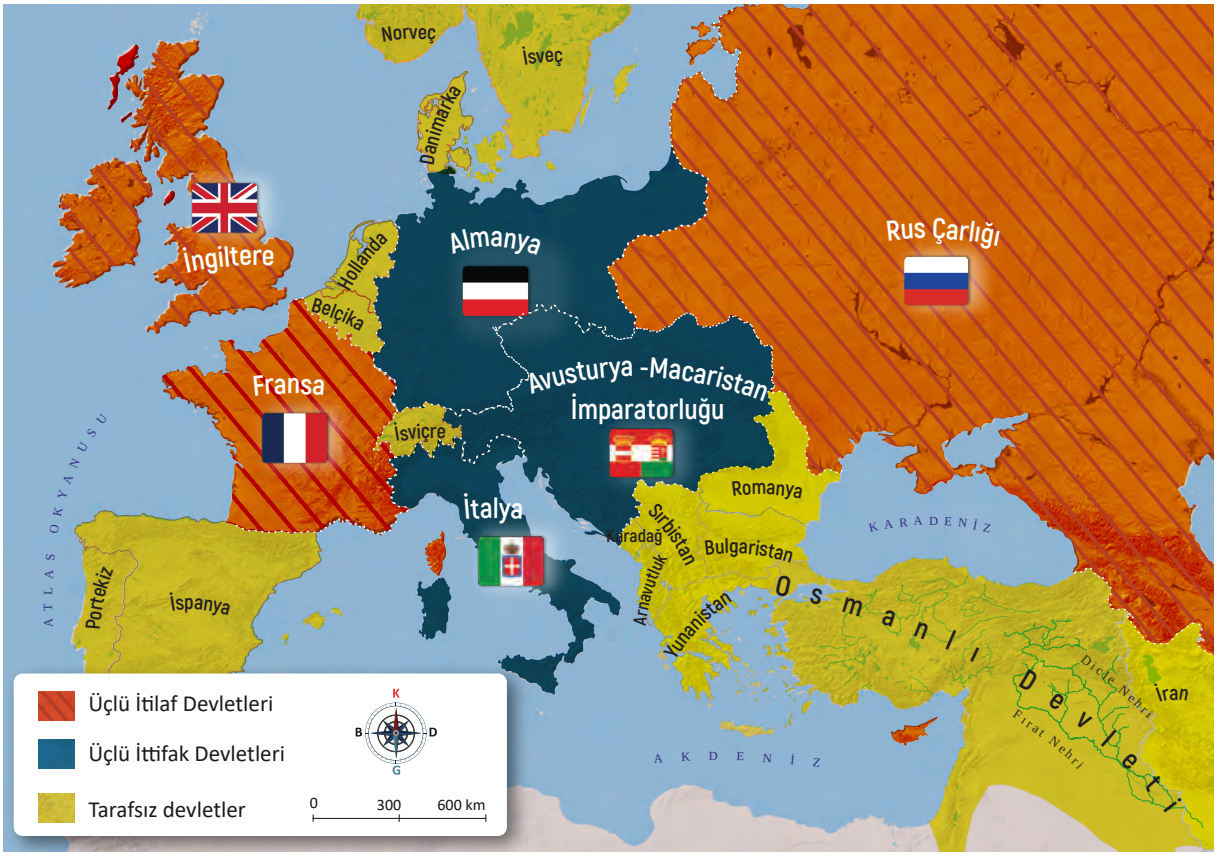
Sam (Sem) Amca: En güçlü savaş gemimden daha güçlü bir gemi bu! Buna karşı koyamazsınız!

Bu karikatürde ABD'yi temsil eden sembolik karakter Sam Amca'nın etrafında Avusturya-Macaristan İmparatoru I. Franz Joseph (Franz Cozef), Rus Çarı II. Nikola, Fransa Cumhurbaşkanı Felix Faure (Feliks Foh), Alman İmparatoru II.Wilhelm, İtalya Kralı I. Umberto (Umberto) ve İngiltere'yi temsil eden sembolik karakter John Bull (Con Bul) yer almaktadır. Ayrıca geminin güvertesinde ABD'nin dünyanın dört bir yanına ihraç ettiği çavdar, pamuk, un, yulaf ezmesi, buğday, mısır, madenî yağ, demir gibi ürünler görülmektedir.

1. Sizce XIX. yüzyıl sonunda ABD'nin dış politikasını belirleyen temel etken nedir? Açıklayınız.

2. Siz olsaydınız bu karikatüre hangi ismi verirdiniz? Gerekçenizi açıklayınız.

Avrupalı devletler kendi çıkarları doğrultusunda ittifak arayışlarına girerken aralarındaki emperyalist rekabet sonucunda yeni bloklar oluştu ve silahlanma yarışı başladı. 1882'de Almanya, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve İtalya arasında Üçlü İttifak Devletleri; 1907'de ise İngiltere, Fransa ve Rus Çarlığı arasında Üçlü İtilaf Devletleri blokları oluşturuldu (Harita 3.3).

▲ **Harita 3.3:** I. Dünya Savaşı öncesinde Avrupa'nın siyasi durumu ve ittifaklar

▲ **Görseli 3.10:** Franz Ferdinand (1863-1914)

İtilaf ve İttifak Devletleri arasında hızla tırmanan siyasi gerginlik, 28 Haziran 1914'te Saraybosna'yı ziyaret etmekte olan Avusturya-Macaristan Veliahdı Arşidük Franz Ferdinand ile eşi Sophie'nin (Sofi) bir Sırp milliyetçisi olan Gavrilo Princip (Gavrilo Prinsip) tarafından suikastle öldürülmesi üzerine savaşa dönüştü (Görsel 3.10). 28 Temmuz'da Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Sırbistan'a savaş açınca Rus Çarlığı ve Fransa da seferberlik ilan ederek savaş hazırlıklarına başladı. Ardından 1 Ağustos'ta Almanya Rus Çarlığı'na, 3 Ağustos'ta Almanya Fransa'ya, 4 Ağustos'ta İngiltere Almanya'ya, 6 Ağustos'ta da Avusturya-Macaristan Rus Çarlığı'na savaş ilan etti. Kendi emperyalist çıkarları için Avrupa'daki savaş ortamından yararlanmak isteyen Japonya da 23 Ağustos'ta Almanya'ya savaş açtı. Böylece savaş Avrupa dışına da yayılmış oldu. İttifak Devletleri bloğunda yer alan İtalya, savaşın başlarında tarafsız kalmayı tercih etse de 20 Mayıs 1915'te İtilaf Devletleri'nin tarafına geçerek I. Dünya Savaşı'na dâhil oldu.

Sizce İttifak Devletleri İtilaf Devletleri'ne karşı üstünlük sağlamak için nasıl bir politika izlemeliydi? Harita 3.3'ten de yararlanarak neden böyle düşündüğünüzü açıklayınız.

I. Dünya Savaşı öncesinde Avrupa'daki yeni güç dengelerinin dışında kalan Osmanlı Devleti, siyasi yalnızlıktan kurtulmak için ittifak arayışlarına girdi. II. Abdülhamid Dönemi'nde Osmanlı Devleti ile Almanya arasında başlayan siyasi yakınlaşma, ekonomik ve askerî iş birliğini de beraberinde getirmiş; Osmanlı ordusunun yeniden yapılandırılmasında Almanya'dan getirilen askerî uzmanlar önemli rol oynamıştı. İttihat ve Terakki hükûmeti zamanında da bu iş birlikleri devam ettirildi ve iyi ilişkiler sürdürüldü. Ancak Almanya'yla müttefik olan İtalya'nın 1911'de Trablusgarp'a saldırması, Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i işgal etmesi ve Balkan Savaşları'ndaki tutumu nedeniyle Osmanlı yönetimi öncelikle İtilaf Devletleri'yle ittifak kurmaya çalıştı. İngiliz, Fransız ve Ruslarla yapılan ittifak görüşmelerinden sonuç alınamayınca Osmanlı Devleti bu kez Balkan devletleriyle görüşmelere başladı. Bu teşebbüsün de başarısızlıkla sonuçlanması üzerine Osmanlı hükûmeti, Almanya'ya ittifak talebini iletti. 22 Temmuz'da başlayan görüşmeler sonucunda Osmanlı Devleti ile Almanya arasında 2 Ağustos 1914'te gizli bir ittifak antlaşması imzalandı. Osmanlı Devleti aynı gün ülke genelinde seferberlik ilan etti ancak iki gün sonra bu savaşta tarafsız kalacağını açıkladı. 10 Ağustos'ta Akdeniz'de bulanan Goben ve Breslav adlı iki Alman savaş gemisi İngiliz donanmasından kaçarak Osmanlı Devleti'ne sığınınca İngiltere gemilerin teslim edilmesini istedi. Osmanlı Devleti ise bu iki geminin Almanya'dan satın alındığını bildirerek Goeben'e (Goben) Yavuz, Breslau'a (Breslav) da Midilli adını verdi ve Osmanlı bayrağı çekerek gemileri donanmasına dâhil etti.

Almanya ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Avrupa'daki cephelerde istediği sonuçları alamayınca Osmanlı Devleti'ne ittifak antlaşması gereğince kendilerinin yanında savaşa girme konusunda baskı yapmaya başladı. Osmanlı hükûmeti ise savaş hazırlıklarının tamamlanmadığı gerekçesiyle bu talebi reddetti. Ancak Amiral Souchon (Suşon) komutasındaki Osmanlı donanması, 28 Ekim 1914 gecesi Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın onayı ve emri gereği Karadeniz'e açılarak Rus Çarlığı'na ait Odesa ve Sivastopol Limanları'nı topa tuttu. Bu durum karşısında Osmanlı Devleti fiilen İttifak Devletleri tarafında I. Dünya Savaşı'na girmiş oldu. Osmanlı Devleti'nin İtilaf Devletleri'ne karşı vereceği mücadele Almanya için büyük önem taşıdığından II. Wilhelm savaş boyunca Osmanlı yönetimiyle güçlü ilişkiler kurmaya çalıştı (Görsel 3.11).

Görsel 3.11: 15 Ekim 1917'de İstanbul'u ziyaret eden II. Wilhelm ile onu karşılayan Sultan V. Mehmed Reşad (sağdan ikinci), Harbiye Nazırı ve Başkumandan Vekili Enver Paşa (ortada) ve Osmanlı devlet adamları

II. Wilhelm'in imparatorluğu döneminde Osmanlı-Alman ilişkilerinde büyük ilerleme kaydedildi. İlk olarak 1889'da İstanbul'a gelen imparator, 1898 ve 1917 yıllarında da Osmanlı Devleti'ni ziyaret etti.

Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesi İttifak Devletleri'ne hangi siyasi ve askerî avantajları sağlamış olabilir? Açıklayınız.

Osmanlı donanmasının Rus limanlarını bombalaması üzerine Rus Çarlığı 2 Kasım'da, İngiltere ve Fransa da 5 Kasım'da Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti. Bunun üzerine Osmanlı Devleti 11 Kasım'da İtilaf Devletleri'ne resmen savaş açtı ve 13 Kasım'da Cihad-ı Mukaddes (Kutsal Cihat) ilan etti. Osmanlı Devleti'nin de savaşa girmesiyle I. Dünya Savaşı'nda yeni cepheler açıldı. Bu cepheler sayesinde Almanya ve Avusturya-Macaristan orduları Avrupa'da büyük ölçüde rahatladı.

1 Avrupa Cepheleri

Osmanlı Devleti, 1916'dan itibaren Almanya, Avusturya-Macaristan ve Bulgaristan'a yardım etmek amacıyla yaklaşık 100 bin askerden oluşan tam teçhizatlı seçme birliklerini Galiçya, Makedonya ve Romanya cephelerine gönderdi.

2 Çanakkale Cephesi

3 Kasım 1914'te İngiliz ve Fransız donanmalarının Çanakkale'deki tabyaları bombardımanıyla başlayan savaşlar, Türk ordusunun denizde ve karada kazandığı zaferlerle ve 9 Ocak 1916'da İtilaf kuvvetlerinin Gelibolu Yarımadası'ndan ayrılmasıyla sona erdi.

3 Kanal Cephesi

Osmanlı ordusu, Şubat 1915'te Süveyş Kanalı'na yönelik taarruz başlatarak yeni bir cephe açtı. Bu cephenin amacı, İngiliz sömürgesi altındaki Hindistan ile İngiltere arasındaki bağlantıyı kesmek ve İngilizlerin Mısır üzerinden yaptığı asker sevkiyatını engellemekti. Ancak Osmanlı ordusunun Süveyş Kanalı'nın kontrolünü ele geçirmek amacıyla yaptığı ilk harekât başarısız oldu. 1916'da Cemal Paşa'nın düzenlediği ikinci harekât da başarısızlıkla sonuçlanınca İngiliz kuvvetleri Ocak 1917'de düzenledikleri karşı harekâtla Sina Yarımadası'nı ele geçirdi.

▲ **Harita 3.4:** Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'nda savaştığı cepheler

4

Kafkas (Doğu) Cephesi

Kasım 1914'te Rus kuvvetlerinin Osmanlı sınır karakollarına yaptığı saldırılarla başlayan savaşlar, 3 Mart 1918'de imzalanan Brest-Litovsk Antlaşması sonucu Rusların I. Dünya Savaşı'ndan çekilmesine kadar devam etti. Özellikle 22 Aralık 1914-4 Ocak 1915 tarihleri arasında gerçekleşen Sarıkamış Harekâtı'nda Osmanlı ordusunun umulan başarıyı elde edememesi, bu cephedeki savaşın seyrini önemli ölçüde etkiledi.

5

Irak Cephesi

İngilizler; Abadan petrollerini korumak, Türk kuvvetlerinin Hindistan'a yönelik tehdidini engellemek ve Basra Körfezi üzerinden Rus Çarlığı'na yardım göndermek amacıyla 6 Kasım 1914'te Irak Cephesi'ni açtı. Osmanlı ordusu, burada yaşanan Selman-ı Pak ve Kûtül'amâre Savaşları'nda önemli zaferler kazansa da bu başarının devamını getiremedi. 1917'de Bağdat'ı ele geçiren İngilizler Irak'ın kuzeyine kadar ilerledi.

6

Filistin-Suriye Cephesi

Sina Yarımadası'nı ele geçiren İngilizler, 1917 yılı başlarında Filistin üzerine bir harekât düzenledi. Burada gerçekleşen I ve II. Gazze Muharebeleri'nde yenilgiye uğrayan İngiliz kuvvetleri, dışarıdan gelen askerî destekle yeniden taarruza geçerek Gazze, Kudüs ve Suriye'yi ele geçirdi. Mustafa Kemal Paşa komutasındaki Osmanlı kuvvetleri, Halep'in kuzeyinde oluşturabildikleri savunma hattı sayesinde İngiliz ordusunun ilerleyişini durdurdu.

7

Hicaz ve Yemen Cephesi

İngiliz hükûmetiyle anlaşan Mekke Emîri Şerif Hüseyin, kendisine bağlı Arap aşiretleriyle birlikte 9 Haziran 1916'da Osmanlı Devleti'ne karşı büyük bir isyan başlattı. Bunun üzerine Osmanlı ordusu, Hicaz ve Yemen bölgelerinde hem Şerif Hüseyin'e bağlı isyancılarla hem de İngilizlerle mücadele etti.

Sarıkamış Harekâtı ile ilgili verilenlerden yararlanarak soruları cevaplayınız.

1 Kasım 1914'te Rus ordusu Kafkas Cephesi'nde Osmanlı kuvvetleri üzerine saldırıya geçti. 3. Ordu'nun karşılık vermesiyle yaşanan Köprüköy ve Azap muharebelerinde Osmanlı kuvvetleri Rusları yenilgiye uğrattı. Kasım ayı sonlarında 3. Ordu Komutanı Hasan İzzet Paşa; kış şartlarının ağırlaşması, teçhizatın azalması ve kışlık donanım eksikliği nedeniyle çarpışmalara ara verdi ve orduyu savunma pozisyonuna geçirdi. Bunun üzerine dönemin Harbiye Nazırı ve Başkumandan Vekili Enver Paşa, bölgedeki Rus tehdidini tamamen ortadan kaldırmak amacıyla Kafkas Cephesi'nde gelerek 3. Ordu komutanlığını devraldı ve daha önce planlanan Sarıkamış Harekâtı'nı gerçekleştirmek için harekete geçti. Bu plana göre Rus kuvvetlerinin bertaraf edilmesi için bir çevirme harekâtı yapılarak önce Sarıkamış ele geçirilecek, ardından da 93 Harbi'nde kaybedilen Kars, Ardahan ve Batum yeniden Osmanlı topraklarına dâhil edilecekti. Böylece Osmanlı için Kafkasya ve Türkistan yollarının da önü açılacaktı. Ayrıca Rus ordusu Kafkas Cephesi'ne asker takviyesi yapmak zorunda kalacağı için Osmanlı Devleti'nin müttefikleri olan Almanya ve Avusturya-Macaristan da Ruslarla çarpıştıkları cephelerde rahatlayacaktı. Ancak cepheye sevk edilen lojistik destek gemilerinin Ruslar tarafından batırılması ve istenen takviyelerin zamanında ulaştırılamaması bu planı sekteye uğrattı ve cephedeki şehit sayısının artmasına neden oldu.

Kaynak J

"Liman von Sanders Kafkas Harekâtı hakkında şunları ifade etmektedir: Bu hareket büsbütün imkânsız olmasa bile yapılabilmesi çok zordu. Bu hareketin sahası içindeki yollar haritadan anlaşıldığına ve araştırmalarıma göre ekseriyetle çok dar dağ yolları veya yüksek sırtlardan geçen patikalardan ibaretti. Bu mevsimde büyük ihtimalle hepsi karla kaplıydı. Yürüyüş esnasında Türk nakliye araçlarıyla yalnız cephane ve erzak naklinin ne şekilde tanzim edileceği hususu başlı başına incelenecek ve düşünülecek bir konu idi. (…)

Yine Fevzi Çakmak'a göre en azından, 300 km'lik bir sahada harekat Batum'a dayandırılmalı, bunun içinde Karadeniz'de donanmanın daima hâkimiyeti sağlanmalı ve sağlamlaştırılmalıdır. Öte yandan demiryollarından ve şoselerden mahrum Anadolu'nun kara yollarıyla böyle büyük bir hareketi beslemesi düşünülemezdi."

Erdaş, 2015, s. 675.*

Kaynak K

Kafkas Cephesi'nde düşmana ateş açan bir dağ bataryası

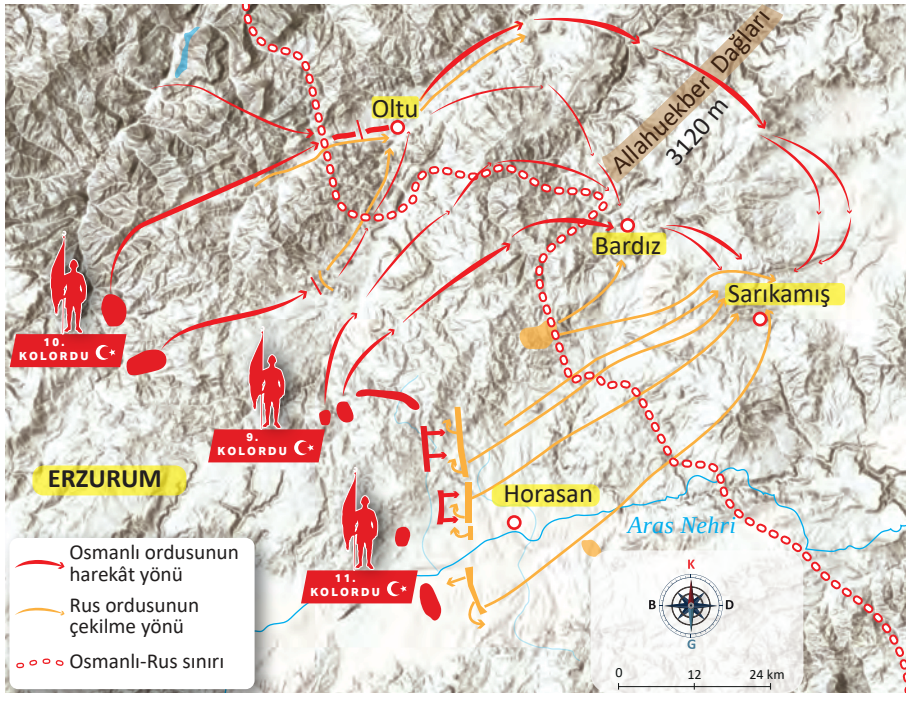
Sarıkamış Harekâtı sırasında arazinin sarp ve dağlık olması, askerlerin yazlık elbiselerle yola çıkarılması, erzağın kısa sürede tükenmesi gibi faktörler şehit sayısının artmasına neden oldu.

Kaynak L

"Ruslar kışlık donanım ve lojistik hizmetler açısından daha iyi durumdaydı. Her türlü ihtiyaçlarını Tiflis-Aleksandropol (Gümrü)-Kars-Sarıkamış demiryolu üzerinden sağlama imkânına sahipti. Sarıkamış'tan ileriye ise düzgün şose yolları vardı. Buna karşılık Türk tarafında en yakın demiryolu istasyonu (Ulukışla) cephenin 600 km. gerisindeydi. Kağnılar ve yük hayvanlarıyla yapılan sevkiyat ordunun ihtiyaçlarını karşılamaya yetmiyordu. Kadınlar ve çocuklar bile sırtlarında cepheye erzak taşıyordu. Hazırlanan raporlar, şu anda olduğu yerde bile erzak ihtiyacında zorlanan Üçüncü Ordu'nun taarruz halinde tamamıyla aç kalacağını gösteriyordu. Kışlık donanım da çok kötüydü. Kafkas cephesine sevk edilmekte olan 100.000 takım kışlık giyim taşıyan gemiler, Rus filosu tarafından Karadeniz'de batırıldığından güney cephesinden gelen askerler arasında hâlâ entariyle dolaşanlar vardı."

Öğün, 2019, s. 470.*

22 Aralık 1914'te başlatılan Sarıkamış Harekâtı, özellikle 10. Kolordu'nun plana uygun hareket edememesi nedeniyle başarısızlıkla sonuçlandı (Harita 3.5). Allahuekber Dağları'nı aşmak için 18 saat yürümek zorunda kalan binlerce asker dağda donarak şehit oldu. Dolayısıyla 40.000 askerle yola çıkan 10. Kolordu, dört gün gecikmeyle Sarıkamış önlerine geldiğinde yaklaşık 3000 askerden oluşuyordu. Bu süreçte Bardız Geçidi'nde Rus kuvvetlerine büyük zayiat verdiren 9. Kolordu ise 10. Kolordu'nun gecikmesi nedeniyle hedefe ulaşamamıştı. 25-28 Aralık'ta taarruza geçen 3. Ordu da kahramanca mücadele vermesine karşın Sarıkamış'ı ele geçiremedi. Üç kolorduyla yapılan son taarruzda Osmanlı ordusunun büyük kayıplar vermesi üzerine takviye birliklerle desteklenen Rus kuvvetleri karşı taarruza geçti ve 4 Ocak 1915'te Osmanlı ordusunu geri çekilmek zorunda bıraktı.

▲ **Harita 3.5:** Sarıkamış Harekâtı

Kafkas Cephesi'ndeki askerî ve coğrafi koşulları göz önünde bulundurarak Osmanlı askerlerinin gösterdiği fedakârlığı vatanseverlik bağlamında değerlendiriniz.

Kaynak M

"Bu trajedi niteliğini taşıyan görüntüsüne rağmen Sarıkamış Savaşı, Balkan Savaşlarından ayrı bir ruh ile yönetilmiş ve yapılmıştır. Gençleştirilmiş olan komutanlar ve subaylar, yüksek bir disiplin ve vatanseverlik duygusu ile savaşmışlardı. Erlerde, birçok olumsuz olay dışında, bin bir güçlük ve yoksulluğa rağmen, ulusal bir savaş yaptıklarının bilinci ile görevlerini yerine getirmişlerdi. Sarıkamış Savaşı'nın olumlu sayılabilecek bir sonucu da nasıl olsa Osmanlılara karşı günün birinde saldırıya geçecek olan Rus Kafkas Ordusunu yıpratmış olması (30.000 kayıp) ve bu cephedeki saldırıların gerçekleştirilmesi olmuştur."

Karal, 1999, s. 423.*

Osmanlı ordusu, Sarıkamış Harekâtı sonrasında Kafkas Cephesi'nde savunma durumuna geçti ve 1915 yılı içinde Rusların Erzurum'a yönelik iki taarruzunu geri püskürttü. Bu arada Rus ordusu, 20 Mayıs 1915'te Ermeni isyancıların desteğiyle Van'ı işgal etti, 16 Şubat 1916'da da Erzurum'u ele geçirdi. Erzurum'un işgalinden sonra Trabzon, Erzincan, Bayburt, Bitlis, Bingöl ve Muş da Rus işgaline uğradı. Mart 1916'da 16. Kolordu komutanlığına atanan Mustafa Kemal Paşa, başarıyla yönettiği harekât sonucunda Muş'u ve Bitlis'i Ruslardan geri aldı.

I. Dünya Savaşı devam ederken 7 Kasım 1917'de Rus Çarlığı'nda Bolşevik İhtilali gerçekleşti. İhtilalin ardından 18 Aralık'ta Rus Çarlığı ile Osmanlı Devleti arasında Erzincan Mütarekesi imzalandı ve Rus kuvvetleri işgal ettiği bölgeleri boşaltmaya başladı. Bolşevik hükûmetinin İttifak Devletleri ile imzaladığı Brest-Litovsk Antlaşması sonrasında Ruslar I. Dünya Savaşı'ndan resmen çekildi.

Kafkas Cephesi'nde yaklaşık üç buçuk yıl süren savaşlarda binlerce asker ve sivil hayatını kaybetti, çok sayıda çocuk yetim ve kimsesiz kaldı (Görsel 3.12). Bölgede yaşayan Müslüman halk, Rus işgali ve Ermeni çetelerin zulmü nedeniyle farklı bölgelere göç etmek zorunda kaldı. Doğu Anadolu'da yaşayan Ermeniler de Osmanlı hükûmetinin çıkardığı Sevk ve İskân Kanunu'yla başta Suriye olmak üzere ülkenin diğer bölgelerine gönderildi.

Görsel 3.12: Kafkas Cephesi'ndeki savaşlar sonucu yetim kalan ve Kazım Karabekir Paşa tarafından koruma altına alınan çocuklar

Kafkas Cephesi'nde 2. Kolordu komutanı olarak büyük başarılara imza atan Kazım Karabekir Paşa, savaşta ailesini kaybeden çok sayıda çocuğu himayesi altına aldı. Ayrıca Millî Mücadele Dönemi'nde de aynı hassasiyeti göstererek kimsesiz çocuklara barınma ve eğitim imkânı sundu.

Sarıkamış Harekâtı, Kafkas Cephesi'ndeki savaşların seyrini nasıl etkilemiştir? Açıklayınız.

Çanakkale Zaferi ile ilgili verilenlerden yararlanarak soruları cevaplayınız.

İtilaf Devletleri'nin Çanakkale Boğazı'na yönelik ilk saldırıları, 3 Kasım 1914'te İngiliz ve Fransız savaş gemilerinin Seddülbahir ve Kumkale istihkâmlarını bombalamasıyla başladı. Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı'na resmen dâhil olmadan önce başlayan bu saldırılar, 19 Şubat 1915'te gerçekleştirilecek asıl harekâta kadar aralıklarla devam etti (Görsel 3.13). İtilaf Devletleri'nin amacı, Osmanlı Devleti'ni savaş dışı bırakmak ve savaşın daha geniş bir alana yayılmasının önüne geçmekti. Böylece İngilizler ve Fransızlar, müttefikleri olan Ruslara doğrudan askerî destek gönderebilecek, Osmanlıların Süveyş Kanalı'na ve Hindistan ticaret yoluna yönelik tehditleri ortadan kaldırılacak, Almanya ve Avusturya-Macaristan'la savaşılan cephelere daha fazla asker sevk edilebilecekti. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin savaş dışı bırakılması yoluyla o dönemde tarafsız kalmayı tercih eden Balkan devletlerinin İtilaf Devletleri bloğuna katılması sağlanabilecekti.

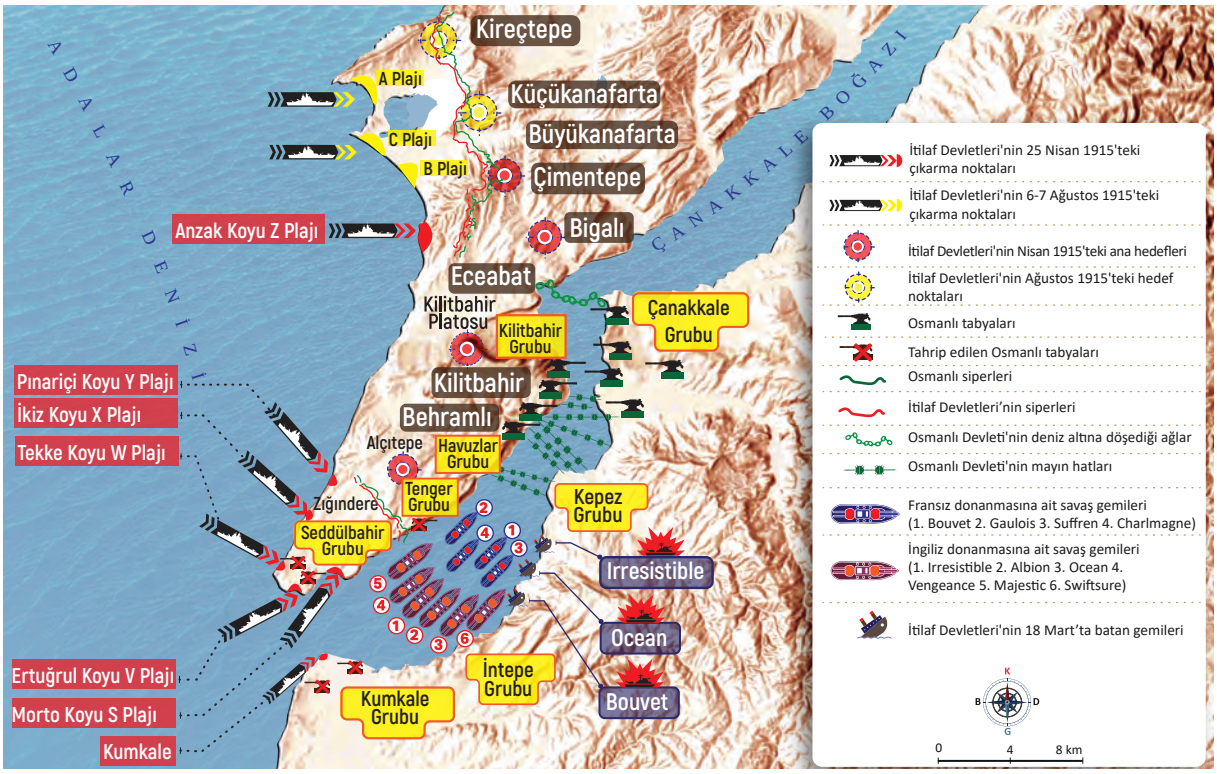
Görsel 3.13: 1915'te Çanakkale Boğazı'nın ön bombardımanı sırasında Türk istihkâmlarına ateş eden bir Fransız savaş gemisi

İngiliz donanması; Çanakkale Deniz Muharebeleri'ne 14 savaş gemisi, 5 kruvazör, 16 muhrip, 1 uçak gemisi, 5 denizaltı ve 21 mayın tarama gemisi; Fransız donanması ise 4 savaş gemisi, 6 muhrip, 1 uçak gemisi ve 2 denizaltı ile katıldı.

Osmanlı Devleti, Çanakkale Boğazı'na yönelik saldırılar üzerine ülke genelinde seferberlik ilan etti ve ordunun ihtiyaçlarını karşılamak için hazırlıklara başladı. Bu doğrultuda askerî uçakların ve topçu bataryalarının sayısı artırıldı, kara ve deniz kuvvetlerinin teçhizatları güçlendirildi. Ordunun taşıt ve iaşe ihtiyaçlarının bir kısmı tekâlif-i harbiye (harp yükümlülüğü) usulüyle halk tarafından karşılandı. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti (Kızılay) de cephede ve cephe gerisinde sağlık hizmetleri vermek için tedariklere başladı. Ayrıca Selânik, İntibah, Sivrihisar ve Nusret adlı mayın gemilerinin Boğaz'daki faaliyetleri sonucunda 11 ayrı mayın hattı oluşturuldu (Görsel 3.14).

Görsel 3.14: Nusret Mayın Gemisi

18 Mart Çanakkale Deniz Zaferi'nin kazanılmasında önemli rol oynayan, 42 metre uzunluğunda ve 7,5 metre genişliğindeki bu gemi; 360 tonluk kapasitesiyle 40 mayın taşıyabilir ve saatte 15 mil hıza ulaşabilirdi.

▲ **Harita 3.6:** İtilaf kuvvetlerinin Çanakkale Harekâtı

▲ **Görsel 3.15:** Cevat (Çobanlı) Paşa [1871-1938 (Temsilî)]

İtilaf kuvvetleri, 19 Şubat 1915'ten itibaren Çanakkale Boğazı'nı geçmek için kıyılardaki Türk tabyalarını bombalamaya başladı. 19 Şubat'tan 16 Mart'a kadar Orhaniye, Ertuğrul, Seddülbahir, Kumkale ve Kilitbahir tabyaları Amiral Carden (Kardın) komutasındaki müttefik donanması tarafından yoğun bir bombardımana tutuldu. Özellikle Boğaz'ın girişinde bulunan Seddülbahir ve Kumkale tabyalarında uzun ve etkili bir mücadele veren Osmanlı kuvvetleri, müttefik donanmasının Çanakkale Boğazı'nı geçmesine izin vermedi. Bu arada 7-8 Mart'ta Nusret mayın gemisi tarafından Erenköy önlerindeki Karanlık Liman bölgesine kıyıya paralel şekilde 26 adet mayın döşendi.

18 Mart 1915 sabahı kesin sonuç almak için tüm gücüyle harekete geçen ve Çanakkale Boğazı'nda ilerlemeye başlayan müttefik donanması, öğle saatlerinde Türk tabyalarındaki topçuların isabetli atışları ve Nusret'in döşediği mayınların patlaması sonucunda ağır hasar alarak geri çekilmek zorunda kaldı. Böylece Müstahkem Mevki Kumandanı Cevat Paşa'nın hazırladığı savunma planı sayesinde Türk ordusu Çanakkale Deniz Savaşı'ndan büyük bir zaferle çıktı (Görsel 3.15).

24 Mart 1915'te muhtemel bir kara harekâtına karşı Başkumandan Vekili Enver Paşa tarafından 5. Ordu kuruldu ve komutanlığına Alman General Liman von Sanders (Limın fon Sendırs) atandı. Çanakkale'yi deniz yoluyla geçemeyeceklerini anlayan İtilaf kuvvetleri, 25 Nisan 1915'te Gelibolu Yarımadası'nı işgal etmek için Kumkale, Seddülbahir ve Arıburnu'na üç ayrı çıkarma harekâtı gerçekleştirdi. Bu harekâtla Anzaklar (Avustralya ve Yeni Zelanda birlikleri) Arıburnu, İngilizler Seddülbahir, Fransızlar da Kumkale kıyılarından Türk topraklarına çıktı. 25 Nisan'ı takip eden on ay boyunca Gelibolu Yarımadası'ndaki İtilaf kuvvetleri ile Türk birlikleri arasında çok çetin muharebeler yaşandı.

18 Mart'ta kazanılan deniz zaferi, Türk askerinin kara savaşlarındaki mücadelesini nasıl etkilemiş olabilir? Açıklayınız.

Çanakkale Savaşları'nda İtilaf kuvvetleri askerî ve teknolojik açıdan önemli avantajlara sahipken Türk askerleri birçok olumsuz koşulla da mücadele etmek zorunda kaldı. Cephe gerisinde sağlık, beslenme, barınma, temizlik gibi konularda alınan tüm önlemlere rağmen büyük sıkıntılar yaşandı. Özellikle sağlık hizmetlerinde yaşanan sorunlar Hilâl-i Ahmer Cemiyetinin büyük bir fedakârlıkla yürüttüğü çalışmalar sayesinde aşılmaya çalışıldı (Görsel 3.16). Muharebeler sırasında askerleri en çok zorlayan hususların başında salgın hastalıklar geliyordu. Su sıkıntısı ve yetersiz hijyen nedeniyle askerler arasında tifo, kolera, lekeli humma, bit salgını ve çiçek hastalığı vakaları görüldü. Ayrıca yeterince taze sebze tüketilemediği için de birçok asker iskorbüte yakalandı. Bu hastalıkların yanı sıra cerrahi malzeme ve sağlık personeli eksikliği nedeniyle tedavi hizmetleri yeterli ölçüde verilemedi.

Bu karekodda verilen genel ağ bağlantısı üzerinden Çanakkale 1915 Hilâl-i Ahmer Hastanesi Canlandırma Alanı'nı sanal ortamda ziyaret edebilirsiniz.

Görsel 3.16: Cağaloğlu Hilâl-i Ahmer Hastanesi personeli ve burada tedavi gören gaziler, 1915

Çanakkale Savaşları sırasında Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tarafından cepheye yakın bölgelere hastaneler ve sağlık çadırları kuruldu. Cephede tedavisi mümkün olmayan yaralılar büyük şehirlerdeki hastanelere sevk edildi. Hilâl-i Ahmer gönüllüleri bir taraftan cephede yaralıların tedavisini yaparken diğer taraftan da salgın hastalıklarla mücadele etti.

Savaş esnasında tüm zorluklara rağmen askerlerin beslenme ihtiyaçları olabildiğince karşılandı (Görsel 3.17). Taze sebze ve et bulmakta sıkıntılar yaşansa da askerlerin günlük öğünleri büyük ölçüde temin edildi. Buna rağmen savaş uzadıkça cepheye daha fazla asker sevk edilmesi ve İtilaf Devletleri'nin gıda taşıyan gemileri bombalaması nedeniyle belli dönemlerde cephedeki yiyecek stoklarının azaldığı görüldü.

Görsel 3.17: Cephede yemek dağıtımı sırasında bekleyen askerler

Savaş koşullarında özellikle bakliyat yemeklerinde mümkün olduğunca et kullanıldı.

25 Nisan 1915'te 19. Tümen Komutanı Yarbay Mustafa Kemal, 57. Piyade Alayı ve bir dağ bataryasıyla birlikte Kocaçimentepe ve Conkbayırı istikametinde ilerleyerek Anzak taarruzunu durdurdu ve Gelibolu Yarımadası'na hâkim noktaları kontrol altına aldı. 30 Nisan'da muharebelerde büyük kahramanlıklar gösterdiği ve komutası altındaki birlikleri başarıyla sevk ve idare ettiği için kendisine Gümüş İmtiyaz Madalyası verildi. 1 Haziran'da albaylık rütbesine terfi ettirilen Mustafa Kemal, özellikle 9 Ağustos'ta yaşanan Anafartalar Muharebesi'nde savaşın gidişatını değiştiren büyük bir zafere imza attı.

Mustafa Kemal Paşa, Bomba Sırtı'ndaki muharebelerde yaşananları yıllar sonra gazeteci Ruşen Eşref'e şöyle anlatmıştır:

"Karşılıklı siperler arasındaki mesafe 7-8 metre, yani ölüm muhakkak. Birinci siperlerin hiçbirisi kurtulamamacasına hepsi düşüyor. İkinci siperdekiler, onların yerine gidiyor. Fakat ne kadar imrenilecek bir soğukkanlılık ve tevekkülle biliyor musunuz? Öleni görüyor, üç dakikaya kadar öleceğini de biliyor ve en ufak bir çekinme bile göstermiyor. Sarsılmak yok. Okumak bilenler Kur'an-ı Kerim okuyor ve cennete gitmeye hazırlanıyorlar. Bilmeyenler -tekbir ve tehlillerle- kelime-i şehadet çekerek yürüyorlar. Bu, Türk askerîndeki ruh kuvvetini gösteren şayan-ı hayret ve tebrike değer bir örnektir. Emin olmalısınız ki, Çanakkale muharebelerini kazandıran bu yüksek ruhtur."

4 Mart 1915'te Seddülbahir Kalesi önlerine çıkarma yapan İngiliz askerlerine karşı emrindeki yaklaşık 30 askerle direnen Bigalı Mehmet Çavuş'un kahramanlığı ise şöyle anlatılmıştır:

"Mehmed Çavuş devamlı yer değiştirerek durmadan ateş ediyordu. Bir ara tüfeğinin çalışmadığını fark etti. Tüfeğin mekanizması bozulmuştu. Öfkeyle tüfeğini düşmana doğru fırlattı. Kendini kaybetmiş bir hâlde yerdeki taşları alıp düşmana atmaya başladı. Artık eline ne geçerse düşmana doğru savuruyor, bir yandan da takımını yüreklendiriyordu. Mehmed Çavuş'un düşmana taşla saldırdığını gören erler daha da cesaretlenerek, açıktan ateş etmeye başlamışlardı. Bu sırada kurşunlardan biri Mehmed Çavuş'un başını sıyırdı. Fark etmedi bile. Daha sonra atılan bir başka kurşun göğsünün sağ tarafına saplanıp kaldığında, İngilizler yavaş yavaş motorlarını ve sandallarını geri çekmeye başlamıştı."

Engin ve Albayrak, 2019, s. 54.*

Mehmet Çavuş gösterdiği kahramanlık nedeniyle 12 Nisan 1915'te Gümüş İmtiyaz Madalyası ile ödüllendirildi.

Çanakkale Deniz Harekâtı için tüm kara, deniz ve hava kuvvetlerini seferber eden İtilaf kuvvetleri, bütün olumsuzluklara rağmen kara savaşlarında kahramanca mücadele eden Türk ordusu karşısında başarılı olamadı ve 20 Aralık 1915'te Çanakkale kıyılarından geri çekilmeye başladı. 9 Ocak 1916'da son Anzak birliklerinin de Seddülbahir'den çekilmesiyle Çanakkale Savaşları sona erdi.

Çanakkale Zaferi; Binbaşı Mahmud Sabri Bey, Havranlı Seyit Onbaşı, Yarbay Şefik Bey, Müstecip Onbaşı, Yüzbaşı İsmail Hakkı gibi sayısız kahramanın cesareti ve fedakârlığı sayesinde kazanıldı. Tek başına kaldırdığı 215 kiloluk top mermisiyle vinci kırılmış 28'lik topun altı basamağını çıkan Seyit Onbaşı, mermiyi yerleştirdiği topu ateşleyerek İngiliz donanmasına ait Ocean (Ooşın) adlı savaş gemisine büyük hasar verdi. Bu tahribat nedeniyle geri çekilmek zorunda kalan Ocean, kısa süre sonra mayına çarparak battı.

Çanakkale Zaferi sonucunda İtilaf Devletleri bölgede büyük bir itibar kaybına uğradı ve I. Dünya Savaşı'nın süresi uzadı. Bulgaristan'ın da İttifak Devletleri bloğuna katılmasıyla Almanya ve Osmanlı Devleti arasında kara bağlantısı kurulmuş oldu. İngiltere ve Fransa'dan askerî destek alamayan Rus Çarlığı'nda ise siyasi ve ekonomik krizin derinleşmesi sonucunda Bolşevik İhtilali gerçekleşti ve çarlık rejimine son verildi. Bu ihtilal sonrasında Ruslar I. Dünya Savaşı'ndan çekildi.

▲ **Görsel 3.18:** Seyit Onbaşı (Temsilî)

A4 boyutundaki bir kâğıda Türk askerinin Çanakkale Zaferi'nde gösterdiği fedakârlıklarla ilgili bir afiş hazırlayarak arkadaşlarınızla paylaşınız.

Kûtül'amâre Zaferi ile ilgili verilenlerden yararlanarak soruları cevaplayınız.

6 Kasım 1914'te Irak Cephesi'ni açan İngilizler, 22 Kasım'da Basra'yı işgal ettikten sonra kuzeye doğru ilerlemeye başladı. Bu sırada Osmanlı Devleti, İngilizlerin Irak üzerinden kapsamlı bir harekâta girişmeyecekleri düşüncesiyle buradaki birliklerin bir kısmını Suriye'ye, bir kısmını da Kafkas Cephesi'ne sevk etmişti. Irak ve Havalisi Komutanı Binbaşı Süleyman Askerî Bey de Teşkilat-ı Mahsusa gönüllüleri ve Arap aşiret kuvvetleriyle birlikte İngiliz ordusunu durdurabileceklerine inanıyordu. Nitekim Süleyman Askerî Bey komutasındaki Osmanlı birlikleri İngilizlerle yapılan bazı muharebelerde başarılı oldu. Ancak durum 14 Nisan 1915'te değişti ve İngilizler karşısında yenilen Osmanlı kuvvetleri kuzeye çekilmek zorunda kaldı. Dicle Nehri boyunca ilerlemeye devam eden İngilizler, 28 Eylül 1915'te Kûtül'amâre'yi işgal etti (Görsel 3.19).

▼ **Görsel 3.19:** Ocak 1915'te ateş hattındaki Hint birlikleri

İngilizler, Irak Cephesi'ndeki harekâtı Hindistan üzerinden yürüttü. O dönemde İngiliz sömürgesi olan Hindistan, siyasi ve askerî olarak İngiltere'nin güdümündeydi.

Görsel 3.20: Irak Cephesi'nde makineli tüfek kullanan Türk askerleri

Türk askerleri, çöl ikliminin hâkim olduğu Irak'ın bazı bölgelerinde savaşırken çeşitli sıkıntılarla karşılaştı. Dicle ve Fırat Nehirleri'nin Basra ile Bağdat arasından geçtiği kısımlarda taşkınların meydana gelmesi de savaş koşullarını zorlaştırdı.

İngiliz kuvvetlerinin Kûtül'amâre'yi ele geçirmesindeki temel etken, Osmanlı kuvvetlerinin silah ve asker sayısı ile teçhizat bakımından yeterince güçlü olmamasıydı. Ayrıca Arap aşiretlerinin savaş sürecinde taraf değiştirmesi de İngilizlerin ilerleyişini kolaylaştırdı. Bununla birlikte Irak'taki aşiretler üzerinde güçlü bir otoriteye sahip olan Uceymi Sadun Paşa, Irak Cephesi'nde yaşanan bütün muharebelerde kendisine bağlı aşiret güçleriyle birlikte Türk kuvvetlerine tam destek verdi. Farklı cephelerden gönderilen takviyelerle toparlanmaya çalışan Türk birlikleri; coğrafi koşullara, salgın hastalıklara ve ulaşım zorluklarına rağmen Irak Cephesi'nde mücadeleye devam etti (Görsel 3.20).

Görsel 3.21: Nurettin Paşa [1873-1932 (Temsilî)]

Süleyman Askerî Bey'in yerine Irak ve Havalisi komutanlığına Albay Nurettin Bey (Sakallı Nurettin Paşa) atandı. Onun komutasındaki Osmanlı birlikleri, 22-24 Kasım 1915'te Selman-ı Pak Muharebesi'nde İngilizlere karşı büyük bir zafer kazandı (Görsel 3.21). Bu zaferin ardından taarruza geçen Türkler, İngilizleri takibe başladı. 3 Aralık 1915'te üç tarafı Dicle Nehri'yle çevrili Kûtül'amâre'ye geri çekilen General Townshend (Tavsınt) komutasındaki İngiliz kuvvetleri Osmanlı ordusu tarafından kuşatıldı (Görsel 3.22).

Bu karekod üzerinden Kûtül'amâre Kuşatması'nı gösteren krokinin orijinalini inceleyebilirsiniz.

Görsel 3.22: Hannah Muharebesi'nde (21 Ocak 1916) İngiliz topçu birlikleri İngiliz ordusu, kuşatma altındaki Kûtül'amâre'ye yardım götürürken yaptığı Hannah Muharebesi'nde 2500'den fazla asker kaybettiği için geri çekilmek zoruna kaldı.

Selman-ı Pak Muharebesi'nin ardından Irak ve Havalisi Komutanlığı, 6. Ordu Komutanlığına dönüştürüldü ve başına Alman General Colmar von der Goltz (Kolmar fon der Golz) getirildi. Goltz'un karşı çıkmasına rağmen Albay Nurettin Bey komutasındaki Osmanlı kuvvetleri, her fırsatta Kûtül'amâre'ye yönelik taarruzlara devam etti. Albay Nurettin Bey görevden alındıktan sonra yerine atanan Yarbay Halil Bey de Nurettin Bey'in planına uyarak Kûtül'amâre Kuşatması'nı sürdürdü (Görsel 3.23) İngilizlerin Kûtül'amâre'deki birliklere destek vermek için yaptığı tüm saldırılar Türk ordusu tarafından geri püskürtüldü. Bu arada rütbesi önce albaylığa, daha sonra tümgeneralliğe yükseltilen Halil (Kut) Paşa, Goltz'un tifüsten ölmesi üzerine 6. Ordu komutanlığına atandı. 29 Nisan 1916'ya kadar devam eden Kûtül'amâre Kuşatması, İngiliz kuvvetlerinin Halil Paşa komutasındaki Türk birliklerine teslim olmasıyla sona erdi (Görsel 3.24).

Görsel 3.23: Halil (Kut) Paşa [1882-1957 (Temsilî)]

Görsel 3.24 Kûtül'amâre'nin İngilizlerden teslim alınışını tasvir eden bir kartpostal

Townshend'ın verdiği rakamlara göre Türk ordusu; Kûtül'amâre Zaferi'nde 5 general, 272 İngiliz subayı, 2592 İngiliz askeri, 204 Hint subayı, 6988 Hint ve diğer milletlerin askeri, 3248 sivil olmak üzere toplam 13.309 kişiyi esir almıştır.

Kaynak N

"Sonuç olarak belirtmek gerekirse, bütün olumsuz koşullar ve kıt imkânlara rağmen Türkler, VI. Ordu ile Irak Cephesi'nde Kutü'l Amare'de eşsiz bir zafer kazanarak Türk Harp Tarihine unutulmaz bir altın sayfa eklemiştir. Kutü'l Amare'de bir İngiliz kolordusunun topyekûn esir alınması dünya harp tarihinde eşi benzerine az rastlanan olaylardandır. Kutü'l Amare Zaferi, Ortadoğu'ya egemen olmak isteyen İngilizlerin gururunu kıran bir zaferdir."

Türkmen, 2016, s. 66.*

Halil (Kut) Paşa, 29 Nisan 1916'da 6. Ordu'ya hitaben yazdığı mektubu "Bugünün ismine 'Kut Bayramı' namını veriyorum. Umum ordumun kıt'aatı (bütün ordumun kıtaları) her sene bu günü tes'id ederken (kutlarken) şehitlerimize Yasinler, Tebârekeler, Fatihalar okuyacaktır. Şühedamız cennât-ı ulyânda (cennetlerin en üst katında) semavatta (göklerde) kızıl kanlar ile pervaz ederken (uçarken) gazilerimiz de atideki (gelecekteki) zaferlerimize nigehbân (bekçi) olsunlar!" şeklinde tamamlamıştır.

Bu karekod üzerinden Halil Paşa'nın 29 Nisan 1916'da 6. Ordu'ya hitaben yazdığı mektubun tamamına ulaşabilirsiniz.

Halil Paşa neden Kûtül'amâre Zaferi'nin bir bayram olarak kutlanmasını istemiş olabilir? Açıklayınız.

Medine Müdafaası ile ilgili verilenlerden yararlanarak soruyu cevaplayınız.

▲ **Görsel 3.25:** Fahreddin (Türkkan) Paşa [1868-1948 (Temsilî)]

İngiliz hükûmetiyle yakın ilişkiler kuran Mekke Emîri Şerif Hüseyin, onlarla yaptığı uzun pazarlıklar sonucu Arap Yarımadası'nın Hicaz bölgesinde bir isyan başlatma kararı aldı. 1915-1916 yılları arasında İngiltere'nin Mısır Valisi Henry McMahon (Henri Mekmehın) ile Şerif Hüseyin arasında yapılan yazışmalara göre İngilizler, Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanması için Şerif Hüseyin'e her türlü yardımı vadetmişti. Bu arada Şerif Hüseyin ve oğullarının kendilerine bağlı aşiretlerle birlikte isyan çıkarma ihtimalini haber alan 4. Ordu Komutanı Cemal Paşa, 12. Kolordu Komutanı Fahreddin Paşa'yı Medine'ye gönderdi (Görsel 3.25).

31 Mayıs 1916'da Medine'ye ulaşan Fahreddin Paşa, yaptığı gözlemler ve aldığı bilgiler sonucunda Mekke Emîri ve oğullarının birkaç gün içinde büyük bir isyan başlatacakları haberini teyit etti ve Cemal Paşa'dan takviye kuvvet talebinde bulundu. Bu arada da Medine'nin müdafaası için hazırlıklara başlayarak şehrin can damarı olan Hicaz demir yolu hattının korunması ve Medine-Suriye bağlantısının koparılmaması için askerî birlikler görevlendirdi. Ayrıca Medine halkına ve Hicaz'ın ileri gelen Arap liderlerine çağrı yapılarak Osmanlı padişahından gelen cihat çağrısına uymaları ve bu isyana katılmamaları istendi. İngilizlerle yapılan iş birliğinden rahatsız olan bölge halkının bir kısmı bu çağrıya uyarak Osmanlı birliklerinin isyancılara karşı verdiği mücadelede aktif rol aldı.

Şerif Hüseyin'e bağlı askerler ve aşiret güçleri, 3 Haziran 1916'da Medine çevresindeki demir yolu ve telgraf hatlarına saldırı düzenleyerek ayaklanmayı başlattı. Daha sonra Medine şehir merkezine saldıran isyancılar, Osmanlı birlikleri tarafından geri püskürtüldü ve ardından başlatılan taarruz harekâtıyla yenilgiye uğratıldı. Bu arada Fahreddin Paşa'nın aldığı tedbirler sayesinde Medine'ye ulaşan demir yolu hattı zarar görmedi ve isyan süresince açık tutuldu.

Cemal Paşa'nın Mısır'da Kanal Harekâtı'nın devam ettiği bir süreçte çok sayıda askeri Medine'ye sevk etmesi Osmanlı Devleti için büyük bir risk oluşturdu. Buna rağmen İslam dünyası için büyük önem taşıyan Medine ve Hicaz demir yolu hattı Osmanlı birlikleri tarafından başarıyla savunuldu. Sonraki yıllarda Medine Müdafii ya da Çöl Kaplanı ünvanıyla anılacak olan Fahreddin Paşa, isyancıların geri püskürtülmesinden sonra yeni gelen askerî birliklerle beraber Hicaz Kuvve-i Seferiyyesi'ni (Hicaz Sefer Kuvvetleri) oluşturdu (Görsel 3.26, Görsel 3.27).

▲ **Görsel 3.26:** Medine Muhafız Taburu

▲ **Görsel 3.27:** Medine Jandarma Taburu

Medine'de başarılı olamayan isyancılar, Hicaz bölgesinin diğer önemli merkezleri olan Cidde, Mekke ve Taif'i ele geçirdi. Ardından tüm güçleriyle yeniden Medine'ye yönelen Şerif Hüseyin taraftarları, Fahreddin Paşa ve ona

bağlı kuvvetlerin güçlü müdafaasıyla karşılaştı. Yaklaşık iki buçuk yıl boyunca Medine'yi kahramanca savunan Fahreddin Paşa, 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması'na rağmen şehri teslim etmedi. Bu süreçte isyancılar tarafından tamamen kuşatılan Medine, dışarıdan hiçbir yardım alamaz hâle gelmişti. Ayrıca şehirde açlık ve salgın hastalıklar nedeniyle birçok kişi hayatını kaybetmişti.

Fahreddin Paşa, tüm ikna çabalarına rağmen 10 Ocak 1919'a kadar Medine'yi müdafaa etmeye devam etti. Ancak kendi subaylarının baskısı sonucunda teslim olmak zorunda kaldı ve savaş esiri olarak önce Mısır'a götürüldü, daha sonra da Malta'ya sürgün edildi. Medine Müdafaası'na komuta ettiği süreçte şehirde çeşitli hayır faaliyetlerinde bulunan Fahreddin Paşa, halkın güvenliğini ve iaşesini sağlamak için büyük gayret gösterdi.

Kaynak O

"Şevket Süreyya Aydemir ise şöyle değerlendirmektedir:

Medine müdafaası Birinci Dünya Harbi'nin yalnız bir mukavemet ve kahramanlık hikâyesi değil, ruh ve iman dayanakları itibarıyla efsanevi bir olaydır. Fahreddin Paşa hatta mütarekeden sonra bile müdafaaya devam etmekteydi. Bir sürü emirler ve arkadaşlarının cebri müdahalesi ile ancak esareti kabul etti ve şehri boşalttı. Son teşebbüsü Osmanlı Bayrağı'na sarılarak peygamberin mezarı dibinde ölmekti. Bırakmadılar. Fakat hatırası eşi görülmemiş bir Müslüman mücahidi olarak kaldı."

Beyoğlu, 2018, s. 275-276.*

Medine Müdafaası'nda gösterilen fedakârlığın gelecek nesiller açısından önemini açıklayınız.

Kafkas İslam Ordusu'nun Bakü'yü kurtarması ile ilgili verilenlerden yararlanarak soruyu cevaplayınız.

Sovyet Rusya, 3 Mart 1918'de imzalanan Brest-Litovsk Antlaşması'yla I. Dünya Savaşı'ndan çekilince Osmanlı Devleti, Doğu Anadolu'da "Elviye-i Selâse" olarak adlandırılan Kars, Ardahan ve Batum sancaklarını yeniden topraklarına kattı. Ancak Rus ordusu çekilirken Doğu Anadolu'da boşalttığı yerlerin yönetimini Ermeni birliklerine bıraktı. Bu birlikler ise Ruslardan kalan silah ve mühimmatı kullanarak yerleşim yerlerini tahrip etmeye ve Müslüman halkı katletmeye başladı. Bunun üzerine Osmanlı kuvvetleri yeni bir harekât başlatarak bölgenin hâkimiyetini kısa sürede yeniden ele geçirdi.

1917'de Çarlık Rusyası'nda yaşanan Bolşevik Devrimi'nin Kafkas coğrafyasındaki siyasi dengeleri büyük ölçüde değiştirmesiyle 1918'de Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan bağımsızlıklarını ilan etti. Bunun üzerine İtilaf ve İttifak Devletleri, bölgede hâkimiyet kurmak amacıyla sert bir rekabete girişti. Sovyet Rusya, Ermenilerle iş birliği yaparak 18 Mart 1918'de Bakü'yü işgal etti. İşgal sonrasında Ermeni birlikleri, Bakü'deki masum ve silahsız Müslümanlara yönelik büyük bir katliam başlattı. Rus-Ermeni ittifakına karşı yeterli askerî güce sahip olmayan Azerbaycan yönetimi Osmanlı Devleti'nden yardım istedi. Kafkasya'daki diğer Türk ve Müslüman toplulukların da benzer taleplerde bulunması üzerine Enver Paşa, I. Dünya Savaşı başında savunduğu Turancılık idealini hayata geçirmek için harekete geçti. Enver Paşa'nın amacı, Azerbaycan ve Kuzey Kafkasya'daki Türkleri Rus baskısından kurtarmak ve Türk halklarını tek çatı altında birleştirmekti.

▲ **Görsel 3.28:** Kafkas İslam Ordusu, Askerî Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Cepheleri Kataloğu

Enver Paşa, Azerbaycan ve Dağıstan'ı Rus işgalinden kurtarmak için Kafkas İslam Ordusu adıyla yeni bir askerî birlik kurdu (Görsel 3.28). 1918 yılı baharında Şark Orduları Grubu'na bağlı olarak kurulan bu birlik yaklaşık yirmi bin askerden oluşuyordu. Ordunun asıl gücünü Osmanlı birlikleri oluşturuyor, bu birliklere de Azerbaycan Türklerinden oluşan milis kuvvetleri destek veriyordu. Enver Paşa, Kafkas İslam Ordusu'nun komutanlığına kardeşi Nuri (Killigil) Paşa'yı, Doğu Ordular Grubu komutanlığına ise Kûtül'amâre Zaferi'nde büyük kahramanlıklar gösteren amcası Halil (Kut) Paşa'yı getirdi.

Nuri Paşa komutasındaki Kafkas İslam Ordusu, 15 Eylül 1918'de Bakü'yü Rus işgalinden kurtarırken 1130 asker şehit düştü.

Kaynak Ö

"Osmanlı Devleti, Azerbaycan'ı kurtarma harekâtına başladığı andan itibaren, Sovyet Rusya'yı, Ermenistan'ı, Gürcistan'ı, Azerbaycan Ermenilerini, İngiltere'yi ve müttefiki Almanya'yı sanki ortak oluşturulmuş bir cephe olarak karşısında bulmuştu. (…) 15 Eylül saat 15.00'e kadar devam eden harekât sonunda Bakû'yü savunan Ermeni, Rus ve İngilizlerin direnişi tamamen kırıldığı için, şehrin teslim olmasından başka bir seçenek kalmamıştı. Zaten 14 Eylül akşamında şehrin ertesi gün zaptolunacağı anlaşılmış. Batı ve Kuzey Cephesi'ndeki birliklerin Bakû'nün dış mahallerine kadar ilerlemeleri Bakû savunma cephesinde tam bir çöküşe neden olmuştu. (…) Şark Orduları Grubu Komutanı Halil Paşa ve Bakû harekâtını bizzat yöneten 'Kafkas İslâm Ordusu' Komutanı Nuri Paşa, 16 Eylül'de Bakû'nün hemen dışında cephedeki birliklerin resmi geçidini izledikten sonra muzaffer Türk askeriyle birlikte şehre girmişlerdir. (…) Bakû'nün Türklerin eline geçmesiyle yüzyıldan beri bağımsızlığından yoksun olan Azerbaycan esaretten kurtulmuş, 28 Mayıs'ta kurulan Azerbaycan Cumhuriyeti 15 Eylül'de gerçek istiklâline kavuşmuştu."

Yüceer, 1996, s. 97, 120, 123.*

Bu karekod üzerinden Kafkas İslam Ordusu ile ilgili videoyu izleyebilirsiniz.

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'nda yenik düşmesi üzerine 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi imzalandı ve Kafkas İslam Ordusu Bakü'den çekilmek zorunda kaldı. Bunun üzerine bölgedeki otorite boşluğundan yararlanmak isteyen İngilizler, Kafkasya'daki bazı önemli merkezleri işgal etti. Ardından Sovyet Rusya'yı yöneten Bolşevikler de harekete geçti ve 1920'de Bakü'yü işgal etti. Sonraki yıllarda Ermenistan ve Gürcistan'ı da ele geçiren Ruslar, Kafkasya'daki hâkimiyet mücadelesini uzun süre sürdürdü. 1991'de SSCB'nin dağılmasının ardından bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti yeniden kuruldu.

Kafkas İslam Ordusu'nun Bakü'yü Rus işgalinden kurtarmasını dönemin koşulları çerçevesinde değerlendiriniz.

Sevk ve İskân Kanunu ile ilgili verilenlerden yararlanarak soruları cevaplayınız.

Osmanlı sınırları içindeki en kalabalık gayrimüslim topluluklardan biri olan Ermeniler, XIV. yüzyıldan itibaren Osmanlı hâkimiyetinde Türklerle yan yana ve uyum içinde yaşamıştı. Millet sistemi çerçevesinde kendi dillerini, dinlerini ve kültürlerini koruma imkânı verilen ve farklı bölgelere dağılıp yerleşen Ermeni toplumu; başta İstanbul olmak üzere birçok büyük şehirde tüccarlık, zanaatkârlık, sarraflık, bankacılık gibi meslekler icra etmiş, hatta saray çevresinde ve devlet yönetiminde görev almıştı. 1856 Islahat Fermanı sonrasında devlet kademelerinde daha kolay yükselme imkânı bulan Ermeni bürokratlar; bakanlık, elçilik, mebusluk gibi makamlara kadar yükselmişti.

Görsel 3.29: 1910'da yıllık toplantı için bir kolej bahçesinde toplanan misyonerler, Merzifon/Amasya

1886'da eğitim faaliyetlerine başlayan Merzifon Amerikan Koleji, Amerikalı misyonerlerin Anadolu'da açtıkları en büyük okullardan biriydi.

XIX. yüzyıl başlarında Osmanlı Devleti'nin güç kaybetmesi ve Fransız İhtilali'yle başlayan milliyetçilik akımının yayılması sonucunda Balkanlarda ortaya çıkan ayrılıkçı hareketler Ermeni toplumunu da etkiledi. Bu dönemde başta Rusya olmak üzere İngiltere, Fransa gibi büyük devletler, Osmanlı topraklarına yönelik siyasi çıkarları doğrultusunda Ermenileri kışkırttı. Ayrıca patrikhane çevresinde örgütlenen milliyetçi gruplar ve Avrupalı devletlerin Osmanlı topraklarında misyonerlik faaliyeti yürütmek amacıyla açtığı okul ve kolejler, Ermeni gençleri arasında ayrılıkçı fikirlerin güçlenmesine zemin hazırladı (Görsel 3.29).

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Ermeniler, Doğu Anadolu'da Ruslarla iş birliği yaparak Osmanlı Devleti'ne karşı savaştı. Rus Çarlığı da buna karşılık savaş sonrasında imzalanan Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması'na Ermenilerle ilgili bir madde ekledi. Ancak bu antlaşma yapılan itirazlar sonucunda hükümsüz kaldı. Ermenilerin Ruslarla yakınlaşmasından rahatsız olan İngiltere, 1878 Berlin Antlaşması'na Ermenilerin yaşadığı Erzurum, Bitlis, Van, Sivas, Diyarbakır ve Elâzığ vilayetlerinde (Vilayet-i Sitte) ıslahat yapılmasına dair bir madde ekletti. Bu anlaşma sonrasında Avrupa siyasetinin de gündemine giren bu mesele uluslararası bir boyut kazandı.

Avrupalı devletler Ermenilerin bağımsızlık mücadelesine neden destek vermiş olabilir? Açıklayınız.

1878 Berlin Antlaşması'yla Avrupalı devletlerin desteğini alan Ermeniler, bağımsız bir devlet kurmak için harekete geçerek çeşitli dernekler ve komitalar kurdu. Özellikle 1887'de Cenevre'de kurulan Hınçak ve 1890'da Tiflis'te kurulan Taşnaksutyun komitaları, bunların en faal olanlarıydı. Bu komitalar yürüttükleri kapsamlı propaganda faaliyetleri yoluyla sözde iddialarını Batı kamuoyunun gündemine taşımaya çalıştı. Aynı zamanda Doğu Anadolu'da kargaşa çıkarmak ve burada yaşayan Türkleri göçe zorlamak amacıyla Anadolu'nun pek çok vilayetinde olaylar çıkarıldı ve isyanlar başlatıldı. Bu olay ve isyanlardan bazıları şunlardı: 1890 Kumkapı Ayaklanması, 1894 Sason, Kayseri, Yozgat ve Çorum Ayaklanmaları, 1894 Bâbıâli Olayları, 1895 Trabzon İsyanı, 1895-1896 Zeytun (Süleymanlı) İsyanları, 1896 Osmanlı Bankası Baskını, 1897 İkinci Sason İsyanı, 1905 Sultan II. Abdülhamid'e Suikast Girişimi, 1909 Adana ve Dörtyol İsyanları.

Kaynak P

"1914 yılına geldiğimiz zaman, Birinci Dünya Savaşı başlamış; savaşa henüz Osmanlı Devleti dâhil olmamıştı. Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasını Ermenilerin, son derece coşkuyla ve heyecanla karşıladıklarını görüyoruz. İnsanların büyük bir savaşı coşkuyla ve heyecanla karşılamalarının hiçbir mantıklı açıklamasının olduğu söylenemez. Ancak 'hasta adam' olarak ifade edilen Osmanlı Devleti'nin tarih sahnesinden silinme anının yaklaştığı düşüncesine kapılan Ermeni aydınları, özellikle de Taşnaklar, bu savaşın sonunda Anadolu toprakları üzerinde en azından özerk ya da bağımsız bir Ermeni devleti kurulacağı düşüncesine kapılmıştır. Bu düşünce, onları ileriki dönemlerde Osmanlı Devleti'ne karşı neredeyse topyekûn cephe almak suretiyle savaşmaya yöneltmiştir. (…) Nitekim Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması, Ermeni ileri gelenlerince kaçırılmaması gereken tarihî bir an ve fırsat' olarak görüldü. (…) Osmanlı Devleti birçok cephede düşmanla savaşırken Rusya'nın silahlandırdığı Ermeniler, bir taraftan Kafkasya Cephesi'nde Osmanlı ordusuna karşı savaşmışlar; diğer yandan ülkede çıkarmış oldukları geniş kapsamlı isyanlarla cephe gerisini tehlikeye düşürmüşlerdir."

Sertçelik, 2022, s. 43.*

Alınan tüm tedbirlere rağmen Ermeni çetelerinin saldırılara devam etmesi ve olayların millî güvenliği tehdit edici boyutlara ulaşması üzerine Osmanlı hükûmeti, savaş bölgelerine yakın yerlerde yaşayan Ermenilerin geçici olarak güneydeki Osmanlı topraklarına sevk edilmesine karar verdi. 24 Nisan1915'te yayımlanan bir genelgeyle İstanbul dâhil birçok vilayetteki komita merkezleri ve şubeleri kapatılarak buralarla ilişkili Ermeniler tutuklandı.

▲ **Görsel 3.30:** Göç yollarındaki Ermeniler ve onları koruyan Osmanlı birlikleri, 1915-16.Ulusal Arşiv ve Kayıtlar İdaresi, College Park (Kolıç Park), ABD

27 Mayıs 1915'te Sevk ve İskân Kanunu'nun çıkarılmasının ardından zorunlu göçe tabi tutulan Ermenilerin yol boyunca can ve mal güvenliğini sağlamak için çeşitli tedbirler alındı (Görsel 3.30). Buna rağmen göç yolunda hastalanan veya çetelerin saldırısına maruz kalan bazı Ermeniler hayatını kaybetti. Bu göçler sırasında görevini ihmal eden ya da kötüye kullanan bazı devlet görevlileri ve askerler, haklarında açılan soruşturmalar sonucunda cezalandırıldı. Anadolu'dan Osmanlı ülkesinin başka bölgelerine sevk edilen Ermenilerin bir kısmı savaş sonrasında kendi istekleriyle eski yerleşim yerlerine geri döndü.

Osmanlı Devleti'nin göç yollarında gerekli tedbirleri alması ve savaştan sonra dönmek isteyen Ermenilere izin vermesi, zorunlu göç kararının etnik ya da dinî bir grubu ortadan kaldırmaya yönelik bir politika olmadığının açık bir göstergesidir. Ayrıca bu durum, Ermeni diasporasının kendi iddialarına dayanak olarak gösterdiği, 1948'de Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi'nin "Soykırımı Oluşturan Eylemler" başlığı altında yer alan "bir grubun bütünüyle veya kısmi olarak fiziksel varlığını ortadan kaldıracak şekilde yaşam şartlarını kasten değiştirmek" eyleminin gerçekleştiğine yönelik asılsız iddiaların hukuken de geçersiz olduğunu ortaya koymaktadır.

Ermeni diasporası, Osmanlı Devleti'nin 24 Nisan 1915'te yayımladığı genelgeyi asılsız iddialarına kanıt olarak göstermekte ve 24 Nisan'ı sözde iddialarını anma günü olarak kabul etmektedir. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin 27 Mayıs 1915'te çıkardığı Sevk ve İskân Kanunu'yla yüz binlerce Ermeni'yi sistematik olarak zorla göç ettirdiğini ve katlettiğini öne sürmektedir. Ancak Ermeni diasporasının kendi politik amaçları doğrultusunda başlattığı tartışmalar nedeniyle sonraki dönemlerde gerekli arşiv incelemeleri yapılmış, gerek göç eden gerekse göç yollarında ölen Ermenilerin sayısının diasporanın iddialarıyla örtüşmediği açıkça ortaya konmuştur.

Bu karekod üzerinden Türk Tarih Kurumu tarafından hazırlanan ve geçmişten günümüze Türk-Ermeni ilişkilerini konu alan videoyu izleyebilirsiniz.

Kaynak R

"1915 yılı mayıs ayına kadar Osmanlı Devleti'nde, devletçe karar verilmiş (…) sevk ve iskân politikası bulunmamaktadır. (...) Önceden planlanmadığı için 1915 yılı bütçesine dahi ödenek konulmamış; nitekim mayıs ayı başlarında, Zeytun ve Maraş civarında isyan eden Ermeniler Konya'ya sevk edilmiştir. Fakat burada da toplu halde bulunmaları ve ordunun ikmal yollarını kesme girişimleri üzerine, Ermenilerin savaştan uzak olan güney bölgelerine -Musul, Zor, Suriye, Halep gibi- sevk ve iskânları, 27 Mayıs 1915 tarihli geçici kanunla başlamıştır. Tehcir kararına rağmen, 300 bin Ermeni tehcirden muaf tutulmuş; başta İstanbul olmak üzere, mal ve eşyaları koruma altına alınmış, satılanların bedelleri mal sandıklarına yatırılmıştır ki 1918 yılında dönenlere, bunun önemli miktarının iade edildiği belgelerden görülmektedir.

Tehcir bölgesinde uluslararası kuruluşların Ermenilere yardım dağıtmasına da izin verilmiş; tehcir sırasında Ermenilere kötü davranan, mallarını gasp eden, ölümlerine neden olan 1.673 kişi, Osmanlı Devleti'nde 1915-16 yıllarında, vilayetlerde savaş içinde kurulmuş olan Divan-ı Harplerde yargılanmıştır."

Sarınay, 2022, s. 35, 37.*

Tablo 3.1: Farklı Kaynak ve Yazarlara Göre I. Dünya Savaşı Öncesinde Osmanlı Ermenilerinin Sayısı

Yıl	Kaynak veya Yazar	Osmanlı Ermenilerinin Sayısı
1892	Vital Cuinet	1.475.011
1896	Felix Weber	1.000.000
1910	Encyclopaedia Britannica	1.500.000
1913	Ermeni Patrikhanesi	1.915.651
1913	Ludovico de Contenson	1.400.000
1914	Justin McCarthy	1.698.303
1914	Osmanlı Nüfus Sayımı	1.234.671
1914	Stanford J. Shaw	1.294.851

(Genel ağdan alınmıştır.)*

Kaynak R ve Tablo 3.1'den hareketle Ermenilerin sözde iddialarını tarihsel veriler bağlamında değerlendiriniz.

Ermeniler, 1960'ların ortalarında asılsız iddialarını uluslararası kamuoyuna duyurmak için Türkleri hedef alan şiddet eylemlerine başladı. 1975'ten itibaren ise Ermeni terör örgütü ASALA Türk büyükelçiliklerine, konsolosluklarına ve dış temsilciliklerine yönelik birçok terör saldırısı düzenledi. Uzun yıllar boyunca ABD'de ve Avrupa Birliği ülkelerinde faaliyet gösteren Ermeni diasporası, uluslararası kamuoyunu yönlendirerek kendi iddialarının kabul edilmesi, Ermenilere tazminat ve toprak verilmesi gibi taleplerle Türkiye üzerinde baskı kurmaya çalıştı. Yurt dışında yürütülen lobi faaliyetleri sonucunda Ermenilerin sözde iddiaları bazı ülkelerin ulusal ve yerel parlamentolarında resmen kabul edildi. Bu durum, Türkiye tarafından en üst düzeyde tepkiyle karşılandı.

▲ **Görsel 3.31:** Azerbaycan ordusunun II. Dağlık Karabağ Savaşı'nda elde ettiği tarihî zaferin 5. yıl dönümü dolayısıyla Bakü Azadlık Meydanı'nda düzenlenen törene katılan Mehmetçikler

1990'ların başında Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Azerbaycan ile Ermenistan arasında Dağlık Karabağ bölgesinin kime ait olduğu tartışması üzerinden çatışmalar başladı. Türkiye-Ermenistan ilişkilerini de doğrudan etkileyen bu sorun, bölge siyasetinin belirleyici unsurlarından biri hâline geldi. 1992'de Azerbaycan'ın Hocalı şehrinde yüzlerce sivilin hayatını kaybettiği Hocalı Katliamı, taraflar arasındaki gerilimi artırarak ilişkilerin daha da bozulmasına yol açtı. ABD ve Avrupa ülkeleri, Türkiye ile Ermenistan arasındaki ilişkilerin normalleşmesi için pek çok kez arabuluculuk görevi üstlendi. 2020 yılı sonlarında işgal altındaki Karabağ topraklarının kurtarılması amacıyla düzenlenen ve Azerbaycan'ın zaferiyle sonuçlanan II. Dağlık Karabağ Savaşı'nın ardından ilişkilerin kademeli olarak normalleştirilmesi için doğrudan görüşmelere başlandı (Görsel 3.31).

Sevk ve İskân Kanunu'nun gerekçelerini ve sonuçlarını açıklayan 4-5 cümlelik bir metin yazınız.

Yandaki karekod üzerinden Sarıkamış Harekâtı, Çanakkale Zaferi, Kûtül'amâre Zaferi, Medine Müdafaası ve Kafkas İslam Ordusu'nun Bakü'yü kurtarması ile ilgili etkileşimli bulmacayı çözünüz.

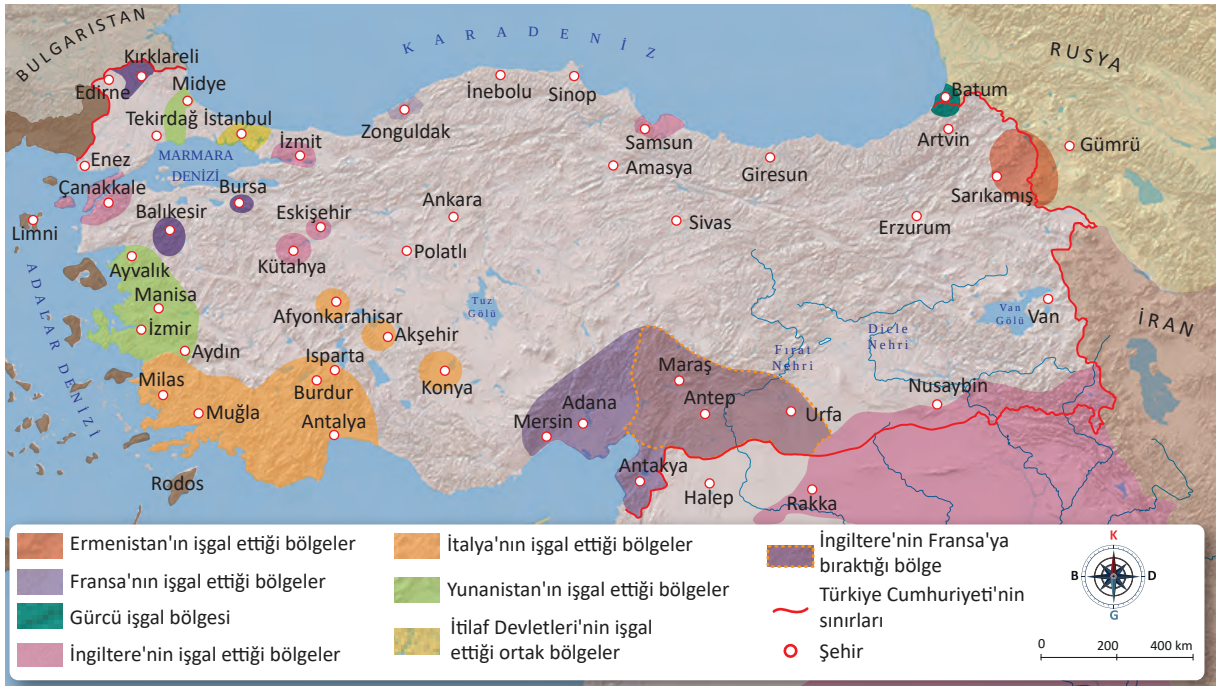
I. Dünya Savaşı'nın sonuçları ile ilgili verilenlerden yararlanarak soruyu cevaplayınız.

Bu karekod üzerinden I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti ile ilgili etkleşimli fotoğraf albümünü inceleyebilirsiniz.

I. Dünya Savaşı'nın ilk yıllarında Almanya ve müttefikleri bazı cephelerde üstünlüğü ele geçirse de bir süre sonra savaş; ekonomik güç, insan kaynağı ve askerî sanayi bakımından avantajlı durumda olan İtilaf Devletleri'nin lehine döndü. Bu durumda ABD'nin İtilaf Devletleri bloğuna katılmasının da büyük payı vardı. Ayrıca Bolşevik İhtilali'nden sonra Rusların savaş dışı kalması, bu aşamada savaşın seyrini etkilemedi.

Osmanlı Devleti, savaş sürecinde Çanakkale ve Kûtül'amâre'de kazandığı büyük zaferlere rağmen 1917'den itibaren İngilizler karşısında geri çekilmek zorunda kaldı. Osmanlı ordusu, savaş boyunca Filistin Cephesi'nde Amman, Şam, Beyrut ve Halep'i; Irak Cephesi'nde Bağdat ve Musul'a kadar olan bölgeleri; Hicaz Cephesi'nde ise Medine dışında kalan toprakları kaybetmişti. Avrupa Cephesi'nde İtilaf kuvvetlerinin üstünlüğü ele geçirmesi üzerine Bulgaristan da savaştan çekildi. Bunun üzerine Osmanlı Devleti, hem cephelerde alınan yenilgiler hem de Almanya'yla kara bağlantısının kopması nedeniyle ateşkes istemek zorunda kaldı. 30 Ekim 1918'de Osmanlı Devleti ile İtilaf Devletleri arasında Mondros Ateşkes Antlaşması imzalandı. Osmanlı Devleti için çok ağır şartlar içeren ve 25 maddeden oluşan bu antlaşmanın özellikle İtilaf Devletleri'ne güvenliklerini tehdit eden herhangi bir durumla karşılaştıklarında stratejik noktaları işgal etme hakkı tanıyan 7. maddesi ile

Vilayet-i Sitte'de (Erzurum, Bitlis, Van, Sivas, Diyarbakır ve Elâzığ) yaşanacak bir kargaşa durumunda bu şehirlerin işgal edilebileceğini öngören 24. maddesi, İtilaf Devletleri'nin Osmanlı topraklarını kolayca işgal etmesinin önünü açtı (Harita 3.7).

Harita 3.7: Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra işgal edilen Osmanlı toprakları

Harita 3.7'den hareketle Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra İtilaf Devletleri'nin Anadolu'da işgal ettiği bölgeleri belirleyiniz ve işgallerin neden bu bölgelerde yoğunlaştığına dair çıkarımlarınızı açıklayınız.

Osmanlı Devleti'nin ardından 3 Kasım 1918'de Avusturya-Macaristan, 11 Kasım 1918'de de Almanya'nın teslim olmasıyla I. Dünya Savaşı sona erdi. 18 Ocak 1919'da kalıcı barışı sağlamak ve mağlup devletlere kabul ettirilecek şartları belirlemek amacıyla Paris Barış Konferansı toplandı. Görüşmeler, ABD Başkanı Woodrow Wilson'ın (Vudrov Vilsın) savaş devam ederken 8 Ocak 1918'de yayımladığı 14 maddelik bildiri üzerinden yürütüldü. Ancak antlaşma maddeleri belirlenirken İngiltere ve Fransa'nın çıkarları esas alındı. Konferans sonunda Almanya ile Versailles, Avusturya ile Saint-Germain (Sen Jermen), Macaristan ile Trianon (Trianon) ve Bulgaristan ile Neuilly (Nöyi) Barış Antlaşmaları imzalandı. Ayrıca uluslararası barışı korumak amacıyla Milletler Cemiyeti (Cemiyet-i Akvam) adıyla yeni bir oluşum kuruldu. 10 Ağustos 1920'de Osmanlı Devleti'yle yapılan Sevr Antlaşması'nda ise Osmanlı topraklarının paylaşım esasları belirlendi.

Dört yıl süren savaş boyunca cephelerdeki çatışmalar, cephe gerisinde yaşanan kitlesel göçler, salgın hastalıklar, açlık ve yoksulluk nedeniyle milyonlarca asker ve sivil hayatını kaybetti. Savaşın sonlarına doğru ortaya çıkan ve tarihteki en ölümcül salgınlardan biri kabul edilen İspanyol gribi, dünya nüfusunun daha da azalmasına yol açtı. Savaş sonrasında uluslararası güç dengeleri değişti ve Avrupa'daki siyasi sınırlar yeniden çizildi. Kuzey Afrika ve Orta Doğu'daki bazı bölgelerde manda yönetimine geçildi. Ayrıca Almanya, Osmanlı Devleti ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu toprakları üzerinde yeni devletler kuruldu.

Uygulayalım

Verilen yönergeler doğrultusunda aşağıdaki etkinlikleri yapınız.

Uygulama adımlarını takip ederek ve dedikodu tekniğini kullanarak etkinliği yapınız.

- Öğrenelim bölümünde edindiğiniz bilgilerden yola çıkarak 1908-1918 yılları arasında Osmanlı Devleti'nde meydana gelen siyasi ve askerî gelişmelerin sonuçları hakkında düşününüz.
- Öğretmeninizin rehberliğinde iki kişilik gruplar oluşturunuz ve düşüncelerinizi grup arkadaşınızla paylaşınız.
- Grup arkadaşınızdan ayrılarak başka bir arkadaşınızla grup oluşturunuz ve konuyla ilgili düşüncelerinizi arkadaşınıza aktarınız. Bu paylaşımlar sırasında birbirinizin görüşlerine katılıp katılmadığınız noktaları belirleyiniz.
- Süreç sonunda 1908-1918 yılları arasında Osmanlı Devleti'nde meydana gelen siyasi ve askerî gelişmelerin sonuçları hakkında ulaştığınız çıkarımları sınıf arkadaşlarınızla tartışınız ve ortak çıkarımlarınızı aşağıdaki tablonun ilgili alanlarına yazınız.

Siyasi ve Askerî Gelişmeler	Sonuçları
II. Meşrutiyet'in İlanı	
31 Mart Olayı	
Bâbıâli Baskını	
Trablusgarp Savaşı	
Balkan Savaşları	
I. Dünya Savaşı	
Sevk ve İskân Kanunu	

Genel ağ sitelerinden alınan haberlerden yararlanarak soruları cevaplayınız.

TARİH AJANSI

ANALİZ | Dünya | Ekonomi | Kültür

Yunanistan, silahlandırdığı Doğu Ege adalarında Lozan ve Paris antlaşmalarını çiğniyor

Yunanistan, Doğu Ege adalarında silahlı kuvvet bulundurarak Lozan ve Paris antlaşmalarını açıkça ihlal ediyor.Türkiye'nin Oruç Reis sismik araştırma gemisiyle Doğu Akdeniz'de araştırma faaliyetleri yürüttüğü sırada Yunanistan'ın Meis'e asker çıkarması, "provokatif" bir adım olarak değerlendiriliyor.

TARİH AJANSI

ANALİZ | Dünya | Ekonomi | Kültür

Rus tarihçiden açıklama: Kurgudan başka bir şey değil

Rus tarihçi Prof. Dr. Oleg Kuznetsov, 1915 olayları iddialarının kurgu olduğunu söyledi. Tarihçi, "Ermeniler, tarihi ve yasal belgelerle bu propaganda teriminin (soykırım) geçerliliğini doğrulamanın mümkün olmadığını biliyor" dedi.

TARİH AJANSI

ANALİZ | Dünya | Ekonomi | Kültür

Batı Trakya Türkleri kimliklerinin dikkate alınmasını istiyor

Avrupa Batı Trakya Türk Federasyonu (ABTTF) tarafından yayımlanan açıklamada, 7 Ekim 2025'te Gümülcine'deki bir etkinlikte konuşan Kültür Bakan Yardımcısı İason Fotilas'ın, Gümülcine'nin kültürlerarası kimliğini ve bölge kültürünün ulusal bir zenginlik olduğunu ifade eden sözleri "doğru ama eksik" olarak nitelendirilerek, Türk kültürel kimliğinin de dikkate alınması gerektiği belirtildi.

1. Bu haberlere konu olan olaylar hangi savaş, antlaşma veya tarihî gelişmelerle başlamıştır?

2. Bu olayların günümüzde gündemde olmasının nedenleri neler olabilir?

Değerlendirelim

1908-1918 yılları arasında Osmanlı Devleti'nde meydana gelen siyasi ve askerî gelişmelerin sonuçlarını dönemin koşulları çerçevesinde açıklayan bir tarihsel akış şeması hazırlayınız.

Çalışmanız süresince aşağıda belirtilen ilkelere uyunuz.

- Tarihsel akış şemasında yer verdiğiniz her olayı kısa cümlelerle açıklayınız.
- Tarihsel akış şemasının özgün ve ilgi çekici olmasına dikkat ediniz.
- Tarihsel akış şemasındaki metinlerde yazım ve noktalama kurallarına uyunuz, yalın ve anlaşılır bir dil kullanınız.
- Çalışma boyunca kullandığınız tüm kaynakları tarihsel akış şemasının sonunda listeleyiniz.
- Çalışmanızı öğretmeninizin belirlediği sürede teslim ediniz ve sınıfta arkadaşlarınıza sununuz.
- Sunum esnasında etkili iletişim yöntemlerini kullanmaya özen gösteriniz.

Yaptığınız çalışmanın öğretmeniniz tarafından aşağıdaki karekodda verilen Dereceleme Ölçeği ile öğretmeniniz tarafından değerlendirileceğini unutmayınız.

Yandaki karekod üzerinden Dereceleme Ölçeği'ne ulaşabilirsiniz.

3.2. 1908-1918 Yılları Arasında Yaşanan Kitlesel Göç ve Salgınlar

Düşünelim

Verilenlerden yararlanarak soruları cevaplayınız.

▲ 1911'de Balkanlardaki Osmanlı toprakları

Yandaki karekod üzerinden 1913'te Selânik'teki bir göçmen kampında çekilmiş görüntüleri izleyebilirsiniz.

Yandaki karekod üzerinden TRT arşivinden alınmış *Ben Bir Göçmen Kızı Gördüm* adlı Rumeli türküsünü dinleyebilirsiniz.

Osmanlı'ya ait Balkan topraklarında yaşayan Türk ve Müslüman nüfusun büyük bölümü; Balkan Savaşları sırasında çatışmalar, güvenlik kaygıları, baskılar ve merkezî otoritenin bozulması nedeniyle göç etmek zorunda kaldı. Bölgedeki limanlar, demir yolu istasyonları ve büyük kasabalar hızla toplanma merkezlerine dönüştü. Buralardan hareket eden konvoylar, uzun ve zorlu bir yolculuğun ardından Anadolu'ya ulaştı.

1. ***Balkan Savaşları'nda kaybedilen Osmanlı topraklarından göç etmek zorunda kalan bir Türk ailesi olsaydınız hangi güzergâhı izleyerek hangi Anadolu şehrine varmaya çalışırdınız? Yukarıdaki harita üzerinde göç güzergâhınızı işaretleyiniz.***
2. ***Göç esnasında hangi durumlarla karşılaşabilirdiniz ve bu durumlarda neler hissederdiniz? Açıklayınız.***
3. ***Rumeli Türklerinin yaşadığı sorunları ve bu sorunlara ilişkin duygularını yansıtan türkülerden örnekler veriniz.***

Keşfedelim

Verilen yönergeler doğrultusunda aşağıdaki etkinlikleri yapınız.

Uygulama adımlarını takip ederek etkinliği yapınız.

- Öğretmeninizin rehberliğinde eşit sayıda kişiden oluşan gruplara ayrılınız.
- Aşağıdaki örnek kavram kartını inceleyerek ve ön bilgilerinizden yararlanarak diğer kartlardaki ilgili bölümleri doldurunuz.
- Kartlarınızı diğer grupların kartlarıyla karşılaştırınız.
- "Öğrenelim" bölümünün sonunda kavram kartlarınızı gözden geçirerek yanlışlarınızı düzeltiniz ve eksiklerinizi tamamlayınız.

kolera

Tanımı

Kanalizasyon atıklarıyla kirlenmiş su ve gıdalar yoluyla bulaşan, şiddetli ishal ve su kaybına yol açan bulaşıcı bir hastalıktır.

Özellikleri

- Temiz suyun ve kanalizasyon sistemlerinin olmadığı yerlerde görülür.
- Kalabalık alanlarda ve kötü hijyen koşullarında salgın hâline dönüşür.
- Kuluçka süresi 1 ila 3 gündür. Aniden başlar ve tedavi edilmezse ölümcül olabilir.

Örnekler

- 1854 Londra salgını (Kanalizasyon sularının içme suyuna karışması nedeniyle ortaya çıkmıştır.)
- 1865 Hicaz salgını (Hac yolundaki kalabalık ve hijyen eksikliği nedeniyle ortaya çıkmıştır.)

İlişkili Kavramlardan Farkı

Kolera ve tifüs, göç, kalabalık ile kötü yaşam koşullarında yayılabilen salgın hastalıklardır. Ancak kolera kirli su ve gıdalarla, tifüs ise bit ve pirelerle bulaşır.

karantina

Tanımı

Özellikleri

Örnekler

İlişkili Kavramlardan Farkı

göç

Tanımı

Özellikleri

Örnekler

İlişkili Kavramlardan Farkı

muhacir

Tanımı

Özellikleri

Örnekler

İlişkili Kavramlardan Farkı

salgın

Tanımı	Özellikleri
Örnekler	İlişkili Kavramlardan Farkı

mülteci

Tanımı	Özellikleri
Örnekler	İlişkili Kavramlardan Farkı

hudut

Tanımı	Özellikleri
Örnekler	İlişkili Kavramlardan Farkı

tifüs

Tanımı	Özellikleri
Örnekler	İlişkili Kavramlardan Farkı

Günümüzde Balkan coğrafyasında yaşayan Türklerin karşılaşabileceği sorunlar hakkında beyin fırtınası tekniğini kullanarak arkadaşlarınızla tartışınız.

Öğrenelim

Verilen yönergeler doğrultusunda aşağıdaki etkinlikleri yapınız.

Balkan Savaşları sürecinde Anadolu'ya yapılan kitlesel göçlerin nedenleri ile ilgili verilenlerden yararlanarak etkinliği yapınız.

Geniş bir coğrafyada farklı dinî ve etnik gruplara ev sahipliği yapan Osmanlı Devleti, İslam hukukunun yürürlükte olduğu bir düzende millet sistemi yoluyla gayrimüslimlere kendi dinî hukuklarına göre yaşama serbestliği tanıdı. Bu sistem sayesinde farklı dinî cemaatlere mensup kimseler, aynı devlet içinde hem diğer milletlerle yan yana hem de kendi cemaatleriyle birlikte yaşama imkânı buldu.

Osmanlı Devleti'ndeki etnik ve dinî çeşitliliğin başlıca nedenleri, devletin çok geniş topraklara yayılmış olması ve yürütülen iskân politikalarıydı. Devlet, ihtiyaç duyuldukça Anadolu'nun belli bölgelerinde yaşayan halkları farklı bölgelere sevk etmiş, boş kalan toprakları şenlendirmiş ve Balkanlara Anadolu'dan gelen Müslüman nüfusu yerleştirmişti. Bu geniş coğrafya içindeki etnik ve dinî çeşitlilik, zaman içinde Fransız İhtilali'nin etkisiyle ortaya çıkan milliyetçilik düşüncesinin yayılmasına ve ayrılıkçı hareketlerin hız kazanmasına zemin hazırladı.

XIX. yüzyılda Balkanlardaki ayrılıkçı hareketler nedeniyle başlayan savaşlarda Osmanlı Devleti büyük toprak kayıpları yaşadı. Rusya ve Batı Avrupa'nın desteği, Balkanlarda ulus devletlerin kurulmasında önemli rol oynadı. Bu savaşlar sırasında ve sonrasında Anadolu'ya yaşanan göçler de Osmanlı Devleti'ni yeni sorunlarla karşı karşıya getirdi (Görsel 3.32). 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında başlayan bu göç ve göçmen sorunu, Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı yıllarında yeniden ortaya çıktı ve kaybedilen Osmanlı topraklarından Anadolu'ya kitlesel göçler yaşandı. Bu göçlerin temel sebebi, kaybedilen Balkan topraklarında yeni ulus-devletlerin kuruluyor olmasıydı. Bu topraklarda yaşayan Türk ve Müslüman nüfus, yeni kurulan devletlerin bünyesinde azınlık durumuna düşmüştü.

Görsel 3.32: Rumeli'den göç etmek zorunda kalan bir Türk ailesi, 1912, BNF/Gallica Dijital Kütüphanesi, Paris/Fransa

Balkanlarda yaşayan binlerce aile, öküzlerin çektiği kağnılara yükledikleri eşyalarla Anadolu'ya doğru yola çıktı.

Kaybedilen Osmanlı toprakları üzerinde yeni ulus-devletlerin kurulma süreci, XIX. yüzyıl başlarından XX. yüzyılın ilk çeyreğine kadar devam etti. Osmanlı Devleti için bu kayıpların gerçekleşmesinde Fransız İhtilali'yle yayılan milliyetçilik akımı ile Osmanlı millet sistemi içerisinde varlıklarını sürdüren dinî ve etnik toplulukların tutumu etkili oldu. Bu topluluklar arasında zamanla milliyetçilik düşüncesi yaygınlaşmış; ticaret burjuvazisinin, eğitim kurumlarının

ve kiliselerin desteğiyle millî bilinç güçlenmiş ve ayaklanmalara öncülük eden çeşitli yapılar ortaya çıkmıştı. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin Rus Çarlığı'yla yaptığı savaşlar da hem toprak kayıplarını hızlandırmış hem de sınır bölgelerinde yeni ulus-devletlerin kurulmasını kolaylaştırmıştı.

Balkanlardaki milliyetçilik düşüncesi, Batı Avrupa'daki milliyetçilik anlayışından farklıydı. Fransız İhtilali'nin etkisiyle ortaya çıkan Batı Avrupa milliyetçiliği; aydınlanma düşüncesinin akıl, özgürlük ve eşitlik ilkelerine göre şekillenmiş, sanayileşmenin ve gelişen burjuvazinin sağladığı ekonomik ve toplumsal dönüşümle bütünleşmişti. Feodal düzenin yıkılması sonucu yerel bağlılıkların ötesine geçerek bir ulus bilincinin oluşmasıyla ortaya çıkmıştı. Bu nedenle Batı Avrupa'da kurulan ulus-devletler; seküler, merkeziyetçi ve yurttaşlık bilincine dayalı bir yapıya sahipti. Balkanlardaki milliyetçilik düşüncesi ise sanayileşme öncesi ekonomik koşullara ve kültürel birikime göre şekillendi. Balkan coğrafyasında henüz sanayi burjuvazisi oluşmadığı için dışa bağımlı bir ekonomi söz konusuydu. Ayrıca burada ortaya çıkan hareketler, bölgeye hâkim olan Osmanlıların ve hâkimiyet kurmak isteyen Rusların etkisiyle daha kırılgan ve dışarıdan desteklenen bir yapıya sahipti. Dolayısıyla Balkan milliyetçiliği, Batı'daki akılcı aydınlanma geleneğinden ziyade romantizm akımının duygusal ve kültürel birikiminden beslendi. Batı Avrupa milliyetçiliği ortak yurttaşlık bilinci ve aklın rehberliği üzerine kuruluyken Balkanlarda etnik köken, din, mezhep ve dil birlikteliği öne çıktı. Balkan ayaklanmaları sırasında bölgedeki Türk ve Müslümanların yanı sıra Musevi tüccarların da mallarına el konarak bölgenin etnik ve sosyal yapısının dönüştürülmesi amaçlandı.

Görsel 3.33: Selânik'te bir göçmen kampı, Stéphane Passet (Stefan Pase), 1913, Albert Khan (Albert Han) Müzesi, Boulogne (Bolonya)/Fransa

Balkan coğrafyasında ulus bilincinin güçlenmesine Sırp, Bulgar ve Yunan kiliseleri ile eğitim kurumları büyük destek verdi. Bu süreçte dil ve din birlikteliği ulusal kimliğin ana unsuru kabul edildi. Batı Avrupa'daki milliyetçilik sekülerleşmeyi de beraberinde getirirken Balkanlarda din, ulusal kimliği güçlendiren bir araç olarak kullanıldı. Dolayısıyla dinin belirleyici olduğu Balkan milliyetçiliği, bölgede çeşitli baskılara maruz kalan Türk ve Müslüman nüfusu doğdukları toprakları terk ederek Osmanlı topraklarına gitmeye mecbur bıraktı (Görsel 3.33).

Kaynak A

"Ulusçuluk ideolojisi geliştiğinde etnik temizlik istenilen bir şey haline gelmektedir. O nedenle Müslüman gruplar çok kısa bir sürede yaşadıkları toprakları terke zorlanmaktadır. Göç edenlerin paralarına değerli eşyalarına el konmakta, zor kullanılmaktadır. Bu göç süreçlerinde göç edenlerin yüzde yirmiye yakını ölmektedir. Göç çok acılı ve acımasız bir süreçtir. Bu mezalimin görmezden gelinmesini ulusçuluğun oluşturduğu öteki duygusu kolaylaştırmaktadır. Bu acılı süreç nüfus dağılımını yeni siyasal realiteyle uyumlu hale getirmektedir."

Tekeli, 2016, s. 46.*

Kaynak B

"Türklerin yaşadıkları ülkelerde yöneticiler daha homojenize bir nüfusa sahip olmak amacıyla bünyelerinde yaşayan Müslümanların topraklarına el koymak, onları geçimlerinden etmek, başka yerlerden getirilen Hıristiyan nüfusla aynı yerlerde yaşamaya zorlamak gibi uygulamaları gündeme getirerek onları göçe zorlamışlardır. (…)

Balkanlarda millî bilinçlenmenin en önemli unsurlarından birisi de din olduğundan ve 'Türk' ve 'Müslüman' sıfatlarının birbirine çok yakın ya da ayırt edilmez olarak algılanmasından dolayı, Müslümanların yaşadığı toprakları işgal edenler, Türk ya da değil bütün Müslümanları göçe zorlamışlar ve katliama tabi tutmuşlardır.

Nüfus yoğunluğu hususu, 19. yüzyılın ikinci yarısındaki siyasi çekişme ve iddialarda önemli bir faktör haline gelmiştir. Çünkü herhangi bir toprak parçasında siyasi hâkimiyet sağlamanın en önemli araçlarından birisi o coğrafyada nüfus açısından yoğunlukta olunabilmesidir. 1878 Berlin Antlaşması sonrasında milli şuurun gittikçe yükselmesi Osmanlı hâkimiyetinde yaşayan Hıristiyanlar ve Müslümanlar arasında daha çok etnik ve dilsel bağlara dayanan bir millî şuurun yükselmesi, her etnik topluluğun, bilinçli ya da bilinçsiz olarak kendi sayısal gücü ile ilgilenmesine yol açmıştır. Bununla birlikte aşırı milliyetçiliğin diğer toplumları dışlayıcı ve tahammülsüz tavırları, kitleler arasındaki çatışmalarda önemli bir etken olmuştur."

Yıldırım, 2012, s. 80-81.*

Uygulama adımlarını takip ederek etkinliği yapınız.

- Kaynaklardan hareketle Balkan Savaşları sürecinde yaşanan göçlerin nedenlerini belirleyiniz.
- Belirlediğiniz nedenleri, bu nedenlerin ele alındığı kaynağı ve nedenlere ilişkin kanıt cümlelerini aşağıdaki tablonun ilgili alanlarına yazınız.

Nedenler	Kaynak	Kanıt Cümleleri

Balkan Savaşları sürecinde Anadolu'ya yapılan önemli kitlesel göçler ile ilgili verilenlerden yararlanarak etkinliği yapınız.

Osmanlı ordusunun I. Balkan Savaşı'nda hızlı bir yenilgi alarak geri çekilmesi bölgedeki sivil halkın korunmasız kalmasına neden oldu. Bulgar, Sırp ve Yunan komitacılar ile askerî güçler, savaştan hemen sonra Osmanlı topraklarını istila etmeye ve bölge halkına baskı uygulamaya başladı. Komitacıların zulmüne uğrayan ve can güvenliklerinden endişe duyan binlerce kişi, köylerden kaçıp büyük kasabalara ve şehirlere sığındı. Ancak şehirlerdeki Müslümanların bir kısmı Balkan kuvvetlerine direnmeden teslim olmayı seçse de katliamlar devam etti ve insanlar zulümden kaçmak için en yakın liman ve iskelelere akın etti.

Tablo 3.2: Balkan Savaşları Öncesinde ve Sonrasında Bazı Bölgelerdeki Müslüman Nüfus Sayısı

	Savaş Öncesi (1911)	Savaş Sonrası	Fark
Yunanistan	746.485	124.460	622.025
Bulgaristan	327.732	179.176	148.556
Yugoslavya*	1.241.076	566.478	674.598
Toplam:	2.315.293	870.114	1.445.179

***** 1918'de Sırp, Hırvat, Boşnak, Makedon, Sloven, Karadağlı gibi çeşitli Slav halklarını tek çatı altında birleştirmek amacıyla kurulan, 1990'larda etnik çatışmalar sonucunda parçalanıp dağılan Balkan devleti

McCarthy, 2020, s. 186.*

Kaynak C

"Süregelen katliam ve zorunlu göçler nedeniyle, 1913 yılı sonlarına doğru, Müslümanlar tüm Balkanlar sathında azınlık durumuna düştüler. Oysa Müslümanlar, bu savaşlar sırasında kaybettikleri topraklarda Balkan Savaşlarının başlamasından önce, kesin çoğunlukta idiler. (…)

Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlardaki topraklarında yaşayan Müslümanların demografik olarak çoğunluğu teşkil etmesi, Balkan Savaşlarıyla sona erdi. (…)

Arnavutluk hariç tutulduğunda, Osmanlı İmparatorluğu'nun elinden çıkan Avrupa'daki topraklarında yaşayan 2.315.293 Müslüman'ın 1.445.179'u, yani %62'si artık o topraklarda değildi. Bunlardan 413.922 kişi Balkan savaşları sırasında ve sonrasında (1912-1920 yıllarında) Türkiye'ye göçmüştü (…). Osmanlı Avrupa'sından göçe çıkıp mülteci durumuna düşen Müslümanlardan sadece 812.771'i hayatta kalabilmişti. Geriye kalan 632.408 kişi ise ölmüştü. Yani, Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'daki topraklarının elden çıkan kısmında yaşayan Müslümanların %27'si can vermişti."

McCarthy, 2020, s. 182-186.*

Uygulama adımlarını takip ederek etkinliği yapınız.

- Tablo 3.2 ve Kaynak C'den hareketle aşağıdaki boş alana Balkan Savaşları'ndan önce (1) ve Balkan Savaşları'ndan sonra (2) Anadolu'ya göç eden, savaşlar ve göçlerde hayatını kaybeden (3) ve Balkanlarda yaşamaya devam eden (4) Türk ve Müslüman nüfusun gösterildiği bir grafik çiziniz.

- Çizdiğiniz grafikte ortaya konan durumun demografik ve tarihsel sonuçlarını aşağıdaki tabloya yazınız.

Sonuçlar

Göç sürecinde halkın büyük bölümü günlerce yürüyerek Osmanlı topraklarına ulaşmaya çalıştı. Maddi durumu iyi olanlar ise Edirne, İstanbul gibi büyük şehirlere gemi ve trenlerle yolculuk etti (Görsel 3.34). Göçmenlerin başlıca toplanma merkezleri Arnavutluk, Selânik ve Edirne idi.

Selânik, 9 Kasım 1912'de Yunan kuvvetlerine teslim edildiğinde şehirde yaklaşık 50 bin göçmen bulunuyordu. Bu göçmenlerin çoğu 1913 yılı başına kadar İzmir, Tekirdağ ve Mersin'e gönderildi. II. Balkan Savaşı yıllarında ise şehre yaklaşık 135 bin Müslüman daha göç etti. Bu insanların bir kısmı savaştan sonra evlerine döndü, bir kısmı da Anadolu'ya sevk edildi. Ancak kuzey ve batıdan gelen yeni kafileler nedeniyle şehirdeki göçmen nüfusu uzun süre azalmadı.

Balkan Savaşları sırasında yoğun göç alan ve yaklaşık 20 bin göçmene ev sahipliği yapan Edirne'de bazı Müslüman sakinler güvenlik endişesiyle şehri terk etti. 26 Mart 1913'te Edirne'yi işgal eden Bulgar birlikleri, şehri üç gün boyunca yağmaladı. Bu sırada işgalcilerle birlikte Edirne'nin nüfusu 200 binin üzerine çıktı. İşgal süresince Edirne'deki Türk askerleri ve Müslüman halk ağır eziyetlere maruz kaldı. Bulgar birliklerinin Çatalca hattına ilerlemesi üzerine Edirne'den İstanbul, Gelibolu ve Anadolu'ya yönelik büyük bir göç dalgası başladı.

Görsel 3.34: Tren yoluyla Osmanlı topraklarına ulaşmaya çalışan göçmenler, 1912, BNF/Gallica Dijital Kütüphanesi, Paris/Fransa

Balkanlardan göç etmek zorunda kalan topluluklar arasında gayrimüslimler de bulunuyordu. Bulgar milislerin baskı ve eziyetiyle karşı karşıya kalan Rumlar ve Museviler, yaşadıkları yerleri terk etmek zorunda kaldı. Ancak bu çatışma ortamında en fazla dışlanmaya ve zulme maruz kalan kesim Türkler ve Müslümanlardı.

Altı hafta süren I. Balkan Savaşı ve dört hafta süren II. Balkan Savaşı'nda 200 binden fazla Müslüman hayatını kaybetti, on binlerce kişi de salgın hastalıklar nedeniyle ölümün eşiğinden döndü. Savaş sonunda Osmanlı Devleti, yaklaşık 2,3 milyon nüfusun yaşadığı bir bölgeyi kaybetmiş oldu. Bu nüfusun yaklaşık %62'si ya öldürüldü ya da göç etmek zorunda kaldı. İçişleri Bakanlığı verilerine göre Balkan Savaşları'nda göç etmek zorunda kalan Müslümanların sayısı 413.922 idi.

Balkan Savaşları sürecinde yaşanan salgın hastalıklar ile ilgili verilenlerden yararlanarak soruları cevaplayınız.

Kolera

Genellikle temiz su ve kişisel hijyenin yetersiz olduğu yerlerde kolera bakterisinin yiyecek ve içeceklere bulaşmasıyla yayılan, şiddetli ishal ve kusmalarla beliren, çok bulaşıcı ve öldürücü bir hastalık.

Tifüs

Bit ve pire ısırığı yoluyla geçen, vücutta pembe lekeli döküntülerle beliren, ateşli ve tehlikeli bir hastalık; lekeli humma.

Balkanlardan göç etmeye çalışan birçok insan yol boyunca zorlu ulaşım koşulları, komitacıların saldırıları ve salgın hastalıklar nedeniyle hayatını kaybetti. Ordudaki sağlık hizmetlerinin yetersizliği ve personel eksikliği nedeniyle salgın hastalıklar askerlerin arasında da hızla yayıldı.

İstanbul dışındaki göçmen toplanma alanlarında ve askerler arasında en çok görülen salgın hastalık koleraydı. Göç koşullarında temiz su ve gıdaya erişimin zorlaşması ve karantina gibi koruyucu önlemlerin alınamaması bu hastalığın hızla yayılmasına yol açtı. Ayrıca hijyen eksikliğine bağlı olarak ortaya çıkan tifüs salgını da askerlerin ve göçmenlerin zayıf düşmesine, hatta ölümüne neden oldu. Bu dönemde Askerî Sıhhiye Dairesi ile Hilâl-i Ahmer Cemiyeti birlikte çalışarak salgınlara karşı büyük bir mücadele verdi. Ancak göçmenler ve cepheden dönen askerler Osmanlı topraklarına ulaştığında bu hastalıkların Edirne, İstanbul, İzmir gibi büyük şehirlerde de yayılması engellenemedi.

Kaynak Ç

"Savaş planına göre ağır yaralılar ve hastaların trenle İstanbul'a tahliyeleri gerektiği için, 20.000'den fazla asker İstanbul'a nakledilmiş ve salgın bu yolla İstanbul'u da tehdit eder olmuştur. Öte yandan Kırklareli ve Lüleburgaz yenilgisinden sonra yurtlarını bırakarak kaçan Müslüman halkın büyük çoğunluğunda çeşitli vasıtalar bularak İstanbul'a sığınmıştır. Kısa bir süre içinde İstanbul göçmen, yaralı ve hasta akımına uğramış ve şehirdeki hastaneler dolup taşmıştır. İhtiyacı karşılamak için Sarayburnu ve Gülhane Parkı çadırlı ordugâh haline getirilmiş, sıhhiye nezareti tarafından Demirkapı'da barakalar halinde 110 yataklı bir hastane kurulmuştur. Fakat bu düzenlemeler de yeterli olmadığı için İstanbul Belediyesi şehirdeki tüm okul, otel, cami ve yalıları, hatta Şeyhülislam Cemalettin Efendi'nin onayı ile Ayasofya, Sultanahmet ve Şehzadebaşı Camilerini de her türlü sağlık yardımı için hizmete açmıştır. Böylece askerler ve aynı hastalığa tutulmuş siviller, bu merkezlerde karantina altına alınarak tedavi görmüşlerdir. Örneğin, Ayasofya Camii'nde 3600, Sultanahmet Camii'nde 1200, Nuruosmaniye Camii'nde 450 ve Mahmutpaşa Camii'nde 1250 askere tecrit süresi sona erene kadar Kızılay tarafından hem sağlık hem de gıda yardımı yapılmıştır. Salgının daha fazla yayılmasının önüne geçebilmek için uygulanan karantinanın işleyişi bizzat asker ve polis denetiminde sağlanmıştır."

Dağlar, 2002, s. 57-58.*

Balkan Savaşları sürecinde yaşanan salgın hastalıkların nedenleri nelerdir? Açıklayınız.

Balkan göçleri sürecinde yaşanan sorunlar ve göçmenlere yapılan yardımlar ile ilgili verilenlerden yararlanarak soruları cevaplayınız.

Görsel 3.35: İstanbul limanlarından Anadolu'ya sevk edilen göçmenler, 1912, BNF/Gallica Dijital Kütüphanesi, Paris/ Fransa

Göçmenlerin Osmanlı şehirlerine ulaşması yeni sorunları beraberinde getirdi. Şehir nüfusları çok fazla arttığı için gıda kaynaklarına erişim kısa zamanda zorlaştı ve un stokları tükendi. İstanbul'a ulaşan göçmenlerin bir kısmı burada kalırken bir kısmı Bursa, İzmir, Karasi, Bandırma, Çanakkale, Antalya, Adana, Eskişehir, Konya, Ankara, Samsun, Sivas gibi şehirlere sevk edildi (Görsel 3.35).

Kaynak D

"Ailem, Teşrinievvel'in on ikinci [25 Ekim 1912] Çarşamba günü çamaşır yıkamış, belde âdeti olmak üzere en eskilerini giymişler. O gece saat üçte ve çocuklar uykudayken Resneli Muavin Tahsin Efendi biraderim eve uğramış, Manastır'a gitmek üzere hemen hazırlanmalarını söyleyerek evine dönmüş. Tahsin Efendi, döndüğünde herkes hazırlanmış, çocuklar uykudan kaldırılmış, kısa süre sonra yaşanacak yokluğa karşı eşya, giysi ve yiyecekler tamamlanmış. Validemin veda sırasında hissettiği musibet yüzünden […] üzerlerindeki elbiseleri değiştirmeye, kıymetli saat ve saire ki yükte hafif pahada ağır eşyayı bile almaya vakit bulamadan her şeyi terk ederek gece saat üçte yola çıkmışlar.

Allah'ın hikmeti o sırada yağmur yağmaya başlamış. Yağmurun da eklendiği gecenin karanlığında yola devam etmişler. Cenab-ı Hakk'ın yardımıyla Sorviç'e gitmekte olan ahaliye kavuşmuşlar. (…) Sorviç'e ulaşmışlar. Sorviç'ten Manastır'a tren bulunamadığı için Selanik'e gidecek olan harekete hazır trene binmişler. (…)

Rumeli'nin düşmanların eline geçmesi ve memur bulunmam dolasıyla Osmanlı memleketine göç etmek ve orada yaşamak mecburi olmuştu. On nüfustan ibaret ve her şeyden mahrum olan ailemle beraber, kardeşim Abdullah Hulusi Efendi'nin bir buçuk odadan ibaret hanesine sığınmaya mecbur olduk."

Aydın, 2013, s. 65-67.*

Yandaki karekod üzerinden TRT tarafından hazırlanan ve Rumeli Türklerinin Anadolu'ya göçünü konu alan belgeselden bir kesit izleyebilirsiniz.

1. Balkan göçlerinin ve bu göçler sırasında yaşanan salgınların etkileriyle ilgili çıkarımlarda bulununuz.

2. Balkan göçleri ile ilgili aşağıdaki tabloyu doldurunuz.

Dönemin Koşulları	
Savaşların İnsanların Hayatında Yol Açtığı Değişimler	
Yeni Yaşam Koşulları	
Göçmenlerin Karşılaştığı Ekonomik Zorluklar	
Göçün Osmanlı Devleti'ne Maliyeti	

Osmanlı hükûmeti, İstanbul'a ulaşan göçmenlerin barınma sorununu çözmek için hemen harekete geçti. Gelenlerin bir kısmı geçici olarak camilere, medreselere, hanlara ve boş binalara yerleştirildi. Ayrıca şehir dışındaki arazilere de ahşap barakalar kuruldu. Göçmenlerin ihtiyaçlarını karşılamak ve kalıcı iskânlarını sağlamakla İstanbul'da şehremaneti, gönderildikleri taşra şehirlerinde ise yeni kurulan muhacir komisyonları görevlendirildi.

Mevcut kanunların yetersiz kalması üzerine 1913'te İskân-ı Muhacirin Nizamnamesi yayımlandı. Bu nizamnameyle göçmenlere yönelik geçici iskân, sağlık hizmeti, yardım dağıtımı, iş temini, arazi tahsisi gibi hususlar karara bağlandı. Ayrıca taşra idarelerinden iskân bölgeleri hakkında rapor hazırlanmaları ve göçmenlerin alıştıkları iklime ve yaptıkları mesleklere göre yerleştirileceği yerleri belirlemeleri istendi.

1914 yılı başlarında göçmenlerin sevk, iaşe ve iskân işlerini düzenlemek için Aşâir ve Muhacirîn Müdüriyeti Umumisi adlı bir kurum oluşturuldu. Bunun yanı sıra göçmenlere vergi muafiyetleri ve çeşitli kolaylıklar sağlandı.

Osmanlı hükûmetinin görevlendirdiği komisyonlar ve kadastro memurları, göçmenlerin kalıcı olarak iskân edileceği bölgelerdeki boş arazileri tespit etti. Ayrıca Maliye Nezareti tarafından çiftlik arazileri satın alındı ve bu arazilerin

göçmenlere nasıl dağıtılacağı belirlendi. Göçmenler mevcut köy ve mahallelere, yeni kurulan yerleşimlere ya da gayrimüslimlerden boşalan yerlere yerleştirildi. Bu iskân sürecinde Eskişehir, İzmir, Adana gibi Anadolu şehirlerine birçok muhacir köyü kuruldu (Görsel 3.36).

▲ **Görsel 3.36:** Ankara'nın Beypazarı ilçesinin bir köyünde göçmenlerin yerleştirildiği evlerden bazıları, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi II. Abdülhamid Han Dijital Fotoğraf Albümleri

Balkan Savaşları öncesinde başlayan göçmen akınları, Osmanlı Devleti'nin kapsamlı bir göçmen ve yurttaşlık politikası geliştirmesini zorunlu kıldı. Devlet, iskân programlarını desteklemek ve nüfusu denetim altında tutmak için çeşitli adımlar attı. Bu kapsamda 1857'de çıkarılan ilk göçmen yasasıyla yurttaşlık konusunda da düzenlemeler yapıldı. Muhacirin komisyonları, göçmenlerin iskânının yanı sıra yurttaşlık ve kimlik konularıyla da ilgilenen temel kurumlardan biri hâline geldi. Bu çalışmalar, devletin modernleşme ve merkezîleşme sürecini hızlandırdı. Osmanlı yönetimi, bu süreçte toplumsal yapıyı düzenlemek için uyrukluk ve yurttaşlık kavramlarını daha belirgin şekilde tanımladı.

Göç ve iskân sorunlarının çözümüne yönelik düzenlemeler, devletin reform ve merkezîleşme sürecinde önemli rol oynadı. Yeni kurulan kurumlar yoluyla mevcut yapı güçlendirildi. Göç ve iskân politikaları, sadece toplumsal düzeni değil modern devletin inşasını da destekleyen önemli bir araç hâline geldi. Devletin bu alanlarda hızla kurumsallaşması, Osmanlı'nın son dönemlerinde bile karmaşık idari politikaları hayata geçirebildiğini gösterdi.

Kaynak E

"Meclis-i Ayan'da AMMU [Aşair ve Muhacirin Müdüriyeti Umumisi] bütçesi görüşmeleri sırasında, muhacir ve mülteciden 'ne kastedildiğini' soran mebuslar vardı. AMMU genel müdürü Hamdi Bey verdiği cevapta; 'mülteci savaş hali dolayısıyla düşmanın istilasına uğrayan yerlerden dahile yani hududun gerisine iltica eden cins ve mezhep ayırmaksızın bütün ahaliye diyoruz. Ancak anlaşma ile diğer bir devlete terk edilmiş topraklardan gelenlere muhacir diyoruz' demişti. (…)

Ruslardan kaçan Müslümanlar, muhacir olarak değil mülteci olarak kabul ediliyorlardı. (…) Balkanlar da henüz anlaşmalarla kaybedilmemişti ancak fiilî işgal altında olan bölgelerden gelen Müslümanlar vardı, bunlar da mülteci olarak kabul ediliyorlardı. Trablusgarp, Bingazi, Karadağ, Bulgaristan ve Bosna'dan gelen mülteciler gibi."

Dündar, 2002, s. 227-229.*

Kaynak E'ye göre muhacir ile mülteci arasındaki benzerlik ve farklılıklar nelerdir? Açıklayınız.

Osmanlı Devleti, hukuki düzenlemelerle Balkan göçmenlerini muhacirler ve mülteciler olarak iki grupta sınıflandırdı. Bu gruplara yönelik yardım faaliyetleri ve iskân çalışmaları farklı şekillerde yürütüldü. Muhacir statüsündeki kişilerin yardımlara ulaşması ve iskân edilmesi kolaylaştırılırken mültecilerin işgaller sona erdiğinde evlerine geri dönme ihtimali bazı işlemlerin yavaşlamasına neden oldu.

Devlet, göçmenlere pek çok konuda yardımda bulundu ve onları destekledi. Yola çıkarken yanlarına neredeyse hiçbir şey alamadan gelen göçmenlere başta gıda ve kıyafet olmak üzere barınma, eşya, iş imkânı gibi çeşitli alanlarda yardımlar yapıldı. Kurumlar bir yandan kalıcı iskânları düzenlerken bir yandan da bu yardımları organize etmeye çalıştı.

Kaynak F

"Hürriyet Meydanı'nı geçip konağa [Konya Hükümet Konağı] ulaşmak zor olmuyor. Son derece büyük binanın geniş koridorlarında ve merdivenlerinde bekleşen kederli insanlarla karşılaşıyoruz. Çoluk çocuk ortada kalan ve kendilerine yerleşecek bir avuç toprak gösterilmesini bekleyen bu insanlar Balkan'dan gelen muhâcirler. Şehir bu göçmenlerle dolu. İstasyon çevresinde, resmî binalarda, avlularda ve meydanlarda bohça ve denkleri başında bekleyen kadınlarla, eli yüzü kirli çocuklarla, yere çömelmiş ve sessizce bekleşen (ve hükûmetin çözüm bulmasını sabırla bekleyen) erkeklerle karşılaşıyorsunuz. Kim bilir insanlar bu ucu bucağı belli olmayan eşya ve denk kargaşası arasında kendilerininkini nasıl buluyorlar? Makedonya'da (…) kim bilir kaç yakını öldürülen bu zavallı insanlar şimdi resmî dairelerin koridorlarında dizilip birilerinin kendileriyle ilgilenmesini bekliyorlar. Bu binanın koridorlarında, insan aklının kabûl edemeyeceği sefalet içinde aileler yaşıyor, anneler çocuklarını emziriyor, yemek yiyor, yatıyor ve hayatlarını sürdürmeye çalışıyorlar."

Horváth, 2010, s. 12-13.*

Balkan Savaşları sonrasında Anadolu'ya gelen göçmenlere yapılan yardımların sosyoekonomik etkilerini değerlendiriniz.

▲ **Görsel 3.37:** Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tarafından açılan Hadımköy Seyyar Hastanesi, 1913, Kızılay Fotoğraf Arşivi

Göçmenler Osmanlı topraklarına ulaştığında belediyeler ve gazeteler aracılığıyla duyuru yapılarak halktan yardım istendi. Yerli halkın getirdiği yiyecek ve kıyafetler göçmenlere dağıtıldı. Ayrıca imkânı olan şehir sakinleri evlerini ve arazilerini göçmenlere açarak iş sahibi olmalarına yardımcı oldu.

Osmanlı halkından ve Mısır, Hindistan gibi ülkelerden gelen yardımların göçmenlere ulaştırılmasında Hilâl-i Ahmer Cemiyetinin önemli katkıları oldu. Yaralı ve hasta askerlere yardım etmek amacıyla kurulan bu cemiyet, göçmen sivillerin yiyecek, giyecek ve barınma ihtiyaçlarının karşılanmasına da yardımcı oldu. Balkan Savaşları sırasında İstanbul'da ve cephelerde hastaneler kuran Hilâl-i Ahmer Cemiyeti; yaralıların taşınması için vapurlar kiraladı, büyük istasyonlarda çayhaneler açtı, kolera ve tifüs salgınlarıyla mücadele etti (Görsel 3.37). Göçmenlerin tedavisi için açılan Muhacirîn Hastanesinde ve oluşturulan seyyar sağlık ekipleriyle bir yıl içinde yaklaşık 55.000 kişinin muayene ve tedavisi yapıldı. Göçmen ailelerin temel ihtiyaçlarının karşılanması ve hayvanlarının bakımı için nakdî yardımlarda bulunuldu.

Kaynak G

"Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, düşman işgali sonucunda tahrip edilmiş yerlerde yaşam mücadelesi veren yerel halkın ve işgalden kaçarak buraya gelmiş, yardım bekleyen mülteci durumundaki insanların ihtiyaçlarını gidermek için imdat heyetleri oluşturdu. Bulundukları yerlerdeki mevcut sağlık kurumlarını iyileştirmek, yetersiz ise yenisini açmak ve açılan sağlık kurumlarının her türlü ihtiyaçlarını gidermek, bulaşıcı hastalıklar ile mücadele etmek, halkın yiyecek ve giyecek ihtiyaçlarını karşılamak imdat heyetlerin başlıca görevleriydi."

Metin ve Sezer, 2013, s. 174.*

Göç, doğal afet, salgın hastalık gibi durumlarda devletin yanı sıra halkın ve özel kuruluşların da yardım faaliyetlerine dâhil olması neden önemlidir? Açıklayınız.

Balkan Savaşları sürecinde Osmanlı Devleti'nin salgınlara karşı yaptığı faaliyetler ile ilgili verilenlerden yararlanarak soruları cevaplayınız.

I. Balkan Savaşı yıllarında yaşanan salgınlar savaştan sonra kısmen kontrol altına alınsa da II. Balkan Savaşı'nda Edirne geri alındıktan sonra Rumeli'de yeniden salgın hastalıklar görülmeye başlandı. Bunun üzerine seyyar tütsüleme ve temizleme makineleri kullanılarak daha sıkı sağlık tedbirleri alındı. Bölgede tecrithaneler kurularak karantina uygulandı. Ayrıca Rumeli'den İstanbul'a gelen askerler de kapsamlı muayene sonrası karantina merkezlerinde gözetim altında tutuldu.

Kaynak Ğ

"Göçmenler, yaralılar ve hastalar, İstanbul'a akın etmiş ve bu yüzden yeni hastaneler yapılmaya, açılmaya başlamıştır. Bunlardan bir tanesi olan Demirkapı hastanesi, koleralı hastaların tedavisinde yetersiz kalınca Sıhhiye Nezareti tarafından Topkapı Sarayı içerisine de barakalar kurularak koleralı askerler bir süre burada tedavi edilmiştir. (…) O dönemde bilgili ve gerçek anlamda yetişmiş hasta bakıcı bulmak zor olduğu için yüz kadar yurtsever ve fedakâr asker, mümkün olduğunca hastaların hizmetine koşmuştur. İstanbul'da koleranın yayılmasını önlemek için alınan tedbirlerden biri de halkın mikroplu su içmesini önlemektir. (…) İstanbul belediyesi, camilerde toplanan göçmenlere mikroplu sulara karşı bir önlem olarak kaynatılmış su dağıtmıştır. (…) Meclis-i Umûr-ı Tıbbiyye-i Mülkiyye ve Sıhhıyye-i Umûmiye, İkdam gazetesinde, temizliğin koleraya karşı en büyük tedbir olduğunu vurgulayan bir beyanat yayınlamıştır. İlan edilen beyanatta halktan istenenler özetle şöyledir: ellerin bol sabunlu su ile yıkanması, ardından da mümkünse ispirto, limon suyu ve sirke ile temizlenmesi, hem içilecek hem de ağız çalkalanacak suyun kaynatılması, yemek kaplarının kaynar su ile temizlenmesi, kundura ve paltonun kapı yanında bırakılması, ishal durumunda doktora başvurulması (...)

1896'da Kolle tarafından tarif edilen ölü kolera aşısı hazırlama yöntemi ile Gülhane'de Dr. Reşat Rıza ve Dr. Mustafa Beylerin hazırladıkları kolera aşısı 1913'te orduda kullanılmaya başlanmıştır. Koleranın yayılmasını engellemek için yapılan barakalara, kolera bölgesinden gelen hasta askerler iyileşene kadar burada gözaltında tutulmuştur."

Cengiz ve diğerleri, 2013, s. 109-111.*

Dönemin koşullarını ve bilimsel sınırlılıklarını göz önünde bulundurarak Balkan Savaşları sürecinde yaşanan salgınların Osmanlı ordusu, yönetimi ve halkı üzerindeki etkilerini açıklayınız.

Salgınların göçmenler arasında hızla yayılması ve özellikle Tekirdağ'da kolera vakalarının görülmesi üzerine toplanma alanlarında bekletilen göçmenlerin sevki hızlandırıldı. Nisan 1913'te göçmenlerin aşılanması ve yerel yöneticilerin denetiminde sıhhiye komisyonları kurulması kararlaştırıldı. Göçmenler liman şehirlerindeki tecrithanelerde gözetim altına alındı ve sağlıklı olanlar başka şehirlere sevk edildi.

▲ **Görsel 3.38:** Beyoğlu Hilâl-i Ahmer Hastanesi'nde hasta bakıcılar, 1915, Kızılay Fotoğraf Arşivi

Göç yollarında kolera, tifüs, dizanteri gibi salgın hastalıklar nedeniyle vefat eden kişiler uygun olmayan koşullar altında defnedilmiş, bu da hastalıkların yayılmasını kolaylaştırmıştı. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti görevlileri, özverili bir çalışmayla bu salgınların etkilerini azaltmaya çalıştı (Görsel 3.38). Ülke genelinde salgın vakalarının artması üzerine Ekim 1914'te Rumeli'den gelen tüm göçmen ve yolcular aşılanmaya başlandı. İstanbul'un yanı sıra İzmir, Adana, Akhisar, Diyarbakır gibi birçok şehir de kolera salgınlarından etkilendi.

Balkan Savaşları sürecinde Anadolu'ya yapılan önemli kitlesel göçlerin ve yaşanan salgınların Osmanlı devlet ve toplum hayatına etkileri ile ilgili verilenlerden yararlanarak soruları cevaplayınız.

Osmanlı Devleti Balkan Savaşları'ndan sadece askerî yenilgiyle çıkmamış, ekonomik ve demografik açıdan da büyük kayıplar yaşamıştı. Balkan coğrafyası, gerek tarımsal iş gücü ve üretim kapasitesiyle gerekse ticari potansiyeliyle Osmanlı Devleti'nin en önemli gelir kaynaklarından biriydi. Dokuma sanayisinin geliştiği Selânik gibi şehirlerin yanı sıra birçok tarım ve ticaret merkezi de bu süreçte kaybedildi. Dolayısıyla Balkanların kaybı ve sonrasında yaşanan kitlesel göçler, Osmanlı Devleti'nin mali politikalarını büyük ölçüde sarstı.

Göçmenlerin barınma, iaşe, iskân gibi ihtiyaçlarının karşılanması, o dönemde zor durumda olan Osmanlı maliyesi üzerinde ağır bir yük oluşturdu. Devlet, Ziraat Bankasından aldığı kredilerin bir kısmını iaşe ve sevk giderleri için vilayetlere tahsis etti; bir kısmını da konut inşası, zirai araç gereç ve tohumluk temini, arazi satın alma gibi işlerde kullandı. Dâhiliye Nezareti memurları, muhacir ailelerin yerleştirildiği köyleri denetleyerek ihtiyaçları ve yapılacak yardımları belirledi. Ayrıca göçmenlerin önceki mesleklerine ve sahip oldukları becerilere göre yeniden iş gücüne katılması ve istihdam edilmesi sağlandı.

Kaynak H

"Devletin istihdam konusundaki çabaları, muhacirlerin talepleri doğrultusunda da olabilmekteydi. İstihdam edilecek kişilerin adli sicilleri de işe kabul edilme şartlarındandı. Örneğin, Balkan Savaşı sırasında İstanbul'a gelen Kosova Vilayetinin Priştine kasabasından Ramazan b. Ömer genel hapishanede gardiyanlık için başvurmuştu. Geldiği yerde yıllarca gardiyanlık yapan söz konusu kişinin adli sicili sorgulandı ve hiçbir kötü hali bulunmadığı rapor edildi. Şahsın daha önce bu işi yaptığı göz önünde bulundurularak, kendisinin gardiyanlık talebi uygun görüldü."

Eyigün ve Hacısalihoğlu, 2019, s. 264-265.*

Devletin Balkan göçmenlerini iş gücüne dâhil etmesi Osmanlı ekonomisini nasıl etkilemiş olabilir? Açıklayınız.

Göçmen akınları ilk yıllarda Osmanlı Devleti'ni zor durumda bıraksa da uzun vadede olumlu gelişmelerin önünü açtı. Balkanlarda kullanılan pulluk, yaylı araba gibi araçların Anadolu'da yaygınlaşması ve göçmenler sayesinde patates üretiminin artmasıyla tarımsal faaliyetler canlandırıldı. Selânik'ten gelen göçmenler de İstanbul'da dokuma sanayisinin gelişmesine ve Müslüman girişimcilerin artmasına büyük katkı sağladı.

Kitlesel göçler, Osmanlı şehir ve köylerindeki nüfus dağılımını da önemli ölçüde etkiledi. Göçmenlerin Anadolu'daki boş arazilere yerleştirilmesi ve buralarda yeni köyler kurulması Osmanlı kırsal nüfusunu artırdı. Ayrıca göçmenlerin oluşturduğu Kırım, Balkan ve Kafkas tipi köy yerleşimleri yoluyla yeni bir toplumsal yapı ortaya çıktı.

▲ **Görsel 3.39:** Rumeli'den İstanbul'a dönerken hastalıklar nedeniyle güçsüz düşen Osmanlı askerleri

Savaş sonrasında Balkanlardaki Türk ve Müslüman nüfusu azalırken Anadolu'da hızlı bir artış yaşandı. Bu süreç Osmanlı Devleti'nin kozmopolit nüfus yapısının değişmesine neden oldu. Göçler sayesinde savaşlar ve salgın hastalıklar (Görsel 3.39) nedeniyle oluşan nüfus kaybı büyük ölçüde telafi edildi. Ayrıca kitlesel göçler, İttihat ve Terakki taraftarlarının Osmanlıcılık düşüncesinden vazgeçerek Türkçülük siyaseti izlemesinde etkili oldu.

Balkan göçmenlerinin zaman içinde yerli halkla kaynaşıp bütünleşmesi, Anadolu'daki toplumsal yapıların dönüşmesinde etkili oldu. Bu süreç, Anadolu'da nüfus yapısının değişmesine ve ortak aidiyet duygusunun güçlenmesine katkı sağladı.

I. Dünya Savaşı sürecinde Anadolu'ya yapılan kitlesel göçlerin ve yaşanan salgınların Osmanlı devlet ve toplum hayatına etkileri ile ilgili verilenlerden yararlanarak soruları cevaplayınız.

29 Ekim 1914'te Osmanlı donanmasının Karadeniz'deki Rus hedeflerini bombalaması üzerine Rus ordusu 1 Kasım'da sınırı geçerek Osmanlı Devleti'ne savaş açtı. Aralık 1914-Ocak 1915'te başarısızlıkla sonuçlanan Sarıkamış Harekâtı, Erzurum-Sarıkamış hattındaki Müslüman nüfusun hızla batıya doğru göç etmesine neden oldu.

Kaynak I

"Salgın hastalıklar özellikle tifüs ordu ve sivil halk arasında ciddi bir şekilde yayılırken kaybedilen savaşın trajik sonucu olarak muhaceret tüm cephede başlamıştı. (…)

Erzurum ve çevresine işgal edilen bölgelerden akın akın gelen göçlerin yarattığı olumsuzlukların başında salgın hastalıklar geliyordu. Sıhhi açıdan zaten iyi durumda olmayan bölgeye yüzlerce kilometre yürüyerek ulaşan muhacirler birbirinden farklı hastalıkların batıya doğru yayılmasına neden oldular. (…) Askeri mezarlıklarda defin işlemleri rastgele yapıldığından bölgede bulunan doktorlar ilkbahar geldiğinde şehirde kolera ve diğer hastalıkların salgın haline geleceğinden endişe etmekteydi. (…)

Kafkas Cephesi'nde ordu ve göç eden ahali arasında yayılan salgın hastalıklar kontrol altına alınıncaya kadar Ocak-Kasım 1915 döneminde yaklaşık 70.000 can kaybına neden oldu."

Tekir, 2016, 45-46.*

Geçmişten günümüze yaşanan salgın hastalıkların devlet ve toplum hayatına etkilerini karşılaştırınız.

▲ **Görsel 3.40:** Erzurum'un Hasankale ilçesinde yaralı hâlde yola düşen göçmenler, 1915

Sarıkamış yenilgisinden sonra Rus tehdidinden kaçan Artvin, Borçka ve Acara halkı Trabzon'a sığındı. 1915 yılı başında Trabzon'un bombalanması üzerine şehirdeki kadın ve çocuklar da göç yollarına düştü. Erzurum'un işgale uğramasıyla (Görsel 3.40) Trabzon'daki göç akını büyüdü, insanlar kara ve deniz yoluyla Giresun ve Ordu'ya geçti. Bu şehirlerde boş evlere yerleştirilen göçmenlere gıda ve nakit yardımı yapıldı. Rus ordusunun ilerlemesi üzerine Giresun ve Ordu halkı da göçmenlerle birlikte Samsun'a yöneldi. 1916 yılı sonunda Samsun ve çevresine ulaşan göçmen sayısı 85 bini aştı ve bölgede barınmanın yanı sıra kıtlık, salgın hastalık gibi yeni sorunlar baş gösterdi.

1915-1916 yıllarında Van, Bitlis, Muş, Erzurum, Erzincan, Gümüşhane ve Trabzon Rus ordusu tarafından işgal edildi. Ağrı, Pasinler ve Erzurum çevresindeki Müslüman halkın bir bölümü Erzincan ve Bayburt üzerinden Sivas'a geçti. 1916 yılı sonunda Sivas'taki göçmen sayısı 300 bine ulaştı. Bu nüfusun bir kısmı Ankara, Çorum, Yozgat, Kayseri, Niğde, Kırşehir ve Konya'ya sevk edilirken bir kısmı da Sivas'ta iskân edildi.

Doğu vilayetlerinden yola çıkan bazı göç kafileleri ise Elâzığ, Malatya, Maraş, Antep, Diyarbakır ve Urfa'ya yöneldi. Bir süre sonra Diyarbakır-Urfa hattındaki göçmen sayısı 200 bini buldu. Bu yoğunluğu azaltmak için göçmenlerin bir kısmı Urfa civarına, bir kısmı da Mardin-Resulayn hattına gönderildi.

Balkan Savaşları döneminde olduğu gibi I. Dünya Savaşı yıllarında da başta sıtma olmak üzere kolera, tifüs gibi hastalıklar sıkça görüldü. Sıtma vakalarının çoğalması halkın üretim gücünü düşürdü ve ölümleri artırdı. Sıhhiye Nezareti, sıtmayla mücadele etmek için kinin tabletleri hazırlayarak halka dağıttı. Ancak savaş koşulları nedeniyle salgınların kontrol altına alınması zor oldu.

Savaş öncesinde Erzurum, Van, Bitlis, Erzincan ve Trabzon'da yaklaşık 2,6 milyon Müslüman yaşıyordu. Rus işgalleri, katliamlar, kıtlık ve salgınlar nedeniyle bu nüfusun bir milyonu hayatını kaybetti; 800 bini ise 1916 sonu itibarıyla mülteci durumuna düştü. Bu süreçte göçmenlerin büyük bölümü Trabzon, Erzurum, Van ve Bitlis'ten gelenlerdi.

Aralık 1917'de Rus ordusunun Osmanlı topraklarından çekilmesiyle göçmenler evlerine dönmeye başladı. Mayıs 1920'ye kadar Müslümanların sadece 300 bini geri dönebildi, 627 bini ise gittikleri yerlerde mülteci durumunda kaldı. Dönenlerin çoğu evlerinin yakılması nedeniyle uzun süre harabelerde ve geçici barınaklarda yaşadı. Osmanlı Devleti, bütçeden ödenek ayırarak ev yapmaları için halka kereste yardımı yaptı ve boş kalan evleri ihtiyaç sahiplerine tahsis etti. Ayrıca tarımsal üretimi teşvik etmek amacıyla çiftçilere tohum dağıtıldı. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti de bölgede uzun süre kıtlık, salgın hastalık ve barınma sorunlarıyla mücadele etti.

Uygulayalım

Verilen yönergeler doğrultusunda aşağıdaki etkinlikleri yapınız.

"Öğrenelim" bölümünde edindiğiniz bilgilerden yararlanarak 1908-1918 yılları arasında Osmanlı Devleti'nde yaşanan kitlesel göç hareketleri ve salgın hastalıkların etkileri ile ilgili aşağıdaki tabloyu doldurunuz.

1908-1918 Yılları Arasında Osmanlı Devleti'nde Yaşanan Kitlesel Göç Hareketleri ve Salgın Hastalıklar	
Demografik Etkiler	
Ekonomik Etkiler	
İnsani ve Toplumsal Etkiler	
Siyasi ve İdari Etkiler	

Uygulama adımlarını takip ederek etkinliği yapınız.

- Öğretmeninizin rehberliğinde eşit sayıda kişiden oluşan tartışma grupları oluşturunuz.
- Grup arkadaşlarınızla tabloda verilen başlıklardan birini seçiniz. Seçtiğiniz etkinin Osmanlı halkı, ordusu ve devleti için neden diğerlerinden daha belirleyici olduğuna dair argümanlar üretiniz.
- Seçtiğiniz etkiyi destekleyecek kanıtlar hazırlayınız.
- Grup sözcünüz aracılığıyla argümanlarınızı ve kanıtlarınızı diğer gruplara açıklayınız.
- Tartışma sonunda sınıf oylaması yaparak hangi etkinin daha belirleyici olduğunu tespit ediniz.

Değerlendirelim

Performans Görevi

Uygulama adımlarını takip ederek etkinliği yapınız.

- 1908-1918 yılları arasında gazetecilik yapan biri olduğunuzu varsayarak o dönemde yaşanan kitlesel göç ve salgınların Osmanlı devlet ve toplum hayatına etkilerini konu alan özgün bir gazete haber-yorum köşesi hazırlayınız.
- Hazırladığınız haber-yorum köşesini sınıf ortamında arkadaşlarınızla paylaşınız.

Yaptığınız çalışmanın aşağıdaki karekodlarda verilen Analitik Dereceli Puanlama Anahtarı ile değerlendirileceğini unutmayınız.

Yandaki karekod üzerinden Analitik Dereceli Puanlama Anahtarı'na ulaşabilirsiniz.

Gelecek Derse Hazırlık

Yaşadığınız bölgede Osmanlı Dönemi'nden kalan kültürel miras unsurlarını araştırınız ve bu unsurları tanıtan bir broşür hazırlayınız. Hazırladığınız broşürü sonraki derste "Keşfedelim" bölümünü işlerken sınıf arkadaşlarınızla paylaşınız.

3.3. Osmanlı Devleti'nin İnsanlık Tarihine Katkıları

Düşünelim

Bilgi görselinden yararlanarak soruları cevaplayınız.

Türk askerî müziğinin ve mehter takımının Avrupa'da tanınıp yaygınlaşması sonucu Batı ülkelerinde de askerî bandolar kurulup marşlar bestelendi.

İznik çinisi, XVI. yüzyıl, Metropolitan Museum, New York/ABD

XVI. yüzyıldan itibaren İznik çinilerine büyük ilgi gösteren Avrupalılar, kendi ülkelerine getirttikleri bu çinileri çeşitli alanlarda kullanmıştır. XIX. yüzyılın ikinci yarısında birçok Avrupalı seramik sanatçısı, İznik çinilerini taklit yoluyla üretmeye çalışmıştır.

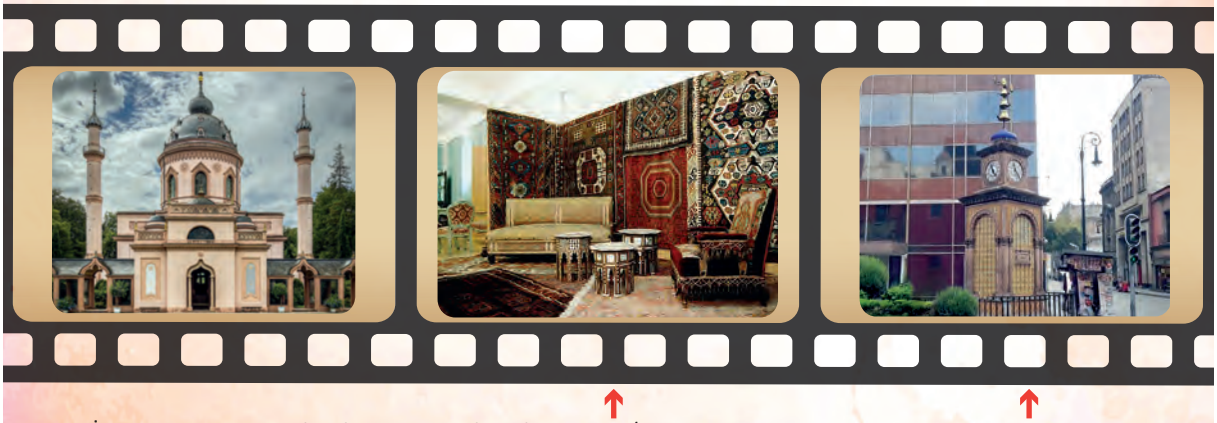

Pembe Cami, Almanya

Schwetzingen (Şıvetzingın) Sarayı'nın bahçesinde bulunan bu cami, 1795'te Fransız mimar Nicolas de Pigage (Nikola dö Pigaj) tarafından Osmanlı mimarisinden esinlenerek inşa edilmiştir.

1513'te Piri Reis tarafından çizilen dünya haritası, Topkapı Sarayı Müzesi, İstanbul

Osmanlı Devleti'nin önemli denizcilerinden Piri Reis, XVI. yüzyılda çizdiği iki dünya haritasıyla büyük bir ün kazanmıştır. Onun 1513'te Gelibolu'da çizdiği ilk haritada İspanya, Portekiz, Batı Afrika kıyıları ve Amerika kıtasının doğu kıyıları doğru işaretlenmiştir. Günümüze kadar ulaşan en eski dünya haritası olması yönüyle büyük bir önem taşıyan bu harita, 2017'de UNESCO Dünya Belleği Programı'na dâhil edilmiştir.

İmparator Franz Joseph Odası, XIX. yüzyıl ortaları, Viyana/Avusturya

XV. yüzyıldan itibaren Avrupa'daki kraliyet aileleri ve aristokratlar, evlerini pahalı Türk halılarıyla süslemeyi bir statü sembolü hâline getirmişti. Saraylar ve kiliselerde de önemli bir dekorasyon unsuru olarak kullanılan bu halılar, Osmanlı tezgâhlarında üretilip Avrupa'ya getirtiliyordu. Avusturya-Macaristan İmparatoru I. Franz Joseph için hazırlanan ve Türk Odası olarak da bilinen bu çalışma mekânında halılar, divanlar, koltuklar, tabureler ve silahlar tamamen Osmanlı iç mekân döşeme unsurlarıyla donatılmıştı.

Saat kulesi, Mexico City (Meksiko Siti)/Meksika

Bu saat, Meksika Bağımsızlık Günü'nün 100. yıl dönümünde (1910) Osmanlı sakinleri tarafından Meksika halkına hediye edilmiştir.

1. Görsellerde dikkatinizi çeken ortak unsurlar nelerdir?

2. Türk kültür ve medeniyetinin dünyanın çeşitli bölgelerine yayılmasının temel sebebi ne olabilir?

Keşfedelim

Verilenlerden yararlanarak etkinliği yapınız ve soruları cevaplayınız.

Kaynak A

"Balkan ülkelerinin tamamında Osmanlının hâkim olduğu dönemde inşa edilen vakıf, kamu ve askeri amaçlı eserlerin sayısı 15.846'dır. Bugüne kadar on bir Balkan ülkesinde (Arnavutluk, Bosna-Hersek, Bulgaristan, Hırvatistan, Karadağ, Kosova, Macaristan, Makedonya, Romanya, Sırbistan ve Yunanistan) arazide yaptığımız araştırmalar sonucunda 4.500- 5.000 yapının ayakta olduğu tespiti yapılmıştır. Balkan ülkelerinde Osmanlı vakıf eserlerinin durumunu gösteren tablo ekte sunulmuştur:"

Balkan Ülkeleri	İnşa Edilen	Ayakta Kalan	Oran
Arnavutluk	1015	230	%20
Bosna-Hersek	3560	926	%18
Bulgaristan	3339	628	%16
Hırvatistan	241	54	%22
Karadağ	222	137	%43
Kosova	361	225	%61
Macaristan	724	41	%06
Makedonya	1413	584	%34
Romanya	291	140	%38
Sırbistan	909	182	%18
Yunanistan	3771	756	%20
TOTAL	15.846	3.903	%15

İbrahimgil ve Keleş, 2017, s. 515.*

1. ***Kaynak A'daki verilerden hareketle aşağıdaki alana Balkanlarda inşa edilen Osmanlı eserleri ile günümüzde ayakta kalmış Osmanlı eserlerini gösteren bir çubuk grafik çiziniz.***

2. ***Osmanlı Devleti'nin Balkanlarda çok sayıda eser inşa etmesinin nedenleri neler olabilir?***
3. ***Balkan coğrafyasındaki bazı Osmanlı eserlerinin günümüze ulaşamamasının sebepleri neler olabilir?***

Öğrenelim

Verilenlerden yararlanarak ve uygulama adımlarını takip ederek etkinliği yapınız.

▲ **Görseli 3.41:** Joseph Kiselewski (Cozıf Kiselevski) tarafından mermerden yapılan ve 1950'de ABD Kongre Binası'na yerleştirilen Kanuni Sultan Süleyman rölyefi, Washington/ABD

Osmanlı Devleti, XIII. yüzyıl sonundan XX. yüzyılın ilk çeyreğine kadar 600 yıldan uzun bir süre hüküm sürdü. Türklerin Türkistan'dan Türkiye'ye taşıdığı siyasi, askerî ve kültürel birikim; Osmanlı tebaası olan diğer milletlerin birikimleriyle etkileşime girerek zenginleşti. Aynı şekilde Osmanlı Devleti de siyaset, askerlik, adalet, bilim, kültür, eğitim ve sanat alanlarında yaptığı çalışmalarla diğer toplumları derinden etkiledi. Sultan I. Süleyman'ın toplumsal adaleti sağlamak için yaptığı hukuki düzenlemeler, onun Kanuni Sultan Süleyman olarak tanınmasını sağladı ve hem o dönemde hem de sonraki yüzyıllarda diğer ülkelere emsal teşkil etti. Günümüzde ABD Kongre Binası'nda bulunan, mermerden yapılmış yirmi üç rölyef portreden biri de Kanuni Sultan Süleyman'a aittir (Görsel 3.41). Bu rölyeflerde Amerikan hukuk sisteminin temelini oluşturan başlıca ilkelere esin kaynağı olmuş tarihî şahsiyetler tasvir edilmiştir.

XVI. yüzyıldan itibaren yaklaşık 250 yıl boyunca Batı dünyası, Turquerie [Türköri (Türk hayranlığı)] adı verilen modanın etkisi altında kaldı. Osmanlı Devleti'nin barış siyaseti [Pax Ottomana (Paks Ottomana)], adalet ve hoşgörü anlayışı, askerî teşkilatlanması, mehter takımı, istimalet politikası, vakıf kültürü ve musikisi de diğer toplumlar üzerinde derin izler bıraktı. Bu birikim, günümüzde Türkiye Cumhuriyeti'nin ve geçmişte Osmanlı'ya ait olan topraklarda kurulmuş olan devletlerin ortak kültürel mirası olarak varlığını sürdürmektedir.

Kaynak B

"Hammer'in Fikirleri

Heredot'un 'Tarjinaüs', Tevrat'ın 'Togarıma' diye andığı Türk, o tarihçiden ve o kutsal kitaptan çok daha eski asırların tanıdığı bir millettir. Tahakküm kabul etmeyen bir yiğitlik, alabildiğine geniş zafer aşkı, sonsuz bir teşebbüs kabiliyeti, muhitlere uymaktan ziyade muhitleri kendine uydurmak zevki ve bağımlılığı bu milletin asırlar dolduran tarihinde apaçık görülür, okunur.

Türkler, devlet yıkmakta ve devlet kurmakta birinci sınıf ustalardır. (…) Tarih, Türklerden çok şey öğrendi, onların elinden çıkma öyle eserler var ki medeniyet için birer süs teşkil etmektedir."

Tan, 2013, s. 89.*

- Öğretmeninizin rehberliğinde eşit sayıda kişiden oluşan gruplar oluşturunuz.
- Grup arkadaşlarınızla birlikte Osmanlı Devleti'nin askerî, siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda insanlık tarihine katkıları hakkında araştırma yapınız.
- Araştırma sürecinde ders kitabınızda verilen bilgi görselleri ve kaynakçanın yanı sıra öğretmeninizin rehberliğinde belirlediğiniz güvenilir kaynaklardan yararlanınız.
- Araştırma esnasında sayfa 332-339 arasında verilen çalışma adımlarını takip ediniz.
- Araştırma sonucunda konuyla ilgili bir rapor hazırlayınız ve raporunuzu diğer gruplarla paylaşınız.

Araştırma sürecini sayfa 331'de verilen Kontrol Listesi çerçevesinde yürütmeyi unutmayınız.

Yapacağınız çalışma sayfa 340'taki Analitik Dereceli Puanlama Anahtarı, grup çalışması sırasında gösterdiğiniz performans ise sayfa 341'deki Grup Değerlendirme Formu ile değerlendirilecektir.

Kontrol Listesi

Osmanlı Devleti'nin askerî, siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda insanlık tarihine katkıları ile ilgili yaptığınız araştırmanın başlangıcından sonuna kadar bütün aşamalarını aşağıdaki kontrol listesi aracılığıyla değerlendiriniz.

Grubun Adı: Araştırma Konusu:	Grup Üyelerinin Adı, Soyadı ve Numarası 1. Üye: 2. Üye: 3. Üye: 4. Üye: 5. Üye:

Aşağıda listelenen davranışlardan gerçekleştirdiğiniz beceriler için "Evet", gerçekleştiremediğiniz beceriler için "Hayır" kutucuğunu işaretleyiniz.

Değerlendirme Ölçütleri		Evet	Hayır
Planlama ve Organizasyon	Araştırma konusu belirlenmiştir.		
	Grup üyeleri arasında görev dağılımı yapılmıştır.		
	Zaman çizelgesi oluşturulmuştur.		
	Çalışma planı hazırlanmıştır.		
Kaynaklardan Bilgi Toplama	Araştırmaya ilişkin ne tür bilgilere ihtiyaç duyulduğu belirlenmiştir.		
	Araştırma konusuna ilişkin hangi kaynaklardan bilgi toplanacağı belirlenmiştir.		
	Bilgi toplama araçları kütüphane ve arşiv çalışması, saha araştırması, müze gezisi, genel ağ vb. ayrıntılı olarak belirlenmiş ve kullanılmıştır.		
Kaynakları İnceleme	Kaynakların türü, yazarı, tarihi, dijital kimliği, genel ağdaki uzantısı gibi temel unsurlar belirlenmiştir.		
	Kaynakların ön yargı, çelişki veya tutarsızlık içerip içermediği incelenmiştir.		
	Kaynaklarda yer alan olgular ve görüşler ayırt edilmiştir.		
	Kaynaktaki bilgilerin güncelliği kontrol edilmiştir.		
	Kullanılan kaynaklar güvenilirlik açısından eleştirel bir bakış açısıyla incelenmiştir.		
	Kaynaklardan toplanan bilgilerin yeterli olup olmadığı araştırmanın amacına göre değerlendirilmiştir.		
	Tarihsel Kaynak Analiz Formu eksiksiz doldurulmuştur.		

Bilgileri Yorumlama	Kaynaklardan elde edilecek bilgiler tespit edilmiştir.		
	Kaynaklardan elde edilen bilgiler sınıflandırılmıştır.		
	Toplanan bilgiler görsel metinlere (harita, tablo, grafik, bilgi görseli, tarih şeridi vb.) dönüştürülmüştür.		
	Kaynaklardan elde edilen bilgiler analiz edilerek yorumlanmıştır.		
Araştırma Raporunu Hazırlama	Araştırma konusuna uygun bir başlık seçilmiştir.		
	Konuyla ilgili görsel materyaller, başlıklar, alt başlıklar ve ara başlıklar kullanılmıştır.		
	Konuyla ilgili görsel materyaller (tablo, grafik, bilgi görseli, harita vb.) kullanılmıştır.		
	Metin içi kaynak gösterimi yapılmıştır.		
	Kullanılan kaynaklar "Kaynakça" bölümünde uygun biçimde verilmiştir.		
	Raporda yazım ve noktalama kurallarına uyulmuştur.		
Sunum	Araştırma bulgularına ve sonuçlarına yönelik açık, anlaşılır ve ilgi çekici bir sunum yapılmıştır.		
	Sunum sonrasında soru-cevap ve tartışma için zaman ayrılmıştır.		
	Sunum sonrasında sorulan sorular cevaplanmıştır.		

Değerlendirme

Değerlendirme sonunda "Hayır" ile işaretlenen bölümleri bir kez daha gözden geçiriniz ve eksikleriniz tamamlayınız.

1. ADIM: Araştırma Konusunun Belirlenmesi ve Sürecin Planlanması

Öğretmeninizin rehberliğinde eşit sayıda kişiden oluşan gruplara ayrılınız. Grup arkadaşlarınızla aşağıdaki bilgi görsellerinde verilen konu başlıklarını inceleyiniz ve Osmanlı Devleti'nin insanlık tarihine katkılarıyla ilgili hangi konuda araştırma yapmak istediğinizi belirleyiniz. Konuyu belirledikten sonra görev dağılımı yaparak çalışma sürecinizi planlayınız.

Sipahilik Sistemi

Osmanlı ordusunda görev yapan bazı rütbeli askerlere ve tımar toplama yetkisi bulunan askerî zümrelere Farsçadaki sipah (asker) kelimesinden esinlenerek sipahi adı verilirdi. Kuzey Afrika topraklarını sömürgeleştiren Fransızlar da Cezayir, Tunus, Fas, Senegal gibi bölgelerden topladıkları yerli erkekleri "spahis" adı verilen askerî birliklerde eğiterek ordularına dâhil etti.

Fransız ordusunda görev yapan Afrikalı sipahiler, 1866, Fransa Ulusal Kütüphanesi Dijital Koleksiyonu, Paris/Fransa

Surname-i Vehbî'de yer alan ve mehter takımını tasvir eden minyatür, Topkapı Sarayı Müzesi, İstanbul

Mehter Takımı ve Müziği

Türkistan'da törenlerde uygulanan nevbet ve davul vurma geleneği, Osmanlı Devleti'nde mehter takımıyla devam ettirildi. Avrupa'ya giderken yanlarında mehter takımlarını da götüren Osmanlı elçileri, Türk askerî müziğinin ve müzik aletlerinin Avrupa'da tanınıp yayılmasını sağladı. Lehistan, Avusturya, Rusya, Prusya ve İngiltere orduları, yeniçeri müziği olarak adlandırdıkları mehter takımlarından yola çıkarak kendi ülkelerinde de askerî bandolar kurdu. Alla Turca (ala Turka) adı verilen marşlarda ve Mozart (Motzart), Beethoven (Beytoovın) gibi Batılı müzisyenlerin bestelerinde mehter müziğini andıran ritimler kullanıldı.

Osmanlı Barışı (Pax Ottomana)

Batı literatüründeki Pax Ottomana kavramı, Osmanlı Devleti'nin dünya barışına olan katkısını ifade etmek için kullanılır. Hâkimiyet kurduğu topraklarda sömürge düzeni kurmayan Osmanlı Devleti, tabiiyetindeki halkların refahı ve mutluluğu için onlara çeşitli hak ve özgürlükler tanıdı. Farklı dinlere ve ırklara mensup insanlar, Türklerin idaresindeki Balkan şehirlerinde barış içinde yaşadı. Aynı şekilde Kudüs'ün fethinden sonra oraya atanan Müslüman valiler de bölgede yaşayan Yahudi ve Hristiyanların din ve ibadet özgürlüklerine müdahale etmedi.

Luigi Mayer'nın (Luici Maya) İstanbul'u ve burada yaşayan Osmanlı Rum azınlıklarını tasvir ettiği tablo, 1810, New York Halk Kütüphanesi Dijital Koleksiyonu, ABD

İstimalet Politikası

Osmanlı Devleti, fethettiği yerlerde yaşayan gayrimüslim halka karşı din ve vicdan hürriyetinin tanındığı, can ve mal güvenliğinin sağlandığı, adil bir yönetim anlayışı benimsedi. İstimalet (gönül alma) politikası adı verilen bu uygulamalarla gayrimüslim tebaanın devlete bağlanması ve devletin bölgede daha kolay egemenlik kurması amaçlandı. Anadolu'dan getirilerek Rumeli'de iskân edilen Türkler de kendi kültürlerini ve mimari anlayışlarını Balkanlara yansıtarak Rumeli Türklüğü kavramının yerleşmesine yardımcı oldu.

▲ **Bilgi Görseli 3.1:** Osmanlı Devleti'nin askerî ve siyasi alanlarda insanlık tarihine katkıları

Kumaş ve Halı Dokumacılığı

Avrupalı aristokratlar ve din adamları, kıyafetlerinde Osmanlı şehirlerinde dokunup Avrupa'ya ithal edilen damask, kemha, kadife gibi değerli kumaşları kullandı. Bu kumaşlara gösterilen rağbet arttıkça Venedik, Floransa, Lucca (Lukka) gibi kentlerdeki dokumacılar taklit kumaşlar üretmeye başladı. Benzer şekilde büyük ilgi gören Osmanlı halıları da Avrupa'da masa örtüsü ve duvar halısı olarak kullanıldı.

Somerset House (Samırset Haus) Konferansı'nda Türk halısıyla kaplanmış bir masada oturan Avrupalı temsilcileri tasvir eden tablo, anonim, 1604, Ulusal Portre Galerisi, Londra/İngiltere

Kemha kumaş, XVI. yüzyıl, Metropolitan Museum, New York/ABD

Değerli bir ipek türü olan kemha, uzun yıllar boyunca Avrupalı din adamlarının kıyafetlerinde yaygın olarak kullanılmıştır. Görseldeki kumaş parçasının da Hristiyan bir din adamının giysisine ait olduğu düşünülmektedir.

Turquerie (Türköri) Modası

XVI. yüzyılda başlayıp yaklaşık 250 yıl boyunca Avrupa'yı etkisi altına alan Türk modasına "Turquerie" adı verilir. O dönemde şık ve kaliteli kıyafetleriyle tanınan Türkler Avrupalılarda büyük bir hayranlık oluşturdu ve Türklere özgü eşyalara sahip olmak ayrıcalık hâline geldi. Osmanlı topraklarına gelen büyükelçi ve tüccarlar, Avrupa'ya hatıra olarak Türk eşyaları götürdü. Özellikle kumaşlar, dekorasyon eşyaları, ince işçilikle üretilen mineli saatler, Türklere özgü nakış ve işlemeler Avrupa'da büyük rağbet gördü.

Sanat

Turquerie modasının etkili olduğu dönemlerde Avrupa'da sahnelenen operalarda Osmanlı padişahlarına ve Türk kahramanlarına geniş yer verildi. Özellikle Kanuni Sultan Süleyman, bu operalarda sıkça işlenen ana karakterlerden biriydi. Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethetmesi, Alman besteci Reinhard Keiser'nın (Raynhard Kayza) bestelediği Muhammed II adlı operanın ana konusuydu. Johann W. Franck'in (Yohan W. Frenk) Cara Mustapha (Kara Mustafa) adlı eserinde de Sadrazam Kara Mustafa Paşa'nın Viyana'yı kuşatması konu alınmıştı. Osmanlı'yla ilgili bu operalarda mehter müziğinin müzikal etkileri de görülmekteydi.

▲ **Bilgi Görseli 3.2.a:** Osmanlı Devleti'nin sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda insanlık tarihine katkıları

Musiki

Geleneksel Türk musikisinde kullanılan çalgılar XVIII. yüzyılda Avrupa'daki müzik kültürüne uyarlandı. Batılı besteciler başta kös, çalpare, çelik üçgen, Türk baterisi gibi çalgıları kendi orkestralarında ses tınılarını güçlendirmek için kullandı. Haydn'ın (Haydın) *Askeriye* adlı *100 No.lu Senfoni*'si, Beethoven'ın *9. Senfoni*'sinin finalindeki *Alla Marcia* (Alla Marsia) bölümü, *Wellington's Victory* (Velintins Viktıri) adlı senfonisi, *The Ruins of Athens* (Dı Ruins of Atens) adlı bestesinde yer alan *Türk Marşı* ve *Derviş Korosu*; Türk enstrümanlarıyla icra edilen eserlerden bazılarıydı. Mozart'ın *Rondo Alla Turca* (Rondo Ala Turka) adlı bestesindeki temel ritimler Türk düğün havalarıyla ve mehter müziğinin sert vuruşlarıyla benzerlik gösteriyor, *Saraydan Kız Kaçırma* operasının son bölümündeki *Yeniçeri Korosu* bölümü de mehter müziğinin izlerini taşıyordu. Ayrıca Buhurizade Mustafa Itri'nin bestelediği *Segâh Tekbir* de Müslümanların yaşadığı tüm coğrafyalara yayılarak savaşlarda, bayram ve cenaze namazlarında topluca okunan bir beste hâline geldi.

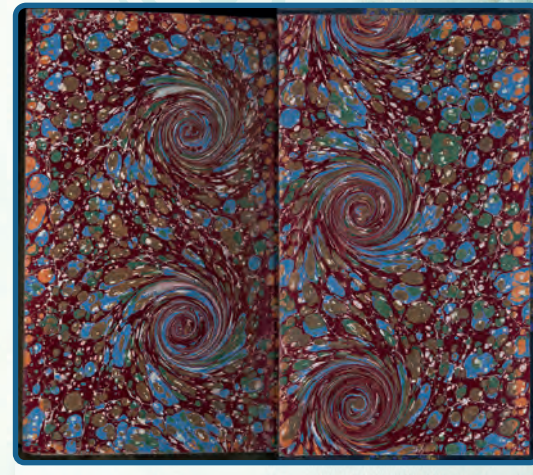
Giovanni Antonio (Ciovanni Antonyo) tarafından resmedilen ve İngiltere'deki Vauxhall (Vokshol) Bahçelerine kurulan Türk yemek çadırını tasvir eden tablo, 1751, Compton Verney (Kamptın Vörni) Sanat Galerisi, Londra/İngiltere

Yemek Kültürü

Osmanlı yemek kültürü, Avrupa mutfağını önemli ölçüde etkiledi. Osmanlı Devleti'ndeki kahve ve kahvehane kültürünün etkisiyle Avrupa'da kafe adı verilen yeni mekânlar açıldı. Avrupalılar salep, şerbet, lokum, pastırma, sütlaç, dolma, tarhana gibi birçok yiyecekle Osmanlı mutfağı sayesinde tanıştı. Tamamı Türk kültürüne ait olmayan bu yiyecekler, tarih boyunca farklı kültürlerin etkisiyle gelişip zenginleşerek Osmanlı mutfağını oluşturdu ve Batılı ülkelerde de sevilerek yaygınlaştı.

Kitap Süsleme Sanatı ve Ciltçilik

Osmanlı Devleti'nde büyük önem taşıyan kitap süsleme sanatları ve ciltçilik, zamanla Avrupa'yı da etkisi altına aldı. Osmanlılarda özellikle minyatür çerçeveleri için kullanılan ebrulu kâğıtlar, XVI. yüzyıl sonlarında Avrupa'ya ithal edilmeye ve kitapların kapak içi sayfalarında kullanılmaya başlandı.

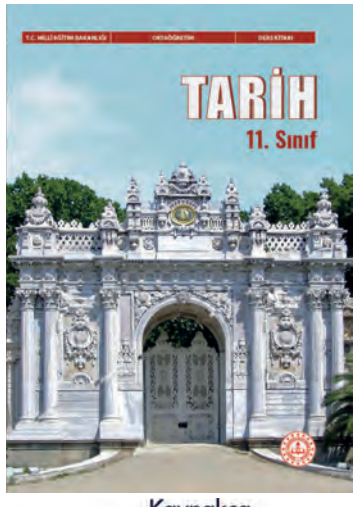

1880'lerde Fransa'da ciltlenmiş bir kitabın mermer ebru desenli son sayfası, Wellcome Library (Velkam Librari), Londra/İngiltere

▲ **Bilgi Görseli 3.2.b:** Osmanlı Devleti'nin sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda insanlık tarihine katkıları

2. ADIM: Kaynaklardan Bilgi Toplama

Seçtiğiniz konu hakkında bilgi toplamak için hangi kaynakları kullanacağınızı belirleyiniz ve grup arkadaşlarınızla görev dağılımı yaparak kütüphaneler, müzeler, tarihî mekânlar ve genel ağ kaynakları üzerinden bilgi toplayınız.

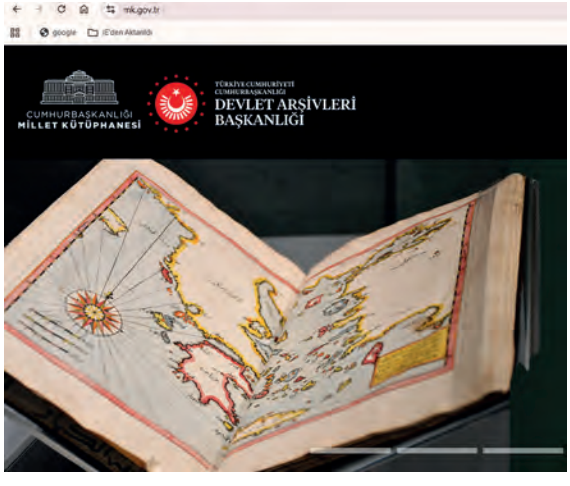
Kaynakça

- Acaroğlu, M. T. (1986). Dünyada basılan ilk Türkçe kitap. *Belleten*, 50(197), 507-530. https://doi.org/10.37879/ttkbelleten.
- Afyoncu, E. ve Mete, Z. (2000). 1766 İstanbul depremi ve toplum yaşantısına tesirler. *Tarih boyunca Anadolu'da doğal afe*
- *ve deprem semineri* içinde (s. 85-92). Globus Dünya Basımevi.
- Afyoncu, E. (2024). *Sorularla Osmanlı imparatorluğu*. Yeditepe Yayınevi.
- Akıncı, A. (2014). Osmanlı Devleti'nde milli kimlik inşasında okul. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*.

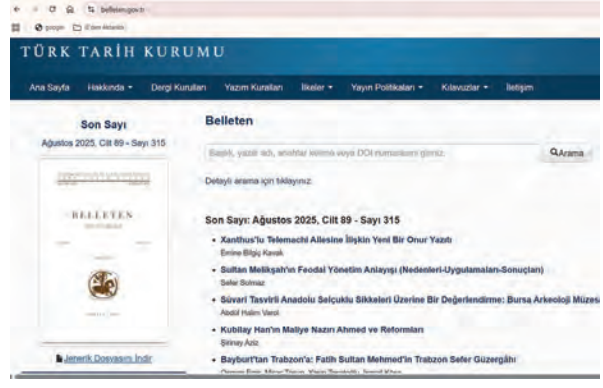
Ders Kitabınızın Kaynakçası
Kaynak araştırmanıza ders kitabınızın kaynakçasını inceleyerek başlayabilirsiniz.

Akademik Yayınlar
Kullanacağınız kaynakları seçerken akademik yayınları tercih ediniz.

Kütüphaneler
Çevrenizdeki kütüphanelerin yanı sıra dijital kütüphanelerden de bilgi toplayabilirsiniz.

Genel Ağ
Bilgi toplama aşamasında güvenilir genel ağ kaynaklarından yararlanabilirsiniz. Ulaştığınız makale ya da eserlerin kaynakçaları size yeni kaynaklar hakkında fikir verecektir. Ortaöğretim Genel Müdürlüğünce hazırlanan "Dijital Öğrenme Köprüsü"nden yararlanarak akademik araştırma sitelerine ve dijital kütüphanelere ulaşabilirsiniz.

3. ADIM: Kaynakları İnceleme

- Araştırma öncesinde ulaştığınız kaynaklara uygun sorular sorarak kaynağın türünü, yazarını, yayın tarihini, dijital kimliğini, -varsa- genel ağdaki uzantısını belirleyiniz.
- Elde ettiğiniz bilgileri ilgili ve ilgisiz şeklinde ayrıştırarak araştırma konusuna uygun olanları seçiniz.
- Kullanacağınız kaynaklarda ön yargı, çelişki veya tutarsızlık bildiren ifadeler olup olmadığına yönelik sorular sorarak kaynakları karşılaştırınız. Aynı konuyu ele alan kaynaklardaki farklı görüşleri belirleyiniz.
- Kaynaklarda yer verilen olay, olgu ve görüşleri birbirinden ayırarak not ediniz.
- Kaynaklardaki bilgilerin güncel olup olmadığını sorgulayınız.
- Süreç içinde topladığınız bilgilerin araştırma konusu hakkında yeterli olup olmadığını belirleyiniz.
- Kaynakların incelenmesi aşamasını aşağıdaki örnekleri inceleyerek yürütünüz.

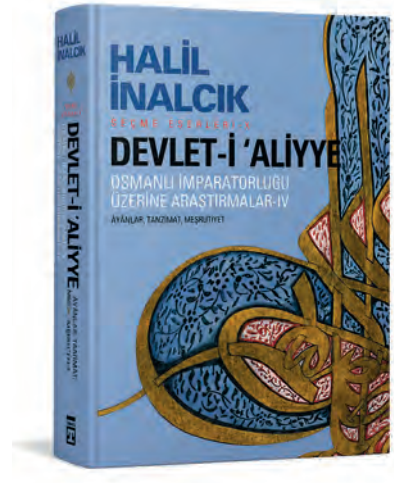
Kaynağın Künyesi
Eserin/Kaynağın Adı:
Eserin/Kaynağın Yazarı/ Hazırlayanı/Çizeri:
Eserin/Kaynağın Türü:
Yayın Yeri ve Yayımlandığı Tarih:
Dijital Kimliği ve Genel Ağdaki Uzantısı:

Kaynaklara Yöneltilecek Sorular
Kaynaktaki bilgiler güncel midir?
Kaynaktaki bilgiler bilimsel metotlarla mı elde edilmiştir?
Kaynaktaki bilgiler konu ile ilgili diğer kaynaklardaki bilgilerle uyumlu mudur?
Kaynaktaki bilgilerde çelişki var mıdır?
Kaynağın yazarı ön yargılı bir tutum sergilemiş midir?

Kaynak İncelemesine İlişkin Örnek Çalışma

Eserin Adı: Devlet-i ‘Aliyye
Eserin Yazarı: Halil İnalcık
Yayın Yeri ve Tarihi: İstanbul, 2009
Kaynağın Türü: Araştırma ve inceleme (İkinci elden kaynak)

- Yazar, uluslararası alanda tanınmış bir uzmandır.
- Eserdeki bilgiler geçerliliğini korumaktadır.
- Eser bilimsel metotlarla yazılmıştır.
- Eserdeki bilgiler, bu alanda yazılmış diğer kaynaklarla uyumludur.
- Yazar, konuyu nesnel bir bakış açısıyla ele almıştır.

4. ADIM: Kaynakların Sorgulanması

Araştırma konusuyla ilgili topladığınız bilgilerin yeterli olmadığını ya da sınırlı kaldığını düşünüyorsanız farklı kaynaklar üzerinden araştırma yapmaya devam ediniz. Bu aşamada ikinci adımda verilen araştırma yöntemlerini gözden geçirerek ikinci ve üçüncü adımları yeniden uygulayınız. Kaynak incelemenizi tamamladıktan sonra kullandığınız kaynakların yaptığınız araştırmaya katkısını değerlendirmek için aşağıdaki karekodda verilen Tarihsel Kaynak Analiz Formu’nu doldurunuz.

Yandaki karekod üzerinden Tarihsel Kaynak Analiz Formu’na ulaşabilirsiniz.

5. ADIM: Kaynaklardan Elde Edilen Bilgileri Yorumlama

Araştırma sürecinde edindiğiniz bilgileri ana düşünce, kişi, eser, mekân ve kurum bağlamlarında sınıflandırınız. Bu bilgilerden yararlanarak tarih şeridi, bilgi görseli, harita, tablo, grafik gibi görsel metinler hazırlayınız ve konu hakkında çıkarımlarda bulununuz.

Bilgileri yorumlama adımlarını takip ederek ve verilenlerden yararlanarak soruları cevaplayınız.

- Aşağıdaki karekodlar üzerinden UNESCO'nun genel ağ sitesi ile T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından hazırlanan Türkiye Kültür Portalı genel ağ sitesindeki içerikleri inceleyiniz.
- Türkiye'de bulunan ve Dünya Kültürel Mirası ile Dünya Mirası Geçici Listesi'nde yer alan eserleri listeleyiniz.
- Osmanlı Dönemi'nde inşa edilen ve bu listelerde yer alan eserlerden örnekler veriniz.

UNESCO'nun genel ağ sitesi

Türkiye Kültür Portalı genel ağ sitesi

İstanbul'un tarihî alanları 1985 yılında UNESCO tarafından Dünya Kültürel Mirası Listesi'ne dâhil edilmiştir. UNESCO'nun resmî sitesinde bu koruma alanı ilgili şu değerlendirmelere yer verilmiştir:

"İstanbul'un yüzyıllar içinde ortaya çıkan kendine özgü ve karakteristik silüeti; VI. yüzyılın mimari anlayışını ve süsleme ustalığını yansıtan geniş kubbesiyle Ayasofya'dan, XV. yüzyılda inşa edilen Fatih Külliyesi'nden, XIX. yüzyıla kadar sürekli genişletilen Topkapı Sarayı'ndan, XVI. yüzyılda Osmanlı mimarisinin zirve ismi Mimar Sinan tarafından inşa edilen Süleymaniye Camisi ve Şehzade Camisi külliyelerinden, XVII. yüzyılda inşa edilen Sultanahmet Camisi'nden ve 1665 yılında ibadete açılan Yeni Cami'nin ince minarelerinden oluşmaktadır.

Şehir; insanlık tarihinin çok önemli evrelerini yansıtan olağanüstü anıtlar, mimari ve teknik yapılar bütünüdür. Süleymaniye Dünya Mirası Alanı; Haliç'e hâkim bir tepe üzerinde bulunan ve kent silüetinde belirleyici bir konuma sahip olan Süleymaniye ve Şehzade Mehmed Külliyeleri'nin çevresini; Süleymaniye, Vefa ve Vezneciler semtlerini kapsamaktadır. Üstün evrensel değerlerin tüm özelliklerini taşıyan bu tarihî yarımadanın etkileyici silüeti, ulusal koruma mevzuatı kapsamında koruma altına alınmıştır."

▲ **Görseli 3.42:** Mimar Sinan'ın 1557'de tamamladığı ve "kalfalık eserim" diye tanımladığı Süleymaniye Camisi'nin dışarıdan ve içeriden görünümü, İstanbul

1. Türkiye'deki bazı tarihî eserlerin UNESCO Dünya Kültürel Mirası Listesi'nde yer alması, bu eserlerin temsil ettiği kültürel değerlerin korunmasını ve gelecek nesillere aktarılmasını nasıl etkilemiş olabilir? Açıklayınız.

2. Osmanlı Dönemi'nde inşa edilmiş bir eser seçiniz ve bu eserin dünya kültürel mirası olarak korunması için neler yapmayı planladığınızı açıklayınız.

Yandaki karekod üzerinden TRT tarafından hazırlanan "Makedonya'da Osmanlı Eserleri" adlı belgeseli izleyebilirsiniz.

6. ADIM: Araştırma Raporunu Hazırlama

Osmanlı Devleti'nin insanlık tarihine katkıları hakkında edindiğiniz bilgilerden yararlanarak araştırma raporunuzu hazırlayınız. Raporu hazırlarken aşağıda belirtilen hususlara dikkat ediniz.

- Raporunuz için uygun bir başlık belirleyiniz.
- Hazırladığınız metin ve görselleri raporun uygun bölümlerine yerleştiriniz.
- Raporunuzu yazarken doğrudan alıntı yaptığınız metinleri kaynaklara atıf yaparak gösteriniz. Ayrıca yararlandığınız tüm kaynakları aşağıdaki örnekte verildiği şekilde kaynakça bölümüne ekleyiniz.
- Raporunuzda Osmanlı Devleti'nin insanlık tarihine katkılarından örnekler vererek bu katkıların günümüzdeki yansımalarını açıklayınız.

Kaynakça

- Acaroğlu, M. T. (1986). Dünyada basılan ilk Türkçe kitap. *Belleten*, 50(197), 507-530. https://doi.org/10.37879/ttkbelleten.987636
- Afyoncu, E. ve Mete, Z. (2000). 1766 İstanbul Depremi ve toplum yaşantısına tesirler. *Tarih boyunca Anadolu'da doğal afetler ve deprem semineri* içinde (ss. 85-92). Globus Dünya Basımevi.
- Afyoncu, E. (2024). *Sorularla Osmanlı imparatorluğu*. Yeditepe Yayınevi.
- Akıncı, A. (2014). Osmanlı Devleti'nde milli kimlik inşasında okul. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19, 1-24. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/411587
- Aksan V. (2011). *Türkiye tarihi 1603-1839*. (Cilt III, ss. 129-147) S. Faroqhi (Ed.). (F. Aytuna, Çev.). Kitap Yayınevi.

Uygulayalım

- **Osmanlı Devleti'nin insanlık tarihine katkıları hakkında hazırladığınız araştırma raporunu sınıf ortamında arkadaşlarınıza sununuz.**
- **Sunum sonrasında Osmanlı Devleti'nin askerî, siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda insanlık tarihine katkılarını karşılaştırarak yorumlayınız.**
- **Araştırma raporunuzu panel, seminer, bilim şöleni, proje fuarı gibi ortamlarda ve dijital platformlarda paylaşınız.**

Değerlendirelim

Analitik Dereceli Puanlama Anahtarı					
Bu form, öğrenci grubunun Osmanlı Devleti'nin insanlık tarihine katkıları hakkında hazırladığı araştırma raporunu ve sunumu değerlendirmeniz için düzenlenmiştir. Grubun belirtilen ölçütleri öğrenme durumunu en doğru yansıtan başarı düzeyini puanlayınız.					
Öğrencinin Adı ve Soyadı:			**Numarası:**	**Sınıfı:**	
Ölçütler	**Başarı Düzeyi**				**Başarı Puanı**
	1 (Başlangıç)	**2 (Geliştirilmeli)**	**3 (Yeterli)**	**4 (İleri Düzey)**	
Çalışma Planı Hazırlama (%5)	Çalışma planı araştırma süreciyle uyumlu değildir.	Araştırma süreci için kısıtlı bir çalışma planı hazırlanmıştır. Plandaki bazı süreç bileşenleri uygulanmamıştır. Zaman çizelgesi uygulanabilir değildir.	Araştırma süreci için genel bir çalışma planı hazırlanmıştır. Plandaki süreç bileşenleri uygulanmıştır ancak bazı ayrıntılar eksik kalmıştır. Zaman çizelgesi iyileştirilebilir niteliktedir.	Araştırma süreci için ayrıntılı ve kapsamlı bir çalışma planı hazırlanmıştır. Plan, tüm süreç bileşenlerini kapsamaktadır. Zaman çizelgesi gerçekçidir ve uygulanabilir niteliktedir.	
Bilgi Toplama (%30)	Konuyla ilgili sınırlı sayıda kaynaktan yararlanılmış, kaynakların güvenilirliği ve uygunluğu yeterince sorgulanmamıştır.	Konuyla ilgili farklı kaynaklara başvurulsa da kaynak belirleme ve kullanma aşamalarına yeterince özen gösterilmemiştir. Kaynakların güvenilirliği sorgulanmamıştır.	Konuyla ilgili yeterli sayıda ve çeşitlilikte kaynak kullanılmıştır. Kaynak belirleme ve kullanma aşamaları amaca uygun şekilde işletilmiştir.	Konuyla ilgili çok sayıda ve çeşitlilikte kaynak kullanılmıştır. Kullanılan kaynaklar araştırmanın derinliğini ve özgünlüğünü artırmıştır.	
Kaynakları Yorumlama (%40)	Kaynaklardan edinilen bilgiler yüzeysel şekilde ele alınmış ve yorumlanmıştır. Yorumlarda genelgeçer ifadelere yer verilmiştir.	Kaynaklardan edinilen bilgiler kısmen yorumlanmış ancak yeterince analiz edilmemiştir.	Kaynaklardan edinilen bilgiler farklı bakış açılarıyla yorumlanmış ve analiz edilmiştir.	Kaynaklardan edinilen bilgiler farklı bakış açılarıyla ve ayrıntılı şekilde yorumlanmış, derinlemesine analiz edilmiştir.	
Görsel Materyal Kullanımı (%10)	Araştırma raporunda görsel materyal kullanılmamıştır veya kullanılan görseller konuyla ilgili değildir.	Araştırma raporunda sınırlı sayıda görsel materyal kullanılmıştır ya da kullanılan materyallerin konuyla ilgisi zayıftır.	Araştırma raporunda yeterli sayıda ve metni destekleyici nitelikte görsel materyal kullanılmıştır.	Araştırma raporunda kullanılan görsel materyaller metni ayrıntılı şekilde açıklamış ve ilgi çekici şekilde hazırlanmıştır.	
Yazım ve Noktalama (%5)	Araştırma raporunun büyük bölümünde yazım ve noktalama kurallarına uyulmamış, çok sayıda hata yapılmıştır.	Araştırma raporunda yazım ve noktalama kurallarına kısmen uyulmuş ancak bazı bölümlerde çok sayıda hata yapılmıştır.	Araştırma raporunun büyük bölümünde yazım ve noktalama kurallarına uyulmuş ancak bazı bölümlerde az sayıda hata yapılmıştır.	Araştırma raporunun tamamında yazım ve noktalama kurallarına uyulmuş, hiçbir hata yapılmamıştır.	
Sunum (%10)	Araştırma raporu karmaşık bir anlatımla sunulmuş, çok az anlaşılmış ve ilgi çekmemiştir.	Araştırma raporu düzgün bir anlatımla sunulmuştur. Ancak raporun büyük bölümü anlaşılmamış ve dinleyicilerin ilgisini çekmemiştir.	Araştırma raporu düzgün ve açıklayıcı bir anlatımla sunulmuş, büyük bölümü anlaşılmış ve dinleyicilerin ilgisini çekmiştir.	Araştırma raporunun tamamı düzgün, açıklayıcı ve ilgi çekici bir anlatımla sunulmuştur. Sunum yoluyla dinleyicilerin konuyu kavraması sağlanmıştır.	
Toplam Puan:					

Değerlendirme Sistemi

Analitik Dereceli Puanlama Anahtarı'ndan alınan puan 100'lük sisteme dönüştürülür. Örneğin bu anahtarda altı ölçüt (çalışma planı hazırlama, bilgi toplama, kaynakları yorumlama, görsel materyal kullanımı, yazım ve noktalama, sunum) ve dört performans düzeyi (başlangıç, geliştirilmeli, yeterli, ileri düzey) bulunmaktadır. Bu durumda her ölçütten alınabilecek en yüksek puan 4, öğrencinin alabileceği en yüksek puan ise 4 x 6=24 olacaktır. Öğrencinin Analitik Dereceli Puanlama Anahtarı'ndan aldığı puan, bu en yüksek puana bölünüp 100 ile çarpılarak yüzdelik sisteme dönüştürülür. Bir öğrenci değerlendirmeden 12 puan aldıysa yüzdelik puanı (12/24) x 100=%50 edecek, bu durumda öğrenci 100'lük sistemde 50 puan almış olacaktır.

Grup Değerlendirme Formu

Çalışmanızı aşağıdaki değerlendirme ölçütleriyle ilgili uygun alanları işaretleyerek değerlendiriniz ve soruları cevaplayınız.

Grubun Adı:

Araştırmanın Adı:

Grup Üyelerinin Adı, Soyadı ve Numarası

1. Üye:
2. Üye:
3. Üye:
4. Üye:
5. Üye:

	Değerlendirme Ölçütleri	Hiçbir Zaman	Ara Sıra	Çoğu Zaman	Her Zaman
1	Grup üyeleri araştırma sürecinde aralarında yardımlaştı.				
2	Grup üyeleri araştırma sürecinde birbirlerinin görüşlerini dikkatle dinledi.				
3	Grup üyeleri görev ve sorumluluklarını zamanında yerine getirdi.				
4	Grup üyeleri her aşamada görüş alışverişinde bulundu.				
5	Grup üyeleri araştırma sürecinde birbirlerine karşı saygılı davrandı.				
6	Grup üyeleri edindikleri bilgileri ve ulaştıkları çıkarımları birbirleriyle paylaştı.				
7	Grup üyeleri etkinlik sürecinde zamanı verimli şekilde kullandı.				
8	Grubunuzun güçlü yönleri nelerdi?				
9	Grubunuz etkinlik sırasında hangi zorluklarla karşılaştı?				
10	Grup olarak yapacağınız sonraki çalışmayı iyileştirmek için ne önerirsiniz?				
11	Görüşler				

3. Ünite Ölçme ve Değerlendirme Soruları

Bu bölümde öğrenme çıktılarının ölçülmesine yönelik 7 soru bulunmaktadır.

1-4. soruları ilgili metin ve kaynaklardan yararlanarak cevaplayınız.

1. 1908-1918 yılları arasında Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet'in ilanı, 31 Mart Olayı, Trablusgarp Savaşı, Balkan Savaşları, Bâbıâli Baskını, I. Dünya Savaşı, Sevk ve İskân Kanunu gibi birçok siyasi ve askerî gelişme yaşanmıştır. Osmanlı Devleti'nin dağılmasını hızlandıran bu gelişmelerden bazıları günümüzde de etkisini devam ettirmektedir.

Aşağıda verilen gelişmelerden hangileri günümüzde de etkisini devam ettirmektedir? (Birden fazla seçeneği işaretleyebilirsiniz.)

A	Sevk ve İskân Kanunu	
B	Adalar'ın idaresinin Uşi Antlaşması'yla geçici olarak İtalya'ya bırakılması	
C	31 Mart Olayı	
Ç	Bâbıâli Baskını	
D	Balkan Savaşları'nda sonra Batı Trakya topraklarının Bulgaristan'a bırakılması	
E	Boğazlar Meselesi	
F	Balkan Savaşları sonrası Müslümanlara ve Türklere yapılan baskı nedeniyle yaşanan Balkan göçleri	

2. "Balkan savaşları, İkinci Meşrutiyet hareketinin doğurduğu dış gaileler [sıkıntılar] zincirinin son halkası, fakat en şiddetli darbe indiren halkası olmuştur. Bu darbe, sadece Osmanlı İmparatorluğu üzerinde yaptığı etkilerle kalmayıp, Balkanlar'daki rekabet ve çatışmaları şiddetlendirmek ve I. Dünya Savaşı'nın ateşlenmesine gayet müsait bir zemin hazırlamak suretiyle, Osmanlı İmparatorluğu'nun sonunu da yaklaştırdı. Eğer Balkanlardaki çatışmalar bir dünya savaşına varmamış olsaydı, çok muhtemeldir ki İmparatorluk gerek içte gerek dışta, kendisine yönelen darbelere herhalde bir süre daha dayanabilirdi."

Armaoğlu, 2003, s. 694-695.*

Kaynaktan hareketle Balkan Savaşları'nın siyasi sonuçlarını ve bu sonuçların Osmanlı Devleti üzerindeki etkilerini dönemin koşulları çerçevesinde açıklayınız.

3. "Bu savaşın gerçek sebebi, sanayileşmiş ülkeler arasında dünyada iktisadî ve siyasî hâkimiyeti ele geçirme mücadelesidir. Almanya'nın Avusturya-Macaristan ile 1879'da imzaladığı 'İkili İttifak', 1882'de İtalya'nın katılmasıyla 'Üçlü İttifak' halini almıştı. Bu devletler civar bölgelerde nüfuz sahası elde etmeye, Avrupa ve Amerika kıtaları dışında sömürgeler sağlamaya çalışıyorlar, fakat daha önce aralarında dünyayı paylaşmış olan İngiltere, Fransa ve Rusya'nın muhalefetiyle karşılaşıyorlardı. Nitekim, 1893'te Fransa ile Rusya arasında imzalanan anlaşmayı 1904'te Fransa ile İngiltere'nin anlaşması takip etmiş, 1907'de İngiltere Rusya ile de bir sözleşme yapmıştı. Böylece İngiltere, Fransa ve Rusya arasında 'Üçlü İtilâf' meydana gelmişti.

'Üçlü İttifak' ve 'Üçlü İtilâf' devletleri giderek silâhlanıyorlardı. Bu rakip devletler arasında herhangi bir vesile ile geniş çapta bir savaşın çıkması bekleniyordu. 28 Haziran 1914'te Avusturya-Macaristan veliahdı ile eşinin Saraybosna'da bir Sırp milliyetçisi tarafından öldürülmesi, İttifak ve İtilâf devletlerinin zincirleme olarak birbirlerine savaş açmasına sebep oldu."

Kuran, 1992, s. 196.*

Kaynağa göre aşağıdakilerden hangisi I. Dünya Savaşı'nın başlamasına neden olan gelişmeler arasında değildir?

A) Sanayileşmiş ülkeler arasındaki güç mücadelesi

B) Avrupalı devletlerin kendi aralarında ittifaklar kurması

C) Osmanlı Devleti'nin yeni ittifaklara katılmaktan kaçınması

D) İtilaf ve İttifak Devletleri'nin silahlanma yarışına girmesi

E) Avusturya-Macaristan veliahdının Saraybosna'da öldürülmesi

4. "Tüm parça etkilerine karşı yeterli koruma sağlayamayan taş korunaklara yerleştirilmiş topların dönüş yeteneği çok sınırlıydı, büyük çaplı olanların kullanılması için de çok sayıda asker gerekiyordu. Hidrolik donanımlı, geniş ve büyütme özelliği yüksek dürbünlü nişangâhı bulunan ve ateş hızı yüksek olan düşman gemi toplarında ise cephane harcaması için sınırlama yoktu, ayrıca cephane mekanik olarak taşınıp kolayca dolduruluyordu. Bu sıradan kıyaslama bile iki ordu arasındaki güç farkını göstermeye yeter. Savaş teknolojisi açısından kıyaslamayı sürdürdüğümüzde oluşan tablo şöyle: Türk topçusunda her şeyden önce cephane yetersizdi. Cephane tamamen insan gücüyle taşınıyor ve dolduruluyordu. Bu da ateş hızını azaltıyordu. (…) Türklerin elinde toplam 137 top vardı. Bunlardan sadece 78 tanesinin çapı 15-35,5 ve yalnızca 18'inin menzili 14.800-16.900 metre arasındaydı. Her bakımdan yetersiz ve gelişmemiş bir donanmayla kazanıldığı açıkça anlaşılan savaşın diğer bir yönü de Osmanlı Donanması'nın savaş taktikleri açısından da yetersiz olmasıydı. (…) Osmanlı Devleti birkaç torpidobot hariç modern savaş araçlarına sahip değildi. Teçhizat 3 muharebe gemisi, 2 kruvazör, 2 torpido kruvazörü, 8 muhrip, 10 torpidobot, 17 gambot, 17 motor gambot olmak üzere 59 parçadan oluşmaktaydı ve savaş gemileri çok eskiydi. Donanma 1908'den sonra yeni yeni toparlanmaya başlamışken, savaş gücü olmadan, Trablusgarp ve onun ardından da Balkan Harbi ile karşılaşmıştı. Bunun yaralarını sarmakla meşgul olduğu bir sırada da I. Dünya Savaşı patlak vermiş, dolayısıyla zamanın savaş usulüne ve tekniğine ayak uyduracak niteliğe erişilememişti."

Topdemir, 2013, s. 44.*

Kaynağa göre Çanakkale Cephesi'nde mücadele eden Osmanlı birlikleri, askerî ve teknolojik açıdan hangi avantaj ve dezavantajlara sahipti? Açıklayınız.

5-7. soruları aşağıdaki tablo ve kaynaklardan yararlanarak cevaplayınız.

Balkan Savaşları Sürecinde Bazı Liman Şehirlerinde Toplanan Göçmenlerin Sayısı		
Şehir	**Sayı**	**Tarih**
Selanik	30.000	9 Mart 1913
Manastır	9.000	9 Mart 1913
Biga	30.000	23 Aralık 1912
İzmir	65.000	18 Temmuz 1913

McCarthy, 2020, s. 179.*

Kaynak A

"18. yüzyılın sonlarından itibaren yoğun göçlere maruz kalan Osmanlı Devleti, uzun yıllar boyunca göçmen işleri ile ilgili özel bir örgütlenmeye gitmemiştir. Fakat göçlerle birlikte ortaya çıkan sorunları giderebilmek ve belirli bir iskân politikası dahilinde kamuya maliyeti oldukça yüksek olan göçmenleri üretici hale getirebilmek için özel bir örgütlenmeye ihtiyaç giderek artmıştır. Bu açıdan meydana gelen zorunlu ve kitlesel göçler, göçe yönelik örgütlenmelerin ve politikaların temelini oluşturmuştur."

Barut, 2018, s. 167.*

Kaynak B

"Balkan Savaşları'nda muhacirlerin karşı karşıya kaldığı sorunlardan biri de cenazelerinin defni konusunda olmuştur. Bu, aslında asker ve sivil herkesi ilgilendiren bir konudur. Bugün pandemi dolayısıyla maalesef gündemimize gelen ve tartışma konusu olan bu konu, Balkan Savaşları döneminde de acil çözülmesi gereken bir sorun olmuştur. Yığınlar halinde İstanbul'a gelen asker ve göçmenlerin bir kısmının hastalıklardan ya da başka sebeplerden dolayı ölmesi üzerine, şehir içinde ve dışında çok sayıda ceset bulunuyordu. Cenazelerin açıkta kalarak defnedilmemesi, şehrin sağlığı açısından büyük tehlike taşıdığından cenazelerin defninin tıbbî koşullara uygun olarak yapılması gerekiyordu. Bu işi yürütmekle görevli heyetlerin oluşturulması, makberlerin derin kazılması ve lüzumu kadar kireç dökülmesi gerekiyordu. Ayrıca cenazelerin önceden yıkanmamasına dikkat edilmeliydi. Tüm bu kurallar o dönemde koleranın yıkıcı etkisi düşünülerek alınmıştı. Meclis-i Vükelâ her ne kadar 16 Kasım 1912'de yayımladığı zabıtnamede, camilere yerleştirilen askerlerin defin işlemlerini Harbiye Nezareti'nin sorumluluğuna bırakmışsa da cenazelerin gömülmesi işlerinin kimin sorumluluğunda olduğu konusunda büyük aksaklıklar görülmüştür."

Fakir, 2021, s. 56-59.*

5. Tablo ve kaynaklardan hareketle aşağıdaki çıkarımlardan hangisine ulaşılamaz?

A) Osmanlı Devleti Balkan göçleri sürecinde kurumsallaşma ihtiyacı duymuştur.
B) Göçmen akınları nedeniyle bazı liman şehirlerinde yoğunluk yaşanmıştır.
C) Devlet, göçmenlerin istihdama katılması için gereken kurumsal yapılara sahiptir.
D) Cenazelerin defin işlemlerinde çeşitli aksaklıklar yüzünden gecikmeler meydana gelmiştir.
E) Salgınlar nedeniyle cenazelerin doğru ve hızlı şekilde gömülmesi gerekmiştir.

6. Balkan Savaşları sürecindeki kitlesel göç ve salgınların devlet, ordu ve halk üzerindeki etkilerini birer örnekle açıklayınız.

7. Aşağıdakilerden hangisi Balkan göçleri sürecinde yaşanan olaylarla ilgili doğru bir yargı değildir?

A) Liman şehirlerinin nüfusu, göçmen akınları nedeniyle kısa sürede arttı.
B) Göçmenler, Anadolu'ya geçiş kolaylığı nedeniyle Manastır, Selânik gibi liman şehirlerine akın etti.
C) Devletteki kurumsallaşma eksikliği nedeniyle idari birimler arasında yetki anlaşmazlıkları yaşandı.
D) Osmanlı Devleti, Anadolu'ya ulaşan göçmen ve hastaların çoğuna yardım edebilecek kapasiteye sahipti.
E) Büyük şehirlerdeki sağlık hizmetlerinde kitlesel göçler nedeniyle önemli aksamalar yaşandı.

Bu üniteyle ilgili ek sorulara yandaki karekod üzerinden ulaşabilirsiniz.

Sözlük

A - B - C - Ç

ablukaya almak: Çevresini sarmak; kuşatmak, ihata etmek, muhasara etmek.
alaylı: Gerekli okul eğitimini görmeden kendini yetiştirmiş olan (kimse), mektepli karşıtı.
ampir: XIX. yüzyıl başlarında Fransa'da ortaya çıkıp daha sonra Avrupa'ya yayılmış olan yapı, mobilya, giyim vb.ne ait bir üslup.
âyan: 1. İleri gelenler. 2. Meşrutiyet dönemlerinde danışma meclisi niteliğindeki Âyan Meclisi üyeliği yapmış kimselerin her biri.
ayni: Nakit para dışında, mal veya eşya olarak verilen.
banker: 1. Bankacı. 2. Para, altın vb. taşınır değerlerin ticaretiyle uğraşan kimse.
batarya: En küçük topçu birliği.
bertaraf: Ortadan kaldırılmış.
bono: Belirli bir sürenin sonunda, belirli bir paranın, belirli bir kimseye ödeneceğini belirten senet.
burjuvazi: Orta sınıfa mensup kent soylu kimselerin oluşturduğu toplumsal sınıf.
cebrî: Zorla yapılan.
çar: Rus imparatorlarına ve Bulgar krallarına verilen ünvan.
çıkarma: Düşman kıyılarına gemi, bot vb.nden asker çıkarma.
çuha: Tüysüz, ince, sık dokunmuş yün kumaş.

D - E - F – G

debbağ: Deri, post vb.ni kullanabilecek duruma getirmek için çeşitli işlemler uygulayan kimse; tabakçı, sepici.
diaspora: Herhangi bir ulusun veya inanç mensuplarının ana yurtları dışında azınlık olarak yaşadıkları yer.
dökümcü: Kalıba dökme işini yapan kimse.
eliptik: Elips biçiminde.
engizisyon: Orta Çağ'da, Katoliklerde katı din inançlara karşı gelenleri cezalandırma.
erkânıharp: Harp akademilerine girerek eğitimlerini başarıyla bitirmiş subay; kurmay.
filo: Bir arada ve bir komuta altında bulunan savaş gemilerinin veya uçaklarının bütünü.
finanse etmek: Bir girişim için gereken parayı, krediyi sağlamak; akçalamak.
finansman: Bir girişimin işleyebilmesi veya gelişebilmesi için gereken para ve krediyi sağlama işi.
gümrük: 1. Bir ülkeye giren veya bir ülkeden çıkan mal ve eşya üzerinden alınan vergi. 2. Bu verginin alınması işlemiyle uğraşan devlet kuruluşu.

H - I - İ - J

haddehane: Büyük yassı levhaların eritildiği, merdanelerden geçirildiği yer.
harç: 1. Resmî işlerde devlet veznesine ödenen para. 2. Bir yerden, bir kimseden zorbalıkla alınan para; haraç, baç.
hicvetmek: Alay yoluyla yermek.
hiyerarşi: Otoritenin değişik önem sıraları arasında katı ve kesin biçimde dağıldığı toplumsal teşkilatlanış biçimi.
homojen: Birbirlerine benzer karakterlere veya yapıya sahip parça veya birimlerden oluşan (bütün veya topluluk); mütecanis, bağdaşık.
ıslahhane: Suç işleyen çocukları ıslah etmek, eğitmek ve topluma kazandırmak amacıyla açılmış kurum; ıslahevi.
iaşe: Yedirip içirme, besleme, bakma.
iç pazar: Ülke içinde yapılan satış.
idadi: Lise derecesinde olan eğitim kurumu.
ilanihaye: Sonsuza kadar.
ilhak: Egemenliği altına alma.
imtiyaz: Başkalarından ayrı ve üstün tutulma durumu; ayrıcalık.
iskorbüt: C vitamini eksikliğinden ileri gelen ve dermansızlık, zayıflık, diş etlerinin iltihabı vb. belirtilerle kendini gösteren hastalık.
istihdam etmek: Bir görevde, bir işte kullanmak.
istihkâm: Düşman saldırısını durdurmak, düşmana karşı savunma yapmak amacıyla düzenlenmiş yer.
iş gücü: Cari ücret düzeyinde ve çalışma koşullarında çalışanlar ile işsizlerin toplamı.

K - L - M – N

kabine: Devletin görevlerini yerine getirmesini sağlayan yetkili organ; hükûmet, bakanlar kurulu.
karargâh: Ordunun uzun bir süre veya geçici olarak konakladığı yer.
kardinal: Papayı seçen, danışmanlığını yapan başpapazlardan her biri.
kinin: Kınakınadan elde edilen ve sıtmanın tedavisinde kullanılan beyaz alkaloit; kinin sülfatı.
knez: Slav topluluklarında hükümdarlara, kabile reislerine ve yüksek soylu sınıfa mensup kişilere verilen ünvan.
kolağası: Osmanlı ordusunda yüzbaşı ile binbaşı arasında yer alan rütbe.
koloni: Bir devletin kendi ülkesinin sınırları dışında egemenlik kurarak yönettiği ekonomik veya siyasal çıkarlar sağladığı ülke; sömürge, müstemleke.
kolordu: Değişik sayıda tümenlerden ve savaş destek birliklerinden kurulu büyük askerî birlik.
komitacı: Siyasi bir amaca ulaşmak için silahlı mücadele eden gizli bir topluluğa veya örgüte bağlı kimse.
kozmopolit: Çeşitli uluslardan kimseleri barındıran, içinde bulunduran.
kruvazör: Deniz yollarını gözetmek, deniz ve hava filolarına kılavuzluk etmek amacıyla toplarla silahlandırılmış hızlı savaş gemisi.
levanten: Özellikle Tanzimat sonrasında büyük liman kentlerinde yoğunlaşan ve ticaretle uğraşan Hristiyanlara verilen ad.
lağvetmek: Kapatmak, dağıtmak; feshetmek.
lobi: Bazı ortak çıkarları olan grupların temsilcilerinden veya üyelerinden oluşan topluluk.
lonca: Belli bir iş kolunda usta, kalfa ve çırakları içine alan esnaf kuruluşu; korporasyon.
lös: En çok vadilerde, yamaçlarda bulunan, kil ve kum karışımı, sarı renkli verimli balçık.

manda: Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra az gelişmiş bazı ülkeleri, kendi kendilerini yönetecek düzeye eriştirip bağımsızlığa kavuşturuncaya kadar Birleşmiş Milletler Cemiyeti adına yönetmek için bazı büyük devletlere verilen vekillik.
mahsul: Doğadan elde edilen, üretilen yararlı şey; ürün.
milis: Savaş sırasında orduya yardımcı olmak için toplanan silahlı halk gücü.
modernizasyon: Çağın tutumuna, anlayışına, gereklerine uymak; modernleşmek, çağdaşlaşmak.
monarşi: Siyasi otoritenin genellikle miras yolu ile bir kişinin üzerinde toplandığı devlet düzeni veya rejim; tek erklik.
motif: Kendi başlarına konuya özellik kazandıran ögelerin her biri; örge.
muafiyet: Ayrı tutulma, kendisine uygulanmama.
mukavemet: Bir şeye veya kimseye karşı durma, karşı koyma, dayanma gücü.
muhrip: Torpido, top ve denizaltılara karşı silahlarla donatılmış, küçük, hızlı giden savaş gemisi; destroyer.
murahhas: Kendisine yetki verilerek bir yere veya birinin katına gönderilen kimse; delege.
mutlakiyet: Hükümdarın bütün siyasal kudreti elinde bulundurduğu yönetim biçimi; saltçılık.
müdafaa: Saldırıya karşı koyma; savunma.
müdafi: Bir şeyi savunan kimse; savunucu.
mülhem: İçe doğmuş, birinin içine doğmuş, esinlenmiş.
müsadere: Tanzimat'tan önce herhangi bir kişiye ait mallara padişah adına el konulması; zor alım.
mütareke: Savaşan iki kuvvetin karşılıklı olarak savaşı durdurması; ateşkes.
nebatat: Bitkinin çoğulu, bitkiler.
nizamname: Herhangi bir kurumun veya kuruluşun tutacağı yolu ve uygulayacağı hükümleri sırasıyla gösteren maddelerin hepsi; tüzük.
neobarok: XIX. yüzyıl sonlarında ortaya çıkan; XVII. yüzyıldaki dramatik, kıvrımlı ve abartılı barok süslemeleri yeniden canlandıran mimari akım.
nota: Bir devletin başka bir devlete politik sorunlarla ilgili olarak yolladığı uyarı yazısı; memorandum, muhtıra.

O - Ö - P – R

ondalık: Toprak ürünlerinden onda bir oranında alınan vergi; öşür.
otokratik: Hükümdarın bütün siyasi gücü kendi elinde bulundurması esasına dayalı.
özerk: Bir üst organa bağlı olmakla beraber kendine ait işleri ayrı bir yasayla kendisi düzenleme ve yönetme yetkisi olan (kuruluş, devlet vb.); muhtar, otonom.
patrik: Ortodoks ve bazı Doğu kiliselerinin başkanı.
pozitif bilimler: Deney sonuçlarına dayanan bilimler; müspet ilimler.
püriten: Kutsal kitapları yeniden ve değişik bir anlayışla okumaya özen gösteren.
refakat: Arkadaşlık etme, birlikte bulunma.
ruhban: 1. Rahipler 2. Rahiplerin oluşturduğu dinsel sınıf.
rüştiye: Ortaokul derecesinde olan eğitim kurumu.

S - Ş - T - U – Ü

saraç: 1. Koşum ve eyer takımları yapan veya satan kimse. 2. Deri, muşamba vb.nden bavul, çanta, cüzdan, kemer yapan kimse.
seferberlik: Bir ülkenin silahlı kuvvetlerini savaşa hazır duruma getiren; ülkenin ekonomisini ve yönetimini savaş gereklerine uyacak duruma sokan hazırlık ve önlemlerin tümü.
sekülerleşme: Bilimsel gelişme, rasyonelleşme ve modernleşmeyle birlikte dinin bireysel alışkanlıklardan sosyal kurumlara varıncaya dek hayatın bütün boyutları üzerindeki etkisinin azalmasını savunmak.
serf: Derebeylik toplum düzeninde toprakla birlikte alınıp satılan köle.
sermayedar: Üretim araçlarını özel mülkiyetinde bulunduran kimse; sermayeci.
simkeş: Altın veya gümüşten sırma tel işleyen kimse.
Slav: Rus, Beyaz Rus, Ukraynalı, Leh, Sırp, Hırvat, Sloven, Bulgar, Slovak ve Çek halklarına dillerindeki yakınlık dolayısıyla verilen ortak ad.
soğurmak: Sıvı ya da gaz hâlindeki bir maddeyi içine çekmek; emmek, massetmek, absorbe etmek.
şansölye: Almanya ve Avusturya'da başbakan.
şayan-ı hayret (şayanıhayret): Hayret edilecek, şaşılacak nitelikte olan.
şehremaneti: Osmanlı Devleti'nde bugünkü belediye zabıtası görevini yapan, şehrin temizlik ve düzeniyle ilgilenen yerel yönetim; belediye.
şehremini: Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'a kadar saray ve devlet yapılarının onarımına, haremin gider ve aylık işlerine bakmakla yükümlü kimse; belediye başkanı.
şeriat: İslam hukuku.
tabiiyet: Bir devlete vatandaşlık bağıyla bağlı olma durumu; uyrukluk.
tabya: Bir bölgeyi savunmak için yapılan ve silahlarla güçlendirilen yapı; tabiye.
takviye: 1. Sağlamlaştırma. 2. Yardımcı kuvvet, destek.
taşra: Bir ülkenin başkenti veya en önemli şehirleri dışındaki yerlerin hepsi; dışarlık.
tebaa: Bir devlete vatandaşlık bağıyla bağlı olan kimse; uyruk.
teçhizat: Silah dışındaki savaş gereçleri; donatı.
tehlil: "Lâ ilâhe illallah" sözünü (kelimeitevhit) söyleme.
teoloji: Tanrı'nın varlığı ve nitelikleriyle ilgili konuları ele alan bilim; ilahiyat.
tesis etmek: Kurmak, ortaya çıkarmak, oluşturmak.
tiran: Bir ülkeyi zora ve baskıya dayanarak yöneten kimse; despot.

V - Y - Z

voyvoda: Osmanlı Devleti'nde Eflak, Boğdan ve Erdel beylerine verilen ünvan.
yekdiğerleri: Sözü edilenden başkaları; diğerleri, ötekiler.
zırhlı: Büyük bir bölümü mermilere ve uçak bombalarına karşı zırhla korunmuş, genellikle büyük tonajlı açık deniz gemisi.
zirai: Tarımla ilgili; tarımsal.
zümre: Nitelikleri bakımından bir bütün oluşturan kimselerin hepsi; topluluk.

Kaynakça

- Acaroğlu, M. T. (1986). Dünyada basılan ilk Türkçe kitap. *Belleten*, 50(197), 507-530. https://doi.org/10.37879/ttkbelleten.987636
- Afyoncu, E. ve Mete, Z. (2000). 1766 İstanbul Depremi ve toplum yaşantısına tesirler. *Tarih boyunca Anadolu'da doğal afetler ve deprem semineri* içinde (ss. 85-92). Globus Dünya Basımevi.
- Afyoncu, E. (2024). *Sorularla Osmanlı imparatorluğu*. Yeditepe Yayınevi.
- Akıncı, A. (2014). Osmanlı Devleti'nde milli kimlik inşasında okul. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19, 1-24. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/411587
- Aksan V. (2011). *Türkiye tarihi 1603-1839*. (Cilt III, ss. 129-147) S. Faroqhi (Ed.). (F. Aytuna, Çev.). Kitap Yayınevi.
- Aksoy, A. (2016). Geleneksel devletten modern devlete: Sanayi Devrimi ve kamu yönetimi düşüncesinde değişim. *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, 2(3), 31-37.
- Aksoy, Y. (2015). *Osmanlı'da ve Türkiye'de matematik eğitimi ve ilk matematikçiler*. Yıldız Teknik Üniversitesi Basım Yayın Merkezi.
- Akyıldız, A. (2005). *Anka'nın sonbaharı, Osmanlı'da iktisadı modernleşme ve uluslararası sermaye*. İletişim Yayınları.
- Allen, R. C. (2017). *The Industrial Revolution: a very short introduction*. Oxfort University Press.
- Altınay, A. R. (2012). *1711 Prut Seferi Baltacı Mehmet Paşa Büyük Petro'ya karşı*. İlgi Kültür Sanat Yayınları.
- Altınay, A.R. (2014). *Lâle Devri*. İlgi Kültür Sanat Yayıncılık.
- Anameriç, H. ve Rukancı, F. (2009). Rasadhane-i Amire'ye 1869 yılında alınan bazı araç ve kitaplar hakkında belgeler. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 49(2), 223-244. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2153321
- Ardıç, M.(2019). Bakü'de kolera salgını ve Osmanlı Devleti'nin başvurduğu bazı sıhhi uygulamalar (1893-1894). *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (46), 303-316.
- Armaoğlu, F. (1997). *19. yüzyıl siyasi tarihi (1789-1914)*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Armaoğlu, F. (2003). *Balkan Savaşlarının sonuç ve etkileri, 19. yüzyıl siyasi tarihi*. TTK Basımevi.
- Arslan, N. (1994/1995). *Osmanlı İmparatorluğu döneminde Beşiktaş sahilinde saray yerleşimi*. TBMM Milli Saraylar Dairesi Başkanlığı Milli Saraylar 1994/1995 , s. 102-113. TBMM Basımevi. https://www.millisaraylar.gov.tr/Hizmetler/YayinDetay/14/Milli-Saraylar-1994-1995
- Aslantaş, S. (2007). *19. yüzyılın şafağında Balkanlar; Osmanlıda Sırp isyanları*. Kitap Yayınevi.
- Aydın, M. A. (2001). Kânûn-ı Esâsî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt 24, ss. 328-330) içinde. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. https://islamansiklopedisi.org.tr/kanun-i-esasi
- Aydın, B. D. (2013). *Muhacir olmak da varmış: Rumelili bir kalem efendisinin anıları (1873-1919)*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Aydın, Ö. ve Bağlan, Ö. (2023). Osmanlı mimarisinin son dönemin resim sanatına yansıması, dünden bugüne Türk mimarlığı. Gazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi *Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. yılında uluslararası genç araştırmacılar sempozyumu bildiri kitabı* içinde (ss. 249-261). https://webupload.gazi.edu.tr/upload/1102/2023/7/24/e8af6333-2d68-4043-927c-a878e8ebfdc9-dunden-bugune-turk-mimarligi-turkdam.pdf
- Babaoğlu, R. (2020). *Mekteb-i Mülkiye (1859-1960) Tanzimat'tan Cumhuriyet'e bilimsel ve kültürel modernleşmenin kurumsallaşması*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- *Bağımsızlık beyannamesi*, 1776 (S. Oflaz, Çev.). https://docs.house.gov/meetings/GO/GO00/20220929/115171/HHRG-117-GO00-20220929-SD010.pdf
- Bairoch, P. ve Goertz, G. (1986). Factors of urbanisation in the nineteenth century developed countries: a descriptive and econometric analysis. *Urban Studies*, 23, 285-305.
- Barut, I. (2018). Osmanlı Dönemi'nde gerçekleşen göçlerin kurumsallaşma ve göç politikaları üzerindeki etkileri, *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 40(2), 161-190.
- Black, J. (2020). *İngiltere tarihi* (A. Yıldız, Çev.). Doğu Batı Yayınları.
- Baskıcı, M. (2003). *Osmanlı tarımında makineleşme: 1870-1914*, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 58(1), 29-53.
- Beccaria, C. (2015). Suçlar ve cezalar hakkında. (S. Selçuk, Çev.). İmge Kitabevi.
- Behar, C. (1996). Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin nüfusu, 1500-1927. *Tarihi istatistikler dizisi*, Cilt 2. T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü.
- Berkes, N. (2003). *Türkiye'de çağdaşlaşma*. Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.
- Beydilli, F. (1994). *Osmanlı Devleti ve medeniyeti tarihi* (Cilt 1, s. 65-130). E. İhsanoğlu (Ed.). İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA).
- Beydilli, K. (2007). Prut Antlaşması. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt 34, ss. 359-362) içinde. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. https://islamansiklopedisi.org.tr/prut-antlasmasi
- Beydilli, K. (2007). Paris Antlaşması. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt 34, ss. 169-172) içinde. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. https://islamansiklopedisi.org.tr/paris-antlasmasi
- Beydilli, K. (2009). *Savaş eğitiminde okullaşma (1775-1807), XVIII. yüzyıl başından XX. yüzyıla kadar Türk denizcilik tarihi 2*. Z. Arıkan ve L. Sancar (Ed.). Boyut Yayıncılık.
- Beyoğlu, S. (2018). *Medine Müdafaası ve Fahreddin Paşa*. Yeditepe Yayınevi.
- Birol, İ. A. (2017). *Klasik Devir Türk Tezyînî Sanatlarında Desen*. Kubbealtı Neşriyat.
- Broadberry, S., Fremdling, F. ve Solar, P. M. (2008). European Industry 1700-1870. *Research Memorandum*, University of Groningen, 1-38.
- Broadberry, S., Ghosal, S. ve Proto, E. (2011). Is anonymity the missing link between commercial and industrial revolution?. *Warwick Economic Research Papers*, 1-39.
- Burak, D. M. (2003). Osmanlı Devleti'nde Jön Türk hareketinin başlaması ve etkileri. *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 14(14), 291-318. https://doi.org/10.1501/OTAM_0000000502
- Cansız, B. (2024). Payitaht İstanbul'da fotoğrafçılığın doğuşu ve portre fotoğrafçılığı. *Millî Saraylar*, 26, 163-179. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3870704
- Cengiz, Ş., Başalan, F.İ., Erdinçli, İ. ve Özen, T. A. (2013). Balkan Savaşları'nda kolera mücadelesi. *Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi*, 11(21), 103-119.
- Clark, E. C. (1974), The Ottoman Industrial Revolution. *International Journal od Middle East Studies*, 5(1), 65-76.
- Çetinkaya, Y. D. (2023). İtibar-ı Milli Bankası ve İş Bankası birleşmesi (1927): bir banka birleşmesi üzerinden Müslüman/Türk burjuvazisi üzerine tarihyazımını düşünmek. *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, 21(Bahar), 153-203.
- Çınarlı, Ö. ve Safi, İ. (2019). İngiliz yazılı basınına göre Bab-ı Ali baskını ve uluslararası sonuçları. *OPUS International Journal of Society Researches*, 10(17), 1786-1808. https://doi.org/10.26466/opus.512811

- Çibir, Ş. (2016). *Osmanlı padişahları serisi Lale Devri Sultan III. Ahmet "ilim erbabı"*. Parola Yayınları.
- Dağlar, O. (2002). Balkan Savaşı'nda salgın hastalıklar. *Toplumsal Tarih*, 104, 56-59.
- Demirel, M. (2005). Kırım Savaşı'ndan sonra Eskişehir'e yerleştirilen göçmenler. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 28, 311-319. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/32950
- Doğruyol, A. (2024). Sanayileşme açısından Osmanlı-Avrupa nüfus ilişkisi. *Sakarya Üniversitesi İktisat Dergisi*, 13(3), 286- 323.
- Doyle, W. (2015). *Fransız Devrimi* (H. Gür, Çev.). Kültür Kitaplığı.
- Dönmez, A. (2014). *Osmanlı modernleşmesinde İngiliz etkisi: diplomasi ve reform (1833-1841)*. Kitap Yayınevi.
- Duysak, C. (2012).19. yüzyılda Osmanlı Devleti karayolları. V. Engin, A. Uçar, O. Doğan (Ed.). *Osmanlı'da ulaşım* (ss. 37-48) içinde. Çamlıca Yayınları.
- Dündar, F. (2002). *İttihat ve Terakki'nin Müslümanları iskân politikası (1913-1918)*. İletişim Yayınları.
- Dynes, R. R. (2003). *The Lisbon earthquake in 1755: the first modern disaster* (S. Oflaz, Çev.). https://udspace.udel.edu/server/api/core/bitstreams/2a85deff-b638-4d0b-867a-e37176f5e61d/content
- Emecen, F. (1994). *Osmanlı Devleti ve medeniyeti tarihi* (Cilt 1, ss. 5-61). E. İhsanoğlu (Ed.). İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA).
- Emecen, F. (2018). Matruşka'nın küçük parçası: Nevşehirli Damat İbrahim Paşa Dönemi ve "Lale Devri" meselesi üzerine bir
- değerlendirme. *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 52, 79-98. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/762173
- Engin, V. ve Albayrak, M. (2019). *Tarihin akışını değiştiren savaş Çanakkale 1915*. Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihî Alan Başkanlığı Yayınları.
- Erdaş, S. (2015). Hatıralar ışığında Kafkas Cephesi'nde yaşanan temel sorunlar ve gözlemler. *I. Dünya Savaşı'nda Kafkas (doğu) cephesi uluslararası sempozyumu*. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Erdem, E. (2016). Sanayi devriminin ardından Osmanlı sanayileşme hamleleri: sanayi politikalarının dinamikleri ve zaafiyetleri. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 48 (Temmuz-Aralık), 17-44.
- Erickson, E. J. ve Uyar, M. (2010). *Osmanlı askerî tarihi*. İş Bankası Kültür Yayınları.
- Erşahin, S. (2024). Nizam-ı Cedit. *Türk Maarif Ansiklopedisi* içinde. https://turkmaarifansiklopedisi.org.tr/nizam-i-cedit
- Eyigün, M. ve Hacısalihoğlu, M. (2019). Osmanlı Devleti'nin Balkan Savaşları muhacirlerine yönelik yardım ve istihdam politikası. *Yıldız Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(2), 254-271.
- Fakir, C. (2021). Prof. Dr. Oya Dağlar Macar, Atlas Tarih'e anlattı: Balkan muhacirleri. *Atlas Tarih*, 71, 52-59.
- Faroqhi, S. (2010). *Osmanlı İmparatorluğu ve etrafındaki dünya*. Kitap Yayınevi.
- Fülberth, G. (2010). *Kapitalizmin Kısa Tarihi* (S. Usta, Çev.). Yordam Kitap.
- Göncü, T. C. (Haz.). (2010). *Belgeler ve fotoğraflarla Meclis-i Mebûsân (1877-1920)*. TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı Yayınları.
- Gönen, E. (2007). *İstanbul mimari dokusunda modern-sonrası uygulamalar* [Yayımlanmamış doktora tezi]. İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. https://polen.itu.edu.tr/items/92435240-bbd4-4fa7-ac3f-322b410a234b
- Gülsoy, U. (1999). Islahat Fermanı. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt 19, ss. 185-190) içinde. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Gümüş, M. (2008). Anayasal meşruti yönetime medhal: 1856 Islahat Fermanı'nın tam metin incelemesi. *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 47, 215-240.
- Gümüş, M. (2011). *1893'ten 1923 Chester Projesi'ne Türk topraklarında demiryolu imtiyaz mücadeleleri ve büyük güçler, Tarih Okulu*, Mayıs-Ağustos 2011, sayı X, s. 151-194. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/144813
- Günergun, F. (2023). Bi't-tecrübe isbât: on dokuzuncu yüzyıl İstanbul'unda deney ve fizik aletleri üzerine notlar (1809-1876). *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bilimi Bölümü Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, 24(2), 743-799. https://iupress.istanbul.edu.tr/tr/journal/oba/article/bit-tecrube-isbat-on-dokuzuncu-yuzyil-istanbulunda-deney-ve-fizik-aletleri-uzerine-notlar-1809-1876
- Güran, T. (Haz.). (2003), *Osmanlı Malî İstatistikleri Bütçeler 1841-1918. Tarihi İstatistikler Dizisi* (Cilt 7). Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.
- Gürün, K. (1985). *Ermeni dosyası*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Halaç, H. H. ve İlhan, S. Ö. (2014). Kentsel imge olarak saat kuleleri; II. Abdülhamit Han Dönemi saat kulelerinin İstanbul dışı
- Türkiye coğrafyasında dağılımları ve bir tipoloji denemesi. *E-Journal of New World Sciences Academy*, IX(4), 190-200. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/186869
- Halaçoğlu, A. (1995). *Balkan Harbi sırasında Rumeli'den Türk göçleri (1912-1913)*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Hanioğlu, M. Ş. (2001). Jön Türkler. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt 23, ss. 584-587) içinde. https://islamansiklopedisi.org.tr/jon-turkler Henry, J. (2008). *Bilim devrimi ve modern bilimin kökenleri*. (S. Değirmenci, Çev.). Küre Yayınları.
- Hobsbawm, E. (2003). *Sanayi ve imparatorluk* (A. Ersoy, Çev.). Dost Kitabevi Yayınları.
- Horn, J. (2016). *The Industrial Revolution*. ABC-CLIO, LLC.
- Horváth, B. (2010). *Anadolu 1913* (T. Demirkan, Çev.). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- İbrahimgil, M. Z. ve Keleş, H. (2019). Balkan ülkelerinde Osmanlı eserleri üzerine istatistiki değerlendirme. *Akdeniz Sanat*, 13, 511-530.
- İhsanoğlu, E. (1998). Osmanlı İmparatorluğu'nda bilim, teknoloji ve sanayide modernleşme gayretleri. *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, 2, 1-22. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/13366
- İhsanoğlu, E. (1998). Osmanlı eğitim ve bilim kurumları. *Osmanlı Devleti ve medeniyeti tarihi* serisi No: 2. İhsanoğlu E. (Ed.), 223-359.
- İhsanoğlu, E. (2021). Osmanlı eğitim hayatı. *Tübitak Sosyal Bilimler Ansiklopedisi* (Cilt 3, ss. 192) içinde. https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/osmanli_egitim_hayati
- İnalcık, H. (2016). Devlet-i 'Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu üzerine araştırmalar IV. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- *İnsan ve vatandaş hakları bildirgesi*, 1789. https://www.conseil-constitutionnel.fr/sites/default/files/as/root/bank_mm/anglais/cst2.pdf
- İpek, N. (2002). 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı. *Türkler Ansiklopedisi* (Cilt 13, ss. 15-24) içinde. Yeni Türkiye Yayınları.
- İrepoğlu, G. (2000). *Lâle Devri'nin aynası: nakkaş ve şair Levnî*. (M. Armağan, Haz.). İstanbul Büyük Şehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı.
- Jelavich, B. (2013). *Balkan tarihi 18. ve 19. yüzyıllar*. Küre Yayınları.
- Joel, L. (2015). *November 1, 1755: earthquake destroys Lisbon* (S. Oflaz, Çev.). https://sites.tntech.edu/hwleimer/wp-content/uploads/sites/8/2020/03/Earthquake-Lisbon-Portugal-1755.pdf
- Kaçar, M. (1998). Osmanlı İmparatorluğu'nda askeri teknik eğitimde modernleşme çalışmaları ve mühendishanelerin kuruluşu. (F. Günergün, Ed). *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* (Cilt II. ss. 69-137) içinde.
- Kanberoğlu, N. (2018). Osmanlı Devleti'nin II. Meşrutiyet dönemi demiryolu politikaları 1908–1914. *Vakanüvis – Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 158–187.
- Karagöz, H. (2019). Harp ve sulh. *300. yılında Pasarofça Antlaşması sempozyumu bildirileri*. MSÜ Fatih Harp Tarihi Araştırmaları Enstitüsü.
- Karal, E. (1999). *İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908- 1918)*. Cilt 9. Ankara, TTK Yayınları.

- Karal, E. Z. (2003). *Osmanlı tarihi* (Cilt VII) Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Karpat, H. K. (2006). *Osmanlı'da değişim, modernleşme ve uluslaşma*. İmge Kitabevi.
- Keskin, Ö. ve Sönmez, A. (2009). Telgrafın Osmanlı İmparatorluğu'nda yayılması: Çanakkale telgraf hattı örneği. *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 25(25), 67-81. https://www.ajindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423910763.pdf
- Kılıç, K. (2019). 19. yüzyılda Osmanlıda müzik olgusu ve dönemin yenilikçi padişahları. *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 551-570. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/911543
- Kocaoğlu, M. (1995). Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı (1831-1841). *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 6(6), 195-210. https://doi.org/10.1501/OTAM_0000000243
- Koraltürk, M. (1999). Osmanlı şirketleşme, ilk anonim şirket ve borsanın kuruluşu. *Osmanlı Ansiklopedisi* (Cilt 3, ss. 443-448) içinde. Yeni Türkiye Yayınları.
- Köse, O. (1999). XVIII. yüzyıl Osmanlı-Rus münasebetleri. *Osmanlı Ansiklopedisi* (Cilt 1, ss. 536-549) içinde. Yeni Türkiye Yayınları.
- Kural, B. D. Ç. (2014). Versailles'dan Kağıthane'ye: ara mekanda hayaller ve hikayelerle örülen peyzaj kültürü. *Arredamento Mimarlık*, 278, 120-127.
- Kuran, E. (1992). I. Dünya Savaşı. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt 6, ss. 196-200) içinde. https://islamansiklopedisi.org.tr/birinci-dunya-savasi
- Kurt, M., Kuzucu, K., Çakır, B. ve Demir, K. (2016). 19. yüzyılda Osmanlı sanayileşmesi sürecinde kurulan devlet fabrikaları: bir envanter çalışması. *OTAM*, 40 (Güz), 245-277.
- Kurtaran, U. (2014). XVIII. yüzyıl Osmanlı Avusturya ilişkileri. *Tarih Okulu Dergisi*, 7(XVII), 393-419. https://doi.org/10.14225/Joh444
- Küçük, C. (1992). Balkan Savaşı. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt 5, ss. 23-25) içinde. https://islamansiklopedisi.org.tr/balkan-savasi
- Lefebvre, G. (2015). *Fransız Devrimi*. (H. Bucak, Çev.). Hil Yayınları.
- Macfie, A. L. (2003). *Osmanlı'nın son yılları: 1908–1923* (D. Acar ve F. Soysal, Çev.). Kitap Yayınevi.
- Malkoç, E. (2020). İtalyanların Trablusgarp Savaşı sırasında On iki Ada'yı işgallerinin Türk basınındaki yankısı: İkdam ve Şehbal örnekleri. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*. 16 (31), 79-117. https://ctad.hacettepe.edu.tr/16_31/4.pdf
- Marriot, E. (2014). *Bir nefeste dünya tarihi*. (G. Öztürk, Çev.). Maya Kitap.
- Martal, A. (1998). Osmanlı Sanayi Devrimi üzerine düşünceler. *VIII. Uluslararası Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Kongresi bildirisi*.
- Mazlum, D. (2011). 1766 İstanbul Depremi belgeler ışığında yapı onarımları. E. Bora (Ed.), İstanbul Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- McCarthy, J. (1990) *The population of Palestine population history and statistics of the Late Ottoman period and the mandate*. Columbia University Press.
- McCarthy, J. (2020). *Ölüm ve sürgün, Osmanlı Müslümanlarının etnik kıyımı: 1821-1922* (F. Sarıkaya, Çev.). Tarih Kurumu Yayınları.
- Metin, Ö. ve Sezer, C. (2013). Balkan Savaşlarından Millî Mücadeleye Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin yardım faaliyetleri (1912-1922). *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 32(54), 167–182.
- Montagu, L. *Türkiye mektupları 1717-1718* (A. Kurutluoğlu, Çev.). Tercüman Yayınları.
- Montesquıeu, (2014). *Kanunların ruhu üzerine*. (B. Günen, Çev.). H. Koçak (Ed.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- *Nedim Divanı* (2017), (M. Macit, Haz.). Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.
- Neumann, C. (2012). *Türkiye tarihi 1603-1839*. (Cilt III, ss. 65-83). S. Faroqhi (Ed.), (F. Aytuna, Çev.). Kitap Yayınevi.
- Oliveira, C. S. (2008). Review of the 1755 Lisbon earthquake based on recent analyses of historical observations. J. Fréchet, M. Meghraoui ve M. Stucchi (Ed.), in *Historical seismology: Interdisciplinary studies of past and recent earthquakes* (S. Oflaz, Çev.). (pp xx-xx).
- *Kadın ve vatandaş hakları bildirgesi*, 1791. https://gallica.bnf.fr/essentiels/anthologie/declaration-droits-femme-citoyenne-0
- Ortaylı, İ. (1981). İkinci Viyana Kuşatmasının iktisadi sonuçları üzerine. *Osmanlı Araştırmaları*, 02(02), 195-202.
- Ortaylı, İ. (2006). *Osmanlıyı yeniden keşfetmek*. Timaş Yayınları.
- Öğün, T. (2019). Sarıkamış Harekâtı. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt Ek 2, ss. 470-473). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. https://cdn2.islamansiklopedisi.org.tr/dosya/EK-2/CEK215270.pdf
- Önsoy, R. (1984). Tanzimat Dönemi sanayileşme politikası. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2(2), 5-12.
- Örenç, A. F. (2007). Kırım Harbi deniz savaşları. *Savaştan barışa. 150. yıldönümünde Kırım Savaşı ve Paris Antlaşması* (1853-1856) içinde,19-44.
- Örenç, A. F. (2024). 200. yılında Mora'da Tripoliçe katliamı (5 Ekim 1821). *Mora Katliamı ve Anadolu'da Yunan mezalimi sempozyumu (15-16 Kasım 2021) bildiriler kitabı* (ss. 1-39) içinde. N. Özden (Ed.),. Türk Tarih Kurumu Yayınları. https://ttk.gov.tr/wp-content/uploads/2024/05/1-Ali-Fuat-Turkce.pdf
- Özcan, A. (2001). Karlofça Antlaşması. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 24, ss. 504-507). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. https://islamansiklopedisi.org.tr/karlofca
- Öztuna, Y. (2004). *Osmanlı Devleti Tarihi, medeniyet tarihi 2*. Ötüken Neşriyat.
- Paıne, T. (2017). *İnsan Hakları*. (M. O. Dostel, Çev.). A. İnsel (Ed.). İletişim Yayınları.
- Pamuk, Ş. (2007). *Osmanlı-Türkiye iktisadî tarihi 1500-1914*. İletişim Yayınları.
- Pamuk, Ş. (2007). *Osmanlıdan Cumhuriyete küreselleşme, iktisat politikaları ve büyüme*. İş Bankası Yayınları.
- Pamukciyan, K. (2002). *İstanbul yazıları*. Aras Yayıncılık.
- Pereira, A. S. (2009). The opportunity of a disaster: The economic impact of the 1755 Lisbon earthquake. in *The Journal of Economic History* (S. Oflaz, Çev.). 69(2), 466-499. https://www.academia.edu/101219392/The_Opportunity_of_a_Disaster_The_Economic_Impact_of_the_1755_Lisbon_Earthquake
- Pešalj, J. (2019). Harp ve sulh. *300. yılında Pasarofça Antlaşması sempozyumu bildirileri*. MSÜ Fatih Harp Tarihi Araştırmaları Enstitüsü.
- Quataert, D. (2004). *Osmanlı İmparatorluğu 1700-1922*. İletişim Yayınları
- Quataert, D. (2010). *Manufacturing and technology transfer in the Ottoman Empire,1800-1914*. The Isis Press.
- Rostow, W. W. (1970). Sanayi Devrimi nasıl başladı? (C. Arın, Çev.). *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 30(1-4), 255-278.
- Rousseau, J. J. (1974). *Toplum sözleşmesi* (V. Günyol, Çev.). Adam Yayınları.
- Rudé, G. (2015). *Fransız Devrimi* (A. İ. Dalgıç, Çev.). İletişim Yayınları.
- Sakaoğlu, N. (2000). Lale Devrine genel bir bakış. (M. Armağan, Haz.). İstanbul Büyük Şehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı.
- Salbacak, S. (2019). Lale Devrinin dekoru III. Ahmet yemiş odası. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(67), 512-518.https://www.sosyalarastirmalar.com/articles/interior-space-from-an-iconic-the-from-the-tulip-period.pdf
- Sarınay, Y. (2022) Tarihsel süreçte 1915 Olayları ve Ermeni meselesi. *Türkiye karşıtı bir anlatı: 1915 Olayları*, (ss. 33-38) içinde, Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Yayınları.

- Satan, A. (2012). Osmanlı'nın demiryolu çağına girişi. *Osmanlı'da Ulaşım* (ss. 209-215) içinde. V. Engin, A. Uçar ve O. Doğan (Ed.). Çamlıca Yayınları.
- Savaş, A. İ. (1999). Genel hatlarıyla Osmanlı diplomasisi. *Osmanlı Ansiklopedisi* (Cilt 1, ss. 643-656) içinde. Yeni Türkiye Yayınları.
- Schama, S. (2015). *Yurttaşlar*. (A. Fethi, Çev.). Alfa Basım Yayım.
- Sertçelik, S. (2022). Ermeni iddiaları ve gerçekler. *Türkiye karşıtı bir anlatı: 1915 Olayları* (ss. 39-53) içinde. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Yayınları.
- Seyitdanlıoğlu, M. (2009). Tanzimat Dönemi Osmanlı sanayii (1839-1876). *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 28(46), 53-69.
- Soyluer, S. (2020). Osmanlı sanayisi hizmetinde kırk yıl: İngiliz mühendis Frederick William Taylor'un hayat hikâyesi (1807-1875), *Osmanlı Araştırmaları*, 55(55), 181-206.
- Sporzyński, D. G. (2016). The French revolution and Europe- its echoes, its influence, its impact. https://www.researchgate.net/publication/305388625_The_French_revolution_and_Europe_-_its_echoes_its_influence_its_impact
- Stearns, P. N. (2021). *Dünya tarihinde Sanayi Devrimi* (N. Soysal, Çev.). Say Yayınları.
- Subaşı, T. (2002). Sultan Abdülmecid ve Sultan Abdülaziz. *Türkler Ansiklopedisi* (Cilt 12, ss. 1272-1317) içinde. Yeni Türkiye Yayınları.
- Şahin, K. (2009). *Küreselleşme tartışmaları ışığında ulus devlet*. Yeniyüzyıl Yayınları.
- Şahin, R. (2019). Sanayi Devrimi Osmanlı İmparatorluğu'nda Neden başlamadı?. *BEMAREJ*, 2(1), 1-16.
- Şirin, İ. (2017). Dünya fuarları ve Osmanlı modernleşmesi. *History Studies*, 9(2), 189-204.
- Şirokorad, A. B. (2009). *Osmanlı-Rus Savaşları Kırım, Balkanlar, 93 Harbi ve Sarıkamış* (N. Turaeva, Çev.). Selenge Yayınları.
- T.C. Millî Eğitim Bakanlığı. (2026). Türkiye yüzyılı maarif modeli öğretim programları ortak metni. https://mufredat.meb.gov.tr/
- T.C. Millî Eğitim Bakanlığı. (2026). Ortaöğretim tarih dersi (9, 10 ve 11. sınıflar) öğretim programı. https://tymm.meb.gov.tr/ogretim-programlari/ders/tarih-dersi
- Tağmat, Ç. (2018). Trablusgarp Savaşı'ndan Lozan Antlaşması'na On İki Ada konusunda (gizli) görüşmeler. *Journal Of Turkology*, 28(1), 139-161. https://doi.org/10.18345/iuturkiyat.437782
- Tan, M. T. (2013). *Tarihte Tükler için ne söylediler?* Panama Yayıncılık.
- TASAV (2012). *Balkan Savaşları'nın 100. Yıldönümünde Balkan Tecrübeleri*, Rapor No 1 https://www.tasav.org/media/k2/attachments/dpa_rapor_1_balkanlar_100.yil_tasav_son.pdf
- Tekeli, İ. (2016). *Göç ve ötesi*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tekir, S. (2016). Birinci Dünya Savaşı'nda Doğu Anadolu ve Doğu Karadeniz Rus işgal bölgelerinden yapılan göçler. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XVI (32), 43-65.
- Topdemir, H.G.(2013), *Çanakkale Savunması*, 46(803), 40-45. https://e-dergi.tubitak.gov.tr/edergi/yazi.pdf?dergiKodu=4&cilt=46&sayi=803&sayfa=40&yaziid=34559
- Toprak, Z. (1986). Osmanlı Devleti ve sanayileşme sorunu. https://www.academia.edu/23091721/Osmanl%C4%B1_Devleti_ve_Sanayile%C5%9Fme_Sorunu
- Toprak, Z. (1995). Tüketim örüntüleri ve Osmanlı mağazaları. *Cogito*, 5(Yaz), 25-28.
- Türkmen, Z. (2016). *Kut'lu bir zafer 1916'dan 2016'ya 100'üncü yılında Kut'ül Amare Zaferi*. Askerî Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı Yayınları.
- Türkoğlu, Ö. (2023). Darülfünun'dan İstanbul Üniversitesine Osmanlı'da ilk üniversitenin tarihçesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi*, 12(3), 1745-1767. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3221054
- *Umumi nüfus tahriri: 28 Teşrinievvel 1927* (1929). Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü DİE.
- Uyar, M. ve Erıckson E. J. (2017). *Osmanlı askeri tarihi*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Uyar, M. (2020). *Dünya askerî tarihi*. Doğu Kütüphanesi.
- Ünalp, R. F. (2022). Trablusgarp notlarından Mustafa Kemal, Enver ve Nuri Paşalar üzerine bir inceleme. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 18(36), 639-668 https://ctad.hacettepe.edu.tr/18_36/3.pdf
- Ürekli, F. (1997). *Sanayi-i Nefise Mektebi'nin kuruluşu ve Türk eğitim tarihindeki yeri* [Yayımlanmamış doktora tezi] İstanbul Üniversitesi. https://www.academia.edu/31903814/Sanayi_i_Nefise_Mektebinin_Kurulu%C5%9Fu_ve_T%C3%BCrk_Egitim_Tarihindeki_Yeri_Doktora_Tezi_
- Villmoare, B. (2022). Chapter 20: The Industrial Revolution. In *The evolution of everything* (ss. 582- 608). Cambridge University Press.
- Williams, E. (2020). *Kapitalizm ve kölelik* (A. Tarar, Çev). Dipnot Yayınları.
- Williams, H. (2015). 18. *Yüzyılda Avrupa'da Türk Modası Turquerie*. (E. Nurettin, Çev.). Yapı Kredi Yayınları.
- Wyatt III, L. T. (2009). *The Industrial Revolution*. Greenwood Press.
- Yalçın, E. (2015). Şark Meselesi ve emperyalistlerin Türk politikası. *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(4), 75-104. https://dergipark.org.tr/tr/pub/iisbf/issue/27277/287162#article_cite
- Yalçınkaya, A. (2002). XVIII. yüzyıl: Islahat, değişim ve diploması dönemi (1703-1789). *Türkler Ansiklopedisi* (Cilt 12, ss. 762-822) içinde. Yeni Türkiye Yayınları.
- Yavuz, Y. (1989). Batılılaşma döneminde Osmanlı sağlık kuruluşları. *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 8(2), 123-142.
- Yazıcı, S. (2019). *Modern Türkiye tarihi, Osmanlı modernleşmesi*. A. Şimşek (Ed). Pegem Akademi.
- Yıldırım, S. (2012). Balkan Savaşları ve sonrasındaki göçlerin Türkiye nüfusuna etkileri. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 8(16), 75-92.
- Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi (1975). *Paris Sefaretnamesi*. A. Uçman (Haz.). Kutupyıldızı Kitaplığı.
- Yüceer, N. (1996). *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı ordusu'nun Azerbaycan ve Dağıstan harekâtı: Azerbaycan ve Dağıstan'ın bağımsızlığını kazanması*. Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları. https://www.msb.gov.tr/Content/Upload/Docs/askeritariharsiv/124-birinci_dunya_savasinda_osmanli_ordusunun_azerbaycan_dagistan_harekat.pdf
- Zinkeisen, J. W. (2011). *Osmanlı İmparatorluğu tarihi* Cilt 5. Yeditepe Yayınevi.

Ortaöğretim Tarih 11 Ders Kitabı kaynakçası APA 7 kurallarına göre hazırlanmıştır.

Cevap anahtarına yandaki karekod üzerinden ulaşabilirsiniz.

Görsel, Genel Ağ ve E-İçerik Kaynakçası'na yandaki karekod üzerinden ulaşabilirsiniz.

TÜRKİYE'NİN MÜLKİ İDARE BÖLÜMLERİ İLE
KARA VE DENİZ KOMŞULARI HARİTASI
BAŞKENT
Ankara
İL MERKEZİ
Elâzığ
GÖL
ÜLKE SINIRI
ÖZERK BÖLGE SINIRI
AKARSU
0 50 100 200 300 400
km
Harita Genel Müdürlüğü tarafından üretilmiştir.
KARADENİZ
AKDENİZ
EGE DENİZİ
MARMARA DENİZİ
HAZAR DENİZİ
ROMANYA
UKRAYNA
RUSYA FEDERASYONU
BULGARİSTAN
YUNANİSTAN
GÜRCİSTAN
ERMENİSTAN
AZERBAYCAN
İRAN
IRAK
SURİYE
LİBYA
MISIR
İSRAİL
LÜBNAN
FİLİSTİN
Batı Şeria
Doğu Kudüs
FİLİSTİN
Gazze Şeridi
KUZEY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ
GÜNEY KIBRIS RUM YÖNETİMİ
NAHÇIVAN Ö.C. (AZERBAYCAN)
ADJARA Ö.C.
Sofya
Bükreş
Atina
Beyrut
Şam
Bağdat
Tel Aviv
Lefkoşa
Erenköy
Tiflis
Erivan
Sinop
Samsun
Trabzon
Ordu
Giresun
Rize
Artvin
Ardahan
Kars
Iğdır
Ağrı
Erzurum
Erzincan
Bayburt
Gümüşhane
Tokat
Amasya
Çorum
Sivas
Yozgat
Çankırı
Karabük
Kastamonu
Bartın
Zonguldak
Düzce
Bolu
Kocaeli
İstanbul
Sakarya
Yalova
Tekirdağ
Edirne
Kırklareli
Çanakkale
Gökçeada
Bozcaada
Balıkesir
Bursa
Bilecik
Eskişehir
Ankara
Kırıkkale
Kırşehir
Nevşehir
Kayseri
Kütahya
Afyonkarahisar
Uşak
Manisa
İzmir
Aydın
Denizli
Muğla
Burdur
Isparta
Konya
Aksaray
Niğde
Karaman
Antalya
Mersin
Adana
Osmaniye
Kahramanmaraş
Gaziantep
Şanlıurfa
Kilis
Hatay
Adıyaman
Malatya
Elâzığ
Tunceli
Bingöl
Muş
Bitlis
Van
Siirt
Batman
Şırnak
Diyarbakır
Mardin
Hakkâri
Tuz Gölü
Van Gölü
Urumiye Gölü
Meriç N.
Tuna N.
Kızılırmak N.
Yeşilırmak N.
Çoruh N.
Kura N.
Aras N.
Sakarya N.
Büyük Menderes N.
Küçük Menderes N.
Gediz N.
Susurluk K.
Gönen N.
Seyhan N.
Ceyhan N.
Göksu N.
Fırat N.
Dicle N.
Asi N.
Sivaş K.
Nil N.

TÜRK DÜNYASI HARİTASI
Bağımsız Türk Devletleri
Türk Cumhuriyetleri, Türk Bölgeleri
Türk Toplulukları
0 250 500 1.000 1.500 2.000 km
TÜRK CUMHURİYETLERİ, TÜRK BÖLGELERİ
1 GAGAVUZ YERİ
2 KARAÇAY-ÇERKESYA
3 KABARDİN-BALKARYA C.
4 DAĞISTAN C.
5 ÇUVAŞİSTAN C.
6 TATARİSTAN C.
7 BAŞKURT C.
8 KARAKALPAKİSTAN C.
9 ALTAY C.
10 HAKASYA C.
TÜRK TOPLULUKLARI
a Avrupa'daki Türkler
b Kosova Türkleri
c Yunanistan Türkleri
ç Bulgaristan Türkleri
d Romanya Türkleri
e Suriye Türkmenleri
f Irak Türkmenleri
g İran Türkleri
h Afganistan Türkmenleri
ı Pakistan Türkmenleri
i Hindistan Türkmenleri
j Çin H. C. Türkleri
k Moğolistan Türkleri
l Rusya Federasyonu Türkleri
ÜLKE KISALTMALARI
ARNAVUTLUK ARN
BELÇİKA BEL
BOSNA - HERSEK BH
GÜNEY KIBRIS RUM YÖNETİMİ GKRY
HIRVATİSTAN HRV
İSVİÇRE İSV
KARADAĞ KRD
KOSOVA KSV
KUZEY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ KKTC
KUZEY MAKEDONYA KMKD
LİHTENŞTAYN LİH
SIRBİSTAN SRB
TÜRKİYE
KAZAKİSTAN
RUSYA FEDERASYONU
TÜRKMENİSTAN
ÖZBEKİSTAN
KIRGIZISTAN
TACİKİSTAN
AFGANİSTAN
İRAN
İRAK
SURİYE
PAKİSTAN
HİNDİSTAN
MOĞOLİSTAN
ÇİN HALK CUMHURİYETİ
SİNCAN UYGUR ÖZERK BÖLGESİ
SAHA (YAKUTİ) C.
TUVA C.
BANGLADEŞ
SUUDİ ARABİSTAN
Karadeniz
Akdeniz
Kara Denizi
Barents Denizi
Norveç Denizi
Ohotsk Denizi
Bering Denizi
Umman Denizi
Yemen Denizi
Hazar Denizi
Kızıldeniz